M. Solohov

CSENDES DON

MIHAIL SOLOHOV

CSENDES DON

2. kötet

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1959

М. ШОЛОХОВ

ТИХИЙ ДОН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1953

A kötetben előforduló verseket
LATOR LÁSZLÓ
fordította

Harmadik kiadás, 71.000—88.000-ig

ÖTÖDIK RÉSZ

1

Ezerkilencszáztizenhét késő őszén kezdtek hazaszállingózni a frontról. Hazajött a megöregedett Hrisztonya is három kozákkal, aki együtt szolgált vele az 52. ezredben. Megjött Anyikuska, aki most is olyan puci szájú volt, mint régen, megjött Ivan Tomilin és Patkós Jakov, a két tüzér, utánuk meg Martyin Samil. Ivan Alekszejevics, Zahar Koroljov, a langaléta Borscsov; decemberben váratlanul beállított Mityka Korsunov, egy hét múlva meg egész tucat volt 12-es kozák: Miska Kosevoj, Prohor Zikov, Andrej Kasulin, az öreg Kasulin fia, Jepifan Makszejev és Jegor Szinyilin.

Az ezredétől félrecsapódott, kalmükképű Fedot Bodovszkov egyenest Voronyezsből érkezett haza egy osztrák tiszttől zsákmányolt gyönyörű fakó lován. Azután hosszasan mesélte, hogyan vergődött át a voronyezsi kormányzóság falvain, amelyeket teljesen felkavart a forradalom, és hogyan szökött meg a vörösgárdista osztagok orra elől, mert bízott a lova gyors lábában.

Nem sokkal utána állított be Merkulov, Petro Melehov és Nyikolaj Kosevoj. Ők már Kamenszkajából szöktek meg az egész elbolsevizálódott 27. ezredből. Ezek hozták a faluba azt a hírt, hogy Grigorij Melehov — aki az utóbbi időben a 2. tartalékezredben szolgált — a bolsevikokhoz pártolt, és Kamenszkajában maradt. Ugyanott — a 27. ezredben — nagyon jól találta magát Grjaznov, a hajdani vakmerő lótolvaj is, akit főleg a bekövetkezett zavaros

idők újszerűsége és a zabolátlan élet lehetősége vonzott a bolsevikokhoz. Makszimkáról azt beszélték, hogy elképesztően csúnya, de ugyanolyan elképesztően szilaj vérű, gyors lábú lóra tett szert; azt is beszélték, hogy Makszimka lova hátán, fejétől farkáig, természetes ezüstös csík húzódik meg, hogy a ló ugyan nem magas, de hosszú, és a színe valósággal pirók, akár az ököré. Grigorijról keveset beszéltek. Nem akartak beszélni, mert tudták, hogy Grigorij és a falubeliek útja elvált, s nem tudni: találkozik-e még valaha.

Azok a házak, ahová megtértek a kozákok, akár mint gazdák, akár mint várva várt vendégek, boldog örömmel teltek meg. De ez az öröm még élesebben, még kíméletlenebbül domborította ki azoknak tompa, fásult bánatát, akik mindörökre elveszítették rokonaikat és szeretteiket. Mert bizony sok kozák hiányzott: ottmaradtak Galícia, Bukovina, Kelet-Poroszország, Románia mezein, a Kárpátok tövében. Ott hevert hullájuk, ott porladtak szét, ahol ágyú dörgött halotti imát felettük. És most dudva nőtte be a tömegsírok magas hantjait, vagy eső paskolta alacsonyra, vagy porhanyós hó fújta be őket. És akárhányszor szaladnak ki hajadonfőtt a kozák asszonyok az utca végére, akárhogy néznek is tenyerük alól a távolba, nem győzik hazavárni, aki oly kedves szívüknek! Akármennyi könny patakzik is majd felpuffadt és megfakult szemükből — ezt a bánatot nem moshatja szét... Akárhogy ríjanak is évfordulók, gyászmisék napján — a keleti szél nem fogja elvinni jajszavukat Galíciába, Kelet-Poroszországba, a hősi halottak besüppedt közös sírhalmáig...

A hantot fű, a fájdalmat meg az idő növi be. A szél elsimítja az eltávozottak nyomát, az idő meg elsimítja a szívfacsaró fájdalmat és azok emlékét, akiket nem győztek és nem is győznek hazavárni a szeretteik, mert rövid az emberi élet, és úgy rendelte a sors mindnyájunknak, hogy ne sok füvet tapossunk le ezen a világon...

Kemény földhöz verdeste fejét Prohor Samil felesége, foggal mardosta a ház földjét, mikor már eleget nézte, hogy cirógatja meghalt ura hazatért öccse: Martyin Samil állapotos feleségét, pesztrálja a gyermekeket, ajándékokat osztogat nekik. Vergődött az özvegy, görcsökben fetrengett a földön, körülötte meg, mint a juhok, egy nyájba verődtek gyermekei, bőgtek szegénykék, amint rémülettől tágra meredt szemmel bámulták anyjukat.

Csak tépd szét, kedves, tépd szét magadon utolsó inged gallér-

ját is! Tépjed a nehéz, szomorú élet miatt amúgy is megritkult hajad, harapdáld véresre mart ajkad, tördeld munkában eltorzult kezed, vergődj a földön, az üres ház küszöbén. Nincsen már gazdája a háznak, nincs már neked urad, nincs már gyermekeidnek apja, és ne felejtsd el, hogy senki sem szabadít meg az erődet meghaladó munkától és nyomortól, senki sem szorítja fejét melledhez éjjel, mikor elcsigázva, kimerülten összeomlasz, és senki sem fogja mondani neked, ahogy valaha ő mondta: „Ne búsulj, Anyiszka! Majd csak lesz valahogy!" Nem lesz másik urad sem, mert kiszikkasztott, elcsúfított már téged a sok munka, a sok nélkülözés, a sok gyermek, nem lesz apja félmeztelen, neveletlen gyermekeidnek; magad fogsz szántani, az emberfeletti erőfeszítéstől lihegve cipekedni, magad fogod az aratógépről ledobálni, a szekérre felhajigálni, háromágú villával emelgetni a nehéz búzakévéket, és érezni fogod, hogy megszakad valami lent a hasadban, görcsökben fogsz fetrengeni, rongyokba bugyolálod magad, s aztán majd végképp elvérzel a búzamezőkön.

Alekszej Besnyak anyja sírva rendezgette fia ócska fehérneműjét; keserves, gyér könnyek szivárogtak szeméből; szagolgatta, de csak a legutolsó ing, amelyiket Miska Kosevoj hozott magával, őrizte meg ráncai közt fia verejtékének szagát. És fejét az ingbe fúrva imbolygott szegény öregasszony, panaszosan jajveszékelt, és könnye mintát cifrázott a pecsétes, piszkos csalánszövet-ingre.

Árván maradt Manickov, Afonyka Ozerov, Jevlantyij Kalinyin, Lihovidov, Jermakov és sok más kozák családja is.

Csak egyedül Sztyepan Asztahovot nem volt, aki sirassa. Üresen állt a beszögezett ajtajú-ablakú ház, félig összedőlt már, és nyáron is nagyon komornak látszott. Akszinya még mindig Jagodnojéban élt, a faluban még most is ugyanolyan keveset lehetett hallani felőle, mint régen, ő pedig be se kukkantott a faluba: úgy látszik, nem húzta haza semmi.

A donyeci körzet felső falvaiba való kozákok földijeikkel csoportosan mentek hazafelé. A vesenszkajai járás falvaiba december folyamán csaknem teljes számban hazatértek a frontharcosok.

Tatarszk falván keresztül éjjel-nappal vonultak a lovasok tízesnegyvenes csapatokban, s valamennyien a Don balpartjára igyekeztek.

— Hová valósiak vagytok, ecsém? — kérdezgették a kisiető öregek.

— Csornaja Recskába.
— Zimovnajába.
— Dubrovkába.
— Resetovszkba.
— Dudarevszkba.
— Gorohovszkba.
— Alimovszkba — hangzottak a válaszok.
— Meguntátok a dicsőséget, vagy mi a szösz? — kérdezték csípősen az öregek.
Némelyik frontharcos — a békésebbje meg a tisztességesebbje — elmosolyodott:
— Torkig vagyunk vele, öreg! Meguntuk mán!
— Elég sok nyomorúságon mentünk keresztül: most pucolunk hazafelé.
Akik jobban el voltak keseredve vagy harapósabbak voltak, cifrán káromkodtak.
— Eriggy csak oda, öreg, még elcsípheted a farkát — ajánlotta az egyik.
— Mit kíváncsiskodsz? Mi közöd hozzá?
— Ejnye, de sok locsogó van ebben a faluban!
Tél végén Novocserkasszkban már megfogamzottak a polgárháború csírái, de a Don felső folyásánál, a falvakban és városokban még síri csend nyugodott. A házakban csak lappangó, néhanéha kirobbanó családi háborúság dúlt: az öregek sehogy se értettek egyet a frontharcosokkal. A Doni Sereg Körzetének fővárosa alatt forrongó háborúról csak hallomásból tudtak; mivel csak bizonytalanul tudtak eligazodni a kialakult politikai áramlatok közt, várták az eseményeket, füleltek.
Januárig Tatarszk falvában is csendesen éltek. A frontról visszatérő kozákok nagyot pihentek asszonyaik mellett, kövérré zabálták magukat, és nem is sejtették, hogy házuk küszöbénél még keservesebb csapások és szenvedések leskelődnek rájuk, mint amilyeneket az átélt háborúban kellett elviselniök.

2

Grigorij Melehovot a harcban tanúsított vitézségéért zászlóssá léptették elő, és a 2. tartalékezredbe osztották be szakaszparancsnoknak.

Szeptemberben — miután átvészelt valami tüdőgyulladást — szabadságot kapott. Vagy másfél hónapot töltött otthon, teljesen kiheverte a betegséget, átesett a körzeti orvosi bizottság vizsgálatán, aztán visszaküldték az ezredhez. Az októberi fordulat után századparancsnokká léptették elő. Erre az időre lehet tenni a nézeteiben végbement változást, amely a körülötte zajlott események és jórészt az ezred egyik tisztjével, Jefim Izvarin hadnagygyal való ismeretsége folytán következett be.

Grigorij a szabadságról visszatérte után, mindjárt az első napon ismerkedett meg vele. Később is állandóan belebotlott, szolgálatban és szolgálaton kívül is, és maga sem vette észre, hogyan, de lassanként a hadnagy befolyása alá került.

Jefim Izvarin gazdag gundorovszkajai kozák fia volt. A novocserkasszki junkeriskolában szerezte műveltségét. Az iskola elvégzése után a 10. Doni Kozákezredhez vonult be frontszolgálatra. Körülbelül egy évig szolgált az ezredben és — mint ő maga szokta mondani — kapott „egy tiszti György-keresztet a mellére és tizennégy kézigránátszilánkot minden elképzelhető illedelmes és illetlen helyre" — és rövid pályafutása betetőzéséül a 2. tartalékezredbe került.

Izvarinnak nem hétköznapi képességei voltak, legalábbis kétségtelenül tehetségesebb és műveltebb volt annál az átlagnál, amelyet ritkán szárnyaltak túl a kozák tisztek. Szenvedélyes kozák-autonomistának ismerték. A februári forradalom felrázta, lehetőséget adott neki az érvényesülésre, és ő, miután érintkezésbe lépett a függetlenségi mozgalomhoz tartozó kozák körökkel, ügyesen agitált a Doni Sereg Körzetének teljes önkormányzata és annak a közigazgatási rendszernek visszaállítása érdekében, amely hajdanában uralkodott a Don mentén, mielőtt még Nagy-Oroszország leigázta volna a kozákságot. Nagyszerűen ismerte a történelmet, forró volt a feje, de világos, és józan az esze; lebilincselően szépen ecsetelgette, milyen szabad lesz az élet a drága Don partján, ha a Körzeti Testület fog kormányozni, ha a körzet területén nem lesz egyetlen orosz sem, ha a kozákság kormánya határőrséget tart majd a maga állama határain, és nem kalaplevéve, hanem egyenrangú félként beszél majd Ukrajnával és Nagy-Oroszországgal, és kereskedelmet, árucsereforgalmat fog folytatni velük. Izvarin egészen telemagyarázta az egyszerű kozákok és kevésbé művelt tisztek fejét. Az ő befolyása alá került Grigorij is. Eleinte heves viták folytak köztük, de a félig analfabéta Gri-

gorij ellenfeléhez képest fegyvertelenül harcolt, és Izvarin könnyen legyőzte e szócsatákban. Rendszerint a kaszárnya valamelyik zugában vitatkoztak. A hallgatóság rokonszenve mindig Izvarin oldalára hajlott.

Tetszett a kozákoknak Izvarin fejtegetése, mert amikor a jövőbeni független életet ecsetelgette, a legtitkosabb érzelmeket érintette, amelyeket a gazdag alsó-doni kozákság jó része melengetett lelkében.

— De hogy fogunk Oroszország nélkül élni, ha semmi egyebünk sincs a gabonán kívül? — kérdezte Grigorij.

Izvarin türelmesen magyarázgatta:

— Nem arra gondolok, hogy a Doni Körzet egyedül szakadjon el és legyen önálló állam. Föderáció, vagyis hát államszövetség alapján együtt fogunk élni a kubániakkal, tyerekiekkel, a Kaukázus hegyi lakóival. A Kaukázus gazdag ásványokban, ott majd mindent megtalálunk.

— Hát a kőszénnel mi lesz?

— Ott a Donyec-medence egy ugrásnyira.

— De hiszen az Oroszországé.

— Hogy kié és kinek a területéhez fog tartozni, az még vitás kérdés. De ha a Donyec-medence Oroszországhoz kerül, akkor is vajmi keveset veszítünk. A mi föderatív államunk nem az ipar alapján fog felépülni. Jellegénél fogva agrárország lesz, ha pedig ez így van, ahhoz, hogy ellássuk szénnel a mi kis iparunkat, Oroszországtól fogunk szenet vásárolni. Méghozzá nemcsak szenet, hanem sok egyebet is kell vásárolnunk Oroszországtól: épületfát, fémipari termékeket és egyebet, cserébe meg ellátjuk elsőrendű búzával, petróleummal.

— De mi hasznunk lesz az elszakadásból?

— Közvetlen hasznunk lesz belőle. Először is megszabadulunk a politikai gyámság alól, visszaállítjuk a régi rendet, amelyet eltöröltek az orosz cárok, kitelepítünk minden jöttment inogorodnyijt. Külföldről behozott gépekkel tíz év alatt úgy fellendítjük a gazdasági életet, hogy tízszeresen meggazdagszunk. Ez a föld a mienk, a mi őseink vére öntözte, őseink hamva trágyázta, mi pedig Oroszország igája alatt védtük négyszáz éven át Oroszország érdekeit, és nem gondoltunk magunkra. Nekünk vannak kijárataink a tengerre. Erős és harcképes hadseregünk lesz, és nemcsak Ukrajna, hanem Oroszország sem mer majd függetlenségünkre törni.

A középtermetű, karcsú, széles vállú Izvarin tipikus kozák volt: éretlen zabszínű, sárgás, bodros haja, barna arca, lejtős fehér homloka volt, csak orcáit sütötte barnára a nap. A határ lenszőke szemöldöke vonalán húzódott. Magas, hajlékony tenor hangon beszélt. Az volt a szokása, hogy beszéd közben éles szögben megtörte bal szemöldökét, és sajátosan mozgatta kis kampós orrát. Emiatt aztán úgy látszott, mintha mindig szimatolna valamit. Energikus járás, tartásában, barna szemének nyílt tekintetében is kifejeződő határozottság különböztette meg az ezred többi tisztjétől. A kozákok szemmel láthatóan tisztelték, talán jobban is, mint az ezredparancsnokot.

Izvarin sokáig beszélgetett Grigorijjal. Melehov érezte, hogy megint inog lába alatt a nemrégen még szilárd talaj, és nagyjából ugyanazt élte át, mint amit Moszkvában, amikor Sznyegirjov szemklinikáján Garanzsával akadt össze.

Az októberi fordulat után nem sokkal ez a beszélgetés folyt le Izvarin és Grigorij közt.

Az ellentmondásoktól felkavart Grigorij óvatosan szóba hozta a bolsevikokat:

— Mondd csak, Jefim Ivanics, milyen emberek szerinted a bolsevikok; helyesen gondolkoznak-e vagy sem?

Izvarin éles szögben homlokára rántotta szemöldökét, komikusan és finnyásan felhúzta az orrát.

— Hogy helyesen gondolkoznak-e? Ejnye, kedves barátom, olyan vagy, mint a maszületett csecsemő... A bolsevikoknak megvan a maguk programja, megvannak a maguk távlatai, törekvései. A bolsevikoknak igazuk van a maguk szempontjából, nekünk meg a magunk szempontjából. Tudod, minek nevezi magát a bolsevik párt? Nem? Hát hogy lehet az? Szóval: Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak! *Munkás*pártnak. Érted? Mun-kás-párt-nak! Most cicáznak ugyan a parasztokkal is, meg a kozákokkal is, de nekik a munkásosztály a fontos. Felszabadulást csupán a munkásosztálynak hoznak, a parasztságnak meg csak új, talán sokkal rosszabb rabságot. Lehetetlen az, hogy mindenki egyformán éljen. Ha a bolsevikok kerülnek uralomra: a munkásoknak majd jól megy dolguk, a többinek meg rosszul. Ha visszaállítják a monarchiát, jó lesz a földesuraknak és más effféléknek, de rossz lesz a többinek. Nekünk nem kellenek sem ezek, sem azok. Nekünk a *magunk* uralma kell. Mindenekelőtt meg kell szabadulnunk mindenféle gyámtól, legyen az akár Kornyilov, akár

Kerenszkij, akár Lenin. Jól tudunk mi játszani a magunk sakktábláján ezek nélkül a gyalogfigurák nélkül is. Ments meg, Uram, a barátainktól, az ellenségeinkkel majd magunk is elbánunk.

— De a kozákok többsége a bolsevikokho húz... tudod?

— Grisa, kedves komám, értsd meg ezt, ez a legfontosabb: a kozák meg a paraszt *e pillanatban* szívesen halad a bolsevikokkal. Tudod mért?

— Na, mér?

— Azért... — Izvarin fintorgott orrával; kerekre fújta orralikát, és kacagva mondta: — Azért, mert a bolsevikok a békét, az azonnali békét követelik, mert a háború most itt ül a kozáknak, ni!

Csattanósat csapott kemény húsú barna nyakára, kiegyenesítette csodálkozóan ágaskodó szemöldökét, és kiabálva folytatta:

— Ezért van bolsevik szaga a kozáknak, ezért menetel egy ütemre a bolsevikokkal. De mi-helyt vé-ge lesz a há-bo-rú-nak, és a bolsevikok kinyújtják a kezüket a kozák birtokok felé — a kozákság és a bolsevikok útja okvetlen eltér egymástól! Ez indokolt és történelmi szempontból is ki-ke-rül-he-tet-len! A mai kozák életforma és a szocializmus, vagyis a bolsevik forradalmat véglegesen betetőző rendszer közt áthidalhatatlan szakadék tátong...

— Én azt mondom — dörmögte Grigorij — hogy én nem értek semmit az egészből... Nehéz nékem eligazodni ebben... Kóválygok, mint hóvihar a pusztán.

— Csakhogy evvel nem intézheted el a dolgot! Az élet sürget, hogy igazodj el benne, sőt nemcsak sürget, hanem erővel lök valamelyik oldalra.

Ez a beszélgetés október utolsó napjaiban folyt le. Novemberben pedig Grigorij véletlenül egy másik kozákkal: Fjodor Podtyelkovval találkozott, aki a Don vidéki forradalom történetében nem kis szerepet játszott. Rövid ingadozás után megint a régi igazság diadalmaskodott Grigorij lelkében.

Ezen a napon dél óta aprószemű hideg eső szitált. Az est leszállta előtt kitisztult; Grigorij elhatározta, hogy elmegy földijének, Drozdovnak, a 28. ezred tiszthelyettesének lakására. Negyedóra múlva már a lábtörlőbe dörzsölgette csizmája talpát, és kopogott Drozdov lakása ajtaján. A csenevész fikuszokkal, kopott bútorral telezsúfolt szobában a házigazdán kívül egy gárdatüzérőrmesteri vállpántos, testes, zömök kozák ült az összerakható

tiszti ágyon, háttal az ablaknak. Fekete posztónadrágba bújtatott lábát messze szétvetette, és előregörnyedve tette széles kerek térdére ugyanolyan széles, rőt szőrborította kezét. Gimnasztyorkája feszesen tapadt oldalára, összeráncolódott a hóna alatt, és majd szétreccsent széles, domború mellkasán. Az ajtónyikorgásra megfordította rövid, vastag bikanyakát, hidegen végigmérte Grigorijt, és kissé pöffedt szemhéja alá rejtette keskeny metszésű szeme hűvös fényét.

— Bemutatlak benneteket egymásnak. Ez, Grisa, majdnem szomszédunk: uszty-hopjorszkajai: Podtyelkovnak hívják.

Grigorij és Podtyelkov szótlanul szorított kezet. Grigorij leült, és a házigazdára mosolygott.

— Bepiszkítottam a padlót ... nem fogsz összeszidni?

— Nem, ne félj tőle. Majd feltörüli a háziasszony ... Iszol teát?

A házigazda — alacsony termetű férfi és fürge, mint a csík — megfricskázta a szamovárt okkersárga, nikotinos körmével, és sajnálkozva jegyezte meg:

— Hidegen kell innod.

— Úgysem kérek. Ne nyugtalankodjál!

Grigorij cigarettával kínálta Podtyelkovot. Podtyelkov sokáig küszködött, hogy nagy körmével kirántson egy fehér rudacskát, amely keményen beszorult a sorba; zavarában elvörösödött, és bosszúsan mondotta:

— Sehogy sem tudom kihalászni ... Ejnye, hogy a fene egye meg!

Végre kigurított egy cigarettát a tárca födelére, és Grigorijra emelte mosolyra hunyorított s még keskenyebbre húzódott szemét. Grigorijnak megtetszett Podtyelkov természetessége.

— Melyik faluba valósi vagy? — kérdezte.

— Krutovszki születésű vagyok — felelte készségesen Podtyelkov. — Ott is nőttem fel, de az utóbbi időben Uszty-Kalinovszkban laktam. Krutovszkot biztosan ismeri; hallottál már róla. Majdnem határos Jelanszkajával. Plesakovszkot ismered? Nahát, utána következik Matvejev, a város mellett fekszik Tyukovnovszk falva, arrább meg a mi falvaink, ahonnan én származok: Felső- és Alsó-Krutovszk.

Beszélgetésük egész ideje alatt hol tegezte, hol magázta Grigorijt, teljesen fesztelenül beszélt, sőt egyszer, mikor már összemelegedtek, Grigorij vállára tette súlyos kezét. Simára borotvált, picikét ragyás, széles arcán világosan szőkéllett gondosan kipöd-

rött bajusza, megnedvesített hajat féloldalt elválasztva, simára fésülve viselte. Csak apró füle táján zilálódott kissé szét a haja, és bal felé kunkorodott a homlokára. Kellemes hatást tett volna, ha nem lett volna az a nagy fitos orra, meg az a keskeny szeme. Első pillantásra nem volt benne semmi különös. de mikor Grigorij jobban szemügyre vette, szinte érzékelte ólmos súlyát. Ez a sörétre emlékeztető apró szem úgy villogott kifelé keskeny réséből, mint valami lőrésből, lenyűgözte partnere tekintetét, és ólmos, merev makacssággal tapadt egy pontra.

Grigorij kíváncsian vizsgálgatta Podtyelkovot, és jellegzetes vonást fedezett fel benne. Podtyelkov alig pislogott; ha hozzá beszéltek, partnerére szegezte komoly tekintetét, ha pedig ő beszélt, egyik tárgyról a másikra fordította szemét; ezalatt napfakította, rövid szempillái állandóan kissé leereszkedve, mozdulatlanul álltak. Csak néha bocsátotta le duzzadt szemhéját, aztán hirtelen felrántotta megint, sörétszemével célba vett, végighorzsolt mindent, ami körülte volt.

— Érdekes, fiúk! — kezdte Grigorij a házigazdához és Podtyelkovhoz fordulva. — Ha vége lesz a háborúnak, új életet kezdünk. Ukrajnában a Rada fog kormányozni, nálunk meg majd a Körzeti Testület.

— Kalegyin atamán — igazította ki halkan Podtyelkov.

— Mindegy az. Mi a különbség a kettő között?

— Hát különbség csakugyan nincs köztük — hagyta rá Podtyelkov.

— Most osztán azt mondjuk Oroszországnak, „édesanyánknak", hogy vót szerencsénk — folytatta Grigorij, szóról szóra ismételve Izvarin szavait, mert szerette volna kipuhatolni, miként vélekedik a dologról Drozdov meg ez a vasgyúró gárdatüzér. — Magunk hatalma, magunk rendje kell nekünk. A hoholoknak sipirc a kozák fődrül, meghúzzuk a határt, oszt ne lépje át senki! Úgy fogunk élni, ahogy hajdanában ősapáink éltek. Azt hiszem, hogy ez a forradalom éppen a malmunkra hajtja a vizet. Mit gondolsz, Drozdov?

A házigazda fürge taglejtésekkel izegni-mozogni kezdett, és mosolyogva mondta:

— Persze hogy jobb lesz! A muzsikok kiszipolyozták belőlünk az erőt, most sem hagynak élni bennünket. Az ördög vinné el őket; ezek a kinevezett atamánok mind holmi jöttment németek: fon Taubé meg fon Grabbé, meg a többi hasonszőrű! Minden fő-

det ezeknek a törzstiszteknek kanyarítottak oda... Mink meg akár fel is fordulhatunk.

— Hát Oroszország?... Belenyugszik? — kérdezte csendesen Podtyelkov, de egyikükhöz sem fordult határozottan.

— Biztosan belenyugszik — bizonygatta Grigorij.

— Akkor se változik a helyzet. Ez se lesz más káposzta, ha csak nem még hígabb lére eresztve...

— Hogyhogy?

— Pontosan úgy, ahogy mondom. — Podtyelkov fürgébben forgatta sörétszemét, és egyenes, súlyos pillantást vetett Grigorijra. — A dolgozó néppel ugyanúgy fognak packázni az atamánok. Állhatsz megint haptákba űméltósága előtt, ű meg majd képen fog törülni jutalmul... Hát... gyönyörű kis élet... Jobb, ha mingyán követ akasztunk a nyakunkba, oszt a Donba ugrunk.

Grigorij felállt. Amint hosszú léptekkel végigméregette a zsúfolt kis szobát, néhányszor hozzáért Podtyelkov szétvetett térdéhez. Aztán megállt előtte:

— Hát hogy s mint csináljuk?

— Végig.

— Meddig?

— Ha mán egyszer nekifogtál szántani, szánts az utolsó barázdáig. Ha egyszer levertük a cárt meg az ellenforradalmat, arra kell törekedni, hogy a hatalom a nép kezébe kerüljön. Minden egyéb csak mese, gyermeknek való mulatság. Régen a cárok szorongattak bennünket, most meg nem a cárok, hanem majd más gazemberek sanyargatnak, de úgy, hogy ordítani fogunk belé!

— Hát szerinted hogy lesz?

Podtyelkov nehezen emelkedő sörétszeme megint elkezdett futkosni, mintha tágasabb tért keresett volna a szűk szobában.

— Néphatalom kell, ami választáson alapszik... Ha a tábornokok csizmája alá fekszünk, megint csak háború lesz, pedig mán elegünk van belőle. Bárcsak mindenütt, az egész világon ilyen hatalom keletkezne, hogy ne nyomorgassák a népet, ne uszítsák háborúra! Mer így mi lesz?! Hiába fordítja ki az ember a rossz nadrágot, csak megmarad rajta a lyuk. — Podtyelkov csattanósat ütött tenyerével a térdére, fanyarul elmosolyodott, és kimutatta sűrűn egymás mellé sorakozó apró fogait. — Csak minél meszszebb a régi rendtűl, mert olyan hámba fognak, amék a cárénál is komiszabbul töri a hátunkat.

— Hát kormányozni ki fog?

— Mink magunk! — élénkült fel Podtyelkov. — Kezünkbe vesszük a hatalmat, és meg is van a kormány! Csak most lazítsák meg egy picikét a hevedert, Kalegyinéket majd csak le tudjuk lökni a hátunkról!

Grigorij megállt a megizzadt ablak előtt, sokáig nézte az utcát, a gyermekeket, akik valamilyen fortélyos játékot játszottak, a túlsó oldali házak nedves tetejét, a kiskertben álló csupasz feketenyárfa ágait, és már nem is hallotta, miről vitatkozott Diozdov Podtyelkovval; gyötrődve igyekezett eligazodni gondolatai zűrzavarában, végiggondolni valamit és — dönteni.

Tíz percig állt ott, és némán firkálgatta az üvegre neve kezdőbetűit. Odakint az alacsony ház teteje fölött ősziesen, bágyadtan izzott a lenyugvó nap: mintha élére állították volna a tető rozsdás gerincén, nedvesen bíborlott, és úgy rémlett, hogy mindjárt eldől, és legurul a tető innenső vagy túlsó oldalán. A városi park felől esőpaskolta. érdes falevelek hemperegtek a földön, a város felett pedig óráról órára szilajabbul duhajkodott az Ukrajnából, Luganszk tájáról ideröpült szél.

3

Novocserkasszk vált a szocialista forradalom elől elmenekült mindenféle elemek vonzási középpontjává. A Don alsó folyása felé özönlöttek a magasrangú tábornokok: a széthullott orosz hadsereg sorsának volt intézői, akik a reakciós doniak támogatásában bizakodtak, és e felvonulási területről akartak támadást indítani a szovjetesített Oroszország ellen.

November másodikán Sapron huszárszázados kíséretében Novocserkasszkba érkezett Alekszejev tábornok. Tárgyalt Kalegyinnel, aztán rögtön hozzáfogott önkéntes osztagok szervezéséhez. Északról elmenekült tisztek, junkerek, rohamosztagosok, diákok, a katonai egységek lezüllött elemei, a legaktívabb kozák ellenforradalmárok és egyszerűen izgalmas kalandokat hajhászó és — ha Kerenszkij-bankókban kapják is — nagyobb fizetésre vágyó emberek alkották a későbbi Önkéntes Hadsereg csontvázát.

November utolsó napjaiban érkezett meg Gyenyikin, Lukomszkij, Markov és Erdélyi tábornok. Alekszejev osztaga ekkor már több mint ezer szuronyt számlált.

December hatodikán Kornyilov is megjelent Novocserkasszk-

ban. Feleúton faképnél hagyta türkmén kíséretét, és álruhában vergődött el a Doni Körzet határáig.

Kalegyinnek erre az időre sikerült a Don mellé vonni azokat az ezredeket, amelyek a román és osztrák fronton voltak, és a Novocserkasszk—Csertkovo—Rosztov—Tyihoreckaja vasúti fővonal mentén állította fel őket. De a hároméves háborúba beleunt kozákok — mivel amúgy is forradalmi hangulatban tértek haza a frontról — nem árultak el különösebb kedvet a bolsevikok elleni harcra. Az ezredek állománya csaknem a lovasok normális létszámának harmadára apadt. A legépebb ezredek — a 27., a 44. és a 2. tartalékos ezred — Kamenszkaja városában tartózkodtak. Ugyanoda irányították annak idején Pétervárról az Atamán Testőrezredet es a Kozák Testőrezredet is. A frontról erkezett 58., 52., 43., 28., 12., 29., 35., 10., 39., 23., 8. és 14. ezredet, valamint a 6., 32., 28., 12. és 13. üteget Csertkovóban, Millerovóban, Lihajában, Glubokajában, Zverevóban és a bányavidéken szállásolták el. A hopjori és uszty-medvegyicai kerület kozákjaiból álló ezredek egymás után érkeztek Filonovo, Urjupinszkaja, Szebrjakovo állomásra, egy darabig ott vesztegeltek, azután szétszéledtek.

Ellenállhatatlanul vonzotta őket az otthoni hajlék, és nem volt hatalom, amely visszatarthatta volna a kozákokat az elemi erejű hazafelé törekvéstől. A doni ezredek közül csak az 1., 4. és a 14. volt Pétervárott, de azokat sem lehetett már sokáig ottmarasztalni.

Kalegyin némelyik különösen megbízhatatlan csapatot igyekezett feloszlatni vagy elszigetelni azáltal, hogy a leghűségesebb egységekkel vette körül őket.

November végén, mikor Kalegyin első ízben próbált frontcsapatokat vonultatni a forradalmi Rosztov ellen, a kozákok elmentek ugyan Akszajkajáig, de onnan nem voltak hajlandók támadásra indulni és visszafordultak. A „rongyos" osztagok szervezése terén kifejtett nagyarányú tevékenység megteremtette a maga gyümölcseit: november 27-én Kalegyinnek már módjában volt hű, szilárd, önkéntes osztagokkal hadműveleteket indítani. Kölcsönvett bizonyos erőket Alekszejevtől is, aki akkorra már két zászlóaljat toborzott össze.

December másodikán az önkéntes csapatok elfoglalták Rosztovot. Kornyilov Rosztovba érekezésével odahelyeződött át az Önkéntes Hadsereg szervezésének központja. Kalegyin magára maradt. A kozák egységeket szétdobálta a Doni Körzet határai men-

tén Caricin felé, meg a szaratovi kormányzóság mezsgyéjére tolt néhányat, de az azonnali megoldást követelő, időszerű feladatok elvégzésére csak tisztekből álló partizánosztagokat használt; csakis ezekre támaszkodhatott a napról napra mindjobban roskadozó, tehetetlen doni körzeti hatalom.

A donyeci bányászok leverésére frissen toborzott csapatokat dobtak át. A makejevi kerületben Csernyecov kapitány tevékenykedett, ugyanott állomásoztak az 58. reguláris kozák ezred egységei is. Novocserkasszkban gyors ütemben szervezték a Szemiletov—Grekov-osztagot és különféle alakulatokat; északon, a hopjori kerületben tisztekből és partizánokból eszkábálták össze az úgynevezett „Sztyenyka Razin-osztagot". De már mindenfelől közeledtek a körzet területe felé a vörösgárdisták hadoszlopai. Harkovban, Voronyezsben egyre gyűlt a döntő csapásra szánt erő. Sűrű, fekete viharfelhők tornyosultak a Don fölé. A szél már elelhozta Ukrajna felől az első harcok ágyúdörgését.

4

A széles szügyű sárgásfehér felhők, mint égi csónakok, lassan úsztak el Novocserkasszk felett. A felhőkön túl, a magas kék boltozaton, éppen a székesegyház ragyogó kupolája felett, mozdulatlanul függött egy bolyhos felhő szürke, göndör gyapja; hosszú farka hullámosan lejtett lefelé, és ezüstös rózsaszínben tündökölt valahol Krivjanszkaja felett.

A nap halvány arccal kelt, de az atamáni palota ablakai izzón, ragyogóan tükrözték vissza. A házakon nyirkosan csillogott a bádogtető, a tegnapi eső nedvességét őrizte még a bronz Jermak is, kinyújtott kezében tartva a szibériai koronát.

A krescsenszki lejtőn gyalogos kozák szakasz kapaszkodott felfelé. Puskájuk szuronyán tompán játszott a napsugár. A reggel tisztára csiszolt csendjét — amelyet csak a ritka járókelők zaja meg a bérkocsik nyikorgása tört meg — alig bolygatta fel a kozákok kemény, de szinte nem is hallható lépése.

Ezen a reggelen érkezett meg a moszkvai vonattal Novocserkasszkba Ilja Buncsuk. Utolsónak szállt ki a kocsiból, megrántotta magán viseltes átmeneti kabátja szárnyát, mert bizonytalanul és szokatlanul érezte magát polgári ruhában.

A peronon egy csendőr meg két nevetgélő fiatal lány sétált.

Buncsuk elindult a városba. Alaposan megkopott olcsó bőröndjét hóna alatt vitte. Útközben, egészen a külvárosi utcáig, alig találkozott emberrel. Egy félóra múlva, miután ferdén keresztülvágott a városon, félig összeomlott kis ház előtt állt meg. A réges-régóta nem tatarozott házacska siralmasan festett. Az idő rátette mancsát, és terhe alatt berogyott a tető, részegen dülöngőztek a falak, lazán fityegett a zsalugáter, hülyén kancsalítottak az ablakok. Buncsuk kinyitotta a kisajtót, és felindultan futtatta végig szemét a házon, a szűk kis udvaron, aztán elindult a lépcső felé.

A keskeny folyosón mindenféle limlommal teledobált láda foglalta el a hely felét. Buncsuk a sötétben beleütötte térdét a láda sarkába, de nem is érezte a fájdalmat, csak rohant az ajtóhoz. Az alacsony előszobában egy lélek sem volt. Bement a másik szobába, de ott sem talált senkit; megállt a küszöbön. Megbódult a feje a roppant ismerős szagtól, amely csakis ennek a háznak a sajátja. Egyetlen pillantással áttekintette az egész berendezést: az ikonok súlyos sorozatát a szoba elülső sarkában, az ágyat, az asztalt, az ócskaságtól ragyás kis tükröt, felette a fényképeket, a néhány roskatag hajlított széket, a varrógépet, a régi, használattól megfakult szamovárt a padkán. Hirtelen és fájón megdobbanó szívvel fordult meg Buncsuk, száján keresztül vett lélegzetet, mint a fuldokló, ledobta bőröndjét, és szétnézett a konyhában; ugyanolyan barátságosan zöldellt a valaha vörösre festett, széles homlokzatú kemence, a kék kartonfüggöny mögül kikandikált a vén tarka kandúr; szemében értelmes, szinte emberi kíváncsiság ragyogott; úgy látszik, ritkán járt erre látogató. Az asztalon rendetlenül állt a mosatlan edény, mellette a gyalogszéken csomóban hevert a fonott gyapjú, meg-megcsillantak a kötőtűk, amelyek négyfelől szúrták át a befejezetlen harisnyaszárat.

Nem változott itt nyolc év óta semmi. Mintha csak tegnap ment volna el innét. Kiszaladt a lépcsőre. Az udvar végében álló szín ajtaján kitipegett egy hajlott hátú öregasszony, akit kétrét görnyesztett a viszontagságos élet. „Anyám!... Csakugyan ő volna?... Ő az?" Buncsuk remegő ajakkal rohant az öregasszony felé. Lekapta fejéről a sapkát, és markában gyürkölte.

— Maga kit keres? — kérdezte izgatottan az öregasszony, fakó szemöldökéhez emelte tenyerét, és nem moccant előbbre.

— Anyám! — tört fel a tompa kiáltás Buncsuk melléből. — Mi az, nem ismersz meg?

Buncsuk botladozva ment oda anyjához, látta, hogy az megtántorodott a kiáltásra, mintha ököllel sújtottak volna rá — úgy látszik, szaladni akart, de ereje cserbenhagyta, és csak lökésszerűen, mintha széllel küszködne, indult fia felé. Buncsuk megkapta, mert már el akart esni, összecsókolta a kis ráncos arcot, az ijedtségtől és az eszelős örömtől elfátyolosodott szemet, tehetetlenül és sűrűn pislogott.

— Iljusa!... Iljusenyka!... Kisfiam! Meg sem ismertelek... Szent Isten, hát hogy kerülsz ide?... — suttogta az öregasszony, igyekezett kiegyenesedni és szilárdan ráállni meggyöngült lábára.

Bementek a házba. Csak akkor, az átélt mély megrendülés pillanatai múltával, érezte megint Buncsuk, hogy szűk az idegen kabát. Szorított, vágott hónaljban, és akadályozta minden mozdulatát. Megkönnyebbülten dobta le, és az asztal mellé ült.

— Nem is hittem volna, hogy élve látlak még!... Hány éve, hogy nem láttuk már egymást?! Drága gyermekem! De hogy is ismertelek volna meg, mikor lám, mekkorát nőttél, megemberesedtél?!

— Na, hogy éldegélsz itthon, anyám? — kérdezte Buncsuk mosolyogva.

Az öregasszony mesélt, ami éppen eszébe jutott, kapkodva tettvett: megterítette az asztalt, szenet szórt a szamovárba, kisírt arcán szétmázolta a könnyeket meg a fekete szénport, számtalanszor odaszaladt fiához, simogatta a kezét, és remegve lapult a vállához. Vizet melegített, tulajdon kezével mosta meg Iljusa fejét, valahonnan a láda fenekéről sárgára ócskult tiszta fehérneműt vett elő, jóllakatta a drága vendéget — éjfélig elüldögélt mellette, egy percre sem vette le szemét a fiáról, százfélét kérdezett töle, és szomorkásan bólogatott.

A közeli toronyban már kettőt ütött az óra, mikor Buncsuk lefeküdt. Rögtön elaludt. Félálmában elfelejtette a jelent: úgy rémlett, mintha még mindig az ipariskola kis gézengúz tanulója lenne, aki jól kiszaladgálta magát, lefeküdt, most lassan álomba merül, a konyhából meg benyitja az ajtót az anyja, és szigorúan kérdezi: „Megtanultad holnapra a leckét, Iljusa?" Így is aludt el: ajkán az izgatott, boldog mosollyal.

Hajnalig többször odament hozzá az anyja, megigazította paplanát, párnáját, megcsókolta hatalmas homlokát, melyre egy barna fürt csúszott le ferdén, aztán nesztelenül kitipegett.

Egy nap múlva elutazott Buncsuk. Reggel felkereste egy ka-

tonaköpenyes, új keki sapkát viselő bajtársa, halkan súgott neki valamit, és Buncsuk készülődni kezdett, becsomagolt a bőröndbe, legfelül beledobott egy váltás fehérneműt, amit anyja mosott ki, és homlokát fájdalmasan összeráncolva öltötte magára a szűk kabátot. Sebtiben-futtában búcsúzott el anyjától, és azt ígérte, hogy egy hónap múlva visszajön.

— De hová mégy, Iljusa?

— Rosztovba, anyám, Rosztovba. De nemsoká visszajövök... Ne... ne búsulj... anyám! — vigasztalta.

Az öregasszony levette nyakából a kis feszületet, amit állandóan hordott, megcsókolta fiát, keresztet vetett rá, és az ő nyakába akasztotta. Gallérja mögé igazgatta a madzagját, az ujja idegesen táncolt, és sütött, mint a jégcsap.

— Viseld, Iljusa. Ez Mirlikiji Szent Miklós keresztje. Oltalmazd és mentsd meg, irgalmas Szent Miklós, védjed és vigyázz rá... hisz egyetlen gyermekem... — suttogta, és bánatos szeméhez szorította a keresztet.

Hirtelen mozdulattal megölelte fiát, nem tudta tovább türtőztetni a sírást: ajka szöglete megremegett, és keservesen görbült lefelé. Buncsuk szőrös kezére, mint tavaszi eső, hullott egy forró könnycsepp, aztán a másik, harmadik... Buncsuk lefejtette nyakáról anyja kezét, és mogorván rohant ki a lépcsőre.

A rosztovi állomáson annyi volt az ember, mint a sáska. A padlón bokáig ért a sok elszórt cigarettacsutka meg napraforgómag héja. Az állomás előtti téren a helyőrség katonái árulják a kincstári egyenruhát, dohányt, lopott holmikat. A sok fajtából összeőgyeledett tömeg, amely annyira jellemző a legtöbb déli tengerparti városra, lomhán mozog és zúg.

— Assz-sz-szmolov cigaretta, szálanként is az Assz-sz-molov ciga-rettát! — kiabálja a cigarettaárus kisfiú.

— Olcsón adom, polgártárs úr... — súgta Buncsuk fülébe titokzatosan egy gyanús külsejű keleti ember, és köpenye degesz aljára kacsintott.

— Pörkölt mag, pirított tökmag, itt a tökmag! — csiripelik százféle hangon a bejáratnál kofálkodó lányok és asszonyok.

A tömegen hat fekete-tengeri matróz furakodott át. Kacagva beszélgettek. Parádés egyenruha volt rajtuk, új volt a szalag, aranyfényben ragyogott minden gomb, csak a széles aljú nadrág

fröcskölődött teli sárral. Tisztelettel engedtek utat nekik. Buncsuk lassan furakodott keresztül a tömegen.

— Ez arany?! Fészkes fenét! Messze van az az aranytul... Azt hiszed, nem látom? — mondta gúnyosan egy vézna híradós katona.

Válaszképpen méltatlankodva bődült el az árus, és megrázta a gyanúsan tömör aranyláncot.

— Mit látsz, mit látsz?... Arany ez! Dukátarany, ha tudni akarod, egy békebírótól szereztem... Eredj a fenébe, nyavalyás! Kipróbálhatod... Úgy sem akarod?

— A flotta nem jön velünk, mit beszélsz marhaságot! — hallatszott nem messzire.

— Mér ne jönne?

— Ezekben az újságokban...

— Hé, kisfattyú, hozd csak ide...

— Mink az „ötös számra"* szavaztunk. Másképp nem lehet; nem felel meg.

— Puliszka! Finom, ízletes puliszka! Tessék!

— A vonatparancsnok azt ígérte, holnap indulunk tovább.

Buncsuk megkereste a pártbizottság épületét, a lépcsőn felsietett az emeletre. Szuronyos japán puskával felfegyverzett vörösgárdista munkás állta útját.

— Kit keres, elvtárs?

— Abramszon elvtársat. Itt van?

— Harmadik szoba, balra.

A nagyorrú, bogárfekete, alacsony férfi bal keze ujjait kabátja széle alá dugta, jobbjával szinte szabályosan hadonászva támadt partnerére, egy idősebb vasutasra:

— Ezt nem lehet! Ez nem szervezés! Ha ilyen agitációs módszereket alkalmaz, éppen ellenkező eredményt fog elérni!

A vasutas — arckifejezéséből ítélve — mondani akart valamit mentségére, de a bogárfekete hajú férfi nem engedte szóhoz jutni; bosszúsága tetőfokán, mérgesen kiabált, meg sem akarta hallgatni a másik felet, sőt a tekintetét is kerülte.

— Mitcsenkót azonnal távolítsa el! Nem nézhetjük ölbetett kézzel, ami maguknál végbemegy. Verhockij felelni fog a Forradalmi Bizottság előtt! Letartóztatták már? Igen?... Követelni fogom, hogy lőjék agyon! — fejezte be nyersen, aztán kipirult arccal

* Ötös szám volt az Alkotmányozó Gyűlés bolsevik jelöltjeinek a listáján.

Buncsukhoz fordult. Még nem csillapodott le teljesen, és érdesen kérdezte·

— Mit akar?

— Maga Abramszon?

— Én.

Buncsuk odaadta neki igazolványait és egy levelet az egyik felelős állásban levő pétervári elvtárstól, aztán leült nem messzire, az ablakpárkányra.

Abramszon figyelmesen elolvasta a levelet, fanyarul elmosolyodott (restellte magát a goromba kiabálás miatt):

— Várjon egy kicsit, mindjárt beszélgetünk.

Elbocsátotta a megrökönyödött vasutast, maga is kiment, és egy perc múlva borotvált arcú, termetes katonával jött vissza, akinek alsó állkapcsán végig vágott seb lilás nyoma húzódott. Tartásán látni lehetett, hogy hivatásos katonatiszt.

— Katonai Forradalmi Bizottságunk tagja. Ismerkedjenek meg. Maga, elvtárs... bocsásson meg, elfelejtettem a nevét...

— Buncsuk.

— ...szóval, Buncsuk elvtárs... maga, azt hiszem, géppuskás... az a specialitása...

— Igen.

— Ez kell nekünk! — mosolyodott el a katona.

Sebhelye fulecimpájától álláig egész hosszúságában rózsaszínű lett a mosolytól.

— A lehető legrövidebb időn belül tudna nekünk géppuskás osztagot szervezni vörösgárdista munkásokból? — kérdezte Abramszon.

— Igyekszem. Idő kérdése.

— Mégis: mennyi időre van szüksége? Egy hétre, kettőre, háromra? — kérdezte a katona Buncsukhoz hajolva, és egyszerűen, várakozóan mosolygott.

— Néhány napra.

— Remek.

Abramszon megdörzsölte homlokát, és a bosszúság észrevehető árnyalatával mondta:

— A helyőrség egységei rettenetesen szétzüllöttek, nincs semmi reális értékük. Én, Buncsuk elvtárs, itt is, mint mindenütt, a munkásokba vetem minden bizodalmam. A tengerészek: azok igen, de a katonák... Ezért szeretnénk, tudja, ha lennének saját géppuskásaink. — Meghuzigálta szakálla kékesfekete gyűrűit, és

aggódva kérdezte. — Mi a helyzet az anyagi ellátás terén? Na, majd mi elintézzük. Ebédelt már ma? No, persze hogy nem!

„Mennyit kellett koplalnod, testvér, hogy első pillantásra meg tudod különböztetni az éhes embert a jóllakottól, és mennyi bajt, szörnyűséget kellett átélned, mielőtt ez a fehér tincs a hajad közé került" — gondolta Buncsuk meghatott gyengédséggel, amint Abramszon fejére, a jobboldalt vakítóan fehérlő, rikító ősz foltra pillantott. Amikor egy kísérővel Abramszon lakására ment, útközben is folyton rágondolt: „Ez derék legény! Ez igazi bolsevik! Van benne valami ádáz célratörés, de mégis megmaradt benne, ami jó, ami emberi. Minden teketória nélkül képes aláfirkantani holmi Verhockij-féle szabotálók halálos ítéletét, de ugyanakkor tud vigyázni elvtársára, és tud gondoskodni róla."

Még teljesen találkozásuk meleg, kellemes hatása alatt volt, amikor megérkezett Abramszonnak valahol a Taganrogi út végén levő lakására, kipihente magát a könyvekkel telezsúfolt kis szobában, megebédelt, megmutatta Abramszon levelét a szállásadó asszonynak, és lefeküdt az ágyra. Maga sem emlékezett rá, hogyan aludt el.

5

Buncsuk négy napon át reggeltől estig foglalkozott azokkal a munkásokkal, akiket rendelkezésére bocsátott a pártbizottság. Tizenhatan voltak. Ahány ember, annyiféle foglalkozás, életkor, sőt nemzetiség. Volt köztük két rakodómunkás: Hvilicsko, a poltavai ukrán, és Mihalidi, az eloroszosodott görög; egy szedő: Sztyepanov; nyolc vasmunkás; egy Paramonov-bányai vájár: Zelenkov; egy gethes örmény pék: Gevorkjanc; egy oroszországi német származású lakatos szakmunkás: Johann Rehbinder; és végül két kocsiszíni munkás. A tizenhetedik igazolványt egy nő mutatta fel, aki meleg vattás katona kabátot és nem az ő lábára szabott, nagy csizmát viselt.

— Visszafelé menet be tudna nézni a törzshöz? — kérdezte Buncsuk, mikor elvette tőle a lezárt borítékot, és még sejtelme sem volt a nő jövetele céljáról.

A nő elmosolyodott, zavart mozdulattal igazította meg a kendő alól kibuggyanó vastag hajfonatát, és félénken mondta:

— Engem magához küldtek... — hebegte pillanatnyi zavarával küszködve — ... géppuskásnak.

Buncsuk elvörösödött.

— Mi az? Megbolondultak odafent? Női brigádom van nekem, vagy mi a fene?... Bocsásson meg, de ez nem magának való foglalkozás, nehéz munka, okvetlen férfierőt követel... Mit akarnak hát tulajdonképpen... Nem, nem vehetem fel magát.

Komor arccal bontotta fel a borítékot, átfutotta az igazolványt, amely szárazon elmondta, hogy Buncsuk csapatába osztják be Anna Pogudko elvtársnőt, aztán többször is elolvasta Abramszonnak az igazolványhoz mellékelt levelét:

Kedves Buncsuk elvtárs!

Elküldjük magához a mi derék Anna Pogudko elvtársnőnket, ezzel sürgető kérésének teszünk eleget; reméljük, hogy harcos géppuskást farag belőle. Én jól ismerem ezt a lányt. Melegen ajánlom, de arra kérem: vigyázzon rá, tartsa vissza holmi meggondolatlan cselekedetektől, mert értékes pártmunkás ugyan, de kissé egzaltált (még nem tombolta ki a fiatalságát).

Csapatának magva, acélkemény gerince kétségtelenül az a nyolc vasas; de közülük is felhívom a figyelmét Bogovoj elvtársra. Nagyon ügyes ember, és önfeláldozó forradalmár. A maga géppuskás csapatja, összetételét tekintve, nemzetközi; annál jobb: sokkal harcképesebb lesz!

Gyorsítsa meg a kiképzést. Úgy értesültem, hogy Kalegyin hadjáratra készül ellenünk.

Elvtársi üdvözlettel:

Sz. Abramszon

Buncsuk az előtte álló lányra pillantott (a dolog az egyik Moszkovszkaja utcai ház pincehelyiségében történt, ahol a kiképzés folyt). A gyér fény inkább csak beárnyékolta arcát, és még jobban elhomályosította vonásait.

— Nincs mit tenni — mondta Buncsuk barátságtalanul. — Ha ez a maga kívánsága... És ha Abramszon is kéri... Maradjon...

A nagytorkú makszimra mindenfelől szinte rátapadtak, az elülsők hátára támaszkodva, fürtökben lógtak, és mohó, kíváncsi szemmel figyelték, milyen gyorsan hullik alkotórészeire Buncsuk ügyes keze alatt. Buncsuk szándékosan lassú mozdulatokkal me-

gint összerakta, megmagyarázta az egyes részek szerkezetét, rendeltetését, megtanította a csapatot a kezelési módszerekre, bemutatta a szabályos irányzást, célzást, elmagyarázta, hogyan kell mérni a röppálya eltérését, kiszámítani a lőtávolság legvégső határát. Megtanította a munkásokat, hogyan kell elhelyezkedni harc közben, hogy ne sérüljön meg az ember ellenséges tűzben sem. Ő maga feküdt a valamikor terepszínű védőlemez mögé, amelyről már lepattogzott a festék. Beszélt a helyválasztás előnyeiről, a hevederes ládák elhelyezéséről.

Mindenki könnyen elsajátította, csak Gevorkjanc, a pék nem. Annak sehogy sem ragadt meg a fejében: akárhányszor mutatta neki Buncsuk a szétszedés szabályait, sehogy sem tudta megjegyezni, összekevert mindent, aztán fejvesztetten, zavartan suttogta: — Mér nem sikerül? Ahá, én vagyok a hibás... Innen kell kezdeni. Megint nem jó! — kiáltotta kétségbeesetten. — Mér nem sikerül?!

— Ezér! — bosszantotta a péket az olajbarna arcú Bogovoj. Homlokán és orcáján apró puskaporszemek kéklettek. — Azér nem sikerül, mer vízeszű vagy. Ládd, így kell! — mutatta, és biztos kézzel tette a helyére az alkatrészt. — Engem bizony kölyökkorom óta mindig érdekeltek a katonai dolgok! — Általános nevetés közben bökött ujjával az arcán elszórt kék pettyekre: — Ágyút csináltam, de felrobbant: meg is szenvedtem érte! De most annál tehetségesebb vagyok!

Csakugyan ő sajátította el legkönnyebben és leggyorsabban a géppuskás mesterséget. Csak Gevorkjanc maradt el valamennyi mögött. Az ő bosszúsan siránkozó hangját lehetett hallani leggyakrabban:

— Megint nem jó! Mér nem jó? Én nem tudom!

— Micsoda tökfej, micsoda tökfej! Egész Nahicsevanyban nincs párja! — kiáltotta felháborodva a nedves ajkú mérges görög.

— Hát ritkaság, amilyen buta! — hagyta rá a tartózkodó Rehbinder is.

— Bijon e nehezebb, mint perecet sütni! — röhögött Hvilicsko. A többiek is szelíden nevettek.

Csak Sztyepanov kiabált rájuk kipirult arccal, bosszúsan:

— Meg kell mutatni az elvtársnak, nem pedig itt vigyorogni, mint a fakutya!

Pártolta Krutogorov, az óriás kezű, dülledt szemű, testes, idősebb kocsiszíni munkás is, aki kiugrott paphoz hasonlított.

— Röhögtök, fajankók, a dolog meg nem halad! Buncsuk elvtárs, zabolázd meg ezt a szedett-vedett bandát, vagy kergesd a pokolba! A forradalom veszélyben forog, ezek meg röhögnek! Szép kis párttagok!... Olyanok, mint az állatok, becsületszavamra! — dörmögte mély hangján Krutogorov, és megrázta pörölynyi öklét.

Anna Pogudko mohó tudásvággyal igyekezett behatolni a géppuska minden titkába. Sose hagyott békét Buncsuknak, mindig a sarkában volt, meg-megfogta esetlen tavaszi kabátja karjánál fogva, és örökké ott sündörgött a gépfegyver körül.

— És ha a víz befagy a hűtőben, akkor mi történik? Ha erős szél fú, mekkora az elhajlás? Hát ez hogy van, hát az hogy van, Buncsuk elvtárs? — ostromolta kérdéseivel, és várakozóan emelte Buncsukra bizonytalan, meleg fényű, nagy, fekete szemét.

A lány jelenlétében Buncsuk valahogy kényelmetlenül érezte magát; mintha ezt a kellemetlen érzést akarná megtorolni, fokozottabb követelményeket támasztott a lánnyal szemben, hangsúlyozottan hidegen bánt vele, de valami szokatlan izgató érzés lepte meg, valahányszor a lány reggelenként kínos pontossággal, hét órakor, nagy katona csizmája talpával csoszogva, fázósan, zöld vattáskabátjába dugott kézzel lejött a pincébe. A lány kissé alacsonyabb volt, mint Buncsuk. Rugalmas, húsos testű volt, mint minden fizikai munkát végző egészséges lány, talán kissé görbén tartotta a hátát, sőt szépnek sem lehetett mondani, legfeljebb csak nagy, erős nézésű szeme miatt, amely csodálatosan megszépítette.

E négy nap alatt Buncsuk jóformán nem is nézte meg közelebbről Annát. A pincében mindig sötét volt, nem is jutott rá idő, meg aztán kényelmetlen lett volna bámulni a lányt. Ötödik nap este együtt indultak hazafelé. A lány ment elöl, amint feljutott a legfelső lépcsőfokra, valamilyen kérdéssel hátrafordult, és Buncsuk nagyot hümmögött magában, mikor az esti fénynél megpillantotta Anna arcát. A lány megszokott kézmozdulattal igazgatta haját, és kissé hátravetett fejjel, Buncsuk felé sanditva várta a teleletet. De Buncsuk füle mellett eresztette el a kérdést, míg lassan felment a lépcsőn, édesen fájó érzés szorította össze a szívét. Az erőlködéstől (nagyon nehezen lehetett boldogulni a hajjal, ha nem veszi le a kendőt) alig észrevehetően mozgott a lány rózsás orracimpája, amelyet átvilágított az alacsony nap. Szája

vonala férfias és mégis gyermekiesen finom volt. Picikét felemelt felsőajkán apró pihe sötétlett, s élesen kiemelte a bőr halvány fehérségét.

Buncsuk lehajtotta fejét, mintha rácsapott volna valaki, és tréfásan fellengzős hangon mondta:

— Anna Pogudko... géppuskakezelő, gyönyörű vagy, mint maga a boldogság!

— Hülyeség! — mondta a lány határozottan, és elmosolyodott. — Hülyeség, Buncsuk elvtárs!... Azt kérdem: mikor megyünk lőgyakorlatra?

A mosoly egyszerűbbé, megközelíthetőbbé, földibbé tette. Buncsuk megállt mellette; kábultan bámult az utca végére, ahol megrekedt a nap, és mindent elöntött bíborvörös fényáradatával.

— Lőgyakorlatra? Holnap — felelte halkan. — Merre kell menned? Hol laksz?

A lány valamelyik külvárosi utca nevét említette. Együtt indultak arrafelé Az utcakereszteződésnél utolérte őket Bogovoj.

— Buncsuk, ide hallgass! Hol gyülekezünk holnap?

Buncsuk útközben elmagyarázta, hogy a Csendes-ligeten túl kell gyülekezni, ahová Krutogorov és Hvilicsko bérkocsin szállítja ki a géppuskát. Gyülekező nyolc órakor. Bogovoj velük ment vagy két utcát, aztán elbúcsúztak. Buncsuk és Anna Pogudko néhány percig szótlanul haladt.

— Maga kozák? — kérdezte a lány, és oldalvást végigsiklatta rajta a szemét.

— Igen.

— Régen tiszt volt?

— Na ugyan: milyen magasrangú tiszt is voltam!

— Hol született?

— Novocserkasszkban.

— Régóta van Rosztovban?

— Néhány napja.

— És azelőtt?

— Pétervárott voltam.

— Mióta párttag?

— Ezerkilencszáztizenhárom óta.

— Hol a családja?

— Novocserkasszkban — dörmögte hadarva, és kérőn nyújtotta

fel a kezét: — Várj, most én hadd kérdezzek: Rosztovban születtél?

— Nem: Jekatyerinoszlav vidékén, de az utóbbi időben itt laktam.

— Most én foglak kifaggatni... Ukrán vagy?

A lány egy pillanatig habozott, aztán határozottan felelte:

— Nem.

— Zsidó?

— Igen. Mért? Elárulja a beszédem?

— Nem.

— Hát miből találtad ki, hogy zsidó vagyok?

Buncsuk igyekezett lépést tartani, és rövidebbeket lépett.

— A fül, a fül formája meg a szem. Különben nem sok vonás van benned a fajtádból... Jó, hogy köztünk vagy — tette hozzá némi gondolkodás után.

— Miért? — érdeklődött a lány.

— Tudod: a zsidókról régóta azt tartják... és én tudom, hogy sok munkás most is így gondolkozik, hiszen magam is munkás vagyok — jegyezte meg futólag —, szóval azt tartják, hogy a zsidók csak irányítani szeretnek, de ők maguk nem mennek oda, ahol lövöldöznek. Ez tévedés, hisz lám, te is fényesen megcáfolod ezt a helytelen véleményt. Jártál középiskolába?

— Igen, tavaly végeztem el a gimnáziumot. Magának milyen képzettsége van? Azért kérdezem, mert a beszéde elárulja, hogy nem munkás származású.

— Sokat olvastam.

Lassan ballagtak. A lány szándékosan nagy vargabetűt csinált a mellékutcákon, röviden elmondott még magáról egyet-mást, aztán tovább kérdezgette Buncsukot a kornyilovista lázadás, a pityeri munkások hangulata és az októberi fordulat felől.

Valahol a tengerparton nyirkosat durrant néhány puskalövés, és szaggatottan hasított a csöndbe egy géppuskasorozat... Anna nem mulasztotta el megkérdezni:

— Milyen rendszerű?

— Lewis.

— A heveder melyik részét lőtték ki?

Buncsuk nem felelt, gyönyörködve nézte a smaragdszínű zúzmarával behintett narancssárga reflektorcsápot, amely hosszú karként nyúlt fel a kikötőben horgonyzó aknakutató fedélzetéről a naplemente bíborában égő esti égbolt kupolája felé.

Vagy három órát sétáltak a néptelen városban. Annak a háznak a kapujánál váltak el, ahol Anna lakott.

Buncsuk öntudatlan belső elégedettség meleg érzésével tért haza. „Derék elvtárs, okos lány! Jól elbeszélgettünk... És hogy átmelegedett a szívem!... Egészen eldurvultam mostanában, pedig a baráti érintkezés feltétlenül szükséges, különben úgy megkeményedik az ember, mint a cibak..." — gondolta önmagát áltatva, és maga is tudta, hogy becsapja magát.

Abramszon, aki az imént érkezett meg a Katonai Forradalmi Bizottság üléséről, a géppuskások kiképzése felől kérdezősködött: többek között szóba hozta Anna Pogudkót is.

— Hogy válik be? Ha nem alkalmas, más munkára is beoszthatjuk. Mást küldünk helyette.

— Nem, nem! Mi jut eszedbe! — tiltakozott ijedten Buncsuk. — Nagyon ügyes lány!

Szinte legyőzhetetlen vágyat érzett, hogy beszéljen róla, és csak nagy erőfeszítéssel tudta megzabolázni magát.

6

November 25-én délben Novocserkasszkból Rosztov felé vonták össze Kalegyin csapatait. Megkezdődött a támadás. A vasútvonal mentén, a töltés két oldalán haladtak az Alekszejev-féle tiszti osztag gyér csatárláncai. A jobbszárnyon sűrűbben nyomultak előre a junkerek szürke figurái. A Popov-osztag önkéntesei a balszárnyon egy vörös agyaggödröt özönlöttek körül. Némelyik — messziről csak apró szürke csomónak látszott — beleugrált a gödörbe; mikor kikecmeregtek az innenső oldalra, megálltak, csatlakoztak a többiekhez, és tovább özönlöttek Rosztov felé.

A vörösgárdisták csatárláncában, amely Nahicsevany peremén húzódott, izgatott kapkodást lehetett tapasztalni. A munkások bizonyos félelmet éreztek — hiszen legtöbbjük életében először markolt puskát —, ide-oda kúsztak, bepiszkították fekete kabátjukat az őszi sárban, némelyik fel-felemelte a fejét; a fehéreket nézték, akiknek alakját megkicsinyítette a távolság.

Buncsuk géppuskája mellett feküdt a csatárláncban, aztán térdre emelkedett, és távcsövön nézte a terepet. Előző este köpennyel cserélte fel a nem rászabott tavaszi kabátot, és nyugodtan, kényelmesen érezte magát benne.

Vezényszó nélkül nyitottak tüzet. Nem bírták már ki a feszült csendet. Alig csattant el az első lövés, Buncsuk nagyot káromkodott, és egész magasságában felállva üvöltötte:

— Ab-ba-hagy-ni!

Kiáltását elnyomta a lövések darabos ropogása. Integetett. Aztán a durrogást túlharsogva vezényelte Bogovojnak: „Tűz!" Bogovoj mosolygó, de földszínű arccal simult a závárhoz, rátette ujját a ravaszra. Géppuskasorozat ismerős kattogása hasított Buncsuk fülébe. Egy pillanatig az ellenség hason fekvő csatárlánca felé kémlelt, igyekezett megállapítani, hol van a becsapódás, aztán felugrott, és a lánc mentén sorra odaszaladt a többi géppuskához is.

— Tűz!

— Adjuk, adjuk!... Ho-ho-ho-hó! — üvöltötte Hvilicsko, s Buncsuk felé fordította ijedt és boldog arcát.

A középsőtől harmadik géppuska mellett nem egészen megbízható legények hasaltak. Buncsuk odafutott hozzájuk. Feleúton kissé lehajolva belenézett távcsövébe: az üveg megizzadt korongjában meg-megmozduló szürke kis csomók látszottak. Túlnan éles, kopácsoló sortűz dörrent. Buncsuk hasra vetette magát, és fektében állapította meg, hogy a harmadik géppuska irányzéka nem pontos.

— Lejjebb! Gazemberek! — kiabálta, és kígyómódra kúszott tovább a csatárlánc mentén.

Feje felett alacsonyan, halálos süvítéssel röpültek a golyók. Az Alekszejev-osztag katonái pontosan lőttek, akárcsak hadgyakorlaton.

A géppuska mellett, amely idétlenül magasra rántotta orrát, hasmánt lapult a kezelőlegénység: Mihalidi, a görög irányzó, ügyetlenül magasra állította az irányzékot, megállás nélkül lövöldözött, elpufogtatott egy csomó hevedert; mellette sopánkodott a halálra ijedt, zöldre vált Sztyepanov; hátul, földbe fúrt fejjel, teknősbéka módjára domborított háttal, kinyújtott lábára kissé felemelkedve terpeszkedett Krutogorov barátja, a vasutas.

Buncsuk arrább tolta Mihalidit, sokáig hunyorgott, próbálgatta az irányzékot, amikor pedig a géppuska egyenletesen rángatózva kattogni kezdett Buncsuk keze alatt, rögtön mutatkozott is az eredmény: a szökdelve közeledő junkercsapat visszatódult a halom mögé, és egy halottat vesztett az agyagos, kopasz dombtetőn.

Buncsuk visszatért a saját géppuskájához. A sápadt Bogovoj (a puskaporpettyek most még rikítóbban kéklettek arcán) féloldalt feküdt, káromkodott, mint a jégeső, és megsebesült lábikráját kötözgette.

— Lőj, az anyád mindenségit! — üvöltötte négykézlábra állva a mellette fekvő tűzpiros vörösgárdista. — Lőj! Nem látod, hogy támadnak?!

A tiszti osztag csatárláncai szökdelve nyomultak előre a töltés mentén.

Bogovojt Rehbinder váltotta fel. Ügyesen, takarékosan, higgadtan tüzelt.

A balszárnyról hosszú nyúlugrásokkal szökdelt errefelé Gevorkjanc, de rögtön hasra vetette magát, ha elsüvített felette egy-egy golyó.

— Nem sikerül!... Nem lő! — jajgatta, mikor odaugrott Buncsuk mellé.

Buncsuk szinte nem is fedezte magát, mikor futvást végigsuhant a cikcakkban heverő csatárlánc mentén.

Már messziről észrevette, hogy Anna térden áll a géppuska mellett, szemébe lógó hajfürtjét hátrahárítja, és tenyere ellenzője alól nézi az ellenséges csatárláncot.

— Feküdj! — kiáltott rá Buncsuk. Arcába tódult a vér, és egészen megfeketedett a lány miatti ijedtségtől. — Feküdj, hallottad?!

A lány Buncsuk felé pillantott, és továbbra is térden maradt. Buncsuk ajkáról már-már elrepült egy súlyos káromkodás. Odaszaladt a lányhoz, és erőnek erejével földre nyomta.

A védőlemez mögött Krutogorov lihegett.

— Beleszorult! Nem megy! — súgta remegve Buncsuknak. Gevorkjancot kereste szemével, és fulladozva üvöltötte:

— Megszökött az átkozott! Megszökött az az özönvíz előtti sárkány... Egészen kihozott a sodromból a sopánkodásával!... Nem hagyott dolgozni!

Gevorkjanc kígyómódra tekergőzve kúszott vissza. Borotválatlan szakállának fekete sörtéjére rászáradt a sár. Krutogorov megfordította bikanyakát, és egy másodpercig ránézett, aztán a lövöldözés mennydörgését túlharsogva bömbölte:

— Hová tetted a hevedereket?... Barom!... Hatökör!... Buncsuk! Buncsuk! Vidd innen a nyavalyába, mert agyoncsapom!

Buncsuk a géppuskával babrált. Egy golyó nagy erővel koccant a védőlemezhez — Buncsuk úgy elkapta a kezét, mintha megégette volna.

Rendbehozta a fegyvert, és ő maga nyitott tüzet vele. Hasra kényszerítette a bátran szökdelő alekszejevistákat, azután szemével fedezéket keresve kúszott el onnan.

Az ellenség csatárláncai közelebb nyomultak. A távcsövön látni lehetett, hogy az önkéntesek vállra vett puskával jönnek, és csak néha hasalnak le. Mind kíméletlenebbül tüzeltek. A vörösgárdista csatárláncban, óvatosan odakúszva, már három bajtárstól vették el a puskát meg töltényt — a halottaknak úgysem kell fegyver... Egy fiatal vörösgárdista legényt a Krutogorov mellett fekvő Buncsuk és Anna szeme láttára teritett le egy golyó a csatárláncban. A legényke sokáig vergődött, hörgött, rúgdosta a földet lábtekercsbe pólyált lábával, végül szétvetett karjaira támaszkodva megpróbált felállni, nagyot nyögött, utoljára kifújta a levegőt, és földbe fúrta arcát. Buncsuk oldalvást Annára tekintett. A lány kerekre tágult, óriási szeméből szinte folyékony félelem szivárgott. Anna mereven nézte az elesett legényke lábát, kifeslett, ócska lábszárvédőjét, és nem hallotta, mikor Krutogorov szinte a fülébe kiabálta:

— Hevedert!... Hevedert!... Add ide. Hé, lányom, add ide a hevedert!

Kalegyin csapatai szárnytámadással mélyen átkarolták a vörösgárdisták csatárláncát. Nahicsevany külvárosának utcáin fel-feltűntek a visszavonuló vörösgárdisták fekete kabátjai, köpenyei. A jobbszárny legszélső géppuskája a fehérek kezébe került. A görög Mihalidit közvetlen közelről agyonlőtte egy junker ficsúr, a másik kezelőt szuronnyal szurkálták össze, mint a gyakorlóbábut; a kezelőlegénység közül csak Sztyepanov szedőnek sikerült elmenekülnie.

A visszavonulás csak akkor állapodott meg, amikor az aknakutatók fedélzetéről elröppentek az első lövedékek.

— Csatárláncba!... Utánam! — kiáltotta előreszaladva a Forradalmi Bizottság egyik tagja, akit Buncsuk is ismert.

A vörösgárdisták csatárlánca nekilendült, és törött vonalban támadásra indult. Buncsuk és a mellé simuló Krutogorov, Anna és Gevorkjanc mellett hárman mentek el, egészen közel. Az egyik pipázott, a másik menet közben csattogtatta térdén a puska závárzatát, a harmadik rendkívüli figyelemmel nézegette kabátja

összemázolt alját. Arcán, bajusza hegyén restelkedő mosoly kószált, mintha nem is a halálba menne, hanem cimboráival csapott tivornyából ténferegne hazafelé, és azért nézegetné az összekent kabátot, hogy megállapítsa: mekkora fejmosás vár rá otthon, ha a kardos menyecske szeme elé kerül.

— Ahun vannak ni! — kiáltotta Krutogorov, és egy távoli kerítésre meg a mögötte nyüzsgő szürke emberkékre mutatott.

— Cél! — lomhán, mint a medve, csavarta feljebb a géppuska csövét.

A géppuska szapora ropogása miatt Anna kénytelen volt bedugni a fülét. Leguggolt, és észrevette, hogy a kerítésen túl elcsendesedett minden mozgás, de egy perc múlva ott is megszólaltak a fegyverek, egyenletesen ropogtak a sortüzek, és az ég komor vásznán láthatatlan lyukakat fúró golyók repültek el a vörösgárdisták feje fölött.

Darabosan ropogott a pergőtűz, száraz súrlódással ürültek ki egymás után a géppuskák mellett kígyózó hevederek. Öblös, érett hangon durrantak az egyes lövések. A vörösgárdisták feje felett átrepülő lövedékek, amelyeket a fekete-tengeri matrózok küldtek az aknakutatókról, földre kényszerítették az embert vijjogó, sziszegő süvítésükkel. Anna látta, hogy egy angolosan nyirt bajuszú, bárányból kucsmás, termetes vörösgárdista önkéntelen meghajlással fogadott és kísért minden felettük elszálló gránátot.

— Ne sajnáld, Szemjon! Sózz oda nekik, Szemjon! Sűrűbben porciózzad, Szemjon!

Es csakugyan, mind sűrűbben csapódtak be a gránátok. A tengerészek belőtték magukat, és kombinált tüzet zúdítottak az ellenségre. A lassan hátráló kalegyinisták egyes csoportjait sűrű srapnelsorozatokkal árasztották el. Az egyik ágyúlövedék a visszavonult ellenséges csatárlánc között robbant fel. A robbanás barna oszlopa szétsöpörte az embereket, a tölcsér felett lassan ülepedve oszladozott szét a füst. Anna eldobta a távcsövet, feljajdult, és piszkos tenyerével eltakarta félelem pörkölte szemét: az üveg korongján át látta a robbanás forgószelét, magas tölcsérét és a mások pusztulását. Keserű görcs fojtogatta torkát.

— Mi az? — kiáltott rá Buncsuk, és hozzáhajolt.

Anna összeszorította fogát; kitágult szembogarát homályos fátyol vonta be.

— Nem bírom nézni...

— Embereld meg magad! Te... Anna... hallod? Ezt nem szabad... Így nem le-het... — üvöltötte a lány fülébe parancsolóan, mintha vezényelne.

A jobbszárnyon, kisebb magaslat tövénél, egy horhosban gyülekezett az ellenség gyalogsága. Buncsuk észrevette. Géppuskájával alkalmasabb helyre szaladt, és tűz alá vette a magaslatot meg a horhost.

— Ta-ta-ta-ta-ta!... Ta-ta-ta-ta-ta! — kerepelt egyenetlenül, szakadozottan Rehbinder géppuskája.

Vagy húsz lépésnyire dühösen, rekedten kiabálta valaki:

— Hordágyat!... Nincs hordágy?... Hordágyat!

— Cé-é-él! — nyújtotta éneklő hangján egy frontharcos szakaszvezető hangja. — Szakasz! Cél! Tűz!

Estefelé táncra perdültek a mogorva föld felett az első szállingózó hópelyhek. A nedves, tapadós hó egy óra múlva gyér fehér porral hintette be a mezőt és az elesettek agyagfekete csomóit, amelyek hátranyaklott fejjel feküdtek mindenütt, ahol támadás vagy visszavonulás közben több ideig egy helyben topogtak a csatárláncok.

Estefelé visszavonultak a kalegyinisták.

Ezt a friss hóval fehérlő éjszakát Buncsuk a géppuskafészekben töltötte. Krutogorov valahonnan gazdagon díszített pokrócot szerzett, és fejére borította; rostos szálú nedves húst evett, köpködött, és halkan káromkodott. Gevorkjanc ugyanott: egy külvárosi udvar kapuja mellett melengette összegémberedett kék ujjait cigarettája tüzénél, Buncsuk meg egy bádog lőszeresládán ült, köpenye aljába bugyolálta a fázósan remegő Annát, lefejtette és néha meg-megcsókolta a lány nedves tenyerét, amelyet szorosan szemére tapasztott. Ajkáról lomhán váltak le a gyöngédség szokatlan, különös szavai:

— Hogy lehet ez?... Hiszen olyan kemény vitéznek látszottál... Ánya, hallod? Embereld meg magad!... Ánya! Édes cimborám!... Majd megszokod... Ha a büszkeséged nem engedi meg, hogy elmenj innen, akkor változz meg. A hullákat nem szabad bámulnod... Menj el mellettük és kész! Ne engedd szabadjára a gondolatodat, zabolázd meg. Látod, látod: akárhogy fogadkoztál, mégis erőt vesz rajtad a női természet!

Anna nem szólt semmit. Tenyeréből őszi földszag és asszonyi melegség áradt.

A hulldogáló hó kedves, homályos fátyollal takarta el az eget. Kábult szendergés borult az udvar, a közeli mező és a vadállat módjára lapuló város fölé.

7

Hat napig folytak a harcok Rosztov alatt és magában Rosztovban.

Verekedtek az utcákon is, útkereszteződéseken is. A vörösgárdisták kétszer adták fel a rosztovi pályaudvart, és kétszer verték ki onnan az ellenséget. Hat nap alatt egyik fél sem ejtett foglyot.

November 26-án Buncsuk éppen a teherpályaudvar mellett haladt el Annával, amikor észrevette, hogy két vörösgárdista agyonlő egy fogoly tisztet; szinte kihívóan mondotta az elforduló Annának:

— Kíméletlenül agyon kell lőni, el kell pusztítani őket. Ők sem kegyelmeznek nekünk, de mi nem is szorulunk rá. De annak sincs értelme, hogy mi kegyelmezzünk nekik. Menjenek a pokolba! El kell törölni a föld színéről ezt a hitvány bandát! És általában nem szabad érzelegni, ha egyszer a forradalom sorsáról van szó. Igazuk van ezeknek a munkásoknak!

Buncsuk harmadnap megbetegedett. Egy napig még fenn járt, bár állandóan fokozódó csömört és gyöngeséget érzett egész testében. A feje zúgott, mint a méhkas, és olyan nehéz lett, mint az ólom.

A megtépázott kis vörösgárdista osztagok másodikán hajnalban vonultak ki a városból. Buncsuk a géppuskát és sebesülteket szállító szekér után botorkált. Anna meg Krutogorov tartotta, hogy el ne essék. Nagy nehezen vonszolta eltörődött gyenge testét. Úgy emelgette engedetlen, ólomsúlyú lábát, úgy fogadta Anna távolinak, hívogatóan izgatottnak tűnő pillantását, mintha álmodnék. A lány szava mintha messziről, nagyon messziről szállt volna a fülébe:

— Ülj fel arra a szekérre, Ilja. Hallod? Érted, mit mondok, Iljusa? Kérlek, ülj fel, hisz beteg vagy!

De Buncsuk nem értette meg Anna szavát, nem volt tisztában azzal sem, hogy elgáncsolta és már le is gyűrte a tífusz a kegyetlen birkózásban. Valahol kívül dörömböltek az idegen és mégis

különösen ismerős szavak, de nem hatoltak el tudatába. Valahol messze égett Anna izgatott, őrült tüzű fekete szeme, és roppant furcsán himbálózva bodorodott Krutogorov szakálla.

Buncsuk fejéhez kapott, lángoló vörös arcához szorította széles tenyerét. Úgy rémlett, mintha vér folynék a szeméből, a végtelenbe mosódó világ pedig — amelyet valamilyen láthatatlan függöny választ el tőle — mintha felágaskodnék, és kirohanna lába alól. Lázas képzelete hihetetlen alakokat rajzolt eléje. Gyakran megállt, ellenkezett Krutogorovval, valahányszor szekérre akarta ültetni.

— Nem kell! Várj egy kicsit! Kicsoda vagy te?... Hol van Anna?... Adj egy marék földet... Ezeket meg pusztítsd el... Géppuska elé őket, majd én vezényelek!... Egyenesre az irányzékot!... Állj! Melegem van! — hörögte, és kirántotta kezét Annáéból.

Erőszakkal kellett felültetni a szekérre. Egy pillanatig különfele szagok csípős vegyülékét érezte; ijedten próbálta visszaszerezni öntudatát, iparkodott erőt venni magán, de nem sikerült. A némaságtól hatalmasra duzzadt fekete üresség csapott össze feje felett. Csak valahol a magasban parázslott egy azúrkék színben játszó opálos folt, és cikáztak egymáson keresztül-kasul a vérvörös villámok.

8

Szalmától megsárgult jégcsapok potyogtak a háztetőről, és száraz, üveghangú csörömpöléssel zúzódtak szét a földön. A falut mindenütt pocsolyákkal, csupasz foltokkal tarkította az olvadás; az utcákon a levegőbe szaglászva csatangoltak a vedlett tehenek. Az udvarokon felhalmozott rőzserakások között tavaszias csiripeléssel nyüzsgölődtek a verebek. A téren Martyin Samil szaladt az udvarról elszabadult kövér, rőt szőrű csődöre után. A paripa meredeken felemelte rostos farkát, cibáltatta a széllel gubancos sörényét, nagyokat rúgott a levegőbe, messzire hajította patájáról az olvadt hócsomókat, körbe-körbe nyargalt a piacon, megállott a templomkerítésnél, és a téglát szagolgatta; közel engedte gazdáját, rákancsalította ibolyaszínű szemét a Martyin kezében lóbálózó kötőfékre, aztán megint felegyenesedett, és veszett vágtatásnak eredt.

Január borult, meleg napokkal cirógatta a földet. A kozákok idő előtti kiöntéstől tartottak, amint elnézegették a Dont. Miron Grigorjevics ezen a napon sokáig állt a hátsó udvarban, nézte a hotól felduzzadt rétet, a Don szürkészöld jegét, és azt gondolta magában: „Vigyázzunk, mer idén is megfürészt, akár tavaly. Tömérdek hó esett, rengeteg hó! Biztosan nehéz alatta a fődnek — nem jut levegőhö!"

Mityke egy szál gimnasztyorkában takarította a jószágudvart. Fehér kucsmáját csak az imádság tartotta tarkóján. Izzadságtól csapzott, egyenes szálú haja homlokára hullt. Mityka ganébűzös, piszkos kezével lódította hátra Az udvar kapujánál csomóba vert fagyos tehéntrágya-rétegek hevertek. Bolyhos szőrű bak szökdécselt rajtuk. A juhok a sövényhez lapultak. Anyányi jerke szopni próbált, de a canga fejével félrebökdöste. Arrább gyűrűs szarvú toklyó dörgölőzött a kerítéscölöphöz.

A csűrnél, az agyaggal sárgára mázolt ajtó előtt, lefittyenő táskás pofájú, sárga szemöldökű kutya hevert. A csűr falán, az eresz alatt, gyalom lógott. Botjára támaszkodva ezt a gyalmot vizsgálgatta Grisaka apó: úgy látszik, a közelgő tavaszra meg a halászszerszámok megreparálására gondolt.

Miron Grigorjevics kiment a szérűre, és gazdaszemmel méregette a szénaboglyákat; már éppen össze akarta kaparni a kölesszalmát, amit széthúzgáltak a kecskék, de ekkor idegen hang ütötte meg a fülét. A kazal tetejére hajította a gereblyét, és visszament az udvarra.

Mityka előretett lábbal állt az udvaron, cigarettát sodort, a két ujja közt tartotta dohányzacskóját, amit gazdagon kihímezett a szeretője. Hrisztonya és Ivan Alekszejevics állt mellette. Hrisztonya kék gárdistasapkája fenekéről összemaszatolt cigarettapapírt vett elő. Ivan Alekszejevics kigombolta köpenyét, és a fonott verécének támaszkodva matatott vattás katonanadrágja zsebében. Fényesre borotvált arcán meg az állán feketéllő mély gödörben bosszúság árnyéka imbolygott: mintha sehogy sem akarna eszébe jutni valami.

— Adjon Isten jó reggelt, Miron Grigorjevics! — köszönt Hrisztonya.

— Nektek is, vitéz urak!

— Na, gyere, állj be te is közénk cigarettázni.

— Köszönöm. Az imént szittam.

Miron Grigorjevics kezelt a kozákokkal, levette veres tetejű

füles kucsmáját, lesimogatta felágaskodó szőke haját és elmosolyodott.

— Mi jóban jártok, öcsém?

Hrisztonya felülről lefelé nézett végig rajta, és nem felelt azonnal. Előbb sokáig nyálazta a cigarettapapírt, végighúzogatta rajta a nyelvét, amely olyan érdes volt, akár a bikáé, és csak akkor dörmögte, mikor megsodorta a cigarettát:

— Mitrijjel vóna egy kis dógunk.

Grisaka apó totyogott el mellettük. Testétől messze eltartva cipelte a háló karikáit. Ivan Alekszejevics és Hrisztonya kalaplevéve köszönt neki. Grisaka apó elvitte a hálót a lépcsőig, letette, és visszament.

— Na mi az, vitézek, hát itthun csücsültök? Melegesztek a szoknya mellett? — fordult a kozákokhoz.

— Hát mit kéne csinálni? — kérdezte Hrisztonya.

— Ugyan, Hrisztoska! Mintha nem tudnád?!

— Bizisten, nem tudom! — esküdözött Hrisztonya. — Így görbüljek meg, ha tudom!

— Egy ember jött a minapába Voronyezsből, kupecféle, Szergej Platonovics Mohov ismerőse vagy tán szegrül-végrül rokona is — nem tudom. Na szóval, ez a kupec idejött, oszt azt mondta, hogy Csertkovóba idegen sereg van szálláson: azok a bolsakik, vagy hogy a fenébe híják őket. Háborúval támad az orosz, tik meg itthun heverésztek?! Te is, te kutyaházi... hallod, Mityka? Mit hallgatsz? Mi a számításotok?

— Semmi — mosolyodott el Ivan Alekszejevics.

— Hisz épp az a baj, hogy semmit se akartok csinalni! — pattogott Grisaka apó. — Szakajtóval fognak meg benneteket, mint a fürjet! Elfognak a muzsikok, oszt az órotokra koppantanak...

Miron Grigorjevics bajuszába somolygott, Hrisztonya végighúzogatta kezét arcán, és megsercegtette rég nem borotvált szakálla sörtéjét. Ivan Alekszejevics cigarettázva nézett Mitykára: a legény függőleges macska-pupillájában meg apró fények repkedtek; nem lehetett tudni: nevet-e az a zöld szem, vagy mohó düh fátyolozza be.

Ivan Alekszejevics és Hrisztonya beszélgetett még egy darabig; aztán elbúcsúztak, és a kisajtóhoz hívták Mitykát:

— Mért nem jöttél el tegnap a gyűlésre?

— Nem értem rá.

— De Melehovékhoz volt időd elmenni, mi?!

Mityka egy biccentéssel homlokára dobta a kucsmát, és magában füstölögve mondta:

— Nem mentem el és kész! Mit kell errűl annyit fecsegni?

— Ott volt minden falubeli frontharcos. Csak Petro Melehov nem jött el. Tudod... elhatároztuk, hogy delegátusokat küldünk a faluból Kamenszkajába. Ott frontharcos kongresszus lesz január tizedikén. Sorsot vetettünk. Hármunkra: rám, Hrisztanra meg rád esett a sors, nekünk kell Kamenszkajába menni

— Én nem megyek — jelentette ki Mityka határozottan.

— Mér? — vonta össze Hrisztonya a szemöldökét, és megfogta Mityka gimnasztyorkája gombját. — Félrehúzódol a többitűl? Tán nincs ínyedre a dolog?

— Petyka Melehovval... — Ivan Alekszejevics megérintette Hrisztonya köpenye ujját, és feltűnően elsápadva mondta: — Na, gyere. Úgy látszik, itt nincs tovább keresnivalónk... Szóval nem jössz, Mitrij?

— Nem... Ha egyszer azt mondtam, hogy nem, akkor nem.

— No, minden jót! — köszönt el Hrisztonya oldalt billentett fejjel.

— Isten áldjon!

Mityka tekintetét elfordítva nyújtotta oda neki meleg kezét. és bement a házba.

— Gazember! — mondotta halkan Ivan Alekszejevics, és megremegett az orracimpája. — Gazember! — ismételte hangosabban, amint a távozó Mityka széles hátára pillantott.

Útközben be-betértek egyik-másik frontharcoshoz, és tájékoztatták, hogy Korsunov nem hajlandó velük tartani, és hogy holnap csak ketten indulnak a kongresszusra.

Január nyolcadikán hajnalban Hrisztonya és Ivan Alekszejevics elutazott a faluból. Patkós Jakov vitte őket a szekéren, csak úgy a maga jószántából. Az egyrudas szekérbe fogott két jó ló hamar maga mögött hagyta a falut, és már a dombra kapaszkodott felfelé. Az olvadás megkopaszította az utat. Itt-ott, ahol már levedlett a hó a földről, a szántalp beletapadt a sárba, a szánka csak lökésszerűen haladt előre. A lovak pattanásig feszítették az istrángot, és nekifeküdtek a húzásnak.

A kozákok a szán mögött ballagtak. A Patkós az enyhe reggeli fagytól pirosan lépkedett. Csizmája alatt ropogva zúzódott pozdorjává a harsogó, vékony jégkéreg. Arcán szinte lobogott a pi-

rosság, csak a patkó alakú sebhely kéklett szederjesen, mint a hulla orcája.

Az út mellett a meghuppadt szemcsés havon Hrisztonya kapaszkodott hegynek fel; tüdeje zihálva kapkodta a levegőt, mert 1916-ban Dubno alatt német fojtógázt szívott be.

A dombon széltében-hosszában szilajon garázdálkodott a szél. Hidegebbre fordult az idő. A kozákok némán haladtak Ivan Alekszejevics a bunda gallérjába bugyolálta arcát. A távoli kis erdő mind közelebb jött. Az erdőt átszelő út egy strázsahalom búbjára szökkent. A kis erdőben úgy csobogott a szél, mint a patak. Az ágas-bogas tölgyek törzsén zöldes pikkelyként díszlettek a mohafoltok. Valahol messze szarka recsegett. Majd ferdére billent farokkal repült át az út felett. A szél félresodorta. Oldalt dőlve sebesen szállt tova; iromba tolla meg-megcsillant a fák között.

Patkós egy szót sem szólt, mióta kiértek a faluból. Most Ivan Alekszejevicshez fordult, és tagoltan mondotta (biztosan már régóta készítgette fejében ezt a mondatot):

— Mindent el kell követni azon a kongresszuson, hogy háború nélkül el lehessen intézni a dógot. Mer önkéntes nemigen akad.

— Értem — hagyta helybe Hrisztonya; irigykedve nézte a szarka szabad röptét, és gondolatban összehasonlította a gondtalanul boldog madár életét az emberével.

Január tizedikén este érkeztek Kamenszkajába. A nagy város utcáin csapatosan vonultak a kozákok a központ felé. Feltűnő élénkséget lehetett tapasztalni. Ivan Alekszejevics és Hrisztonya megkereste Grigorij Melehov lakását, de Grigorij nem volt otthon. A köpcös, szőke háziasszony azt mondta, hogy a lakó már elment a kongresszusra.

— De hát hun van az a kongresszus? — kérdezte Hrisztonya.

— Biztosan a járási elöljáróságon vagy a postán — felelte a gazdaasszony, és közönyösen becsapta az ajtót Hrisztonya orra előtt.

A kongresszus javában folyt. A sokablakos nagy terem alig tudta befogadni a delegátusokat. Sok kozák a lépcsőn, a folyosón és a szomszédos szobákban szorongott.

— Csak utánam! — dünnyögte Hrisztonya, és ugyancsak nekifogott dolgozni a könyökével.

A mögötte támadt keskeny résen át furakodott előre Ivan Alekszejevics. Csaknem a kongresszusi terem ajtajánál meg-

állította Hrisztonyát egy — kiejtéséből ítélve — alsó-doni kozák.

— Csendesebben tolakodj, te bikfic! — mondta maróan.

— Eressz be!

— Állj meg itt! Ládd, nincs hová menni!

— Eressz, te szúnyog, mer kinyomom a böndőd! — fenyegetőzött Hrisztonya, könnyedén megemelte, arrább tolta a pöttöm kozákot, és előrelépett.

— Tyühaj, ez oszt a medve!

— Hát jól megnőtt: testőr vót!

— Akkora, mint egy fél szekér; elbírna egy négyhüvelykes ágyút is!

— Hogy félreseperte ezt a tökmagjankót!

A szoros tömegben álló kozákok önkéntelen tisztelettel néztek Hrisztonyára, aki fejjel magasabb volt mindannyinál.

Grigorijt a hátsó fal mellett találták. Guggolva beszélgetett egy kozákkal, a 35. ezred küldöttjével.

Amikor meglátta földijeit, mosolyra rezzent lecsüngő, hollófekete bajusza.

— Hát benneteket mi szél fútt erre? Adj Isten, Ivan Alekszejevics. Erőt-egészséget, Hrisztan bátya!

— Hát egy kis egészség bizony rám férne — nevetett Hrisztonya, és félrőfös markába fogta Grigorij kezét.

— Hogy vannak otthon a mieink?

— Megvannak, hál'istennek. Tiszteltetnek. Apád azt izeni, gyere mán haza, látogasd meg őket.

— Hát Petro?

— Petro?... — kérdezte Ivan Alekszejevics fonák mosollyal. — Petro szóba se áll a magunkszőrűvel.

— Tudom. Mit csinál Natalja? Hogy vannak a gyermekek? Láttátok őket mostanába?

— Mind egészségesek. Tiszteltetnek. Apád órol egy kicsit...

Hrisztonya fejét ide-oda forgatva nézegette az asztalnái ülő elnökséget. Hátul is jobban látott, mint akárki más. Grigorij tovább kérdezősködött: kihasználta a rövid szünetet. Ivan Alekszejevics mesélt a faluról, elmondta a falubeli újságokat, meg hogy a frontharcosok gyűlése őt meg Hrisztonyát küldte ide, a kongresszusra. Már éppen az iránt akart érdeklődni, hogy és mint folydogálnak a dolgok Kamenszkajában, de akkor elbődült az asztal mellett ülők egyike:

— Most pedig, bajtársak, a bányamunkások küldöttje fog szólani. Hallgassuk meg figyelmesen, és ügyeljünk a rendre.

A középtermetű, vastag ajkú férfi megsimította felfelé fésült szőke haját, és beszélni kezdett. Mintha elvágták volna, elnémult a hangok dongása.

Szenvedély fűtötte, heves beszédének mindjárt az első szavaiban hatalmas meggyőző erőt érzett mind Grigorij, mind a többiek. A szónok Kalegyin áruló politikájáról beszélt. Kalegyin háborúra uszítja a kozákságot Oroszország munkásosztálya és parasztsága ellen, holott a kozákok és munkások érdeke közös. Beszélt arról is, hogy milyen célokat akarnak elérni a bolsevikok a kozák ellenforradalom elleni harccal.

— Testvéri jobbot nyújtunk a dolgozó kozákságnak, és reméljük, hogy a fehérgárdista bandák elleni harcunkban hű szövetségesre lelünk a frontharcos kozákságban. A cári háború frontjain munkások, kozákok együtt hullatták vérüket; a burzsoázia Kalegyin melengette fiókái elleni harcunkban is együtt kell lennünk, és együtt is leszünk! Vállvetve vonulunk harcba mindazok ellen, akik évszázadok során iga alatt tartották a dolgozókat! — mennydörgött a bányamunkás trombitahangja.

— Hamis fickó! A kutya a veséjét! — suttogta rajongva Hrisztonya, és úgy megszorította Grigorij könyökét, hogy Grigorij összeráncolta homlokát.

Ivan Alekszejevics picikét nyitott szájjal hallgatta.

— Úgy van, ez mán igaz! — dörmögte, és sűrűn pislogott izgalmában.

A delegátus után egy hórihorgas bányász beszélt, aki úgy hajladozott, mint kősrisfa a szélben. Fellépett az emelvényre, kiegyenesedett, mint a kinyitott bicska, végignézett az ezerszemű tömegen, és sokáig várt, míg elül a zaj. Ez a bányász olyan volt, mint a vontatóhajó kötele: göbös, erős, száraz; zöldes fényt sugárzott alakja, mintha patinás réz borította volna. Arca pórusaiban sok-sok kimoshatatlan apró pontocska: szénpor feketéllett; ugyanolyan szénfekete fény izzott sárga szemében is, amelyet kifakított az örökös sötétség és a föld méhének szurokfekete rétege. Megrázta rövid haját, lendültében ököllé szorította kezét, mintha csákányt vágott volna a szénbe.

— Ki vezette be a fronton a katonák halálbüntetését? Kornyilov! Ki fojtogat bennünket? Kalegyin és Kornyilov! — kiáltotta, aztán torkából bőven ömlő kiáltással kezdte szaporázni:

— Kozákok! Testvérek! Testvérek! Testvérek! Ki mellé álltok? Kalegyin azt szeretné, ha mi egymás vérétől mámorosodnánk meg. De nem! Nem! Nem fog sikerülni ez az aljas terv! Agyontapossuk őket, az anyjuk hétszentségit! A tengerbe fojtjuk ezeket a hidrákat!

— A kutya a veséjét! — kiáltotta Hrisztonya, mosolyra vigyorította a száját, összecsapkodta a tenyerét, mert nem bírt uralkodni magán. — Igaza van! Csak mondd meg a magadét, testvér!

— Fogd be a pofád, Hrisztan! Mi lelt?! Kihajítanak! — dörrent rá ijedten Ivan Alekszejevics.

Lagutyin — bukanovszkajai kozák és a Központi Végrehajtó Katonabizottság kozák osztályának első elnöke — nem túlságosan összefüggő, de elevenbe vágó szavakkal gyújtotta lángra a kozákok szívét. Azután Podtyelkov elnök beszélt, majd az angolosan nyírt bajuszú, szép Scsagyenko váltotta fel:

— Ki ez? — kérdezte Hrisztonya Grigorijtól, és előrenyújtogatta vasvillányi mancsát.

— Scsagyenko. Bolsevik parancsnok.

— Hát ez?

— Mangyelstam.

— Hová való?

— Moszkvába.

— Hát ezek kicsodák? — mutatott Hrisztonya a voronyezsi kongresszus néhány delegátusára.

— Hallgass mán egy cseppet, Hrisztan.

— Pedig bizisten nagyon kíváncsi vagyok rá... Csak azt mondd még meg: ki az, aki Podtyelkov mellett ül, az a hosszú?

— Krivoslikov, a jelanszkajai járásból, Gorbatov falvából való. Megette a mieink: Kugyinov, Donyeckov.

— Csak még egyet kérdezek... Hát az... nem az, hanem aki legszélről ül, az a csimbókos.

— Jeliszejev... Nem tudom, mék járásba való.

Hrisztonya elégedetten elcsendesedett, lankadatlan figyelemmel hallgatta az új szónokot, és mennydörgő, öblös „úgy van!"-jával túlharsogta a száz meg száz küldött hangját.

Sztyohin, az egyik bolsevik kozák után a 44. ezred delegátusa szólal fel. Sokáig kínlódik a nehezen kiizzadt, pallérozatlan mondatokkal: úgy mond ki minden szót, mintha bilyogot sütne a levegőbe. Aztán elhallgat, fintorgatja az orrát; de a kozákok nagy rokonszenvvel hallgatták, csak néha szakították félbe helyeslő

kiáltásaikkal. Úgy látszik, hogy amit a felszólaló mondott, élénk visszhangra talált szívükben.

— Bajtársak! Kongresszusunknak úgy kell foglalkoznia evvel a komoly dologgal, hogy a nép ne szenvedjen semmi kárt, és hogy minden csendben-rendben végződjön — hebegte, mint a dadri. — Én azt mondom, hogy el kell kerülni a véres háborút. Három és fél esztendeig senyvedtünk a lövészárkokban. Ha megint harcra kerül a sor, a kozákok teljesen kimerülnek.

— Igaza van!

— Úgy van!

— Nem akarunk háborút!

— Meg kell egyezni a bolsevikokkal is, a Seregkörzettel is!

— Békességesen kell elintézni... Minek úgy nekifenekedni.

Podtyelkov az asztalra csapott öklével, és tüstént elcsitult a bömbölés. 44. ezred delegátusa, rövid szibériai szakállát előrenyújtva, megint elkezdett dadogni:

— Innét a kongresszusról követeket kell küldeni Novocserkasszkba, és szép szóval kérni kell, hogy az önkéntesek és mindenféle partizánok tisztuljanak el innét. A bolsevikoknak sincs itt semmi keresnivalójuk. A dolgozó nép ellenségeivel majd magunk is elbánunk. Idegen segítség egyelőre nem kell, ha pedig majd rászorulunk, akkor magunk fogjuk kérni, hogy segítsenek.

— Ez nem tartozik a tárgyhoz.

— Úgy van! Helyes!

— Várjunk, várjunk! Hogy vóna helyes?! Akkor mán kérheted a segítséget, ha Kalegyinék szíjat hasítanak a bűrödből. Nem úgy van a, hé: eső után késő a köpönyeg!

— A magunk uralmát kell megteremteni.

— Nagyot akar a szarka, de nem bírja a farka... Szent Atyám! Micsoda barom társaság!

A 44. ezred küldöttje után Lagutyin szólalt fel; csak úgy ömlöttek belőle a gyújtó, sürgető szavak. Minduntalan kiabálás szakította félbe beszédét. Azt indítványozta valaki, hogy tartsanak tíz perc szünetet, de mihelyt helyreállt a rend, s megint csend lett, Podtyelkov ilyen szavakkal tett szemrehányást a túlságosan felhevült tömegnek:

— Kozák bajtársak! Amíg mi itt tanácskozunk, a dolgozó nép ellenségei sem alusznak. Mi itt azt akarjuk, hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon. De Kalegyin egyáltalán nem így gondolkodik. Elfogtuk egy parancsát, amely arról szól, hogy

le kell tartóztatni ennek a kongresszusnak minden résztvevőjét. Ezt a parancsot mindjárt felolvassuk.

Mint a hullámverés, futott át az izgalom a kozák tömegeken, miután felolvasták Kalegyin parancsát a kongresszusi küldöttek letartóztatásáról. Magasra csapott a lárma, méghozzá százszorta nagyobb lárma, mint amilyen bármely kozák város piacán szokott lenni.

— Munkára! Ne fecsegjétek el az időt!

— Cs-cs-csend! Kuss!

— Mér csitítgattok?

— Lobov! Lobov!... Szólj mán te is valamit!

— Várjunk egy kicsit!

— Kalegyin sem esett a feje lágyára!

Grigorij szótlanul figyelt, nézte, hogy csóválják fejüket, hadonásznak kezükkel a delegátusok. Tovább nem tudta türtőztetni magát: lábujjhegyre állt, és beleordított a tömegbe:

— Fogjátok be a szátokat! A fene egyen meg benneteket!... Mi ez? Zsibvásár? Halljuk Podtyelkovot.

Ivan Alekszejevics vitába elegyedett a 8. ezred egyik küldöttjével.

Hrisztonya egy ezredbelije támadását iparkodott visszaverni:

— Szóval résen kell lenni! Mit fecsegsz itt nekem összevissza?! Énnye, énnye, kisöcsém! Jobban fel kéne kötni a gatyát, hogy magunk is el tudjuk kormányozni magunkat!

A hangok zúgó zaja elült (így hever az erejevesztett szél a hullámzó búzára, így hajlítja föld felé a kalászt), és a félig érett csendbe élesen fúródott bele Krivoslikov lányosan vékony hangja:

— Le Kalegyinnel! Éljen a Katonai Forradalmi Kozák Bizottság!

A tömeg megint felzúgott. Fület csapkodó súlyos korbáccsá fonódtak a mennydörögve helyeslő kiáltások. Krivoslikov felemelt kézzel állva maradt. Ujjai aprókat rezdültek kezefején, mint a levél a kocsányon. Alig halkult el és foszlott semmibe a fülsiketítő lárma, megint ugyanolyan vékony hangon, harsányan elkiáltotta magát Krivoslikov, mintha csak farkast ingerelne:

— Azt javaslom, hogy a magunk köréből válasszuk meg a Katonai Forradalmi Kozák Bizottságot. Erre bízzuk a Kalegyin elleni harc megszervezését és folytatását.

— Éljen! — dördült el a kiáltás, mint egy srapnel robbanása.

A vedlett mennyezet vakolatának darabkái srapnelszilánkokként potyogtak lefelé.

Megkezdődött a Forradalmi Bizottság tagjainak megválasztása. A kozákok jelentéktelen része, amelyet a 44. ezred felszólaló delegátusa és mások vezettek, továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy békés úton kell rendezni a konfliktust a seregkörzeti kormánnyal, de a kongresszuson résztvevők többsége már nem támogatta őket: a kozákok nagyon nekidühödtek, amikor meghallották a letartóztatásukról szóló Kalegyin-féle parancsot. Hatékony intézkedést sürgettek Novocserkasszk ellen.

Grigorij nem várta meg a választás végét — sürgősen az ezredtörzshöz rendelték. Távoztában megkérte Hrisztonyát és Ivan Alekszejevicset:

— Ha vége lesz, gyertek az én lakásomra. Kíváncsi vagyok rá, kiket választanak meg.

Ivan Alekszejevics éjjel tért vissza.

— Podtyelkov az elnök, Krivoslikov a titkár! — újságolta már a küszöbről.

— Kik a tagok?

— Ivan Lagutyin, Golovacsov, Minajev, Kugyinov meg még egynéhányan.

— Hát Hrisztonya hun van?

— Elment a többi kozákkal letartóztatni a kamenszkajai hatóságokat. Úgy nekitüzesedett, hogy ha ráköp az ember, hát sistereg. Nagyon nekiveselkedett!

Hrisztonya hajnalban jött haza. Sokáig szuszogott, míg lehúzta a csizmáját: halkan dörmögött valamit. Grigorij lámpát gyújtott; vért és homloka felett golyóhorzsolást pillantott meg Hrisztonya megszürkült arcán.

— Ki lőtt rád?... Bekötözzem? Rögtön... Várj csak... Keresek kötőszert! — Kiugrott az ágyból, és gézt meg kötőszert keresett.

— Ebcsont beforrad! — dünnyögte Hrisztonya. — A csapatparancsnok lőtt rám pisztollyal. Úgy mentünk hozzá, mint a vendégek — a díszlépcsőn — és mégis elkezdett védekezni... Egy másik kozákot is megsebesített. Ki akartam ugrasztani belőle a lelket: hadd lám mán — mondok —, milyen lelke van egy tisztnek, de a fiúk nem engedték, pedig de megtapogattam vóna!... Véresre tapogattam vóna!

A frontharcos kozákság kamenszkajai kongresszusa kijelentette, hogy a Doni Seregkörzetben minden hatalom a Katonai Forradalmi Bizottság kezébe megy át.

A kongresszus a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságát ismerte el Oroszország központi államhatalmának; határozatba vették, hogy forradalmi kezdeményezést vállalnak a doni dolgozó népnek az ellenforradalmárok elnyomása alól való felszabadításában.

Erről az eseményről, amely lázba hozta az egész Donvidéket, Lenin azt mondotta a rádióban: „A Don mentén, a kamenszkajai kongresszuson, negyvenhat kozák ezred kormánynak nyilvánította magát, s harcol Kalegyin ellen."

A kozákok elküldték képviselőiket Petrográdba, a szovjetek 3. kongresszusára. Lenin melegen fogadta őket a Szmolnijban. Amikor hírül vette, hogy a kozákok megérkeztek Pityerbe, tulajdon autóját küldte értük. Belépve Lenin dolgozószobájába, az egyik küldött felkiáltott: A forradalmi doni kozákság nevében üdvözlöm Szovjet-Oroszország Népbiztos-tanácsának elnökét!

— Szovjet-Oroszország nevében üdvözlöm a forradalmi doni kozákságot! — válaszolta Lenin. A beszélgetés végeztével azt javasolta a küldötteknek, számoljanak be a petrográdi szovjet ülésén a doni eseményekről.

Amikor a kozákok megjelentek a szovjetek kongresszusán, és Szverdlov, a Központi Végrehajtó Bizottság elnöke bejelentette megérkezésüket, a küldöttek melegen üdvözölték a doniakat.

„Töröljétek el a föld színéről a nép ellenségeit, űzzétek el Kalegyint Novocserkasszkból, tisztítsátok meg földeteket az ellenforradalmárok bandáitól!" — hívta fel a kongresszus a doni kozákságot.

Másnap Kalegyin parancsára Kamenszkajába érkezett a 19. Doni Kozákezred, hogy letartóztassa a kongresszus valamennyi résztvevőjét, és lefegyverezze a legforradalmibb kozák csapatokat.

Ezalatt az állomáson nagygyűlést tartottak. Az óriási kozák tömeg forrongott.

Az emelvényre lépő Podtyelkov, a Forradalmi Bizottság elnöke, izzó szavakkal gyújtotta lángra a kozákokat, felhívta őket, hogy

álljanak a bolsevik párt, a szovjethatalom mellé, szálljanak szembe az ellenforradalommal.

— Atyáim és fivéreim — mondotta. — Én nem vagyok tagja semmilyen pártnak, nem vagyok bolsevik. Egyetlen célom van csak: az igazságosság, a boldogság, valamennyi dolgozó testvéri frigye; hogy ne legyen semmiféle elnyomás, hogy ne legyenek kulákok, burzsujok, gazdagok, hogy mindenki szabadon éljen, mint a madár... Erre törekszenek, ezért harcolnak a bolsevikok. A bolsevikok munkások, éppolyan dolgozó emberek, akárcsak mi, kozákok. Csak a bolsevik munkások öntudatosabbak, szervezettebbek nálunk; bennünket sötétségben tartottak; ők a városban jobban megtanulták megérteni az életet, mint a magunkfajta. Mindebből az következik tehát, hogy én is bolsevik vagyok, ha a bolsevikok pártjába nem is iratkoztam be.

Az ezred kiszállt a vonatból, és csatlakozott a gyűléshez. A kikent-kifent, válogatott szálas gundorovszkajai legények, akik az ezred felét alkották, a többi ezred kozákjai közé vegyültek. Hangulatukban azonnal döntő változás állott be. Az ezredparancsnok azt parancsolta, hogy teljesítsék Kalegyin rendelkezését. De a kozákok megtagadták az engedelmességet. A bolsevikok hívei fokozott agitációt fejtettek ki köztük: ezért indult meg bennük a nagy erjedés.

Ezalatt egész Kamenszkaját az ostromállapot láza gyötörte: hevenyében összeállított kozák osztagokat küldtek az állomások elfoglalására, vagy a már elfoglaltak megerősítésére. A pályaudvarról gyakran indultak vonatok Zverevo-Lihaja irányában. A csapatok újraválasztották a parancsnoki kart. Kamenszkajából suttyomban utaztak el azok a kozákok, akik nem akarták a háborút. A falvakból, városokból még mindig egyre-másra érkeztek az elkésett küldöttek. Az utcákon soha nem látott élénkséget lehetett tapasztalni.

Tárgyalások végett január 13-án érkezett Kamenszkajába a Doni Kormány küldöttsége: Agejev, a Seregkörzeti Testület elnöke, Szvetozarov, Ulanov, Karev, Bazselov, a Testület tagjai, és Kusnarjov körzeti kozák kapitány.

A pályaudvarnál sűrű néptömeg fogadta őket. A gárdatestőrezred kozákjaiból alakult fedezet kísérte el őket a postahivatal épületéig. Egész éjjel tartott a Forradalmi Bizottság tagjainak és a kormány küldötteinek együttes tanácskozása.

A Forradalmi Bizottság részéről tizenhét ember volt jelen. Pod-

tyelkov éles visszautasítással válaszolt Agejev beszédére, aki azzal vádolta meg a Forradalmi Bizottságot, hogy elárulták a Dont, és összeszűrik a levet a bolsevikokkal. Utána Krivoslikov és Lagutyin szólalt fel. Kusnarjov kapitány beszédét több ízben félbeszakította a folyosón összeseregletett kozákok kiabálása. Az egyik géppuskás a forradalmi kozákság nevében követelte a delegáció letartóztatását.

A tárgyalás nem vezetett semmilyen eredményre. Úgy két óra felé, mikor világossá vált, hogy nem lehet megegyezésre jutni, elfogadták Karev körzeti testületi tagnak azt a javaslatát, hogy a Forradalmi Bizottság küldjön delegációt Novocserkasszkba, a hatalom kérdésének végleges tisztázása végett.

A Doni Kormány hazautazó küldöttsége nyomában Novocserkasszkba indultak a Katonai Forradalmi Bizottság képviselői, élükön Podtyelkovval. Általános választás alapján a következők lettek a küldöttség tagjai: Podtyelkov, Kugyinov, Krivoslikov, Lagutyin, Szkacskov, Golovacsov és Minajev. Túszokként a gárdatestőrezred letartóztatott tisztjei maradtak Kamenszkajában.

10

A vagon ablaka előtt hófergeteg kavargott. A mellvédek félig lerombolt kerítése felett megkérgesedett hóbuckák fehérlettek, amelyeket simára nyalt a szél. Girbegörbe tarajukon madárnyomok szeszélyes ákombákoma.

Észak felé suhantak a kis állomások, távírópóznák és a havas egyformaságában félelmes, végtelen puszta.

Podtyelkov új bőrkabátjában az ablaknál ült. Átellenben a kis asztalra könyökölve bámult ki az ablakon a keskeny vállú, kamaszosan szikár Krivoslikov. Gyermekiesen tiszta szemében izgatott várakozás feszült. Lagutyin egy kis fésűvel simogatta véges-végig gyér szőke szakállát. Minajev, a termetes kozák, a fűtőtesten melengette kezét, és fázósan izgett-mozgott a padon.

Golovacsov es Szkacskov a felső fekvőpadokon heverve, halkan beszélgetett.

A kocsit eléggé telefüstölték, mégis hűvös volt. A küldöttség tagjai meglehetősen bizonytalanul érezték magukat. A beszélgetés sehogyan sem akart megindulni. Unalmas csend áporodott a kocsiban.

— Nem érünk célt. Nem tudunk megegyezni — mondta ki Podtyelkov mindnyájuk közös gondolatát, amikor elhagyták Lihaját.

— Az ördögnek tartozunk evvel az úttal — tódította Lagutyin.

Megint sokáig hallgattak. Podtyelkov ütemesen mozgatta ujjait, mintha vetélőt fűzne át a hálószemeken. Néha gyönyörködve nézegette tompa fényű bőrköpenyét.

Közeledett Novocserkasszk. Minajev térképen nézegette a Dont, amely több ágra szakadva iramlott el a város mellől, aztán halkan kezdte mesélni:

— Régebben, ha kitelt a szolgálat a testőrezredbe, ellátták mindennel a kozákokat, oszt hazaküldték őket. Vonatra rakták a ládákat, retyerutyájokat meg a lovakat. Megy-megy a gőzös, de eccer csak itt Voronyezs táján, ahun először kell átmenni a Donon, lassít a mozdonyvezető, tetőlépésben döcög a vonat... A masiniszta mán tudja, mi lesz. Mihint felér a vonat a hídra, a kozákok majd megvesznek örömökbe: „A Don! A mi Donunk! A csendes Don! Drága apánk, kenyéradónk! Éljen" És a hídrul egyenest a vízbe hajigálnak az ablakon meg a vaskorláton keresztül sapkát, ócska köpenyt, nadrágot, cihát, inget, mindenféle limlomot. A Donnak adták ajándékba, örömökbe, hogy hazamehetnek, letőtt a szógálat. Sokszor megesett, hogy kék testőrsipkák, ingek úsztak a vizen, mint hattyúk, vagy mint a virágok... Réges-régóta szokások ez a kozákoknak.

A vonat lassított, aztán megállt. A kozákok egymás után felálltak.

Krivoslikov becsatolta a szíjat köpenye derekán, és kajlán elmosolyodott:

— Na, megérkeztünk-formán!

— Nem valami parádésan fogadnak bennünket — próbált tréfálni Szkacskov.

Kopogtatás nélkül lépett be egy magas, daliás kapitány. Motozó, kárörvendő szemmel mérte végig a küldöttség tagjait, és mesterkélt gorombasággal mondta:

— Azt a parancsot kaptam, hogy elkísérjem magukat. Na, csak iparkodjanak, bolsevik uraim, minél előbb hagyják el a kocsit, mert nem állok jót a tömegért és az önök... testi épségéért.

Legtovább Podtyelkovra, helyesebben a tiszti bőrkabátra szegezte a szemét.

— Szálljanak ki a kocsiból, szaporán! — vezényelte most már nyomatékosan, ellenséges hangon.

— Ezek azok a gazemberek, ezek a kozákság árulói! — kiáltotta a tömeggel körülözönlött peronról egy hosszú bajuszú tiszt.

Podtyelkov elsápadt, kissé zavart, sanda pillantással Krivoslikovra nézett. Krivoslikov nyomban Podtyelkov után lépett ki, és mosolyogva súgta neki:

— „Nem barátaink kellemes ujjongásában, hanem ellenségeink vad ordításában halljuk meg a helyeslés hangját..." Érted, Fjodor?

És Podtyelkov — bár nem hallotta tisztán az utolsó szavakat — mégis elmosolyodott.

Erős tiszti fedezet kísérte őket. Egészen a körzeti kormányépületig tódult utánuk az önkényes leszámolásra szomjas, tomboló tömeg. Nemcsak a tisztek és junkerek, hanem holmi kozákok, csinosan kiöltözött hölgyek és diákok is botrányosan pimaszkodtak, gyalázták a küldötteket.

— Hogy engedhetik meg ezt az ocsmányságot? — fordult Lagutyin felháborodva az egyik kísérő tiszthez.

A tiszt gyűlölködő szemmel mérte végig:

— Adj hálát az Istennek, hogy ép bőrrel úszod meg... Ha megtehetném, hát adnék akkorát, hogy beledöglenél, te piszok pondró.

Csak egy fiatalabb tiszt szemrehányó pillantására hagyta abba.

— Szép kis kalamajka! — súgta oda Szkacskov egy alkalmas pillanatban Golovacsovnak.

— Mintha vesztőhelyre kísérnének bennünket...

A körzeti kormánypalota nagyterme szűknek bizonyult az összegyűlt tömeg számára. Míg a megérkezett delegátusok egy energikusan rendelkező kapitány utasítására egymás mellett helyet foglaltak az asztal egyik oldalán, bevonultak a kormány tagjai.

Egész talpára hágó kemény farkasléptekkel jött be a picikét görbe hátú Kalegyin Bogajevszkij kíséretében. Félretolt egy széket, leült. Nyugodt mozdulattal tette az asztalra fehér tiszti kokárdás keki sapkáját. Lesimította haját, bal keze ujjaival begombolta kabátja nagy tűzött oldalzsebének pitykéjét, kissé odahajlott Bogajevszkijhez, aki mondott neki valamit. Minden mozdulatából szilárd, kimért magabiztosság, érett erő, energia áradt. Így szoktak viselkedni azok az emberek, akik sokáig uralmon voltak, és évek hosszú során át másoktól elütő, különleges tar-

tást, fejhordozást, járást alakítottak ki. Sok azonos vonás volt benne és Podtyelkovban. Viszont Bogajevszkij, aki különben is sokat veszített a tekintélyes külsejű Kalegyin oldalán, jelentéktelenebbnek tetszett, és mintha jobban nyugtalanította volna a küszöbönálló tárgyalás is.

Bogajevszkij mondott valamit, de nem is lehetett látni, hogyan mozog az ajka, mert eltakarta lecsüngő bajuszának szőke párkánya. Feltűnően idegesen igazgatta gallérját, felületesen sikló mozdulattal érintette meg erélyes álla meredeken kiszögellő hegyét, nyugtalanul mozgatta vastag szemöldökcsontján két szárnyra ívelő szemöldökét.

A középen ülő Kalegyintől jobbra és balra foglaltak helyet a körzeti kormány tagjai. Némelyikük Kamenszkajában is járt. Karev, Szvetozarov, Ulanov, Agejev; kissé odább ült Jelatoncev, Melnyikov, Bossze, Sosnyikov, Poljakov.

Podtyelkov hallotta, amint Mitrofan Bogajevszkij halkan odaszólt Kalegyinnak.

Kalegyin a vele szemközt ülő Podtyelkovra hunyorgott.

— Azt hiszem, kezdhetjük — mondta.

Podtyelkov elmosolyodott, és értelmesen elmondta, mi célból jött a küldöttség. Krivoslikov az asztalon átnyújtotta a Forradalmi Katonai Bizottság előre elkészített ultimátumát, de Kalegyin fehér tenyerének egyetlen mozdulatával félretolta a papírt, és keményen kijelentette:

— Nincs értelme arra vesztegetni az időt, hogy a kormány minden egyes tagja külön-külön tanulmányozza át ezt az okmányt. Szíveskedjék hangosan felolvasni ultimátumukat. Majd később megvitatjuk.

— Olvasd — parancsolta Podtyelkov.

Méltóságteljesen viselkedett, de úgy látszik, hogy akárcsak a küldöttség többi tagja, ő is meglehetősen bizonytalanul érezte magát. Krivoslikov felállt. Lányosan csengő, de mégis fátyolos hangja erélyesen szállt a zsúfolt teremben:

A Doni Sereg Körzetében a hadműveletek irányítása terén 1918. január 10-től a katonai egységek feletti egész hatalom átszáll a körzeti atamánról a Doni Katonai Forradalmi Kozák Bizottságra.

Január 15-én a forradalmi csapatok ellen hadra kelt valamenynyi osztagot visszavonják és lefegyverzik, az önkéntes alakula-

tokat, a junker-akadémiákat, a zászlósi iskolákat szintén. E szervezetek mindazon tagjait, akik a Donvidéken laknak, a Doni Körzet területéről lakóhelyükre toloncolják.

— Megjegyzés. A fegyvert, felszerelést és egyenruhát a Katonai Forradalmi Bizottság biztosának kell átadni. Novocserkasszkból elutazásra jogosító igazolványt ugyancsak a Katonai Forradalmi Bizottság biztosa ad.

Novocserkasszk városát a Katonai Forradalmi Bizottság rendelkezése értelmében a kozák ezredeknek kell elfoglalniuk.

A Seregkörzeti Testület tagjai január 15-től kezdve jogfosztottnak tekintendők.

A körzeti kormány által a Donvidék bányáiba és gyáraiba küldött rendőrséget visszarendelik.

Kihirdetik az egész Donvidéken, városokban és falvakban egyaránt, hogy a vérontás elkerülése végett a körzeti kormány önként lemond jogköréről, a hatalmat azonnal átadja a Körzeti Forradalmi Kozák Bizottságnak, amely addig fog kormányozni, míg a körzetben megalakul az egész dolgozó lakosság által létrehozott állandó kormány.

Alig némult el Krivoslikov szava, mikor Kalegyin hangosan megkérdezte:

— Milyen csapatoktól kapták a felhatalmazást?

Podtyelkov összenézett Krivoslikovval, és mintha magában beszélne, elkezdte számolni:

— A Testőr Gárdaezred, a Kozák Gárdaezred, a hatodik tüzérezred, a negyvennegyedik ezred, a harminckettedik tüzérezred, a tizennegyedik különítmény... — számlálta őket, és mindig lenyomta a bal keze soron következő ujját; a teremben elkezdtek pusmogni, csípős nevetés kígyózott végig a tömegen. Podtyelkov az asztalra tette nagy, rőt szőrű kezét, és emelt hangon folytatta: — a huszonnyolcadik ezred, a huszonnyolcadik tüzérezred, a tizenkettedik tüzérezred, a tizenkettedik ezred...

— A huszonkilencedik ezred — súgta neki halkan Lagutyin.

— A huszonkilencedik ezred — folytatta most már határozottabban és hangosabban Podtyelkov —, a tizenharmadik tüzérezred, a kamenszkajai helyőrség, a tizedik ezred, a huszonhetedik

ezred, a második gyalogzászlóalj, a második tartalékezred, a nyolcadik ezred, a tizennegyedik ezred.

Kalegyin néhány jelentéktelen kérdés és rövid eszmecsere után, mellével az asztal szélének dőlve, Podtyelkovra szegezett tekintettel kérdezte:

— Elismerik maguk a Népbiztosok Tanácsának hatalmát?

Podtyelkov felhörpintett egy pohár vizet, a tálcára tette a butéliát, kabátja ujjával megtörölte bajuszát, és kitérően válaszolt:

— Ezt majd csak az egész nép mondhatja meg.

Krivoslikov szólalt fel. Félt, hogy ez a pallérozatlan Podtyelkov olyat is kibök, amit nem kéne.

— A kozákok nem tűrnek meg olyan szervet, amelyikben részt vesznek a „népszabadság pártjának" képviselői is. Mi kozákok vagyunk, a kormány is nekünk való, szóval kozák legyen.

— Hogy értsem ezt, hiszen a Tanács élén bolsevikok és hozzájuk hasonlók állnak.

— Oroszország megbízik bennük, bízzunk mi is.

— Kapcsolatba fognak lépni velük?

— Igen!

— Mink nem a személyeket, hanem az eszmét tekintjük — támogatta Krivoslikovot Podtyelkov, és helyeslően bólintott.

A seregkörzeti kormány egyik tagja bárgyúan megkérdezte:

— A nép javára tevékenykedik-e a Népbiztosok Tanácsa?

Podtyelkov tekintete fürkészőn kúszott feléje. Podtyelkov elmosolyodott, hallgatott, a vizeskorsó felé nyúlt, töltött egy pohárral, és mohón kiitta. Szomjúság gyötörte. Mintha nagy belső tüzet locsolgatott volna a kristálytiszta vízzel.

— Ebben nem kételkedünk! — vágott vissza Krivoslikov.

Kalegyin aprókat dobolt az ujjával, és vallatóan kérdezte:

— Mi a közös vonás maguk meg a bolsevikok között?

— Mink kozák önkormányzatot akarunk bevezetni itt nálunk, a Donvidéken.

— Bizonyára maguk is tudják, hogy február negyedikére hívjuk össze a Körzeti Testületet. A tagokat újra fogjuk választani. Beleegyeznek a kölcsönös ellenőrzésbe?

— Nem! — Podtyelkov felemelte lesütött szemét. — Ha maguk maradnak kisebbségben, akkor mink a magunk akaratát fogjuk diktálni.

— De hiszen ez erőszak!

— Igen, az!

Mitrofan Bogajevszkij Podtyelkovról Krivoslikovra fordította tekintetét.

— Elismerik maguk a Körzeti Testületet?

— Félig-meddig... — Podtyelkov felhúzta széles vállát. — A Területi Katonai Forradalmi Bizottság össze fogja híni a lakosság képviselőinek a kongresszusát; ez az összes katonai egységek ellenőrzése alatt fog dolgozni. De ha nem elégít ki bennünket, ezt a kongresszust sem fogjuk elismerni.

— De hát ki fogja azt eldönteni? — kérdezte Kalegyin, s magasra vonta szemöldökét.

— A nép! — Podtyelkov büszkén hátravetette fejét, és a faragott szék támlájának dőlt ropogós bőrkabátjában.

Rövid szünet után Kalegyin szólalt fel. A teremben elcsitult a lárma, és a nagy csendben keményen csengett az atamán ősziesen fátyolos színezetű, mély hangja:

— A kormány nem mondhat le felhatalmazásáról a Területi Katonai Forradalmi Bizottság követelésére. A jelenlegi kormányt a Donvidék egész lakossága választotta meg, tehát csakis az egész lakosság követelheti tőlünk, hogy mondjunk le. Maguk csak a bolsevikok bűnös agitációjának hatására követelik tőlünk, hogy adjuk át a hatalmat, a bolsevikok hatására, akik körzetünkre is rá akarják erőszakolni a maguk rendszerét. Maguk vak eszközök a bolsevikok kezében. Maguk a németbérencek akaratát teljesítik, mert nincsenek tudatában annak az óriási felelősségnek, amelyet az egész kozáksággal szemben magukra vállaltak. Azt tanácsolom, gondolják meg magukat, mert hallatlan nyomorúságot zúdítanak szülőhazánkra, ha a doni kormánnyal való torzsalkodás útjára lépnek. Én nem ragaszkodom mindenáron a hatalomhoz. Ha összeül a Nagy Körzeti Testület, majd dönt a Donvidék sorsa felől, de a Testület összehívásáig helyemen kell maradnom. Utoljára figyelmeztetem magukat: gondolják meg jól a dolgot.

Kalegyin után a kormánynak a kozák és az inogorodnyij részleget képviselő tagjai beszéltek. Az eszer Bossze édeskés intelmekkel átszőtt hosszú beszédet zúdított a Forradalmi Bizottság tagjainak fejére.

— Mi azt követeljük — szakította félbe Lagutyin erélyes kiáltással —, adják át a hatalmat a Katonai Forradalmi Bizottságnak! Ha a körzeti kormány a kérdés békés megoldását akarja, akkor nincs mit várni!

— Szóval?... — kérdezte Bogajevszkij mosolyogva,

— Szóval közhírré kell tenni, hogy a hatalom a Forradalmi Bizottság kezébe került. Nem lehet két és fél hétig várni, míg összeül a maguk Testülete! A nép már úgyis borzasztóan dühös, majd kirobban.

Karev sokáig motyogott, Szvetozarov megvalósíthatatlan kompromisszumot keresett.

Podtyelkov bosszúsan hallgatta őket. Futtában végigsuhant a szeme a maga embereinek arcán. Észrevette, hogy Lagutyin összehúzza, ráncolja homlokát, és elsápad; Krivoslikov fel sem emeli tekintetét az asztalról. Golovacsov türelmetlenül készül mondani valamit. Krivoslikov várt egy darabig, aztán halkan odaszólt neki: „Beszélj!"

Podtyelkov mintha csak ezt várta volna. Hátrább tolta székét, izgalmában dadogva, vontatottan kezdett beszélni; a meggyőzés nagy, lebilincselő szavait kereste.

— Nem azt mondják, amit kéne! Ha hinni tudnánk a körzeti kormánynak, szíves-örömest lemondanánk követeléseinkről... De a nép nem hisz maguknak! Nem mink, hanem maguk kezdenek polgárháborút! Mér adtak menedéket kozák földön mindenféle szökött tábornokoknak? Emiatt támadnak háborúval a bolsevikok a mi csendes Donunkra. Én nem hajtok fejet maguk előtt! Nem tűröm meg magukat! Inkább gázoljanak keresztül a holttestemen! Mink tényeket fogunk a fejükre olvasni. Nem hiszem, hogy a körzeti kormány megmentené a Dont! Milyen intézkedéseket tesznek azokkal a csapatokkal szemben, amelyek nem akarnak behódolni maguknak? Na lám csak, erről van szó... Minek uszítják a bányászokra az önkénteseket? Ez nagyon rossz vért szül mindenütt! Mondják meg nekem: ki áll jót azér, hogy a körzeti kormány megakadályozza a polgárháborút?... Kár titkolózni! A nép is. meg a frontharcos kozákok is velünk tartanak!

A teremben, mint a szélsusogás, suhant végig a nevetés. Méltatlankodó kiáltások repültek Podtyelkov felé. Podtyelkov arra fordította kipirult, nekihevült arcát, és keserű dühét többé nem rejtegetve, harsányan kiáltotta:

— Most nevetnek, de fognak még sírni is! — Aztán Kalegyinhez fordult, és rászórta sörétszeme szúrós pillantását. — Azt követeljük, hogy adják át a hatalmat nekünk, a dolgozó nép képviselőinek, távolítsanak el minden burzsujt, oszlassák fel az Önkéntes Hadsereget!... A jelenlegi kormánynak szintén távoznia kell!

Kalegyin fáradtan hajtotta le a fejét:

— Én sehová sem akarok elmenni Novocserkasszkból, és nem is megyek el.

Rövid szünet után Melnyikov beszédével folytatódott az ülés:

— A vörösgárdista osztagok a Don felé törnek, hogy kiirtsák a kozákságot! Tönkretették Oroszországot esztelen rendszerükkel, és most tönkre akarják tenni a mi Donvidékünket is! A történelem nem ismer példát arra, hogy valaha is értelmesen és a nép javára kormányozta volna az országot bitorlók maroknyi csoportja. Ti pedig, akiket elvakított a mások őrültsége, ki akarjátok ragadni kezünkből a hatalmat, hogy megnyissátok a kaput a bolsevikok előtt. Nem!

— Adják át a hatalmat a Forradalmi Bizottságnak, és a Vörös Gárda abbahagyja a támadást... — szúrta közbe Podtyelkov.

Kalegyin engedélyével a közönség közül felszólalt Sejin törzskapitány, a György-kereszt mind a négy fokozatának lovagja, aki egyszerű kozákból küzdötte fel magát a törzskapitányi rangig. Megigazgatta gimnasztyorkája ráncait, amint díszszemle előtt szokás, és rögtön a vastagán kezdte:

— Mit hallgassuk itt ezeket, bajtársak?! — kiáltotta magas hangon, mintha vezényelne, és úgy hadonászott a karjával, akár a pallossal. — Hallani sem akarunk a bolsevikokról! Csak a Don és a kozákság árulói beszélnek arról, hogy adjuk át a hatalmat a szovjeteknek, csak azok hívhatják a kozákokat, hogy közös úton haladjanak a bolsevikokkal! — Most már egyenesen rámutatott Podtyelkovra, közvetlenül hozzá intézte szavait, amikor jobbra-balra hajladozva óbégatni kezdte: — Csakugyan azt hiszi maga, Podtyelkov, hogy a Donvidék magát követi, az analfabéta kozákot, aki nem is járta ki az iskolát? Hát ha követi is, csak az olyan fékevesztett kozákok csapatja követi, akik elbitangoltak hazulról. De azok is felakasztanak, öcskös, mihelyt észre térnek!

A teremben hullámzani kezdett a sok fej, mint a napraforgó bugája, ha meghimbálja a szél. Felzúgott a helyeslő kiáltások vihara. Sejin leült. Egy korcos ködmönt és alezredesi vállpántot viselő magas tiszt meghatottan veregette meg Sejin vállát. Körülötte tucatjával tolongtak a tisztek. Egy hisztérikus női hang megindultan csicseregte:

— Köszönöm, Sejin, köszönöm!

— Bravó, Sejin kapitány! Bravisszimó! — kukorékolta gim-

nazistás kappanhangon valaki a karzat törzsvendégei közül, és egyszerre bőkezűen előléptette Sejin törzskapitányt.

A doni kormány ékesszóló trubadúrjai még sokáig bűvölgették a Kamenszkajában létrejött Forradalmi Bizottság tagjait. A fülledt levegójú teremben kékesszurke füst úszkált. Odakint mármár befejezte pályafutását a nap. Zúzmarás tűlevelű gallyacskák tapadtak az ablakok kulső uvegéhez. Az ablakpárkányokon ülók hallották, amint az esti Úrangyalát harangozták, hallották a szélben a mozdonyok rekedt füttyét is.

Lagutyin nem bírta tovább; félbeszakította az egyik kormánypárti szónokot, és Kalegyinhez fordult:

— Döntsenek! Ideje már befejezni a dolgot!

— Ne izguljon, Lagutyin! — pirongatta halkan Bogajevszkij. — Itt a víz! Családosoknak meg paralízisre hajlamos embereknek árt az izgalom. És általában nem ajánlom, hogy félbeszakítsa a szónokokat; ez nem holmi Szovdep!

Lagutyin is maróan válaszolt neki; de mindnyájuk figyelme megint Kalegyinre összpontosult. Kalegyin ugyanolyan magabiztosan folytatta a politikai játékot, mint eleinte, de ugyanúgy lépten-nyomon beleütközött Podtyelkov egyszerű feleletemek áttörhetetlen páncéljába.

— Maga azt mondta, hogy ha átadjuk a hatalmat, a bolsevikok abbahagyják a Donvidék elleni támadast. Így gondolja maga. De hogy hogyan fognak cselekedni a bolsevikok, ha ideérnek a Donvidékre — azt nem tudjuk.

— A Bizottság biztos benne, hogy a bolsevikok megerősítik, amit én mondottam. Próbálják meg: adják át nekunk a hatalmat, tegyék ki az önkéntesek szűrét, akkor majd meglátja: a bolsevikok is véget vetnek a háborúnak!

Kalegyin nemsokára felállott. Válaszát jó előre elkészítette: Csernyecov már parancsot kapott, hogy vonja össze osztagát a lihajai állomás elleni támadásra. De Kalegyin időt akar nyerni, és ezért húzta-halasztotta a tárgyalás befejezését.

— A doni kormány tanulmányozni fogja a Forradalmi Bizottság javaslatát, és holnap délelőtt tíz órakor írásban megadja rá a választ.

A doni kormány válasza, amelyet másnap délelőtt átnyújtottak a Forradalmi Bizottság küldöttségének, a következőképpen hangzott:

A Doni Seregkörzet kormánya, miután áttanulmányozta a Forradalmi Kozák Bizottságnak, a Testőrezred, a Kozák Gárdaezred, a 44., 28., 29. ezred, a 10., 27., 23., 8., 2. tartalékezred és a 43. ezred egységei, a 14. különszázad, a 6. gárdatüzér-ezred, a 32., 28., 12. és 13. tüzérezred, a 2. gyalogzászlóalj és a kamenszkajai helyőrség nevében a bizottság küldöttsége által előterjesztett követeléseit, kijelenti, hogy a kormány a terület egész kozák lakosságának képviselője. A lakosság által megválasztott kormánynak nincs joga lemondani hatásköréről, míg össze nem hívják az új Körzeti Testületet.

A Doni Seregkörzet kormánya szükségesnek tartotta, hogy feloszlassa a régi összetételű Testületet, és lebonyolítsa mind a városok, mind a katonai egységek küldötteinek újraválasztását. Az új összetételű Testület — amelyet az egész kozák lakosság az egyenlő és titkos választójog alapján, közvetlen szavazással (az agitáció teljes szabadságának biztosításával) szabadon választ meg — ónaptár szerint ez év február 4-én az egész nem kozák lakosság kongresszusával egyidejűleg ül össze Novocserkasszk városában. Csakis a Testületnek — vagyis annak a törvényes szervnek, amelyet a forradalom állított vissza, és amely a körzet kozák lakosságát képviseli — van joga felfüggeszteni a körzeti kormányt, és újat választani. E testület egyúttal megvizsgálja a katonai egységek irányításának kérdését, valamint azt a kérdést is: legyenek-e vagy ne legyenek a jelenlegi rendszert védelmező osztagok és önkéntes különítmények. Ami az Önkéntes Hadsereg megszervezését és működését illeti, az egyesült kormány már régebben elhatározta, hogy a Területi Katonai Bizottsággal karöltve a kormány ellenőrzése alá vonja.

Ami azt a kérdést illeti, hogy vonják vissza a gyári és bányaközpontokból az állítólag a kormány által odarendelt rendőrséget, a kormány kijelenti, hogy a rendőrség kérdését döntés végett a február 4-én összeülő Testület elé fogják terjeszteni.

A kormány kijelenti, hogy a helyi ügyek intézésében csakis a helyi lakosság vehet részt, ezért — a Testület akaratának vég-

rehajtója lévén — úgy véli, hogy minden eszközzel harcolni kell a fegyveres bolsevik osztagok területünkre való behatolása ellen, mivel ezek a maguk rendszerét akarják a körzetre kényszeríteni. A saját életét magának a lakosságnak és csakis a lakosságnak kell berendeznie.

A kormány nem óhajtja a polgárháborút, mindent elkövet, hogy békés úton rendezze ezt az ügyet. Ezért azt javasolja a Katonai Forradalmi Bizottságnak, hogy vegyen részt a bolsevik osztagokhoz küldendő deputációban.

A kormány véleménye szerint nem is lesz polgárháború, ha a területtől idegen csapatok nem lépik át a terület határait; a kormány ugyanis csupán a Donvidéket védelmezi, és nem vállalkozik semmiféle támadó hadműveletre, Oroszország többi részére nem kívánja ráerőszakolni a maga akaratát, de azt sem óhajtja, hogy a doni területre kívül álló tényezők ráerőszakolják a maguk akaratát.

A kormány biztosítja a választások teljes szabadságát, mind a városokban, mind a katonai egységekben. Minden polgár agitációt fejthet ki, megvédheti a maga álláspontját a Seregkörzeti Testület kitűzött választásai alkalmával.

A kozákok szükségleteinek megvizsgálása céljából valamennyi hadosztályban azonnal a csapatok képviselőiből álló bizottságokat kell kinevezni.

A Doni Seregkörzet kormánya azt javasolja mindazoknak a csapatoknak, amelyek képviselőket küldtek a Katonai Forradalmi Bizottságba, hogy térjenek vissza a Donvidék megvédéséért kifejtett normális tevékenységükhöz.

A körzeti kormány még csak föl sem tételezi, hogy saját doni csapatai ellen, a kormány ellen lépjenek fel, és ezzel testvérgyilkos háborút robbantsanak ki a csendes Don mentén.

A Katonai Forradalmi Bizottságot oszlassák fel azok a csapatok, amelyek megválasztották, és ehelyett minden csapat küldje el képviselőit a terület valamennyi katonai alakulatát egyesítő Területi Katonai Bizottságba.

A körzeti kormány követeli, hogy a Katonai Forradalmi Bizottság azonnal bocsásson szabadon minden letartóztatottat, a közigazgatási hatóságok pedig végezzék ismét kötelességüket, hogy helyreállíthassuk a normális életet területünkön.

Mivel a Forradalmi Bizottság csupán a kozák egységek jelentéktelen részének képviselője, nincs joga követeléseket támasz-

tani valamennyi csapat, még kevésbé az egész kozákság nevében.

A seregkörzeti kormány teljességgel tűrhetetlennek minősíti, hogy a Forradalmi Bizottság kapcsolatban áll a Népbiztosok Tanácsával, és annak pénzügyi támogatását élvezi; ez ugyanis a Népbiztosok Tanácsa befolyásának a doni területre való kiterjesztését jelentené, holott a Kozák Testület és az egész körzet nem kozák lakosságának kongresszusa, miként Ukrajna, Szibéria, a Kaukázus és kivétel nélkül minden kozák seregkörzet, elfogadhatatlannak minősítette a szovjetek hatalmát.

M. BOGAJEVSZKIJ,
a seregkörzeti kormány elnöke,
a seregkörzeti atamán helyettese,
JELÁTONCEV, POLJAKOV, MELNYIKOV,
a Doni Sereg vezérei

Abban a delegációban, amelyet a doni kormány Taganrogba küldött, hogy tárgyaljon a bolsevikokkal, részt vett a kamenszkajai Forradalmi Bizottság két tagja: Lagutyin és Szkacskov is. Podtyelkovot és a többieket egy időre visszatartották; ezalatt a több száz szuronyt számláló, egy üres tehervagonra szerelt nehéz üteggel és két könnyű löveggel megerősített Csernyecov-különítmény kétségbeesett rajtaütéssel elfoglalta Zverevo és Lihaja állomást. Miután századerejű hátvédet hagyott a két könnyű löveg mellett, a fő erőkkel támadást indított Kamenszkaja ellen. Csernyecov a kis Szevernij-Donyec állomás alatt megtörte a forradalmi kozák csapatok ellenállását, és január 17-én elfoglalta Kamenszkaját. De már néhány óra múlva híre jött, hogy a vörösgárdista osztagok kiverték Zverevóból, később Lihajából is az ottmaradt csernyecovista hátvédet. Csernyecov odairamodott. Villámgyors frontális csapással visszaverte a 3. Moszkvai Osztagot, betyárosan megtépázta a csatában a Harkovi Osztagot, és kiindulóállásaikba vetette vissza a meghátráló vörösgárdistákat.

Miután Csernyecov Lihaja irányában visszaszerezte régi állásait, és magához ragadta a kezdeményezést, visszatért Kamenszkajába. Január 19-én erősítést kapott Novocserkasszkból. Másnap támadást tervezett Glubokaja ellen.

A haditanács Linykov hadnagy javaslatára elhatározta, hogy átkaroló hadmozdulattal fogják bevenni Glubokaját; Csernyecov

félt a vasútvonal mentén támadni, mert attól tartott, hogy ebben az irányban a kamenszkajai Forradalmi Bizottság csapatainak és a Csertkovóból feléje vonuló vörösgárdista osztagoknak makacs ellenállásába fog ütközni.

Éjjel megkezdődött a mélyen benyúló átkaroló hadművelet. Maga Csernyecov vezette a támadó oszlopot.

Pitymallat tájban Glubokaja alá értek. Hajszálpontosan végrehajtották az átcsoportosítást, és csatárlánccá húzódtak szét. Csernyecov az utolsó parancsokat osztogatta, leszállt a lóról, megmoncsolta zsibbadt lábát, és rekedten utasította az egyik századparancsnokot: — Nem kell teketóriázni, kapitány. Érti?

Csizmája alatt meg-megroppant a hó kemény kérge. Oldalt billentette szürke karakülkucsmáját, kesztyűs kezével megdörzsölte rózsás fülét. Merész tekintetű világos szeme alatt az álmatlanság kék karikái sötétlettek. Ajka fázósan ráncolódott össze. Rövidre nyírott bajuszán zúzmara pelyhe fehérlett.

Mikor megmelegedett, lóra pattant, megigazította keki színű tiszti mentéjének ráncait, felvette a kápára akasztott gyeplőt, elindította doni hóka pejcsődörét, magabiztosan, mosolyogva, keményen mondta:

— Kezdjük!

12

A frontharcos kozákok kamenszkajai kongresszusa előtt Izvarin törzskapitány megszökött az ezredből. Előző este Grigorijnál járt, és beszélgetés közben homályosan célzott szökésére:

— A mostani helyzetben nehéz az ezrednél szolgálni. A kozákok két véglet között hányódnak: a bolsevikok és a régi monarchista rendszer között. Kalegyin kormányát senki sem akarja támogatni, részben talán éppen azért, mert folyton azzal a paritással vacakol, mintha meggárgyult volna. Nekünk pedig erős akaratú, kemény emberre van szükségünk, aki az őket megillető helyre tudja visszaszorítani az inogorodnyijokat... De azt hiszem, mégis jobb volna jelen pillanatban támogatni Kalegyint, hogy ne veszítsünk el végleg mindent... — Hallgatott néhány percig, rágyújtott, és megjegyezte: — Úgy veszem észre, hogy átértél a vörös hitre.

— Kis híján — bólintott rá Grigorij.

— Őszintén, vagy csak népszerű akarsz lenni a kozákok közt, mint Golubov?

— Nekem nem kell a népszerűség. Csak magam is keresem a kivezető utat.

— Fejjel mégy neki a falnak, és nem találod meg azt a kivezető utat.

— Majd még elválik...

— Attól tartok, Grigorij, hogy ellenségekként fogunk találkozni.

— A csatatéren nehezen ismeri meg az ember, ki a barátja, Jefim Ivanovics — mosolyodott el Grigorij.

Izvarin elüldögélt nála egy darabig, aztán elment.

Másnap pedig, mintha a föld nyelte volna el — nyoma veszett.

A kongresszus napján felkereste Grigorijt a vesenszkajai járás Lebjazsij falvából származó egyik kozák testőr; Grigorij éppen pisztolyát tisztogatta és kenegette fegyverolajjal. A testőr tanyázott egy keveset, és csak távozása előtt jegyezte meg, mintha csak úgy a többi között jutott volna eszébe, holott csakis ezért jött el hozzá (tudta, hogy Lisztnyickij, a testőrezred volt tisztje, elhódította Grigorijtól a szeretőjét, és miután véletlenül találkozott vele a pályaudvaron, eljött figyelmeztetni):

— Grigorij Pantyelejevics, máma láttam az állomáson a barátodat.

— Kicsodát?

— Lisztnyickijt. Ismered?

— Mikor láttad? — kérdezte élénken Grigorij.

— Egy órája.

Grigorij leült. A régi sérelem megint belemart a szívébe, mint a szelindek a farkas tomporába. Már nem a régi lánggal lobogott benne a gyűlölet ellenségével szemben, de tudta, hogy vér fog folyni, ha összetalálkoznak most, a kirobbant polgárháború viharában. Mikor váratlanul Lisztnyickijt emlegették, megértette, hogy az idő még mindig nem hegesztette be a régi sebet: csak egy ügyetlen szóval kell megérinteni, rögtön kiserked belőle a vér. Kéjjel állt volna bosszút Grigorij a régi sérelemért, azért hogy ennek az átkozott embernek a hibájából veszítette el savátborsát az élete, ő volt az oka, hogy a régi, sodró erejű boldogság helyén csak mohón szipolyozó, bánatos vágy és fakó bágyadtság maradt.

Hallgatott egy darabig, érezte, hogy még az a gyér pirosság is szétszivárog az arcáról.

— Ide utazott, nem tudod?

— Aligha. Biztosan Novocserkasszkba tart.

— Aha!

A testőr beszélt még egy keveset a kongresszusról, az ezredbeli újságokról, és elment. A következő napokban bárhogyan próbálta is Grigorij elfojtani a lelkében izzó fájdalmat, sehogy sem sikerült. Úgy jött-ment, mint a kába, a szokottnál gyakrabban jutott eszébe Akszinya. Keserű íz futott össze a szájába, és mintha megkövült volna a szíve. Gondolt Nataljára, a kisgyerekekre, de a családi öröm időrágottan, a hosszú távollét miatt vérszegényen vánszorgott feléje. Akszinyánál lakott a szíve, ugyanolyan súlyosan és erélyesen húzta a hűtlen szerető felé, mint valamikor régen.

Amikor Csernyecov elkezdte szorongatni Kamenszkaját, sürgősen el kellett menni a városból. A Doni Forradalmi Bizottság szétforgácsolt osztagai, a félig felmorzsolódott kozák századok fejvesztetten tódultak a vonatokra vagy lóháton takarodtak kifelé, otthagytak mindent, amit nehezen lehetett mozdítani, amit alkalmatlan volt cipelni. Kézzelfoghatóan lehetett érezni a szervezettség hiányát. Kemény kezű ember kellett volna ide, aki összefogta és értelmesen beosztotta volna ezeket a tulajdonképpen jelentős erőket.

A választott parancsnokok közül kiemelkedett Golubov alezredes, aki az utóbbi napokban bukkant elő valahonnan. A legharcképesebb ezred, a 27. kozák ezred parancsnokságát vette át, és egy kis szigorúsággal mihamar ráncba szedte. A kozákok morgás nélkül engedelmeskedtek neki, benne látták azt, amire oly nagy szüksége volt az ezrednek: az állomány egységbe kovácsolásának, a kötelességek kiszabásának képességét, a vezéri képességet. Ez a Golubov pufók arcú, kihívó tekintetű kövér tiszt volt. Kardjával hadonászva kiabált a berakodással késedelmes kozákokra:

— Mit csináltok? Kikopogós búvócskát játszotok?!... Az anyátok keserves... Ra-kodj!... A forradalom nevében parancsolom, hogy azonnal engedelmeskedjetek... Mi-i-i?... Ki ez a demagóg? Agyonlőlek, piszok!... Pofa be!... Szabotálóknak és titkos ellenforradalmároknak én nem vagyok „elvtárs"!

És a kozákok engedelmeskedtek. A megszokás folytán soknak

tetszett is ez a modor: még nem volt idejük elszokni a régi regulától. Hajdanában pedig az volt a legkülönb parancsnok a kozákok szemében, aki szidta őket, mint a bokrot. Az ilyen Golubov-félékről azt mondogatták: „Ez a bűrt is lenyúzza az emberről, ha bakot lő, de másikat varr rá, ha jókedvébe van."

A Doni Forradalmi Bizottság csapatai árvízként özönlöttek visszafelé, és elárasztották Glubokaját. Lényegében valamennyi egység parancsnoksága Golubov kezébe került. Nem egészen két nap folyamán összekovácsolta a szétcibált csapatokat, és megtette a szükséges intézkedéseket, hogy biztosítsa Glubokaja birtokát. Golubov sürgetésére Grigorij Melehov a 2. tartalékezred két századából és egy testőrszázadból álló osztályt vezényelt.

Január huszadikán, szürkülettájban Grigorij elindult lakásáról, hogy ellenőrizze a testőröknek a vonal mögött felállított előőrseit, amikor a kapunál Podtyelkovba ütközött.

— Te vagy az, Melehov?

— Én.

— Hová mégy?

— Megnézem az előőrsöket. Rég jöttél vissza Cserkasszkból? Na, mi az újság?

Podtyelkov elkomorodott.

— A nép esküdt ellenségeivel nem lehet békésen szót érteni. Láttad, milyen furfangosan kibabráltak velünk? Tárgyaltak, tárgyaltak, oszt azalatt mán ránk is uszították Csernyecovot. Micsoda szemét alak ez a Kalegyin! Na de én most nem érek rá, sietek a parancsnokságra.

Sebtében elbúcsúzott Grigorijtól, és nagy léptekkel indult a központ felé.

Még mielőtt megválasztották volna a Forradalmi Bizottság elnökévé, észrevehetően megváltozott viszonya Grigorijhoz és a többi ismerős kozákhoz. A hangjában már a fensőbbség és bizonyos nagyralátás árnyalata lebegett, mint a léghuzat. A természeténél fogva együgyű kozák megmárosodott a hatalomtól.

Grigorij felhajtotta köpenye gallérját, és gyorsabb lépésekkel indult tovább. Az éjszaka fagyot ígért. A kirgiz oldal felől szellő fújdogált. Derült volt az ég. Érezhetően hűlt a levegő. Porhanyósan ropogott a hó. A hold lassan, kaszrán kapaszkodott felfelé az égen, mint a rokkant a lépcsőn. A házak mögött lilás-

kék alkonyi párát pöfékelt a puszta. Beköszöntött az az éj előtti óra, amikor elmosódnak a kontúrok, a vonalak, a színek, távolságok; amikor a nappali és az éji fény elválaszthatatlanul egymásba gabalyodva birkózik, s minden irreálisnak, mesésnek, imbolygónak tetszik; ilyenkor még a szagok is elveszítik élességüket, sajátos, eltompult árnyalatot nyernek.

Grigorij befejezte ellenőrző körútját, és hazament a szállására. Szállásadó gazdája — egy ragyás, szélhámos arcú vasúti tiszt — begyújtotta a szamovárt, és leült az asztal mellé.

— Támadni készültök?

— Még nem tudom.

— Vagy inkább várni akartok?

— Majd meglátjuk.

— Nagyon helyes. Azt hiszem, úgy sincs mivel támadni, hát persze, jobb, ha vártok. Védekezni mindig alkalmasabb. Én mint utász kínlódtam végig a német háborút, konyítottam egy kicsit a taktikai stratégiához is... Ez az erő bizony édeskevés.

— Hagyd mán abba — tért ki Grigorij a kellemetlen beszélgetés elől.

De a házigazda tolakodóan faggatta, folyton az asztal körül sündörgött, a posztómellény alatt meg-megvakarta vékony kecsege-hasát.

— Van sok ágyútok? Ágyúcska, ágyúcskák?

— Vótál katona, mégse tudod, mi a rend! — mondta Grigorij hideg dühvel, és úgy forgatta a szemét, hogy a gazda ész nélkül pattant félre. — Szógáltál, mégsem ismered a szógálat rendjét!... Milyen jogon akarod kiszedni belőlem, hány emberünk van, mik a terveink? Mingyán viszlek a hadbíróság elé...

— Tiszt úr!... Drága ti... Aranyos tiszt úr!... Arà... Drá... — fuldoklott a falfehér házigazda, és teljesen lenyeldeste a szavak végét; tátogó szájából feketén kandikáltak ki csorba fogai. — Csak bu... Csak butas... Bocs!...

Teázás közben Grigorij véletlenül ráemelte tekintetét. Észrevette, hogy a házigazda hirtelen behunyta a szemét, mint mikor villámlik. Mire megint felemelkedett a szempillája, már egészen más, nyájas, szinte rajongó kifejezés csillogott a tekintetében. A házigazda családja — felesége és két felnőtt lánya — suttogva beszélgetett. Grigorij nem itta ki a második csésze teát, bement szobájába.

Nemsokára megérkezett valahonnan a 2. tartalékezred 4. sza-

zadának hat kozákja, aki Grigorijjal együtt volt beszállásolva ebbe a lakásba. Hangosan szürcsölték a teát, beszélgettek. Grigorij félálmában hallotta beszélgetésük egy-egy foszlányát. Az egyik (Grigorij hangjáról megismerte Bahmacsov szakaszvezetőt, a luganszki kozákot) tartotta szóval őket, a többiek csak hébe-hóba szúrtak közbe egy-egy megjegyzést.

— Láttam egy érdekes esetet. Idejön a gorlovi kerületből három bányász, a tizenegyes számú bányából, azt mondják: így és így... Ilyen meg ilyen garnizácijó, vagy mi a fene, gyűlt össze nálunk, fegyver kéne, lássatok el bennünket, amivel tudtok. A Forradalmi Bizottság tagja meg... De a magam fülével hallottam! — felelte emelt hangon valamelyikük érthetetlen ellenvetésére. — Szóval azt mondja: „Forduljatok, elvtársak, Szablinhoz, mert nekünk nincs semmink." Hogyhogy nincs semmink? Hiszen tudom, hogy vót egy csomó felesleges puska. Nem ez vót itt a bibi. Az irigység motoszkált benne, hogy a muzsikok is beleavatkoznak a dologba.

— Úgy is kell! — szólalt meg egy másik. — Ha az ember felszerelést, fegyvert ád nékik, fognak is harcolni, meg nem is. De bezzeg csak meg kell pedzeni a főd dógát: rögtön nyúccsák a mancsokat!

— Ismerjük mán mink ezeket a jómadzagokat!

Bahmacsov töprengve kocogtatta kanalával a poharat. Szavai ütemére kopogva, tagoltan mondta:

— Nem, nincs rendjén ez a dolog. A bolsevikok az egész nép javát akarják, mindenkin könnyítenek, mink meg csak olyan koca-bolsevikok vagyunk. Csak ezt a Kalegyint rázzuk le, majd megnyomjuk a gombot...

— Értsd meg, jó ember! — kiáltotta meggyőzően egy moduláló, csaknem kamaszos alt. — Értsd meg, hogy nincs miből adni! Valamicsodás fődbül másfél gyeszjatyina jut egy emberre, a többi agyag, ér, legelő. Mibűl adjunk?

— Tetűlled nem is veszik el, hanem az olyantúl, akinek sok főd van.

— Hát a közös körzeti főddel mi lesz?

— Köszönjük szépen! Add oda a magadét, oszt eredj kunyorálni mástul... Na, ezt jól kilelted.

— A közös körzeti főd nekünk magunknak kell!

— A mán eccer szentigaz!

— Nagyon bizseréli űket a kapzsiság!

— Miféle kapzsiság?

— Lehet, hogy át kell telepíteni a felső-doni kozákságot máshuvá. Ismerjük, milyen a fődjök, sivó sárga homok az egész.

— Épp ez a bökkenő!

— Nekünk se ingünk, se gatyánk a felső-doni kozákság.

— Pálinka nélkül nem igazodik el benne az ember.

— Hé, fiúk! Valamék nap feltörtek itt egy borospincét. Egy kozák belefúlt a szeszbe.

— De innék most egy jót. Olyat, hogy átjárja a csontom is!

Grigorij félálmában hallotta, hogy a kozákok ágyat vetettek maguknak a padlóra, ásítoztak, vakaróztak, és még mindig a földről, az újraosztásról szőtték-fonták a szót.

Virradat előtt puskalövés dörrent az ablak alatt. A kozákok felugráltak. Grigorij magára akarta kapni gimnasztyorkáját, de nem talált bele az ujjába. Futtában húzta fel a csizmáját, rántotta magára köpenyét.

Odakint záporoztak a golyók, villogtak a torkolattüzek. Egy szekér zörgött végig az utcán. Valaki telitorokból, ijedten kiabálta az ajtó mellett:

— Fegyverbe!... Fegyverbe!...

A csernyecovista csatárláncok visszaszorították az előőrsöket, és behatoltak Glubokajába. A szürke, komor homályban lovasok száguldoztak. Az útkereszteződésnél géppuskát helyeztek tüzelőállásba. Harminc kozák libasorban vonult keresztbe az utcán. Most egy újabb lánc szaladt át a mellékutcán. Csattogtak a závárok, amint egyre-másra röpítették kifelé a töltényeket. A másik negyedbe magasra csigázott, csengő, parancsoló hang kiáltotta tagoltan:

— Harmádik század! Gyorsan! Ki bontja meg ott a sort?... Vigyázz! Géppuskások a jobbszárnyra! Kész? Század!

Egy lövegszakasz dübörgött végig az utcán. A lovak vágtában rohantak. A kocsisok ész nélkül csápoltak korbácsukkal. A lőszeres ládák csörömpölése, a kerekek dübörgése és az ágyútalpak zörgése egybevegyült a város peremén mindjobban dagadozó lövöldözéssel.

Egyszer valahol a közelben elbődültek a géppuskák. A szomszédos utcasarkon a céltalanul robogó konyha beleakadt egy kerítés melletti cölöpbe, és felborult.

— A fene azt a vaksi szemed! Nem látsz?! — bömbölte onnan elnyújtva egy halálra ijedt hang.

Grigorij nagy nehezen összeszedte századát, és vágtában vezette a város szélére. Onnan már sűrű csapatokban özönlöttek visszafelé a hátráló kozákok.

— Hová mégy? — ragadta meg Grigorij a legelső kozák puskáját.

— Eressz! — tépte ki kezéből a puskát a kozák. — Eressz, disznó! Mit kapkodsz itt? Nem látod, hogy mindenki visszavonul?

— A fene egyen meg benneteket!

— Ez meghibbant!

— Hová megyünk?... Mék járásba? A millerovóiba? — hallatszottak a fuldokló, lihegő hangok.

Grigorij a város peremén, egy hosszú szín mellett megpróbálta csatárlánccá fejleszteni századát, de a menekülők újabb hulláma elsodorta őket. Grigorij kozák századai összeelegyedtek a hátrálókkal, és hátratódultak, vissza az utcákra.

— Állj!... Ne szaladj!... Lövök! — ordította Grigorij dühében remegve.

Nem hallgatott rá senki. Géppuskatűz hulláma zúdult végig az utca mentén. A kozákok egy másodpercre csoportokban vágták földhöz magukat, közelebb kúsztak a falakhoz, és lerohantak a mellékutcákba.

— Most nem bódogulsz véllek, Melehov! — kiáltotta oda neki Bahmacsov, amikor elszaladt mellette, és egészen közelről pillantott Grigorij szemébe.

Grigorij emberei után indult. Fogcsikorgatva, fenyegetően rázta a puskáját.

A csapaton elhatalmasodó pánikot a Glubokajából való fejetlen menekülés tetőzte be. Visszavonultak, miután otthagyták az osztag csaknem minden felszerelését. Csak hajnalban sikerült megint összeszedni és ellentámadásba dobni a századokat.

A kipirult, verejtékező Golubov kigombolt bekecsben szaladgált fel s alá 27. ezrede előnyomuló csatárláncai mentén, és felhevült, érces hangon kiáltotta:

— Húzd meg a lépést!... Ne feküdj!... Mars! Gyerünk! Előre!

A 14. üteg kiért az állásba; kifogták a vontató lovakat. Az ütegparancsnok a lőszeres ládán állva nézegetett távcsövébe.

A harc reggel hatkor kezdődött meg. A kozákok és a voronyezsi vörösgárdista Petrov-osztag egybevegyült csatárláncai

sűrű hullámokban tódultak előre, és az emberi alakok fekete azsúrjával szegélyezték a havas hátteret.

Kelet felől hűvös szél fújt. A felhő alatt, melyet meztelenre vetkőztetett a szél, véres fejét emelgette a hajnal.

Az első célzólövés messze a csernyecovisták lánca előtt csapott be. A robbanás megtépázott narancssárgás-kékes zászlaja ég felé lobogott. Nedvesen reccsent a második lövés. A belövést ágyúnként folytatták.

Zij-ziju-ziijjuu — vijjogott a lövedék, és mind messzebb szállt. Egy másodpercnyi feszült csend, melyet a puskalövések festenek alá, és ott messze, hangos durranással robban a lövedék. A röppálya végén egymás után, sorozatosan csapódtak be a gránátok az ellenséges csatárlánc közelében. Grigorij a fúvó szélben összehúzta szemét, és elégedetten gondolta magában: „Na, végre rátapintottunk!"

A 44. ezred századai a jobbszárnyon haladtak. Golubov középen vezette a maga ezredét. Grigorij tőle balra állt. Utána a balszárnyhoz zárkózva nyomultak a vörösgárdista osztagok. Grigorij századai mellé három géppuskát adtak. Parancsnokuk, egy komor arcú, sűrű szőrös, lapátkezű, alacsony vörösgárdista, mesterien lőtt, és megbénította az ellenség támadó mozdulatait. Mindig a testőrök csatárláncával előrenyomuló géppuska mellett volt. Oldalán köpenyes, telt vörösgárdista nő haladt. Grigorij dühösen gondolta magában, mikor végigsétált a lánc mentén: „Szoknyabolond! Még akkor sem tud megválni az asszonytól, ha kivonul az állásba. Az ilyen harcosokkal ugyan sokra megy az ember!... Egy füst alatt a gyermekeket is elhozhatta vóna, dunyhástul, minden cókmókostul!" A géppuskás osztag parancsnoka odament Grigorijhoz, megigazította mellén a pisztoly zsinórját.

— Maga ennek az osztagnak a parancsnoka?

— Én!

— Én zárótüzet nyitok a testőrfélszázad szakaszán. Látja: nem engednek bennünket tovább.

— Na, csak rajta! — egyezett bele Grigorij, és az elnémult géppuska felől repülő kiáltás felé fordult.

Egy nagyszakállú, termetes géppuskás rekedten kiabálta:

— Buncsuk!... Szétolvasztják ezt a masinát!... Vadállat! A fene egyen meg, hát szabad ezt?!

Mellette egy köpenyes nő térdelt. A gyapjúkendő alatt izzó

fekete szeme Akszinyát juttatta Grigorij eszébe, és Grigorij egy másodpercig lélegzetét visszafojtva, mereven szegezte rá sóvárgó szemét.

Délben lovas futár érkezett Golubovtól, levelet hozott. A cakkosan kitépett tábori füzetlapon lendületesen firkantott betűk táncoltak:

A Doni Forradalmi Bizottság nevében megparancsolom, hogy a maga parancsnoksága alá beosztott századokkal hagyja el állásait, és gyors ütemben induljon az ellenség jobbszárnyának átkarolására, annak a szakasznak az irányában, amelyiket innét is lehet látni: kicsit balra a szélmalomtól, végig a szárazérben... A csapat mozdulatát... (néhány kisilabizálhatatlan szó) leplezze... Akkor rohamozza meg a jobbszárnyat, ha mi döntő támadásra indulunk. GOLUBOV.

Grigorij hátravonta, lóra ültette a két századot, és elindult visszafelé. Mindent elkövetett, hogy az ellenség ne vegye észre vonulásuk irányát.

Húszversztás vargabetűt csináltak. A lovak el-elestek a mély hóban. A szárazér, amelyikben átkarolásra indultak, színültig tele volt hóval. Helyenként hasaljig ért a lovaknak. Grigorij a fel-felmorajló ágyúdörgésre fülelt, izgatottan nézett órájára, amelyet egy Romániában elesett német tiszt karjáról csatolt le: félt, hogy elkésik. Iránytűjén mindig ellenőrizte az irányt, és mégis valamivel nagyobbat került bal felé a kelleténél. Az ér egyik széles ágában kikapaszkodtak a sík mezőre. A lovakról izzadság párája felhőzött, lágyékukat a hidegben is tajték verte ki. Grigorij „lóról"-t vezényelt, és elsőnek ugrott fel egy halomra. A lovak a szárazérben maradtak a lovászokkal. Grigorij nyomában a kozákok is felkapaszkodtak a lejtőn. Grigorij visszanézett, maga mögött látott több mint egy század lóról leszállt, a havas lejtőn ritkásan szétszóródott harcost, és sokkal erősebbnek, biztosabbnak érezte magát. Csatában mindig vasmarokkal hatalmába kerítette őt is, mint mindenkit — a csorda-ösztön. Egyetlen pillantással áttekintette a helyzetet, és megállapította, hogy mivel a nehéz utat kihagyta a számításból, legalább félórát késett.

Golubov merész stratégiai sakkhúzással szinte teljesen elvágta a csernyecovisták visszavonulási útját, kétoldalt hátvédeket állí-

tott fel, ő maga pedig frontális rohamot indított a félig bekerített ellenség ellen. Dörögtek az ütegek sortüzei. Ropogtak a puskalövések, mintha vasfazékban sörétet rázogatnának. A csernyecovisták zilált láncai srapneltűz alatt álltak; a lövedékek sűrűn egymás mellett csapódtak be.

— Csat-á-ár-lánc!

Grigorij a maga századaival oldalról indult rohamra. Eleinte úgy nyomultak előre, mint hadgyarkorlaton: nemigen vetették hasra magukat, de egy ügyes csernyecovista, aki makszimkával dolgozott, olyan betyárosan végigsepert a láncon, hogy a kozákok most már örömest hasaltak le, miután hármukat kilőtték a sorból.

Délután három óra felé megsimította Grigorijt egy golyóbis. A nikkelburokba bújtatott, áthevült ólomdarab térden felül fúrta át és perzselte meg a combhúst. Grigorij a heves, forró ütés és a vérveszteség okozta ismerős, émelygős érzést fogcsikorgatva próbálta elfojtani. A combfájást csak még fokozta, hogy a golyó nem jött ki. Már nagyon bágyadtan szállt, amikor Grigorijba ütközött, és a köpenyt, a nadrágposztót, a comb bőrét átfúrva, lustán hevert el az izomkötegben. A heves, lüktető hasogatás akadályozta Grigorijt a mozgásban. Fektében eszébe jutott a 12. ezred támadása az erdélyi hegyek közt Romániában, amikor megsebesült a karja. Szeme előtt minden részletében megelevenedett az a roham: látta Csimbókost, Miska Kosevoj düh torzította arcát, Jemeljan Grosevet, aki a sebesült hadnagyot cipelve szaladt lefelé a hegyről.

A két század parancsnokságát Pavel Ljubiskin tiszt, Grigorij helyettese vette át. Parancsára két kozák a lovászokhoz támogatta Grigorijt.

— Kösse be azt a sebet — tanácsolták részvéttel a kozákok, mikor lóra ültették Grigorijt.

— Van kötszer?

Grigorij már a nyeregben ült, de meggondolta magát, lemászott, és letolta nadrágját. Az izzadt hátát és lábát borzongató hideg miatt fancsali arccal, sebtében kötözte be a pörkölt szélű véres sebet, amelyet mintha zsebkéssel hasítottak volna.

Legénye kíséretében ugyanazon a kerülő úton lovagolt vissza az ellentámadás kiindulópontjára. Elnézegette a hóban a paták nyomának sűrű vetését, az ismerős vonulatú szárazeret, amely-

ben néhány órával ezelőtt századait vezette. Elálmosodott, és már valahogy nagyon távolinak és feleslegesnek tetszett, ami a halmon történt.

Ott pedig összevissza kapkodva, elszórtan porzottak a puskalövések, dörgött az ellenség nehéz ütege, hogy kirántsa a bajból a csernyecovistákat. A néha el-elbődülő géppuskák pontsorozatot írtak a levegőbe, mintha láthatatlan vonalat húztak volna, hogy összegezzék a harc eredményét.

Grigorij három versztát lovagolt a hajlásban. A lovak minduntalan elakadtak a hóban.

— Gyerünk ki a simára — dörmögte Grigorij a legényének, és felkaptatott a hajlás hófúvásos partjára.

A sík mezőn, mint leszállt varjúcsapat, feketéllett itt-ott az elesettek alakja. A látóhatár peremén, innen aprónak tetsző ló nyargalászott üres nyereggel.

Grigorij látta, hogy a csernyecovisták megtépázott és megritkult zöme kitör e bekerítő gyűrűből, és mind sűrűbbre tömörülve, Glubokaja felé vonul vissza. Sebesvágtába eresztette pej csődörét. A távolban szétforgácsolt kozák csoportok látszottak. Grigorij odalovagolt az elsőhöz és — Golubovot pillantotta meg. Golubov hanyagul ült a nyeregben. Megsárgult karaküllel szegélyezett ködmöne nyitva libegett rajta, kucsmáját félrecsapta. Homlokán veríték harmatja.

— Derék legény vagy, Melehov! — kiáltotta rekedten, és megpedrette öklelésre álló, őrmesteres bajuszát. — Csak nem sebesültél meg? No, hogy a fene egye meg. A csont ép? — Meg se várta a feleletet, bágyadt mosollyal folytatta: — Tönkrevertük őket! Ízekre téptük őket!... Úgy szétaprítottuk a tiszti osztagot, hogy az Isten se szedi össze többet. Jól elnáspángoltuk őket!

Grigorij cigarettát kért. Az egész mezőt kozákok és vörösgárdisták árasztották el. A messze elöl feketéllő tömegből lóhátas kozák nyargalt vissza:

— Negyven embert elfogtunk, Golubov!... — kiáltotta már messziről. — Negyven tisztet és magát Csernyecovot is.

— Hazudsz!? — fordult feléje a nyeregben ijedten Golubov, és magas keselylábú lovát irgalmatlanul korbácsolva elvágtatott.

Grigorij várt, aztán ő is utánanyargalt. A foglyul ejtett tisztek sűrű tömegét szoros gyűrűbe fogva, a 44. ezrednek és a 27. ezred egyik századának összesen harminc kozákja kísérte. Legelöl Csernyecov ment. Míg üldözői elől menekült, ledobta köd-

mönét, és most csak egy könnyű kis bőrkabátban haladt. Bal válláról leszakadt a vállpánt. Bal szeme alatt friss horzsolás vérzett. Gyorsan szedte a lábát, de nem tévesztette el a lépést. A félrecsapott kucsma hanyag, legényes külsőt adott gazdájának. Rózsaszínű arcán a félelem árnyékát sem lehetett látni. Úgy látszik, már néhány napja nem beretválkozott, mert szőke szőr aranylott orcáján és állán. Csernyecov szigorú, gyors tekintettel mérte végig a feléje vágtató kozákokat. A szemöldöke közt húzódó ráncban keserű gyűlölet árnyéka bújt meg. Menet közben meggyújtott egy szál gyufát, és a kemény vágású, rózsás ajka szögletébe szorított cigarettához tartotta.

A tisztek javarésze fiatal ember volt, csak némelyikük fején deresedett már a haj. Az egyik, akinek megsebesült a lába, kissé hátramaradt. Egy nagyfejű, alacsony, ragyás kozákocska hátba taszigálta a puskatussal. Csaknem Csernyecov mellett lépkedett egy magas, deli kapitány. Oldalán mosolyogva haladt két másik: egy zászlós meg egy hadnagy. Mögöttük hajadonfőtt ment egy széles vállú, göndör junker. Az egyik tiszten panyókára vetett katonaköpeny, rendkívül erősen rávarrott tiszti vállpánttal. A következőnek megint nem volt sapkája, csak vörös tiszti csuklyáját húzta nőiesen szép fekete szemére. A szél vállára sodorta a csuklya lelógó csücskét.

Golubov hátul lovagolt. Kissé hátramaradt, és onnan kiabálta a kozákok után:

— Ide hallgassatok!... A foglyok épségéért a forradalom szigorú törvényei szerint feleltek. Sértetlenül kísérjétek be őket a törzshöz.

Odahívta az egyik lovas kozákot és a nyeregben ülve, sebtiben megfirkantott egy levelet. Összehajtogatta, és odaadta a kozáknak:

— Nyargalj! Add át ezt a levelet Podtyelkovnak!

Aztán Grigorijhoz fordult.

— Te is oda lovagolsz, Melehov?

Az igenlő válasz után Golubov Grigorij mellé rúgtatott.

— Mondd meg Podtyelkovnak, hogy Csernyecovot, magamhoz veszem az én felelősségemre! Megértetted?... Na, így mondd meg neki! Eredj!

Grigorij a foglyok tömegét megelőzve vágtatott a törzshöz, amely egy falu közelében, a mezőn állomásozott. Podtyelkov egy jégkérges kerekű széles ukrán szekér mellett állt, amelyen

zöld huzatba burkolt géppuska volt. Csizmájuk sarkát összeveregetve ott topogtak a törzsbeliek, futárok, néhány tiszt és ordonánc. Minajev csak az imént tért vissza Podtyelkovval a csatárláncból. A bakon üldögélt, és csámcsogva evett, ropogtatva harapta a keményre fagyott fehér kenyeret.

— Podtyelkov! — Grigorij félrébb lovagolt, és odahívta Podtyelkovot. — Mindjárt idekísérik a foglyokat. Olvastad Golubov levelét?

Podtyelkov nagy erővel suhintott egyet korbácsával. Mélyen lesütötte szemét. Arcába tódult a vér.

— Köpök Golubovra! — kiáltotta. — Nem is olyan sokat akar! Adjuk ki neki Csernyecovot, ezt a rablót, ezt az ellenforradalmárt!... Nem adom!... Agyonlőni mindegyiket egytől egyig és kész!

— Golubov azt mondta, hogy jótáll érte.

— Akkor sem adom!... Megmondtam, hogy nem adom ki. Kész! A forradalmi bíróság ítélkezni fog felette, és azonnal meg is bünteti. A többiekkel sem kell kesztyűs kézzel bánni!... Tudod — mondta most már nyugodtabban, és szúrós szemmel nézegette a foglyok közelgő tömegét —, tudod, mennyi vér tapad Csernyecov kezéhez? Tengernyi vér!... És hány bányászt pusztított el?! — Megint felforrt benne a düh, és veszettül kidülledt szemmel bömbölte: — Nem adom!

— Kár úgy óbégatni! — emelte fel hangját Grigorij is: minden belső része remegett, mintha Podtyelkov dühe őrá is átragadt volna. — Énnye, de sok bíró gyűlt itt össze belőletek. Eredj inkább te is oda! — mutatott a háta mögé, és remegett az orra cimpája. — De bezzeg, aki a foglyok felett ítélkezzen, az bűvön van!

Podtyelkov a korbácsot gyömöszölgetve ment visszafelé.

— Én is vótam ott! — kiáltotta messziről. — Ne gondold, hogy csak menekülni kellett ez a szekér. Jobb lesz, ha befogod a szád! Megértetted?... Kivel beszélsz?... Nahát!... Ezt a tiszti manért meg hagyd a fenébe! A Forradalmi Bizottság fog ítélkezni, nem holmi...

Grigorij Podtyelkov felé indította lovát, sebéről megfeledkezve ugrott le a nyeregből, de rögtön lekaszálta a fájdalom, és hanyatt esett. Sebéből perzselően buggyant fel a vér. Segítség nélkül tápászkodott fel, valahogy odatámolygott a szekérhez, és oldalával a hátsó rugónak dőlt.

Megérkeztek a foglyok. A gyalogos kísérők egy része elvegyült a küldöncökkel meg a törzs védelmére beosztott kozákokkal. A kozákok még nem hűltek le a csata óta, tüzesen és ádázul villogott a szemük; a harc részleteiről és kimeneteléről váltottak egy-két szót.

Podtyelkov a beomlott havon súlyos léptekkel ment oda a foglyokhoz. A legelöl álló Csernyecov megvetően hunyorgott rá elszánt nézésű kék szemével; kényelmesen előretett bal lábát razogatva préselte össze felső fogsorának fehér patkójával beszívott rózsaszínű ajkát. Podtyelkov szemtől szembe állt vele. Egész testében remegett. Merev nézésű szeme az összetiport havon futkosott, aztán felvillant, és találkozott Csernyecov bátor, megvető tekintetével. A gyűlölet roppant súlya nehezedett erre a tekintetre, míg le nem törte.

— Hurokra kerültél... gazember! — mondta Podtyelkov bugyborékoló mély hangon, és hátralépett. Orcáját ferde, sötét mosoly szelte át, mint erős szablyacsapás.

— Elárultad a kozákságot! Aljas! Gaz áruló! — sziszegte Csernyecov összeszorított fogán keresztül.

Podtyelkov rántott egyet a fején, mintha pofon elől akarná elkapni; fekete folt támadt a pofacsontján; nyitott szájjal, szakadozottan szívta be a levegőt.

Az ezután következő esemény elképesztő gyorsasággal zajlott le. Az elsápadt Csernyecov fogvicsorgatva szorította mellére a kezét, és egész testével előredőlve támadt Podtyelkovra. Görcsösen összehúzódó ajkáról kacskaringós káromkodással vegyes érthetetlen szavak pattogtak. Hogy mit mondott — azt csak a lassan hátráló Podtyelkov értette.

— Lesz még a kutyára dér... Tudod? — csattant fel élesen Csernyecov hangja.

Ezeket a szavakat meghallották a fogoly tisztek is, a fedezet is, a törzsbeliek is.

— Na-na-na! — hörögte Podtyelkov, mint aki fuldoklik, és kardja markolatához kapott.

Hirtelen csend támadt. Tisztán hallhatóan csikorgott a hó a Podtyelkovhoz rohanó Minajev, Krivoslikov és még néhány más ember csizmája alatt. De Podtyelkov megelőzte őket. Egész testével jobbra fordult, hirtelen meghajolva kirántotta kardját hüvelyéből, előrelendült, mint a vívó, és iszonyú erővel sújtott Csernyecov fejére.

Grigorij látta, amint Csernyecov megrándult, feje fölé kapta bal kezét, és sikerült is eltakarnia magát a kardcsapás elől. Látta, hogy a kettészelt csukló éles szögben hanyatlott alá, és a kard hangtalanul sújtott le Csernyecov hátravetett fejére. Először csak a kucsmája pottyant le, azután — mint a szárderékban kettévágott kalász — lassan hanyatlott le Csernyecov is; furcsán ferdére torzult a szája, és kínjában behunyta, ráncosra húzta szemét, mintha villámlanék.

Podtyelkov még egyet vágott rá, mikor már a földön fetrengett. Nehézkes, öreges járással botorkált arrább, mentében törölgette a vértől bíborvörös, homorú kardvájatot.

Beleütközött a szekérbe, hirtelen megfordult, és fuldokló, vonító hangon kiáltotta a fedezetnek:

— Aprítsd... az annyok keservét!... Mind egy szálig!

Lázas sietséggel dördült el a sortűz. A tisztek egymásba ütközve rohantak, ki merre látott. A szép, nőies szemű hadnagy mindkét kezével vörös tiszti csuklyás fejéhez kapott, és menekülni próbált. A golyó magasra ugrasztotta, mintha sorompón akarná keresztülvetni magát. Elesett, és fel sem tápászkodott többé. A magas, daliás kapitányt kettéhasították. A szablya pengéje után kapott; kettészelt tenyeréből köpenye ujjára csurgott a vér; jajveszékelt, mint a gyermek, előbb térdre, majd gerincre zuhant, és kétségbeesetten hempergette fejét a havon. Arcából csak a véráztatta szem, meg a szűnni nem akaró ordításra tátott fekete száj látszott. A felröppenő kardok keresztül-kasul kaszabolták arcát, fekete száját, de ő még mindig ordítozott a borzalomtól és a fájdalomtól vonítássá vékonyult hangján. Egy szétvetett lábbal föléje álló, leszakadt pántú köpenyt viselő kozák revolverlövéssel végzett vele. A göndör junker kis híján keresztültört a láncon, de egy testőr utolérte, és tarkójára mért csapással leterítette. Ugyanez a testőr golyót eresztett annak a hadnagynak a lapockája közé, aki a szélben kétfelé repkedő köpenyében próbált menekülni. A hadnagy lezöttyent, és addig karmolászta a mellét, míg meg nem halt. Az ősz hajú törzskapitányt egy álltó helyében vágták agyon. Haláltusájában mély gödröt rugdalt a hóba, és még tovább is rugdosott volna, mint tüzesvérű csikó a nyári jászolnál, de a kozákok megsajnálták, és végeztek vele.

Grigorij, mihelyt megkezdődött a vérfürdő, már az első pillanatban eltépte magát a szekér mellől. Egy percre sem vette

le fátyolos, zavaros szemét Podtyelkovról, sántítva, gyorsan bicegett feléje. Minajev hátulról átölelte a vállát, kezét hátracsavarta, és dulakodva vette el tőle a revolvert; elhomályosult tekintettel nézett Grigorij szemébe, és lihegve kérdezte:

— Hát mit gondoltál — hogy lesz?

13

A domb vakítóan fénylő havas gerince, amelyet tündöklő mázzal vont be a nap meg a felhőtlen kék ég, fehéren szikrázott, mint a cukor. Rajta rongyból font tarka pokrócként terült el Olhovij Rog ukrán falu. Balkézt Szvinyuha kéklett, jobbra, mint ködös foltok, nyúltak szét a kis kozák falvak, német telepek, a kanyaron túl pedig Tyernovszkaja sötétlett. Keleten, az ukrán falu mögött, horhosokkal keresztül-kasul szabdalt, kisebb kerületű, meredek domb guggolt, és kúszott lassan felfelé. Tetején, akár a léckerítés, meredezett a Kasari felé húzódó távíróoszlopnak sora.

Rendkívül derült, hideg volt az idő. A nap körül szivárványszínű felhőoszlop gőzölgött. Észak felől erős szél fújt. A pusztán kékes hóvihar pustult végig. De a látóhatárral körülfogott havas térség tiszta volt. csak keleten, az ég peremén párállott a lila fátyollal bevont sztyepp.

Pantyelej Prokofjevics, aki Grigorijt hazafelé vitte Millerovóból, elhatározta, hogy nem áll meg Olhovij Rogban, hanem kihúzza Kasariig, és csak ott fognak meghálni. Grigorij sürgönyére indult el hazulról, és január 28-án estefelé érkezett Millerovóba. Grigorij a fogadóban várta. Másnap hazaindultak, és tizenegy óra tájban már át is haladtak Olhovij Rogon.

Grigorij a Glubokaja alatti csatában kapott sebével egy hetet feküdt a millerovói katonakórházban. Lába gyógyultával elhatározta, hogy hazalátogat. A falubeli kozákok elhozták a lovát. Grigorij az elégedetlenség és az öröm vegyes érzésével utazott hazafelé. Elégedetlen volt, mert akkor kellett megválnia csapatától, mikor javában lángolt a harc a Don vidéki hatalomért; viszont örült, ha csak rágondolt is, hogy viszontlátja az otthoniakat meg a falut. Maga előtt is tagadta, hogy szeretne találkozni Akszinyával, de azért őrá is gyakran gondolt.

Apjával valahogy hidegen üdvözölték egymást. Pantyelej Pro-

kofjevics (Petro nyilván teleduruzsolta a fülét) mogorván fürkészte Grigorij arcát, sebesen sikló, fürge tekintetében elégedetlenség, nyugtalan várakozás sűrűsödött. Este az állomáson sokáig faggatta Grigorijt a közelben fellángolt események felől. Fia feleletei szemmel láthatóan nem elégítették ki. Őszülő szakállát rágcsálta, bőrtalpú nemezcsizmáját bámulta, és meg-megszörtyögtette az orrát. Fanyalogva bocsátkozott vitába, de aztán nekiveselkedett. Tüzesen védelmezte Kalegyint, és egy hevesebb pillanatában ugyanúgy lekussozta Grigorijt, mint régen, sőt dobbantott is egyet sánta lábával.

— Csak ne magyarázz nekem. Az ősszel járt Kalegyin nálunk a faluba! Gyűlés vót a piacon, felállt egy asztalra, beszélt az öregeknek. Megmondta előre, akár a próféta, hogy jönnek majd a muzsikok, háború lesz, osztán ha ide-oda ingadozunk, hát elvesznek mindent, betelepítik az egész területet. Ű mán akkor tudta, hogy háború lesz. Mit gondoltok, kutyaháziak? Kevesebbet tud, mint tik? Tanult ember az a tábornok, hadsereget vezetett a — hát hogy tudna kevesebbet, mint a magadszőrű kozák? Lám csak, Kamenszkajában mánis tanyát ütöttek az ilyen magadforma műveletlen fecsegők, oszt lázítják a népet. Ki fiabornya az a Podtyelkov? Egy őrmester? Tyühaj! Olyan rangja van, akár nekem. Hát ez az!... Hogy ezt is meg kellett érni!... Ennél rosszabb mán nem jöhet ránk!

Grigorij nem szívesen vitatkozott vele. Már jóval a találkozás előtt tudta, milyen az apja felfogása. De most valami új mozzanat jött közbe: Grigorij nem tudta sem elfelejteni, sem megbocsátani Csernyecov pusztulását és a fogoly tisztek ítélet nélküli agyonlövését, lemészárlását.

Az egyrudas könnyű szánkót szinte repítették a lovak. Mögöttük Grigorij felnyergelt csődöre kocogott, amelyet kötőfékénél fogva kötöttek a szánhoz. Gyermekkorából ismerős ukrán és kozák falvak kerültek útjukba: Kasari, Popovka, Kamenka, Nyizsnye-Jablonovszk, Gracsov, Jaszenovka. Grigorij egész úton hazafelé valahogy összefüggéstelenül és értelmetlenül a közelmúltra gondolt, és ha durva cövekekkel is, de iparkodott kijelölni a jövő útját. Gondolatai azonban csak az otthoni pihenésig terjedtek, azontúl minduntalan zsákutcába torkolltak. „Hazamegyek, pihenek egy kicsit, meggyógyítom a sebem, oszt majd meglátjuk — gondolta, és képzeletben legyintett is rá. — Majd csak dűl valamerre a dolog..."

Kínozta a háború alatt felgyülemlett óriási fáradtság is. Szeretett volna hátat fordítani ennek az egész gyűlölettől fortyogó, ellenségeskedő, értelmetlen világnak. Ott mögöttük minden teli volt zűrzavarral, kusza ellentmondásokkal. Roppant nehezen lehetett kitapogatni a helyes ösvényt. Ingott az ember lába alatt a talaj, az ösvények szétágaztak, és nem is lehetett biztos benne az ember, melyiken menjen, ezen-e vagy a másikon. Vonzódott a bolsevikokhoz, magával ragadott másokat is, de aztán gondolkodóba esett, és megfásult, kihűlt a szíve. „Hátha Izvarinnak van igaza? Hát kire támaszkodjon az ember?" Ilyesmiről gondolkozott Grigorij a könnyű szánka hátának dőlve. De felmelegedett a lelke, mihelyt elképzelte, hogyan fogja tavaszra előkészíteni a boronát, a szekeret, hogy fog nyári jászlat fonni vörösfűz vesszejéből; ha pedig a föld meztelenre vetkőzik, és felszárad a hólé, kiszekerezik a határba, munkára éhes kezével megmarkolja az ekeszarvát, utánaballag, és érezni fogja az eke lökését, mintha eleven szíve lenne, az dobogna. Elképzelte, milyen édes illatot fog lehelni a zsenge fű és a csoroszlya hasogatta fekete föld, amely még nem veszítette el a hólé édeskés zamatát. Kedve kerekedett, hogy kitakarítsa az istállót, szénát hányjon, beszívja a hervadt kakukkfű, tarackbúza illatát, meg a trágya csípős szagát. Béke és csend — ez kellett Grigorijnak. Ezért sompolygott szigorú szemébe félénk öröm, valahányszor a lovakra vagy apja bundába burkolt meredek hátára tekintett. Minden a félig elfelejtett életre emlékeztette, a juhbőrbunda szaga, a csutakolatlan lovak otthonias külseje, még az a kakas is, amelyik az ukrán faluban nagyot kukorékolt a verem tetején. Az itteni, istenhátamögötti életet most édesnek és sűrűnek érezte, mint a komló levét.

Másnap alkonyattájban értek a falu alá. Grigorij a dombról a Donra pillantott: ahol van ni, a nád cobolyprémjével szegélyezett Menyecske-tó; ahol a száraz jegenye! A rév meg már nem ott van, ahol azelőtt volt. Itt meg a falu, az ismerős, négyszegletes háztestek, a templom, a tér... Grigorijnak fejébe szökkent a vér, mikor a maguk házára bukkant a szeme. Elárasztották az emlékek. Az udvaron mintha integetett volna a felemelt kútgém, magasra nyújtotta szürke fűzfakarját.

— Nem csípi a szemed? — mosolyodott el Pantyelej Prokofjevics, és hátranézett. De Grigorij nem ravaszkodott, nem tettetett, őszintén bevallotta:

— De csípi... hát hogyne!

— Hát mégiscsak... szülőfalud... — sóhajtott elégedetten Pantyelej Prokofjevics.

A falu közepe felé hajtott. A lovak sebesen futottak le a hegyről, a szán egyik oldaláról a másikra kígyózva siklott lefelé a lejtőn. Grigorij kitalálta apja gondolatát, de mégis megkérdezte:

— Mér hajtasz be a faluba? Tarts egyenest a mi utcánkba.

Pantyelej Prokofjevics megfordult, zúzmarás szakállába kuncogott, és kacsintott egyet:

— Mikor a háborúba engedtem a fiaimat, egyszerű kozákok vótak, de mind a kettő tiszti rangba küzdötte fel magát. Hát hogyne kocsikáztatnám büszkén végig a falun a fiamat? Hadd nézzék, hadd irigyeljenek. Nekem meg, barátom, mintha hájjal kenegetnék a szívemet!

A főutcán módjával megnógatta a lovat, oldalt dőlve pattintgatott a bojtos ostorral. A lovak érezték, hogy közel az istálló, és mintha nem is száznegyven versztát hagytak volna maguk mögött, fürgén, sebesen szaladtak. A szembejövő kozákok nagyot köszöntek, az udvarokról meg a házak ablakából tenyerük alól kémlelődtek az asszonyok; az utcán nagy kotkodácsolással tyúkok szaladtak át, mintha kanborzot kergetett volna a szél. Minden simán ment, mint a karikacsapás. Elhagyták a teret. Grigorij csődöre fél szemmel a Mohovék kerítéséhez kötött kancára sandított, felnyerített, és kényesen magasra csapta a fejét. Már idelátszott a falu vége, az Asztahov-ház teteje... Ekkor az első keresztutcánál kellemetlen eset történt: egy malac az utcán keresztülfuttában megállt, és addig dévánkozott, míg a paták alá került, elröffentette magát, elgázoltan gurult félre, és visítva erőlködött, hogy felemelje kettétört gerincét.

— Ennye, téged is ide tudott hozni az ördög... — szidta Pantyelej Prokofjevics, és még rácsapott egyet az ostorral az elgázolt kismalacra.

Szerencsétlenségére a malac Anyutkáé, Afonya Ozerov özvegyéé: egy komisz és fölöttébb hosszú nyelvű asszonyságé volt. Nem is volt rest, rögtön kinn termett az udvaron; kendőt kapott magára és olyan válogatott szidalmakat szórt Pantyelej Prokofjevicsre, hogy az öreg megzabolázta a lovakat és hátrafordult.

— Elhallgass, hülye! Mit ordítasz? Megfizetünk ezér a koszos patkányér!

— Te sánta ördög!... Hogy a fene egyen meg! Te vagy a ko-

szos, te böte kankutya!... Rögtön vitetlek az atamán elibe! — óbégatta a menyecske, és csapkodott a kezével a levegőbe. — Majd megtanítalak én téged, hogy kell elgázolni az árvák jószágát, az anyád keserves mindenségit!

Ez már elevenébe vágott Pantyelej Prokofjevicsnak.

— Piszok ringyó!

— Nyavalyás török! — vágott vissza fürgén Ozerova.

— Utolsó szuka, hogy az ördög akáhová tegyen! — emelte fel dörgő basszusát Pantyelej Prokofjevics.

De hát Anyutka Ozerova sem ment a szomszédba egy kis trágárságért.

— Te enyvesmarkú! Vén szoknyapecér! Tolvaj! Elloptad a más berenáját!... Szalmaözvegyek után szaladgálsz! — szaporázta Anyutka recsegve, mint a szarka.

— Mingyán végigvágok rajtad evvel az ostorral, kutyaházi! Fogd be a pofádat!

De ekkor Anyutka úgy elkanyarította a szót, hogy Pantyelej Prokofjevics — pedig sok mindent megért, sok mindent látott világéletében — elpirtyant zavarában, és kiverte a gyöngyveríték.

— Hajts tovább!... Mit huzakodsz itt vele? — mondta haragosan Grigorij, mert látta, hogy apránként utcára csődül a nép, és elmélyülő figyelemmel hallgatja az öreg Melehov és Ozerov tisztes özvegye közt esett eszmecserét.

— Nahát, nyelve az van, akkora, mint a gyeplű! — sercintett Pantyelej Prokofjevics csüggedten, és úgy megbiztatta a lovakat, mintha most már magát Anyutkát akarná elgázolni.

Mikor a másik keresztutcához értek, nem minden félelem nélkül pislogott hátra:

— Hogy mocskolódik, hogy darálja, ami a nyelvére jön!... A fene a boszorkányát! Szakadjon le a tüdőd, te pohos sárkány! — szidta csemcsegő élvezettel. — Agyon kéne taposni a malacoddal együtt! Ha az ember az ilyen bitang riha nyelvére kerül, csontja sem marad meg.

Most elsuhantak mellettük a ház kék zsalugáterei. Petro hajadonfőtt, övetlen gimnasztyorkában nyitott kaputt. A tornácon felbukkant Dunyaska fehér keszkenője, ragyogó arca, megvillant boldog, fekete szeme.

Petro megcsókolta öccsét, és futólag pillantott a szemébe.

— Nincs semmi baj?

— Kaptam egy sebet.
— Hun?
— Glubokaja alatt.
— Mintha kénytelen lett vón ott rohadni. Mán rég haza kellett vóna jönni.

Melegen, barátságosan megrázta Grigorijt, és átengedte Dunyaskának. Grigorij átölelte húga érett, domború vállát, megcsókolta szemét, száját, hátralépett, és nem győzött csodálkozni:

— Te vónál az, Dunyaska? Rád sem ismerek!... Micsoda gyönyörü ján lett belőled, pedig azt hittem, csúnyácska, hitványka maradsz.

— Ugyan, ugyan, bátyus! — Dunyaska elsiklott a csípkedés elől, ugyanolyan fehéren villogó foggal mosolygott, mint Grigorij, és elment.

Iljinyicsna karján hozta a gyermekeket. Futva előzte meg Natalja. Csodálatosan megszépült, kivirult. Hátul súlyos kontyba rakott, simára fésült fényes fekete haja még jobban kiemelte a boldog örömtől kipirosodott arcát.

Grigorijhoz simult, néhányszor sebtiben, után megérintette ajkával ura arcát, bajuszát, kikapta fiát Iljinyicsna kezéből, és odanyújtotta Grigorijnak.

— Ide nézz! Ládd, mekkora legényfiad van! — csicseregte büszke örömmel.

— Hadd nézem mán meg én is az *én* fiamat! — torkolta le Iljinyicsna, és izgatottan tolta félre Natalját.

Iljinyicsna lehúzta Grigorij fejét, homlokon csókolta, sebesen végigsimította fia arcát durva kezével, és sírva fakadt izgalmában meg örömében.

— Itt a jányod is, Grisa!... Ne, vedd el csak!

Natalja Grigorij másik karjára ültette a kendőbe bugyolált kislányt; Grigorij zavarában azt sem tudta, kire nézzen: Natalját, anyját vagy a gyermekekre. A komor szemű, durcás fiúcska a Melehov-fajtára ütött: ugyanolyan hosszúkás metszésű, fekete, kissé szigorú szeme, ugyanolyan merész ívelésű szemöldöke, dülledt, kékes fényű szemefehérje és olajbarna bőre volt. Szájába dugta mocskos öklöcskéjét, a másikat meg csípőjére tette, és gőgösen szegezte apjára szemét. A kislánynak csak apró, figyelmes és ugyanolyan fekete szemecskéit látta Grigorij, mert arcát eltakarta a kendő.

Mindkettőjükkel a karján, már éppen a lépcső felé indult, de belenyilallott a lábába.

— Vedd el csak őket, Natasa... — mosolyodott el Grigorij restelkedve, csak úgy szája fél szegletével. — Mert így nem tudok felmenni a lépcsőn...

Darja a konyha közepén állt, haját igazgatta. Mosolyogva, fesztelenül odament Grigorijhoz, behunyta nevetős szemét, és sógora szájára tapasztotta nedves, forró ajkát.

— De bagószagú vagy! — mondta tréfásan, és húzogatta félkör alakú, éles vonalú szemöldökét, amelyet mintha tussal rajzoltak volna homlokára.

— Hadd nézlek meg még egyszer, fiacskám, drága magzatom.

Grigorij elmosolyodott, és bizsergő izgalom lepte meg szívét, amikor anyja vállához simult.

Az udvaron Pantyelej Prokofjevics kifogta a lovakat, és a szán körül bicegett. Vörös öve és füles kucsmája teteje rikítóan bíborlott. Petro már az istállóba vezette Grigorij lovát, a pitvarba vitte a nyerget, mentében Dunyaskához fordult, aki levette a szánkáról a petróleumoshordót, és mondott neki valamit.

Grigorij levetkezett, az ágy tornyára akasztotta bundáját és köpenyét, megfésülte haját. Aztán leült a lócára, és odahívta kisfiát.

— Gyere csak ide, Misatka. Na, mi az, nem ismersz meg?

A kisfiú nem vette ki öklét a szájából, oldalvást somfordált oda, és félénken állt meg az asztalnál. A konyha mellől gyönyörködve és büszkén nézte az anyja. Valamit súgott a kislány fülébe, letette karjáról, és szelíden meglökte.

— Eriggy hát!

Grigorij összeölelte mind a kettőt, egyiket egyik, másikat másik térdére ültette.

— Nem ismertek meg, kis vadócok? Te sem ismered meg idesapádat, Poljuska?

— Te nem idesapám vagy — suttogta a fiú. (Társaságban bátrabban viselkedett, mint a testvére.)

— Hát: ki vagyok én?

— Egy idegen kozák.

— Ez mán döfi!... — Grigorij jót kacagott. — Hát akkor hun van idesapád?

— Odavan katonáéknál — mondta a kislány, és meggyőzően bólintott fejével. (Elevenebben mozgott mint a fiú.)

— Úgy, úgy, csak pirongassátok, magzataim! Törődjön többet a házatájával. Odatekereg egész esztendőben, oszt még ismerjék meg! — szúrta közbe Iljinyicsna, és elmosolyodott Grigorij nevetésére. — Nemsoká még az asszony is otthágy a poros álláson. Mán éppen embert akartunk keresni neki...

— Mit szólsz hozzá, Natalja? Igaz? — fordult Grigorij tréfásan a feleségéhez.

Natalja elvörösödött, és hogy legyűrje zavarát, odament Grigorijhoz, leült mellé, sokáig legeltette rajta végtelenül boldog szemét, és megsimogatta meleg, kérges tenyerével Grigorij kezefejét.

— Darja, teríts!

— Van űneki felesége! — nevetett Darja, és még mindig a régi, könnyeden ringó járással ment a konyhába. Most is karcsú és takaros volt, mint régen. Szép formás lábára lila gyapjúharisnya tapadt feszesen, pászos csizmája úgy feküdt a lábán, mintha ráöntötték volna, málnaszínű rakott szoknyáját szorosra korcolta. A kifogástalan hímzett kötő olyan fehér volt, mint a patyolat. Grigorij feleségére fordította tekintetét. Natalja külsején némi változást vett észre. Kicsinosította magát ura jöttére, szűk, csipkés ujjú égszínkék szaténblúz borította arányos törzsét, és magasra domborodó nagy, puha mellét. Ráncos, hímzett aljú szoknyája lent bő volt, fent meg egy ölelésnyi. Grigorij oldalról nézegette Natalja szabályos vonalú, kemény húsú lábát, izgatottan feszülő hasát, zabon tartott kancához hasonló széles tomporát, és azt gondolta magában: „Hiába: a kozák asszonyt ezer közül megismerni. Úgy szokott őtözni, hogy mindene lássék, aki akarja, nézze, aki nem akarja ne nézze. A muzsik asszonynál azt se ismeri meg az ember, mék az eleje, mék a hátujja, mintha zsákba járna..."

Iljinyicsna elkapta Grigorij tekintetét, és szándékosan hencegve mondta:

— Lám, csak, milyen puccosan járnak minállunk ezek a tisztnék! Akár a városi dámákat is lepipálják!

— Ugyan, mit beszél, anyám! — vágott a szavába Darja. — Hun vagyunk mink a városiaktúl? Ehun, most is eltört a fülbevalóm, pedig újonnan se ér egy fapitykét! — fejezte be keserűen.

Grigorij felesége dolgos, széles hátára tette kezét, és csak most ötlött eszébe először: „Szép asszony, akárki szeme megakadhat

rajta... Hogy élt ez énnélkülem? Lehet, hogy szemet vetettek rá a kozákok, az is lehet, hogy neki is megtetszett valamelyik. Hátha kutyálkodott, mint a többi zsalmerka?" Erre a váratlan gondolatra elszorult a szíve, csömört érzett a lelkében. Firtatóan bámulta Natalja jószagú pomádéval bekent fényes, rózsás arcát. Natalja elpirult Grigorij figyelmes nézésétől, és zavarával küszködve suttogta:

— Mit nézel annyira? Vágyódtál mán utánam?

— Persze!

Grigorij elhessegette ezeket a kellemetlen gondolatokat, de ebben a pillanatban megmoccant benne valami öntudatlan, ellenséges érzés feleségével szemben, Pantyelej Prokofjevics nyögve bújt be az ajtón. Mondott egy fohászt a szentkép előtt, és megszólalt: — Na még egyszer: adjon Isten!

— Adjon Isten, öreg... Nagyon átfáztál? Mink mán vártunk itt rád, forró a leves, most vettük le a tűzről — tett-vett Iljinyicsna, és csörömpölt a kanalakkal.

Pantyelej Prokofjevics leoldozgatta a nyakáról a vörös kendőt, és fázósan topogott bőrtalpú nemezcsizmájával. Levetette bundáját, letépkedte bajuszáról, szakálláról a ráfagyott jégcsapokat, és Grigorij mellé telepedett.

— Fázni fáztam, de a faluba ugyancsak melegem lett... Elgázoltuk Anyutka malacát.

— Méket? — kérdezte élénken Darja, és félbehagyta a magas, dombos fehér kenyér szeletelését.

— Ozerováét. Hogy kiugrott az a ringyó, hogy elkezdett csatorálni! Lehordott mindenfélének: emilyen meg amolyan gazember vagyok, még berenát is loptam valakitűl. Miféle berenát? A fene tudja!

Pantyelej Prokofjevics részletesen elsorolta mindazokat a beceneveket, amelyekkel Anyutka elhalmozta, csak azt nem említette, hogy Anyutka holmi legényes bűnökért is szemrehányást tett neki — már ami a szalmaözvegyeket illeti. Grigorij elmosolyodott az asztal mellett. Pantyelej Prokofjevics tisztára akarta mosni magát őelőtte is, és lendületesen fejezte be:

— Olyan ocsmányságot is óbégatott, hogy a számra se veszem! Vissza is akartam fordulni, hogy végigkorcoljak rajta az ostorral, de hát ott vót Grigorij, oszt előtte valahogy furcsa lett vóna.

Petro kinyitotta az ajtót, és Dunyaska övéből csinált pórázon bevezetett egy lámpás homlokú pirók borjút.

— Farsangkor téfeles palacsintát eszünk! — kiáltotta Petro vidáman, és előrerugdalta a borjút.

Ebéd után Grigorij kibontotta a zsákot, és szétosztogatta az ajándékokat.

— Ez a tiéd, anyám! — és meleg sálat nyújtott át.

Iljinyicsna elvette az ajándékot, összehúzta szemét, fiatalos pír futotta el.

Vállára dobta a sálat, és úgy forgolódott a tükör előtt, úgy riszálta vállát, hogy Pantyelej Prokofjevics megdühödött.

— Vén satrafa!... Nézze meg az ember, hogy illeg-billeg a tükör előtt! Phű!

— Ez meg a tiéd, apám... — dörmögte hadarva Grigorij, és hogy mindenki jól lássa, lassan csomagolt ki egy magas tetejű, lángvörös szegélyű kozák sapkát.

— Na, köszönöm szépen! Úgy sem vót mán sapkám. Az idén nem árultak a bótba se... Lesz mit hordani a nyáron... Az ócskába mán szégyelltem templomba járni... Ezt az ócskát régen valamék madárijesztő fejére kellett vóna csapni. Én meg viseltem... — mondta haragosan, és hátranézett, mintha félne, hogy odalép valaki, és elveszi fia ajándékát.

Már éppen a tükör felé lendült, hogy felpróbálja, de Iljinyicsna élesen figyelte. Az öreg elkapta az asszony tekintetét, hirtelen kanyarodott egyet, és a szamovárhoz sántikált. Ott próbálgatta: legényesen féloldalt csapta a sapkát.

— Hát te mit csinálsz, vén pecér? — támadt rá Iljinyicsna.

De Pantyelej Prokofjevics kibeszélte magát valahogy:

— Ejnye, de buta vagy te, hallod! Hisz a szamovár nem tükör!

A feleségét szoknyára való gyapjúszövettel ajándékozta meg. A gyermekeknek odaosztogatott egy font mézeskalácsot. Darja köves ezüst fülbevalót, Dunyaska blúzra való kelmét, Petro meg cigarettát és egy font dohányt kapott.

Míg az asszonyok az ajándékokat nézegették, és tereferéltek, Pantyelej Prokofjevics úgy masírozott fel s alá a konyhában, mint egy pulykakakas.

— Így fest a gárda-kozákezred kozákja! Aki díjakat nyert! Cári szemlén az elsőt vitte el! Nyerget meg teljes felszerelést!

Petro szalmaszőke bajuszát rágcsálta, és gyönyörködött apjában.

Grigorij nevetett. Rágyújtottak. Pantyelej Prokofjevics óvatosan az ablakra sandított.

— Amíg nem zarándokol ide az a sok rokon meg szomszéd... mondd el hát Petrónak, mi folyik ott.

Grigorij legyintett.

— Verekednek.

— Hun vannak most a bolsevikok? — kérdezte Petro, és kényelmesebben elhelyezkedett.

— Háromfelől jönnek: Tyihoreckaja, Taganrog meg Voronyezs felől.

— Hát a ti Forradalmi Bizottságotok mit gondol? Mér engedi űket a mi fődünkre? Hazajött Hrisztonya meg Alekszej Ivanovics is, beszéltek mindenféléket, de én nem hiszem egy szavukat sem. Másképp lehet a...

— A Forradalmi Bizottság tehetetlen. A kozákok egyre-másra szökdösnek haza.

— Biztosan azér is támaszkodik a szovjetekre.

— Persze hogy azér.

Petro hallgatott. Megint rágyújtott, aztán egyenesen az öccse szeme közé nézett.

— Te méket pártolod? — kérdezte.

— Én a szovjethatalmat pártolom.

— Ostoba! — robbant ki Pantyelej Prokofjevics, mint a puskapor. — Legalább te beszélj a fejével, Petro!

Petro elmosolyodott, és megveregette Grigorij vállát:

— Szilaj mén, mint a töretlen csikó. Hát hogy lehetne evvel értelmesen beszélni?!

— Hát nékem ne is magyarázgasson senki semmit! — pattant fel Grigorij. — Nem vagyok se vak, se bolond... Mit mondanak itthun a frontharcosok?

— Mi közünk nékünk ezekhez a frontharcosokho! Te tán nem ismered ezt a kelekótya Hrisztonyát?! Mit érthet az az egészbül?! A nép egészen eltévedt, azt se tudja, hova-merre... Nagy baj e bizony! — Petro beharapta a bajuszát. — Majd meglátod, mi lesz itt tavasszal: lesz olyan haddelhadd!... Mink is játszottunk bolsevikosdit a fronton, de mosmán ideje vóna mindenkinek észre térni. „Mink nem akarjuk senki másét, de a miénket se vegyék el tűllünk" — ezt kell most mondani mindenkinek, aki erőszakkal támad meg bennünket. Kamenszkajába meg, ott tinálatok, nagyon piszkos dógok folynak. Ha össze-sógorkomáskodtatok a bolsevikokkal, hát majd itt is a magok rendjét vezetik be.

— Csak gondolkozz, Griska. Nem vagy te buta legény. Meg kell

értened, hogy a kozák, az kozák is marad, amilyen eddig vót. Nekünk nem fognak parancsolni többet azok a büdös muszkák. Tudod, mit fecseg mostanában az inogorodnyij csürhe? Hogy lélekszám szerint kell felosztani az egész fődet. Mit szólsz hozzá?

— Azoknak az inogorodnyijoknak, akik mán régóta itt élnek a Doni Körzetbe, azoknák adunk fődet.

— Ezt nekik! Pantyelej Prokofjevics fügét mutatott. — Ezt kapják be! — Csontos, bütykös hüvelykujját mozgatta, sokáig hadonászott vele Grigorij sasorra körül.

A lépcsőn léptek dübörögtek. Fagyosan csikorogtak a fokok. Anyikuska, Hrisztonya és Ivan Tomilin lépett be ormótlan magas nyúlprémkucsmában.

— Adjon Isten, pajtás! Erre áldomást iszunk, Pantyelej Prokofjevics! — harsogta Hrisztonya.

Kiáltására ijedten bődült el a meleg konyha mellett szundikáló kisborjú. Botladozva ugrott ingadozó, gyenge lábára, nagy kerek agátszemével a jövevényekre bámult, és — nyilván ijedtében — vékony erecskét csurgatott a ház földjére. Dunyaska szelíden a hátára koppantott, és egyelőre elvette kedvét a továbbiaktól. Feltörölte a tócsát, és egy mocskos lábast tett a borjú alá.

— Megijesztetted szegény bocit, te nagytorkú — mondta boszszúsan Iljinyicsna.

Grigorij kezet fogott a kozákokkal, és hellyel kínálta őket. Nemsokára más kozákok érkeztek a falu innenső végéről. Beszélgetés közben úgy telefüstölték a házat, hogy a lámpa alig pislogott, és a boci vontatottan elköhögte magát.

— A manó vigyen el benneteket! — szitkozódott Iljinyicsna, mikor éjféltájban egymás után kísérte kifelé a vendégeket. — Eredjetek az udvarra, ott füstöljetek. Úgy füstöltök, mint a kémény! Na, menjetek, menjetek! A mi katonánk még nem is pihente ki a nagy fáradalmat.

14

Másnap már mindenki talpon volt, mikor Grigorij felébredt. A tető eszterhéja alatt meg az ablakok széles rámája mögött tavasziasan csiripelő, lármás verebek serkentették fel. A zsalugáter résein át a napsugarak aranypora ömlött befelé. Nagymisére harangoztak. Grigorijnak eszébe jutott, hogy ma vasárnap van. Na-

talja már nem volt ott mellette, de a dunyha megőrizte az asszony testének melegét. Úgy látszik, csak az imént kelhetett fel.

— Natasa! — hívta Grigorij.

Dunyaska lépett be.

— Mit akarsz, bátyus?

— Nyisd ki az ablakot, hídd be Natalját. Mit csinál?

— Főz anyámmal, de mingyán jön.

Natalja benyitott, összehúzta szemét a sötétség miatt.

Kezének friss, tiszta szaga volt. Grigorij fektében karolta át, eszébe jutott az éjszaka — elnevette magát.

— Felserkentél?

— Öhöm! Kifárasztott... ez a kis éccaka — mosolyodott el Natalja, és pirulva rejtette el fejét Grigorij gyapjas mellén.

Segített Grigorijnak új kötést tenni a sebre, és elővette a ládából az ünneplő nadrágot.

— A keresztes mundért veszed fel? — kérdezte.

— Eszem ágában sincs! — szabadkozott ijedten Grigorij.

De Natalja nyűgösen unszolta:

— Vedd fel! Apám boldog lesz! Igaz is: hát potyára kaptad azokat a kereszteket, hogy a ládába hányódjanak?

Grigorij végül is engedett az unszolásnak: ráállt. Felkelt, kölcsönkérte Petro beretváját, lehúzta szakállát, megmosta arcát, nyakát.

— Hát a tarkódrúl leberetváltad? — kérdezte Petro.

— Énnye, a fene egye meg, elfelejtettem.

— Ülj le csak, majd én leberetválom.

A hideg szappanhab szinte égette a nyakát. A tükörben látta, hogy Petro gyermekesen kidugja oldalt a nyelvét, és úgy húzogatja végig a beretvát tarkóján.

— Megványadt a nyakad, akár az ököré szántás után — mosolygott Petro.

— Komiszkenyéren nemigen vakarodik ki az ember.

Grigorij felvette a zászlósi vállpántos egyenruháját, amelyen sűrű füzérben lógtak a keresztek. Mikor a megizzadt tükörbe pillantott, alig ismerte meg magát: magas, szikár, cigányfekete tiszt bámult rá, mintha nem is ő, csak a hasonmása lett volna.

— Ezredesnek is beillenél! — jegyezte meg Petro lelkesen, és minden irigység nélkül gyönyörködött öccsében.

Ezek a szavak akaratlanul is örömet szereztek Grigorijnak. Kiment a konyhába. Darja gyönyörködő nézéssel meredt rá.

— Tyűhaj, de nyalka vagy! — sápította Dunyaska.

Iljinyicsna szeméből rögtön ki is buggyant a könny.

— Csak te szülj ilyen legényeket, te liba! — felelte, szemét piszkos kötőjével törölgetve, Dunyaska csipkelődésére. — Legalább két fiút, oszt mind a kettőből ember váljék ám!

Natalja a világért nem vette volna le fátyolos nézésű, szerelmes, forró szemét az uráról.

Grigorij hanyagul vállára dobott köpenyben ment ki az udvarra. Nehezére esett lebicegni a lépcsőn: kellemetlenkedett a sebes láb. „Bot nélkül nehezen boldogulok" — gondolta, és a korlátba fogózott.

A golyót kivágták Millerovóban, a sebet barna var vonta be. A bőr összehúzásával ez a var akadályozta a láb szabad, kényelmes hajlását. A fal tövében, a partos töltésen sütkérezett a kandúr. A lépcső mellett, a napsütésben, olvadozott a hó, és pocsolyává nedvezett. Grigorij figyelmesen, és boldogan nézett szét a házuk táján. Mindjárt a tornác mellett állt egy cölöp, tetejére erősített deszkakoronggal. Grigorij gyermekkora óta ismerte ezt a kerek deszkát, az asszonyok kényelme végett szerkesztették oda: le se kellett jönniök a tornácról, ráállíthatták éjszakára a tejes szilkét, nappal rajta szárították az edényneműt, rajta égettették a nappal az agyagcsuprokat. Néhány változás is szemébe tűnt az udvaron: a lehámlott festék helyett sárga agyaggal mázolták be a csűr ajtaját, a szint újonnan befödték rozszsúppal, amit még nem barnított meg az idő; a szálával felállított karók gúlája kisebbnek tetszett: úgy látszik, egy részét felhasználták a garád megtatarozására. A verem földhányásos púpján pernye szürkéllett. Fázósan maga alá húzott csüddel, fél lábon állt rajta egy hollófekete kakas; körülötte tucatnyi iromba magtyúk formált udvart. A zimankós tél elől a fészer alá menekült s ott lapult a sok mezőgazdasági szerszám, bordásan meredezett a szekerek váza, csillogott az aratógép valamelyik fémrésze, amelyre a tető hasítékán át kévében ömlött a napsugár. Az istálló mellett a trágyadombon libacsapat ült. Egy bóbitás emdeni gúnár kevélyen sandított a mellettük elbicegő Grigorijra.

Miután szétnézett az egész gazdaságban, visszament a házba.

A konyhában olvasztott vaj és frissen sült kenyér meleg, édes szaga érzett. Dunyaska áztatott almát hámozott egy mintás tányérban. — Sós dinnye van? — kérdezte felélénkülten, és rájuk pillantott.

— Eriggy csak, Natalja, vedd elő! — kiáltotta Iljinyicsna a menyének.

Pantyelej Prokofjevics megjött a templomból. Az áldozási kenyeret kilenc darabra törte — ahány családtag volt — és az asztalnál szétosztogatta. Leültek ebédelni. Petro szintén kicsípte magát, még a bajuszát is bekente valami olajfélével. Grigorij mellett ült. Velük szemben egy zsámoly szélén kucorgott Darja. Egy napsugárkéve hullt kenőccsel bekent rózsás arcára. Összehúzta a szemét, és durcásan bocsátotta le a napfényben élénken ragyogó fekete szemöldöke íveit. Natalja sült tökkel etette a gyermekeket; mosolygott, néha Grigorijra nézett. Dunyaska apja mellett ült. Iljinyicsna szélen, a kemencéhez legközelebb helyezkedett el.

Mint ünnepeken mindig, most is laktató ételt és sokat ettek. A juhhúsos scsi után laskaleves, majd főtt ürühús, tyúkhús, báránylábból készített kocsonya, sült krumpli, tehéntejjel leöntött köleskása, aszalt meggyel töltött derelye, tejfölös palacsinta és sós dinnye következett. Grigorij elnehezedett a sok ételtől, lomhán állt fel, és mámorosan vetett keresztet. Szuszogva feküdt le az ágyra. Pantyelej Prokofjevics még a kásával bajmolódott: keményre verte a kanál fenekével, a közepén gödröt fúrt (ezt hívják kútnak), beleöntötte a borostyánkősziínű olajat, és akkurátosan kanalazta ki az olajjal átitatott kását. Petro, aki nagyon szerette a gyermekeket, Misatkát etette, addig bolondozott vele, míg aludttejjel be nem kente a kislegény arcát és orrát.

— Petro bátyám, ne bolondozz!

— Nem bolondozok én!

— Mit mázolsz össze?

— Nem mázollak én!

— Megmondom idesanyámnak!

— A kéne még!

Misatka melehovosan komor szeme dühösen megvillant; a sértődés könnye rezgett benne. Miután kilátástalannak ítélte, hogy szépszóval jobb belátásra bírhatja Petrót, öklével megdörgölte orrát, és mérgesen kiabálta:

— Ne kenj össze!... Bolond!... Buta!

Petro nem győzött eleget kacagni, és megint megkínálta unokaöccsét: egy kanállal a szájába, egy kanállal az orrára.

— Akár egy kisfattyú... úgy incselkedik vele — zsémbelt Iljinyicsna.

— Petro? Az olyan hőbörgős, mindig kilel valamit — magyarázta Dunyaska, és Grigorij mellé telepedett. — A minap kiment Misatkával az udvarra, nagydógozni kellett vóna a kisfattyúnak. Azt kérdi: „Petro bátyám, lehet itt a tornác mellett?" — „Nem — azt mondja Petro — nem lehet. Eriggy arrébb egy kicsit." Misatka odább szaladt egy picit: „Itt már lehet?" — „Nem, nem. Szaladj csak oda, ni, a csűr mellé." De a csűr mellől az ólho, onnét meg a szérűre szalajtotta. Addig kergette, míg Misatka, reccs, bele a nadrágba!... De szidta is Natalja, mint a bokrot!

— Acci, majd én! — csendült Misatka hangja, mint a csengettyűszó.

Petro mulatságosan mozgatta bajuszát, de nem állt kötélnek.

— Nem úgy verik a cigányt, hékás! Én ételtek...

— De... *én* akarom!

— Akkor malac leszel. A malac meg odaki csücsül az ólba, láttad? Nyanya moslékkal éteti űket.

Grigorij mosolyogva hallgatta civódásukat, és cigarettát sodort. Odament Pantyelej Prokofjevics is.

— Máma Vesenszkajába akarok menni.

— Mér?

Pantyelej Prokofjevics böffentett, és megsimogatta szakállát.

— Van egy kis dógom a szíjgyártóval; két hámot reperáltattam.

— Megjárod még máma?

— Persze... Estére vissza is jövök.

Pihent, aztán befogta a könnyű kis szánkába az idén megvakult vén kancát, és útnak indult. Az út réten vitt keresztül. Két óra múlva már benn is volt Vesenszkajában. Betért a postára, a szövetkezeti boltba. Elhozta a hámokat a szíjgyártótól, és bekanyarodott régi ismerőséhez és komájához, aki az új templom mellett lakott. A vendégszerető gazda rögtön leültette ebédelni.

— Vótál a postán? — kérdezte, és töltött valamit egy pálinkás pohárba.

— Vótam — felelte elnyújtottan Pantyelej Prokofjevics csodálkozva, és firtatóan nézegette a butéliát, úgy szimatolta a levegőt, mint a kopó a vad nyomát.

— Nem hallottál valami újságot?

— Újságot? Nem hallottam én semmit. Mér?

— Kalegyin, szóval Alekszej Makszimovics elkőtözött ebből az árnyékvilágból.

— Micsoda?!

Pantyelej Prokofjevics észrevehetően megzöldült, elfelejtkezett még a gyanús butéliáról meg a bűzéről is, a szék támlájának vetette hátát. A gazda mogorván pislogva mondotta:

— Sürgönyön izenték, hogy a minap meglűtte magát. Novocserkasszkba. Az egész seregkörzetbe ű vót az egyetlen valamirevaló tábornok. Nyalka ember vót; egész hadseregnek parancsolt. És milyen szíve vót annak az embernek! A bezzeg nem engedte vóna, hogy egy hajszála is meggörbüljön a kozáknak.

— Várj csak komám! Hát mi lesz most? — kérdezte zavartan Pantyelej Prokofjevics, és félretolta a pohárkát.

— Tudja a Teremtő. Nemszeretem napok jönnek ránk. Fene nagy módjában senki se ereget golyót magába.

— Mér adta ilyesmire veszők fejét?

A koma — zömök kozák, igazi óhitű — mérgesen legyintett:

— Elpártoltak mellőle a frontharcosok, beeresztették a bolsevikokat a seregkörzetbe, azér hagyott itt bennünket az atamán. Vajon akad-e párja vagy sem? Kamenszkajába valami Forradalmi Bizottság, vagy mi a fene alakult... Frontharcos kozákok... Tán mán minálunk is... Hallottad? Parancsba jött tűlök, hogy le az atamánokkal, meg hogy meg kell választani ezeket a Forradalmi Bizottságokat. Lám-lám, hogy felnyílt a muzsik csipája! Ezek a szedett-vedett ácsok, kovácsok meg egyéb zsebmetszők úgy nyüzsögnek itt, Veskibe, mint régen a hangya.

Sokáig hallgatott Pantyelej Prokofjevics, lehorgasztotta deres fejét, de amikor megint felkapta, szigorú és kegyetlen volt a tekintete.

— Mi a nyavalya van ebbe a butellába?

— Egy kis szesz. A Kaukázusból hozta az onokaöcsém.

— Nahát akkor igyunk egyet a megbódogult atamán, Kalegyin emlékére. Az örök világosság fényeskedjék néki!

Ittak. A házigazda lánya — magas, szeplős hajadon — hozott egy kis harapnivalót. Pantyelej Prokofjevics előbb kitekintett a gazda szánkája mellett kókadt fejjel ácsorgó kancára, de a komája megnyugtatta:

— Ne törődjél avval a lúval. Megétetem, megitatom mingyán.

És Pantyelej Prokofjevics a heves vita közben és a butélia mellett nemsoká megfeledkezett a lóról is, meg minden egyébről a világon. Egyik szavát a másikba öltve beszélt Grigorijról,

valamin összetűzött a pityókos komával, de később nem emlékezett rá, min vitatkoztak. Úgy estenden rebbent fel, akkor kapott észbe. Rimánkodhattak neki: háljon meg ott náluk, ő eltökélte, hogy hazaszánkázik. A kancát a gazda fia fogta be, a szánkára meg a koma segítette fel. Gondolt egyet: elkísérte a vendéget; egymás mellé feküdtek a csónak alakú szánkában, összeölelkeztek. A szánkó beleakadt a kapufélfába. Attól fogva minden saroknak nekimentek, míg ki nem értek a rétre. Ekkor a koma ríva fakadt, és a maga költségén lekerült a szánról. Sokáig állt hátuljával előre, mivelhogy lábra állni semmiképp sem tudott. Pantyelej Prokofjevics ügetésben hajtotta a kancát, nem látta, hogy kísérő komája négykézláb mászkál a hóban, és valahányszor belemártja ormányát a hóba, boldogan kacarász, és rekedten kérleli:

— Ne bizserélj!... Na, ne bizserélj, légy olyan jó!

Pantyelej Prokofjevics kancája, miután néhányszor végiggyújtottak rajta az ostorral, sebes, de bizonytalan, vak ügetésben haladt. Gazdája nemsoká mámoros szendergésbe merült, fejét a szán oldalához koccantotta, és elhallgatott. A gyeplő véletlenül alá került; a magárahagyott kanca lépésbe lassított, mert nem irányította senki. Mindjárt az első elágazásnál átcsapott a Malij Gromcsonok falva felé vivő útra, és azon indult tovább. Néhány perc múlva megint utat tévesztett. Most már árkonbokron át haladt, és egy erdőnél megrekedt a mély hóban, majd prüszkölve kocogott lefelé egy hajlásba. A szán beleakadt valami bozótba, és a ló megállt. A zöttyenés egy másodpercre felserkentette az öreget. Pantyelej Prokofjevics picikét felemelte a fejét, és rekedten rikkantotta:

— Énnye, hogy a fene egyen meg! — és visszafeküdt.

A kanca szerencsésen átvergődött az erdőn, sikeresen leereszkedett a Don partjára, és a szél irányába, amely keletről szárított gané füstjét hozta, Szemjonovszk falva felé vette az irányt.

A falutól fél versztányira van egy horhos a Don balpartján; tavaszonként ebben ömlik vissza az apadó árvíz. A horhos környékén források fakadnak a homokos partból, ott a jég télvíz idején sem áll be, széles, zöld félkörben izzadozik a természetes lék; a parti út óvatosan megkerüli, hirtelen szökken egyet oldalt. Tavasszal, mikor a horhosban hatalmas áradatban siet visszafelé az apadó víz a Donba, ezen a helyen örvény pörög, bömböl az ár, egybefonja a száz sodrású özönt, kifúrja a meder

fenekét. Egész nyáron kövér potykák laknak a soköles mélységben, neki-nekiütődnek a horhos partjáról a vízbe dőlt fáknak.

A zöld lék bal pereme felé irányította vak lépteit az öreg Melehov lova. Már csak húsz ölnyire volt tőle, mikor Pantyelej Prokofjevics forgolódni kezdett, és egy picikét kinyitotta a szemét. A fekete égről a csillagok éretlen sárgászöld cseresznyeszemei kukucskáltak a bunda gallérja alá. „Éccaka van..." — fordult meg Pantyelej Prokofjevics fejében a ködös gondolat, és elkeseredetten megrántotta a gyeplőt:

— Gyű, te... Mingyán végighúzok rajtad, vén dög!

A kanca ügetésben kocogott tovább. A közeli víz szaga orrlyukába csapott. Ijedten hegyezte fülét, és gazdája felé sandított meghökkent vak szemével. Most hirtelen meghallotta az egymásnak ütődő hullámok csobbanását. Lába alatt puhán roppant meg az alulról vízvájta jég, havas szeletekben töredezett le. A kanca rémülten felhorkant, mintha érezte volna vesztét. Teljes erejével igyekezett megvetni hátsó lábát, de az első már a vízbe csúszott, a topogó hátulsó alatt omladozott a kásás jég. A jég nagyot reccsent, széthasadt, és a vízbe toccsant. A lék elnyelte a lovat, hiába rugdosott görcsösen a hátsó lábával, mert csak a rudat érte. Mikor Pantyelej Prokofjevics meghallotta a gyanús zajt, abban a szempillantásban kiugrott a szánból, és hátrahempergett. Látta, hogy a szán, amelyet lehúzott a kanca súlya, farával felfelé égnek állt, és illetlenül mutogatta a csillagfényben megvillanó talpát, aztán a zöldesfekete mélységbe csúszott. A jégdarabokkal elegyes víz lágyan megpezsdült, és kis híján lelöttyintette hullámával Pantyelej Prokofjevicset, aki hihetetlen sebességgel farolt hátra, és csak mikor szilárdan talpra tudott ugrani, bődült egy iszonyút:

— Segítség, jó emberek!... Megfú-ú-lunk!

Mámora egy csapásra elszállt. Odarohant a lékhez. A frissen letört jég vakítóan csillogott. A szél és az ár körbe kergette a jégtörmeleket a lék széles, fekete korongja peremén, a hullámok meg-megrázták zöld tarajukat, és izgatottan sugdolóztak. Halálos csend körös-körül. A távoli faluból sárga lámpafény szúródott a sötétségbe. Őrülten izzottak és hunyorogtak a bársonyos égen a csillagok; olyan tiszták, magvasak voltak, mintha frissen rostálták volna őket. A szél poros havat sepert végig a földön. A pusztuló hó omlósan sziszegett, és mint a lisztpor.

szállt át a lék fekete torka felett. A lék finom párát lehelt, de ugyanolyan hátborzongatóan feketéllett.

Pantyelej Prokofjevics rádöbbent, hogy kiabálni — hasztalan ostobaság. Szétnézett, és lassan rájött, hová is került vak mámorában. Megremegett a dühtől: mérges volt magára és mindenre, ami történt. Csak az ostor maradt kezében, azzal sikerült kiugrania. Éktelenül káromkodva, sokáig csapkodta a hátát az ostorral, de nem fájt: megvédte a cserzett bunda. A fájdalom kedvéért levetkezni pedig ostobaság lett volna. Kitépett szakállából egy csipetnyi szőrt, fejben sorra vette a lékbe veszett vásárolt holmikat, kiszámította, mennyit érhetett a kanca, a szán, a hám, őrült dühvel káromkodott tovább, és még közelebb lépett a lékhez.

— A fene ett vón meg, te vak dög! — mondta reszketeg, panaszos hangon, a vízbe fulladt lóhoz intézve szavait. — Te, gonosz pára! Magad is belefúltál, engem is majdhogy bele nem fojtottál!... Hát hova a nyavalyába kergetett a sátán?! Ott majd az ördög fog be, az szánkázik veled, de nincs mivel hajtani!... Nesztek, itt az ostor is! — Kétségbeesett karlendítéssel a lék közepére hajította a meggyfanyelű ostort.

Az ostornyél függőlegesen csobbant a vízbe alsó végével, és a mélybe süllyedt.

15

Miután Kalegyin katonái megtépázták a forradalmi kozák csapatokat, a Millerovóba költözött Doni Forradalmi Bizottság az ellenforradalmi Ukrán Rada és Kalegyin elleni hadműveleteket irányító parancsnok címére a következő tartalmú nyilatkozatot küldte:

Harkov, 1918. január 19. Luganszk, 449. sz. 18 ó 20 p.

— A Doni Katonai Forradalmi Kozák Bizottság arra kéri önt, továbbítsa Pétervárra, a Népbiztosok Tanácsához a Doni Seregkörzet következő határozatát.

A Forradalmi Katonai Kozák Bizottság a Kamenszkaja városában megtartott frontharcos kongresszus döntése alapján elhatározta:

1. Elismeri az Orosz Szovjetköztársaság központi államhatalmát, a Kozák-, Paraszt-, Katona- és Munkásküldöttek Szovjetjei

Kongresszusának Központi Végrehajtó Bizottságát, az általa alakított Népbiztosok Tanácsát;

2. A Kozák-, Paraszt- és Munkásküldöttek Szovjetjei kongresszusából megteremti a Doni Seregkörzet területi hatóságát.

Megjegyzés. A földkérdés megoldásával a Doni Seregkörzetben ugyancsak a körzeti kongresszus foglalkozik.

E nyilatkozat átvétele után rögtön indultak a Forradalmi Bizottság csapatainak támogatására azok a vörösgárdista osztagok, amelyek segítségével szét is verték Csernyecov ezredes különítményét.

A mérleg nyelve visszabillent. A kezdeményezés a Forradalmi Bizottság kezébe került. A Forradalmi Bizottság kozák csapataival megerősített vörösgárdista osztagok Zverevo és Lihaja bevétele után nagy támadást indítanak, és Novocserkasszk felé szorítják az ellenséget.

A jobbszárnyon, Taganrog irányában Sziversz — aki Nyeklinovka alatt vereséget szenvedett Kutyepov ezredes nagy önkéntes különítményétől — már Amvroszijevkában volt, miután elvesztett egy ágyút, huszonnégy géppuskát és egy páncélautót. De Taganrogban Sziversz veresége és visszavonulása napján felkelés tört ki a Balti-gyárban. A munkások kiverték a városból a junkereket. Sziversz magához tért, támadásba lendült át, és a támadás kifejlesztése közben egészen Taganrogig szorította vissza az önkénteseket.

A siker szemmel láthatóan a szovjet csapatok oldalára pártolt. Háromfelől is körülfogták az Önkéntes Hadsereget és a Kalegyin-féle „rongyosgárda" maradványait.

Kornyilov január 28-án sürgönyben értesítette Kalegyint, hogy az Önkéntes Hadsereg kiüríti Rosztovot, és visszavonul a Kubán mellé.

Huszonkilencedikén délelőtt kilenc órakor rendkívüli ülésre hívták össze a Doni Kormány tagjait az atamán-palotában. Már mindenki ott volt, mikor Kalegyin megérkezett lakásáról. Lomhán ült le az asztal mellé, és maga elé seperte az iratokat. Orcája felső része megsárgult a virrasztástól, mogorva nézésű, kifakult szeme alatt kék árnyak feküdtek; mintha sorvadás emésztette, sárgította volna megványadt arcát. Lassan olvasta fel Kornyilov sürgönyét és a vörösgárdisták rohamának Novocserkasszktól északra ellenálló csapatok parancsnokainak jelentéseit. Széles,

fehér tenyerével gondosan kisimogatta az egész kazal táviratot, és kékkel árnyékolt, duzzadt szemhéját fel sem emelve, tompán mondotta:

— Az Önkéntes Hadsereg visszavonul. A terület védelmére Novocserkasszkban mindössze száznegyvenhét szurony maradt...

Bal szeme héján erősen lüktetett az ér, összepréselt szája szögletéből görcs rándult végig az arcán.

— Helyzetünk reménytelen — folytatta. — A lakosság nem támogat bennünket, sőt ellenséges hangulatot táplál velünk szemben. Katonai erőnk nincs, az ellenállás céltalan. Nem akarok felesleges áldozatokat, nem akarok felesleges vérontást. Azt javaslom: mondjunk le tisztségünkről, és adjuk át a hatalmat — más kezekbe. Én a magam körzeti atamáni tisztségéről ezennel lemondok.

Mitrofan Petrovics Bogajevszkij kitekintett a széles ablaknyíláson, megigazította csíptetőjét.

— Én is lemondok állásomról — mondotta anélkül, hogy visszafordította volna a fejét.

— Természetesen az egész kormány testületileg is le fog mondani. De felmerül a kérdés: — kinek adjuk hát át a hatalmat?

— A városi dumának — felelte szárazon Kalegyin.

— Ennek meg kell adni a formáját — jegyezte meg bizonytalanul Karev, a kormány tagja.

Egy percig súlyos és kellemetlen hallgatás nehezedett a teremre. A megizzadt ablakokon túl borús januári reggel tompa fénye pislákolt. A köd és zúzmara fátylába vont város álmosan hallgatott. Az ember hiába fülelt az élet megszokott lüktetésére. Az ágyúdörgés (a valahol Szulin városa alatt folyó csaták zajának foszlánya) megbénított minden mozgást, és ki nem mondott, tompa fenyegetésként függött a város felett.

Odakint szárazon és élesen károgtak az átrepülő varjak. Úgy kóválygottak a fehér torony körül, mintha dög felett köröznének. A Szobornaja téren friss lilás hó feküdt. Csak néha kocogott végig rajta egy-egy járókelő, hébe-hóba siklott tova néhány bérszánkó, és mint hosszú, sötét fonalat, hagyta maga után a talp nyomát.

Bogajevszkij törte meg a fagyos csendet: javasolta, hogy szerkesszék meg azt az okmányt, amellyel átadják a hatalmat a városi dumának.

— Közös gyűlést kellene rendezni velük a hatalomátadás alkalmából.

— Melyik időpont volna a legmegfelelőbb?

— Később; úgy négy óra tájban.

A kormány tagjai mintha megörültek volna, hogy a hallgatással tömörre préselt csend szertefoszlott, latolgatni kezdték a hatalom átadásának, a gyűlés időpontjának kérdését. Kalegyin hallgatott, csendesen és ütemesen dobolt az asztalon domború hátú körmével. Bozontos szemöldöke alatt homályosan ködlött macskaüveg-fényű szeme. A végtelen fáradtság, az undor, a belső feszültség visszataszítóvá, lomhává tette tekintetét.

A kormány egyik tagja kissé unalmasan és hosszadalmasan replikázott valakinek. Kalegyin csendes keserűséggel szakította félbe: — Uraim, csak röviden! Az idő nem vár. Hisz a fecsegés tette tönkre Oroszországot. Félórára felfüggesztem az ülést. Hányják-vessék meg a dolgot és... amilyen gyorsan csak lehet, végezni kell...

Lakására ment. A kormány tagjai kis csoportokra szakadozva, halkan beszélgettek. Valaki megjegyezte, hogy Kalegyin nagyon rossz bőrben van. Bogajevszkij az ablaknál állt, de az ő fülét is megütötte a félig suttogva kiejtett mondat:

— Az ilyen ember számára, mint Alekszej Makszimovics, az öngyilkosság az egyetlen elfogadható megoldás.

Bogajevszkij megborzongott, gyors léptekkel indult Kalegyin lakására. Nemsoká az atamán kíséretében tért vissza.

Elhatározták, hogy négy órakor közös gyűlést tartanak a városi dumával, a hatalom és az okmány átadása végett. Kalegyin felállt, utána felkeltek a többiek is. Miközben Kalegyin a kormány egyik törzstagjától búcsúzott, szemmel tartotta Janovot, aki valamit pusmogott Karevvel.

— Miről van szó? — kérdezte Kalegyin.

Janov kissé zavartan lépett oda.

— A kormány egyes tagjai — a nem kozák tagozat — pénzt kérnek az elutazásra.

Kalegyin összeráncolta homlokát, és érdesen vetette oda:

— Nekem nincs pénzem... Unom már!

Lassanként oszlani kezdett a társaság. Bogajevszkij hallotta ezt a szóváltást, félrehívta Janovot.

— Gyerünk énhozzám. Mondja meg Szvetozarovnak, hogy várjon az előcsarnokban.

A görnyedten, gyors léptekkel távozó Kalegyin után léptek ki a teremből. Bogajevszkij a szobájában odaadott Janovnak egy köteg bankót.

— Itt van tizennégyezer. Adja oda azoknak.

Szvetozarov már az előcsarnokban várta Janovot. Átvette a pénzt, megköszönte, elbúcsúzott tőle, és a kapu felé tartott. Janov éppen a köpenyét öltötte magára, amit a portás segített rá, amikor zajt hallott a lépcsőn. Visszapillantott. A lépcsőn ugrálva rohant lefelé Moldavszkij, Kalegyin szárnysegéde.

— Orvost! Hamar!

Janov ledobta köpenyét, és odafutott hozzá. Az ügyeletes szárnysegéd és az előcsarnokban tolongó futárok körülvették a lefelé rohanó Moldavszkijt.

— Mi a baj? — kiáltott Janov sápadtan.

— Alekszej Makszimovics agyonlőtte magát! — Moldavszkijból kitört a zokogás, és mellel a lépcső korlátjára omlott.

Kirohant Bogajevszkij is; ajka remegett, mintha szörnyű hidegben dideregne.

— Mi, mi? — dadogta.

Csapatostul, egymás elébe vágva rohantak felfelé a lépcsőn. Döngve és darabosan kopogtak a futók léptei. Bogajevszkij tátott szájjal nyelte a levegőt, és hörögve lélegzett. Nagy robajjal ő szakította fel elsőnek az ajtót, és az előszobán át berohant a dolgozószobába. A kabinetből egy kisebb szobába nyíló ajtó szélesre tárva állt. Megkeseredett kék füst, égett puskapor szaga lengett kifelé rajta.

— Jajj, jajj, jajj! Aljo-o-osa!... Drá-á-gá-á-ám... — hallatszott Marija Petrovna Kalegyina felismerhetetlenül borzalmas, fojtott hangja.

Bogajevszkij feltépte inge gallérját, mintha fuldokolna, és befutott a szobába. Az ablaknál a homályos, aranyozott zárba kapaszkodva görnyedezett Karev. A kabát alatt görcsösen húzódott össze és megint szét a lapockája; ritkán, de egész testében megremegett. Az állatiasan szűkölő, tompa férfizokogás szinte leverte a lábáról Bogajevszkijt.

Tábori tiszti ágyon, mellén összekulcsolt kézzel, kinyújtózva, hanyatt feküdt Kalegyin. Feje kissé oldalt, a fal felé billent. A párna cihája kékes árnyékot vetett nedves homlokára és a párnához simuló orcára. Szemét félig behunyta, mint aki álmos, szigorú szája szöglete fájdalmasan eltorzult. Lábánál vergődött

térdre hullott felesége. Elvadult, nyúlós hangja metszően éles volt. Az ágyon hevert a revolver is. Mellette kanyargósan folyt végig az ingen egy bíborvörös, vékony, vidám kis vérpatak.

Az ágy mellett a szék támlájára gondosan ráakasztott tiszti mente, az asztalon karóra.

Bogajevszkij ferdén megtántorodott, térdre esett, és rátapasztotta fülét a meleg, puha mellre. Férfiizzadság csípős szaga csapott orrába — olyan erős volt, mint az ecet. Kalegyin szíve már nem dobogott. Bogajevszkij — mintha e pillanatban egész élete hallásába sűrűsödött volna — leírhatatlanul mohón fülelt, de nem hallott egyebet, csak az asztalon heverő karóra tiszta tiktakját, a halott atamán feleségének rekedt, fuldokló hangját meg az odakint keringő varjak átkozódó, feszült és harsány károgását.

16

Buncsuk Anna könnytől és mosolytól ragyogó fekete szemét pillanotta meg, mihelyt első ízben felnyitotta szemét.

Három hétig feküdt lázban, eszméletlenül. Három hétig vándorolt egy másik, érzékelhetetlen és fantasztikus világban. December huszonnegyedikén nyerte vissza emlékezetét. Sokáig bámult Annára komoly, fátyolos szemével, megpróbálta emlékezetébe idézni mindazt, ami a lánnyal volt kapcsolatos; de csak féligmeddig sikerült — emlékezőtehetsége lomha, csökönyös volt, egyelőre még sok mindent lent őrzött valahol a legmélyen.

— Adj innom . . . — hallotta megint a saját hangját, mint régen, de mintha messziről szállt volna. Egészen felvidult tőle. Elmosolyodott.

Anna gyorsan odasietett hozzá. Egész arcát beragyogta a tartózkodó, fukar mosoly.

— Igyál az én kezemből — hárította el Buncsuk kezét, amely erőtlenül nyúlt a kancsó felé.

Buncsuk az erőfeszítéstől remegve emelte fel fejét, jót ivott, és fáradtan hanyatlott vissza a párnára. Sokáig nézett oldalt, és mondani akart valamit, de a gyengeség úrrá lett rajta; elszunnyadt.

És mikor megint felébredt, mint első alkalommal, Anna reászegezett izgatott szemét pillantotta meg legelőbb, azután a

lámpa sáfrányszínű fényét meg a festetlen deszkamennyezetre vetett fehér kört.

— Ánya, gyere ide!

A lány odament, és megfogta Buncsuk kezét. Buncsuk gyenge szorítással válaszolt.

— Hogy érzed magad?

— A nyelvem nem az enyém, a fejem sem, lábam is idegen, magam pedig mintha tízesztendős volnék — ejtett ki gondosan külön-külön minden szót. — Tífuszos vagyok? — kérdezte némi hallgatás után.

— Tífuszos.

Szétnézett a szobában, és alig érthetően kérdezte:

— Hol vagyunk?

De Anna megértette a kérdést.

— Caricinben.

— Hát te? Hogy lehet, hogy...

— Egyedül maradtam veled — és mintha mentegetőzne vagy valami ki nem mondott gondolatot akarna elűzni, szaporán hadarta: — Nem lehetett téged idegeneknél magadra hagyni. Abramszon meg a pártvezetőségi elvtársak megkértek, hogy vigyázzak rád... Látod, véletlenül úgy esett a sorja, hogy én ápoljalak. — Buncsuk pillantásával és szőrös kezének gyenge szorításával köszönte meg.

— Krutogorovval mi van?

— Voronyezsen át Luganszkba utazott.

— És Gevorkjanc?

— Gevorkjanc... tudod... meghalt... tífuszban.

— Szegény!

Hallgattak egy darabig, mintha a halott emlékének áldoznának a csenddel.

— Szörnyen aggódtam érted. Mert bizony nagyon rossz bőrben voltál — mondta halkan Anna.

— Hát Bogovoj?

— Mindegyiket szem elől tévesztettem. Némelyik Kamenszkajába utazott. De nem árt neked a beszéd, hallod? És... nem akarsz egy kis tejet?

Buncsuk tagadóan rázta a fejét, alig forgott a nyelve, de azért tovább kérdezősködött:

— Abramszon mit csinál?

— Egy hete Voronyezsba utazott.

Buncsuk esetlenül mozgolódni kezdett — megszédült a feje, fájdalmasan tódult a szemébe a vér. Mikor hűs tenyeret érzett a homlokán, felnyitotta a szemét. Egy kérdés gyötörte: eszméletlenül feküdt — hát ki hordta alóla a piszkát? Talán ő? Enyhe pirosság ömlött el orcáján.

— Teljesen egyedül ápoltál? — kérdezte.

— Igen. Egyedül.

Buncsuk a fal felé fordult.

— Szégyelljék magukat!... Mocskos disznók. Faképnél hagytak, teljesen a te gondjaidra bíztak.

A tífusszal járó szövődmény a hallás romlásában jelentkezett: Buncsuk nagyot hallott. A caricini pártbizottság küldte orvos azt mondta Annának, hogy a fül gyógyításához csak akkor lehet hozzáfogni, ha a beteg végképp felépül. Buncsuk pedig nagyon lassan gyógyult. Étvágya ugyan vetekedett a farkaséval, de Anna szigorúan ragaszkodott a diétához. Ezen a téren súrlódásokra is sor került.

— Adj még egy kis tejet! — kérte Buncsuk.

— Többet nem szabad.

— De kérlek szépen: adjál! Halálra akarsz koplaltatni?

— Ilja, tudod nagyon jól, hogy a kiszabottnál nem adhatok több ennivalót.

Buncsuk sértődötten elhallgatott, a fal felé fordult, sóhajtozott, és sokáig nem szólt egy szót sem. Anna sajnálta. Emiatt is szenvedett, de nem engedett. Kis idő múltán Buncsuk mogorván — és éppen ezért még szánalmasabban — megfordult, és rimánkodva kérte:

— Egy kis sós káposztát sem lehet? Na, édes Ánya, nagyon szépen kérlek!... Tedd meg ezt nekem... Árt? Ezt csak a doktorok mesélik!

Mivel szüntelen erélyes ellenállásba ütközött, néha éles szóval sértegette:

— Nincs jogod pimaszkodni velem! Mindjárt hívom a háziasszonyt, attól kérek! Szívtelen, undok nőszemély vagy!... Igazán: kezdelek gyűlölni.

— Ennél szebben nem is hálálhatnád meg, amit elviseltem, míg dajkáltalak! — fakadt ki Anna.

— Nem kértelek rá, hogy maradj mellettem! Becstelenség így felhánytorgatni. Nagyon visszaélsz a fölényeddel. Na, rendben van... Ne adj semmit! Dögöljek meg!... Bánod is te!

Anna ajka remegett, de türtőztette magát, hallgatott. Elnézte minden rigolyáját. Tűrt békén.

Egyszer, egy szerfelett éleshangú civódás után Buncsuk elfordult, mert Anna megtagadta tőle a második porció süteményt. A lány szíve elfacsarodott, mikor könnyet látott csillogni Buncsuk szemében.

— Olyan vagy, mint a gyermek! — kiáltotta Anna.

Kiszaladt a konyhába, és egész tányér süteményt hozott be.

— Egyél, egyél, Iljusa, drágám! Na, elég volt már, ne duzzogj tovább! Nesze, itt van ez... Kicsit megbarnult! — kínálta, és remegő ujjaival Buncsuk kezébe dugott egy darab süteményt.

Buncsuk rettenetesen szenvedett, szabadkozni próbált, de nem tudta megállni: letörölte könnyeit, felült, és elvette a süteményt. Apró göndör szakállal sűrűn benőtt, összeaszalódott arcán restelkedő mosoly suhant át, bocsánatkérően nézett a lányra:

— Csakugyan rosszabb vagyok a gyermeknél... Látod: kis híján ríva fakadtam...

Anna ránézett Buncsuk borzalmasan vékony nyakára, a nyitott inggallérból kilátszó beesett, csont-bőr mellére, bütykös kezére; azelőtt soha nem érzett mély szerelem és szánalom hulláma öntötte el, és első ízben csókolta meg Buncsuk aszott, sárga homlokát, gyöngéden, egyszerűen.

Buncsuk csak két hét múlva tudott külső segítség nélkül eltötyögni a szobában. Pipaszárrá ványadt lába minduntalan megroggyant. Újból kellett járni tanulnia.

— Idenézz, Anna, járok! — próbált önállóan és gyorsan masírozni, de lába nem bírta el a test súlyát, és talpa alól folyton kifutott a talaj.

Mikor kénytelen volt nekidőlni az útjába akadó első szilárd támasznak, szélesen elmosolyodott, mint az öregember, áttetsző arcbőre feszes ráncokba húzódott. Öregesen reszkető, korhatag mosollyal nevetett, majd kimerült az erőfeszítéstől és nevetéstől, s megint ágyára omlott.

Lakásuk a kikötőtől nem messzire volt. Ablakából a Volga széles, havas pántlikáját, a vastag, szürke félkörben mögötte elterülő erdőket és a távoli mezők puha, hullámos körvonalait lehetett látni. Anna sokáig állt az ablaknál, és éleset kanyarodó, furcsa életére gondolt. Buncsuk betegsége csodálatosan közel hozta őket egymáshoz.

Eleinte, mikor a hosszú, gyötrelmes út után megérkezett vele

Caricinba, olyan nehéznek és keserűnek érezte az életet, hogy sírni szeretett volna. Először nyílt alkalom, hogy ilyen közelről és ilyen csupaszon lássa: milyen is a szeretett férfival való érintkezés — belső oldaláról nézve. Fogát is összeszorította kínjában, amikor fehérneműt váltott a betegen, amikor a teletetvesedett forró fejből kifésülgette, irtogatta az élősdieket, amikor ide-oda hengergette a súlyos testet, amely olyan nehéz volt, mint a kő. Gyakran borzongva és iszonyattal nézte alattomban a férfi meztelen, sovány testét, azt a burkot, amely alatt alig pislákolt a drága élet. Egész benseje ágaskodva tiltakozott, de a külső mocsok nem tudta beszennyezni a mélyen, bizakodón virrasztó érzést. És ennek az érzésnek hatalmas parancsára megtanulta legyűrni a fájdalmat és kétkedést. Le is gyűrte. Utoljára csak a részvét maradt, meg a szerelem mélyről fakadt forrása buzgott és szivárgott lassan a felszínre.

Egyszer valahogy megjegyezte Buncsuk:

— Persze, mindezek után — utálsz. Igaz?

— Ez csak próbatétel volt.

— Mié, a kitartásé?

— Nem: az érzelemé.

Buncsuk elfordult, és sokáig nem tudott erőt venni ajka remegésén. Erről a témáról nem beszéltek többet. Felesleges és színtelen lett volna minden szó ...

Január derekán Caricinból Voronyezsba utaztak.

17

Buncsuk és Anna január tizenhatodikán este érkezett Voronyezsba. Ott két napot időztek, aztán Millerovóba indultak, mert elutazásuk napján úgy értesültek, hogy a Doni Forradalmi Bizottság és a hozzá hű csapatok, amelyek a kalegyinisták nyomása folytán kénytelenek voltak kiüríteni Kamenszkaját, oda költöztek át.

Millerovóban nagy zűrzavart és zsúfoltságot találtak. Buncsuk ott vesztegelt néhány órát, majd a következő vonattal Glubokajába indult. Másnap átvette egy géppuskás osztag parancsnokságát, és harmadnap reggel már harcban állt a Csernyecovféle különítménnyel.

Miután Csernyecovot tönkreverték, váratlanul el kellett vál-

niok egymástól. Anna élénken és kissé szomorúan szaladt hozzá a parancsnokságról.

— Tudod már? Itt van Abramszon. Nagyon szeretne látni téged. És még egy újság, ma elutazom.

— Hova? — csodálkozott Buncsuk.

— Abramszon, én meg még néhány elvtárs Luganszkba utazunk agitációs munkára.

— Itt hagyod az osztagot? — kérdezte hűvösen Buncsuk.

Anna elnevette magát, és kipirult arccal simult hozzá.

— Valld be: nem az bánt, hogy az osztagot hagyom itt, hanem, hogy téged hagylak magadra. De hát ez nem tart örökké. Biztos, hogy abban a munkában nagyobb hasznomat tudják venni, mint itt melletted. Hiszen inkább az agitáció a szakmám mint a géppuska-kezelés... Noha olyan tapasztalt parancsnok keze alatt tanultam, mint Buncsuk — tette hozzá pajkos szemvillanással.

Nemsoká megjött Abramszon is. Ugyanolyan serény, tevékeny, csíktermészetű volt, mint azelőtt, ugyanúgy csillogott bogárfekete fején az ősz folt. Buncsukot őszinte örömmel üdvözölte.

— No hát talpra álltál? Nagy-gyon jó! Annát elraboljuk tőled. Nincs kifogásod ellene? — kérdezte, és jelentőségteljesen hunyorgott, mintha sejtene valamit. — Nincs? Rendben van, nagy-gyon jó! Csak azért kérdeztem, mert Caricinban nyilván összemelegedtetek.

— Mi tagadás, fáj elválni tőle — mosolygott Buncsuk mogorván és mesterkélten.

— Fáj?!... Ez is untig elég... Hallod, Anna?

Fel s alá járkált a szobában. Mentében felvett a láda mögül egy poros Garin—Mihajlovszkij-kötetet, hirtelen észbekapott, és búcsúzni kezdett.

— Soká jössz még, Anna?

— Csak indulj. Rögtön megyek én is — felelte a lány a spanyolfal mögül.

Fehérneműt váltott, és előjött. Derékszíjjal övezett keki színű katonazubbony volt rajta. Zsebét kissé kifeszítette a melle. Ugyanazt az itt-ott megfoltozott, de kifogástalanul tiszta szoknyát viselte. Imént mosott nehéz haja pihésen kunkorodott ki a fonatból. Felvette köpenyét.

— Részt veszel a mai támadásban? — kérdezte, miközben szo-

rosra húzta a derékszíjat. Iménti élénksége eltűnt, fátyolos hangjában rimánkodás rezgett.

— Persze. Nem fogok itt ülni karbatett kézzel.

— Kérlek, légy óvatos, hallod? Megteszed az én kedvemért? Igen? Itthagyok még egy pár gyapjúharisnyát. Meg ne fázz, úgy igyekezz, hogy át ne nedvesedjen a lábad. Luganszkból majd írok.

Hirtelen mintha megfakult volna a szeme.

— Látod, nekem is nagyon fáj itthagyni téged — vallotta be búcsúzóul. — Először, mikor Abramszon azt ajánlotta, hogy menjek Luganszkba, egészen felvidultam, de most érzem, hogy nélküled ott üres lesz az életem. Íme: újabb bizonyítéka annak, hogy az érzelem most igenis felesleges valami, mert egy helyhez köti az embert... Na de most, akár így van, akár úgy, Isten veled!

Tartózkodóan, hűvösen búcsúztak el, de Buncsuk ezt úgy magyarázta, ahogyan kellett magyaráznia: Anna félt, hogy elveszíti maradék elszántságát is.

Buncsuk kikísérte. Anna vállát fürgén vonogatva indult el, és nem is nézett vissza. Buncsuk szeretett volna utánakiáltani, de már búcsúzás közben észrevett a lány picikét bandzsító, ködös tekintetében valami túláradó, nedves ragyogást. Mégis erőt vett magán, és csinált élénkséggel kiáltotta utána:

— Remélem, találkozunk Rosztovban! Minden jót, Ánya!

Anna visszapillantott, és meggyorsította lépteit.

Buncsuk lelkére nyomban a lány távozása után rettenetes erővel szakadt rá az egyedülvalóság érzése. Az utcáról visszament szobájába, de rögtön úgy ugrott ki onnan, mintha megpörkölte volna magát... A szobában minden tárgy Anna jelenlétét lehelte, minden holmi az ő illatát őrizte: az ottfelejtett zsebkendő is, a bőrtáska is, a rézcsajka is, és minden, amihez csak hozzáért a keze.

Buncsuk estig csatangolt összevissza a városban, soha nem tapasztalt nyugtalanságot és olyan kellemetlen sajgást érzett, mintha elszakították volna valamitől, és sehogy sem tudna magára találni ebben az új állapotban. Szórakozottan bámult az idegen vörösgárdisták és kozákok arcába, némelyiket megismerte, sokan megismerték őt is.

Egy helyen megállította egy kozák, akivel együtt szolgált a német háború alatt. Elcipelte Buncsukot a lakására, hívta, hogy játsszék velük. Az asztalnál szenvedélyesen huszonegyeztek a

Petrov osztagához tartozó vörösgárdisták meg a nemrég érkezett Makrouszov-féle tengerészek. Sűrű dohányfüstbe burkolózva, hangosan csapkodták a lapokat, zörgették a Kerenszkij-bankókat, és gondtalanul kiabáltak. Buncsuk szabad levegőre vágyott. Hazament.

Megváltásnak érezte, hogy egy óra múlva támadásra kell indulnia.

18

Kalegyin halála után Novocserkasszk városa Nazarov tábornoknak, a Doni Sereg tábori atamánjának kezébe adta a hatalmat. Február negyedikén a testületi ülésre Novocserkasszkba érkezett delegátusok vezératamánná választották. Az ülésre csak a küldöttek jelentéktelen része, többnyire csak a déli kerületek alsó-doni városainak képviselői gyűltek egybe. A gyűlést Kis Testületnek minősítették. Február negyedikén látott munkájához Nazarov, miután biztosította a maga számára a Testület támogatását. Bejelentette, hogy 18 évestől 50 esztendősig minden férfit mozgósítanak. De a kozákok nem szívesen fogtak fegyvert, bár ugyancsak megfenyegették őket, és a mozgósítás lebonyolítása végett fegyveres osztagokat küldtek a falvakba, városokba.

Azon a napon, mikor a Kis Testület megkezdte munkáját, a román frontról tábori menetben megérkezett Krasznoscsokov tábornok 6. Doni Kozákezrede Tacin alezredes parancsnoksága alatt. Az ezred Jekatyerinoszlav óta állandó harcok közepette vonult kelet felé, és többször áttörte a bolsevikok gyűrűjét. Megtépázták Pjatyihatka, Mezsevaja, Matvejev-Kurgán alatt és még sok helyütt, de mégis csaknem teljes létszámban érkezett meg. Egyetlen tisztet sem vesztett.

Az ezred fogadására ünnepélyt rendeztek. A Szobornaja téren tartott rövid istentisztelet után Nazarov megköszönte a kozákoknak, hogy megőrizték a fegyelmet, és példás rendben, fegyverrel siettek a Don védelmére.

Nemsokára a Szulin városa alatt húzódó frontra küldték az ezredet, de két nap múlva már baljós hírek érkeztek Novocserkasszkba: az ezred a bolsevik agitáció hatására önkényesen feladta állásait, és nem volt hajlandó tovább védelmezni a körzeti kormányt.

A Testület munkája bágyadtan haladt. Mindenki érezte, hogy

a bolsevikok elleni harc már eleve eldőlt. Az üléseken Nazarov — ez az energikus, serény generális — kardjára támaszkodva, homlokát tenyerébe rejtve ült, mintha gyötrődve töprengene valamin.

Az utolsó remény is összeomlott, mint a szuvas cölöp. A kozák fehérgárdista mozgalom nyakán összeszorult a hurok. Már Tyihoreckaja alatt dörögtek az ágyúk. Híre járt, hogy Caricinból Rosztov felé nyomult előre Avtonomov zászlós, az ottani bolsevik parancsnok.

A Vörös Gárda a Kalegyin és Kornyilov csapatain aratott győzelmek után Novocserkasszk és Rosztov alá ért. V. I. Lenin táviratot küldött a Déli Front parancsnokságának:

„A Kalegyinen és társain aratott győzelmek alkalmából forró üdvözletem, szerencsekívánataim küldöm. Hurrá!... Hurrá..."

Február 22-én* Rosztovba érkezett Csernov kapitány különítménye, amelyet Sziversz szorongatott, hátulról pedig Gnyilovszkaja falu kozákjai lőttek. Már csak egy keskeny folyosó maradt.

Kornyilov tisztában volt azzal, hogy igen kockázatos dolog Rosztovban maradni: még azon a napon kiadta a parancsot, hogy vissza kell vonulni Olginszkajába.

A munkások Tyemernyik felől egész nap lövöldöztek a pályaudvarra és a tiszti járőrökre.

Február 22-én alkonyattájt sűrű menetoszlop vonult ki Rosztovból. Kövér, fekete viperaként kígyózott keresztül a Donon, és Akszaj irányába kúszott. A megporhanyósodott, nedves havon zömöken vonultak a kurta századok. Itt-ott egy-egy fényes gombos zöld gimnazistaköpeny is felbukkant, de a tömeg között a katonatiszti egyenruhák voltak túlsúlyban. A szakaszokat ezredesek és századosok vezették. A sorokban junkerek és zászlóstól kezdve ezredesig mindenféle rangfokozatú tisztek meneteltek. A vonatosztag sok-sok szekere mögött menekültek, idősebb, komolyabb emberek baktattak városi kabátban és sárcipőben. Az asszonyok a szekerek mellett tipegtek, el-elakadtak a mély hóban, és meg-megbicsaklott cipőjük magas sarka.

A Kornyilov-ezred egyik századában masírozott Jevgenyij

* 1918. február 14-én a szovjethatalom bevezette az új időszámítást. Ettől a naptól kezdve a regény a dátumokat az új időszámítás szerint tünteti fel. — *Solohov.*

Lisztnyickij kapitány is. Mellette Sztarobelszkij törzskapitány, egy sudár termetű nyalka tiszt, Bogacsov, a fanagoriai Szuvorov-gránátosezred hadnagya és Lovicsev alezredes, egy vén, fogatlan csapattiszt haladt, akit őszes, vöröses szőr borított, olyan volt, akár egy testes róka.

Lassan sűrűsödött a homály. Mind hidegebbre fordult az idő. A Don torkolata felől sós, nyirkos szél támadt. Lisztnyickij lépést tartva, megszokott lábmozdulattal dagasztotta a széttapicskolt havat, és a századot utolérő emberek arcára tekingetett. Az úttól félrébb Nyezsencev százados, a Kornyilov-ezred parancsnoka, és Kutyepov ezredes, a Preobrazsenszkij-gárdaezred volt parancsnoka lépkedett kigombolt köpenyben és meredek takójára tolt sapkában.

— Parancsnok úr! — kiáltott oda Nyezsencevnek Lovicsev alezredes, és ügyesen változtatott a puskafogáson.

Kutyepov feléje fordította széles homlokát, amely alatt egymástól messzire ülő fekete szemek villogtak, és rövidre nyírott lapát alakú szakállal körülfogott bikaarcát.

Nyezsencev a Kutyepov válla mögött kukkantott ki a kiáltásra.

— Adjon parancsot az első századnak, hogy gyorsítsa meg a lépést! Mert így nem csoda, ha megfagyunk! Csupa víz a lábunk, mégis tetűlépésben masírozunk.

— Disznóság! — harsant fel az öblös torkú, lármás Sztarobelszkij trombitahangja.

Nyezsencev válasz nélkül ment el mellettük. Kutyepovval vitatkozott valamin. Nem sokkal később elébük vágott Alekszejev tábornok. A kocsisa felkötött farkú kövér fekete lovakat hajtott. A paták alól a levegőben nagyot pörögve kis hólemezek fröccsentek szét. A villás fehér bajuszú, ugyancsak ősz, ágaskodó szemöldökű Alekszejev széltől pirosan, oldalával a kocsi támlájának dőlve ült, egészen fülére húzta sapkáját, és fázósan tartotta bal kézzel köpenye gallérját. A tisztek mosolygó tekintettel kísérték ismerős arcát.

A sok láb dagasztotta úton itt-ott sárga pocsolyákká szivárgott össze a hólé. Nehéz volt menetelni, az ember lába léptennyomon szétcsúszkált, a nedvesség behatolt a csizmába is. Lisztnyickij az elöl haladók beszélgetésére figyelt. Egy prémes mentét és egyszerű kozák kucsmát viselő tiszt szólalt meg bariton hangján:

— Látta, főhadnagy? Rodzjanko, az Állami Duma elnöke aggastyán: mégis kénytelen gyalog vándorolni.

— Kálváriát jár Oroszország...

Valaki szellemeskedni próbált:

— Kálváriának kálvária... — mondotta köhécselve, és nagy krákogással köpte ki a turhát — ...csak az a különbség, hogy kavicsos út helyett hóban, méghozzá lucskos hóban cammogunk, és kutya hideg van.

— Nem tudjátok, urak, hol hálunk?

— Jekatyerinodarban.

— Egyszer Poroszországban kínlódtunk végig egy ilyen menetet...

— Vajon tárt karokkal vár-e bennünket Kubán?... Mi?... Ott persze más a helyzet.

— Van cigarettája? — kérdezte Lisztnyickijtől Golovacsov főhadnagy.

Lehúzta durva, egyujjas kesztyűjét, elvette a cigarettát, kifújta az orrát, ahogy a katonák szokták, és köpenye aljához fente az ujját.

— Kezdi elsajátítani a demokratikus modort, főhadnagy? — kérdezte Lovicsev alezredes, és elnevette magát.

— Elsajátítja azt az ember, akár tetszik, akár nem. Vagy ön talán tucatszámra ellátta magát zsebkendővel?

Lovicsev nem felelt. Őszesvörös bajuszán zöld jégcsapok csüngtek. Néha szipogott az orrával, összeráncolta arcát a hideg miatt, amely áthatolt széllel bélelt köpenyén.

„Oroszország színe-virága" — gondolta Lisztnyickij és elfacsarodó szívvel nézett végig az úton tört vonalban kanyarodó oszlop sorain és elején.

Néhány lovas ügetett el mellettük, köztük magas doni csődörén Kornyilov. Ferde oldalzsebes, világoszöld ködmöne és fehér kucsmája sokáig fel-felbukkant a sorok fölé. Mindenütt a tiszti zászlóaljak öblösen bömbölő éljene kísérte.

— Bánná a fene az egészet, csak a családom... — Lovicsev öregesen böhékelt, oldalról tekintett Lisztnyickij szemébe, mintha részvétet koldulna: — A családom Szmolenszkben maradt... — fejezte be. — Feleségem és a leánygyermekem. Karácsonykor töltötte be a tizenhét esztendőt... Nagy baj ez, kapitány, mi?

— Hát igen-igen...

— Maga is családos? Novocserkasszki?

— Nem, a donyeci körzetből származom. Nekem is ott maradt az apám.

— Nem tudom, mi van velük... Hogy élnek nélkülem? — fújta Lovicsev a maga nótáját.

Sztarobelszkij bosszúsan szakította félbe:

— Mindenkinek otthon maradt a családja. Nem értem, mit sopánkodik itt, alezredes! Furcsa társaság! Alig értünk ki Rosztovból, máris...

— Sztarobelszkij! Pjotr Petrovics! Maga is harcolt Taganrog alatt? — kiáltotta valaki hátulról a harmadik sorból.

Sztarobelszkij bosszús arccal fordult hátra, és mogorván mosolygott.

— A... Vlagyimir Georgijevics, mi szél fújta a mi szakaszunkba? Átvezényeltette magát? Nem fért össze valakivel?... Aha... Na, hiszen érthető... Taganrogot kérdi? Igen, voltam ott... Mért? Egészen biztos... Elesett szegény fiú.

Lisztnyickij szórakozottan hallgatta a beszélgetést; eszébe jutott elutazása Jagodnojéból, eszébe jutott apja, Akszinya. Szívét hirtelen gerjedt bánat fojtogatta. Bágyadtan váltogatta lábát, a szuronyos puskák előtte hullámzó csövére, a lépés ütemére imbolygó kucsmás, sapkás és csuklyás fejekre tekintett, és ilyesmi forgott a fejében:

„Ez az ötezer földönfutó egytől egyig legalább akkora porció gyűlöletet, határtalan dühöt hordoz magában, mint én. Azok a nyomorultak kilöktek Oroszországból, és itt akarnak agyontaposni bennünket. Majd meglátjuk!... Vezet még minket Moszkvába Kornyilov!"

Ebben a pillanatban eszébe jutott Kornyilov Moszkvába érkezése, és boldogan merült el annak a napnak az emlékeiben.

Valahol nem messze mögöttük — nyilván a század legvégén — haladt a tüzérség. A lovak prüszköltek, a lövegek zörögtek, még a lóverejték szagát is idehozta a szél. Lisztnyickij egy csapásra megérezte az ismerős izgató szagot, és hátrafordította fejét. Az első kocsis, egy fiatal zászlós, mosolyogva nézett Lisztnyickijre, mintha ismerte volna.

Március 11-re Olginszkaja városa körzetébe vonták össze az Önkéntes Hadsereget. Kornyilov halogatta a támadás megindí-

tását, várt, míg Olginszkajába érkezik Popov tábornok, a Doni Sereg tábori atamánja, aki körülbelül 1600 szablyát, 5 löveget és 40 géppuskát számláló különítménnyel indult Novocserkasszkból a Donon túli pusztákra.

13-án reggel Popov — Szidorin ezredes, a törzsparancsnoka és néhány kozák tiszt kíséretében — lóháton megérkezett Olginszkajába.

A Kornyilov szállása melletti téren megállította lovát, és a kápába fogózva lomhán átemelte fél lábát a nyereg felett. Egy odaugró ordonánc támogatta — olajbarna arcú, fekete üstökű fiatal kozák, akinek olyan éles tekintetű volt a szeme, mint a libucé. Popov odadobta neki a gyeplőt, és higgadt léptekkel indult a lépcső felé. Szidorin és a többi tiszt szintén leszállt a lóról, és követte Popovot. A lovászok egy kiskapun át az udvarba vezették a lovakat. Míg az egyik tisztiszolga — lőcslábú idősebb kozák — a lovak nyakába akasztgatta az abrakostarisznyát, a másik, a libucszemű, fekete csimbókos legény már ismeretséget kötött a házigazda szolgálójával. Valami bárgyúságot dünnyögött a lánynak. A kackiásan felkötött kendőt és mezítlábra húzott, ladik formájú sárcipőt viselő, pirospozsgás szolgáló nevetve siklott félre a legény mellett, és a szín felé tocsogott a pocsolyában.

A rangos járású idős Popov bement a házba. Az előszobában a fürge tisztiszolga karjára dobta köpenyét, korbácsát a fogasra akasztotta, és sokáig, trombitálva fújta az orrát. A legény a terembe vezette Popovot és Szidorint, aki menet közben simogatta le haját.

A tanácskozásra meghívott tábornokok teljes számban megjelentek. Kornyilov az asztalnál ült, és egy kiteregetett térképre könyökölt. Jobbjánál a frissen borotvált, szálegyenes, szikár kis Alekszejev deres feje fehérlett. Gyenyikin, meg-megvillantva szúrós, okos szemét, Romanovszkijjal beszélgetett. Lukomszkij, aki távolról hasonlított Gyenyikinhez, lassan fel és alá járkált a szobában, szakállát tépkedte. Markov az udvarra nyiló ablaknál állt, figyelte, hogyan foglalatoskodnak a kozákok a lovak körül, hogyan tréfálkoznak a szolgálóval.

Az újonnan érkezettek a kölcsönös üdvözlések után odaléptek az ablakhoz. Alekszejev néhány jelentéktelen kérdést intézett hozzájuk: milyen az út, hogy ürítik ki Novocserkasszkot. Bejött Kutyepov és még néhány csapattiszt, akit Kornyilov meghívott a tanácskozásra.

Kornyilov Popovra szegezte szemét, aki magabiztos nyugalommal foglalt helyet.

— Mondja csak, tábornok, hány emberből áll a maga különítménye? — kérdezte Kornyilov.

— Másfélezer kard, tüzérség, negyven géppuska legénységgel.

— Ismeri azokat a körülményeket, amelyek arra kényszeritették az Önkéntes Hadsereget, hogy kivonuljon Rosztovból. Tegnap tanácsot tartottunk. Úgy döntöttünk, hogy Jekatyerinodar irányában a Kubán mellé vonulunk, mert azon a környéken önkéntes különítmények tevékenykednek. Ezen az útvonalon nyomulunk előre... — Kornyilov a ceruza hegyezetlen végével vonalat húzott a térképen, és szaporább szóval folytatta: — Útközben magunkkal vonjuk a kubáni kozákságot, és felmorzsoljuk azokat a kis létszámú, szervezetlen és harcképtelen vörösgárdista osztagokat, amelyek megkísérlik hátráltatni előnyomulásunkat. — Popov összehúzott és félretekintő szemére pillantott, és folytatta: — Azt javasoljuk, hogy különítményével csatlakozzék az Önkéntes Hadsereghez, és együtt vonuljunk Jekatyerinodar felé. Káros dolog szétforgácsolni az erőket.

— Nem tehetem! — jelentette ki Popov erélyesen és nyersen.

Alekszejev picikét feléje billentette a fejét.

— Miért, ha szabad érdeklődnöm?

— Azért, mert én nem hagyhatom el a Doni Seregkörzet területét, és nem mehetek valahová, a Kubán mellé. Észak felől ugyanis megvéd bennünket a Don, a téli táborok vidékén megvárjuk az eseményeket. Az ellenség aktív hadműveleteire nem lehet számítani, mert maholnap megkezdődik az olvadás. A Donon nemhogy tüzérséggel, hanem még lovassággal sem lehet átkelni, mi pedig a takarmánnyal és élelemmel bőven ellátott téli táborok körzetéből bármilyen irányban fejthetünk ki partizántevékenységet.

Popov biztos nyomatékkal sorakoztatta fel azokat az érveket, amelyek mind Kornyilov javaslata ellen szóltak. Lélegzetet vett, és amikor látta, hogy Kornyilov mondani akar valamit, makacsul megrázta fejét:

— Engedje meg, hogy befejezzem... Ezenkívül van még egy rendkívül fontos tényező, és ezt nekünk, parancsnokoknak, figyelembe kell vennünk; ez a tényező: kozákjaink hangulata. — Előrenyújtotta párnás, fehér kezét: az aranygyűrű mélyen bevá-

gódott mutatóujja húsába. Mindenkin végignézett, és kissé emelt hangon folytatta: — Ha a Kubán felé kanyarodunk, az a veszély fenyeget, hogy szétzüllik a különítmény. A kozákok esetleg megtagadják a továbbvonulást. Nem szabad megfeledkezni arról a körülményről, hogy különítményem legerősebb és legállandóbb kontingense a kozákság. A kozákok pedig korántsem olyan szilárd erkölcsű harcosok, mint... mint akár az önök csapatai. Nem mennek és kész. Az egész különítmény elvesztését pedig nem kockáztathatom. — Popov minden szót tagoltan, nyomatékkal ejtett ki, és újból elébe vágott Kornyilovnak: — Bocsánatot kérek... Szóval én most kifejtettem önöknek a *mi* elhatározásunkat, és bátran megnyugtathatom önöket, hogy ezt a döntést nem áll módunkban megváltoztatni. Természetes, hogy az erők szétforgácsolása nem tanácsos dolog, de a jelenlegi helyzetből ez az egy út vezet ki. Véleményem szerint — az általam most kifejtett meggondolásból kiindulva — az Önkéntes Hadsereg számára is az volna a legésszerűbb, ha nem a Kubán felé vonulna — mert a kubáni kozákság hangulata nem kis aggodalmat kelt bennem —, hanem a doni különítménnyel együtt a Donon túli sztyeppekre húzódna vissza. Ott némi pihenés után összeszedhetné magát. Tavasszal pedig Oroszországból érkező új önkéntes káderekkel lehetne kiegészíteni.

— Nem! — kiáltotta Kornyilov, pedig tegnap még hajlott arra, hogy a Donon túli pusztákra vonuljon, és makacsul szembeszállt Alekszejev ellenkező nézetével. — Nincs értelme téli táborba menni. Körülbelül hatezren vagyunk...

— Ha csak az élelmiszer a probléma, biztosíthatom nagyméltóságodat, hogy ebből a szempontból a téli táborok vidékénél nem is lehetne jobbat kívánni. Azonkívül ott a magán lótenyésztőktől lovakat vásárolhat, és nyeregbe ültetheti a hadsereg egy részét; mozgóháború esetén újabb kedvező esélyek kecsegtetik. Lovasságra nagy szüksége van, az Önkéntes Hadsereg pedig nem nagyon bővelkedik benne.

Kornyilov ezen a napon különös figyelmet tanúsított Alekszejev iránt. Most is ránézett. Minden bizonnyal habozott: melyik irányt válassza, és más tekintélyeknél keresett támogatást, Alekszejev véleményét nagy figyelemmel hallgatták meg. Az öreg tábornok megszokta, hogy röviden, de velősen megoldja a problémákat, néhány tömör mondatban a Jekatyerinodar felé vonulás mellett foglalt állást.

— Ebben az irányban törhetjük át a legkönnyebben a bolsevik gyűrűt, és egyesülhetünk a Jekatyerinodar alatt működő különítménnyel — fejezte be.

— És ha nem sikerül, Mihail Vasziljevics? — kérdezte óvatosan Lukomszkij.

Alekszejev úgy mozgatta ajkát, mintha rágna valamit, és végighúzta ujját a térképen.

— Tegyük fel: kudarcot vallunk. Akkor is megmarad a lehetősége, hogy eljussunk a Kaukázusig, és ott kis csapatokra tagoljuk a sereget.

Romanovszkij Alekszejevet támogatta. Markov is szólt néhány heves szót. Úgy látszott: Alekszejev súlyos érveivel semmit sem lehet szembehelyezni, de most Lukomszkij vette át a szót, és helyrebillentette a mérleget:

— Én Popov tábornok javaslatát támogatom — jelentette ki, és ráérősen válogatta a szavakat. — A Kubánhoz vonulás nagy nehézségekkel jár, amelyeket innen nem is lehet előre kiszámítani. Először is: kétszer át kell vágnunk a vasútvonalon...

A haditanács minden tagjának tekintete követte a térképen Lukomszkij ujjának irányát. Lukomszkij csökönyösen folytatta:

— A bolsevikok nem mulasztják el, hogy illendőképpen fogadjanak bennünket: odavisznek majd néhány páncélvonatot. Nekünk lomhán mozgó csapatvonatunk van; sebesültünk tömérdek; a faképnél nem hagyhatjuk őket. Mindez rendkívül megterheli a hadsereget, és akadályozni fogja a minél gyorsabb előrenyomulást. Ezenkívül: nem értem, honnan ered az a szilárd meggyőződés, hogy a kubáni kozákság barátságos érzelmeket táplál irántunk. A bolsevikok uralmát látszólag elutasító doni kozákság példája láttán, rendkívül óvatossággal és jókora adag szkepticizmussal kell kezelnünk az efféle híreket. A kubániak szemét ugyanaz a bolsevik trachoma bántja, amelyet a hajdani orosz hadseregből hurcoltak haza... Lehet, hogy a kubániak ellenségesen viselkednek velünk szemben. Végezetül megismétlem, hogy véleményem szerint keletre, a pusztákba kell vonulni, és miután erőt gyűjtöttünk, onnan kell fenyegetni a bolsevikokat.

De Kornyilov a tábornokok többségére támaszkodva elhatározta, hogy Velikoknyazsenszkajától nyugatra fog haladni, menet közben lovas állománnyal egészíti ki a hadsereg segédszolgálatos részlegét, és csak onnan fog a Kubán felé kanyarodni. Feloszlatta a haditanácsot, majd néhány mondatot váltott Po-

povval, hűvösen elbúcsúzott tőle, és bement a szobájába. Követte Alekszejev is.

Szidorin ezredes, a doni különítmény vezérkari főnöke, kilépett a tornácra, és ízes hangon, vidáman kiáltotta:

— A lovakat!

Felfogott karddal, a tócsákat átugrálva haladt a tornác felé egy szőke bajuszú fiatal kozák tiszt.

— Mi van hát, ezredes úr? — kérdezte suttogva, amikor megállt a lépcső alsó fokánál.

— Nincs semmi baj! — felelte Szidorin halkan, kissé túlzott élénkséggel. — A mi vezérünk nem hajlandó a Kubán mellé vonulni. Rögtön indulunk. Maguk is felkészültek, Izvarin?

— Igen, mindjárt ide vezetik a lovakat.

A lovászok nyeregben ülve hajtották a lovakat. A libucszemű, fekete csimbókos kozák bajtársára bandzsított.

— Takaros vászoncseléd, ugyi? — kérdezte kirobbanó kacagással.

Az idősebb szemérmesen mosolygott.

— Akár a lúsömör...

— Hátha véletlenül behítta vóna magát?

— Hagyj békét, bolond, nagybűt van most!

Izvarin, Grigorij Melehov volt bajtársa, felpattant csapott tomporú hóka lovára, amelyiknek még az orrlyuka is fehér volt, és kurtán parancsot adott a tisztiszolgának:

— Lovagoljatok az utcára!

Popov és Szidorin valamelyik tábornoktól búcsúzva ballagott lefelé a lépcsőn. Az egyik lovász a kantárt fogta, és segített a tábornoki lábnak, hogy beletaláljon a kengyelbe. Popov közönséges kozák korbácsával salapálva könnyű ügetésre noszogatta paripáját. Mögötte kissé felemelkedtek a kengyelben, picikét előredőltek, és szintén ügetni kezdtek a kozák lovászok, Szidorin és a tisztek.

Mecsetyinszkaja városában, ahová kétnapi menet után érkezett meg az Önkéntes Hadsereg, Kornyilov újabb értesüléseket szerzett a téli táborok körzetéről. A hírek negatív jellegűek voltak. Kornyilov összehívta az arcvonalszolgálatos csapatok parancsnokait, és bejelentette: a haditanács elhatározta, hogy a Kubán mellé vonul.

Popovhoz futárt küldtek. Ismételten azt ajánlották, hogy csatlakozzék. Popovtól ugyanaz a válasz érkezett; udvariasan, de hi-

degen visszautasította az ajánlatot. Azt írta, hogy döntését nem tudja megváltoztatni, és hogy egyelőre Szalszk körzetében marad.

19

Buncsuk is elindult Golubov osztagával, amely kerülőúton nyomult előre Novocserkasszk elfoglalására. Február 23-án kászolódtak ki Sahtnajából, áthaladtak Razdorszkaja városán, éjszakára már megérkeztek Melihovszkajába. Másnap hajnalban ebből a városból is útnak indultak.

Golubov erőltetett menetben vezette osztagát. Zömök alakját mindig az osztag élén lehetett látni. A korbács türelmetlenül csapott le a paripa tomporára. Éjjel átvonultak Besszergenyevszkaján. A lovak kissé kifújták magukat, és a csillagtalan szürke éjszakában nemsokára megint feltünedezett a távozó lovasok alakja; a földút fagyos sara meg-megroppant a paták alatt.

Krivjanszkaja mellett eltévesztették az utat, de rögtön vissza is találtak rá. Felderengett a hajnal, mire beügettek Krivjanszkajába. A város utcáin még nem volt egy lélek sem. Csupán a tér mellett egy kútnál törte a jeget a vályúban egy vén kozák, Golubov odalovagolt hozzá. Az osztag megállt.

— Adj Isten, öreg.

A kozák lassan kucsmájához emelte egyujjas kesztyűbe bújtatott kezét, és barátságtalanul felelte:

— Jónapot.

— Na, mi az, öregapó, Novocserkasszkba mentek a falubeliek? Mozgósítás vót?

Az öreg sietve felkapta a fejszét, és bement a kapun, anélkül, hogy válaszolt volna.

— Gyerünk! — kiáltotta Golubov visszajövet, és nagyot káromkodott.

A Seregkörzeti Kis Terület ezen a napon Konsztantyinovszkaja városába készült költözni. Popov tábornok, a Doni Sereg új tábori atamánja, már kivonta a kozák fővárosból a fegyveres erőket, elszállíttatta a Seregkörzet értékeit. Reggel híre jött, hogy Golubov Melihovszkajából Besszergenyevszkaja irányában halad. A Testület Szivolobov kapitányt küldte Golubovhoz, hogy tárgyaljon Novocserkasszk átadásának feltételeiről. Rögtön ezután — anélkül, hogy a legkisebb ellenállásba ütköztek

volna — berobogtak Golubov lovasai. Maga Golubov sűrű kozák csapat kíséretében a Testület épületéhez nyargalt tajtékban fürdő lován. A tornác körül néhány szájtáti tolongott, meg egy tisztiszolga ácsorgott, aki felnyergelt paripával várta Nazarovot.

Buncsuk leugrott a lóról, és megmarkolta géppisztolyát. Golubovval és a többi kozákkal ő is berontott a Testület épületébe. A felszakított ajtó csapódására a tágas teremben ülő delegátusok arrafelé fordították a fejüket, falfehér arcukat.

— Felállni! — vezényelte Golubov telitorokból, mintha szemlén volnának. Siettében botladozva, a kozákok kíséretében lépett oda az elnökség asztalához.

A Testület tagjai székükkel dörömbölve álltak fel a parancsoló kiáltásra, csak Nazarov maradt ülve.

— Hogy merik félbeszakítani a Testület ülését? — csendült fel dühös hangja.

— Egy szót sem! Letartóztatom! — Golubov bíborvörösen futott oda Nazarovhoz, letépte a pántot, a tábornoki zubbonya válláról, és rekedt üvöltés tört ki belőle: — Állj fel, ha azt parancsolom! Vigyétek!... Te pimasz!... Hát kinek beszélek én?... Te, te... aranypántos!

Buncsuk az ajtónál állította fel a géppuskát. A Testület tagjai úgy összezsúfolódtak, mint egy megijedt juhnyáj. A kozákok Buncsuk mellett kivonszolták Nazarovot, Volosinovot, a Testület kékre-zöldre ijedt elnökét, és még néhány embert.

Csörömpölő karddal követte őket a piros foltos, barna arcú Golubov. A Testület valamelyik tagja megfogta Golubov köpenye ujját.

— Ezredes úr, legyen szíves megmondani, hová visznek?

— Szabadon engednek? — nyúlt elő a válla mögül egy másik képviselő síkos bőrű fürge feje.

— Menjenek a fenébe! — legyintett Golubov. Utolérte Buncsukot. Hirtelen a Testület tagjaihoz fordult, és dobbantott egyet: — Menjenek az anyjuk... Nekem nem kellenek! Na! Mars!

Széltől reszelős, rekedt hangja még sokáig hullámzott a teremben, mint az égzengés visszhangja.

Buncsuk anyjánál aludt, másnap pedig, mihelyt Novocserkasszkban híre terjedt, hogy Sziversz bevette Rosztovot, távozási engedélyt kért Golubovtól és hajnalban lóháton útnak is indult.

Két napig dolgozott a törzsnél Sziversz mellett, aki még abból

az időből ismerte, amikor az „Okopnaja Pravda" szerkesztője volt. Bekukkantott a Forradalmi Bizottsághoz, de sem Abramszont, sem Annát nem találta ott. Sziversz parancsnoki törzse mellett forradalmi bíróságot szerveztek, amely szigorúan elítélte az elfogott fehérgárdistákat, és kurtán elbánt velük. Buncsuk egy napot dolgozott ott, szolgálta a bíróságot, részt vett néhány razziában. Másnap meghalványult reménnyel szaladt el a Forradalmi Bizottsághoz, de már a tornácon meghallotta Anna ismerős hangját. Szívébe tódult a vér, mikor lassított léptekkel betoppant a második szobába, ahonnan Anna nevetése és még valaki másnak a hangja hallatszott.

A szobában, ahol azelőtt a parancsnoki iroda volt, dohányfüst foszladozott. A sarokban — egy kis női íróasztalnál — gombtalan köpenyes ember írt valamit. Katonakucsmájának fülei oldottan csüngtek. Körülötte katonák és ködmönös, kabátos civilek tolongtak. Csoportokra szakadozva cigarettáztak és beszélgettek. Az ablaknál, háttal az ajtó felé, állt Anna. Az ablakpárkányon felhúzott lábbal, térdét összefont ujjaival átfogva üldögélt Abramszon. Mellette oldalt billentett fővel ácsorgott egy lett vágású vörösgárdista. Kisujját félreterpesztve vette el szájától a cigarettát, és nyilván valami mulatságosat mesélt, mert Anna hátravetette magát, és kacagott rajta. Abramszon arcát ráncba húzta a mosoly. A közel állók is mosolyogva füleltek. A vörösgárdista széles, nagy arcának pedig minden erőteljesen kivésett vonásában kissé epés szellemesség és okosság lappangott.

Buncsuk Anna vállára tette a kezét.

— Jónapot, Ánya!

A lány hátranézett. Pirosság öntötte el arcát, még nyakán is végigfutott, egészen kulcscsontjáig, a szeméből meg könnyeket sajtolt ki a forróság.

— Honnan jössz? Nézd, Abramszon! Itt van makkegészségesen, kutyabaja, te meg hogy aggódtál miatta — csicseregte, de fel sem emelte a szemét. Nem tudott megbirkózni hirtelen zavarával, és az ajtó felé indult.

Buncsuk megszorította Abramszon forró kezét, váltott vele néhány mondatot, és bárgyú, de határtalanul boldog mosollyal az arcán, elindult Anna után. Nem is felelt Abramszon kérdésére, sőt meg sem értette a kérdést. Anna már felocsúdott meglepetéséből, és zavara miatt kissé bosszús mosollyal fogadta Buncsukot.

— No, még egyszer jónapot. Hogy van? Nincs semmi bajod? Mikor érkeztél? Novocserkasszkból jöttél? Golubov osztagában voltál? Lám csak... No, mi az újság?

Buncsuk felelgetett sorban minden kérdésre, és állandóan a lány arcán legeltette törhetetlen, súlyos tekintetű szemét. Anna viszonzó pillantása meg-megbicsaklott, és félrecsúszott.

— Gyere ki egy percre az utcára — ajánlotta Buncsuknak.

Abramszon utánuk kiáltott:

— Hamar visszajöttök? Dolgom van veled, Buncsuk elvtárs. Egy bizonyos munkára szeretnénk felhasználni.

— Egy óra múlva visszajövök.

Anna az utcán egyenesen és lágyan nézett Buncsuk szemébe, és bosszúsan legyintett.

— Ilja, Ilja, milyen kényelmetlenül zavarba jöttem... Akár egy csitri! Ennek elsősorban a váratlanság, másodszor a mi felemás helyzetünk az oka. Tulajdonképpen kije vagyunk mi egymásnak? Idillikus „vőlegény-menyasszony" pár volnánk? Tudod, Luganszkban egyszer valahogy megkérdi tőlem Abramszon: „Együtt élsz Buncsukkal?" Én tagadtam, de Abramszon nagyon élesszemű legény, és okvetlen észre kellett vennie, ami szembetűnő! Nem szólt egy szót sem, de a tekintetében láttam, hogy egy szavamat sem hiszi.

— Mesélj inkább magadról: hogy s mint éldegélsz?

— Ó, remekül csináltuk a dolgot! Kétszáztizenegy főnyi osztagot verbuváltunk össze. Szervezési és politikai munkát végeztünk... Nem is lehet azt két-három szóban elmondani!... Még mindig nem tudok magamhoz térni, annyira meglepett, hogy idepottyantál. Hol laksz? Van hol hálnod? — kérdezte Anna, félbeszakítva a beszélgetést.

— Itt lakom... egy elvtársnál.

Buncsuk zavartan dadogott, mert nem az igazat mondta: ezeket az éjszakákat Szivers parancsnokságán töltötte.

— Még ma átköltözöl hozzánk. Emlékszel még rá, hol lakom? Egyszer hazakísértél.

— Ráakadok... De... nem okozok kellemetlenséget a családodnak?

— Ugyan, hagyjad... Senkit sem zavarsz, és egyáltalán... ne beszélj erről.

Este Buncsuk fogta a betyárbútort, amely belefért egy bő bornyúba, és nemsoká el is jutott abba a külvárosi utcába, ahol

Anna lakott. A kis téglaépület küszöbén egy öregasszony fogadta. Arca halványan emlékeztetett Annáéra; ugyanaz a kékesfekete fény a szemében, ugyanaz a kissé hajlott orr, csak a bőre földszínű és redős, meg a beesett száj árkából ijesztget az öregség.

— Maga Buncsuk? — kérdezte.

— Én.

— Kerüljön beljebb, kérem. A lányom már beszélt magáról.

Kis szobába vezette Buncsukot, megmutatta, hová tegye le holmijait. Reumagörcsös ujjával mutatott körül.

— Itt fog lakni. Ez az ágy kegyedé.

Az öregasszony érezhetően zsidós kiejtéssel beszélt. Rajta kívül még egy kis csitrilány volt otthon. Vékonypénzű és ugyanolyan mélyszemű, mint Anna.

Anna kissé később ért haza. Zajt és élénkséget hozott a házba

— Nem volt nálunk senki? Buncsuk nem jött meg?

Anyja a maguk nyelvén felelt neki valamit, és Anna kemény, suhanó járásával odalépett az ajtóhoz.

— Bemehetek?

— Igen, igen.

Buncsuk felállt a székről, és elébe sietett.

— Nos, hogy érzed magad? Elhelyezkedtél?

Elégedett, nevetős tekintettel nézett végig Buncsukon.

— Ettél már? — kérdezte. — Gyere át.

Gimnasztyorkája ujjánál fogva bevezette Buncsukot az első szobába.

— Mama, ez az én elvtársam — mondta, és elmosolyodott. — Ne bántsa meg semmivel.

— Ugyan, hát hogy tehetnék olyasmit?... Hisz vendégünk!

Éjjel úgy pukkadoztak a puskalövések Rosztov-szerte, mint a túlérett akáchüvely. Néha elbődült egy-egy géppuska is, aztán megint csend lett. És az éjszaka, a fenséges, fekete februári éjszaka megint mélységes csendbe bugyolálta az utcákat. Buncsuk és Anna sokáig üldögélt a férfi kínosan tiszta kis szobájában.

— Itt én laktam a húgommal — mondta Anna. — Látod, olyan szerény, mint az apáca cellája. Nincs benne sem olcsó kép, sem fénykép, nincs semmi olyan, ami egy gimnazista lányhoz illenék.

— Miből éltetek? — kérdezte Buncsuk beszélgetés közben.

Anna nem minden belső büszkeség nélkül válaszolta:

— Az Aszmolov-gyárban dolgoztam, és órákat adtam.
— És most?
— A mama varr. Ők ketten kevéssel beérik.

Buncsuk tüzetesen elmagyarázta, hogyan foglalták el Novocserkasszkot, milyen harcokat vívtak Zverevo és Kamenszkaja alatt. Anna meg a luganszki és taganrogi munka tapasztalatairól számolt be.

Tizenegykor — alig oltotta el anyja a lámpát a maga szobájában — Anna is aludni ment.

20

Márciusban a Doni Forradalmi Bizottság mellett működő forradalmi bírósághoz küldték dolgozni Buncsukot. A sok munkában, álmatlan éjszakában elcsigázott, homályos nézésű elnök szobája ablakához vonta Buncsukot?

— Mióta vagy párttag? — kérdezte karóráját simogatva. (Tárgyalásra sietett.) — Aha. Nagyszerű. Nos hát te leszel a katonai parancsnok. Tegnap éjjel „Duhonyin vezérkarához", vagyis hát a pokol mélységes fenekére küldtük a régi parancsnokot... mert baksist fogadott el. Csontja velejéig szadista, műveletlen, aljas volt — ilyen alakok nekünk nem kellenek. Ez persze piszkos munka, de itt is épségben meg kell őrizni a párttal szemben vállalt felelősség tudatát... Úgy értsél, ahogy kell... — nyomta meg ezt a mondatot. — Meg kell őrizni az emberiességet. Ha kell, fizikailag is megsemmisítjük az ellenforradalmárokat, de nem szabad cirkuszt csinálni belőle. Értesz engem? No jól van. Eredj, vedd át az ügyeket.

Buncsuk egy vörösgárdista csoporttal a várostól három versztányira még ugyanazon az éjszakán agyonlövetett éjfél tájban öt golyó általi halálra ítélt ellenforradalmárt. Kettőjük gnyilovszkajai kozák, a többi három rosztovi lakos volt.

Csaknem minden éjfélkor kiszállították teherautón a város határába a halálraítélteket, és sebtében gödröt ástak nekik. Ebben a munkában a vörösgárdisták egy része és a halálraítéltek is részt vettek. Buncsuk felsorakoztatta a vörösgárdistákat, és tompán kongó szavakat ejtett:

— A forradalom ellenségeire... — Fellendítette pisztolyát. — ...Tűz! —

Egy hét alatt kiszikkadt, megfeketedett, mintha földkéreg vonta volna be. Szeme sötéten tátongott, mint a kútgödör, idegesen repkedő szemhéjai nem födték el a tekintet mohó és bánatosan sóvár csillogását. Anna csak éjszakánként látta. A Forradalmi Bizottságban dolgozott, későn járt haza, de mindig megvárta, míg az ablakon koccanó ismerős szaggatott kopogással hírt ad érkeztéről.

Egyszer Buncsuk megint éjfél után jött haza, mint általában. Anna nyitott ajtót neki.

— Vacsorázol? — kérdezte.

Buncsuk nem felelt: ittasan támolyogva ment a szobájába, és úgy ahogy volt, köpenyben, csizmában és sapkában vetette ágyra magát. Anna odament hozzá, és arcába pillantott. Buncsuk szeme ragadósan hunyódott le, kivicsorított sűrű fogsorán nyál szikrázott, a tífusz után megritkult gyér haja csapzott tincsben lógott homlokán.

Anna melléje ült. Szánakozás és fájdalom marcangolta szívét.

— Nehéz, Ilja?

Buncsuk megszorította a lány kezét, és fogcsikorgatva fordult a falnak. Így is aludt el, nem szólt egy szót sem, csak álmában dünnyögött valamit értetlenül, panaszosan, és erőlködött, hogy felugorjon. Anna ijedten vette észre, és megborzadt önkéntelen félelmében: Buncsuk félig csukott, felakadt szemmel aludt, szemhéja alól gyulladásosan sárgállott dülledő szemefehérje.

— Hagyd ott őket! — kérte másnap reggel. — Eredj inkább a frontra! Csak árnyéka vagy önmagadnak, Ilja! Elsorvadsz ebben a munkában.

— Hallgass! — kiáltotta, és sűrűn pillogott dühtől megfehéredett szemével.

— Ne kiabálj. Nem bántottalak én semmivel.

Buncsuk hirtelen hamvába halt, mintha ezzel a kiáltással kilöttyentette volna a mellében felgyülemlett dühöt. Elcsigázva nézegette tenyerét.

— Az emberek söpredékét irtogatni mocskos munka. Látod, mennyire árt az egészségnek meg a léleknek a sok kivégzés. Ejnye, hogy az a... — és Anna jelenlétében először, csúnyán elkáromkodta magát. — Ilyen piszkos munkára csak bolondok vagy vadállatok, vagy fanatikusok vállalkoznak. Mindenki szívesen sétál virágos kertben, de — a fene egye meg — ki kell irtani

a gazt, mielőtt elplántálná az ember a virágokat, csemetéket. Trágyázni is kell! Be kell piszkítani a kezét az embernek! — emelte mind magasabbra a hangját, noha Anna nem szólt egy szót sem, csak elfordult. A dudvát ki kell irtani, de ettől a munkától mindenki iszonyodik! — üvöltötte most már Buncsuk, nagyot csapott öklével az asztalra, és sűrűn pislogott vérbenforgó szeme.

Anna anyja is bekukkantott a szobába. Buncsuk észbekapott, és halkabban mondta:

— Én nem hagyom abba ezt a munkát! Látom, kézzelfoghatóan érzem, hogy hasznomat veszik! Félregereblyézem a gyomot, megtrágyázom a földet, hogy kövérebb legyen. Többet teremjen! Valamikor majd boldog emberek járnak rajta... Lehet, hogy a fiam is, aki még meg sincs... — Csikorgó, bús nevetés buggyant ki belőle. — Hány ilyen szennyalakot lőttem agyon!... Hány kullancsot!... A kullancs olyan rovar, amelyik belemarja magát a testbe... Tucatszámra lőttem agyon őket ezzel a két kezemmel... — Buncsuk előrenyújtotta ökölbe szorított, fekete szőrű, héjakarmos kezét. Térdére ejtette, és súgva mondta: — Egyébként hagyjuk az egészet a fenébe! Égni kell! Szálljanak a szikrák! Nem szabad füstölögni!... Csak hát, igaz, kimerültem... Még egy darabig dolgozom, aztán megyek a frontra... Igazad van.

Anna szótlanul hallgatta, és halkan jegyezte meg:

— Menj a frontra, vagy vállalj valami más munkát... Hagyd ott ezt, mert különben beleőrülsz, Ilja...

Buncsuk háttal fordult a lány felé, és dobolni kezdett az ablakon.

— Nem, én erős vagyok... De ne gondold, hogy az embert vasból kovácsolták... Mindnyájunkat ugyanabból az anyagból gyúrtak... Nincs olyan, aki ne félne a háborúban, de nincs olyan sem, aki ne hordozna... szóval nem érezné magát erkölcsileg megtépázott verekedőnek, ha embereket öl halomra. De nem az olyanok, a vállpántosok miatt fáj a szívem... Azok öntudatos emberek, mint te meg én. De tegnap a kilenc között agyon kellett lőni három kozákot is... Dolgozó embereket... Az egyikről én szedtem le a bilincset... — Buncsuk hangja megtompult, érthetetlenebbé halkult, mintha mind messzebb és messzebb távolodott volna... — Megérintettem a kezét; olyan volt, mint a csizmám talpa... olyan durva... Telisteli volt kér-

ges bőrkeményedéssel... A tenyere fekete, kicserepesedett, csupa horzsolás, gümő... Na de én megyek is — szakította félbe hirtelen az elbeszélést, és megdörzsölte torkát, amelyet mintha szőrből font hurok vagy kegyetlen görcs fojtogatott volna. De elfordult, hogy Anna ne lássa.

Felhúzta csizmáját, megivott egy pohár tejet, és elment. A folyosón utolérte Anna. Sokáig fogta Buncsuk súlyos, szőrös kezét a kezében, aztán lángoló arcához szorította, és kiszaladt az udvarra.

Melegebbre fordult az idő. Az Azovi-tengerről bekopogtatott a tavasz a Don deltájába. Március végén egyre-másra érkeztek Rosztovba a hajdamakok és németek szorongatta ukrán vörösgárdista osztagok. Városszerte megkezdődtek az önkényes házkutatások, rekvirálások. Egyik-másik teljesen szétzüllött osztagot kénytelen volt lefegyverezni a Forradalmi Bizottság. Persze, összeütközésekre és lövöldözésekre is került sor. Novocserkasszk alatt mozgolódni kezdtek a kozákok. Márciusban, mint rügy a nyárfán, pattanásig duzzadtak az ellentétek a városokban a kozákok és inogorodnyijok között. Itt-ott kirobbant egy-egy felkelés, lelepleztek egy-egy éllenforradalmi összeesküvést. Rosztov pedig bővérű, sodró lendületű életet élt: a Bolsaja Szadovaja utcán esténként tömegével sétálgattak a matrózok, munkások, katonák. Gyakran verődtek nagyobb csoportokba, hántották foggal a napraforgómagot, a járda mellett csordogáló hólépatakba köpködték a héját, és a fehérnéppel csintalankodtak. Ugyanúgy dolgoztak, ettek, ittak, aludtak, haltak, szültek, szeretkeztek, gyűlöltek, ugyanúgy szívták a tengerről fújó sós szelet, ugyanúgy éltek, vergődtek nagy szenvedélyeik és apró szeszélyeik béklyójában. Viharral vemhes napok kúsztak Rosztov felé. Érzett a felengedett fekete föld illata, érzett a közeli csaták vérszaga.

Egy ilyen derült, verőfényes napon Buncsuk a szokottnál hamarabb tért haza, és csodálkozott, hogy Annát is otthon találja.

— Te is mindig későn jársz haza, ma mért jöttél ilyen korán?

— Nem érzem jól magam.

Anna is bement Buncsuk szobájába. A férfi levetkezett, és boldogan remegő mosollyal mondta:

— Ánya, mától kezdve nem dolgozom a bíróságon.

— Csakugyan? Hová osztanak be?

— A Forradalmi Bizottsághoz. Ma beszéltem Krivoslikovval. Azt ígérte, hogy valahová a körzetbe küld dolgozni.

Együtt vacsoráztak. Buncsuk lefeküdt. Izgalmában sokáig nem tudott elaludni, cigarettázott, és boldogan sóhajtozva forgolódott a kemény szalmazsákon. Rendkívül örült, hogy otthagyhatja a bíróságot, mert érezte: nemsoká összeomlik, nem bírja tovább. Már a negyedik cigaretta végét szívta, amikor halk ajtócsikorgást hallott. Felemelte fejét. Annát pillantotta meg. Mezítláb, egy szál pendelyben surrant át a küszöbön, nesztelenül lépkedett oda Buncsuk ágyához. A zsalugáter résén át meztelen vállára esett a hold homályos zöldes fénye. Lehajolt, és Buncsuk ajkára tette meleg tenyerét.

— Húzódj arrább. Hallgass...

Melléje feküdt. Türelmetlenül hárított el homlokáról egy szőlőgerezdnél is nehezebb hajfürtöt. Kék tüzű párás szeme megvillant. Érdes, elgyötrődött hangon suttogta:

— Maholnap elveszíthetlek... Teljes erőmből akarlak szeretni! — iszonyodva borzongott meg tulajdon vakmerőségétől.

Buncsuk forrón csókolgatta, és egész tudatát fájón korbácsoló nagy szégyennel, rémülettel döbbent rá, hogy — tehetetlen.

Reszketett a feje, kínjában lángolt az arca. Anna kitépte magát karjai közül, dühösen tolta el magától, undorral és finnyásan kérdezte:

— Te... te... impotens vagy? Vagy tán... beteg?... Fujj! Milyen undok dolog!... Hagyj békén! — lihegte megvető suttogással.

Buncsuk úgy megszorította a lány ujját, hogy gyengén megroppant. azután a zavarosan feketéllő, tágra nyitott, ellenséges szemekbe fúrta tekintetét, és hebegve, paralitikus fejrángással kérdezte:

— Mért? Mért ítélsz meg miatta? Igen, csonkig égtem, mint a gyertya!... Most még erre sem vagyok képes... De nem vagyok beteg... Értsd meg, értsd meg! Teljesen kiszipolyozott... a munka.

Tompán elbődült, felugrott az ágyról, és rágyújtott. Sokáig görnyedt az ablaknál, mintha megverték volna.

Anna felállt, némán megölelte Buncsukot, és anyai csókot nyomott a homlokára.

Egy hét múlva pedig Buncsuk karja alá dugta tűzpiros arcát, és halkan bevallotta:

— Azt gondoltam, hogy már régebben kiélted magad... Nem tudtam, hogy a munka merített ki teljesen...

Attól fogva Buncsuk nemcsak a szerelmes asszony gyöngédségét, hanem a szívét csordultig megtöltő meleg anyai gondoskodását is érezte sokáig.

Nem küldték vidékre. Podtyelkov ragaszkodott hozzá, hogy Rosztovban maradjon. Ez idő tájt a Doni Forradalmi Bizottság lázas munkával készült a szovjetek körzeti kongresszusára és a Donon túl felélénkült ellenforradalommal való összecsapásra.

21

A folyóparti füzek tövében százfelé kuruttyoltak, brekegtek a békák. Szetrakov falvában alkonyati hűvösség terjengett. A házak óriási ferde árnyékokat vetettek a száraz útra. A legelőről pletykaszóval, tereferélve hajtották hazafelé pálcával teheneiket a kozák asszonyok. A közökön bakot ugráltak a mezítlábas, napbarnította kozák csemeték. Az öregek csendeskén üldögéltek a ház partos tövében.

A falu már elvetett. Csak itt-ott hintegették még a köles meg a napraforgó utóját.

Az egyik faluszéli porta előtt, kidöntött tölgyfán kozákok tanyáztak. A házigazda — ragyás tüzér — a német háborúban esett történetet mesélt. Tanyázó cimborái — a vén szomszéd és veje, egy fiatal gondör kozákocska — szótlanul hallgatták. A tornácról lejött a háziasszony: magas, szép kozák nő, olyan derék, akár egy bojárné. Szoknyájába eresztett, könyékig felgyűrt rózsaszín inge csupaszon hagyta gömbölyded, olajbarna karját. Rocskát hozott; fesztelen, szabad, csakis a kozák asszonyokra jellemző begyes járással ment ki a jószágudvarba. Kékített fehér keszkenővel lekötött haja szétzilálódott (csak az imént rakatott a kemencére egy csomó száraz trágyát holnapi fűtéleknek), mezítlábra húzott csizmája lágyan csoszogott, és puhán nyomta meg az egész udvart felverő porcsin zöld sarjadékát.

A tölgyön ülő kozákok fülét megcsapta a rocska falának ütődő tejsugarak zengő csurranása. A gazdasszony megfejte a tehene-

ket, és indult vissza a házba; picikét oldalt hajolt. Hattyúnyak módjára begördülő bal kezében cipelte a tejjel teli rocskát.

— Szjoma, eriggy, keresd meg azt a bornyút! — kiáltotta a küszöbről.

— Hát Mityaska hun van? — hangzott a gazda válasza.

— A fene meg jobban tudja! Elcsavargott valamerre.

A házigazda tempósan felállt, és a szeglet felé tartott. Az öreg szomszéd meg hazaindult a vejével.

— Odanézzen, Dorofej Gavrilics! Jöjjön csak errébb! — kiáltott a gazda a szegletről.

Az öreg vejestül odament a kozákhoz. A gazda némán mutatott a pusztába. A földúton bíborvörös labdaként gurult a porgomolyag. Mögötte gyalogcsapat sorai, trén, lovasok közeledtek.

— Csak nem valami katonaság?! — Az öreg megrökönyödve hunyorgott, és fehér szemöldökéhez emelte tenyerét.

— Mi a fene?! Mifélék ezek?! — nyugtalankodott a gazda.

A kapun kilépett a felesége. Már könnyű ujjast vetett a vállára.

— Miféle emberek ezek? — kiáltotta zavartan, mikor a pusztába tekintett. — Jézusmária, de sokan vannak!

— Innét látom: rossz emberek...

Az öreg bosszúsat dobbantott, és elindult a maga portája felé.

— Gyere haza! Nincs azon mit bámulni!

A köz végére gyerekek, asszonyok szaladtak, csapatostul mentek a kozákok. A pusztán, a falutól egy versztányira menetoszlop húzódott végig az úton. A szél néha az udvarokra csobbantotta a hangok egybefolyó dongását, a lovak nyerítését és a kerékzörgést.

— Ezek nem kozákok... Nem magunkfélék — mondotta egy kozák asszony az urának.

Az ember csak vállat vont.

— Persze hogy nem kozákok. De tán csak nem németek?! Nem. Oroszok... Odanézz: veres rongy van nállok!... Na, mán tudom, kik...

Odalépett egy magas kozák testőr. Úgy látszik, láz gyötörte: sárga volt, mint a homok, mintha sárgaságban szenvedett volna. Subát és nemezcsizmát viselt.

— Odanézz, milyen zászlajok van! — mondta, és kissé megemelte gubancos kucsmáját. — Bolsevikok.

— Azok.

A menetoszlopból kivált néhány lovas. Sebesvágtában nyargaltak a falu felé. A kozákok összenéztek, némán széjjelszéledtek, a gyerkőcök meg a lányok úgy szétrebbentek, mint a megriasztott fogolycsapat. Öt perc múlva kihalt a köz. A lovasok egy csapatban ügettek be a közbe. Lovaikat korbácsolva vágtattak oda a tölgyfákhoz, ahol negyedórával ezelőtt a kozákok ültek. A házigazda a kapufélfánál állt. Az elülső, kubáni kucsmás lovas — nyilván a vezetőjük — sötétpej lován odakocogott a kapuhoz. Szíjövezte keki színű ingén óriási vörös selyempántlika feszült.

— Adj Isten, gazduram! Nyiss kaput!

A tüzér arcán minden ragyapetty elsápadt. Levette sapkáját.

— Magok kicsodák?

— Nyiss kaput! — kiáltotta a kubáni kucsmás katona.

A sötétpej ló dühös szemmel sandalogva rágta tajtékzó szájával a zablát, és a kerítést kaparta első lábával. A kozák kinyitotta a kaput, és a lovasok egymás után belovagoltak az udvarra.

A kubáni kucsmás ügyesen leugrott a nyeregből, és ficamos lábával is szaporán lépkedett a tornáchoz. Mire a többiek leszálltak a lóról, a kubáni kucsmás már a tornácon ült, és elővette cigarettatárcáját. Rágyújtott. Megkínálta a házigazdát is. De az szabadkozott.

— Nem dohányzol?

— Köszönöm. Nem kell.

— Nem óhitűek vagytok?

— Nem. Pravoszlávok... Hát ti kicsodák vónátok? — kérdezte mogorván a kozák.

— Hogy mink e? Veresgárdisták.

A többiek, miután gyalog szálltak, szintén a tornác felé indultak. Kantárszáron vezették a lovakat, a tornác korlátjához kötötték őket. Egyikük — egy hórihorgas, akinek üstöke szétzilálódott, akár a ló csimbókja — lába közé akadozó karddal kiment a jószágudvarba. Otthonosan kinyitotta a verécét, kissé meghajolva bújt be a hodályajtó szemöldökfája alatt, és szarvánál fogva vonszolt kifelé egy nehéz, faggyúhurkás nagy toklyót.

— Petricsenko, gyere, segíts! — kiáltotta éles kappanhangon.

Egy kurta osztrák köpenyes kis katona futvást futott hozzá. A kozák gazda szakállát simogatta, és olyan zavartan nézett körül, mintha a más udvarán volna. Nem szólt semmit, és csak akkor ment fel a tornácra nagy krákogással, amikor a toklyó

nyakát átszúrták a karddal, és vékony lábával rugdalózni kezdett szegény pára.

A gazda nyomában bement a házba a kubáni kucsmás és még két katona.

— Ne búsulj, gazduram! — kiáltotta tréfásan a kubáni, mikor átlépték a küszöböt. — Bűvön megfizetünk érte!

Nadrágja zsebére ütött, döcögősen elnevette magát, de hirtelen félbeszakította a kacagást, és a gazdasszonyra meresztette szemét.

Az asszony összeszorított foggal állt a kemencénél, és ijedt szemmel bámult a kucsmásra.

A kubáni az osztrák köpenyeshez fordult, és izgatottan forgó szemmel mondta:

— Te, eriggy csak ki egy kicsit evvel a bácsival — mutatott ujjal a házigazdára. — Eriggy csak vele, majd ád szénát a lúnak... Adjál neki, eredj te is. Hallod? Megfizetünk mi busásan! A veresgárda nem ismeri a rablást. Na, eredj mán, gazduram! — A kubáni hangja most ércesen csendült meg.

A kozák a katonák kíséretében kiment a házból. Vissza-visszanézett. Alig haladt le a tornácon, az asszony síró hangját hallotta. Berohant a pitvarba, felszakította az ajtót. A könnyű kis kampó egyszerre kiugrott a hurokból. A kubáni könyéken felül megragadta a derék termetű háziasszony meztelen karját, és a sötét szobába ráncigálta. A kozák asszony ellenkezett, a kubáni mellének szegte a karját. A katona át akarta ölelni, hogy felemelje és úgy cipelje be, de ebben a pillanatban feltárult az ajtó. A kozák hosszút lépett, testével takarta el az asszonyt.

— Vendégnek jöttél a házamba... — hangja halk, vontatott volt. — Mit bántod azt az asszonyt? Mire való ez... Hagyd békébe! Nem félek én a fegyveredtűl! Vidd, ami kell, rabolj, de az asszonyt meg ne merd mocskolni! Nem nyúlhatsz hozzá, csak ha énrajtam keresztülgázolsz... Te meg, Nyurka... — fordult feleségéhez, remegő orrcimpával —, eredj innét Dorofej bácsiékho! Nincs itthun semmi keresnivalód.

A kubáni megigazgatta zubbonyán a szíjat, és görbén mosolygott.

— Mérges ember vagy te, gazduram... Mán incselkedni sem szabad... Pedig éngem nagy tréfacsinálónak ismer az egész század... Nem tudod?... Szántszándékkal csináltam... Gondoltam, incselkedek egy cseppet evvel az asszonnyal, de elkezdett nyi-

vákolni... Szénát adtál mán? Nincs széna? Hát a szomszédnak van?

Fütyörészve ment ki, nagyokat suhintott korbácsával a levegőbe. Nemsoká a falu alá ért az egész osztag. Vagy nyolcszáz szuronyt és szablyát számlált. A vörösgárdista csapat a kert alatt ütött tanyát éjszakára. Úgy látszik, az osztagparancsnok nem akart a faluban megszállni, mert nem bízott rakoncátlan katonáiban.

A tyiraszpoli osztagot ugyancsak megtépázták a hajdamakok és az Ukrajnán keresztülmasírozó németek. Az osztag súlyos harcok közepette tört utat a Donig. Septuhovka állomáson leszállt a vonatról. De már előtte is németek voltak. Így aztán az osztag, hogy észak felé, a voronyezsi kormányzóságba nyomulhasson, gyalogszerrel vágott át Migulinszkaja határán. A vörösgárdisták az osztagot bőven elárasztó közönséges bűnözők hatására lezüllöttek, és egész úton garázdálkodtak.

Az április 17-re virradó éjjel Szetrakov fava alatt ütöttek tanyát éjszakára. A faluban elterjedt a hír, hogy a vörösgárdisták ölik-vágják a birkát, a faluszélen megerőszakoltak két kozák lányt.

Ezalatt pedig a faluból lóháton szétküldött három kozák már felriasztotta a környező falvakat.

Éjjel még a sötétben nyergelték fel lovaikat a kozákok, ellátták magukat mindenféle felszereléssel, és sebtében osztagokat hevenyésztek a frontharcosokból, öregekből, és a falvakszerte lapuló tisztek és őrmesterek vezetése alatt Szetrakov felé vonultak, bekerítették a vörösgárdista osztagokat; a hajlásokban és halmok mögött gyülekeztek. Migulinszkajából, Kologyeznijból, Bogomolovból egy-egy félszázad érkezett az éjszaka folyamán. Felkeltek a felső-csiriek, a napoloviak, a kalinovszkiak, jejszkiek, kologyeznijiak.

Az égen hunyófélben volt már a Fiastyúk, hullott, vedlett az éj bolyhos, fekete prémje. Pitymallatkor nagy hajrával rohantak a vörösgárdistákra mindenfelől a lovas kozákok lavinái. A géppuska elbődült, elhallgatott, hol fellobbant, hol kihunyt a rendetlen, oktalan lövöldözés, lassanként megcsörrentek a kardok: elkezdődött a mészárlás.

Egy óra múlva be is fejezték: az osztagból hírmondó sem maradt. Szétverték egy szálig: több mint kétszáz embert lekaszaboltak vagy agyonlőttek, mintegy ötszázat foglyul ejtettek. Két négy-

löveges üteg, huszonhat géppuska, ezer puska, hatalmas mennyiségű felszerelés került a kozákok kezébe.

Másnap már körzetszerte virultak az utakon, dűlőkön robogó futárok veres zászlai. Méhkasként zsibongtak a városok, falvak. Repültek a szovjetek, hogy lábuk sem érte a földet, sebbel-lobbal választották az atamánokat mindenütt. A kazanszkajai századok késedelemmel értek Migulinszkaja alá.

Április utolsó harmadában a Donyeci Körzet felső járásai külön szakadtak. Önálló körzetet alakítottak, és Felső-doni Körzetnek nevezték el. Körzeti központnak Vesenszakaját választották, mert Mihajlovszkaja után, a hozzátartozó falvak nagyságát, népességét tekintve, az egész vidéken ez volt a második város. A régi falvakból hamarjában új járásokat toldoztak-foldoztak összse. Ekkor alakult meg a sumilinszkajai, karginszkajai, bokovszkajai járás. És a Felső-doni Körzet, miután elkanyarított magának tizenkét kozák és egy ukrán járást, a központtól elkülönülten élte a maga életét. A Felső-doni Körzethez került a Donyeci Körzet több járása: a kazanszkajai, migulinszkajai, sumilinszkajai, vesenszkajai, jelanszkajai, karginszkajai, bokovszkajai és ponomarjovszkajai járás; a Hopjori Körzet néhány kerülete: a bukanovszkajai, a szlascsevszkajai, a fedoszejevszkajai, végül az Uszty-Medvegyicai Körzet két járása: az uszty-hopjorszkajai és a krasznokutszkajai. Egyhangúan a jelanszkajai Zahar Akimovics Alfjorov hadi akadémiát végzett tábornokot választották körzeti atamánná. Alfjorovról azt pletykálták: csakis oldalbordájának, egy erélyes és okos asszonyságnak köszönheti, hogy koldusbotra jutott kozák tisztecskéből tábornokká küzdötte fel magát. Azt is beszélték, hogy az asszony fülön ragadta tehetségtelen férjeurát, és addig nem hagyott békét neki, míg három bukás után negyedszerre mégiscsak le nem tette az akadémiai vizsgát.

De ezekben a napokban keveset pletykáltak Alfjorovról, ha nem is hallgattak el a rossz nyelvek. Más motoszkált a koponyákban...

22

Az ár csak az imént kezdett apadni. A veteményeskertek sövénye mellett a réten, csupaszon maradt az iszapos, barna föld, karimásan rakódott le a hordalék: az árvízből ülepedett száraz nádtörmelék, gally, sár, avar, hullámverte rőzse. Az elárasztott

Don melléki erdő füzei szemmel láthatóan kizöldültek, ágaikról apró pamacsokban csüngtek a bársonyos barkák. A topolyák galylyain már-már kifeslett a rügy, a falu portáinak tőszomszédságában a víz tükréhez hajoltak az árövezte vörösfűz hajtásai. Sárga, bolyhos rügyei — akár a tollatlan kisrucák — ringatóztak a szélben a hullámok között.

Hajnalonként odaúsztak a veteményeskertekhez a táplálékot kereső vadlibák, récék és egyéb vízimadarak. Hajnalonként érces hangú vöcskök karicáltak az érben. Sőt, még délben is lehetett látni, amint a Don szélborzongatta széles hátán dajkálva ringatja a hullám a fehér begyű csörgőrécéket.

Idén rengeteg volt a költöző madár. A kozák halászok, valahányszor hálóikhoz eveztek sajkájukon — hajnaltájt, amikor a bíborvörös napkelte véresre festi a vizet — hattyúkat is láttak, amelyek valahol az erdővédte öbölben pihentek. Még csudálatosabbnak tűnt a falu szemében az újság, amelyet Hrisztonya és Matvej Kasulin apó hozott. Ez a két kozák a kincstári erdőben szekerezett, hogy kiválasszon egy-egy pár fiatal tölgyet, gazdasági szükségre. Amint a sűrűben utat törtek maguknak, egy vadkecskét riasztottak fel a vízmosásból, bakgidástul. A sárgásbarna, ösztövér anyakecske kiugrott a bogáncsal és tövisbozóttal telenőtt mélyedésből, néhány másodpercig egy kis dombról bámulta a favágókat, izgatottan topogott finom formájú, vékony lábával; gödölyéje melléje lapult, amikor pedig meghallotta Hrisztonya álmélkodó felkiáltását, usgyi, belevetette magát a fiatal tölgyesbe; a kozákok szeme előtt csak egy pillanatra villant meg a fényes, szürkéskék kagylójú köröm meg a teveszőr színű kurta farok.

— Hát e mi a csuda? — kérdezte Matvej Kasulin, és ámultában még a fejsze is kihullt a kezéből.

Hrisztonya teljesen indokolatlan lelkesedéssel akkorát bődült, hogy a varázslatosan csendes erdő minden zugában meg lehetett hallani.

— Kecske! Vadkecske! Lám, meglátogattak űkigyelméék! A Kárpátokba tanálkoztunk utójára!

— Szóval a háború a mi pusztáinkra kergette űtet is, veszők fejét?!

Hrisztonyának nem volt egyebet tenni: ráütött a fejével.

— Úgy, ahogy mondod. Láttad, apó, azt a gidát?... A kutyafáját, de szép kis állat!... Olyan aranyos, akár a gyermek!

Hazamenet egész úton a környéken még soha nem látott vadról beszélgettek. A végén Matvej apót elfogta a kétség:

— Hátha mégse vadkecske vót?

— Kecske vót a! Bizisten kecske, nem egyéb!

— Lehet... De ha kecske, mér nincs szarva?

— Minek neked az a szarv, mi?

— Nem arrúl van szó, hogy nekem minek... Csak azt kérdem, ha mán kecskefaj, mér nincs egészen olyan formája? Láttál mán suta kecskét? Na ládd! Lehet, hogy csak vadjuh vagy efféle.

— Énnye, énnye, Matvej apó, meghibbantál?! — sértődött meg Hrisztonya. — Eredj el Melehovékho, nézd meg. Az ű Griskájuknak vadkecskelábbúl van a korbácsa. Kíváncsi vagyok, megismered-e vagy sem?

Matvej apó csakugyan még azon a napon beállított Melehovékhoz. Griska korbácsának nyele valóban vadkecske lába bőrével volt művésziesen bevonva; még az apró köröm is épségben megmaradt a végén, sőt ugyanolyan művésziesen, rézpatkócskával díszítették.

Miska Kosevoj nagyböjt hatodik hetének szerdáján jókor reggel kiment szemügyre venni az erdőszélen álló hálókat. Még hajnalban indult el hazulról. A föld fázósan húzta össze magát; vékony jégréteg vonta be. A sár keményre fagyott. Miska vattáskabátban, csizmában, fehér botosba eresztett szárú nadrágban mendegélt. Sapkáját tarkójára tolta. Beszívta a fagyos, csípős levegőt, a víz felől szálló nyirkos, édeskés illatot. Vállán hosszú evezőrudat cipelt. Eloldotta a csónakot, sebesen ellendítette magát a rúddal, és állva, nagy erővel feküdt neki az evezésnek.

A hálókat mihamar megvizsgálta, az utolsóból kivett egy halat, leeresztette, megigazította a háló szárnyát, és csendesen arrább evezett, hogy rágyújtson. Most pirkadt a hajnal. Keleten a derengő sárgászöld égre mintha vérsugár szökkent volna a látóhatár pereme alól. A sugár szétolvadt, arany- és rozsdabarna legyezőként terült a látóhatár fölé. Miska egy búvármadár lomha röptét figyelte, és rágyújtott. A kis füstfelhő a bokrok gallyába akadva gomolygott félre, és oszlott a semmibe. Megint megnézte a fogást; három tok, egy nyolcfontos ponty, egész csomó kis fehér keszeg volt a zsákmány.

„Egy részét el kell adni. A bandzsi Lukeska majd megveszi. Aszalt körtére cserélem. Kész is lesz minden, mire anyám megfőzi a fröstököt."

Cigarettázva evezett a kikötő felé. A veteményeskertek sövényénél, ahol ki szokta kötni a csónakot, egy ember ült.

„Ki ez?" — gondolta Miska, és az evezővel ügyesen kormányozva, jó erősen meghajtotta a csónakot.

A sövény tövében Filkó gubbasztott, guggolva.

Újságpapírból sodort óriási cigarettát szipákolt.

Szúrós fényű kis menyétszeme álmosan, hervadtan csillogott, orcáját füstszürke tors borította.

— Hát te mit keresel itt? — kiáltott rá Miska.

Kiáltása kerek labdaként, csengőn gurult végig a vízen.

— Gyere errébb!

— Halászol tán, vagy mi?!

— Minek énnekem a hal?!

Filkó recsegőt köhintett, köpött egyet, és kelletlenül felállt. A nem rászabott, lötyögő köpeny úgy csüngött rajta, mint a kaftán a dinnyeföldi madárijesztőn. A konya karimájú sapka eltakarta mosatlan, belül zöld, koszos füle hegyes porcogóját. Nemrég toppant be a faluba, a vörösgárdista „züllött" hírével nyomában. A kozákok faggatták váltig: hol bujkált a leszerelés után, de Filkó kitérően felelt a veszélyes kérdésekre; nesze semmi, fogd meg jól! De Ivan Alekszejevicsnek és Miska Kosevojnak bevallotta, hogy négy hónapot gyűrt le Ukrajnában egy vörösgárdista osztagban. Egyszer hajdamakok fogságába esett, de megszökött. Sziverszhez került, őgyelgett vele egy darabig Rosztov körül, aztán hazajött gyógyulni és megerősödni.

Filkó levette sapkáját, megsimogatta tüskés, apró haját: körülnézett, odament a csónakhoz, és rekedten súgta:

— Nagy baj van... Nagyon nagy baj... Hagyd abba a halászást! Mert addig-addig halászgatunk, míg minden egyébről megfeledkezünk...

— Na, mi újság? Ki vele!

Miska megszorította Filkó csontos kis kezét halnyálkától büdös markával, és melegen elmosolyodott. Régi barátság fűzte össze őket.

— Migulinszkaja alatt tegnap szétverték a vörösgárdát. Megkezdődött a csihé-puhé... Csak úgy porzik a hátuk!

— Mék gárdát verték szét? Hunnét került Migulinszkaja alá?

— Keresztülvonultak a járáson, a kozákok meg rajtukütöttek... Özön foglyot hajtottak Karginba! Ott mán garázdálkodik

a hadbíróság. Mingyán mozgósítás lesz nálunk. Meglásd, reggel félreverik a harangot.

Kosevoj kikötötte a csónakot, tarisznyájába rázta a halat, és evezőjével méregetve a hosszú öleket, elindult hazafelé. Filkó, mint a kiscsikó, tipegett mellette, néha előrefutott, hátravetette a köpeny szárnyát, és szélesen harangozott a karjával.

— Nekem Ivan Alekszejevics mondta. Csak az imént váltott föl: ügyeletes voltam. A malom egész éccaka dohogott. Garmadával szállítják az őrlenivalót. Ő meg magától a gazdától hallotta. Szergej Platonovicshoz valami tisztféle nyargalt ide Vesenszkajából.

— Most mit csináljunk? — Miska arcán zavar suhant végig. A háború alatt megférfiasodott, megfakult egy kissé. Oldalról pillantott Filkóra, és újból megkérdezte: — Most mit csináljunk?

— El kell szelelni a faluból.

— De hová?

— Kamenszkajába.

— Hisz ott kozákok vannak.

— Akkor balrább.

— Hová?

— Oblivibe.

— De hogy jutunk oda?

— Ha akarsz: odajutsz! Ha nem: maradj, az ördög vigyen el! — ripakodott rá dühösen Filkó. — „Hogy jutunk oda, ahová menjünk?" Hát én honnan tudjam?! Ha szorul a kapca, magadtúl is megtanálod, hun kell átcsúszni! Kiszimatolod valahogy.

— Csak ne olyan szilajon, mer a szilaj csikót nyereg alá törik ám! Ivan mit szól hozzá?

— Amíg a te Ivanodat kimoccantja az ember a helyéből...

— Ne lármázz... Ide pislog az a menyecske.

Óvatosan sandítottak a fiatal kozák asszonyra, a Hazug Avgyejics menyére, aki éppen a teheneket hajtotta kifelé az udvarról. Miska mindjárt az első keresztútnál visszafordult.

— Hová mégy — csodálkozott Filkó.

— Megyek, kiveszem a hálókat — dörmögte Kosevoj, és hátra sem fordult.

— Minek az?

— Csak nem engedem elkallódni!?

— Szóval mégis kereket oldunk? — derült fel Filkó.

Miska az evezővel integetett neki, és már messziről kiáltotta vissza:

— Eriggy Ivan Alekszejevicshe. Hazaviszem a hálót, oszt én is megyek oda rögtön.

Ivan Alekszejevics már idejében értesítette a közelebb lakó kozákokat. Fiacskája elszaladt Melehovékhoz, elhívta Grigorijt. Hrisztonya magától toppant be, mintha megszimatolta volna a bajt. Nemsokára benyitott Kosevoj is, és megkezdődött a tanakodás. Mindnyájan egyszerre, hadarva beszéltek, percről percre várták a riasztó harangkongást.

— Rögtön takarodni kell innét! Azonnal szedni kell a sátorfankat! — heveskedett Filkó izgatottan.

— Csak azt szeretném tudni, mi a fenének kéne elszelelni? — kérdezte Hrisztonya.

— Hogyhogy minek? Nyakunkon a mozgósítás. Azt hiszed, te megúszod?

— Nem megyek és kész!

— Majd visznek!

— Nem hagyom magam. Nem vagyok én bornyú, akit kötőféken vezetgessenek!

Ivan Alekszejevics kiküldte a házból kancsal feleségét, és dühösen dörmögte: — Megfognak és visznek... Filkónak igaza van. De hová menjünk? Ez a bökkenő!

— Én már mondtam neki — sóhajtott Miska Kosevoj.

— Kik vagytok tik nékem? Azt hiszitek, nem tudok meglenni nélkületek? Majd megyek magam! Nem kellenek nekem ilyen nyuszoriak! „Hogy, mér, minek?"... Bánom is én, csípjenek nyakon, oszt ültessenek hűvösre benneteket, mint bolsevikokat... Nem babra megy a játék, hékás!... Nem olyan időket élünk!... Mindent megesz itt a fene mahónap!

Grigorij Melehov elmerülten, csendesen füstölögve forgatta ujja közt a falból kirántott rozsdás szeget, és hidegen szakította félbe Filkót:

— Csak ne csatorálj! A te helyzeted más: se kutyád, se macskád, fogod magad, oszt odébbállsz egy házzal. De nekünk meg kell gondolni hatszor is!... Több puskaport szagoltam, mint te! — Hirtelen megbőszült, fekete szeme félelmesen villogott, kivicsorította sűrű, agyar formájú fogát. — Te könnyen jártathatod a pofád, takonypóc. Filkó vótál, az is maradtál. Annál a zubbonynál nincs egyebed semmid...

— Énnye, de kitátottad a szád! Fityogtatod a tiszti rangod? Ne ordíts! Köpök a fejedre! — rikácsolta Filkó.

Sündisznópofácskája belefehéredett a méregbe, keskenyre huzott dühös szeme szúrósan, vadul forgott, még a füstszínű tors is mintha hullámzani kezdett volna.

Grigorij rajta töltötte ki bosszúságát megzavart nyugalmáért, azért az izgalomért, amelyet akkor élt át, amikor meghallotta Ivan Alekszejevicstől, hogy vörösgárdista osztagok összecsaptak a kozákokkal. Filkó kiabálása végképp kihozta sodrából. Felugrott, mint akit darázs csípett meg. A kis széken fészkelődő Filkó elé dobbant, farkasszemet nézett vele. Alig tudta féken tartani ütésre viszkető tenyerét.

— Fogd be a pofád! Mit parancsolgatsz itt nékünk? Eredj a fenébe, ki tart vissza! Tisztulj innét, ne rontsd itt a levegőt! Na-na, csak járjon a szád, lekenek egyet útravalónak, hogy megemlegeted!

— Hagyd mán abba, Grigorij! Mire való ez?! — avatkozott bele Kosevoj, és elhárította Grigorij öklét Filkó összeráncolt orrocskája elől.

— Hagyjuk a fenébe ezt a kozák virtust... Restellhetnéd magad, Melehov! Szégyen-gyalázat! Nem sül ki a szemed!

Filkó felállt. Bűnbánóan köhécselve ment az ajtóhoz. A küszöbnél azonban nem bírta megállni: visszafordult, és még egy fájó fullánkot szúrt az ingerülten mosolygó Grigorijba:

— *Ez* szógált a veresgárdába!... Hisz ez zsandár! Bezzeg mink ízekre téptük vóna az ilyeneket!

Grigorij nem bírta türtőztetni dühét, kituszkolta Filkót a pitvarba, Filkó gacsosra taposott katonacsizmája kérgére hágva, baljós hangon fenyegette:

— Eredj, eredj, mert a két ágad közé tanálok rúgni!

— Énnye, mire való mán ez? Akár a taknyos kölykök!

Ivan Alekszejevics rosszallóan csóválta fejét és barátságtalanul sandított Grigorijra.

Miska némán harapdálta ajkát. Nyilván a kikívánkozó kemény szavakat nyelte vissza.

— Minek akar minden lében kanál lenni? Minek pattog annyira? — mentegetőzött Grigorij. De csak restelkedett. Hrisztonya megértően nézett rá. Tekintetére Grigorij arcán egyszerű gyermeki mosoly ömlött el. — Hajszál híján eltángáltam!... Pedig mi van rajta ütnivaló?... Egyet odacserdítek neki, oszt az Isten se szedi össze többet.

— Mit csináljunk? Valamit tenni kell!

Ivan Alekszejevics nagyon kényelmetlenül érezte magát, mikor a kérdező Miska Kosevoj rászegezte figyelmes tekintetét, és vontatottan felelte:

— Hát szó, ami szó, Mihail... Grigorijnak félig-meddig igaza van; nem olyan könnyű az: kapom-fogom magam, oszt mán repülök is. Családos emberek vagyunk... Na várj, várj! — sietett elébevágni Miskának, mikor észrevette a legény türelmetlen mozdulatát. — Lehet, hogy semmi sem lesz az egészből... Hunnét tudhatnánk? Szetrakov alatt mán szétverték azt az osztagot, a többi meg nem is meri ideütni az orrát... Várjunk még egy cseppet. Később majd meglátjuk. Feleségem, gyermekem van. Rongy rajtok a ruha, lisztünk sincs... Hát hogy kapkodhatnám össze a betyárbútort, vághatnék neki a vak világnak? Éhkoppon maradnak...

Miska bosszúsan mozgatta szemöldökét, és a ház földjére szegezte tekintetét.

— Nem akartok jönni?

— Én azt mondom: várjunk még vele. Elmenni sose késő... Hát tik hogy gondoljátok, Grigorij Pantyelev, Hrisztonya?

— Várjunk egy kicsit.

Grigorij egészen felélénkült, hogy támogatást kapott Ivan Alekszejevicstől és Hrisztonyától.

— Hát persze. Én is ezt vallom. Emiatt vesztem össze Filkóval is. Nem úgy van a: hólyag, oszt fújjuk fel... Meg kell azt gondolni... Latra kell tenni, azt mondom...

Gon-gon-gon-gon! — szakadt ki a toronyból a félrevert harang zúgása, és elöntötte az utcákat, a teret, a közöket. A megáradt víz barna felszínén, a szikkadatlan krétafokokon, mint a tenger dübörgött végig a harangkongás, az erdőben lencseszemnyi apró foszlányokra szakadt, és nyögve halt el. Aztán még egyszer megkondult a harang, de most már szakadatlanul és izgatottan zúgta:

Gon-gon-gon-gon!

— Na, hínak mán! — Hrisztonya sűrűt pislogott. — Mingyán ülök is csónakba. Átevezek a túlsó partra. Be az erdőbe! Üthetik bottal a nyomom!

— Hát mink? — Kosevoj lomhán, öregesen állt fel.

— Nem megyünk azonnal — felelte Grigorij mindnyájuk helyett.

Kosevoj még egyet rántott szemöldökén, félrelökte göndör tincsekből fonódott nehéz, aranyszőke üstökét.

— Na, Isten áldjon benneteket... Úgy látszik, a mi útjaink elválnak!

Ivan Alekszejevics bocsánatkérően mosolygott:

— Fiatal vagy még, Misatka! Szilaj... Azt hiszed, nem tanálkoznak többet a mi útjaink. Pedig ta-nál-koz-nak! Biztos lehetsz benne!

Kosevoj búcsút vett tőlük, és elment. Az udvaron átvágva, a szomszédos szérű felé tartott.

Filkó az árokparton kucorgott. Mintha tudta volna, hogy erre jön. Felállt jöttére.

— Na, mi az? — kérdezte.

— Nem hajlandók jönni.

— Én mán régen tudtam. Tutyimutyiak... Griska kivált... Utolsó kapcabetyár az a te komád, hallod! Esztendőbe eccer szereti magamagát is. Megbántott a disznó! Henceg, hogy erősebb... Szerencséje, hogy nem vót nálam a csavarvágóm — agyoncsaptam vóna... — mondta gyenge hangján.

Miska mellette lépkedett. Filkó égnek álló tüskés sörtehajára nézett, és azt gondolta magában: „Hiszen ütötted volna, te kis menyét!"

Gyorsan haladtak. A harang minden kondulása úgy csapta meg őket, mint a korbácsütés.

— Gyere mihozzánk. Viszünk egy kis elemózsiát, oszt illa berek! Gyalogszerrel, a lovam itthun hagyom. Te semmit sem hozol?

— Mindenem rajtam van — mosolygott kaszrán Filkó. — Nincs kúriám, birtokra sem tettem szert... Bért mán fél hónapja nem kaptam. Hadd tollasodjon az a pókhasú Szergej Platonovics. Táncra perdül örömében, hogy nem követeltem a tartozást.

Abbahagyták a harangozást. Az álmos reggeli csendet, mely még nem rázta le magáról a szendert, most már semmi sem törte meg. Az útfélen tyúkok kapirgáltak a pernyében, a sövény mellett zsenge zöld legelőn hízott borjak őgyelegtek. Miska hátrapillantott: a kozákok már siettek a piactérre. Némelyik most lépett ki az udvarból, mentében gombolta be a kabátját vagy katonamundérját. A téren lóhátas kozák robogott át. Az iskola előtt tolongott a nép, fehérlettek a fejkendők, szoknyák, sűrűen sötétlett a kozákok fekete háta.

Egy vödrös asszony megállt, mert babonából nem akart előttük átmenni az úton.

— Mentek vagy nem? Mert akkor én megyek el előttetek? — mondta dühösen.

Miska köszönt neki. Az asszony mosolygósat pillantott rá a szétívelő szemöldöke alól.

— Minden kozák a piacra tart. Hát tik hová-merre? Te mér nem mégy oda, Mihajla?

— Otthun van egy kis dógom.

Eljutottak a közig. A szegletről már látni lehetett Miska háza tetejét, a szélhimbálta seregélydúcot meg a mellé kötött száraz meggyfaágat. A dombon gyengén salapált a szélmalom; a vitorla vázán, mint a condra, fityegett a szélszaggatta vászon. A csúcsos tetőn zörögve csapkolódott a bádoglemez.

A nap nem fényesen, de melegen sütött. A Don felől friss szellő fújt. A sarkon — az óhitűforma Arhip Bogatirjov, egy magas aggastyán udvarán, aki valamikor a gárdatüzér-ezredben szolgált — az asszonyok sárgaföldděl mázolták és fehérre meszelték a nagy kerek házat, hogy szép legyen húsvétra. Egyikük ganés agyagot dagasztott a lábával. Magasra fogott szoknyával körbe-körbe járt, de alig bírta emelgetni teli ikrájú fehér lábát. A bőrén vörös csík húzódott: a harisnyakötő nyoma. Ujja hegyével tartotta a felemelt szoknyát. A rongyból csinált harisnyakötő térden felül feszesen vágódott bele a húsba.

Az asszony nagyon hiú lehetett, mert kendőbe bugyolálta arcát, pedig még alacsonyan állt a nap. A másik két fiatal menyecske — mind a kettő Arhip menye — felkapaszkodott a létrán a takarosan fedett háztetőig, és meszelt. A nádas tető eresze egyenesre volt ütögetve. A rostból kötött meszelő le s fel járt könyékig felgyűrt ruhájú kezükben. Szemükig húzták a kendőt, mert fehér mészcseppek hulltak arcukra. Az asszonyok harmonikus, jól összeszokott hangon danolgattak. Az idősebb meny, az özvegy Marja, aki nyíltan átjárt Miska Kolevojhoz, egy szeplős, de takaros kozák asszony, gyújtott rá erőben és öblös zengzetességben férfiakéval vetekedő, faluszerte híres, mély hangján:

Mennyit szenved a harctéren...

A többiek is belevágtak. és vele együtt három szálon, művészien fonogatták ezt a kesergő, naivan panaszos asszonynótát:

Az én drága kedvesem,
Maga tölti meg az ágyút,
Énrám gondol szüntelen.

Miska és Filkó a kerítés mellett haladt, hallgatta az éneket, amelybe a rét felől szálló harsány csődörnyerítés hasított bele.

Jött egy levél fekete pecséttel:
Elesett a kedvesem,
Jaj, elesett, elesett a rózsám,
Bokor alatt fekszik véresen.

Marja hátrapillantott, és a keszkenő alól kivillanó meleg szürke szemével nézett az elhaladó Miskára. Elmosolyodott, hogy fényesre dörült fehér foltokkal telepettyezett arca, szerelmes mély hangján kanyargatta tovább:

Szőke haját, göndör haját
Szél tépdesi-zilálja,
Barna szemét, csillagszemét
Hollómadár kivájja.

Miska — mint valahányszor, ha asszonyfélével érintkezett — nyájasan mosolygott rá.

— Gyűrd feljebb azt a szoknyát, mert így semmit se látni a kerítésen keresztül! — szólt oda Pelagejának, a gazda lányának, aki az agyagot dagasztotta.

— Ha akarod, úgyis megláthatod — felelte Pelageja hunyorogva.

Maria csípőre tett kézzel a lépcsőn állt.

— Merre jártál, gyöngyvirágom? — kérdezte elnyújtva, de előbb jól szétnézett.

— Halászni...

— Ne csavarogj messzire, mingyán bemegyünk a csűrbe — heverészni egy kicsit.

— Ott az ipad, te szemérmetlen!

Maria csettintett egyet a nyelvével, elkacagta magát, és meghintette Miskát a bemártott meszelővel. A legény kabátjára, sapkájára bőven hulltak a fehér cseppek.

— Akkor legalább Filkót add kőcsön. Segítsen rendbetenni a

házat! — kiáltott utána a fiatalabb meny, és mosolyra villant egyenletes, cukorfehér foga.

Marja mondott valamit halkan, mire az asszonyokból kirobbant a kacagás.

— Parázna dög! — Filkó összevonta szemöldökét, meggyorsította lépteit, de Miska vágyakozó, gyöngéd mosollyal igazította helyre:

— Nem parázna, csak vidám, tüzes! Ha elmegyek, itt marad a szeretőm. „Isten veled, kedves rózsám!" — dalolta, amikor belépett a kisajtón.

23

Kosevoj távozása után egy ideig némán üldögéltek a kozákok. A falu felett riadtan repkedett a félrevert harang kongása, belérezgett az ablaküveg. Ivan Alekszejevics kitekintett rajta. A szín mállós reggeli árnyékot vetett a földre. A gyep gyapja őszesen csillogott a harmatözönben. Az ég az üvegen át is tágasan, mélykéken ragyogott. Ivan Alekszejevics a gubancos kobakját lógató Hrisztonyára nézett.

— Lehet, hogy ennyibe marad a dolog. A migulinszkajaiak szétverték őket, többet nem merik ideütni az orrukat...

— Nem? Ugyan! — rándult meg Grigorij egész testében. — Ha egyszer elkezdték, jó lesz vigyázni!... Nahát akkor megyünk a piacra?

Ivan Alekszejevics sapkája után nyúlt.

— Mondjátok, fiúk — kérdezte, hogy eloszlassa kételyeit —, nem rozsdásodtunk be csakugyan? Ez a Miska, ha szilaj is, de azért talpraesett legény... Derekasan ránk pirított.

Egyik sem felelt neki. Némán léptek ki a házból, indultak a piactér felé.

Ivan Alekszejevics elgondolkozva lépegetett. Lába alá nézett. Emésztette, hogy megtagadta önmagát, nem úgy cselekedett, ahogy a lelkiismerete diktálta. Az igazság Filkó és Kosevoj oldalán volt. El kellett volna menni, nem pedig itt tétovázni. Az a mentegetőzés, amellyel gondolatban áltatta magát, üresen kongott, az értelem belülről felharsanó, gúnyos hangja beomlasztotta, ahogy a ló patája beomlasztja a pocsolya vékony jégkérgét. A legelső csetepatéban átpártolni a bolsevikokhoz — ez volt az egyetlen, amit Ivan Alekszejevics szilárdan eltökélt. Ez az el-

határozás teljesen megérett benne, mialatt a piac felé haladtak, de sem Grigorijnak, sem Hrisztonyának nem szólt róla, mert homályosan sejtette, hogy azok lelkét most másvalami foglalkoztatja, és tudata mélyén már félt tőlük. Együtt, hármasban vetették el Filkó javaslatát, családjukra hivatkozva tagadták meg a menekülést, holott mindnyájan tudták, hogy a családra hivatkozás csak gyenge kifogás, és azzal nem lehet megmenteni semmit. Most mind a három külön-külön, a maga módján, kényelmetlenül érezte magát társai előtt, mintha szégyenletes, galád tettet követett volna el. Némán haladtak; a Melehov-ház előtt Ivan Alekszejevics már nem bírta tovább a csömörletes némaságot.

— Mi tűrés-tagadás — mondotta dorgálva önmagát meg a másik kettőt —, a frontról bolsevikoknak jöttünk haza, most meg úgy lapulunk, mint dinnye a fűben! Aki akar, harcoljon értük, mink pedig a szoknya mellett üdülünk...

— Én mán eleget verekedtem, kóstoljon bele más is.

— Mit művelnek ezek?... Zsiványkodnak! Hát mér vóna kötelességünk véllek tartani? Miféle veresgárda ez! Asszonyokat erőszakoltak meg, elrabolták a más jószágát. Jól ki kell nyitni a szemét az embernek. A vak minden szegletbe beleüti magát.

— Magad szemével láttad, Hrisztan? — kérdezte elkeseredetten Ivan Alekszejevics.

— Azt mondják az emberek.

— Ahá... az emberek...

— Jól van! Elég legyen mán! Még meghallja valaki.

A piacon dúsan virítottak a kozák sapkák, nadrágsávok, csak itt-ott feketéllett egy-egy bozontos fekete kucsma, mint valami kis sziget. Idegyűlt az egész falu. Asszony nem volt egy sem. Csupa öregember meg frontharcos kozák vagy fiatalabb férfi. Elöl botjukra támaszkodva a legvénebbek álltak, a tiszteletbeli bírák, az egyházközségi tanács tagjai, az iskolaszéki tagok meg a kurátor. Grigorij végignézett a tömegen, apja őszbe vegyült fekete szakállát kereste. Az öreg Melehov nászura: Miron Grigorjevics mellett állt. Előttük kitüntetésekkel teletűzdelt parádés szürke egyenruhában Grisaka apó támaszkodott bütykös botjára. A nászuramék mellett pirosan, mosolygósan, mint az alma, állt a Hazug Avgyejics, Matvej Kasulin, Arhip Bogatirjov és Cucli Atyopin, akinek szintén kozák sapka díszelgett a fején; távolabb félkör alakú sűrű léckerítésként sorakoztak az ismerősök: a szakállas Jegor Szinyilin, Patkós Jakov, Andrej Kasulin, Nyikolaj Kosevoj,

a langaléta Borscsov, Anyikuska, Martyin Samil, Gromov, a gémlábú molnár, Jakov Kolovejgyin, Merkulov, Fedot Bodovszkov, Ivan Tomilin, Jefipan Makszajev, Zahar Koroljov, Antyip, a Hazug Avgyejics fia, egy pisze orrú, alacsony kozákocska. Grigorij átmentében a kör ellenkező oldalán pillantotta meg bátyját, Petrót. Inge tele volt aggatva a György-keresztek narancssárga-fekete szalagocskáival. A félkarú Aljosa Samillal vigyorogtak egymásra. Tőle balra villogott Mityka Korsunov zöld szeme. Éppen rágyújtott Prohor Zikov cigarettájáról. Prohor segített neki: borjúszemét kidüllesztve, cuppogó ajakkal szította a cigaretta tüzét. Hátul fiatal kozákok tolongtak; a kör közepén az ingó-bingó asztalkánál — amely mind a négy lábával belesüppedt a szikkadatlan, engedelmes földbe — ült Nazar, a községi Forradalmi Bizottság elnöke. Mellette — kezével az asztal lapjára támaszkodva — állt egy hadnagy, kokárdás, keki színű sapkában, vállpántos mentében, keskeny keki lovaglónadrágban. Grigorij nem ismerte. A Forradalmi Bizottság elnöke zavartan dünnyögött neki valamit. A hadnagy kissé meghajolt, az elnök szakállához billentette nagy szétálló fülét, úgy hallgatta. A piac halk zümmögéssel telt meg, akár a méhkaptár. A kozákok tereferéltek, tréfálkoztak, de mindnyájuk arcán feszült várakozás ült.

— Kezdjük mán! Mire várunk? Majdnem mind együtt vagyunk! — kiáltotta valaki fiatalosan. Nem bírta már a várakozást.

A tiszt fesztelenül felegyenesedett, levette sapkáját, és közvetlen hangon, mintha családi körben beszélne, megszólalt:

— Bátyámuraim és frontharcos kozák testvéreim! Hallottátok, mi történt Szetrakov falvában?

— Ki fia-bornya e? Hová valósi? — dörmögött Hrisztonya.

— Vesenszkajai, a Csornaja Recska határába valósi, Szoldatovnak híják vagy ilyesformán... — felelte valaki.

— Szetrakovba — folytatta a hadnagy — a minap bevonult egy vörösgárdista osztag. A németek elfoglalták Ukrajnát, és elhatoltak a Doni Sereg Körzetéig, visszavetették a vörösöket a vasut mellől. Így azok a migulinszkajai határon vágtak át. Elfoglalták a falut, egymás után rabolták el a kozákok jószágait, megerőszakolták asszonyaikat, törvénytelen letartóztatásokat hajtottak végre és így tovább... Mikor a környező falvak népe tudomást szerzett a történtekről, a kozákok fegyverrel a kezükben támadták meg a rablókat. Az osztag felerészét kiirtották, másik

felét foglyul ejtették. A migulinszkajaiak gazdag zsákmányra tettek szert. Migulinszkaja és Kazanszkaja lerázta nyakáról a bolsevik uralom jármát. A kozákok apraja-nagyja a Csendes Don védelmére kelt. Vesenszkajában szétkergették a Forradalmi Bizottságot, községi atamánt választottak, a falvak javarészben szintén.

Az öregek a hadnagy beszédének ennél a pontjánál halkan, higgadtan felzúgtak.

— Mindenütt osztagok alakultak. A frontharcosokból nektek is osztagot kell szerveznetek, hogy megvédjétek a járást a rablófosztogató vad hordák újabb rajtaütése ellen. Vissza kell állítanunk a magunk kozák kormányzatát! Nekünk nem kell a vörös uralom, mert csakis züllöttséget, romlást hoz és nem szabadságot! Hisz nem engedhetjük meg, hogy a muzsikok megbecstelenítsék feleségeinket, húgainkat, hogy csúfot űzzenek a mi pravoszláv hitünkből, beszennyezzék szent templomainkat, elraboljják jószágainkat, vagyonunkat... Így van, bátyámuraim?

A piacon csak úgy mennydörgött az egyhangú „úgy van!" kiáltás. A hadnagy elkezdett olvasni egy hektográfon sokszorosított kiáltványt. Az elnök elosont az asztal mellől: ottfelejtett valami iratot. A tömeg szót sem ejtett, figyelmesen hallgatott. Hátul unottan beszélgettek a frontharcosok.

Mihelyt a tiszt hozzáfogott az olvasáshoz, Grigorij kikászolódott a tömegből. Hazafelé menet ráérősen ballagott Visszarion atya háza szöglete felé. Miron Grigorjevics észrevette veje távozását, és oldalba könyékelte Pantyelej Prokofjevicset.

— Odanézz: kereket oldott a kisebbik fiad!

Pantyelej Prokofjevics kibicegett a körből, kérőn és parancsolón kiáltott utána:

— Grigorij!

Grigorij oldalt fordult, de nem nézett hátra.

— Gyere vissza, fiacskám!

— Minek mégy el? Gyere vissza! — zúdultak fel a hangok, és az arcok sorfala Grigorij felé fordult.

— Ez is megérdemelte a tiszti rangot!

— Kár úgy fintorgatni az órod!

— Egy bandába vót véllek!

— Ű is ivott egy kis kozák vért!

— Veres zsivány!

Grigorij jól hallotta ezeket a kifakadásokat. Összeszorított fo-

gakkal hallgatta, nyilván küszködött magával; úgy tetszett, hogy még csak egy pillanat — és elindul, vissza se néz többet.

Pantyelej Prokofjevics és Petro megkönnyebbülten sóhajtott fel, amikor Grigorij meglódult, és lesütött szemmel elindult, vissza a tömegbe.

Az öregek istenigazában nekiveselkedtek a dolognak; bámulatos gyorsasággal nyomban atamánná választották Miron Grigorjevics Korsunovot. Fehér arcának minden szeplőpettye beleszürkült, mikor kilépett középre, és a régi atamán kezéből átvette az atamáni hatalom jelképét, a rézfejű atamán botot. Eddig még sohasem viselte ezt a tisztséget. Míg a választás tartott, szabadkozott, ki akart bújni alóla, mondván, hogy nem szolgált ő rá erre a nagy tisztességre, a betűvetés sem kenyere, de a vének egymás szavába vágva unszolták:

— Vedd el ezt a botot! Ne csökönyösködj, Grigorics!

— Te vagy az első gazda a faluba.

— Nem pocsékolod el a falu vagyonát!

— Vigyázz, el ne idd a falu porcióját, mint Szemjon!

— De, de... elissza ez!

— Van mit elhajtani helyébe a portájáról.

— Megnyúzzuk, akár a birkát!

A hirtelen választás meg az egész ostromállapot annyira rendkívüli volt, hogy Miron Grigorjevics minden különösebb rimánkodás nélkül vállalta az atamánságot. Most nem úgy választottak, mint azelőtt. Rendszerint kijött a járási atamán, összehívták a tekintélyesebbeket, jelölteket állítottak; most meg nagy sebbel-lobbal, minden ceremónia nélkül csinálták: „Aki Korsunovra szavaz, álljon jobbra!" Az egész tömeg jobbra tódult, csak Zinovij, a csizmadia maradt állva a helyén egyedül, árván, mint égett tuskó a réten. Orrolt Korsunovra.

A verejtékező Miron Grigorijevicsnek egy szempillantás alatt markába nyomták az atamánbotot, és távolabb is, meg közvetlenül a fülénél, felharsant az üdvrivalgás:

— Áldomást rá!

— Mindenki rád szavazott!

— Ezt le kell öblíteni!

— Hintázzátok meg az új atamánt!

De a hadnagy félbeszakította a rivalgást, és ügyesen a kérdések ésszerű megoldására irányította a gyűlés figyelmét. Felvetette az osztagparancsnok megválasztásának kérdését. Bizonyára

hallott már Vesenszkajában Grigorijról. Hízelegve fordult feléje, és hogy a falunak is hízelegjen, azt ajánlotta:

— Kívánatos volna, hogy tiszt legyen a parancsnok! Akkor sikeresebben folyik a dolog, ha harcra kerül sor, veszteség is kevesebb lesz. A ti falutokban meg annyi a hős, mint égen a csillag. Én persze nem kényszeríthetem rátok akaratomat, bajtársak, de a magam részéről Melehov zászlóst ajánlom.

— Méket?

— Kettő is van!

A tiszt szeme végigsiklott a tömegen, aztán Grigorij hátul látszó, lehajtott fején állapodott meg.

— Grigorij Melehovot! — kiáltotta a hadnagy mosolyogva. — Mit szóltok hozzá, bajtársak?

— Isten éltesse!

— Kérem alázattal, nekünk jó!

— Grigorij Pantyelejevics! Derék legény!

— Lépj középre! Gyere mán elő!

— Látni akarnak az öregek!

Grigorijt addig taszigálták hátulról, amíg vérvörös arccal kilépett a kör közepére, és úgy nézegetett körül, mint az üldözött vad.

— Vezesd a mi fiainkat! — koppantott egyet botjával Matvej Kasulin, és széles lendülettel keresztet vetett. — Vezessed, irányítsad őket, de úgy, hogy egy csapatba megmaradjanak, akár a libák a jó gúnár csapatjába. Ahogy az vigyáz a maga fajtájára, ója ragadozó állattól is, embertől is, hát te is úgy ügyelj ezekre! Szógálj még vagy négy keresztet a mejjedre, adja a jó Isten!

— Derék fiad van, Pantyelej Prokofjevics!

— Arany feje van! Eszes a kutyaházi!

— Sánta ördög! Áldomást rá, legalább négy akóval!

— Ha-ha-ha-ha!... Le-öb-lít-jük!

— Bátyámuraim! Csendesebben! Jó volna talán, ha két-három névsort szerkesztenénk, mellőznénk mindenféle önkéntességet. Önkéntesek vagy jelentkeznek, vagy nem...

— Három évfolyamot!

— Ötöt!

— Önkénteseket kell verbuválni!

— Eriggy magad, ki tart vissza?

A hadnagyhoz, aki éppen valamit tárgyalt az új atamánnal, odalépett négy felvégi vén. Egyikük — alacsony, fogatlan vén-

ember, utcai gúnynevén Bögyörő — arról volt híres, hogy egész életében örökké perelt. Olyan sűrűn járt a bíróságra, hogy egyetlen fehér kancája nagyszerűen megtanulta az odavezető utat. Ha a gazdája ittasan belevetette magát a kasfarba, és nagyot rikkantott sípoló kappanhangján: „A bíróságra!" — a kanca magától elindult a város felé vivő úton. Bögyörő kis sapkáját levéve lépett oda a hadnagyhoz. A többi vén megállt mellette. Egyikük, Geraszim Boldirev, a módos gazda volt, akit mindenki tisztelt. Bögyörő, mivel sok egyéb kitűnő tulajdonságán kívül ékesszólásával is kivált, elsőnek szólította meg a hadnagyot:

— Nagyságos uram!

— Mit óhajtanak, bátyámuraim? — kérdezte a hadnagy; nyájasan feléjük hajolt, és odatartotta húsos cimpájú nagy fülét.

— Nagyságos uram, úgy látszik, nem sokat hallhatott a mi falunkról, mer lám, kit jelölt ki parancsnoknak. Mink, öregek, megfellebbezzük a maga határozatát, mert jogunk van rá. Mink visszautasítiuk!

— Mit, kit utasítanak vissza? Mi a baj?

— Az, hogy nem bízhatunk benne, ha eccer ű maga is a veresgárdába szógált, parancsnok vót ott is. Csak két hónapja jött haza, de csak azér, mer megsebesült.

A hadnagy elpirult. A füle mintha megduzzadt volna a beléje tódult vértől.

— Lehetetlen! Nem hallottam róla!... Erről nekem senki sem szólt egy szót sem...

— Való a: bolsevik vót — erősítgette Geraszim Boldirev. — Nem bízunk benne!

— El kell csapni! Lám, mit mondanak a fiatalok? „Mingyán az első csatában elárul bennünket!" — azt mondiák.

— Bátyámuraim! — kiáltotta a hadnagy lábujjhegyre emelkedve: a frontharcosokat ravaszul mellőzve, az öregekhez fordult. — Bátyámuraim! Grigorij Melehov zászlóst választottuk osztagparancsnokká. De vajon nem ütközik-e ez valami akadályba? Az imént közölték velem, hogy a télen maga Melehov is a vörösgárdában volt. Vajon rábízhatjátok-e tehát fiaitokat, unokáitokat? És ti, frontharcos bajtársak, vajon nyugodt lélekkel követnétek-e az ilyen osztagparancsnokot?

A kozákok megrökönyödve hallgattak. Aztán hirtelen óriásira dagadt a lárma. Az egyes kiáltások, rikoltások miatt nem lehetett érteni egy szót sem. Mikor jól kióbégatták magukat, lecsillapod-

tak. A gubancos szemöldökű öreg Bogatirjov lépett ki a kör közepére. A gyülekezet előtt levette sapkáját, és körülnézett.

— Úgy gondolom evvel a buta eszemmel: nem kéne Grigorij Pantyelejevicsre bízni ezt a tisztséget. Bűn terheli az ű lelkét. Hallottunk mink mindent. Elébb szógáljon rá a bizalomra, vezekelje le a bűnét, ótán majd meglássuk. Vitéz harcos — tudjuk... De a napocskát is eltakarja a felleg, úgy, hogy nem lehet látni. Mink se látjuk az ű érdemét, mert a bolsevik szógálat eltakarja a szemünk elől!

— Legyen közlegény! — vetette közbe hevesen a fiatal Andrej Kasulin.

— Csődörösnek megfelel!

— Petro Melehov legyen a parancsnok!

— Jól beválasztottunk! Kit vettünk a nyakunkba?!

— Nincs is rá szükségem! Kelletek a fenének, de nekem nem! — kiáltotta Grigorij hátulról, és belevörösödött a nagy izgalomba. Legyintett egyet. — Magam sem vállalom! — ismételte. — Hátam közepe sem kíván benneteket! — Nadrágja mély zsebébe süllyesztette öklét, és meggörnyedve, gémléptekkel vonult hazafelé.

Gúnyos szóözön ömlött utána:

— Na-na, csak ne olyan hegyesen!

— Büdös kölyök! Hogy felrántotta azt a kampós ormányát!

— Ha-ha-ha!

— Lám, mire viszi a török vére!

— Nem fogja lenyelni, ne féljetek! Az első vonalba is megmondta a magáét a tiszteknek! Hát még itt...!

— Gyere vissza!

— Ha-ha-ha!

— Bilincset rá! phü! Hinnye, az áldóját!

— Mér csak acsarkodtok rá? Bíróság elé vele!

Lassan-lassan csillapodtak le. Valaki meglökött valakit a vita hevében, valakinek beütötték az orrát, hogy csak úgy csurgott a vére. Egy fiatal kozák váratlanul jókora gümővel lett gazdagabb: a szeme alá kapott egyet. Az általános megnyugvás után hozzáfogtak megválasztani a szakaszparancsnokot. Petro Melehovra esett a választás. Bíborvörös lett a büszkeségtől. De a hadnagy csak ekkor ütközött bele az előrelátatlan nagy akadályba, akár a tüzes paripa a túl magas korlátba: az önkéntesek jelentkezésére került volna sor, de önkéntes nem akadt. A frontharcosok eddig

is tartózkodóan szemlélték a történteket. Haboztak, nem akartak jelentkezni, tréfával szerették volna elütni a dolgot.

— Mi az, Anyikej, hát te nem jelentkezel?

— Fiatal vagyok még én ahho... Lám, bajszom sem ütközik...

— Ne tréfálj! Csúfot akarsz űzni belőlünk? — üvöltött rá, bele a fülébe, az öreg Kasulin.

Anyikej csak legyintett, akár a döngicsélő szúnyogra:

— Eriggy, írasd be a magad Andrjuskáját.

— Mán beírattam!

— Prohor Zikov! — kiáltották az asztal mellől.

— Igen!

— Jelentkezel?

— Még nem tudom...

— Mán be is írtak!

Mityka Korsunov komoly arccal lépett oda az asztalhoz, és szaggatottan parancsolta:

— Írj be én-gem is!

— Na, kinek van még kedve felcsapni?... Fedot Bodovszkov... Te jelentkezel?

— Sérvem van, bátyámuraim! — suttogta Fedot, alig lehetett érteni. Szerényen lesütötte ferde kalmük szemét.

A frontharcosok leplezetlenül kikacagták, oldalát fogta nevettében mindegyik, és bőven áradt belőlük az esetlen, vastag tréfa.

— Vidd az asszont is... Alkalmankint majd meggyógyítja azt a sérvet: helyreigazítja.

— Aha-ha-ha-ha! — Csak úgy gurultak hátul nevettükben, köhécseltek, villogtatták fogukat meg a kacagástól olajos fényű szemüket.

A másik végről, mint a cinege, szállt errefelé az újabb tréfa:

— Majd megteszünk szakácsnak! Ha ízetlen zöldséglevest főzöl, addig tőtjük beléd, míg az alvégedből kimossa azt a sérvet.

— Nem fogsz sebesen szaladni — legfeljebb, ha kergetnek visszafelé.

Az öregek méltatlankodtak, dorgálták őket:

— Elég legyen mán! Lám csak, milyen jókedvük van!

— Ez a banda is jókor járja a bolondját.

— Nem szégyellitek magatokat, gyerekek! — pirongatta őket az egyik vén. — Vigyázzatok, mer az Isten nem bocsátja meg.

Ott százával halnak az emberek, ti meg... Az Isten megver benneteket.

— Ivan Tomilin — fordult hátra a hadnagy, és szétnézett.

— Én tüzér vagyok — felelte Ivan.

— Jelentkezel? Nekünk tüzérekre is szükségünk van.

— Írjad, bánja a fene!

Zahar Koroljov, Anyikuska és még néhányan csipkelődni kezdtek a tüzérrel.

— Majd fűzfából faragunk néked ágyút!

— Tökkel tötöd meg. Kartács helyett meg jó lesz a kolompér!

Tréfaszó, nevetgélés közben iratkozott be hatvan kozák. Utolsónak Hrisztonya jelentkezett.

Odalépett az asztalhoz, és közben-közben szünetet tartva mondta:

— Firkantsd oda az én nevem is. De előre megmondom, hogy én verekedni nem fogok.

— Hát akkor minek jelentkezel? — kérdezte bosszúsan a hadnagy.

— Szétnézek, hadnagy úr, szétnézek egy kicsit a világba.

— Írjátok be — vont vállat a hadnagy.

Délfelé járt az idő, amikor szétszéledtek a piacról. Úgy határoztak, hogy mindjárt másnap indulnak a migulinszkajai kozákok megsegítésére.

Másnap azonban a hatvan önkéntes közül csak vagy negyven gyűlt össze. Petro nyalkán kiöltözött, magas csizma, köpeny volt rajta. Megszemlélte a kozákokat. Sokuk vállán újonnan felvarrt pánt kéklett a régi ezredszámokkal, némelyik vállpánt nélküli mundérban feszített. A nyergeken — mind a nyeregtáskában, mind az oldalzsákban — tábori málha duzzadozott: elemózsia, fehérnemű meg töltény, amit még a frontról hoztak tartaléknak. Puskája nem mindenkinek volt, de hideg fegyvere legtöbbjüknek.

Asszonyok, lányok, gyermekek, öregek gyűltek a térre, hogy búcsúztassák a hadbavonulókat. Petro pihent lovát táncoltatva sorakoztatta félszázadát, szemügyre vette a különféle színű lovakat, a különféle viseletű lovasokat: ki köpenyt, ki mundért, ki meg esőköpenyt vett magára eső ellen. Indulj-t vezényelt. A kis osztag felkaptatott a hegyre. A kozákok mogorván néztek vissza a falura, a hátulsó sorban búcsúlövés pukkant. A dombtetőn Petro felhúzta kesztyűjét, szétsimogatta szalmasárga bajuszát.

Megfordította lovát, úgyhogy a csődör szaporán táncoló lábbal oldalvást haladt. Petro bal kezével tartotta sapkáját, hogy le ne fújja a szél, és mosolyogva kiáltotta:

— Szá-á-á-zad! Vigyázz!... Ügetés!

A kozákok felemelkedtek a nyeregben, meglóbálták korbácsukat, és a lovak ügetni kezdtek. A szél arcukba vágott, cibálta a lovak farkát, sörényét, esőt ígért. Megeredt a tréfa, a beszélgetés. Hrisztonya alatt megbotlott a széles szügyű fekete csődör. Gazdája végigvágott rajta egy karikásnak is beillő korbáccsal. A csődör kényesen meggörbítette nyakát, sebesvágtába csapott át, és kiszökkent a sorból.

A vidám hangulat egészen Karginszkajáig tartott. Abban a szilárd meggyőződésben haladtak, hogy nem lesz itt semmiféle háború, hogy a migulinszkajai dolog nem egyéb, mint a bolsevikok véletlen behatolása kozák területre.

24

Karginszkajába estenden érkeztek meg. A városban már nem volt egy szál frontharcos sem: mind elment Migulinszkajába. Petro lóról!-t vezényelt osztagának a téren, Levocskin kereskedő üzlete előtt, ő maga pedig elment a járási atamán lakására. Hatalmas termetű, olajbarna arcú tiszt fogadta. Kaukázusi szíjjal övezett, vállpánt nélküli, hosszú, bő inget, fehér gyapjúharisnyába eresztett, oldalsávos bugyogós kozák nadrágot viselt. Vékony ajka szögletében pipa lógott. Szikrázó barna szemével sunyin, alulról kancsalgott. A lépcsőn állva pöfékelt, és nézte a közeledő Petrót. Egész tömör alakja, az ing alatt, a mellén és karján dudorodó vaskemény izomhalmok elárulták, hogy nem közönséges erő szunnyad bennük.

— Maga a járási atamán?

A tiszt kifújt egy hatalmas füstfelleget kajla bajusza alól.

— Igen. Én vagyok a járási atamán — zengte bariton hangja. — Kihez van szerencsém?

Petro megmondta a nevét. Az atamán kezet fogott vele, és kissé meghajtotta a fejét.

— Fjodor Dmitrijevics Lihovidov.

A Guszino-Lihovidovszk falvából származó Fjodor Lihovidov egészen rendkívüli ember volt. Hadapródiskolán tanult. Amikor

elvégezte, hosszú időre eltűnt. Néhány év múlva hirtelen-váratlan betoppant a faluba. Felsőbb hatóságok engedélyével önkénteseket kezdett toborozni a tényleges időt leszolgált kozákokból. A mostani kargini járás területén összeverbuvált egy századra való, mindenre elszánt kalandort, és Perzsiába vezette őket. Egy évet töltött ott osztagával. Ők alkották a sah személyi testőrségét. A perzsa forradalom napjaiban ő is futott a sahhal, igyekezett menteni az irháját. Miután elvesztette osztagát, ugyanilyen hirtelen megint Karginban termett. Elhozta a kozákok egy részét, három telivér arabs mént — mind a három a sah istállójából való versenyző volt —, hozott dús zsákmányt is: drága szőnyegeket, rendkívül ritka ékszereket, pazarnál pazarabb színű selyemkelméket. Álló hónapig lődörgött elébb-hátrább, jó sok perzsa aranyat szélnek eresztett bugyogója zsebéből. Falurol falura nyargalászott legszebb, vékony lábú, hófehér ménjén, amelyik olyan kecsesen hordta a fejét, akár a hattyú, felrúgtatott vele Levocskin boltja lépcsőjén anélkül, hogy leszállt volna a nyeregből, vett egyetmást, fizetett, és kilovagolt a szemközti ajtón. Fjodor Lihovidov ugyanolyan váratlanul kámforrá vált, ahogy érkezett. Vele együtt tűnt el elválhatatlan kísérője: Pantyeljuska, a legénye, egy guszinói kozák, aki gyönyörűen tudott táncolni. Nyoma veszett a három ménnek és mindennek, amit csak Lihovidov Perzsiából hozott.

Fél év múlva Albániában bukkant fel. Onnan, Durazzóból érkeztek Karginba, az ismerősök címére, az Albánia kék hegyi panorámáit ábrázoló, furcsa pecsétű levelezőlapok. Azután Olaszországba ruccant át. Majd keresztül-kasul utazta a Balkánt, megfordult Romániában, Nyugat-Európában. Hajszál híján Spanyolhonba is átrepítette a nagy lendület. A titokzatosság köde lengte körül Fjodor Dmitrijevics alakját. A legváltozatosabb mendemondák, találgatások jártak faluról falura vele kapcsolatban. Csak egyet tudtak róla biztosan: bizalmas viszonyban van cári körökkel. Pityerben nagykutyákkal tartott ismeretséget.

Tekintélyes tagja volt az Orosz Népi Szövetségnek, de arról, hogy milyen küldetést teljesített külföldön — fogalma sem volt senkinek.

Fjodor Lihovidov külföldről visszatérte után Penzában telepedett meg, az ottani főkormányzó mellett dolgozott. Karginban az ismerősök látták a fényképét, utána sokáig csóválták a fejüket, és zavartan csettintgettek a nyelvükkel. „Hm, hm!" — „De fel-

vitte Isten a dógát ennek a Fjodor Dmitrijevicsnek!" — „Milyen nagy urakkal komázik!" Mert a fényképen Fjodor Dmitrijevics éppen a hintajába szálló kormányzoné karját tartja: olajbarna szerb arcán, kampós orra körül mosoly játszadozik. Maga a kormányzó nyájasan mosolyog rá, mint a rokonára, a széles hátú kocsis előrenyújtott kezében alig bírja tartani a gyeplot, a lovak már majd elrepülnek, és türelmetlenül harapdálják a zablát. Fjodor Dmitrijevics gálánsan emeli bozontos kucsmájához egyik kezét, a másikkal meg, akár a csészét, tartja a kormányzóné kis könyökét.

Néhány évig hírét sem hallották. Csak 1917 végén bukkant fel ismét Karginban. Úgy berendezkedett, mintha sokáig ott akarna maradni. Elhozta a feleségét, valami ukrán vagy lengyel nőt, meg a gyermekét is. A térre néző kis négyszobás házban telepedett meg. Valamiféle terveket forgatott a fejében egész télen át, de senki sem tudta, mit. Ősztől tavaszig (hej, pedig szigorú tél volt; nem olyan, amilyen a Don vidékén lenni szokott!) tárva-nyitva álltak az amúgy is csak egyszeres ablakok. Edzette családját, magát — a kozákok nagy ámulatára.

1918 tavaszán a vörösgárdisták szetrakovi mészárlása után megtették atamánnak. Ekkor bontakozott ki teljes nagyságában Fjodor Lihovidov hatalmas tehetsége. A járás olyan kemény kézbe került, hogy egy hét múlva még az öregek is csóválták a fejüket. Megtanította kesztyűbe dudálni a kozákokat, de úgy, hogy a járási gyűlésen elmondott beszéde után (Lihovidov jól beszélt; a természet nemcsak erővel, hanem ésszel is bőven felruházta) úgy bömböltek a vének, akár a bikagulya: „Éljen a nagyságos úr!", „Kérjük alázatosan!", „Úgy van!"

Az új atamán vasmarokkal fogta a gyeplőt. Alig jutott el Karginszkajába a Szetrakov alatti csata híre, másnap már teljes létszámban odairányította a járás minden frontharcosát. A bevándoroltak (akik a járás lakosságának harmadát alkották) kezdetben nem nagyon akartak menni, a katonák — lelkes bolsevikok — tiltakoztak, de Lihovidov a gyűlésen nem engedett a követeléséből; az öregek aláírták azt a Lihovidov-féle javaslatot, melynek értelmében ki kell telepíteni minden „muzsikot", aki nem vesz részt a Don védelmében. És másnap a katonákkal megrakott szekerek tucatja harmonika- és nótaszóval vonult Napolov meg Csernyeckaja ukrán falu felé. A bevándoroltak közül csak néhány fiatal katona pártolt át a vörösgárdistákhoz. Vaszilij

Sztorozsenko vezette őket, aki annak idején az 1. géppuskás ezredben szolgált.

Az atamán már járásáról megismerte Petróban a közlegényből lett tisztet. Nem is tessékelte Petrót a szobába, és a jóindulatú familiaritás árnyalatával mondotta:

— Nem, kedves öcsém, nincs nektek semmi keresnivalótok Migulinszkajában. Nélületek is elboldogultak: tegnap este kaptuk a sürgönyt. Menjetek csak haza, várjátok a parancsot. Hanem jobban meg kell ám abajgatni azokat a kozákokat! Akkora falu, és csak negyven harcost állított ki?! Cibáljátok meg az üstökét annak a sok gazfickónak! Hisz az ő bőrükre megy a játék! Na, Isten áldjon. Minden jókat.

Bement a házba. Meglepő könnyedséggel vitte hatalmas testét, bár kissé csoszogott egyszerű csizmája talpával. Petro a térre, a kozákok felé irányította lépteit. Csak úgy záporoztak rá a kérdések:

— Na, mi van?

— Hogy s mint?

— Megyünk-e Migulinszkaja ellen?

Petro nem is titkolta örömét:

— Haza! Nélkülünk is elbántak véllek! — mondta mosolyogva.

A kozákok is elmosolyodtak és csoportosan indultak a kerítés mellé kötött lovakhoz.

Hrisztonya még fel is lélegzett, mintha nagy kő esett volna le a szívéről, és Tomilin vállára csapott:

— Szóval megyünk haza, mozsaras cimborám!

— Az asszonyok mán úgy is eleget búsultak utánunk.

— Mingyán indulunk!

Meghányták-vetették a dolgot, elhatározták, hogy nem hálnak meg itt, hanem azonnal indulnak. Karginszkajába csak ímmel-ámmal vonultak, ritkán csaptak át ügetésbe, de bezzeg onnan teljes erővel, lóhalálában nyargaltak hazafelé. Hellyel-közzel sebesvágtára szorították a paripákat. A paták alatt tompán dübörgött az aszályban kérgesre keményedett föld. Valahol a Donon, a távoli dombtetőkön túl lila villám cikázott.

Éjfélkor érkeztek haza. A hegyről lefelé ereszkedve Anyikuska durrantott egyet osztrák puskájával. Sortűz ropogott rá. Jelezték, hogy jönnek hazafelé. Feleletül faluszerte ugatni kezdtek a kutyák. Mikor megérezte, hogy közel az otthon, remegve, rekedten felnyerített egy paripa. A faluban szétszéledtek, ki erre, ki

arra. Martyin Samil megkönnyebbülten dünnyögte, mikor búcsút vett Petrótól:

— Jól kiverekedtük magunkat! Így van e jól!

Petro elmosolyodott a sötétben, és a maguk portája felé lovagolt.

Pantyelej Prokofjevics ment ki rendbe tenni a csődört. Lenyergelte, bevezette az istállóba. Petróval együtt indult befelé a házba.

— Elhalasztották?

— Öhöm.

— Na, hála legyen az Istennek! Bár soha életembe ne hallanék többet rúlla!

Darja forró testtel kelt fel az ágyból. Vacsorát készített az urának. A nagyházból gatyaszárban jött ki Grigorij. Fekete szőrös mellét vakargatva, gúnyosan mosolygott bátyjára.

— Na, hát legyűrtétek őket?

— Most éppen a zöccségleves maradékát gyűröm lefelé.

— Csak rajta! A levest, azt miharabb legyűrjük, kivált ha én is nekidűlök, oszt segítek enni!

Húsvétig csakugyan hírét sem hallották a háborúnak, de nagyszombaton gyorsfutár nyargalt Tatarszkba Vesenszkajából. Tajtékzó paripáját Korsunovék kapujánál hagyta, és kardjával csörömpölve futott fel a tornác lépcsőjén.

— Mi az újság? — fogadta Miron Grigorjevics a küszöbön.

— Az atamánt keresem.

— Mink vónánk.

— Azonnal szereljék fel a kozákokat. Podtyelkov a migulinszkajai járáson keresztül jön a veresgárdával. Itt a parancs. — És a levéllel együtt kifordította sapkája izzadt bélését.

Grisaka apó kijött a beszélgetésre. Pápaszem-jármot tett az orrára. Az udvarról befutott Mityka. A körzeti atamán parancsát együtt olvasták el. A futár a faragott korlátnak dőlt, ruhája ujjával szétmázolta szélbarnította arcán a porcsíkokat.

Húsvét első napján — miután a böjt véget ért, és jóllaktak húsfélével — kivonultak a falubeli kozákok. Afjorov tábornok parancsa szigorú volt: a kozák rendből való kitaszítással fenyegette az engedetleneket. Ezért aztán nem negyven ember vonult Podtyelkov ellen, mint első ízben, hanem száznyolc. Öregek is vol-

tak köztük, akik égtek a vágytól, hogy tengelyt akasszanak a vörösökkel. Fiastul bevonult a fagyos orrú Matvej Kasulin. Cingár gebén feszített az első sorban a Hazug Avgyejics, aki egész úton a maga csudálatos mesés kalandjaival szórakoztatta a kozákokat; ott lovagolt az öreg Makszajev és még néhány deres szakállú ... A fiatalok ímmel-ámmal indultak hadba, de az öregekben csak úgy buzgott a harcvágy.

Grigorij Melehov esőköpenye kámzsáját sapkájára vetve, a hátulsó sorban lovagolt. A sötét hártyával bevont égből eső szitált. A pompás zöld fűvel takart sztyepp felett felhők gomolyogtak. Magasan, közvetlenül a felhők hasa alatt, sas vitorlázott. Ritkán csapott egyet-egyet a szárnyával. Szétterjesztette. Elkapta vele a szelet. Mikor a légáramlat fellendítette, oldalt dőlve repült kelet felé. Barna színben játszó tollazata tompán csillant meg. Egyre távolodott, kisebbedett gyönyörű alakja.

A puszta nedvesen zöldellt. Csak itt-ott vált ki fekete körökben a tavalyi üröm, vöröslött az ó sóslórom kórója, a domblancolaton szürkéskéken csillogtak a strázsahalmok.

Amikor a kozákok a hegyről Karginszkajába ereszkedtek, egy kozák sihederrel találkoztak, aki ökröket hajtott a legelőre. Megmegcsúszott mezítelen lába. Nagyokat csápolt ostorával. Mikor észrevette a lovasokat, megállt, figyelmesen nézegette őket meg a sárral telefröcskölt, felkötött farkú lovakat.

— Hová valósi vagy? — kérdezte tőle Ivan Tomilin.

— Karginszkajába — felelte élénken a suhanc, és rámosolygott Tomilinre a fejére borított kabát alól.

— Elmentek mán az emberek a falutokbúl?

— El. A veresgárdát mentek kiverni. Nem vóna egy cigarettára való dohánnya, bácsi?

— Dohány kell? — Grigorij kissé megfékezte a lovát.

A süvölvény kozák odalépett hozzá. Felgyűrt bugyogós nadrágja nedves volt, oldalsávja bíborvörösen ragyogott. A kamasz bátran nézett Grigorij arcába. Grigorij elővette zsebéből a dohányzacskót, odaadta a legénykének, aki könnyed, tenoros hangon mondotta:

— Itt mingyán, mihelyt elkezdenek lefelé ereszkedni — meglátják a hullákat. Tennap veres foglyokat hajtottak Vesenszkajába a mi kozákjaink, oszt itt sorba leterítették őket... Én a jószágot őriztem, ott ni, a Homokos kurgán mellett, onnét lát-

tam, hogy kaszabolták a vereseket. Borzasztó vót! Ahogy a kozákok elkezdték suhogtatni a kardot, a foglyok elbődültek, mint az állat, futásnak eredtek... Később odamentem, láttam: az egyiknek a vállát hasították le; sűrűn lihegett, látni lehetett, hogy ver a szíve a mejjébe, pedig már csupa vér vót, a mája meg kék, kék... Iszonyú! — ismételte, és magában csodálkozott rajta, hogy a kozákok nem ijednek meg attól, amit mond. Legalábbis ezt állapította meg, mikor sorra nézte Grigorij, Hrisztonya és Tomilin közömbös, hideg arcát.

Miután rágyújtott, megsimogatta Grigorij csődörének nedves nyakát. — Köszönöm szépen — mondta, és visszaszaladt ökreihez.

Az útfélen a tavaszi árvíz mosta sekély árokban, agyaggal gyéren beszórva feküdtek a vörösgárdisták hullái. Kilátszott egy ólomkékre szederjesedett barna arc. Az ajkon alvadt vér. Kék vattás nadrágszárból meztelen, fekete láb nyúlt ki.

— Undorodnék eltakarítani őket!... Csürhebanda! — suttogta tompán Hrisztonya. Hirtelen végigvágott a korbáccsal csődörén. Grigorij elébe kerülve nyargalt le a dombról.

— Na, mán doni fődön is láttunk vért — mosolyodott el Tomilin. Arcán görcs rándult végig.

25

Buncsuk osztagában a tatarszki Makszimka Grjaznov volt az irányzó. Lovát még a Kutyepov-féle osztaggal vívott csatában elveszítette. Attól fogva ivott, mint a kefekötő, és belehabarodott a kártyába. Mikor kilőtték alóla a csődört — azt a pirókot, amelyiknek a gerincén ezüst csík húzódott végig — Makszimka hátán cipelte a nyerget vagy négy versztányira, de belátta, hogy így nem menekülhet ép bőrrel az ádázul üldöző önkéntesek elől, letépte a dús díszű szügyellőt, fogta a zabolát és — önkényesen távozott a harcból. Rosztovban jelentkezett, hamarosan elhuszonegyezett egy ezüst kardot. Ezt egy kapitánytól zsákmányolta, akit ő hasított ketté. Eljátszotta a megmaradt lószerszámot, buggyos nadrágját, sevrócsizmáját, és gatyaszárban állított be Buncsuk osztagához. Buncsuk ruhát adott rá, lelkére beszélt.

Talán meg is javult volna Makszimka, de a Rosztov előterében kirobbant harcban egy golyó fejbe kólintotta. És mintha sohasem

lett volna a világon Grjaznov vesenszkajai kozák, aki hírhedt lókötő volt hajdanában, és megátalkodott iszákos lett az utóbbi időben.

Buncsuk megnézte, hogyan torzította el a haláltusa Makszimka testét, és gondosan letörölte a géppuska csövéről a Makszimka lékes fejéből ráfröccsent vért.

Rögtön vissza kellett vonulni. Buncsuk maga vonszolta a géppuskát. Makszimka hát a fűbe harapott; a forró földön is mindjobban kihűlt a teste, pedig a nappal süttette barna bőrű, meztelen hátát. (Az inget még kínjában, haláltusájában fejére rántotta.)

A vörösgárdista szakasz — csupa olyan katonákból állt, aki a török frontról tért vissza — mindjárt az első keresztutcánál megvetette a lábát. Egy félig szétmállott téli kucsmát viselő, de elöl kopaszodó katona segített Buncsuknak felállítani a géppuskát, a többiek meg valami barikádfélét hevenyésztek a kis utcán keresztbe.

— Most toljátok ide a pofátokat! — kiáltotta egy szakállas, és végignézett a látóhatárnak a kis domb mögött húzódó közeli félkörén.

— Majd megpermetezzük őket egy kicsit!

— Csak törjed, Szamara! — kiáltották egy markos legénynek, aki deszkalapokat tépett ki a kerítésből.

— Ahol vannak, ni! Erre tartanak! — kiáltotta a kopasz, miután felkapaszkodott egy szeszraktár tetejére.

Anna Buncsuk mellé hasalt. A vörösgárdisták sűrűn feküdtek a hevenyészett torlasz mögé.

Ekkor jobbra a szomszédos közön végig, mint fogolycsapat a mezsgyében, tíz vörösgárdista iramlott sebesen a sarokház fala mögé.

— Nyargalnak! Tüzeljetek!

Az útkereszteződés egy pillanat alatt néma lett és kihalt. Egy perc múlva lovas kozák robogott ki a sarok mögül. Nyomában hatalmas porfelhő kavargott. Sapkáján fehér pántlika. Karabélyát oldalához szorítja. Akkora erővel rántotta meg a csődört, hogy a ló hátsó lábára guggolt. Buncsuk már csak pisztollyal tudott rálőni. A kozák a ló nyakára bukott, és a sörényhez tapadva száguldott visszafelé. A katonák tétován téblábóltak a géppuska körül, kettejük a kerítés mellett szökdelve futott, csak a kapuknál vetették hasra magukat.

Látni lehetett rajtuk, hogy rögtön megtántorodnak, és futásnak erednek. A végsőkig feszült hallgatás, a zavart pillantás nem ígért elszánt kitartást... Abból pedig, ami ezután következett, csak egy mozzanat véső dött élesen, tapinthatóan Buncsuk emlékezetébe. Anna, tarkójára tolt kötésével, arcsápasztó izgalmában felismerhetetlenül, tépázottan, zilálva pattant fel. Puskáját súlyba tette, körülnézett, rámutatott arra a házra, amely mögött eltűnt a kozák, és felismerhetetlen, szaggatott hangon üvöltötte: „Utánam!" — és bizonytalan, botladozó futásnak eredt.

Buncsuk kissé felemelkedett. Száját alig hallható kiáltás torzította el. Kikapta a puskát a legközelebb álló katona kezéből, és Anna után rohant. Lábában borzalmas remegést érzett. Fuldoklott. Belefeketedett a nagy, tehetetlen erőlködésbe, hogy visszahívja, addig kiabáljon neki, míg meg nem fordul. Maga mögött néhány ember zihálását hallotta, aki nyomában dobogott. Egész lényével valami jóvátehetetlen, borzalmasat sejtett, valami szörnyű végső fordulat közelségét érezte. Ebben a pillanatban már tisztában volt azzal, hogy a lány hőstette sem képes magával ragadni a többieket, hogy ez a cselekedet — értelmetlen, oktalan, kudarcra kárhoztatott cselekedet.

A szeglettől nem messzire beleütközött a szemközt robogó kozákokba. A fehérek puskájából darabos sortűz durrant. Golyósüvítés! Anna panaszosat sikít, mint a kisnyúl. Előrenyújtott karral, őrülten forgó szemmel földre rogy. Buncsuk nem látta, hogyan fordultak vissza a kozákok, nem látta, hogy tizennyolc géppuskása hogyan hajszolta a kozákokat, mert mégis harci lángra lobbantotta őket Anna kirohanása. Csak Anna, egyedül Anna volt a szeme előtt; ott vergődött a lábánál. Zsibbadt kézzel fordította oldalt, hogy felvegye, elcipelje valahová. De mikor megpillantotta a bal oldalából bugyogó vért, a seb körül csapzottan fityegő kék blúzcafatokat — tudta, hogy a sebet robbanólövedék ütötte, tudta, hogy Anna menthetetlen. Ilja már a halált látta zavarosan üvegesedő szemében.

Valaki arrább lökte. Annát a legközelebbi udvarba cipelték; egy szín eresze alá, a hűvösre fektették.

A kopasz katona vattacsomókat dugott a sebbe, aztán elhajította, mikor megduzzadtak, megfeketedtek a vértől. Buncsuk megemberelte magát: kigombolta Anna blúza gallérját, letépte magáról az alsóinget. A gyolcs rongygalacsinokat a sebhez nyomkodva észrevette, hogyan bugyborékol a vér, amint a nyíláson ki-

ereszti a levegőt; látta, milyen kéken fehérlett Anna arca, hogy rángatózott kínjában fekete szája. Ajka levegő után kapkodott, tüdeje zihált, kétfelől nyomult belé a levegő: a szájon és a seben keresztül is. Buncsuk szétmarcangolta rajta az ingét, és szégyen nélkül meztelenre vetkőztette testét, melyet a halál verejtéke vert ki. A sebet valahogy betömték tamponnal.

Néhány perc múlva Anna eszméletre tért. Beesett szeme pöffedt, fekete karikából tekintett Iljára, aztán eltakarta a remegő pilla.

— Vizet! Melegem van! — kiáltotta, elkezdett hánykolódni, és sírva fakadt. — Élni akarok! Iljaaaa!... Drágám!... Ááá!

Buncsuk Anna lángoló arcára tapasztotta megduzzadt ajkát, egy kancsóból vizet öntött a mellére. A víz színültig töltötte a kulcscsont fölötti mélyedést, de egy pillanat alatt felszikkadt. Halálos tűz emésztette Annát. Akárhányszor öntött a mellére vizet Buncsuk, Anna mindannyiszor hánykolódni kezdett, és ki akarta tépni magát Buncsuk karjai közül.

— Melegem van! ... Égek!

Elgyöngülve, kissé lehűlve, tisztán mondta:

— Ilja, minek ez? Látod, milyen egyszerű az egész... Furcsa ember vagy te!... Roppant egyszerű... Ilja... Drágám... Mondd meg valahogy anyámnak... Tudod... — Félig kinyitotta szemét, amit úgy összehúzott előbb, mint mikor nevetni szokott. Igyekezett leküzdeni a fájdalmat és az iszonyatot, de most már alig érthetően folytatta, mintha fojtogatná valami. — Eleinte... lökést, perzselést éreztem... Most már mindenem ég... Érzem... meghalok... — Összeráncolta homlokát, mikor meglátta Buncsuk keserű, tagadó legyintését. — Ugyan... hagyjad! Nehéz... Jajj, de nehéz lélegzeni!

Szünetenként, sűrűn és sokat beszélt, mintha igyekezett volna elmondani mindent, ami nyomta a lelkét. Buncsuk iszonyú rémülettel vette észre, hogy Anna arca világosodik, mind áttetszőbbé válik, és egyre sárgul a halántéka. Tekintete a test mellett bénán heverő kézre tévedt. Észrevette, hogy a körmöt, akár az érő kökényt, liláskék árnyalat vonja be.

— Vizet... A mellemre!... Melegem van!

Buncsuk a házba rohant vízért. Mire visszaért, már nem hallotta Anna hörgését a szín eresze alatt. Az alacsony nap megvilágította utoljára, görcsösen megvonagló száját, a sebre tapasztott, még meleg kezefejét, amely olyan sárga volt, mintha viasz-

ból öntötték volna. Buncsuk lassan összenyomta a vállát, kissé felemelte. Egy pillanatra ránézett kihegyesedett orrára, az orratövénél megsötétült apró szemölcspettyekre, a szétívelő fekete szemöldök alatt elkapta a szűkülő pupillák tört tekintetét. Anna tehetetlenül hátranyaklott feje mind lejjebb hanyatlott, vékony, lányos nyakán a kék érben utolsót lüktetett a vér.

Buncsuk a félig lehunyt szemhéjra tapasztotta ajkát.

— Szívem! Ánya! — tört fel belőle az életbe visszahívó kiáltás.

Felegyenesedett, hirtelen sarkon fordult. Természetellenesen, mereven csípőjére szorított karral elindult.

26

Ezekben a napokban, mintha tífuszos ájulatban élt volna. Jártkelt, csinált is valamit, evett, aludt, de szinte félálomban, bódult és bamba tunyasággal végzett mindent. Duzzadt, kába szemével bárgyún bámult a körülötte terpeszkedő világra, nem ismerte meg az ismerősöket, csak rájuk meredt, mint aki felöntött a garatra, vagy mint aki csak az imént épült fel valami senyvesztő bajból. Anna halála napja óta ideiglenesen megbénultak érzékszervei. Semmit sem kívánt, semmit sem gondolt.

— Egyél, Buncsuk! — kínálták bajtársai. És ő evett. Lomhán, vontatottan mozgatta állkapcsát, és tompán meredt egy bizonyos pontra.

Állandóan szemmel tartották; szóba került, hogy kórházba kellene küldeni.

— Beteg vagy? — kérdezte tőle másnap az egyik géppuskás.

— Nem.

— Hát? Búsulsz?

— Nem!

— Gyúccsunk rá! Annát mán úgyse lehet feltámasztani! Kár úgy emészteni magad!

Ha eljött az alvás ideje, azt mondták neki:

— Feküdj le! Ideje mán aludni!

És lefeküdt.

Négy napot töltött el a valóságtól való ideiglenes elszakadásnak ebben az állapotában. Ötödnap Krivoslikov jött vele szembe az utcán. Megragadta Buncsuk kabátja ujját.

— No, csakhogy megvagy! Téged kereslek! — Krivoslikov nem

tudott arról, ami Buncsukkal történt, barátságosan megveregette a vállát, és izgatottan elmosolyodott. — Mér vagy ilyen furcsa? Becsíptél? Hallottad mán, hogy expedíciót küldenek az északi körzetekbe? Ötös bizottságot választottak. Fjodor vezeti. Csakis az északi kozákságba van minden bizodalmunk. Másképp befellegzett! Nagy baj van! Jössz? Agitátorok is kellenének. Jössz?

— Megyek — felelte kurtán Buncsuk.

— Akkor jó. Hónap indulunk! Gyere el Orlov bácsiho, vélle szoktunk jósoltatni.

Buncsuk a legteljesebb lelki ziláltság állapotában készülődött az indulásra, és másnap, május elsején az expedícióval együtt ő is útnak eredt.

Ez idő tájt a doni szovjetkormány számára szemmel láthatóan fenyegetően alakult a helyzet. Ukrajnából mind előbbre nyomultak a megszálló német csapatok, az alsó-doni járásokat és kerületeket pedig teljesen elöntötte az ellenforradalmi lázadás árja.

Popov a téli táborok vidékén csatangolt, onnan fenyegette Novocserkasszkot. A szovjetek április végén Rosztovban összeült területi kongresszusát több ízben félbeszakították, mert a felkelő cserkasszkiak néhányszor megközelítették Rosztovot, és elfoglalták a külvárosokat. Csak északon, a hopjori és uszty-medvegyicai körzetben pislákolt még a forradalom tüze. Ennek melege felé vonzódott önkéntelenül is Podtyelkov. Sőt a többiek is, akik már nem tudtak bízni az alsó-doni kozákság támogatásában. A mozgósítás kudarcba fulladt, és Podtyelkov, akit nemrég választottak meg a doni Népbiztosok Tanácsa elnökévé, Lagutyin kezdeményezésére elhatározta, északra húzódik, hogy ott mozgósítson két-három frontharcos ezredet, és a németek meg az alsó-doni ellenforradalom ellen vesse be őket.

Megalakították a mozgósítási ötös bizottságot, amelynek élén Podtyelkov állt. Április 29-én a kincstárból kivettek tízmillió rubelt — aranyban és Miklós-bankókban — a mozgósítás szükségleteire; túlnyomórészt a volt kamenszkajai helyőrség kozákjaiból sebtében összeverbuváltak egy osztagot a pénzesláda őrzésére; összeszedtek néhány kozák származású agitátort, és az expedíció május elsején, a német repülőgépek tüzében elindult Kamenszkaja felé.

A vágányok zsúfolásig tele voltak az Ukrajnából visszavonuló vörösgárdisták szerelvényeivel. A felkelő kozákok egymás után

robbantották fel a hidakat, siklatták ki a vonatokat. A Novocserkasszk—Kamenszkaja vasútvonal felett minden reggel megjelentek a német repülőgépek, köröztek. mint egy héjacsalád, mélyrepülésbe ereszkedtek, és kurtán ropogni kezdtek a géppuskák. A vagonokból kitódultak a vörösgárdisták; szaggatottan durrogtak a lövések, az állomások fölött a szénsalak szaga egybevegyült a háború, a pusztulás kesernyés bűzével. A repülőgépek már mérhetetlen magasba emelkedtek, de a lövészek még sokáig ürítgették a tölténytárakat, és a szerelvény mellett járkáló katonák csizmája bokáig süppedt az üres hüvelyek tengerébe. Csupa hüvely borította a homokot, akár az aranyszínű tölgylevél a völgyet novemberben.

Mérhetetlen pusztulást látott az ember mindenütt: a töltés lejtőjén elégett és szétzúzott vagonok üszkös maradványai hányódtak. A távírópóznákon vakítóan fehérlettek a tépett dróttal körülkunkorgott porcelánok. Sok ház romokban hevert, a védőfalakat az egész vonal mentén mintha óriási orkán seperte volna el...

Az expedíció öt napig próbált áttörni Millerovo irányában. Hatodnap Podtyelkov összehívta kocsijába a bizottsági tagokat.

— Így nem megyünk semmire! Hagyjunk itt minden retyerutyát és menjünk szekeren.

— Meggárgyultál?! — kiáltotta a megrökönyödött Lagutyin. — Amíg szekéren eldöcögünk Uszty-Medvegyicáig, a fehérek hatszor kitapossák a belunket.

— Kicsit messze esik — vakarta a fületövét Mrihin is.

Krivoslikov, aki csak az imént érte utol az expedíciót, kifakult paszományos köpenyébe burkolózott. Láz rázta. A kinintől zúgott a füle, feje majd szétrobbant a fájdalomtól. Nem vett részt a tanakodásban. Összegörnyedve gunnyasztott egy cukroszsákon, és szemére fátylat vont a láz.

— Mi az, Krivoslikov, leragadt a nyelved? — kérdezte szárazon Podtyelkov. Fel sem emelte szemét a térképről.

— Mi kéne?

— Nem hallod, miről folyik a szó? Szekéren kell menni, mert különben utolérnek, oszt akkor végünk! Mi a véleményed? Te tanultabb vagy, mint mink, beszélj!

— Lehetne szekéren is menni — szólalt meg tagoltan Krivoslikov, de hirtelen összecsattantotta a fogát, éppen úgy, mint a

farkas, apró remegés borzongatta végig: elhatalmasodott rajta a láz paroxizmusa. — Lehetne, ha kevesebb vóna a málha.

Podtyelkov az ajtónál teregette ki a terület térképét. Mrihin tartotta a csücskét. A térkép a borús nyugat felől nyargaló szélben meglibbent, és zörögve tépte ki magát Mrihin kezéből.

— Ide nézz, így mennénk! — Podtyelkov ferdén vonta végig bagós hegyű ujját a térképen. — Látod a léptéket? Százötven verszta, legfeljebb kétszáz. Nos?

— Igaz, igaz, a nyavalya törje ki! — bólogatott Lagutyin.

— Hát te, Mihail, hogy gondolod?

Krivoslikov bosszúsan vont vállat:

— Bánom is én!

— Rögtön megyek is, szólok a kozákoknak, rakodjanak, szálljanak ki. Kár potyára vesztegetni az időt.

Mrihin várakozóan nézett mindnyájukra, és mivel senki sem mondott ellent, kiugrott a vagonból.

Az a szerelvény, amelyen Podtyelkov expedíciója utazott ezen a borongós, esős reggelen, Belaja Kalitvától nem messzire állomásozott. Buncsuk a maga vagonjában feküdt, fejére húzta köpenyét. A kozákok ugyanott forralták a teavizet; kacarásztak, incselkedtek egymással.

Vanyka Boldirev — egy migulinszkajai kozák, nagy pojáca és tréfacsináló — géppuskás bajtársával élcelődött:

— Melyik kormányzóságba való vagy, Ignat? — recsegett dohányízű rekedt hangja.

— A tamboviba — felelte lágy basszusán a békességes Ignat.

— Csak nem morsanszki vagy?

— Nem: sacki.

— Áá... a sackiak bátor legények... Nem félnek heten menni egyre, ha verekednek. Nem a ti falutokba vót az, hogy ugorkával vágtak le egy bornyút templomszenteléskor?

— Ne bolondozz!

— Jajj, el is felejtettem, ez az eset nem tinálatok történt. A ti falutokba — úgy hiszem — palacsintával bélelték ki a templomot, oszt borsószemeken akarták legurítani a hegyről? Történt valami efféle, úgyi na?

A teáskannában felforrott a víz. Ez egyelőre megmentette Ignatot Boldirev tréfáitól. De mihelyt reggeli mellé ültek, Vanyka megint rákezdte:

— Ignat, nagyon ímmel-ámmal eszed azt a disznóhúst. Nem szereted?

— De. Szeretem.

— Akkor, ládd, neked adom ezt a hátulját. Jóízű!

A katonákból kirobbant a kacagás. Valakinek cigányútra ment a falatja, és sokáig harsogón köhögött. Fészkelődtek, dobogtak a csizmájukkal. Egy pillanat múlva megszólalt Ignat fuldokló, dühös hangja:

— Edd meg magad, törjön ki a nyavalya... Mit kalingyálsz itt a hátuljaddal?

— Nem az enyém ez, te, a kocáé...

— Egy kutya! Vacak!

— Va-ca-a-ak? — húzza Boldirev rekedtes, közömbös hangján. — Megbolondultál? Húsvétkor ezt is megszentelték. Mondd inkább, hogy félsz megszegni a bűtöt...

Boldirev földije, egy világosszőke szép kozák, a György-kereszt mind a négy fokozatának lovagja, korholóan dünnyögte:

— Hagyd, Ivan! Csak bajt hoz a fejedre ez a muzsik. Ha befalja azt a kocameggyet, még megkívánja a kanit, oszt hunnét szerzel neki?

Buncsuk szemét lehunyva hevert. A beszélgetés lepergett dobhártyájáról. Átélte a közelmúlt eseményeit. Ugyanúgy fájt, mint akkor, ha nem még sajgóbban. Csukott szemehéja fonákán ott keringett előtte a havas sztyepp. A látóhatár peremén távoli erdők barna vonulata. Buncsuk szinte érezte a hideg szelet, maga mellett látta Annát, fekete szemét, kedves szájának bátor, gyöngéd vonásait, az apró szeplőket orratövénél, a gondolkozás rán-cát homlokán... De nem hallotta a lány ajkáról lefeslő szavakat: túl halkan hangzottak, mindig túlharsogta, félbeszakította őket valaki idegen beszéde, nevetése. De szemebogara ragyogásából, felhajló pillái rebegéséből kitalálta, mit mond Anna. Aztán megint más alakban látja: kékessárgának; kihűlt könnyek sávjaival arcán, meghegyesedett orral és ijesztően gyötrelmes ránccal ajkán.

Ő hozzáhajlik, megcsókolja a beesett, üvegesedő fekete szemet... Nagyot sóhajtott, tenyerével befogta a száját, hogy visszafojtsa a feltörő zokogást. Anna nem hagyta el egy pillanatra sem. Képét nem mosta el, nem fakította meg az idő. Arca, alakja, járása, mozdulatai, arcjátéka, szemöldöke rándulása — mind-mind részenként egyesült, eleven nővé formálta megint. Emléke-

zetébe idézte a lány beszédét, amelyben valami szentimentális romanticizmus lebegett, és mindazt, amit átélt vele. És az újjáalakításnak ettől az elevenségétől megtízszereződtek kínjai.

Akkor keltették fel, amikor értesültek a kirakodási parancsról. Felállt, közömbösen összeszedte cókmókját és kiment. Azután segített a holmikat kirakni. Ugyanilyen közömbösen ült szekérre és indult útnak.

Eső csepergett. Az út mentén nedvesen csillogott az alacsony fű.

Puszta. A szél korlátlanul tombol, garázdálkodik, dombhátakon és hajlásokban egyaránt. Távoli és közeli falvak és telepek. Mögöttük a mozdonyok füstje terjeng, az állomás épülettömbjei vöröslenek. Több mint negyven szekér, amelyet Belaja Kalitvában béreltek, libasorban döcögött az úton. A lovak lassan cammogtak. Az esőtől megnyálkásodott fekete talaj akadályozta a mozgást. A sár beleragódzott a küllőkbe, fekete vattacsomóként tekeredett rá a kerékagyra. Elöl és hátul tömegével baktattak a Belaja Kalitva-i kerület bányászai. Keletre menekültek a kozák önkény elől. Magukkal cipelték családjukat és ócska retyerutyájukat.

A gracsi kitérőnél utolérte őket a Romanovszkij- és Scsagyenko-féle vörösgárdisták néhány megtépázott osztaga. A harcosok arca földszínűre vált, elcsigázta őket a sok csata, álmatlanság, nélkülözés. Scsagyenko odament Podtyelkovhoz. Bajusza angolosan nyírott. Orra vékony, porcogós. Szép arca kimerült. Buncsuk elment mellettük. Hallotta, amint Scsagyenko — szemöldökét bozontosan összevonva — haragosan és fáradtan mondta:

— Mit beszélsz nekem? Hát nem ismerem én a magam fiait? Csehül állunk! Nyakunkon a német, a nyavalya törje ki! Nincs most idő a verbuválásra!

Podtyelkov a Scsagyenkóval folytatott megbeszélés után komoran és kissé zavartan igyekezett bricskája után, míg utol nem érte. Izgatottan magyarázott valamit a mellé szegődött Krivoslikovnak. Buncsuk szemmel tartotta őket, és azt látta, hogy Krivoslikov félkönyökre támaszkodik, másik karjával harciasan szabdalja a levegőt, egy szuszra elhadar néhány mondatot. Podtyelkov pedig felindul, felugrik a szekérre. A szekéroldal nagyot nyikordul a hatpudos tüzér súlya alatt, mintha alig bírná el. A kocsis rásóz a lovakra, a sár meg apró csomókban fröccsen szerteszét.

— Hajts! — kiáltotta Podtyelkov. Összehúzta szemét, és kitárta a szél előtt fényes bőrkabátját.

27

Az expedíció néhány nap alatt behatolt a Donyeci Körzet kellős közepébe, és a krasznokutszkajai járásig tört előre. Az ukrán falvak lakossága változatlan örömmel fogadta az osztagot: szívesen adtak neki élelmiszereket, lótakarmányt, szállást. De mikor szóba került, hogy lovakat kéne bérbe adni Krasznokutszkajáig — az ukránok tétováztak, a fülük tövét vakargatták, és végül is kereken megtagadták.

— Csinos summát fizetünk, mit fintorgatod az órod? — nyaggatta Podtyelkov az egyik ukránt.

— Hát igen, igen, de nekem is megér egypár garast ez az egy életem.

— Kell a fenének az életed! A lovad meg a bricskád add bérbe!

— Nem! Nem lehet!

— Mér nem lehet?

— Hiszen a kozákok közé mentek!

— Hát osztán?

— Hátha valami nemszeretem dolog történik. Én is sajnálom ám a magam jószágát! Ha odavész a lovam, mit csináljak? Nem, testvér, nem adom.

Minél közelebb nyomultak a krasznokutszkajai járás határához, annál izgatottabb lett Podtyelkov és a többi mind. Bizonyos változást lehetett tapasztalni a lakosság hangulatában: míg az első ukrán falvakban örömmel, vendégszeretettel fogadták őket, az utolsó községekben már félreérthetetlen rosszindulattal és óvatosan viselkedtek velük szemben. Kénytelen-kelletlen adták el nekik az élelmiszereket, kisiklottak a kérdések elől. Az expedíció szekereit már nem vette körül tarka gyűrűként a falu ifjúsága, mint azelőtt. Mogorván és barátságtalanul nézegették őket az ablakból, és sietve tértek ki útjukból.

— Keresztények vagytok-e vagy pogányok? — kérdezték felháborodva az expedíció kozákjai. — Mér néztek ránk úgy, mint a bélpoklosokra? Mér menekültök, mint ördög a tömjénfüsttől?

Vanyka Boldirev a nagolinszkajai járás egyik községében any-

nyira elkeseredett a hideg fogadtatás miatt, hogy a piactéren földhöz vágta sapkáját, körülnézett, nem jön-e valamelyik főbb ember, és rekedten ripakodott az ukránokra:

— Emberek vagytok vagy ördögök? Mit hallgattok, mint a hal, az anyátok keserves...? Az ember a ti jogaitokér ontja a vérét, ti meg a szemem közé se mertek nézni! Nem restellitek?! Ilyen erkőcsöt terjeszteni?! Most, elvtársak, egyenlőség van; nincs se kozák, se hohol! Mi az ördögnek pöffeszkedtek úgy? Hozzatok azonnal tyúkot meg tojást. Mindenér megfizetünk Miklósbankóval!

Hat ukrán, aki hallotta, hogy tombol Boldirev, lehorgasztott fejjel állt, mint az ekébe fogott ló.

A heves beszédre egyetlen szóval sem válaszoltak.

— Hoholok vótatok, az anyátok mindenit, azok is maradtok, nyavalyások! Pukkadnátok széjjel ezerfelé, rühesek! A nyavalya essen belétek, pohos hasú burzsujok! — Boldirev még egyszer földhöz mázolta sapkáját, és belevörösödött a végtelen megvetésbe: — Télvíz idején egy marék havat sem vóna képes kikunyorálni tűlletek az ember!

— Ne ugass! — Az ukránok csak ennyit feleltek rá, és szétszéledtek, ki erre, ki arra.

Ugyanebben a faluban megkérdezte egy idősebb ukrán asszony egy vörösgárdista kozáktól:

— Mi az igazság abbúl, hogy tik mindent elraboltok, mindenkit legyilkoltok?

És a kozák szemrebbenés nélkül felelte:

— Igaz a! Nem mindenkit ugyan, de az öregeket levágjuk!

— Szent Isten! Hát minek kellenek nektek épp az öregek?

— Kásával megesszük űket. Az ürühús úgyis gyepízű, nem édes, de ha vénasszonyt aprít bográcsba az ember, olyan zaftja lesz, hogy csuda...

— Á, csak tréfálsz, ugyi?

— Egy szava sem igaz, néném! Bolondozik! — avatkozott bele a beszélgetésbe Mrihin.

Négyszemközt aztán betyárosan megmocskolta a tréfás kozákot:

— Tanuld meg, hogy kivel és hogy lehet tréfálni! Vigyázz, mert Podtyelkov cipóra veri a pofád az ilyen rossz viccekér! Mit kevered a bajt? Hátha csakugyan azt fogja terjeszteni ez a szipirtyó, hogy levagdossuk az öregeket?

Podtyelkov megkurtította a pihenő és az alvás idejét. Mardosta valami nyugtalanság. Rohanni akart előre. Mielőtt a krasznokutszkajai járás területére léptek volna, sokáig beszélgetett Lagutyinnal, elmondta, milyen gondolatok foglalkoztatják:

— Nem szabad túl messzire menni, Ivan. Ha elérjük Uszty-Hopjorszkaját, neki kell gyürkőzni a dolognak! Bejelentjük a verbuválást, lökünk fejenkint száz-száz rubel zsoldot, hogy lovastúl-szerszámostúl jöjjenek. Nem szabad górálni a nép pénzét. Uszty-Hopjorból osztán majd így kapaszkodunk felfelé: a ti Bukanovszkajátokon, Szlascsevszkaján, Fedoszejevszkaján, Kumilzsenszkaján, Glazunovszkaján, Szkurisenszkaján keresztül. Mire Mihajlovkáig jutunk, egész hadosztályunk lesz! Összeverbuválunk annyit, ugyi?

— Verbuválni éppen verbuválunk, ha ott minden csendes.

— Mit gondolsz, mán ott is megkezdődött?

— Hunnét tudnám? — Lagutyin ritka szakállát simogatta, és panaszos hangon sápítozott:

— Elkéstünk... Attúl tartok, Fegya, nem érünk oda idejébe. A tiszti banda sem ül karbatett kézzel. Sietni kéne.

— Úgyis eléggé sietünk! Attúl ne félj! Nem szabad félnünk — mondta Podtyelkov szigorú tekintettel. — Magunkkal ragadjuk az embereket, hát hogy félhetnénk akkor? Idejébe odaérünk. Áttörünk! Két hét múlva már döngetem is a fehéreket meg a németeket! Úgy elkergetjük őket a doni fődrül, hogy a pokol fenekén állnak meg. — Hallgatott egy darabig, mohón elszívott egy cigarettát, aztán kimondta titkos gondolatát: — De ha elkésünk, végünk van nekünk is, meg a doni szovjethatalomnak is. Bárcsak ne késnénk el! Ha a tiszti felkelés elébb csap át oda, mint mink megérkezünk — befellegzett!

Másnap estefelé az expedíció átlépte a krasznokutszkajai járás határát. Mielőtt még Alekszejevszk falváig értek volna, Podtyelkov — aki Lagutyinnal és Krivoslikovval együtt utazott az egyik elülső szekéren — megpillantott a pusztán egy csámborgó gulyát.

— Kérdezzük ki a gulyást — ajánlotta Lagutyinnak.

— Menjetek! — helyeselte Krivoslikov.

Lagutyin és Podtyelkov leugrott a szekérről, és elindult a gulya felé. A napégette legelőn barna fű fénylett. Az alacsony füvet dágvánnyá taposta a jószág, csak az útfélen virított sárga bokrokban a repce, zizegett fürtös fejével a cigányzab. Podtyelkov szét-

morzsolt tenyerén egy túlérett ürömbugát, beszívta csípős, kesernyés szagát, és odalépett a pásztorhoz.

— Adj Isten, öreg!

— Erőt-egészséget!

— Legelteted őket, legelteted?

— Legeltetem.

Az öreg mogorván nézett rá összevont, bokros, ősz szemöldöke alól, és meglóbálta furkósbotját.

— Hát hogy s mint vagytok? — kérdezte Podtyelkov, ahogy ilyenkor szokás.

— Megvónánk Isten segedelmével.

— Mi az újság?

— Nem hallani semmit. Hát magok kifélék?

— Katonák, haza tartunk.

— Hová valósiak?

— Uszty-Hopjorszkajába.

— Az a Podtyelkin vagy kicsoda is itt van magokkal?

— Itt!

A gulyás nyilván megijedt, mert észrevehetően elsápadt.

— Mér gazoltál úgy be, öreg?

— Hát hogyne, kedves fiaim, mikor azt beszélik, hogy minden pravoszlávot levágtok, akár a birkát?!

— Hazugság! Ki terjeszti ezt a mendemondát?

— Tegnapelőtt mondta az atamán a gyűlésen. Biztosan ű is hallotta, vagy írást kapott a hatóságtúl, hogy jön Podtyelkin a kalmükökkel, egy szálig kiirtja a népet.

— Hát mán atamánok vannak erre tifelétek? — kérdezte Lagutyin, és futó pillantást vetett Podtyelkovra.

Podtyelkov egy fűszálat harapdált sárga agyarával.

— A minap választottunk atamánt. A szovjetet megszüntették.

Podtyelkov karját lendületesen lóbálva indult vissza a szekérhez. Lagutyin is elindult a szekerek felé. „Most mit csináljunk? Csakugyan atamánok garázdálkodnak mán a Donon túl is?" — vetette fel a kérdést gondolatban. De egy pillanatra az útfélen álló gyönyörű tenyészbika vonta magára Lagutyin figyelmét. A bika kendője térdig lógott. Hosszú, tömör és hatalmas törzse egyenesre feszült, mint a húr. Rövid lába, mint a cölöp, süppedt a puha földbe. Lagutyin akaratlanul is gyönyörködött a tenyészbikában, megsimogatta tekintetével az állat tarka foltos pirók szőrét. A nyugtalanító gondolatok hemzsegő rajón áttört egy kü-

lön gondolat, amely nagy sóhajt fakasztott belőle. „Nekünk is ilyen kéne a járásba. Mifelénk nagyon hitvány kis bikák vannak." Ez a gondolat csak egy pillanatra rántotta vissza mentében, mint a horog, de amikor a szekérhez közeledett, és a kozákok borús arcába pillantott, már azon törte a fejét, melyik útvonalon kell tovább vonulniok.

A lázmarcangolta Krivoslikov — a költő és álmodozó — azt mondta Podtyelkovnak:

— Takarodunk az ellenforradalmi hullám elől, igyekszünk megelőzni, de mán nemsoká átcsap a fejünk felett. Úgy látszik, nem lehet elébe vágni. Sebesen terjed, akár az árvíz a lapos fődön.

A bizottság tagjai közül mintha csupán Podtyelkov lett volna tisztában a helyzet egész bonyolultságával. Előredőlve ült, és szinte percenként ráripakodott a kocsisra:

— Hajts, az istenfáját!

A hátulsó szekerekben hol rágyújtottak egy-egy dalra, hol elnémultak. Hullámokban hömpölygött onnan a kacagás, fel-felharsant egy kiáltás, de a kerekek unott zörgése elnyomta mindjárt.

A gulyás közölte hírek igaznak bizonyultak. Az úton frontharcos kozák jött szembe az expedícióval. Szvecsnyikov falvába utazott asszonyostul. Vállpántot, kokárdát viselt. Podtyelkov kifaggatta. Utána még feketébbre borult az arca.

Elhagyták Alekszejevszk falvát. Eső permetezett. Az eget komor felhők vonták be. Csak keleten, a felleg résén át látszott egy ultramarin égdarab, melyet a nap ferdén vágó sugara világított meg.

Alig ereszkedtek le a dombról Rubaskin ukrán telep felé, amikor onnan egymás után menekülni kezdtek az emberek, ellenkező irányba. Néhány szekér vágtatva robogott kifelé a falucskából.

— Menekülnek. Félnek tőlünk... — mondotta zavartan Lagutyin, és végigjártatta szemét a többieken.

— Térítsétek vissza őket! Kiabáljatok nekik, a fene egyen meg benneteket! — rikoltotta Podtyelkov.

— Hé, atyafiak!... Hová nyargaltok?... Várjatok egy kicsit!

Az expedíció szekérkaravánja vágtában robogott be a telepre.

A néptelen, széles utcán szélcsiga pörgött. Egy udvaron nagy jajveszékeléssel dobálta párnáit a kasfarba egy öreg ukrán asszony. Ura mezítláb és hajadonfőtt tartotta a lovak zabolját.

Rubaskinban megtudták, hogy a Podtyelkov küldötte szállás-csinálót foglyul ejtette egy kozák lovas járőr, és a domb mögé hurcolta. A kozákok nyilván nem messzire lehettek. Rövid tanácskozás után úgy döntöttek, hogy vissza kell fordulni. Podtyelkov is megingott, pedig ő eleinte csökönyösen ragaszkodott az előnyomuláshoz.

Krivoslikov hallgatott; újból rájött egy hideglelős lázroham.

— Hátha mégis tovább mennénk? — kérdezte Podtyelkov Buncsuktól, aki szintén részt vett a tanácskozáson.

Buncsuk közönyösen vállat vont. Neki ugyanis édesmindegy volt, merre mennek, előre vagy hátra. Csak a sarkát taposó bánat elől menekülhetne el! Podtyelkov a szekér mellett fel s alá járkálva kezdte magyarázni, milyen előnyökkel jár az előnyomulás Uszty-Medvegyica irányába. De az egyik kozák agitátor érdesen szavába vágott:

— Megőrültél?! Hova a pokolba vezetsz bennünket? Az ellenforradalmárok karmai közé? Ne bolondozz, hékás! Gyerünk visszafelé! Csepp kedvünk sincs megdögleni! Az micsoda? Látod? — mutatott a dombra.

Mindnyájan hátratekintettek. Egy kis strázsahalmon élesen rajzolódott ki három lovas alakja.

— Az ű felderítőjük! — kiáltotta Lagutyin.

— Ahun is, ni!

A domb tetején lovas alakok bukkantak fel. Csoportosan ereszkedtek le, szétszéledtek, eltűntek a domb mögött, aztán megint előtűntek. Podtyelkov kiadta a parancsot, hogy indulni kell visszafelé. Áthaladtak Alekszejevszk falván. A lakosság, melyet a kozákok már nyilván figyelmeztettek, az expedíció szekérkaravánjának láttára itt is rögtön bújni, menekülni kezdett.

Alkonyodott. Mindenüvé betolakodó aprószemű, hideg eső szitált. Az emberek átáztak és dideregtek. Csőre töltött puskával lépkedtek a szekerek mellett. Az út megkerült egy hegylejtőt, leereszkedett egy mélyedésbe, abban kanyargott, majd felkígyózott egy dombra. A dombvonulaton hol felbukkantak, hol eltűntek a kozák lovas járőrök. Állandóan nyomában voltak az expedíciónak, és fokozták a kozákok amúgy is ideges hangulatát.

A lapos terepet haránt átszelő szárazerek egyikében Podtyel-

kov leugrott a szekérről, kurtán odakiáltott a többieknek: — Készüljetek! — Lovassági karabélyán lenyomta a biztosítót, és gyalogosan indult a szekér mellett. Az érben tavaszi vadvíz kéklett, amelyet töltéssel duzzasztottak fel. A tó karimáján az itatóra járó barom nyoma dagasztotta összevissza az iszapot. A már meghuppant töltés púpján dudva és rajta aranka nőtt, lenn a víznél káka csenevészedett, az esőben hegyes levelű sás zizegett. Podtyelkov ezen a helyen várta a kozák csapdát, de az előreküldött felderítő járőr nem észlelt semmit.

— Fjodor, ne várd azonnal — suttogta Krivoslikov, miután odahívta Podtyelkovot a szekérhez. — Most nem támadnak. Majd csak éccaka.

— Én is azt hiszem.

28

Nyugaton felhők sűrűsödtek. Sötétedett. Valahol messze-messze a Donmellék sávja felett villám cikázott. Mint lőtt madár szárnya, rebbent meg a narancssárga fény. A túlsó oldalon sápadtan világított még az esti pír, amelyet félig eltakart egy felhó fekete lebernyege. A puszta — mint óriási csésze — színültig megtelt csenddel, nyirkos nedvességgel, és a nap szomorkás visszfényét zsugorgatta a szárazerek ráncaiban. Valahogy az őszre emlékeztetett ez az este. Még a később virágzó növények is a rothadás leírhatatlan halotti szagát sugározták.

Podtyelkov az ázott füvek sokféle, titokzatos illatát szaglászva lépkedett. Néha megállt, letisztította csizmája sarkáról a rátapadt sarat. Aztán megint felegyenesedve, lomhán és fáradtan vitte nehézkes testét. Meg-megroppant rajta a széttárt, nedves bőrkabát.

Éjjel érkeztek a poljakovo-nagolinszkajai járás Kalasnyikov falvába. Az osztag kozákjai otthagyták a szekereket, és szétvánszorogtak a házakba, szállást keresni. Az izgatott Podtyelkov kiadta a parancsot, hogy őrszemeket kell kiállítani; de a kozákok csak nehezen cihelődtek. Három kereken megtagadta az őrállást.

— A bajtársi bíróság elé kell állítani őket. A parancsteljesítés megtagadása miatt — agyonlőni őket! — heveskedett Krivoslikov.

A sok izgalomtól erősen megviselt Podtyelkov keserűen legyintett rá:

— Megtörte őket az út. Nem fognak védekezni. Elvesztünk, Misatka!

Lagutyin valahogy összeszedett néhány embert, és őrszemeket állított fel a kertek alatt.

— El ne aludjatok, fiúk! Máskülönben rajtunk ütnek! — igyekezett Podtyelkov a hozzá legbizalmasabb kozákok lelkére beszélni.

Egész éjjel az asztal mellett üldögélt, karjára hajtotta fejét, és súlyosan, rekedten sóhajtozott, mint a beteg állat. Hajnaltájban kissé elkábította az álom; az asztalra ejtette nagy fejét. De rögtön felébresztette Robert Frasenbruder, aki a szomszéd házból kereste fel. Készülődni kezdtek a továbbvonulásra. Már megvirradt. Podtyelkov kiment a házból. A gazdasszony a tehénfejés után a pitvarban találkozott vele.

— A dombon lovasok jönnek — mondta közömbösen.

— Hol?

— Ott ni, a kert alatt.

Podtyelkov kiugrott az udvarra: a dombon, a falu és a liget füzei felett lebegő fehér ködfüggöny mögött, sokfőnyi kozák osztagok bukkantak fel. Ügetésben és sebesvágtában közeledtek, körülkerítették a falut, és szoros gyűrűt vontak köréje.

A vörös kozák szakaszok nemsokára abba az udvarba tódultak, ahol Podtyelkov szekere állt.

Megjött Vaszilij Mirosnyikov, a zömök, csimbókos migunlinszkajai kozák. Félrehívta Podtyelkovot, és szemlesütve mondta:

— Podtyelkov elvtárs... Követek jöttek tűllök... — intett a domb felé. — Azt izenik neked, hogy rögtön tegyük le a fegyvert, adjuk meg magunkat. Máskülönben támadásra indulnak.

— Te!... Gazember!... Mit beszélsz?! — Podtyelkov köpenye hajtókájánál fogva megragadta Mirosnyikovot, aztán ellökte magától, és odaszaladt a szekérhez, felkapta puskáját, és rekedt, érdes hangon kiabálta:

— Megadás?... Hát hogy állhatnánk szóba az ellenforradalommal? Felvesszük a harcot! Utánam! Csatárlánc!

Kirohantak az udvarról. Egy tömegben futottak a falu szélére. Mrihin bizottsági tag csak az utolsó házak előtt érte utol a lihegő Podtyelkovot.

— Micsoda szégyen, Podtyelkov! Tulajdon testvéreink ellen

harcoljunk? Egymás vérét ontsuk? Hagyjad! Meg tudunk egyezni szépszóval is!

Podtyelkov látta, hogy a csapatnak csak jelentéktelen része követi. Józanul megállapította, hogy ez az összecsapás csak vereséggel végződhetik. Szó nélkül kidobta puskájából a závárzatot, és csüggedten intett sapkájával:

— Hagyjátok abba, fiúk! Vissza a faluba!

Visszamentek. Három szomszédos udvarban összegyűlt az egész osztag. A kozákok nemsokára megjelentek a faluban. A dombról negyven lovasból álló osztag ereszkedett lefelé.

Podtyelkov a miljutyinszkajai öregek felszólítására a kert alá ment, hogy a megadás feltételeiről tárgyaljon. A falut körülkerítő ellenség főerői nem hagyták el állásaikat. Buncsuk a csordalegelőn érte utol Podtyelkovot. Megállította.

— Megadjuk magunkat?

— Szél ellen nem lehet... Igaz?... Te mit csinálnál?

— El akarsz pusztulni mindenáron? — Buncsuk egész testében megrándult.

Magas, tompa, érctelen hangon kiabált utána. Úgyet sem vetett a Podtyelkovot kísérő öregekre.

— Mondd meg, hogy a fegyvert nem tesszük le! — Azzal sarkon fordult, és markába szorított pisztollyal indult visszafelé.

Amikor visszatért, megpróbálta rávenni a kozákokat, hogy törjenek át, és harcolva vonuljanak a vasútig. De a többség nagyon megadós hangulatban volt. Némelyik elfordult Buncsuktól, mások ellenségesen jelentették ki:

— Eredj, harcolj, de mink nem fogunk fegyvert az édestestvéreink ellen!

— Fegyvertelenül is bízunk bennek!

— Szent húsvét van... Mink meg vért ontsunk?

Buncsuk odament a csűr mellett álló szekérhez, aládobta köpenyét, lefeküdt, és egy pillanatig sem engedte ki markából a pisztolyt. Eleinte arra gondolt, hogy elmenekül, de a titkos szökéstől, a dezertálástól undorodott. Gondolatban legyintett rá egyet, és várta Podtyelkov visszatérését.

Podtyelkov három óra múlva tért vissza. Vele együtt az idegen kozákok óriási tömege nyomult be a faluba. Néhányan lóháton jöttek, mások kantárszáron vezették paripáikat. A többiek egyszerűen gyalogszerrel jöttek, szinte Podtyelkov és Szpiridonov főhadnagy sarkát taposták. Szpiridonov valamikor Podtyelkov

ütegbajtársa volt, most ő vezette a Podtyelkov-expedíció elfogására kiküldött válogatott osztagot. Podtyelkov magasra tartotta fejét, egyenesen és óvatosan lépkedett, mint aki többet ivott a kelleténél. Szpiridonov mondott neki valamit, finoman, de csípősen mosolygott. Mögötte lovas kozák léptetett, aki hevenyében esztergályozott nyelű, lobogó fehér zászlót szorított melléhez.

Azokat az utcákat és udvarokat, ahol összeverődtek az expedíció szekerei, elárasztották az odatóduló kozák tömegek. A lárma hirtelen nagyra dagadt. A faluba érkezők sokan együtt szolgáltak a Podtyelkov-expedíció kozákjaival. Örömkiáltás, nevetés csendült fel.

— Te vagy az, kenyerespajtás? Mi szél fútt erre?!

— Adjon Isten, Prohor!

— Erőt-egészséget!

— Te, hajszál hija vót, hogy egymásnak nem estünk. Emlékszel még, Lvov alatt, hogy kergettük az osztrákot?

— Szerbusz, komám, Danyilo! Szerbusz, komám! Feltámadt Krisztus!

— Valóban feltámadt! — hallatszott egy cuppanós csók, és két kozák bajuszát széttörülgetve, mosolygósan nézett egymásra, boldogan veregette egymás vállát.

Tőszomszédságukban másik kettő beszélget:

— Mink még nem is ettünk húst a nagybűt után...

— De hát tik bolsevikok vagytok! Hogy húsvétolhatnátok?

— Bolsevikoknak bolsevikok vagyunk, de Istent mink is hiszünk.

— Na, ne hazudj.

— Becsületistenemre!

— Hát keresztet hordol-e?

— Ehin van, ni! — És a széles arcú, termetes kozák ajakbigygyesztve gombolgatja ki gimnasztyorkája gallérját, veszi elő a bronzbarna, szőrös mellén lógó megzöldült rézkeresztet.

A „lázadó Podtyelkov" elfogására küldött osztagok villás, fejszés öregjei bámulva néztek össze:

— Pedig azt mondták, hogy tik megtagadtátok a keresztény hitet.

— Meg hogy eladtátok magatokat a sátánnak...

— Híre járt, hogy kifosztjátok a templomokat, kiirtjátok a pópákat.

— Hazugság! — cáfolta meggyőzően egy széles vállú vörös-

gárdista. — Hazugsággal tartanak benneteket. Mikor elindultam Rosztovból, előbb elmentem a templomba, megáldoztam.

— Ez mán döfi! — mondta valamelyik cingár vénecske, aki derékba fűrészelt lándzsával volt felfegyverezve, és boldogan verte tapsra a tenyerét.

Élénk beszélgetés zúgott az utcákon, az udvarokban. De egy félóra múlva néhány kozák — egyikük bokovszkajai őrmester volt — szétlökdöste a sűrű tömbbé zsúfolódott katonákat, és elindult az utcán.

— Ki van itt Podtyelkov osztagából? Névsor szerint ide gyülekezni! — kiabálták.

A keki zubbonyos, keki vállpántos Szpiridonov főhadnagy levette sapkáját, melyen úgy fehérlett a tiszti kokárda, mint egy darab letört süvegcukor, és a szélrózsa minden irányába forgolódva kiáltotta:

— Mindenki, aki Podtyelkov osztagába tartozik, lépjen balra a sövény mellé! A többiek jobbra! Mi, frontharcos bajtársaitok, delegációtokkal együtt úgy döntöttünk, hogy át kell adnotok minden fegyvert, mert a lakosság fél tőletek, ha fegyvert hordtok. Tegyétek le puskátokat és egyéb fegyvereteket a magatok szekereire, majd közösen ügyelünk rá. Osztagotokat Krasznokutszkajába irányítjuk, ott a szovjettől majd hiánytalanul megkapjátok fegyvereiteket.

A vörösgárdista kozákok közt tompa izgalom támadt. Az udvar mélyéből éles kiáltások szálltak.

— Nem tesszük le a fegyvert! — kiáltja Korotkov kumsatszkajai kozák.

Fojtott viharzúgás hullámzott végig az utcákon, az emberekkel zsúfolt udvarokon.

A Szpiridonovval jött kozákok jobbra lódultak, és az utca közepén megtépázott, szétforgácsolt tömegként maradtak magukra a Podtyelkov-osztag vörösgárdistái. Krivoslikov hanyagul vállra dobott köpenyben, mint az űzött vad, nézegetett körül. Lagutyin szája félregörbült.

Érthetetlen, zavaros lárma keletkezett.

Buncsuk szilárdan elhatározta, hogy nem teszi le a fegyvert. Puskáját súlyban tartva, gyorsan odament Podtyelkovhoz.

— A fegyvert nem tesszük le! Megértetted?

— Most mán késő! — suttogta Podtyelkov, és görcsösen szorongatta, gyűrögette ujjai közt az osztag névsorát.

Ez a lista mindjárt átkerült Szpiridonov kezébe. Futtában átolvasta.

— Itt százhuszonnyolc ember van... Hol a többi?

— Lemaradoztak az úton.

— Aha... No jó! Add ki a parancsot, hogy tegyék le a fegyvert.

Podtyelkov elsőnek csatolta le pisztolyát táskástul.

— A kard meg a puska a szekereken van — mondta alig érthetően, mikor átadta fegyverét.

Megkezdődött a lefegyverzés. A vörösgárdisták ímmel-ámmal rakták le a fegyvert. Némelyik átdobálta revolverét a kerítésen; az udvarokon szanaszét őgyelegve itt is, ott is eldugtak egyet-egyet.

— Aki nem adja át fegyverét, megmotozzuk! — kiáltotta Szpiridonov, és vidáman, szélesre húzott szájjal vigyorgott.

A vörösgárdisták Buncsuk vezette része megtagadta a puska átadását. Erőszakkal vették el tőlük.

Nagy riadalmat keltett a géppuskás, aki a géppuskazávárral elnyargalt a faluból. Néhányan kihasználták a zűrzavart, és elbújtak. De Szpiridonov rögtön fedezetet rendelt ki, körülkerítette a Podtyelkovval maradtakat, megmotoztatta őket, és megpróbált névsort olvasni. A foglyok kelletlenül felelgettek. Némelyik elkiáltotta magát:

— Minek az a névsorolvasás! Itt van mindenki!

— Kísérjetek bennünket Krasznokutszkajába.

Szpiridonov lepecsételte a pénzesládát, és erős fedezet alatt Karginszkajába küldte. Felsorakoztatta a foglyokat. Hirtelen megváltoztatta modorát és egész viselkedését.

— Rendekre szaka-dozz! Balra át! Jobbra kanyarodva, század, indulj! Pofa be!

Zúgolódás hömpölygött végig a vörösgárdisták sorain. Összevissza, puhán léptek, kis idő múlva összekeverték a sorokat, és tömegbe verődve haladtak tovább.

Podtyelkov, aki végül is rábeszélte embereit, hogy tegyék le a fegyvert, valószínűleg bízott még valamilyen szerencsés kibontakozásban. De mihelyt a foglyokat kihajtották a kert alá, a kísérő kozákok elkezdték lökdöstetni a szélsőket lovukkal. A balszélen bandukoló Buncsukon minden ok nélkül végigvágott korbácsával egy lángvörös szakállú öreg kozák, akinek megfeketedett, ócska függő fityegett a fülecimpájában. A korbács csapója

hurkát húzott Buncsuk arcára. Buncsuk megfordult. Ökölbe szorította a kezét. A második, még erősebb ütés arra kényszerítette, hogy a tömeg közé ugorjon. Önkéntelenül tette; az önfenntartás állati ösztöne lendítette meg. Amikor a sűrű tömegben lépkedő társai közé szorult, Anna halála óta először húzta ráncba arcát egy kaszra mosoly: csodálkozott magában, hogy mennyire eleven és szívós az életösztön, az élnivágyás mindenkiben.

A foglyokat ütlegelni kezdték. Az öregek vérszemet kaptak a fegyvertelen ellenség láttán, rájuk hajtották a lovakat, és a nyeregből lehajolva ütötték őket korbácsaikkal, a kard fokával. A megvert foglyok mindegyike igyekezett a tömeg közepébe furakodni. Tolongás, kiabálás támadt.

— Ha meg akartok ölni, öljetek meg azonnal!... Mit pimaszkodtok?! — kiáltotta egy alsó-doni magas, derék vörösgárdista, és megrázta felemelt öklét.

— Ennyit ér a ti becsületszavatok?! — harsogta Krivoslikov.

Az öregek kissé lecsillapodtak. Az egyik fogoly megkérdezte:

— Hova kísértek bennünket?

— Az a parancs, hogy Ponomarjovba — felelte halkan az egyik kísérő, egy fiatal frontharcos, aki szemmel láthatóan rokonszenvezett a bolsevikokkal. — Ne féljetek, cimborák, nem csinálunk mink semmi rosszat veletek.

Csakugyan Ponomarjovba hajtották őket.

Szpiridonov és két kozák megállt egy szűk kis bolt ajtajában. Egyenként engedték be a foglyokat. Szpiridonov mindegyiktől megkérdezte:

— Keresztnév, családnév? Hová valósi vagy? — A feleletet piszkos fedelű tábori noteszébe jegyezte.

Buncsuk került sorra.

— Családnév? — Szpiridonov már ráillesztette ceruzája hegyét a papírra, futólag a vörösgárdista komor arcára, nagy homlokára tekintett. Mikor látta, hogy a fogoly ajka nyálat gyűjtve összecsücsörödik, egész testével félrehajolt a köpés elől.

— Eredj, disznó! Névtelenül is megdöglesz!

Buncsuk példáját követve, a tombovi Ignat sem válaszolt. Egy harmadik is ismeretlenül akart meghalni, mert némán lépte át a küszöböt...

Szpiridonov lelakatolta az ajtót. Őrséget állított elé.

Míg a bolt előtt javában folyt az expedíció szekereiről zsákmányolt élelmiszer és fegyver kiosztása, az egyik szomszédos ház-

ban tábori hadbíróság ülésezett, amelyet a Podtyelkovék elfogásában részt vett falubeliek képviselőiből szerveztek nagy hevenyében.

Vaszilij Popov, egy bokovszkajai származású, sárga szemöldökű, tömzsi kapitány elnökölt. Törülközővel lefüggönyzött tükör alatt ült. Két könyökét szélesen szétterpesztette. Sapkáját telt tarkójára tolta. Olajos fényű, atyaian szigorú szeme fürkészőn futkosott a kozák törvényszéki tagok során. A büntetés mértékét vitatták meg.

— Nos hát mit csináljunk velük, bátyámuraim? — ismételte meg Popov a kérdést.

Lehajolt, súgott valamit a közvetlenül mellette ülő Szenyin főhadnagynak. Szenyin sietve, igenlően bólintott. Popov pupillája összeszűkült. Szeme szegletében elmosódtak a vidám kis fényfoltok. Tekintete megváltozott. Szeme szigorúan, ridegen csillogott, alig takarta el a ritka pilla.

— Mit csináljunk szülőföldünk árulóival, akik azért törtek ránk fegyverrel, hogy kirabolják házainkat, és kiirtsák a kozákságot?

Fevraljov, a miljutyinszkajai óhitű öreg felugrott, mint a rugós paprikajancsi.

— Agyonlőni! Mind! — kiáltotta és úgy rázta a fejét, mint aki megháborodott. Kegyetlen, sanda tekintetét végighordozta minden tagon, és nyálától fuldokolva kiáltotta: — Ezeknek a júdásoknak nincs kegyelem. Ezek krisztusáruló zsidók, kivégezni őket!... Kivégezni!... Keresztre feszíteni! Tűzbe velük!

Rostos, gyér szakálla remegett, vörös foltos ősz haja szétzilálódott. Fuldokolva, vörösbarnán, nyálas ajakkal ült vissza a helyére.

— Száműzni kéne őket! Vagy nem? — javasolta határozatlanul Gyacsenko, a bíróság egyik tagja.

— Agyonlőni mind egy szálig!

— Halál rájok!

— Támogatom ezt a véleményt!

— A nép szeme láttára kell kivégezni őket.

— Ki kell irtani a dudvát!

— Halálra kell ítélni mind!

— Agyon kell lőni őket! Persze! Mit kell ezen vitatkozni? — kiáltotta felháborodva Szpiridonov.

Popov kapitány szája szöglete minden kiáltásra lejjebb gör-

bült, vonásai megdurvultak, eltűnt róluk a magával és környezetével elégedett, jóllakott ember barátságos arckifejezése, és éles ráncokká merevedtek.

— Agyonlőni!... Írjad! — parancsolta titkárának, és a vállán keresztül rápillantott.

— Hát Podtyelkovot meg Krivoslikovot... ezt a két legnagyobb ellenségünket... szintén csak agyonlőjük? Túl enyhe ez a büntetés azoknak! — kiáltotta lobbanékonyan egy köpcös öreg kozák, aki az ablaknál ült, és szüntelen feljebb csavargatta a kialvó lámpa belét.

— Ezeket, mint főkolomposokat, felakasztatjuk! — felelte Popov, és titkárához fordulva ismételte: — Írjad: „Véghatározat. Alulírottak..."

A titkár — szintén Popov: a kapitány távoli rokona — lehajtotta simára nyalt szőke fejét; kezében sercegve szaladt a toll.

— Úgy látszik, kevés a petró!... — sóhajtotta valaki részvéttel.

A lámpa lángja nagyokat lobbant. A bél büdösen füstölt. A csendben a mennyezeten feszülő pókhálóba gabalyodott légy zúgása, a papír és a toll percegése meg valamelyik bírósági tag súlyos, szuszogó lélegzése hallatszott.

VÉGHATÁROZAT

1918. április 27-én (május 10-én) mi, a karginszkajai, bokovszkajai és krasznokutszkajai járás falvainak választott bírái, mégpedig

Vaszilevszk falvából Makszajev Sztyepan
Bokovszk falvából Kruzsilin Nyikolaj
Fomin falvából Kumov Fjodor
Verhnye-Jablonovszk falvából Kuhtyin Alekszandr
Nyizsnye-Dulenszk falvából Szinyov Lev
Iljinszk falvából Volockov Szemjon
Konykovszk falvából Popov Mihail
Verhnye-Dulenszk falvából Rogyin Jakov
Szavosztyanov falvából Frolov Aleksz
Miljutyinszkaja városából Fevraljov Makszim
Nyikolajev falvából Grosev Mihail
Krasznokutszkaja városából Jelankin Ilja

Ponomarjov falvából Gyacsenko Ivan
Jevlantyev falvából Krivov Nyikolaj
Malahov falvából Jemeljanov Luka
Novo-Zemcev falvából Konovalov Matvej
Popov falvából Popov Mihail
Asztahov falvából Scsegolkov Vaszilij
Orlov falvából Csekunov Fjodor
Klimo-Fjodorovszk falvából Csukarin Fjodor

V. SZ. POPOV elnöklete alatt.

Elhatároztuk:

1. Mindazokat, akik a dolgozó népet fosztogatták, becsapták, s akiket az alább következő listán név szerint felsoroltunk — összesen nyolcvan főt — golyó általi halálra ítéljük. Kivétel Podtyelkov és Krivoslikov, a párt két főkolomposa. Ezeket fel kell akasztani.

2. Anton Kalitvencov mihajlovszki kozákot bizonyítékok hiányában felmentjük.

3. A Podtyelkov-osztagból megszökött, de Krasznokutszkaja városában letartóztatott Konsztantyin Melnyikovot, Gavril Melnyikovot, Vaszilij Melnyikovot, Akszenovot és Versinyint jelen véghatározat első pontjában meghatározott büntetéssel (halálbüntetéssel) kell sújtani.

4. A büntetést holnap, április 28-án (május 11-én) reggel hat órakor kell végrehajtani.

5. A letartóztatottak őrizetére Szenyin főhadnagyot rendeljük ki, akinek ma este 11 óráig két-két puskás kozákot kell rendelkezésére bocsátani. E pont végrehajtásáért a bíróság tagjai felelősek; az ítéletet az egyes falvakból összeállított őrség hajtja végre. A kivégzés színhelyére öt-öt kozákot kell kivezényelni.

V. Sz. Popov sk.
a hadbíróság elnöke
A. F. Popov sk.
titkár

A Podtyelkov-osztag ónaptár szerint 1918. április 27-én a hadbíróság által halálra ítélt tagjainak névsora

Sorszám	Járás	Keresztnév és családnév	Az ítélet neme
1.	Uszty-Hopjorszkaja	Fjodor Podtyelkov	akasztás
2.	Jelanszkaja	Mihail Krivoslikov	akasztás
3.	Kazanszkaja	Avraam Kakurin	főbelövés
4.	Bukanovszkaja	Ivan Lagutyin	főbelövés
5.	Nyizsnyijnovgorodi kormányzóság	Alekszej Iv. Orlov	főbelövés
6.	Nyizsnyijnovgorodi kormányzóság	Jefim Mih. Vahtyel	főbelövés
7.	Uszty-Bisztrajanszkaja	Grigorij Fetyiszov	főbelövés
8.	Migulinszkaja	Gavril Tkacsov	főbelövés
9.	Migulinszkaja	Pavel Agefonov	főbelövés
10.	Mihajlovszkaja	Alekszandr Bubnov	főbelövés
11.	Luganszkaja	Kalinyin	főbelövés
12.	Migulinszkaja	Konsztantyin Mrihin	főbelövés
13.	Migulinszkaja	Andrej Konovalov	főbelövés
14.	Poltavai kormányzóság	Konsztantyin Kirszta	főbelövés
15.	Kotovszkaja	Pavel Poznyakov	főbelövés
16.	Migulinszkaja	Ivan Boldirev	főbelövés
17.	Migulinszkaja	Tyimofej Kolicsev	főbelövés
18.	Filim.—Cselb.	Dmitrij Volodarov	főbelövés
19.	Csernisevszkaja	Georgij Karpusin	főbelövés
20.	Filim.—Cselb.	Ilja Kalmikov	főbelövés
21.	Migulinszkaja	Szavolij Ribnyikov	főbelövés
22.	Migulinszkaja	Polikarp Gurov	főbelövés
23.	Migulinszkaja	Ignat Zemljakov	főbelövés
24.	Migulinszkaja	Ivan Kravcov	főbelövés
25.	Rosztov	Nyikifor Frolovszkij	főbelövés
26.	Rosztov	Alekszandr Konovalov	főbelövés
27.	Migulinszkaja	Pjotr Vihljancev	főbelövés
28.	Kleckaja	Ivan Zotov	főbelövés
29.	Migulinszkaja	Jevdokim Babkin	főbelövés
30.	Mihajlovszkaja	Pjotr Szvincov	főbelövés
31.	Dobrinszkaja	Illarion Cselobitcsikov	főbelövés
32.	Kazanszkaja	Klimentyij Dronov	főbelövés
33.	Ilovlinszkaja	Ivan Avilov	főbelövés
34.	Kazanszkaja	Matvej Szakmatov	főbelövés
35.	Nyizsnye-Kurmojarszkaja	Georgij Pupkov	főbelövés
36.	Tyernovszkaja	Mihail Fevraljov	főbelövés
37.	Herszoni kormányzóság	Vaszilij Pantyelejmonov	főbelövés
38.	Kazanszkaja	Porfirij Ljubuhin	főbelövés
39.	Kleckaja	Dmitrij Samov	főbelövés
40.	Filonovszkaja	Szafon Saronov	főbelövés
41.	Migulinszkaja	Ivan Gubarjov	főbelövés
42.	Migulinszkaja	Fjodor Abakumov	főbelövés

Sorszám	Járás	Keresztnév és családnév	Az ítélet neme
43.	Luganszkaja	Kuzma Gorskov	főbelövés
44.	Gundorovszkaja	Ivan Izvarin	főbelövés
45.	Gundorovszkaja	Miron Kalinovcev	főbelövés
46.	Mihajlovszkaja	Ivan Farafonov	főbelövés
47.	Kotovszkaja	Szergej Gorbunov	főbelövés
48.	Nyizsnye-Csirszkaja	Pjotr Alajev	főbelövés
49.	Migulinszkaja	Prokopij Orlov	főbelövés
50.	Luganszkaja	Nyikita Sejin	főbelövés
51.	Rosztov	Alekszandr Jaszenszkij	főbelövés
52.	Rosztov	Mihail Poljakov	főbelövés
53.	Razdorszkaja	Dmitrij Rogacsov	főbelövés
54.	Rosztov	Robert Frasenbruder	főbelövés
55.	Rosztov	Ivan Szilender	főbelövés
56.	Szamarai kormányzóság	Konsztantyin Jefimov	főbelövés
57.	Csernisevszkaja	Mihail Ovcsennyikov	főbelövés
58.	Szamarai kormányzóság	Ivan Pikalov	főbelövés
59.	Ilovinszkaja	Mihail Koreckov	főbelövés
60.	Kusmatszkaja	Ivan Korotkov	főbelövés
61.	Rosztov	Pjotr Birjukov	főbelövés
62.	Razdorszkaja	Ivan Kabanov	főbelövés
63.	Lukovszkaja	Tyihon Molitvinov	főbelövés
64.	Migulinszkaja	Andrej Svecov	főbelövés
65.	Migulinszkaja	Sztyepan Anyikin	főbelövés
66.	Kremenszkaja	Kuzma Dicskin	főbelövés
67.	Baklanovszkaja	Pjotr Kabanov	főbelövés
66.	Kremenszkaja	Szergej Szelivanov	főbelövés
69.	Rosztov	Artyom Ivancsenko	főbelövés
70.	Migulinszkaja	Nyikolaj Konovalov	főbelövés
71.	Mihajlovszkaja	Dmitrij Konovalov	főbelövés
72.	Krasznokutszkaja	Pjotr Liszikov	főbelövés
73.	Migulinszkaja	Vaszilij Mirosnyikov	főbelövés
74.	Migulinszkaja	Ivan Volohov	főbelövés
75.	Migulinszkaja	Jakov Gorgyejev	főbelövés

Hárman nem mondták meg a nevüket.

A titkár befejezte a halálraítéltek névsorának másolását, otromba kettőspontot tett a véghatározat végére, és a legközelebb ülő tag kezébe nyomta a tollat:

— Írd alá!

Konovalov, Novo-Zemcev falva képviselője, aki csukaszürke német posztóból varrt vörös hajtókás parádés zubbonyt viselt, restelkedve mosolygott, és szinte ráfeküdt a papírlapra. Fekete, vastag, kérges ujjaival mereven tartotta az iskolásmódra megrágott végű tollszárat.

— Nem nagyon szoktam én meg a betűvetést... — mondta, és gondosan kanyargatta családneve kezdőbetűjét, a „K"-t.

Nyomban utána Rogyin írta alá. Ő is bizonytalanul tartotta a tollszárat. Elkomorodott, és beleizzadt a nagy erőfeszítésbe. Egy harmadik tag előbb jól lerázta a tollat, nekilendült, aláírta: visszahúzta aláírás közben kidugott nyelvét. Popov kacskaringósan, lendületesen firkantotta oda családnevét, felállt, és megtörölte nedves arcát zsebkendőjével.

— Mellékelni kell a lajstromot — mondta ásítva.

— Kalegyin megköszöni a másvilágon — mosolyodott el fiatalosan Szenyin, közben azt figyelte, hogy nyomkodja a titkár a meszelt falhoz a tintától nedves papírlapot.

Senki sem felelt a tréfára. Szótlanul távoztak a házból.

— Jézusom... — sóhajtott kimenet valaki a sötét pitvarban.

29

Ezen az éjszakán, amelyet finoman permetezett be a halványsárga csillagok tejes fénye, józerével senki sem hunyta le a szemét a hihetetlenül telezsúfolt boltban. A kurta beszélgetések minduntalan félbeszakadtak. Izgalom és fülledtség gyötörte az embereket.

Este az egyik vörösgárdista kikéredzkedett az udvarra:

— Nyiss ajtót, bajtárs! Ki akarok menni a szabad levegőre... Szükséget végezni!

A buggyos nadrágból kihúzott csalánvászon ingben, mezítláb, kócosan állt ott, a kulcslyukhoz illesztette megfeketedett arcát.

— Nyisd ki, bajtárs!

— Bajtársad a nehéz nyavalya — felelte végül valamelyik őr.

— Nyisd ki, testvér! — változtatott a megszólításon a rimánkodó vöröskatona.

Az őr letette puskáját, hallgatta, hogy suhog a sötétben az éjjeli lakmározásra repülő vadrucák szárnya. Elszívott egy cigarettát, aztán odaillesztette ajkát a kulcslyukhoz:

— Hugyozz magad alá, kedves komám. Egy éccaka nem megy tönkre az a bugyogó, hajnalkor meg vizes nadrággal is beeresztenek a mennyországba...

— Ezt megkaptuk! — mondta a vörösgárdista, és elvánszorgott az ajtó mellől.

Válluk egymáshoz szorult. Üldögéltek. Podtyelkov a szegletben ürítette zsebeit. Eltépett egy csomó pénzt. Suttogva, de ék-

telenül káromkodott. Mikor a bankókkal végzett, lehúzta csizmáját, megszagolta a büdös, átizzadt kapcát, aztán megérintette a mellette fekvő Krivoslikov vállát.

— Világos, hogy becsaptak bennünket — szólalt meg. — Becsaptak, hogy az isten az annyokat!... De bánt, Mihajlo! Kölyökkoromban sokszor mentem a Donon túlra vadászni apám flintájával. Megy, megy az ember az erdőbe: olyan az, mint egy óriási zöd sátor... Elsettenkedik az ember a kis tóho — ott ülnek benne a vadrucák. Mikor elvétettem, annyira fájt néha, hogy vonítani szerettem vóna. Most is nagyon bánt, hogy elvétettem a dolgot. Ha három nappal hamarabb indulunk Rosztovból, most nem kellene itt, ilyen csúfosan végezni. Feje tetejére állítottuk volna az egész ellenforradalmat!

Krivoslikov kínosan mosolygott a sötétben.

— A fene egye meg őket, öljenek meg! — villantotta ki fogát. — Meghalni nem olyan borzasztó dolog... „Csak egytől félek: hogy a másvilágon — Nem ismerjük meg egymást, hű barátom!" Ha találkozunk is, Fegya, idegenek leszünk egymásnak... Ez borzasztó!

— Hagyjuk ezt! — dünnyögte búsan Podtyelkov, és szomszédja vállára tette nagy, meleg tenyerét. — Nem ez a baj...

Lagutyin szülőfalujáról mesélt valakinek, arról, hogy a nagyapja „lopótök"-nek csúfolta hosszú feje miatt meg amiatt, hogy egyszer rajtakapta a más dinnyeföldjén; betyárosan el is tángálta érte.

Sok zagyva és töredékes beszélgetés kezdődött s maradt félbe azon az éjszakán.

Buncsuk közvetlenül az ajtónál helyezkedett el, mohón szívta be az ajtó hasadékán befelé áramló levegőt. A múlt emlékei között turkált. Egy pillanatra eszébe jutott anyja. Aztán — bár heves fájdalom fullánkja szúrt bele, és erőlködött, hogy elkergesse a lánnyal kapcsolatos gondolatait — mégis áttért az Annára, az utolsó napokra vonatkozó emlékekre. Ez nagy, csillapítóan boldog megkönnyebbülést szerzett. Legkevésbé a halál gondolata rémítette. Nem érezte, mint máskor, az alig érzékelhető borzongást végig a gerincoszlop mentén, nem érezte az emésztő szomorúságot, hogy elrabolják az életét. Úgy készült a halálra, mint bús pihenőre egy keserves kálváriajárás után, mikor a kimerültség akkora, mikor minden ízében annyira sajog a test, hogy már nem tudja izgatni semmi.

Tőle nem messzire vidáman is, bánatosan is beszélgettek asszonyokról, szerelemről, kis és nagy örömökről, amit egyik-egyik nő egyik-egyik férfinak a szívében keltett.

Beszélgettek családról, rokonokról, ismerősökről... Beszélgettek arról, hogy szép a vetés, a pápistavarjút már ellepi a búza, nem látszik belőle a feje búbja sem. Sopánkodtak, hogy nincs pálinka, hogy rabok lettek. Szidták Podtyelkovot, mint a bokrot. De az álom már sokuk szemét lefogta fekete szárnyával; testben-lélekben elcsigázva egyik is, másik is elaludt, ki fekve, ki ülve, ki állva.

Hajnaltájban — ébren-e vagy álmában — hangosan felzokogott valaki. Borzasztó, mikor durva felnőtt emberek sírnak, akik gyermekkoruk óta már rég elfelejtették a könny sós ízét. Rögtön szétfoszlott a szendergő csend, és több hang kórusban kiáltotta:

— Elhallgass, átkozott!

— Vénasszony!

— Te! Kitépem a nyelved! Elhallgass!

— Ríva fakadt, családos lehet!

— Itt alusznak... Ű meg... Nem sül ki a szeme!

A zokogó férfi kifújta az orrát, és szipogva elhallgatott.

Már-már teljesen helyreállott a csend. A különböző szögletekben cigarettatűz parázslott, de az emberek hallgattak. Az összezsúfolt, egészséges testek, férfiizzadság, cigarettafüst bűze és az éjjel hullott harmat édeskés, mámorító illata érzett.

A faluban hajnalt kukorékolt egy kakas. Léptek zaja, vasszerszám csörömpölése hallatszott.

— Ki az? — kérdezte halkan az egyik őr.

Köhögés. Fiatal hang felelt rá messziről, készségesen:

— Jó barát! Megyünk sírt ásni Podtyelkovéknak.

A boltban hirtelen nagy mozgolódás támadt.

A tatarszki kozákok osztaga Petro Melehov zászlós vezénylete alatt április 28-án hajnalban ért Ponomarjovba.

A faluban csiri kozákok lótottak-futottak, itatni vezették a lovakat, tömegestül tódultak a falu szélére. Petro a falu közepén állította meg osztagát. Odament hozzá néhány ember.

— Hunnét jösztök, cimborák? — kérdezte az egyik.

— Tatarszkból.

— Elkéstetek egy kicsit... nélkületek is elcsíptük Podtyelkovot.

— Hun vannak? Nem kergettétek tovább űket?

— Ahun vannak, ni... — intett a kozák a bolt lejtős fedele felé, és elnevette magát: — Ott ülnek, mint a tyúkok a ketrecbe.

Hrisztonya, Grigorij Melehov és még néhány ember közelebb ment hozzá.

— Hová kűdik űket? — kérdezte Hrisztonya.

— A másvilágra.

— Hogyhogy?... Mit hazudsz?! — Grigorij köpenye szárnyánál fogva megragadta a kozákot.

— Hazudj különbül, ha tudsz, nagyságos uram! — felelte szemtelenül a kozák, és könnyűszerrel kiszabadította magát Grigorij horgas ujjai közül. — Odanézz, mán hintát is ácsoltak nekik! — mutatott a két csenevész fűzfa közt felállított akasztófára.

— Vezessétek istállóba a lovakat! — vezényelte Petro.

30

Az eget fellegek vonták be. Ritkán koppant a földre egy-egy szem eső. A falu végére sűrű tömegben özönlöttek a kozákok és az asszonyok. Ponomarjov lakossága, miután értesült a reggel 6 órára kitűzött kivégzésről, szívesen ment megnézni, mintha valami ritka vidám látványosságot mutogatnának. A kozákok kicsípték magukat, akár ünnepnapokon. Sokan magukkal hozták gyermekeiket is. A tömeg körülállta a csordalegelőt, ott szorongott az akasztófa meg a két rőf mély gödör mellett. A gyermekek a gödör egyik partjára hányt agyagsánc nedves földjét tapickolták. A gyülekező kozákok élénken tárgyalták a küszöbönálló kivégzést. Az asszonyok bánatosan sugdolóztak.

Álmosan és komolyan jött Popov százados. Cigarettázott. Rágta a cigaretta végét, és kivicsorította kemény fogát.

— Kergessétek el a népet a gödör mellől! — parancsolta rekedten az őrcsapat kozákjainak. — Szpiridonovnak mondjátok meg, hogy vezetheti az első csoportot! — Órájára pillantott, és félrébb sétált. Figyelte, hogy az őrök szorongatta tömeg hogyan hátrál a kivégzés színhelyétől, hogy veszi körül szélesebb, egybefolyó színes körívben.

Szpiridonov egy kozák rajjal gyorsan ment a bolt felé. Útközben találkozott Petro Melehovval.

— A ti falutokból vannak önkéntesek?
— Miféle önkéntesek?
— Akik végrehajtják az ítéletet.
— Nincs és nem is lesz! — felelte keményen, Petro, és kikerülte az útját álló Szpiridonovot.

De mégis akadtak önkéntesek. Mityka Korsunov lesimogatta tenyerével az ellenző alól kibuggyanó egyenes haját, kacsázó léptekkel odament Petróhoz.

— Én szívesen lövök — mondta, és megvillant összehúzott, nádzöld szeme. — Mér mondod, hogy nem? Én hajlandó vagyok rá — és mosolygósan lesütötte szemét. — Adj tőtényt. Nekem csak egy tárral van.

Mityka, a sápadt Andrej Kasulin — akinek arcát erős, gonosz feszültség vaspántja szorította — meg a kalmük pofájú Fedot Bodovszkov jelentkezett önként a kivégző osztagba.

A szorosan összepréselt tömegben sugdosás és visszafojtott zúgás suhant végig, mikor a bolt felől a kísérő kozákok gyűrűjében elindult a halálraítéltek első csoportja.

Elöl Podtyelkov jött mezítláb, fekete posztóból varrt széles lovaglónadrágban és kigombolt bőrkabátban. Keményen vágta a sárba nagy fehér lábát, de megcsúszott, bal karját kissé előrenyújtva tartotta meg az egyensúlyt. Mellette alig vonszolta magát a hullasápadt Krivoslikov. Szárazon csillogott a szeme, szája fájdalmasan vonaglott. Mikor megigazította a hanyagul vállára dobott köpenyt, úgy összeborzongott, mintha szörnyen fázna. Őket valahogy nem vetkeztették le, de a többiek egy szál fehérneműben cammogtak utánuk. Lagutyin a súlyos léptű Buncsuk mellett tipegett. Mindketten mezítláb voltak. Lagutyin rongyos alsóruháiból kilátszott gyér szőr borította meztelen sárga bőre. Szégyenlősen fogta össze magán a rongyos gatyát. Ajka remegett. Buncsuk a felhőfátyolos szürke messzeségbe fúrta tekintetét a kísérő feje felett. Hideg, józan szeme várakozón, feszülten pislogott. Úgy tetszett, mintha valami vigasztaló eseményre várna, ami azonban nem teljesülhet. Némelyik fogoly arcán tettetett külső közöny lapult. Orlov, az ősz bolsevik, rakoncátlanul integetett a kezével, a kísérő kozákok lába elé köpködött, de kettejük vagy hármuk szemében annyi elfojtott bánat rezgett, eltorzult arcukon olyan határtalan félelem ült, hogy még a kísérők is levették róluk a tekintetüket, elfordultak, ha véletlenül találkozott pillantásuk az övékével.

Gyorsan mennek. Podtyelkov karonfogva támogatja a megmegcsúszó Krivoslikovot. Mind közelebb érnek a tömeghez, ahol a sapkák vörös és kék tengerében itt-ott fejkeszkenő fehérlik. Podtyelkov sunyin néz a tömegre, hangosan, csúnyán káromkodik.

— Mi az, mit bámulsz? — kérdi hirtelen, mikor elkapja Lagutyin oldalról rávillanó tekintetét.

— Megderesedtél ez alatt a pár nap alatt... Mintha belisztezték vóna a halántékod...

— Nem csuda — sóhajt nehezet Podtyelkov; letörli az izzadságot keskeny homlokáról. — Nem csuda — ismétli — ha beleőszül az ember ebbe az élvezetbe... A farkas állat. Mégis megőszül, ha rabon tartják. Én meg csak ember vagyok.

Többet nem szólnak egy szót sem. A tömeg egészen közel nyomul. Jobbra a sír sárga agyagos, hosszúkás partja látszik.

— Állj! — vezényli Szpiridonov.

Podtyelkov rögtön előrelép. Fáradtan végighordozza tekintetét a nép elülső sorain: többnyire ősz vagy deres szakállú férfiak. A frontharcosok valahol hátul sunnyognak, marja őket a lelkiismeret. Podtyelkov kajla bajusza megrezdül. Tompan, de érthetően mondja:

— Öregek! Engedjétek meg, hogy Krivoslikov meg én végignézzük, hogy halnak meg elvtársaink egymás után. Bennünket később akasszatok fel, mer most még szeretnénk látni barátainkat, elvtársainkat, bátorítani a gyengébb lelkűeket.

Olyan csend lett, hogy hallani lehetett, amint az esőcsepp sapkájára koppan...

Popov kapitány valahol hátul elmosolyodik, kimutatja fogai bagósárga félkaréját. Nem tiltakozik. Az öregek egymás szavába vágva össze-vissza kiabálják:

— Megengedjük!

— Hadd lássák!

— Vezessétek el őket a gödör mellől!

Krivoslikov és Podtyelkov a tömeg közé lép, amely ketté válik, utcát formál előttük. Nem messzire állnak meg. Mindenfelől szoros embergyűrű veszi körül, száz meg száz mohó szempár tapogatja őket. Nézik, milyen ügyetlenül sorakoztatják a kozákok a vörösgárdistákat, akiket háttal állítottak a gödör felé. Podtyelkov jól lát, de Krivoslikov erősen nyújtogatja vékony, szőrös nyakát és lábujjhegyre emelkedik.

Buncsuk a balszélen áll. Kissé meghajlik a háta, nehezen lélegzik, nem emeli fel földre sütött tekintetét. Mögötte, inge alját a rongyos gatya fölé húzogatva görnyed Lagutyin. Harmadik a tambovi Ignat. A következő Vanyka Boldirev. Felismerhetetlenül megváltozott. Legalább húsz évet vénült. Podtyelkov jobban szemügyre veszi az ötödiket: nagy nehezen ismeri meg a kazanszkajai Matvej Szakmatovot, aki már Kamenszkajában megosztott vele minden bút és örömet. Most még két vörösgárdista lép a gödör szélére, és háttal fordul felé. Petro Liszikov kihívóan és szemtelenül nevet, kacskaringós szitkokat kiabál, megfenyegeti a tömeget görcsösen összeszorított piszkos öklével. Koreckov hallgat. Az utolsót karonfogva hozták. Hátravetette magát, szántotta a földet élettelenül csüngő lábával. Beleragódzott az őt cipelő kozákokba, és könnyáztatta arcát, fejét rázva iparkodott kitépni magát kezük közül.

— Eresszetek el, testvérek! Engedjetek el, az Istenre kérlek! Testvérek! Kedves testvéreim!... Mit csináltok?! A német háborúban négy keresztet szógáltam meg!... Gyermekeim vannak!... Istenem, én nem vagyok oka semminek! Jajj, jajj, hát mér büntettek?

Egy termetes kozák testőr térddel mellbe rúgta, és a gödör felé lódította. Podtyelkov csak most ismerte fel a csökönyösködőt, és megborzadt: ez az ember, ez az 1910-ben besorozott migulinszkajai kozák, a György-kereszt mind a négy fokozatának lovagja ez a szép, szőke bajuszú legény egyike volt a legbátrabb vörösgárdistáknak. Talpra állították, de megint lerogyott. A kozákok lábához csúszott, cserepes száját csizmájukra nyomta, arra a csizmára, amely arcul rugdosta, és fojtott, borzalmas, rekedt hangon rimánkodott:

— Ne öljetek meg! Szánjatok, könyörüljetek!... Három kis gyermekem van!... Kislányom van... Drága testvéreim!

Átölelte a testőr térdét, de a testőr kitépte magát öleléséből, hátraugrott, és lendületből fültövön rúgta csizmája patkós sarkával. A másik fülén, mint vörös tejsugár, szökkent ki a vér, és ráfolyt fehér gallérjára.

— Állítsátok fel! — kiáltotta dühösen Szpiridonov.

Valahogy felemelték, talpra állították, és elszaladtak onnan. A szemközti sorban az önkéntesek már lövésre készen tartották puskájukat. A tömeg feljajdult, és néma csöndbe dermedt. Egy asszony borzalmas hangon felsivított...

Buncsuk szeretett volna újra meg újra az ég szürke párájára meg a szomorú földre pillantani, amelyen huszonkilenc esztendőt bolyongott keservesen. Felemelte szemét, és tizenöt lépésnyire megpillantotta a kozákok zárt, tömör sorát: egyikük, egy hunyorgó zöld szemű nagy darab kozák — akinek keskeny fehér homlokára dús tincs buggyant az ellenző alól — őt, Buncsukot célozta meg, pontosan a mellén. A lövés eldördülése előtt velőtrázó sikoly metszett Buncsuk fülébe. Megfordította a fejét; egy szeplős fiatalasszony kiszökkent a tömegből, futvást futott a faluba, egyik kezével mellére szorította kisgyermekét, a másikkal befogta a fiúcska szemét...

A darabos sortűz után, mikor a gödör szélén álló nyolc vörösgárdista hanyatt zuhant a sírba, a kivégző osztag a gödör partjára szaladt.

Mityka Korsunov észrevette, hogy az ő golyójától elesett vörásgárdista fel-felugrik, és fogával mardossa a vállát; még egyet beléeresztett, és odasúgta Andrej Kasulinnak:

— Odanézz! Ez a pokolfajzat véresre marta kínjában a vállát, de jajszó nélkül halt meg, akár egy farkaskölyök.

Tíz újabb elítéltet lökdöstek puskatussal a gödör felé...

A második sortűz után hangosan felüvöltöttek az asszonyok, kikecmeregtek a tömegből, és egymásnak ütődve futottak haza. Kézen fogva vonszolták gyermekeiket is. Oszladozni kezdtek a kozákok is. A pusztítás undorító képe, a haldoklók sikoltása, hörgése, a sorukra váró elítéltek üvöltése — ez az oly végtelenül borzalmas és megrázó látvány szétkergette az embereket. Csak a frontharcosok maradtak ott — akik eleget néztek már farkasszemet a halállal — meg az öregek közül a veszettebbje.

A levetkeztetett mezítlábas vörösgárdisták egyre újabb és újabb csoportjait kísérték a gödör szélére. Váltották egymást az önkéntesek, fröccsentek a sortüzek, szárazon pukkant néhány egyes lövés. Aki csak megsebesült, kegyelemből kapott még egy golyót. A hullák első rétegét szünet közben beszórták egy kis földdel.

Podtyelkov és Krivoslikov mindig odalépett azokhoz, akik sorukra vártak, megkísérelték bátorítani őket, de a szavak elvesztették régi jelentésüket; ebben a pillanatban más hatalmasodott el az embereken, akiktől néhány perc múlva úgy elszakad az élet, mint törött kocsányú falevél az ágtól.

Grigorij Melehov keresztülfurakodott a különben eléggé szét-

zilálódott tömegen, elindult a falu felé, és — szemtől szembe találta magát Podtyelkovval.

— Te is itt vagy, Melehov? — kérdezte Podtyelkov; hátratántorodott, és összehunyorította szemét bámulatában.

Grigorij megállt. Kékes sápadtság ömlött el orcáján.

— Itt!... Látod!

— Látom... — mosolyodott el ferdén Podtyelkov, és hirtelen fellobbanó gyűlölettel pillantott Grigorij sápadt arcába. — Mi az? Te is agyonlövögeted a testvéreidet?... Áruló lettél?... Phű, te, te ocsmány! — Egészen közel lépett Grigorijhoz. — Nekünk is szolgálsz, meg nekik is? Mikor hol ńagyobb a konc? Mi? Aljas!

Grigorij kabátja ujjánál fogva megragadta, és lihegve kérdezte:

— Emlékszel a Glubokaja alatti csatára? Emlékszel, hogy lőtték ott agyon a tiszteket?!... A te parancsodra lőtték! Mi? Kölcsön kenyér visszajár! Most te húzod a rövidebbet! Ne pityeregj! Nemcsak neked szabad lenyúzni a más bőrét! Túlságosan elkanászodtál, elnök elvtárs! Eladtad a kozákokat, bitang! Érted? Mondjam még tovább is?

Hrisztonya átölelte, és félrevonszolta a nekibőszült Grigorijt:

— Gyere, gyere, menjünk a lovakho! Aló, mars! Nincs itt semmi keresnivalónk, se nekem, se neked! Uram, Istenem, mi meg nem esik az emberrel?!

Elindultak, aztán megint megálltak, amikor Podtyelkov hangja megütötte a fülüket.

— Setét fejű emberek vagytok tik! Vakok vagytok! Becsapott benneteket a tiszti banda! Édestestvéreitek vérét ontatja veletek! Azt hiszitek, hogy ha minket lepufogtattok, minden elsimul? Szó sincs róla! Máma tik vagytok felül, hónap megint benneteket fognak sorra kivégezni! Szovjethatalom lesz egész Oroszországban! Jusson eszetekbe a szavam! Hiába ontjátok a más vérét, a mi vérünket! Buták vagytok tik, buta emberek!

— Majd elbánunk mink azokkal is! — ugrott elő egy öreg kozák.

— Mindenkit nem tudtok agyonlövöldözni, öreg! — mosolyodott el Podtyelkov. — Egész Oroszországot nem tudjátok akasztófára húzni. Vigyázz a kobakodra! Eccer majd észretértek, csakhogy akkor mán késő lesz!

— Ne fenyegetőzz!

— Én nem fenyegetőzök. Csak megmutatom, hová vezet ez az út.

— Te vagy a vak, Podtyelkov, magad! Muszkahályog van a szemeden!

Grigorij nem is hallgatta végig, elindult, szinte futott a felé az udvar felé, ahol kötőféken izgatottan toporzékolt lova a lövöldözés hallatára. Grigorij és Hrisztonya meghúzták a hevedert, lóra pattantak, és sebesvágtában száguldottak ki a faluból. Hátra se néztek. Nemsoká eltűntek a domb mögött.

Ponomarjovban még mindig fel-felbuggyant a lövések füstje: vesenszkajai, karginszkajai, bokovszkajai, krasznokutszkajai, miljutyinszkajai kozákok sorra lőtték agyon a kazanszkajai, migulinszkajai, razdorszkajai, baklanovszkajai kozákokat...

Színültig telt a gödör. Rájuk szórták a kiásott földet. Megtaposták. Két fekete álarcos tiszt megragadta és az akasztófához vitte Podtyelkovot meg Krivoslikovot.

Podtyelkov bátran, büszkén, emelt fővel lépett a bitó alá. Felállt egy zsámolyra, kigombolta az inggallért vastag barna nyakán, és maga akasztotta nyakába a beszappanozott hurkot. Egyetlen izma sem rándult meg. Krivoslikovnak az egyik tiszt segített felkapaszkodni a gyalogszékre, ugyanő dobta nyakába a kötelet is.

— Engedjétek meg, hogy halálom előtt mondjak valamit az utolsó szó jogán — kérte Podtyelkov.

— Mondhatod!

— Halljuk! — kiáltották a frontharcosok.

Podtyelkov kinyújtott karral végigmutatott a megritkult tömegen:

— Látjátok, milyen kevesen maradtak azok közül, akik látni szerették volna, hogy végeznek ki bennünket. Furdalja őket a lelkiismeret. Mink a dolgozó népért, a nép érdekeiért verekedtünk a generálisok csürhéjével. Nem kíméltük életünket, és most a ti kezetek közt pusztulunk el! De mink nem átkozunk benneteket!... Tikteket cudarul becsaptak. Ha megteremtik itt is a forradalmi hatalmat, tik is megértitek, kinek az oldalán van az igazság. A csendes Don legjobb, legderekabb fiait löktétek ebbe a gödörbe...

Egyre növekvő zúgás támadt. Podtyelkov hangja, kevésbé érthetően csengett. Az egyik tiszt kihasználta ezt az alkalmat, ügyes lábmozdulattal kirúgta a gyalogszéket Podtyelkov lába alól. Pod-

tyelkov egész nagy, súlyos teste meglódult, lehuppant, és lába elérte a földet. A torkára szorult hurok fojtogatta. Arra kényszerítette, hogy felfelé nyújtózzék. Lábujjhegyre ágaskodott, meztelen lába nagyujját nekiszegezte a ledöngölt nyirkos földnek, nyelt egy korty levegőt, végighordozta gödréből kidülledt szemét az elnémult tömegen, és halkan megszólalt:

— Még akasztani se tanultatok meg tisztességesen... Bezzeg ha te kerültél vóna az én kezem közé, Szpiridonov, a te lábod nem érte vóna a fődet!

Szájából bőven folyt a nyál. Az álarcos tisztek és a közelebb álló kozákok zavartan téblábóltak, nagy üggyel-bajjal emelték fel megint a zsámolyra az elgyengült nehéz testet.

Krivoslikovnak nem engedték meg, hogy befejezze a beszédet: a gyalogszék kirepült a lába alól, és egy lapátnak ütődött, amelyet hanyagul elhajított valaki. Az izmos-inas, szikár Krivoslikov sokáig himbálózott. Hol galacsinná kunkorodott úgy, hogy behajtott térde az állát verte, hol pedig megint egyenesre rántotta a görcs... Még élt, még vonaglott, még forgatta oldalt fittyent fekete nyelvét, amikor Podtyelkov alól másodszor is kirúgták a zsámolyt. Megint lomhán huppant le a nagy test. Vállán elszakadt a bőrkabát varrása, ujjahegye megint elérte a földet. A kozák tömeg tompán elszörnyűlködött. Néhányan, sűrű keresztvetés közepette, oszlani kezdtek. Akkora zavar támadt, hogy egy percig mindenki csak állt, mint akit megigéztek, és rémülten bámult. Podtyelkov szederjesedő, fekete arcára.

De Podtyelkov nem szólt többé egy szót sem, gégéjét végképp összeszorította a hurok. Csak szemét forgatta, amelyből patakokban ömlött a könny. Száját legörbítve, egész testében kínlódva, félelmesen nyújtózkodott felfelé, hogy enyhítsen kínjain. Valaki kitalálta, mit kell csinálni. Lapáttal kezdte alóla vájni a földet. Sietve kaparta el Podtyelkov lába alól a göröngyöket, és a test minden lendítésre egyenesebben csüngött lefelé, mindjobban megnyúlt a nyak és hátracsuklott a kissé göndör fej. A kötél alig bírta meg a hatpudos súlyt, meg-megreccsent az akasztófa gerendáján, és lassan himbálózni kezdett. A kötél ütemes mozgásának engedve Podtyelkov is himbálózott, hol egyik, hol másik oldalra fordult, mintha meg akarta volna mutatni gyilkosainak félig bíborvörös, félig fekete arcát és mellét, amelyet forró nyál és könny árja öntözött.

Miska Kosevoj és Filkó csak a második éjjel lopózott ki Karginszkajából. Köd habzott a pusztán, gomolygott a hajlásokban, leereszkedett a horhosok mélyére, nyalogatta az elágazó szakadékokat. A köd bolyhában világosabbaknak tűntek az őrhalmok. A fiatal fűben fürj pitypalattyolt.

A magasban, az égbolton úgy úszkált a hold, mint a tavirózsa kinyílt, dús szirmú virága, a kákával, sással benőtt tavon.

Mentek, míg meg nem virradt. A Fiastyúk már bágyadtan fénylett. Harmat hullott. Nyizsnye-Jablonovszk falvához közeledtek. Ekkor a falutól három versztányira utolérték őket a kozákok. Hat lovas vágtatott a nyomukban. Miska meg Filkó oldalt iramodott volna, de alacsony volt a fű, a hold világított... Kézre kerültek... Visszahajtották őket. Vagy száz ölet szótlanul haladtak. Aztán lövés dördült. Filkó egymásba botló lábbal ténfergett oldalt, mindig csak oldalt, mint a ló, amelyik megijedt a maga árnyékától. Nem esett el, csak valahogy leheveredett, ügyetlenül, arccal lefelé, egy szürkészöld ürömbokorba.

Miska zsibbadt testtel haladt öt percig, füle furcsán csengett, a száraz úton is majd a földhöz ragadt a lába.

— Mi az, nem lőttök, gazemberek? Mit kínoztok?

— Hallgass! Csak eredj, eredj! — mondta az egyik kozák nyájasan. — A muzsikot megöltük, de téged megsajnáltunk. Te a tizenkettedik ezredben szolgáltál a német háború alatt?

— A tizenkettedikbe.

— Fogsz még te a tizenkettedikbe szógálni... Fiatal legény vagy még. Megtévedtél egy kicsit, de ez nem olyan nagy baj. Majd meggyógyítunk!

Miskát három nap múlva csakugyan kezelésbe vette a karginszkajai hadbíróság. Akkoriban a katonai törvényszék csak kétféle büntetést ismert: főbelövést és vesszőt. Az agyonlövésre ítélteket éjjel kihajtották a falu alá, a Homokos Kurgán mögé, azokat pedig, akiknek megjavulásában jobban bíztak, a piacon nyilvánosan megvesszőztették.

Vasárnap reggel, mihelyt felállították a derest a tér közepén, gyülekezni kezdett a nép. Zsúfolásig megtöltötték az egész piacot. Egymás hegyén-hátán álltak padokon, a színek előtt felhalmozott szálfákon, a boltok, házak tetején. Először Alekszandrovot, a gracsi pópa fiát döngették el. Buzgó bolsevik volt. Tulaj-

donképpen agyon kellett volna lőni, de az apja nagyon jo pap, mindenki tiszteli, így hát a bíróság úgy döntött, hogy húsz veszszőt kell rámérni a pópafi hátuljára. Alekszandrovról lehántották a nadrágot, és gatyaszárosan húzták deresre. Egy kozák a lábára ült (kezét a deszka alá kötötték), két másik meg kétoldalt állott egy-egy köteg jó erős fűzfavesszővel. Raktak rá betyárosan. Alekszandrov felállt, megrázta magát, felhúzta a nadrágot, meghajolt mind a négy égtáj felé. Csuda boldog volt a fickó, hogy nem lőtték agyon, ezért hajlongott és köszöngette.

— Köszönöm szépen urambátyáim!

— Viseld egészséggel! — felelte valaki.

Erre olyan tomboló kacagás gurult végig a piacon, hogy még a nem messzire, a színben ülő foglyok is elmosolyodtak.

Az ítélet szerint Miskára is ráhúztak húszat a melegéből. De a fájdalomnál is sajgóbban, forróbban égette a szégyen. Nézte az egész város apraja-nagyja. Miska felhúzta a nadrágot, és szinte pityeregve mondta annak a kozáknak, aki az imént elfenekelte:

— Ez sehogy sincs rendjén!

— Mér ne vóna?

— A fejem vétett, oszt a s..... felel érte. Egész életre szóló szégyen ez!

— Annyi baj legyen! A szégyen nem füst, nem marja az ember szemét — vigasztalta a kozák, és mivel kedveskedni akart valamivel a megbűnhődött felebarátnak, megjegyezte: — Hanem bikaerős legény vagy, komám: kétszer betyárosan végigvágtam rajtad, azt akartam, hogy jajgass egy kicsit... Hát látom: téged nem lehet addig verni, hogy megmukkanj egyszer is. A minap elraktunk egyet — összeszarta magát az aranyos. Biztosan kákabélű volt.

Az ítélet értelmében mindjárt másnap a frontra küldték Miskát.

Filkót két nap múlva temették el. Két jablonovszki kozák, akit a községi atamán rendelt ki, sekély kis sírt ásott neki. Sokáig üldögéltek a szélén. Belelógatták a lábukat. Cigarettáztak.

— Kemény a főd itt a méneslegelőn — mondta az egyik.

— Akár a vas. Ez nem látott ekét, mióta a világ világ. A kortúl kérgesedett úgy meg.

— Jó főbe fog pihenni ez a legény... Magosan... Száraz helyen... Itt mindig fú a szél, süt a nap... Nem rohad el olyan hamar.

A fűben lapuló Filkóra pillantottak.

— Lehúzzuk a csizmáját?

— Persze, hiszen még egészen jó csizma van rajta.

Keresztény módra helyezték sírba: fejjel nyugatnak. Beszórták sűrű, kövér, fekete földdel.

— Megtapossuk? — kérdezte a fiatalabb, mikor a sírt színig töltötték földdel.

— Nem kell. Hadd feküdjék így — sóhajtott a másik. — Ha majd az utolsó ítéletre harsonáznak az angyalok, annál fürgébben ugrik talpra.

Két hét múlva útilapu, zsenge üröm nőtte be a kis hantot, kalászt hányt rajta a cigányzab, oldalán kivirult a vadrepce pazar sárga virága, rojtos fürtjével búsan bólogatott a somkóró, bő illatot árasztott a kutyatej, tallóvirág. A közeli faluból nemsoká kijött egy öregember. Fejnél gödröt ásott a sír elé, és frissen gyalult, szentképes tölgycölöpöt állított belé. A háromszög alakú eresz alatt a Szűz Mária szomorú arca izzott a sötétben, lent a rámán egymásba fonódó ószláv betűk bolyhosodtak:

Országol most fertelmesség, vétek,
Ne ítéld el testvér a testvéred.

Az öreg elment, a sztyeppen meg ottmaradt a szentképes fa, hogy elszomorítsa a vándort, az utazót örökbús alakjával, és megfoghatatlan bánatot keltsen a szívben.

Májusban túzokok verekedtek a képesfa tövében. A kék ürömerdőben tisztást törtek a dürgés alatt, ledöngölték mellette a zöld tengerként hullámzó, érő tarackbúzát is: a tojóért harcoltak, az élet, a szerelem, a szaporodás jussáért verekedtek. Nem sokkal később ugyanott, a képesfa és egy földbütyök tövében, egy vén ürömbokor kusza szárnyéka alatt, kilenc füstkék, pettyes tojást tojt a nőstény túzok, rájuk ült, és teste hevével melengette, fényes tollú szárnyával óvta a csírázó új életet.

HARMADIK KÖNYV

Mi lelt téged, Dicsőséges csendes Don?
Csendes Don apácskánk, kegyes táplálónk,
Mindenfelé tudják dicsőségedet,
Dicsőségedet, híred-nevedet,
Hajdanában sebesen siettél,
Sebesen siettél, igen tisztán folytál.
De most, csendes Don, zavarosan áradsz,
Legeslegmélyedig megzavarosodtál.
Szóval mondja dicsőséges csendes Don:
„Hogyne áradnék én zavarosan,
Szárnyra bocsátottam kedves sólymaimat,
Kedves sólymaimat, doni kozákokat.
Padmalyos partjaim nélkülök mosódnak,
Sárga homokzátonyaim nélkülök rakódnak.”

HATODIK RÉSZ

1

Ezerkilencszáztizennyolc áprilisában nagy szakadás ment végbe a Donvidéken: az északi kerületek — a hopjori, uszty-medvegyicai és részben a felső-doni körzet — frontharcos kozákjai Mironovval és a visszavonuló vörösgárdista csapatokkal tartottak; az alsó-doni körzetek kozákjai pedig a körzet határai felé kergették és szorították őket.

A hopjoriak csaknem egytől egyig Mironovhoz csatlakoztak. Az uszty-medvegyicaiak csak feléből-harmadából, a felső-doniak pedig egészen jelentéktelen számban.

A történelem csak 1918-ban kényszerítette végképp meghasonlásra a felső-doniakat az alsó-doniakkal. De a szakadás kezdete évszázadokkal korábbra nyúlt vissza: azokra az időkre, amikor az északi kerületek kevésbé módos kozákjai — akiknek nem volt sem kövér Azov melléki földjük, sem szőlejük, sem busás jövedelmű vadászatuk, halászatuk — időnként elszakadtak Cserkasszktól, önkényes rajtaütéseket hajtottak végre az orosz hercegek és bojárok birtokai ellen, és a legmegbízhatóbb bástyául szolgáltak Razintól Szekacsig minden pártütőnek.

Később is, mikor az egész doni körzet csak fojtottan mert háborogni az elnyomó önkényuralom ellen, a felső-doni kozákok nyíltan felkeltek, és atamánjaik vezetése alatt meg-megrengették a cári uralom pilléreit: megütköztek a korona csapataival,

kirabolták a doni karavánokat, átcsaptak a Volga vidékére, vagy fellázították az agyonsanyargatott Zaporozsjét.

Április végére a vörösök kiürítették a Donvidék kétharmad részét. Miután világossá vált, hogy területi hatalmat kell teremteni, a délen küzdő harci egységek vezető tisztjei javasolták a Testület összehívását.

Novocserkasszkban április 28-ra tűzték ki az Ideiglenes Doni Kormány tagjainak és a járási katonai egységek delegátusainak gyűlését.

Tatarszk falvában április 20-án írás jött a vesenszkajai járási atamántól. Ebben arról értesítették a tatarszkiakat, hogy Vesenszkajában 22-én járási gyűlést tartanak a Körzeti Testület delegátusainak megválasztása végett.

Miron Grigorjevics Korsunov a gyűlésen felolvasta az írást. A falu őt, Bogatirjov apót meg Pantyelej Prokofjevicset küldte Vesenszkajába.

A járási gyűlésen többek között Pantyelej Prokofjevicset is a Testület delegátusai közé választották. Még azon a napon visszatért Vesenszkajából, másnap pedig elhatározta: nászurával együtt Millerovóba utazik, hogy idejekorán Novocserkasszkba érkezzenek. (Miron Grigorjevicsnek úgyis be kellett vásárolnia Millerovóban — szappant, petróleumot meg más háztartási cikkeket — azonfelül vállalkozott, hogy malomszitát és csapágyfémet vesz Mohovnak, mert egy kis mellékes keresetre is szert akart tenni.)

Pirkadatkor keltek útra. Miron Grigorjevics hollófekete paripái könnyedén repítették a kocsit. Nászuraimék egymás mellett ültek a színesre pingált, mintás kasban. Amint felértek a dombra, megeredt a nyelvük. Millerovóban németek ütöttek tanyát, ezért Miron Grigorjevics nem minden aggodalom nélkül kérdezte:

— Mit gondolsz, nászuram, nem ültetnek hűvösre bennünket a svábok? Fene pökhendi nácijó, az istennyila csapjon belé!

— Nem! — biztatta Pantyelej Prokofjevics. — Matvej Kasulin a minap járt ott, azt mondta: fél a német... Ujjal sem mer a kozákhoz nyúlni.

— No lám csak! — Miron Grigorjevics belemosolygott rókavörös szakállába, és játékosan csápolt a meggyfa ostornyéllel. Nyilván megnyugodott. Másra fordította a szót: — Milyen hatalmat kéne teremteni, mit gondolsz?

— Atamánt választunk! Magunkfajtát! Kozákot!

— Adja Isten, hogy úgy legyen! Csak jól válasszatok osztán!

Tapogassátok meg azokat a tábornokokat, mint cigány a lovat. Ne legyen egy hibája se!

— Olyat választunk! Terem még a Don partján okos koponya elég!

— Jól van, nászuram, jól van... Sem az okost, sem a butát nem kell vetni, magától is megterem, igaz. — Miron Grigorjevics összehúzta a szemét, nagy szomorúság ült szeplős arcára. — Szerettem vóna én is embert faragni Mitykából, azt akartam, hogy tanuljon tisztnek, de még az elemit se járta ki, mán a második télen iskolakerülő lett belőle.

Egy pillanatra elhallgattak; fiaikra gondoltak, akik elmentek üldözni a bolsevikokat. A kocsi úgy zötyögött a göröngyös úton, mintha láz rázta volna. A nyerges a vadonatúj, éles patkóval sebesre rúgta az egyik lábát. A kocsi himbálózott, és a szorosan egymás mellett ülő nászuraimék úgy súrlódtak egymás oldalához, mint a halak ívás idején.

— Merre járhatnak most a mi kozákjaink? — sóhajtotta Pantyelej Prokofjevics.

— A Hopjor mentén indultak tovább. A Kalmük Fedotka visszajött Kumilzsenszkajából: elpusztult a lova. Azt mondta, hogy Tyisanszkaja felé tartanak.

Megint elhallgattak. Szellő borzongatta a hátukat. Mögöttük, túl a Donon, fenségesen, némán égtek a hajnal rózsaszínű máglyáján az erdők, tavak, rétek, itt-ott kopár, vedlett mezők. A homokos domb sárga mézes sonkolypilisként feküdt a síkon; a buckák tevepúpjai gyér bronzos visszfényt sugároztak.

A tavasz nem mindenütt egyformán jelentkezett. Az erdők akvamarin zöldjét már dús, sötétzöld lombozat váltotta fel, virágdíszbe borult a sztyepp, az árvíz leapadt, csak a vizesréten hagyott töméntelen apró, csillogó kis tócsát; de a meredek lejtők alatti szakadékokban az agyagon még ott lapult, sőt kihívóan és rikítóan fehérlett az olvadás mardosta hó.

Másnap estenden érkeztek Millerovóba. Ismerős ukránnál háltak meg, aki a gabonaraktár barna oldala tövében lakott. Reggel, mikor megfröstököltek, Miron Grigorjevics befogta a lovakat, és elindult bevásárolni. Akadálytalanul túljutott a vasúti átjárón. És életében először ekkor látott németet. Három népfelkelő oldalról jött felé. Egyikük, egy alacsony férfi, akinek arcát fülig gesztenyebarna szakáll borította, hívóan intett neki a karjával.

Miron Grigorjevics meghúzta a gyeplőt, és várakozóan mósz-

tatott ajkával. A németek odamentek. Egy jól táplált, termetes porosz jóízűt mosolygott, kivillantotta szikrázó hófehér fogát, és azt mondta kamerádjának:

— Ládd: ez aztán egy valódi kozák! Odasüss, még kozák egyenruha is van rajta! Fiai valószínűleg harcoltak ellenünk. Küldjük el élve Berlinbe. Ez lesz a legkedveltebb kiállítási tárgy!

— Nekünk csak a két lova kell, ő meg mehet a pokolba! — felelte a gesztenyebarna szakállú, csámpás lábú német fancsali pofával.

Óvatosan körüljárta a lovakat, odament a kocsihoz.

— Szállj le, öreg! Kell a lovad! Át kell szállítani a malomból az állomásra néhány mázsa lisztet. Na, szállj le hát, ha mondják! A lovakat majd megkapod a parancsnoktól — a német szemmel és kézzel a malom felé intett, és félreérthetetlen mozdulattal szólította fel Miron Grigorjevicset, hogy szálljon le.

A másik kettő nevetve indult a malom felé, és vissza-visszatekintett. Miron Grigorjevics arca szürkére; sárgára fakult. A gyeplőt a ruganyos ülés karjára csavarta, fiatalosan leugrott, és a lovak elé lépett.

„Kár, hogy nincs itt a nászuram — villant át agyán hirtelen, és libabőrös lett a háta. — Elveszik a lovakat! Na, nyakig vagyok a csávába! A fenének kellett erre hajtani!"

A német keményen összeszorította ajkát, karonragadta Miron Grigorjevicset, és jelekkel mutogatta, hogy menjen a malom felé.

— Hagyj békét! — Miron Grigorjevics egész testtel előrefeszült, és még feltűnőbben elsápadt. — Ne merj hozzányúlni, míg szépen mondom! Nem adom oda a lovam!

Hangjából a német kitalálta a válasz értelmét. Hirtelen kivicsorította kékesfehér, tiszta fogát, mint a ragadozó. Szemebogara fenyegetően kitágult, hangja parancsolóan és rikácsolóan csendült meg. A német a vállán lógó puska szíjához kapott. Miron Grigorjevicsben egy szempillantás alatt feltámadt a fiatalos kozák virtus. Alig lendült neki, mégis derekas ökölcsapást mért a német pofájára. Az ütéstől recsegve billent hátra a német feje, állán elszakadt a sisak szíja. A német elterült, mint a gyalogbéka, és amikor megpróbált feltápászkodni, bordóvörös, alvadt vércsomót köpött ki. Miron Grigorjevics még egy csapást mért rá, ezúttal a tarkójára. Gyorsan szétnézett, lehajolt és egy rántással kikapta a puskát a német markából. Ebben a pillanatban villámgyorsan és hihetetlenül élesen működött az agya. Mikor megfor-

dult a szekérrel, tudta, hogy a német már nem fog hátulról belé lőni, csak attól félt, hogy valaki észreveszi a pályaudvar kerítése mögül, vagy meglátják az őrök a vágányról.

A két fekete még versenyen sem robogott soha olyan eszeveszett vágtában! A szekér nagy kerekének még lakodalomban sem jutott úgy ki, mint most. „Uram Istenem, vigyél el innét! Szabadíts meg, Uram! Az Atyának és Fiúnak!..." — suttogta Miron Grigorjevics magában. Az ostor szüntelenül ott táncolt a két ló hátán. A vele született kapzsiság hajszál híján vesztébe sodorta: el akart hajtani a szállására az ottmaradt pokrócért. De a józan ész mégis felülkerekedett benne — oldalt kanyarodott. Vagy húsz versztányira, egészen Orehovaja ukrán faluig — ahogyan később maga mondta — sebesebben repült, mint Illés próféta a tüzes szekéren. Orehovajában berobogott egy ismerős ukránhoz, és halálra rémülten mondta el a házigazdának, mi történt. Megkérte, hogy bújtassa el őt is, meg a lovát is Az ukrán elbújtatta ugyan, de figyelmeztette:

— Elbújtatlak, de ha nagyon faggatnak, csak rád vallok, Grigorics. Mer nekem ebbül semmi hasznom nincs. Felgyútyák a viskóm, magamat meg biincsbe vernek.

— Csak bújtass el, cimborám! Avval hálálom meg, amivel akarod! Csak a haláltul ments meg, dugj el valahová! Egy csapat juhot hajtatok az aklodba! Nem sajnálok tülled vagy tíz juhot, a legkülönbeket adom! — rimánkodott, fogadkozott Miron Grigorjevics, mikor a szín alá tolta a szekeret.

Az üldözéstől jobban irtózott, mint a haláltól. Estig ott húzódott meg az ukrán portáján. Mihelyt alkonyodni kezdett, rögtön kereket oldott. Orehovajából hazafelé egész úton nyargalt a két ló, mint a táltos; mind a két oldalukról szakadt a hab. A szekér úgy robogott, hogy a küllőt látni se lehetett: mind egybeolvadt. Csak Nyizsnye-Jablonovszk falvánál emberelte meg magát Miron Grigorjevics. A kertek alatt elővette az ülés alól a zsákmányolt puskát, megnézte a szíjat, amelynek belső oldalát telefirkálták tintaceruzával, és megkönnyebbülten dünnyögte:

— Na, utolértetek, gazfickók, mi? Jobban fel kell ahhó gyűrni a gatyát!

Az ukrán aklába persze nem hajtatott egyetlen juhot sem. Őszszel, csak úgy átutazóban megfordult nála.

— Mind elhullott a juhom. Baj van a birkával!... De körtét, azt hoztam hálábul. A magam kertjébe termett! — Azzal kiszórt

a kasfarból vagy két véka körtét. Az utolsó szemig megtörődött az úton. — Gyönyörű körténk van, igazán gyönyörű... csak lötytyedt egy kicsit — mondta, és félrefordította ravasz szemét. Rögtön el is búcsúzott.

Míg Miron Grigorjevics lóhalálában nyargalt hazafelé Millerovóból, nászura a pályaudvaron ácsorgott. Egy fiatal német tiszt megírta a menetlevelet, aztán tolmáccsal kifaggatta Pantyelej Prokofjevicset. Rágyújtott egy olcsó szivarra, és vállveregető modorban mondta:

— Csak utazzék, de ne felejtse el, hogy maguknak okos kormány kell. Válasszanak elnököt, cárt, akit akarnak, csak az a fontos, hogy abban az emberben legyen államférfiúi bölcsesség, értsen hozzá, hogyan kell államunk iránt lojális politikát folytatni.

Pantyelej Prokofjevics eléggé barátságtalanul nézett a németre. Nem volt beszédes hangulatban, és mihelyt megkapta a menetlevelet, rögtön indult jegyet váltani.

Novocserkasszkban meglepte, hogy milyen rengetegen vannak a fiatal tisztek. Tömegestül jártak-keltek az utcán, üldögéltek a vendéglőkben, sétáltak a kisasszonyokkal, lebzseltek az atamáni meg a törvényszéki palota környékén, ahol a Testület tartja majd üléseit.

Pantyelej Prokofjevics a delegátusok szállásán találkozott néhány földijével meg egy jelanszkajai ismerőssel. A delegátusok közt a kozákok voltak túlnyomó többségben. Tisztek már ritkábban akadtak, az értelmiséget pedig csak néhány tucat küldött képviselte. A területi kormányzat választásáról bizonytalan hírek keringtek. Csak egy volt világos: atamánt kell választani. Népszerű kozák tábornokok nevét emlegették. Vitatkoztak a jelöltek személyéről.

Pantyelej Prokofjevics az érkezés napjának estéjén, tea után, már éppen le akart telepedni szobájában, hogy harapjon pár falatot a hazai elemózsiából. Szétbontotta a szárított pontyfüzért, lekanyarított egy karéj kenyeret. Ekkor mellé ült két migulinszkajai, és odament még néhány ember. A beszélgetés a fronton uralkodó helyzet megtárgyalásával kezdődött, aztán lassanként áttértek a kormányzat megválasztásának kérdésére.

— A megboldogult Kalegyinnál különbet — Isten nyugosztalja — keresve sem lehet tanálni — sóhajtotta egy deres szakállú sumilinszkajai kozák.

— Olyanformán — ütött rá fejével a jelanszkajai.

Az egyik résztvevő, egy főhadnagy, Besszergenyevszkaja küldöttje, hevesen pattogva szólalt meg:

— Már hogyne volna megfelelő ember? Ejnye, uraim! Hát Krasznov tábornok?

— Ki fija-bornya az a Krasznov?

— Hogyhogy ki fia-borja? Nem restellenek ilyeneket kérdezni, uraim?! Híres tábornok az! A Harmadik Lovashadtest parancsnoka. Lángész! György-keresztes lovag! Tehetséges hadvezér!

A főhadnagy fellengzős, hadaró beszéde dühbe hozta az egyik frontharcos csapat képviselőjét.

— Hát én megmondom magának kereken: ismerjük mink az ű tehetségét. Egy fapitykét sem ér! A német háborúban ugyan nem tűnt ki semmivel. Még máma is csak hadosztálytábornok volna, ha nem jött volna a forradalom!

— Hogy beszélhet így, kedves barátom, ha nem is ismeri Krasznov tábornokot? És egyáltalában: hogy mer így nyilatkozni a mindnyájunk által szeretve tisztelt tábornokról? Bizonyára elfelejti, hogy maga — közkozák.

A főhadnagy megsemmisítő fintorral sziszegte ezeket a jeges szavakat. A kozák kizökkent a kerékvágásból, zavarba jött.

— Azért mondom, nagyságos uram, mert én magam is szógáltam a parancsnoksága alatt... — dörmögte megjuhászodva. — Az osztrák fronton valósággal nekihajtotta a drótakadálynak az egész ezredet! Azért tartjuk mink silány tábornoknak... Máskülönben hát... ki lát a veséjébe? Lehet, hogy amúgy nagyon derék ember...

— Ugyan mér kapta a György-keresztet? Bolond! — kiáltotta Pantyelej Prokofjevics. Torkára akadt egy pontyszálka. Kiköhögte, aztán megint ráripakodott a frontharcosra: — Teliszedtétek a kobakotokat mindenféle bolondsággal, mindenkit csak böcsmölni tudtok. Nektek senki se jó... Lám, milyen divatot kaptatok fel. Kevesebbet járt vóna a szátok, most nem vóna ilyen zűrzavar. Inkább az eszetek lenne hosszabb, a nyelvetek kurtább!

Cserkasszk népe, minden alsó-doni kozák, egy emberként állt Krasznov mögött. Az öregeknek tetszett a tábornok: György-keresztes lovag, hát kedvükre való volt. Sokan együtt szolgáltak vele a japán háborúban. A tiszteket Krasznov múltja kecsegtette: gárdatiszt, világfi, ragyogó képességű, művelt koponya, aki az udvarnál szolgált, és tagja volt ő cári felsége legszűkebb kör-

nyezetének. A liberális értelmiség pedig azt a körülményt vette tudomásul nagy megelégedéssel, hogy Krasznov nemcsak tábornok, nemcsak a katonás drill, az arcvonalszolgálat embere, hanem író is, akinek a tiszti életből merített elbeszéléseit élvezettel olvasgatták annak idején a „Nyiva" mellékleteiben. Márpedig ha író — akkor mégiscsak kultúrember.

Krasznov mellett bősz agitáció folyt az egész szálláson. Krasznov alakjához képest egészen elhalványodott a többi tábornoké. Afrikan Bogajevszkijről azt rebesgették a Krasznov mellett korteskedő tisztek, hogy Bogajevszkij és Gyenyikin egy gyékényen árul, és ha Bogajevszkijt választják atamánnak, akkor — mihelyt szétmorzsolják a bolsevikokat és bevonulnak Moszkvába — vége lesz minden kozák kiváltságnak és az egész önkormányzatnak.

Krasznovnak is voltak ellenfelei. Egy tanító-delegátus — igaz: teljesen sikertelenül — igyekezett beszennyezni a tábornok nevét. A tanító szobáról szobára vándorolt, mérges szúnyoghangon döngicsélte a kozákok szőrös fülébe:

— Krasznovot? Tábornoknak siralmas kis tábornok, írónak meg még annyit sem ér! Talpnyaló udvaronc, hajbókoló paprikajancsi! Olyan ember, aki — hogy ugy mondjam — nacionalista tőkét akar kovácsolni, de ugyanakkor a demokratikus ártatlanságot is meg akarná őrizni. Csak vigyázzatok, mert az egész Dont eladja a legelső vevőnek. Hitvány alak! Az ilyen politikusért nem adnék egy fej hagymát! Agejevet kell megválasztani! Az egészen más ember!

De a tanító nem aratott sikert. És mikor május elsején, a Testület ülései megnyitásának harmadik napján felharsant a kiáltás: — Hívjuk meg Krasznov tábornokot!

— Tessék!

— Kérjük...

— ... alázatosan!

— Büszkeségünk!

— Jöjjön ide, magyarázza el az élet sorát! — az egész tágas terem izgalomba jött.

A tisztek mennydörgő tapsot vertek ki a tenyerükből; ahogy rajuk néztek, a kozákok is elkezdték csattogtatni a markukat, de ügyetlenül, nem túl hangosan. A munkában megfeketedett, cserzett markokból száraz, recsegő, sőt mondhatni: kellemetlen taps fakadt; éles ellentétben állt azzal a lágy muzsikával, amelyet a

karzatot és a folyosót megtöltő kisasszonyok, hölgyek, tisztek és diákok ápolt, párnás tenyere játszott.

Amikor pedig nyalkán, legényesen kilépett a szinpadra a magas, karcsú és kora ellenére még mindig daliás tábornok — keresztek, medáliák sűrű füzérével, vállrojttal és a tábornoki rang minden egyéb jelével egyenruháján — az egész termen éljenzés és tapsok hulláma fodrozódott végig. Ebben a meghatott, elérzékenyült arcú, festői pózban álló tábornokban sokan a birodalom régi hatalmának homályos tükörképét látták.

Pantyelej Prokofjevics szeméből a könny is kibuggyant, és sokáig fujkálta az orrát a sapkából előhúzott vörös zsebkendőbe. „Ez oszt a tábornok! Rögtön látni rajta, hogy ember a talpán! Akár maga a cár! Külsőre tán még csinosabb is. Mintha a megboldogult Sándorra ütött volna!" — gondolta, amikor meghatottan gyönyörködött a rivaldánál álló Krasznovban.

A Testület — amelyet „A Don Megmentésére Alakult Testület"-nek neveztek — ráérősen ülésezett. Janov kapitánynak, a Testület elnökének javaslatára, elrendelték a katonai ranggal járó váll-lapok és rangjelzések stb. viselését. Krasznov mesterien felépített, ragyogó beszédet tartott. Érzelmesen beszélt „Oroszországról, melyet meggyaláztak a bolsevikok", a haza „régi nagyságáról, hatalmáról", a Don sorsáról. Miután megrajzolta a jelenlegi helyzet képét, röviden érintette a német megszállás kérdését. Különösen zajos helyeslésre talált, amikor szónoklata vége felé nagy pátosszal arról kezdett beszélni, hogy a Doni Körzet önálló életet fog élni, mihelyt kikergetik a bolsevikokat.

— Szuverén Seregkörzeti Testület fogja kormányozni a Doni Körzetet! A forradalom által felszabadított kozákság visszaállítja a kozák élet gyönyörű, régi rendjét, és mi, akárcsak őseink hajdanában, megerősödött, ércesen, öblösen csengő hangon fogjuk kiáltani: „Üdvözlünk, fehér cár, ki ott trónolsz a moszkvai Kremlben, de mi — kozákok maradunk a csendes Don mentén!"

Május harmadikán a délutáni ülésen százhét szavazattal harminccal szemben Krasznov vezérőrnagyot választották vezératamánnak. Tizen tartózkodtak a szavazástól. Krasznov azonban nem vette át a körzeti kapitány kezéből az atamáni buzogányt. Feltételeket szabott: hagyják jóvá azokat az alaptörvényeket, amelyeket ő terjesztett a Testület elé, és ruházzák fel őt, Krasznovot, korlátlan atamáni teljhatalommal.

— Országunk pusztulás szélén áll! A buzogányt csakis akkor

veszem át, ha a Testület a legteljesebb bizalmat tanúsítja az atamán iránt. Az események azt követelik, hogy biztos kézzel, a kötelességteljesítés boldog tudatával dolgozzam, abban a tudatban, hogy a Testület — a Donvidék akaratának legfőbb megtestesítője — bízik bennem, ha — a bolsevik önkényeskedéssel és anarchiával ellentétben — szilárd jogszabályokat vezetünk be.

A Krasznov javasolta törvények a régi birodalom sebtében átpofozott, némileg megtatarozott törvényei voltak. Hogyne fogadta volna el a Testület? Szíves-örömest elfogadta! Minden a régire emlékeztetett, még a bal kézzel újjátervezett zászló is, kék, vörös és sárga hosszanti csíkjaival (a lakosság három elemét, a kozákokat, bevándoroltakat, kalmüköket jelképezte). Csak az államcímeren hajtottak végre gyökeres módosítást, hogy eleget tegyenek a nacionalista szellem követelményeinek: a szárnyát széttáró, karmait kinyújtó, ragadozó kétfejű sas helyett meztelen kozákot festettek rá, amint kucsmásan, kardosan, puskával, munícióval kezében meglovagol egy boroshordót.

Az egyik talpnyaló küldött — az együgyűbbek közül — hízelgő kérdést vetett fel:

— Nem óhajtaná esetleg azt javasolni, kegyelmes uram, hogy valami változtatást hajtsunk végre az alaptörvényeken?

Krasznov kegyesen mosolygott. Elhatározta, hogy megereszt egy szellemes tréfát. Sokat ígérő tekintettel nézett a Testület tagjaira, és az általános figyelemmel elkényeztetett ember hangján felelte:

— Esetleg megteszem. Megváltoztatom a negyvennyolcadik, negyvenkilencedik és ötvenedik cikkelyt, amely a zászlóról, címerről és a himnuszról szól. Nekem ajánlhatnak bármilyen zászlót, csak a vöröset nem, ajánlhatnak akármilyen címert, csak az ötágú zsidócsillagot vagy más szabadkőműves jelvényt nem, ajánlhatnak bármilyen himnuszt, csak az Internacionálét nem.

A Testület nevetve hagyta jóvá az alaptörvényeket. Még később is sokáig járt szájról szájra az atamán tréfája.

Május 5-én feloszlatták a Testületet. Elhangzottak az utolsó beszédek is. Gyenyiszov ezredes, a déli hadseregcsoport parancsnoka, Krasznov jobb keze, azt ígérte, hogy a bolsevik pártütőket a legrövidebb időn belül el fogják tiporni. A Testület tagjai megnyugodva, boldogan utaztak haza; örültek a szerencsés atamánválasztásnak is, meg a kedvező hadijelentéseknek is.

Pantyelej Prokofjevics lelke mélyéig felindultan, kirobbanó

örömmel telve utazott haza a Donvidék fővárosából. Szilárdan meg volt győződve, hogy az atamáni buzogány jó kézbe került; hogy a bolsevikokat nemsokára szétverik, és a fiai hazajöhetnek gazdálkodni. Az öreg a vasúti kocsi ablakánál ült, a kisasztalra könyökölt. Még fülében csengett a doni himnusz búcsúhangja, tudata mélyéig szivárogtak az éltető szavak, és úgy tetszett, hogy valóban, istenigazában „háborog és viharzik a pravoszláv csendes Don".

De mikor Pantyelej Prokofjevics néhány versztányira elhagyta Novocserkasszkot, megpillantotta a bajor lovasság előőrseit. Egy német lovas csapat vonult a vasúti töltés szélén, szembe a vonattal. A lovasok kényelmesen görnyedeztek a nyeregben. A jól táplált, széles tomporú lovak közömbösen csapkodtak farkukkal. Szőrük fényesen csillogott az éles napsütésben. Pantyelej Prokofjevics előrehajolva, személdökét fájdalmasan felrántva nézte, amint a német lovak patája diadalmasan táncolva tiporja a kozák földet. Széles hátával az ablaknak fordulva sokáig szuszogott, gubbasztott, és lógatta a fejét.

2

A Don mellől vörösre festett szerelvények gördültek keresztül Ukrajnán: búzalisztet, vajat, tojást, marhát szállítottak Németországba. A peronokon ellenzőtlen sapkás, csukaszürke köpenyes németek álltak szuronyos puskával.

A doni utakat remek, sárga bőrből varrt, patkós német csizmák taposták. A bajor lovasság a Donon itatta a lovát... Ukrajna határán pedig Petljura hadaival verekedtek a fiatal kozákok, akiket csak az imént képeztek ki Perszianovkában. Az újonnan összetoldozott-foldozott 12. Doni Kozákezrednek csaknem a fele elesett Sztarobelszk alatt, amikor újabb darabot akart meghódítani Ukrajna területéből.

Eszakon Uszty-Medvegyica városa egyik kézből a másikba vándorolt: most a vörösgárdista kozákok foglalták el, akik a glazunovszkajai, novoalekszandrovszkajai, kunilzsenszkajai, szkurisenszkajai járás falvaiból özönlöttek elő, egy óra múlva meg Alekszejev fehér tiszti osztagai verték ki őket, és az utcákon itt is, ott is előbukkant az osztag kádereit alkotó gimnazisták, reáliskolások, szeminaristák köpenye.

A felső-doni kozákság nagy hullámokban, faluról falura áramlott észak felé. Mironov a szaratovi kormányzóság határa felé húzódott vissza. A vörösök csaknem az egész hopjori kerületet kiürítették. Nyár vége felé a valamennyi fegyverfogható korosztályból összetákolt Doni Hadsereg már a határokon állt. A Novocserkasszkból érkezett tisztekkel kiegészített és útközben újjászervezett hadsereg lassanként csakugyan kezdett igazi hadsereghez hasonlítani: a járások által kiállított kis létszámú csapatok egybeolvadtak; a régi reguláris ezredeket helyreállították a német háborúból épen megmaradt régi állománnyal; az ezredek hadosztályokká szerveződtek; a parancsnoki törzsekben hivatásos ezredesek váltották fel a zászlósokat; apránként kicserélődött a parancsnoki kar is.

Nyár végére a migulinszkajai, meskovszkajai, kazanszkajai és sumilinszkajai kozák századokból összeállított katonai egységek Alfjorov vezérőrnagy parancsára átlépték a Doni Körzet határát, és Donyeckoje, a voronyezsi kormányzóság első határfalva elfoglalása után megindították Bogucsar járási székhely ostromát.

A tatarszki kozákok százada Petro Melehov parancsnoksága alatt már négy álló napon át lovagolt falvakon, telepeken keresztül az uszty-medvegyicai kerület északi része felé. Valahol tőlük jobbra — anélkül, hogy harcba bocsátkoztak volna — sietve vonultak vissza, a vasútvonal felé a vörösök. Egész idő alatt egyszer sem látták az ellenséget. Rövid napi meneteket teljesítettek. Petro is, meg a többi kozák is mintha összebeszélt volna: úgy vélték, semmi értelme sincs sietni a halál elébe; így aztán naponta csak alig harminc-negyven versztányi úiszakaszt hagytak maguk mögött.

Ötödik nap megérkeztek Kumilzsenszkajába. A Hopjoron Dundukov falvánál keltek át. A rét felett muszlinfátyolként függött a muslincafelhő. Vékony, vibráló zümmögése szüntelenül erősbödött. A muslincák milliárdjai vakon keringtek, kóválygogtak, hemzsegtek a levegőben, becsapódtak a lovasok és lovak fülébe, szemébe. A lovak kínlódtak, prüszköltek, a kozákok meg csápoltak a kezükkel, és szakadatlanul pöfékelték a maguk ültette szűzdohányt.

— Na, szórakozhatunk. Hogy a fene enné meg! — krákogta Hrisztonya, és könnyező szemét törölgette ruhája ujjával.

— Mi az: a szemedbe röpült? — kérdezte mosolyogva Grigorij.

— Csípi a szemem. Mérges, az ördög vigye el!

Hrisztonya felrántotta vörös szemhéját, és érdes ujját végighúzta a szemgolyóján. Ajkát lebiggyesztve sokáig dörzsölgette kezefejével a szemét.

Grigorij mellette loyagolt. Az útrakelés óta állandóan együtt tartottak. Csatlakozott hozzájuk Anyikuska is. Az utóbbi időben meghízott, és még asszonyosabb lett a képe, mint azelőtt.

Az osztag kis híján egy századnyira rúgott. Petro helyettese Latisev őrmester volt, aki Tatarszkba nősült. Grigorij szakaszt vezetett. Szinte csupa alvégi kozák volt a szakaszában: Hrisztonya, Anyikuska, Fedot Bodovszkov, Martyin Samil, Ivan Tomilin, Borscsov, az égimeszelő, Zahar Koroljov, a lomha medve, Prohor Zikov, Merkulov, a cigányfajzat, Jepifan Makszajev, Jegor Szinyilin és még vagy tizenöt egyívású legény.

A második szakaszt Nyikolaj Kosevoj vezette. A harmadiknak Jakov Kolovejgyin parancsolt; a negyediknek Mityka Korsunov, akit Alfjorov tábornok, Podtyelkov kivégzése után sürgősen törzsőrmesterré léptetett elő.

A század szabad mezei ügetésben izzasztotta a paripákat. Az út ugyanis folyton a vízzel telt gödröket kerülgette, hol egy-egy hajlásba ereszkedett, melyet fiatal sás és fűzfa borított, hol meg a réten kanyargott tovább.

A hátsó sorokban öblösen kacagott Patkós Jakov, vékony hangján tercelt neki Andrjuska Kasulin, aki szintén megkapta az őrmesteri sávot: ez volt a vérdíj Podtyelkov hívei kivégzéséért.

Petro Melehov a sorok mellett lovagolt Latisevvel. Halkan beszélgettek valamiről. Latisev vadonatúj kardbojtjával játszogatott. Petro bal kezével lovát simogatta, a fejebúbját vakargatta. Latisev pufók arcán mosoly izzott; levásott koronájú, nikotinos foga sárgán sötétlett gyér bajusza alatt.

A szakasz mögött sánta almásderes kancáján sereghajtónak kocogott Antyip Avgyejevics, a Hazug fia, akit „Antyip Hazugovics"-nak csúfoltak a kozákok.

Néhányan beszélgettek, néhányan megbontották a sorokat, és ötösével lovagoltak, a többiek figyelmesen nézegették az ismeretlen terepet, a tócsák himlőjével telepötyögtetett rétet, a topolyák, füzek élő, zöld kerítését. A felszerelésen látni lehetett, hogy a kozákok messzi útra indultak: a nyeregtáskák duzzadtak az

útravalótól, a málhás zsákokat degeszre tömték, a kápaszíjba mindegyikük gondosan bekötözte köpenyét. Még a lószerszám is erre vallott; minden kis szíj tele van öltögetve szurkos fonállal; mindent megvarrtak, megjavítottak, rendbe hoztak. Egy hónappal előbb még azt hitték, hogy nem lesz háború, de most már azzal a fásult, vigasztalan tudattal haladtak, hogy a vérontást nem lehet elkerülni. „Máma rajtam a bőröm, de lehet, hogy tán már holnap a holló fogja kicserezni az Isten szabad ege alatt" — gondolta magában mindegyikük.

Elhagyták Krepci falut. Az elszórt nádtetős házak jobb kéz felől kancsingattak rájuk. Anyikuska elővett bugyogós nadrágja zsebéből egy túrós döbbencset; mint a ragadozó állat, kimutatta apró metszőfogait, leharapta a felét, és elkezdte sebesen mozgatni állkapcsát, mósztatott, akár a nyúl.

Hrisztonya rásandított:

— Megéheztél?

— Mér' ne egyek?... Sütött eleget az asszony.

— Hát zabálni, azt tudsz, arra szer vagy! Akkora böndőd van, akár a vaddisznónak. — Grigorijhoz fordult, és bosszús, panaszos hangon folytatta: — Úgy fal a nyavalyás, hogy ilyet még nem látott a világ. Hová fér bele annyi? Mindig figyelem mostanába, igazán borzasztó: akkora, akár egy csű tengeri, mégis úgy zabál, mint a szakadt lú.

— A magamét eszem. A nagybélű, ha ürüt eszik is vacsorára, fröstökre mán másikat kíván. Én minden gizgazt megeszek, mer sose tudja az ember, mitül hízik. Nekem minden javamra válik, ami a számba kerül.

Anyikuska jóízűt kacagott, kacsintott Grigorijnak, hogy nézzen a bosszúsan sercintő Hrisztonyára.

— Petro Pantyelejev, hun hálunk? Ládd, hogy kifáradtak a lovak! — kiáltotta Tomilin.

Merkulov tódította:

— Ideje mán szállást keresni. Lemegy a nap.

Petro csak csapott egyet korbácsával.

— Majd megalszunk Kljucsiba. De lehet, hogy Kumilgáig is kihúzzuk.

Merkulov göndör, fekete szakállába mosolygott.

— Hízelegni akar Alfjorovnak, a gazember! Azér siet annyira... — súgta Tomilinnak.

Valaki, aki megnyírta Merkulovot, csupa kópéságból úgy visz-

szanyeste a szakállát, hogy hitvány szakállkává kurtította, sőt ferde ékké torzította a szép, dús férfidíszt. Merkulov egészen másképp — nevetségesen — festett. Új ábrázatja állandó tréfák céltáblájául szolgált. Tomilin most sem bírta megállni tréfa nélkül.

— Hát te nem akarsz hízelegni neki?

— Ugyan mivel?

— Úgy nyírattad a szakállod, akár egy generális. Biztos azt gondolod, hogy ha tábornoknak nyiratkozol, mingyán hadosztályt adnak a kezed alá. Másra nem fáj a kis hasad?

— Marha! Az ember komolyan beszél vele, ű meg bolondságra fordítja.

Kacagva, beszélgetve lovagoltak be Kljucsi falvába. A szállás-csinálónak előreküldött Andrjuska Kasulin a legszélső udvar előtt fogadta a századot.

— A mi szakaszunk jöjjön utánam! Az elsőé ahun ni, az a három porta, a második szállása balódalt van, a harmadik abba az udvarba kovártélyoz, ahun a kút látszik, a negyedik meg amellett kap helyet.

Petro odalovagolt hozzá.

— Nem hallottál semmit? Kérdezősködtél?

— Itt ugyan se híre, se bűze a vereseknek. De méz, az, komám, van rengeteg. Valamék vénasszonynak háromszáz kaptárja van. Éccaka okvetlen szét kell törni egyet belőle.

— Na-na, csak ne bolondozz! Mer majd én törlek szét téged!

Petro elkomorodott, és korbácsával elindította a csődört.

Elhelyezkedtek. Lenyergelték, megcsutakolták a lovakat. Besötétedett. A házigazdák vacsorával kínálták a kozákokat. Az udvarok előtt a tavalyi vágású égertönkökre letanyáztak a katonák is, a falubeli kozákok is. Beszélgettek erről-arról, aztán szétszéledtek, aludni tértek.

Másnap tovább indultak a faluból. Csaknem Kumilzsenszkaja alatt jártak már, amikor a századot utolérte egy futár. Petro felbontotta a borítékot, sokáig olvasta. A nyeregben ringatózva, mereven tartotta kinyújtott kezében a papírlapot, mint valami nehéz terhet. Grigorij odalovagolt hozzá.

— Parancs?

— Öhöm!

— Mit írnak?

— Fontos dolog... Azt parancsolják, hogy adjam át a századot. Minden velem egykorút visszahínak: most szervezik Kazan-

kában a huszonnyolcadik ezredet. A tüzéreket is, meg a géppuskásokat is híják.

— Hát a többi hová menjen?

— Azt írják: „Arzsenovszkajában álljanak a huszonkettedik ezred parancsnokának rendelkezésére. Haladéktalanul induljanak útnak!" Ejnye, ejnye! „Haladéktalanul!"

Odalovagolt Latisev, és kivette Petro kezéből a parancsot. Vastag, feszes ajkát mozgatva olvasta, szemöldökét ferdére görbítette.

— Indulj! — kiáltotta Petro.

A század lépésben útnak eredt. A kozákok hátrapillantottak, figyelmesen néztek Petróra, várták, hogy mit mond. Petro Kumilzsenszkajában felolvasta a parancsot. Az idősebb évfolyamokba tartozó kozákok nyüzsgölődni kezdtek, készülődtek visszafelé. Elhatározták, hogy a napot még a faluban töltik, és csak másnap hajnalban indulnak, ki erre, ki arra. Petro egész nap leste az alkalmat, hogy beszélhessen öccsével. Felkereste a szállásán.

— Menjünk a piacra.

Grigorij szótlanul lépett ki az utcára. Már-már utolérte őket Mityka Korsunov, de Petro hidegen megkérte:

— Eredj innét, Mitrij! Beszélni akarok az öcskössel.

— Azt lehet. — Mityka megértően mosolygott, és hátramaradt.

Grigorij a szeme sarkából figyelte Petrót. Látta, hogy valami nagyon komoly dologról akar beszélni vele. Hogy elhárítsa ezt a megsejtett szándékot, mesterkélt élénkséggel kezdte:

— Érdekes: alig lovagoltunk száz versztát hazulról, itt mán más a nép. Nem úgy beszélnek, mint mifelénk, más rendbe építik a házakat: akár az óhitűek. Látod, a kapura zsindelykalapot tesznek, mint a szentképesfára. Mifelénk nincs ilyen. Amott is ni — mutatott egy közeli módosabb házra — a ház tövénél még a földet is zsindellyel fedték be; biztosan azért, hogy ne korhadjanak el az alsó gerendák.

— Hagyd abba. — Petro összeráncolta homlokát. — Nem errül akarok én beszélni... Várj, álljunk ide a sövényhe. Néznek bennünket.

A piacról jövő asszonyok és kozákok kíváncsian bámultak rájuk. Egy övetlen kékingű öreg meg is állt. Kozák sapkája szegélyét rózsaszínűre fakította az idő.

— Pihentek, öcsém?

— Itt akarjuk tőteni ezt a napot.

— Van egy kis zab a lúnak?

— Van egy kevés — felelte Petro.

— Gyertek énhozzám, én is öntök a tarisznyába vagy két vékával.

— Köszönjük szépen, édes bátyám!

— Nincs mér... na, csak gyertek majd be. Ott a házam, az a zöld plétetős.

— Mit akarsz mondani? — kérdezte Grigorij türelmetlenül, és elkomorodott.

— Ezt is, azt is. — Petro restelkedve, kínosan elmosolyodott, és szája szögletével beharapta kalászsárga bajuszát. — Olyan időket élünk, Grisatka, hogy lehet: nem is tanálkozunk többet...

Az az öntudatlan ellenségesség a bátyjával szemben, amely már-már szurkálni kezdte Grigorijt, hirtelen eltűnt. Szertefoszlatta Petro szánalmas, kínos mosolya és a gyermekkorból maradt megszólítás: „Grisatka". Petro kedvesen, melegen nézett öccsére, és még mindig olyan fonákul, hosszasan mosolygott. Aztán ajka egyetlen mozdulatával lesöpörte a mosolyt arcáról. Vonásai megkeményedtek, durvábbak lettek.

— Ládd — hogy kettészakították a népet a gazok! Mintha ekével haladtak vóna végig rajta: egyiket ebbe, másikat abba a barázdába borítja az ekevas. Pokoli élet ez! Szörnyű időket élünk! Azt sem tudja az egyik ember, kiféle a másik... Lám — tért rá hirtelen az egyenes beszédre — lám, te édestestvérem vagy, és nem értelek. Biz isten, nem értelek! Csak érzem, hogy elszakadsz tülem... Igazat beszélek? — és maga felelt rá: — Igazat. Lázongsz... Attul tartok, átpártolsz a veresekhe... Grisatka, te még mindig nem tanáltál magadra.

— Te rátanáltál? — kérdezte Grigorij, és nézte, amint a Hopjor láthatatlan vonalán túlra, a krétahegy mögé száll a nap: ég az alkonyat tüze, és nyugatról perzselt, fekete condrákként úsznak tova a felhők.

— Rá! Én beletanáltam a magam barázdájába. Engem ugyan ki nem piszkál belőle senki! Én, Griska, nem fogok úgy ide-oda fityegni, mint te.

— Tyühaj! — préselt ajkára Grigorij egy epés mosolyt.

— Nem fogok! — Petro mérgesen megrántotta a bajuszát, sűrűn pislogott, mintha bántaná szemét a fény. — Éngem ugyan

veres pányvával meg nem fog senki. A kozákság a veresek ellen van. Én is. Én nem akarom és nem is fogom összeszűrni vélek a levet! Nincs értelme, hogy melléjek szegődjek. Semmi közöm hozzájok!

— Hagyd abba ezt a szószaporítást! — kérte Grigorij.

Szállása felé indult. Gondosan, keményen lépkedett, enyhén mozgatta görnyedt vállát.

Petro megállt a kapunál.

— Mondd meg, hogy tudjam... — kérte öccsét — mondd meg, Griska, nem pártolsz át hozzájok?

— Aligha... Nem tudom még — felelte Grigorij bágyadtan, kelletlenül.

Petro nagyot sóhajtott, de abbahagyta a faggatást. Ő is, Grigorij is napnál világosabban látta: azokat az ösvényeket, amelyek azelőtt összekötötték őket, a múlt élményeinek átgázolhatatlan dudvaerdeje verte fel, nem tudnak többé egymás szívéhez férkőzni. Így kígyózik a szakadék felett, a meredek lejtőn a kecskeköröm taposta csupasz hegyi ösvény, míg valamelyik kanyarnál hirtelen a horhos legfenekére siklik, és vége szakad, mintha elvágták volna. Nincs tovább út, sűrűn burjánzik a dudvarengeteg, és barátságtalan útvesztőként terpeszkedik a vándor előtt.

...Másnap Petro visszaindult Vesenszkajába a század felével. A fiatalja Grigorij vezénylete alatt Arzsenovszkaja felé vette az útját.

A nap már reggel óta kíméletlenül sütött. Barnás délibáb tengerében forrott a puszta. Mögöttük a Hopjor-parti lila hegynyúlványok kéklettek, és sáfrányszínű árvízként terült el a fövenysivatag. A lovasok alatt lépésben baktattak az izzadt paripák. A kozákok arca megbarnult, megfakult az erős napsütésben. A nyeregpárna, a kengyel, a zabola úgy áttüzesedett, hogy puszta kézzel nem volt ajánlatos hozzányúlni. Az erdőben — még ott sem maradt hűvös a levegő — fülledt pára fátyla függött, és erős esőszag érzett.

Grigorijt fojtogató bánat fogta el. Egész nap a nyeregben himbálózott. Összefüggéstelenül gondolkodott a jövőről; mint üvegkaláris csillogó szemeit, egymás után sorra vette Petro minden szavát, és keservesen gyötrődött. Fanyar, részegítő ürmös íz égette az ajkát. Az út szinte párolgott a hőségben. Az aranybarna puszta hanyatt fekve sütkérezett a napon. Száraz szelek motozták végig,

összetapogatták a bozontos füvet, homok- és porleplet teregettek rá.

Estefelé áttetsző köd vonta be a napot. Az ég megfakult, megszürkült. Nyugaton terhes fellegek bukkantak fel. Mozdulatlanul álltak. Lecsüngő csücskeikkel meg-megérintették a látóhatár alig látható, finomra sodrott fonalát. Azután a széltől űzve, fenyegetően keletnek úsztak, bosszantóan alacsonyan húzták barna uszályukat; gömbölyded ormaik cukorfehéren ragyogtak.

Az osztag másodszor is átkelt a Kumilga folyócskán, és benyomult a topolyaerdő kupolája alá. A levelek a szélben elővillantották kékes-tejfehér aljukat, és öblös hangú, harmonikus éneket susogtak. Valahol a Hopjoron túl tarka szivárványövvel körülfogott, ferde szálú jeges eső ömlött a felleg vakító fehér öléből, és keményen paskolta a földet.

Néptelen kis faluban ütöttek tanyát éjszakára. Grigorij lenyergelte a lovát, elindult a méhes felé. A gazda — göndör hajú vén kozák — éppen a szakállába gabalyodott méheket szedegette ki, és izgatottan mondta Grigorijnak:

— Ezt a kaptárt a minap vettem. Alig szállítottam ide, a báb egytül egyig mind megdöglött, nem tudom, mér. Látod, hogy cipelik kifelé a méhek. — Megállt az egyik fatörzsből vájt kaptár mellett, és a nyílásra mutatott: a méhek szakadatlanul cipelték kifelé a bábok kis hulláit a röplyuk szélére, és tompa zümmögéssel repültek el velük.

A házigazda szánakozva hunyorgott vörös szemével, és búsan ciccegett. Neki-nekilendülve, kezét szögletesen, esetlenül lóbálva jött-ment. A túlságosan szorgoskodó, ormótlan testű házigazda nyugtalanságot keltett darabos, kapkodó mozdulataival, és teljesen feleslegesnek látszott a méhesben, ahol a méhek óriási együttese ütemesen és harmonikusan végezte lassú, bölcs munkáját. Grigorij az enyhe utálat érzésével nézte a gazdát. Ezt az érzést teljesen ártatlanul keltette benne a recsegő hangú, hadaró, széles vállú öreg kozák, akit mintha csupa vak indulatból hevenyészett volna össze a természet.

— Az idén jó a hordás. A borsika szépen virágzott. Hordtak is róla tisztességesen. A keretes kas különb a vájt kaptárnál. Majd azt is szerzek...

Grigorij sűrű mézzel itta a teát: olyan ragadós volt, akár az enyv. A méznek édes borsika, pünkösdi rózsa és réti virág illata volt. A teát a gazda lánya — magas, szép zsalmerka — öntögette

szét a csuprokba. Férje elment a vörösökkel. Ezért volt a gazda olyan előzékeny és békességes. Nem vette észre, hogy a lánya sebes pillantást vet Grigorijra szempillája alól, és összeszorítja halvány, vékony ajkát. Amikor a teáskancsó után nyúlt, Grigorij megpillantotta hónalja szurokfekete, göndör szőrét. Többször találkozott a szeme az asszony fürkésző, kíváncsi tekintetével, sőt egy ízben, mikor összevillant a szemük, úgy tetszett, mintha a menyecske orcája elpirulna, és rejtett mosolyt melengetne ajka szögletében.

— Magának a nagyházba vetek ágyat — mondta a szalmaözvegy Grigorijnak tea után, mikor elment mellette a párnával, takaróval, és megperzselte leplezetlenül mohó pillantásával. Míg a párnában felrázta a tollat — mintha csak úgy mellékesen jegyezné meg — alig érthetően, sebesen mondta: — Én a szín alatt fekszek... A házba fülledt a levegő, a bolha csíp...

Grigorij csak a csizmáját vetette le, és kiment a menyecskéhez, a szín alá, mihelyt meghallotta az öreg hortyogását. A zsalmerka helyet engedett neki maga mellett a kereketlen szekérderékban, magára húzta a juhbőrbundát, Grigorijhoz simult combjával és elcsendesedett. Ajka száraz, cserepes volt. Szájából üde frisseség csapta meg Grigorijt. Az asszony vékony, olajbarna karja közt töltötte az éjszakát kivilágos-kivirradtig. A zsalmerka egész éjjel erővel szorította magához, telhetetlenül cirógatta, szeretgette, nevetve, csupa tréfából véresre marta Grigorij ajkát. Nyakán, mellén, vállán ott maradt hegyes, ragadozó fogának apró nyoma és harapós csókjainak kék-lila foltja. Grigorij harmadik kakasszó után át akart hurcolkodni a szobába, de az asszony visszatartotta.

— Eressz, angyalom, eresszél, gyöngyöm! — kérlelte Grigorij lecsüngő fekete bajuszába mosolyogva, és puhán iparkodott kibontakozni a mohó karok közül.

— Feküdj még egy kicsit... Na, feküdj még!

— De meglátják! Ládd, mingyán megvirrad!

— Hadd lássák!

— Hát az apád?

— Aj, apám tudja.

— Hogyhogy? — Grigorij szemöldöke meglepetten rebbent fel.

— Csak... úgy...

— Még az a beszéd! Hát hunnét tudja?!

— Mán az este azt mondta, hogy ha az a tiszt nyűgösködni

kezd, hálj vele, juhászítsd meg, különben Geraszimka miatt elveszik a lovakat, vagy még egyebet is. Mer az uram, az én Geraszimom, a vörösökkel ment...

— Ahá, értem!... — Grigorij gúnyosan elmosolyodott, de lelke mélyén sértve érezte magát.

E kellemetlen érzést a zsalmerka oszlatta el. Szerelmesen megérintette Grigorij karját, és megrezzent:

— Az én drágalátos uracskám bezzeg nem olyan legény, mint te...

— Hát milyen? — érdeklődött Grigorij, és kijózanodott szemmel nézett a halványodó égboltra.

— Olyan nanámtütü... olyan nyápic kappan... — Bizalmasan Grigorijhoz simult, és hangjában száraz zokogás csengett. — Nem vót nékem egy boldog percem se mellette... Nem embere az a szerelemnek...

Gyermekien naiv, idegen lélek tárult fel Grigorij előtt; olyan egyszerűen, ahogy a harmattól mámoros virág bontja ki szirmait. Ez megrészegítette, és enyhe szánalmat keltett benne. Grigorij sajnálattal, szelíden simogatta alkalmi szeretője kócos haját, és behunyta fáradt szemét.

A szín nádfedelén bágyadtan szivárgott át a hold kihunyó fénye. Hullócsillag szakadt le az égről, és sebesen száguldott a látóhatár pereme felé. Lassan kihűlő, foszforeszkáló nyomot húzott a hamuszürke kupolán. A tóban hápogni kezdett egy tojó ruca; a gácsér rekedt, szerelmes sápítással válaszolt neki.

Grigorij bement a nagyházba. Könnyen vitte a fáradtság édes zsongásával teli, szerelem facsarta testét. Mikor elaludt, még mindig érezte ajkán a menyecske szájának sziksós szagát, vigyázva őrizte emlékezetében a kozák asszony szeretkezésre sóvárgó testét és illatát, amely a borsikaméz, izzadság és női melegség szagából elegyült.

Két óra múlva a kozákok ébresztették fel. Prohor Zikov felnyergelte Grigorij lovát, és kivezette az utcára. Grigorij elbúcsúzott a gazdától. Keményen állotta az öreg gyűlölet fátyolozta pillantását, és búcsút bólintott a házba lépő zsalmerkának. Az asszony lehajtotta fejét; mosoly és alig észrevehető keserű sajnálkozás bújt meg halvány színű, vékony ajka szögletében.

Grigorij vissza-visszanézett, míg végiglovagolt a közön; a köz félkörben kerülte meg azt a portát, ahol hált. Látta, hogy a menyecske, akit karja közt melengetett az éjjel, fejét lassan for-

dítva néz utána a kerítés felett. Napbarnította, keskeny kezefejét ellenzőnek emelte szeme elé. Grigorij hirtelen felbizsergő sóvárgással nézett vissza, megpróbálta maga elé képzelni a zsalmerka arckifejezését, az egész asszonyt — de nem tudta. Csak azt látta, hogy a kozák menyecske fehér keszkenős feje lassan fordul utána, és szemével szüntelenül követi. Így fordul a napraforgó bugája, amint szakadatlanul követi a nap lassú körpályáját az égen.

Miska Kosevojt őrizet alatt, gyalogszerrel kísérték a frontra Vesenszkajából. Csak Fedoszejevszkajáig jutott. Ott egy napig feltartóztatta a járási atamán, majd fedezet alatt visszairányította Vesenszkajába.

— Minek küldenek vissza? — kérdezte Mihail a járási írnoktól.

— Parancs jött Vesenszkajából — felelte kelletlenül az írnok.

Kiderült, hogy Miska anyja a községi gyűlésen térden csúszva rimánkodott az öregeknek, és azok a falu nevében beadványt szerkesztettek, amelyben kérték, hogy Mihail Kosevojt, mint családfenntartót a csődörösök közé osszák be. Maga Miron Grigorjevics utazott a kérvénnyel a vesenszkajai atamánhoz. Sikerült is kikönyörögnie. Az atamán a járási hivatalban ráacsarkodott a vigyázzban álló Miskára. Aztán mérsékeltebb hangon, de még mindig dühösen fejezte be:

— Bolsevikokra nem bízhatjuk a Don védelmét. Indulj a méneslegelőre. Egyelőre csődörösnek szolgálsz. Később majd meglátjuk. De vigyázz a bőrödre, bitang! Csak az anyád sajnálom, különben... Na, takarodj!

Miska most már kísérő nélkül ballagott az átforrósodott utcákon. A tekerccsé göngyölt köpeny vágta a vállát. A százötven versztányi menetelésben elgyötrődött lába már-már felmondta a szolgálatot. Öreg éjszaka lett, mire hazavánszorgott a faluba. Másnap, miután az anyja agyoncirógatta, könnyeivel megáztatta, elindult a méneslegelőre; mélyen emlékezetébe vésődött anyja megöregedett arca és az a fehér fürt, amelyet Miska most vett észre először a hajában.

Karginszkajától délre huszonnyolc verszta hosszú, hat verszta széles szűz puszta terült el, amely hírből sem ismerte az ekét, mert emberemlékezet óta érintetlenül hagyták. A sok ezer köb-

lös földdarabot a járás ménjei számára tartották fenn legelőnek, azért is nevezték méneslegelőnek. Vesenszkajából, a téli istállóból minden esztendőben Szent György napján hajtották ki a csődörösök a legelőre a pihent méneket. A járás költségén nagy istállót építettek a legelő közepén. Huszonnyolc nyitott nyári állás is volt benne a csődöröknek. Mellette fakaszárnya épült a csődörösöknek, a felügyelőnek és az állatorvosnak. A vesenszkajai határ kozákjai idehajtották magkancáikat, a lódoktor meg a felügyelő átvételkor megvizsgált minden kancát, hogy egy se legyen alacsonyabb hét rőfnél, fiatalabb négy esztendősnél. Az egészségeseket negyvenes csoportokba verték. Mindegyik mén külön vezette a pusztába a maga csapatját, és féltékenyen ügyelt kancáira.

Miska a gazdaságában megmaradt egyetlen kancán indult a méneshez. Anyja a kötőjével könnyeit törölgetve búcsúzott tőle.

— Lehet, hogy csikót fog a kis kanca... Ügyelj rá, ne lovagold agyon. Nagyon kéne egy másik lú is!

Miska a hajlás felett rezgő párás délibábon túl, déltájban pillantotta meg a kaszárnya bádogfedelét, a kerítést meg az istálló deszkatetejét, mely már megszürkült az időjárás viszontagságaitól. Megnógatta a kis kancát. Amint felkaptatott a hajlás partjára, tisztán láthatta az épületeket és a mögöttük elterülő tejszínű fűtengert. Messze-messze keleten pej foltként sötétlett a tóra futó lovak egyik csapata. Félrébb lóháton vágtatott egy csődörös. Innét pöttöm játéklóhoz nőtt pöttöm játékembernek tetszett.

Mikor bekocogott az udvarba, gyalog szállt, odakötötte a gyeplőszárat a tornáchoz, és bement a házba. A tágas folyosón szeplős, alacsony kozák csődörössel találkozott.

— Kit keresel? — kérdezte morcosan, és tetőtől talpig végigmérte Miskát.

— A felügyelőt.

— Sztrukovot? Nincs itthun. Elment. Szazonov, a helyettese, az itt van. Második ajtó balkéztől... Mér kéne? Hunnét jössz?

— Csődörösnek küldtek, tihozzátok.

— Hát még kit nem dugnak ide?!

Dörmögve indult a kijárat felé. A vállán átvetett kötélpányva hosszan húzódott utána a padlón. Mikor kinyitotta az ajtót, csapott egyet korbácsával.

— Nehéz itt a szógálat, ecsém — mondta most már szelídeb-

ben, háttal állva Miska felé. — Néha két álló napig se mászhat le az ember a nyeregből.

Miska a csődörös görbe hátára és lőcslábára pillantott. A kozák aránytalan termetének minden vonása élesen és plasztikusan rajzolódott ki az ajtókeretben. A csődörös karikalába láttán egészen felvidult Miska. „Mintha negyven esztendeig lovagolt volna boroshordón" — gondolta, elmosolyodott befelé, és az ajtókilincset kereste szemével.

Szazonov kevélyen és közömbösen fogadta az új csődöröst.

Nemsokára megjött valahonnan a felügyelő is: Afanaszij Sztrukov, hatalmas termetű kozák, a testőrezred őrmestere. Kiadta a parancsot, hogy Kosevojt vegyék állományba, majd kiment vele a tornácra, mely átforrósodott a fehéren izzó, tespedt hőségben.

— Töretlen csikót tudsz abriktolni? Nyereg alá törtél-e már?

— Még nem próbáltam — ismerte be Miska őszintén, és rögtön észrevette, hogy a felügyelő napégette arca megélénkült, az elégedetlenség hulláma gördült végig rajta.

A felügyelő hatalmas lapockáját kifeszítette, megvakarta izzadt hátát, és tompán bámult Miska szeme közé.

— Pányvát tudsz vetni?

— Tudok.

— Kíméled a lovat?

— Kímélem.

— Olyan az, akár az ember, csak néma. Kíméld is! — kötötte a lelkére. Hirtelen minden ok nélkül feldühödve rákiáltott:

— Kíméld, különben végigkorcolok rajtad a korbáccsal!

Arca egy pillanatra megint elevenné, értelmessé derült, de ez az élénkség ismét eltűnt, minden vonását a tompa közöny kemény kérge borította be.

— Van feleséged?

— Nincs.

— Bolond! Nősülj meg — kapott a szón a felügyelő, és megint nekividult.

Egy percig várakozóan hallgatott, a keblét kitáró pusztára nézett, aztán nagyot ásított, és bement a házba. Miska több mint egy hónapon át egy árva szót sem hallott többé a felügyelő szájából.

A ménesben összesen ötvenöt csődör volt. Mindegyik csődörösre két-három csapat jutott. Miskára nagy csapatot bíztak, amelyet a Bahar, egy hatalmas öreg mén vezetett, meg egy kisebbet,

amelyikben csak vagy húsz magkanca volt. Ennek élén a Banalnij nevű csődör állt. A felügyelő magához hívatta Ilja Szoldatovot, az egyik legbátrabb és legfürgébb csődöröst, és őrá bízta Miskát.

— Itt az új csődörös: Mihail Kosevoj, tatarszki kozák. Mutasd meg neki a Bahar meg a Banalnij csapatját. Adj neki pányvát. A te cserényedben fog lakni. Mutasd meg neki azt is. Eredjetek.

Szoldatov némán rágyújtott, és intett Miskának:

— Gyerünk.

A lépcsőn szemével Miska kis kancája felé vágott, amely majd elolvadt a napon.

— A te jószágod?

— Enyém.

— Vemhes?

— Nem.

— A Baharral hágasd meg. A Koroljov-ménteleprő́l való, angol félvér. Ez az igazi tüzes csődör! Na, ülj fel!

Egymás mellett lovagoltak. A két ló térdig gázolt a fűben. A kaszárnya meg az istálló már messze mögöttük maradt. Előttük finom kék párába burkolózva, fenségesen hallgatott a puszta. A zeniten opál felhőgerezd mögött izzott a nap. A meleg fűből sűrű, szinte ragadós illat szállt fel, s terjengett a sztyeppen. Jobbra, egy hajlás ködös körvonalú teknőjén túl, gyöngyház felszínével mosolyogva fehérlett a Zsirov-tó sávja. Körös-körül pedig, ameddig csak ellát a szem, végtelen zöld tér, rezgő, hullámzó délibáb, déli hőség bilincsében heverő őspuszta; a látóhatár szélén — elérhetetlenül, mesés messziségben — kékesszürke, domború mellű őrhalom ködlik.

Tőben minden fűszál sűrűn, sötéten zöldell, fejét átvilágította a nap; ezer színt játszott, akár a tarka gyík pikkelye. Az éretlen, csótáros árvalányhaj kócosan lobogott, rajta szőrös darázs brúgott körbe-körbe; a tarackbúza mohón tört a nap felé, felnyújtogatta szemes, dús kalászait. Itt-ott vakon, görcsösen tapadt a földhöz az alacsony vasfű, amelyen néhol a zsálya színes mintája szövődött át, majd meginț az árvalányhaj kerekedett felül, elöntötte a pusztát, mint az árvíz; aztán tarka virágszőnyeg váltotta fel: sárga vadrepce, kutyatej, cigányzabbal, érdes pohánkával elegyesen, és a remetefű, amely a maga körzetéből kiszorít minden más füvet.

A kozákok szótlanul lovagoltak. Miskán az alázatos megbékélés rég nem tapasztalt jó érzése vett erőt. A puszta lenyűgözően hatott rá bölcs csendjével, nagyszerűségével. Útitársa egyszerűen aludt a nyeregben. A ló sörényére hajolt, a kápán összekulcsolta szeplős kezét, mint aki áldozni készül.

Lábuk alól túzok röppent fel, és míg elhúzott a szárazér felett, fehér tolla szikrázón csillogott a napon. Dél felől enyhe szél szállt. Reggel még talán az Azovi-tengert barázdálta, most meg a fűtengeren vert hullámokat.

Félóra múlva odaértek az Oszinov-tó partján legelő csapathoz. Szoldatov felserkent. Kinyújtózott a nyeregben.

— Lomakin Pantyeljuska csapata. Nem tudom, mér nem látni sehun Pantyeljuskát.

— Hogy híják a csődört? — kérdezte Miska, és elgyönyörködött a hosszú testű, világossárga doni ménben.

— Frázernek. Átkozott vad jószág! Nézd, hogy düllesztí a gubóját! Húzódj innét!...

A mén félrébb kocogott, a kancák tömegestül utána.

Miska átvette a gondjaira bízott két csapatot, és lerakta cókmókját a pusztai cserényben. Eddig hárman laktak benne: Szoldatov, Lomakin meg egy idősebb, fukar szavú fogadott bojtár — Turoverov. Szoldatov számított köztük a legtekintélyesebbnek. Szoldatov szívesen avatta be Miskát mestersége titkaiba: mindjárt másnap elmondta neki, milyen a természetük, mik a szokásaik a csődöröknek.

— Igazság szerint a magad gebéjén kéne szógálnod, de ha nap mint nap rajta nyargalászol, mihamar kiakaszthatod a bőrét száradni. Csapd ki a csapatba, nyergelj meg egy másikat, váltogasd minél sűrűbben.

Miska szeme láttára vert ki a csapatból egy magkancát, aztán nekinyargalt, és gyakorlott, ügyes dobással vetette nyakába a pányvát. Rácsatolta Miska nyergét, és odavezette hozzá a hátsó lábára guggoló, remegő kancát.

— Pattanj rá! Úgy látom, töretlen ez a dög! Ülj hát rá! — kiáltotta dühösen, jobb kézzel kurtára fogta a kantárszárat, ballal meg összeszorította a kanca tágra fújt orra cimpáját. — Csak lágyan bánj vélek. Ha az istállóba rákiáltasz a csődörre: „Félódalt" — akkor csakugyan meghúzza magát az állás fél ódalába, de ideki ne incselkedj vele. A Baharra meg kivált ügyelj, közel ne lovagolj hozzá, mert megrúg — mondta a kengyelt tartva, és

cirógatva veregette az idegesen toporzékoló kanca bársonyos, kemény, fekete csecsét.

3

Egy hete pihent már Miska a legelőn. Gyakran egész napokat töltött nyeregben. A puszta lenyűgözte, kényszerítette, hogy élje a pásztorok ősi, vegetatív életét. A csapat valahol nem messze csámborgott. Miska vagy a nyeregben ülve szunyókált, vagy a füvön heverészve figyelte gondtalanul, hogyan vándorolnak az égen a fehér zúzmarás, bolyhos szegélyű felhők szél legeltette ménesei. Eleinte tetszett neki a remeteségnek ez az állapota. Még kedvelte is a pusztai világot, ahol az emberektől távol, csendben folydogált az élet. De a hét vége felé, amikor már beleszokott az új helyzetbe, homályos félelemérzet támadt benne. „Ott most döntik el az emberek a maguk és a mások sorsát, én meg kancákat legeltetek. Maradhat ez így? El kell menni, mert begyepesedek" — gondolta józanabbul. De egy másik lomha suttogás is beszűrődött tudatába: „Hadd harcoljanak! Ott a halál garázdálkodik, itt meg szabadság van, minden csupa fű, csupa ég. Ott a gyűlölet uralkodik, itt meg a béke. Mi közöm nekem másokhoz?" Efféle gondolatok irigyen kikezdték Miska alázatos nyugalmát. Ez ellenállhatatlanul hajtotta az emberekhez. Most már jóval gyakrabban, mint az első napokban, kereste a találkozást Szoldatovval, aki a Dudarev-tónál csatangolt csapatával. Igyekezett összszemelegedni vele.

Szoldatov, úgy látszik, egyáltalán nem érezte elviselhetetlennek a magányt. Ritkán hált a cserényben, többnyire kis ménese vagy a tó mellett töltötte az éjszakát. Élt, mint a réti farkas. Még a táplálékot is maga szerezte. Olyan ügyesen, mintha világéletében egyébbel sem foglalkozott volna. Egyszer Miska észrevette, hogy Szoldatov lószőrből horgászzsinórt fon.

— Mire fonod? — kérdezte kíváncsian.

— Halnak.

— Hun van.

— A tóban. Kárász.

— Gilisztával fogod?

— Kenyérrel is, gilisztával is.

— Megfőzöd?

— Csak megszárítom egy kicsit, úgy eszem. Nesze — kínálta szívesen, és előhúzott bugyogója zsebéből egy szárított kárászt.

Egyszer a csapat után ballagtában kelepcébe esett túzokra bukkant Miska. Mellette remekbe készült, kitömött túzokbábú állt, a fűben meg cövekhez kötött, ügyesen elrejtett csapdák hevertek. Szoldatov még azon az estén megsütötte a túzokot egy földkatlanban. Előbb körülhintette eleven, izzó parázzsal. Miskát is meghívta vacsorázni:

— Máskor ne vedd fel a túzokom, mer csak elrontod nekem a dógot — kérte Miskát, és széttördelte az illatos pecsenyét.

— Te hogy kerültél ide? — kérdezte Miska.

— Családfenntartó vagyok.

Szoldatov pár percig hallgatott, és hirtelen megkérdezte:

— Ide hallgass. Igaz, amit a fiúk beszélnek, hogy a veresek közt vótál?

Kosevoj nem várt ilyen kérdést. Zavarba jött.

— Nem... Hogy is mondjam?... Nahát igen, egyszer el akartam menni hozzájuk... Elfogtak.

— Mér mentél? Mit kerestél vóna ott? — kérdezte halkan Szoldatov, szigorodó szemmel, és még lassabban kezdte rágni a túzokpecsenyét.

Egy szárazér partján ültek a pásztortűz mellett. A szárított trágya sűrűn, büdösen füstölgött, a hamu alól esdeklőn kandikált kifelé egy szem parázs. Mögülük száraz meleget és hervadó üröm szagát lehelte hátukra az éjszaka. A fekete eget hulló csillagok szelték keresztül. Most is lezuhant egy meteor; azután sokáig világított még bolyhos nyoma, mint ló tomporán az ostorcsapta hurka.

Miska elővigyázatosan fürkészte Szoldatov arcát, melyet a tűz visszfénye aranyfüsttel vont be.

— Jogot akartam szerezni.

— Kinek? — rebbent meg élénken Szoldatov.

— A népnek.

— Miféle jogot? Mondd el.

Szoldatov hangja hízelgővé tompult. Miska egy pillanatig habozott; az ötlött eszébe, hogy Szoldatov biztosan azért tett megint trágyát a tűzre, mert el akarta rejteni arckifejezését.

— Egyenlő jogot mindenkinek — ilyen jogot! Ne legyenek se uraságok, se kódusok. Érted? Ez a dolog forog most kockán.

— Mit gondolsz, felülkerekednek a kadétok?

— Nem, persze, hogy nem.

— Szóval, ezt akartad... — Szoldatov lélegzetet vett, és hirtelen felállt. — Te kutyaházi! Szolgaságra akarod juttatni a kozákságot, mi? — kiáltotta fülsértően, dühösen. — Te!... Szét kéne verni a pofád! Te meg az olyanok, mint te, ki akartok irtani bennünket!... Abból nem esztek!... Hogy a veresek teleépítsék gyárral a pusztát?! Hogy elrabolják a földünket?! Olyan nincs!

Miska megrökönyödve tápászkodott fel. Úgy rémlett, mintha Szoldatov meg akarná ütni. Hátrahőkölt. Szoldatov meg, mikor látta, hogy Miska ijedten visszatorpant, ütésre emelte a karját. Miska lendületében kapta el a csődörös kezét.

— Hagyd abba, bátyám, mert összetörlek — fenyegette Szoldatovot, és megmarkolta a csuklóját. — Mit lármázol?

Szembefeszültek egymással a sötétben. A tüzet összetapickolták. Kialudt. Csak a szélén füstölgött bíborvörösen egy félrehengeredett ganédarab. Szoldatov bal kézzel megragadta Miska inge gallérját. Összemarkolta, emelgette; megpróbálta kiszabadítani jobbját.

— A mejjemhe ne merj nyúlni! — hörögte Miska, és ide-oda forgatta erős nyakát. — Ne nyúlj hozzá, azt mondom. Összeverlek! Hallod?

— Te?!... Majd adok én neked, megállj! — lihegte Szoldatov.

Miska kiszabadította magát, nagy erővel ellökte Szoldatovot, és görcsösen igazgatta ingét. Undorító vágy hatalmasodott el rajta, hogy verje, leüsse, hogy szabadjára eressze kezét. De Szoldatov nem ment hozzá. Csikorgó foggal, csúnyán káromkodott.

— Feljelentelek!... Rögtön megyek a felügyelőhö! Tömlöcbe jutsz, gazfickó! Büdös bolsevik! Téged is fel kell húzni, mint Podtyelkovot! Az első ágra! Hurkot a gégédre, piszok!

„Még csakugyan feljelent... Eljár a szája... Hűvösre ültetnek... A frontra nem eresztenek — szóval a mieinkhez nem szökhetek át. Végem van"... — Miskában meghűlt a vér. Esze a kivezető utat keresve kétségbeesetten vergődött, ahogy a fogas hánykolódik egy-egy kis gödörben, ha az árvíz apadása elszakítja a folyótól. „Megölöm! Rögtön megfojtom... Másképp végem van..." És az értelem — ennek a pillanatnyi elhatározásnak engedve — már kereste is az igazolást: „Azt mondom, hogy ő vetette rám magát, ő vert meg... Én meg torkon ragadtam... véletlenül fojtottam meg... hirtelen haragomban..."

Miska reszketve lépett Szoldatov felé, és ha a csődörös ebben

a pillanatban futásnak ered, véres, halálos tusa robbant volna ki köztük. De Szoldatov még mindig üvöltve szórta a szitkokat, és Miska tüze hamvába halt. Csak a lába reszketett, mint a betegé, meg a hátán, hóna alján ütött ki a verejték.

— Na várj, várj... Hallod, Szoldatov, várj egy kicsit. Ne lármázz. Hisz te kezdted.

És Miska alázatosan kérlelni kezdte. Állkapcsa remegett, szeme zavartan forgott.

— Megesik az ilyesmi a legjobb cimborák közt is... Hiszen én nem ütöttelek meg... Te meg mingyán a galléromat markolásztad... Mi rosszat mondtam én? Nem kell azért árulkodni... Ha megbántottalak, akkor engedelmet kérek... Biz isten nem akartam...

Szoldatov mind halkabban óbégatott, végül lecsendesedett. Egy perc múlva kiszabadította kezét Kosevoj hideg, izzadt markából, és elfordulva mondta.

— Csóválod a farkad, mint az utolsó kutya! Na jól van, nem szólok. Sajnállak a buta fejed miatt... De: szemem elé ne kerülj többet, látni se akarlak! Aljas dög! Eladtad magad a vereseknek. Én meg nem sajnálom az olyat, aki pénzér eladja magát.

Miska megalázottan és szánalmasan elmosolyodott a sötétben, bár Szoldatov nem látta arcát, mint ahogy nem látta azt sem, miként szorul ökölbe Miska keze, hogy duzzad meg a hirtelen beletóduló vértől.

Többet egy szót sem szóltak. Némán ment egyik erre, másik arra. Kosevoj dühösen korbácsolta lovát; vágtatott, hogy megkeresse kis ménesét. Keleten villámfény lobbant fel, és megdördült az ég.

Ezen az éjszakán vihar száguldott el a méneslegelő felett. Éjfél felé, mint a szakadt ló, szuszogva, süvítve nyargalt végig rajta a szél, láthatatlan uszályként sűrű hűvösséget és kesernyés port húzott maga után.

Az ég beborult. A vihar ekéje keresztül-kasul barázdálta a feltornyosult felhőket, a fekete égi szántóföldet. Itt sokáig sűrűsödött a csend, de valahol messze fenyegetően zengett az ég. Vetőmagként hulló nagyszemű eső paskolta le a füvet. A másodszor is kört rajzoló villám fényénél Kosevoj megpillantotta a fél eget befödő fenyegető barna felleget, amelynek széle környös-körül üszkösen feketéllett. Az alatta kitáruló földön pedig észrevette a csomókba verődött, aprónak látszó lovakat. Irtózatos erejű

mennykő csapott le. A villám sebesen nyilallott a földbe. A mennykőcsapás után patakokban ömlött az eső a felleg méhéből, a puszta alig hallhatóan felmordult, a forgószél lekapta Kosevoj fejéről a nedves sapkát, és hatalmas erővel nyomta Miskát a nyeregkápára. Egy percig fekete csend libegett a pusztán, aztán az égen megint iszonyú táncba kezdett a villám, hogy még feketébbé mélyítse a pokoli sötétséget. A következő mennydörgés olyan erős, olyan száraz és hullámosan recsegő volt, hogy Kosevoj lova leguggolt, aztán felpattant, és égnek ágaskodott. A csapatban ijedten toporzékoltak a lovak. Kosevoj teljes erővel meghúzta a kantárszárat, elkiáltotta magát, hogy bátorítsa a lovakat.

— Hóha!... Neh-neh-neh!

A hófehéren cikázó villám fényénél, amely sokáig kígyózott egy felhő gerincén, megpillantotta, amint az egész csapat feléje robogott. A lovak veszett iramban, nyíllá nyúlva repültek, fényes pofájukkal szinte súrolták a földet. Tágra fújt orrlikaikkal hörögve kapkodtak levegő után, a vasalatlan paták nyirkosan döngő dörejt vertek. Elöl hallatlan sebesen, mindig jobban nekiiramodva, nyargalt a Bahar. Kosevoj félrerántotta lovát, és nagy nehezen el tudott rúgtatni előlük. A lovak elszáguldottak mellette, és kissé arrább megálltak. Kosevoj nem tudta, hogy a vihartól felidegesedett és halálra ijedt csapat az ő kiáltására iramodott úgy neki, és most még hangosabban rikoltotta:

— Hóha! Hóha! Na, na, na!

A paták dübörgése boszorkányos sebességgel megint feléje robogott, de most már koromsötétben. Kosevoj rémülten csapott a korbáccsal kancája szeme közé, de már nem sikerült félreszökkennie. Kancáját farba lökte szügyével valamelyik megvadult ló, és Kosevoj kirepült a nyeregből, mint a parittyakő. Csoda, hogy ép bőrrel megúszta: a kis ménes zöme tőle jobbra galoppozott el, ezért nem tiporta agyon, csak a jobb kezét nyomta patájával a sárba egy magkanca. Miska feltápászkodott, és a legnagyobb csendben, óvatosan indult félrébb. Hallotta, amint a ménes nem messzire megáll, várja a kiáltást, hogy őrült vágtában újból nekirohanjon, és hallotta a Bahar jól megkülönböztethető, sajátságos horkantását is.

Kosevoj csak virradat előtt ment vissza a cserénybe.

Krasznov, a Nagy Doni Állam-Seregkörzet atamánja május 15-én gőzhajón Manicsszkajába érkezett. Elkísérte Afrikan Bogajevszkij vezérőrnagy, a közigazgatási tanács elnöke, a külügyi osztály vezetője, Kiszlov ezredes, a Doni Hadsereg főszállásmestere és Filimonov kubáni atamán is.

A doni és kubáni föld urai unatkozva nézték a fedélzetről, hogyan farol a kikötőhöz a hajó, hogyan szorgoskodnak a matrózok, és hogy pezseg a barna hullám, amint visszatódul a palló mellől. Azután partra szálltak; a kikötőnél összeverődött tömeg ezer szemmel figyelte őket.

Kék az ég, a látóhatár, a finom rezgésű délibáb — minden. Még a Don is szokatlan kék színben játszott, és mint homorú tükör, verte vissza a hófehér ormú felhők képét.

A szél a málló avar, száraz szik és a nap szagától részeg. A tömeg halkan morajlik. A tábornokokat ünnepélyesen fogadják a helyi hatóságok. Aztán a térre hajtatnak.

A járási atamán házában egy óra múlva megkezdődött a doni kormány és az Önkéntes Hadsereg képviselőinek tanácskozása. Az Önkéntes Hadsereg részéről Gyenyikin tábornok és Alekszej tábornok jelent meg a megbeszélésen. Romanovszkij tábornok, vezérkari főnök, Rjasznyanszkij ezredes és Evald ezredes is elkísérte őket.

A találkozás hűvös légkörben folyt. Krasznov méltóságosan viselkedett. Alekszej üdvözölte a megjelenteket, és leült az asztal mellé. Száraz, fehér tenyerével alátámasztotta táskás orcáját, és közömbösen behunyta szemét. Nagyon elringatta az autózás. Mintha megaszalta volna a kor és az átélt sok megrázkódtatás. Száraz szája szöglete tragikusan lefelé kanyarodott. Hajszálerekkel keresztül-kasul szeldelt lila szemhéja súlyosra duzzadt. A rengeteg apró ránc legyező alakban húzódott a halántéka felé. Az arc leffedt bőrét szorosan préselő ujjak hegye az öregesen sárga, rövidre nyírt hajba vájódott. Rjasznyanszkij ezredes óvatosan teregette szét az asztalon a ropogó térképet. Kiszlov segített neki. Romanovszkij mellettük állt, és kisujja körmével tartotta a térkép csücskét. Bogajevszkij az alacsony ablakhoz támaszkodott, és sajgó szánalommal szemlélgette Alekszejev végtelenül fáradt arcát, mely úgy fehérlett mint a gipszálarc. „Hogy megvénült! Szörnyű, hogy megvénült!" — suttogta magában Bogajevszkij, és

nem tudta levenni Alekszejevről mandula vágású, nedves szemét. A jelenlevők még nem is érkeztek asztalhoz ülni, amikor Gyenyikin Krasznovhoz fordult, és izgatott, éles hangon megszólalt:

— Mielőtt még megnyitnánk az értekezletet, ki kell jelentenem: bennünket szerfelett meglep az a körülmény, hogy ön a Batajszk elfoglalására kiadott hadparancsában utal arra, hogy az önök jobb hadoszlopában egy német zászlóalj és egy üteg is operál. Nem titkolhatom, hogy az ilyen természetű együttműködés ténye szerintem legalábbis igen furcsa... Szíveskedjék közölni, milyen okok vezették önt, amikor érintkezésbe lépett hazánk ellenségével — becstelen ellenségével — és miért folyamodott hozzá segítségért? Hisz ön természetesen értesült arról, hogy a szövetségesek hajlandóak támogatást nyújtani nekünk?!... Az Önkéntes Hadsereg Oroszország visszaállítása ügyének elárulását látja a németekkel kötött szövetségben. A doni kormány cselekedeteit ugyanígy értékelik a szövetségesek széles köreiben is. Kérem, magyarázza meg a dolgot. — Gyenyikin szemöldökét dühösen felvonva várta a választ.

Krasznov csak vele született nagyvilági modorának és önuralmának köszönhette, hogy meg tudta őrizni külső nyugalmát; de a méltatlankodás még így is felülkerekedett: őszülő bajusza alatt ideggörcs rándult végig, és eltorzította száját. Krasznov nagyon nyugodtan és igen udvariasan felelte:

— Ha az egész ügy sorsa forog kockán, az ember nem veti meg a volt ellenség segítségét sem. És egyáltalában: a doni kormánynak — ötmilliós szuverén nép kormányának, amely nem tűri senki gyámkodását sem — joga van önállóan cselekedni, ahogyan megkövetelik a kozákság érdekei; hisz az a hivatása, hogy megvédje ezeket az érdekeket.

Alekszej e szavakra felnyitotta szemét, és nagy erőfeszítéssel igyekezett odafigyelni. Krasznov Bogajevszkijre pillantott, aki idegesen pödörgette nyílegyenesre kapatott bajuszát.

— Az ön bírálatában, kegyelmes uram, hogy úgy mondjam, etikai természetű motívumok dominálnak. Ön néhány nagyon felelősségteljes szót ejtett a mi állítólagos árulásunkról mind Oroszországgal, mind a szövetségesekkel szemben... De azt hiszem: tudomása van arról a tényről, hogy az Önkéntes Hadsereg tőlünk kapott lőszert... És hogy ezt a muníciót a németektől vásároltuk...

— Kérem, szigorúan határoljuk el a mélységesen különböző természetű jelenségeket! Nekem semmi közöm ahhoz, hogy ön milyen úton-módon szerez lőszert a németektől... De igénybe venni a német csapatok segítségét, az már sok!... — Gyenyikin dühösen vállat rándított.

Krasznov befejezte mondókáját: futólag, óvatosan, de erélyesen tudtára adta Gyenyikinnek, hogy ő már nem az a dandártábornok, akinek Gyenyikin az osztrák—német fronton látta és ismerte.

Gyenyikin, hogy megtörje a Krasznov beszéde után keletkezett kínos csendet, ügyesen a Doni Hadsereg és az Önkéntes Hadsereg egybeolvasztásának, az egységes parancsnokság megteremtésének kérdésére fordította a szót. De az ezt megelőző összetűzés lényegében kezdetét jelentette a két tábornok közötti viszony szakadatlanul élesedő további romlásának. Kapcsolatuk meg is szakadt, mikor Krasznov távozott a kormányrúd mellől.

Krasznov kisiklott a nyílt válasz elől, ehelyett azt ajánlotta, indítsanak közös hadjáratot Caricin ellen, hogy először is: elfoglalják ezt a nagy hadászati központot, másodszor: egyesüljenek az uráli kozákokkal.

Rövid vita alakult ki:

— ...Önöknek nem kell magyarázgatni: milyen óriási jelentősége van számunkra Caricinnak.

— Az Önkéntes Hadsereg esetleg németekbe ütközik. Nem vonulok Caricin ellen. Mindenekelőtt a kubániakat kell felszabadítanom.

— Igen, de Caricin elfoglalása sarkalatos feladat! A Doni Seregkörzet kormánya megbízásából kérem excellenciádat...

— Ismétlem: nem hagyhatom cserben a kubániakat.

— Az egységes főparancsnokság megteremtéséről csak egy feltétellel tárgyalhatunk: ha közös támadást indítunk Caricin ellen.

Alekszejev rosszallóan mozgatta ajkát.

— Lehetetlen! A kubániak nem teszik kívül a lábukat a körzet határán, míg végképp meg nem tisztítjuk a bolsevikoktól. Az Önkéntes Hadseregben különben is csak harmadfélezer szurony van. E létszámnak is a harmada kidőlt a sorból: beteg vagy sebesült.

A szerény ebédnél ímmel-ámmal váltottak néhány semmitmondó megjegyzést; mindenki világosan látta, hogy nem sikerül megegyezésre jutni. Rjasznyanszkij ezredes elmesélte Mar-

kov hadosztálytábornok egy vakmerő kozákjának félig-meddig anekdotikus hőstettét. Az ebéd és a vidám adoma egyesült hatására a feszültség lassanként engedett. De amikor ebéd után rágyújtottak, és ki ki szobájába vonult, Gyenyikin megérintette Romanovszkij vállát, és összehunyorított, szúrós szemmel vágott Krasznov felé:

— Mucsai Napóleon — súgta. — Üresfejű ember, tudja?...

Romanovszkij elmosolyodott, és gyorsan válaszolta:

— Ítélni akar elevenek és holtak felett... A dandártábornok megszédült az uralkodói hatalomtól... Szerintem csöpp humorérzéke sincs...

Ellenséges, gyűlölködő érzéssel telve utaztak haza. Ettől a naptól fogva az Önkéntes Hadsereg és a doni kormány közötti viszony lényegesen megromlott. A helyzet romlása június vége felé érte el csúcspontját, amikor az Önkéntes Hadsereg főparancsnoksaga tudomást szerzett Krasznov tábornok Vilmos német császárhoz címzett levelének tartalmáról. A Novocserkasszkban lábadozó sebesült önkéntesek gúnyt űztek Krasznov önkormányzatra irányuló törekvéseiből és a kozák hagyományok felújítása terén tanúsított gyengeségéből. A maguk körében megvetően „kiskirálynak" csúfolták, a Nagy Doni Állam-Seregkörzetet pedig „Nagy Doni Állatseregletnek" keresztelték el. A doni önállóság bajnokai sem maradtak adósok: „vándormuzsikusoknak", „földönfutó pünkösdi királyoknak" gúnyolták ellenfeleiket. Az Önkéntes Hadseregben az egyik „nagykutya" epésen megjegyezte a doni kormányról: „Kurva, aki német lepedőn keresi meg a betevő falatját." — „Ha a doni kormány kurva, akkor az Önkéntes Hadsereg strici, mert ez a ringyó tartja ki" — vágott vissza csípősen Gyenyiszov tábornok.

A felelet célzás volt arra, hogy az Önkéntes Hadsereg a doni kormánytól függött, amely megosztotta vele a Németországból kapott lőszert.

Rosztov és Novocserkasszk, amely az Önkéntes Hadsereg hátországának számított — csak úgy hemzsegett a tisztektől. Ezer meg ezer tiszt vagy feketézett, vagy a számtalan hátországi intézményben szolgált, vagy a rokonok, ismerősök házában ütött tanyát vagy hamis sebesülési bizonyítványokkal katonai kórházakban heverészett. A legbátrabbak egymás után hulltak el a csatában, tizedelte őket a tífusz, belehaltak sebeikbe, a többiek meg, akik a forradalom éveiben elvesztették mind becsületüket,

mind lelkiismeretüket, sakálmódra lapultak a hátországban, vagy piszkos tajtékként, ganécsomóként úszkáltak a viharos idők háborgó tengerének felszínén. A tisztikarnak azok közé a penészlepte, áporodott káderei közé tartoztak, amelyeket valaha olyan hévvel ostorozott, kíméletlenül leleplezett és megszégyenített Csernyecov, mikor Oroszország oltalmára szólította fel a tiszteket. Túlnyomó részük a mundérba bújt, úgynevezett „gondolkodó értelmiség" legripőkebb válfaját alkotta: a bolsevikok elől futottak, a fehérekhez nem szegődtek, máról holnapra tengődtek, vitatkoztak Oroszország sorsáról, tejecskére valót kerestek csemetéiknek és szenvedélyesen lesték, mikor lesz vége a háborúnak.

Nekik ugyan édesmindegy volt, ki kormányozza az országot — Krasznov-e, a németek-e vagy a bolsevikok. Csak legyen már vége minél hamarabb.

Az események pedig napról napra hangosabban dübörögtek. Szibériában kirobbant a csehszlovák zendülés, Ukrajnában a hírhedt Mahno és a német garázdálkodott. Kaukázus, Arhangelszk, Finnország... Egész Oroszhon a nagy vajúdás görcsös kínjai közt vergődött... tűzabroncs szorongatta.

Júniusban az egész Donvidéken széltében-hosszában, mint a keleti szél, csapongott a mendemonda: a csehszlovákok állítólag elfoglalták Szaratovot, Caricint és Asztrahanyt, hogy a Volga mentén keleti arcvonalat alakítsanak ki a német csapatok elleni támadásra. A németek már nagyon ímmel-ámmal kezdték Ukrajnán átengedni az Oroszországból az Önkéntes Hadsereg zászlai alá igyekvő tiszteket.

A német parancsnokságot aggasztotta a „keleti arcvonal" megalakításáról szóló mendemonda: elküldte hát képviselőit a Don vidékére. Június 27-én meg is érkezett Novocserkasszkba von Kockenhausen, von Stephani és von Schleinitz, a német hadsereg három őrnagya.

Krasznov atamán Bogajevszkij tábornok jelenlétében még ugyanazon a napon fogadta őket palotájában.

Kockenhausen őrnagy megemlítette, hogy a német parancsnokság minden erejével támogatta a Nagy Doni Állam-Seregkörzetet a bolsevikok elleni harcában és a határok visszaállításában — még a fegyveres beavatkozástól sem tartózkodott. Megkérdezte, hogyan fog reagálni a doni kormány, ha a csehszlovákok hadműveleteket indítanak a németek ellen. Krasznov biztosította: a kozákság szigorúan meg fogja őrizni semlegességét, és természetesen

nem tűri, hogy hadszíntérré változtassák a Donvidéket. Von Stephani azt az óhaját fejezte ki, hogy az atamán ígéretét írásos formában is erősítsék meg.

Ezzel a kihallgatás véget ért. Másnap pedig a következő levelet írta Krasznov a német császárnak.

„Császári és Királyi Felség! E levél átadóját — a Nagy Doni Állam-Seregkörzet császári felséged udvaránál működő követét, zimovajai atamánt, továbbá tiszttársait én, a doni atamán felhatalmaztam, hogy üdvözöljék nevemben császári felségedet a nagy Németország hatalmas uralkodóját, és átadják az alább következő üzenetet:

A dicső doni kozákok kéthónapos harcát, amelyet hazájuk szabadságáért oly bátran vívnak, amilyen hősiesen a német néppel rokon búrok küzdöttek nemrégen az angolok ellen — államunk valamennyi frontján teljes diadal koronázta, és most a Nagy Doni Állam-Seregkörzet területének kilenctized része felszabadult a vörösgárdista bandák uralma alól. Az ország belső államrendszere megszilárdult, helyreállott a teljes jogrend. Hála császári felséged serege baráti segítségének — államunk déli felében nyugalmat teremtettünk. Most van folyamatban az ország belső rendjének biztosítását és a külső ellenség támadásainak elhárítását szolgáló kozák hadtest szervezése. Fiatal állami szervezet, amilyen jelenleg a doni seregkörzet, nehezen tud megállni a maga lábán egyedül, ezért szoros szövetséget kötött az asztrahanyi és kubáni seregkörzet fejeivel: Tundutov herceg ezredessel és Filimonov ezredessel, avégből, hogy ha teljesen megtisztítják a bolsevikoktól az asztrahanyi seregkörzetet és a kubáni kozák területet, a Nagy Doni Állam-Seregkörzetből, az asztrahanyi seregkörzetből és Észak-Kaukázus népeiből federatív elveken felépülő tartós államszervezetet létesítsenek. Valamennyi felsorolt hatalom beleegyezését bírjuk, és az újonnan megalakuló állam, a Nagy Doni Állam-Seregkörzettel teljes egyetértésben elhatározta: nem tűri, hogy területe véres összeütközések színterévé váljék, és kötelezte magát, hogy megőrzi teljes semlegességét. A felséged udvara mellett működő zimovajai atamánunkat, követünket felhatalmaztam:

Kérje meg császári felségedet, ismerje el a Nagy Doni Állam-Seregkörzet jogát az önálló állami életre, a kubányi, asztrahanyi és tyereki seregkörzetek és az Észak-Kaukázus felszabadulása

arányában pedig ismerje el a Doni-Kaukázusi Szövetség néven megalakuló egész federáció jogát is az önálló állami életre.

Kérje meg császári felségedet, ismerje el a Nagy Doni Állam-Seregkörzet határait régebbi földrajzi és néprajzi kiterjedésében; az Ukrajna és a Doni Seregkörzet között Taganrog és környéke kérdésében felmerült vitát segítsen megoldani a Doni Seregkörzet javára; a körzet több mint ötszáz év óta bírja a taganrogi kerületet, és a Doni Körzet szempontjából a taganrogi kerület csupán egy részét jelenti annak a Tmutarakanynak, amelyből a Doni Seregkörzet maga is kialakult.

Kérje meg felségedet, mozdítsa elő Kamisin és Caricin városoknak, a szaratovi kormányzóságnak, Voronyezs városának. Liszki és Povorino állomásoknak hadászati meggondolások alapján a Doni Körzethez való csatolását és a Doni Seregkörzet ha árainak oly módon történő megvonását, amint a követségnél levő térkép feltünteti.

Kérje meg felségedet, gyakoroljon nyomást a moszkvai szovjethatóságokra és bírja rá őket, hogy parancsukkal a Nagy Doni Állam-Seregkörzet, valamint a Doni-Kaukázusi Szövetségbe belépni szándékozó más hatalmak területéről vonják ki a Vörös Hadsereg rabló hordáit, és adjanak módot a Moszkva és a Doni Körzet közti normális, békés kapcsolatok helyreállítására. Szovjet-Oroszország köteles megtéríteni a Doni Körzet lakosságának, kereskedelmének és iparának a bolsevikok támadása folytán okozott károkat.

Kérje császári felségedet: támogassa fiatal államunkat ágyúkkal, puskákkal, lőszerrel, műszaki felszereléssel, és ha előnyösnek tartja, építtessen a Doni Seregkörzet területén ágyú-, puska-, lőszer- és tölténygyárakat.

A Nagy Doni Seregkörzet és a Doni-Kaukázusi Szövetség többi állama nem felejti el a német nép baráti szolgálatait, azét a népét, amellyel a kozákok vállvetve küzdöttek már a harmincéves háborúban is, amikor Wallenstein seregének soraiban kozák ezredek harcoltak. Az 1807—1813-as években a kozákok atamánjuk, Platov gróf vezetése alatt verekedtek Németország szabadságáért. És most, miután Poroszország, Galícia, Bukovina és Lengyelország mezőin csaknem három és fél évig tartó véres háborúban németek és kozákok kölcsönösen megtanulták tisztelni, becsülni csapataik bátorságát és kitartását — baráti kezet nyújta-

nak egymásnak, mint két nemes bajnok, és közösen küzdenek a drága Donvidék szabadságáért.

A Nagy Doni Seregkörzet kötelezi magát, hogy császári felséged szolgálatai fejében megőrzi teljes semlegességét a népek világháborújában, és nem enged területére a német néppel szemben ellenséges fegyveres erőket. Ehhez hozzájárult Tundutov herceg, az asztrahanyi seregkörzet atamánja, a kubáni kormány, később pedig hozzá fog járulni a Doni-Kaukázusi Szövetség többi tagja is.

A Nagy Doni Seregkörzeti Állam a Német Birodalom számára kiviteli előjogot biztosít a helyi szükségletek kielégítése után fennmaradó árufeleslegekre. Ezek a következők: gabona szemes és őrölt állapotban, bőráruk és nyersanyagok, gyapjú, haltermékek, növényi és állati zsírok, vaj és sajttermékek, dohányáruk és készítmények, szarvasmarha, ló, bor, továbbá egyéb kertészeti és mezőgazdasági termékek. A Német Birodalom mezőgazdasági gépeket, vegyi cikkeket, cserző anyagokat, az állami bankjegy- és értékpapírnyomda szükségleteit szolgáló felszereléseket, posztó-, gyapot-, bőr-, vegyi-, cukoripari és más gyárak részére berendezést és villamossági kellékeket szállít cserébe.

Ezenkívül, a Nagy Doni Seregkörzet kormánya külön kedvezményeket nyújt doni ipari és kereskedelmi vállalatokba történő tőkebefektetésekre, kiváltképpen új vízi és egyéb útvonalak építése és használata tekintetében.

Egy baráti szerződés kölcsönös előnyöket ígér, és a barátság, melyet a közös harcmezőkön a hős német és kozák nép által együtt ontott vér pecsételt meg, hatalmas erővé válik minden ellenségünk elleni harcunkban.

Ezt a levelet nem a nemzetközi jog minden apró részletét kitűnően ismerő diplomata intézi császári felségedhez, hanem katonaember, aki becsületes harcban tanulta meg tisztelni a német fegyver erejét. Ezért kérem, bocsássa meg, hogy ilyen közvetlen hangnemben írok, amely mentes mindenféle ravaszkodástól, és kérem, hogy higgyen érzéseim őszinteségében.

Tisztelettel
PJOTR KRASZNOV
vezérőrnagy, doni atamán."

Július 2-án az ügyosztályvezetők tanácsa megvitatta a levelet. Noha nagyon tartózkodó álláspontot foglaltak el, sőt Bogajevszkij és a kormány több tagja nyíltan ellenezte, Krasznov késedelem nélkül átadta Lihtyenbergszkij herceg berlini kozák követnek, aki vele együtt Kijevbe, onnan pedig Cserjacskin tábornokkal Németországba utazott.

A levelet — Bogajevszkij tudtával — még elküldése előtt kinyomatta a külügyi osztály. A másolat példányait, miután ki-ki megfelelő megjegyzést fűzött hozzájuk, kézről kézre adták. A levél bejárta a kozák csapategységeket és a falvakat egyaránt, és hatalmas propagandaeszközül szolgált. Egyre hangosabban, nyíltabban beszélték, hogy Krasznov eladta magát a németeknek. A frontokon nyugtalanság támadt.

A sikerektől felbuzdult németek pedig eközben Párizs alá vitték Cserjacskin orosz tábornokot, aki a német vezérkar magasrangú tisztjeivel figyelte a Krupp-féle nehéz tüzérség hatalmas erejű tevékenységét és az angol—francia csapatok szétverését.

5

Jevgenyij Lisztnyickij a „Jeges hadjárat"* alatt kétszer is megsebesült: először az Uszty-Labinszkaja elfoglalásáért vívott harcban, másodszor Jekatyerinodar ostroma alkalmával. Mindkét sebe jelentéktelen volt, így hát újból visszatért csapatához. De májusban, mikor az Önkéntes Hadsereg rövid pihenőre megállapodott Novocserkasszk körzetében, Lisztnyickij kimerültséget érzett, és kétheti szabadságot járt ki magának. Bármennyire is vágyott haza, elhatározta, hogy Novocserkasszkban marad, mert nem akart időt fecsérelni az oda-visszautazgatásra.

Vele együtt ment szabadságra egyik szakaszbeli bajtársa, Gorcsakov lovaskapitány is. Gorcsakov meghívta: töltse nála szabadságát.

— Gyermekem nincs, a feleségem meg boldog lesz, hogy láthat, hisz már úgyis ismer leveleimből.

Egy nyáriasan forró és fehéren izzó délben érkeztek az egyik állomáskörnyéki utcában fekvő bogárhátú családi ház elé.

* „Jeges hadjárat"-nak nevezték a fehérgárdisták Kornyilov visszavonulását Rosztovból Kubánba.

— Ez az én régi rezidenciám — mondta a fekete bajuszos, gólyalábú Gorcsakov. Sietve előrement, és vissza-visszatekintett Lisztnyickijre.

Acélkéken csillogó, kidülledő fekete szeme nedvesen ragyogott a boldog izgalomtól, húsos orrát mosoly görbítette lefelé. Terepszínű lovaglónadrágjának kopottra dörzsölt bőrfoltja szárazon surrogott, amint hosszú léptekkel sietett a házba, és tüstént megtöltötte a szobákat kesernyés katonaszaggal.

— Hol van Ljolja? Hol van Olga Nyikolajevna? — kiáltott rá a konyhából előszaladó szolgálóra. — A kertben? Gyerünk oda.

A kertben, az almafák alatt tigrisfoltos árnyak terpeszkednek. Méhes illata, napégette föld szaga érzik. Lisztnyickij csíptetője üvegén szilánkokká robbannak a megtörő napsugarak, akár a srapnel. Valahol a vágányokon éhesen és öblösen elbődül egy mozdony. Gorcsakov hangja belehasít ebbe az egyhangú hörgő bömbölésbe:

— Ljolja! Ljolja! Hol vagy?

Az oldalsó kis fasorból a csipkerózsa-bokor mögött megvillan, aztán előbukkan egy szalmasárga ruhájú, magas asszony.

Egy másodpercig ijedt, gyönyörű mozdulattal szorította mellére tenyerét, aztán nagyot sikítva nyújtotta előre karját, és férje felé röppent. Olyan sebesen futott, hogy Lisztnyickij csak a szoknyának ütődő, kidudorodó, gömbölyű térdkalácsot, a topánka keskeny orrát, a haj aranyhímporát látta, amely a hátravetett fej fölött lebegett.

Lábujjhegyre állva nyújtózkodott felfelé, férje vállára dobta a napon rózsaszínűre sült, behajló, meztelen karját. Mohón csókolgatta Gorcsakov poros orcáját, orrát, szemét, ajkát, a napon és szélben feketére égett nyakát. A rövid, cuppanós csókok úgy hulltak rá, mint géppuska-sorozat.

Lisztnyickij csíptetőjét törölgette. Beszívta a körülötte gomolygó verbénaillatot, és elmosolyodott. Maga is tisztában volt azzal, hogy feszes, erőltetett mosolya szörnyű butának hatott.

Mikor a kirobbanó öröm lassanként lecsillapodott, és egy másodpercnyi szünet állt be, Gorcsakov óvatosan, de erélyesen lefejtette felesége ujjait, amelyek szorosan a nyaka köré fonódtak, és az asszony vállát átölelve, könnyedén oldalt fordította:

— Ljolja... Lisztnyickij barátom!

— Ah, Lisztnyickij! Nagyon örülök! A férjem már magáról...

— dadogta lihegve, és végigsiklatta rajta nevető szemét, bár alig látott a boldogságtól.

Egymás mellett indultak el. Gorcsakov bőrszálkás és piszkos körmű keze abroncsként fonódott felesége lányos dereka köré. Lisztnyickij rásandított erre a kézre, mentében beszívta a naphevítette asszonyi test meg a verbéna illatát, és gyermekesen, mélyen boldogtalannak érezte magát, mint akit igazságtalanul és súlyosan megbántottak. Rá-rátekintett az aranyszőke-rozsdarőt hajgerezd takarta piciny fül rózsás cimpájára, a tőle rőfnyi távolságra ragyogó arc selymes bőrére; szeme, mint a gyík siklott a ruhakivágáshoz, és megpillantotta a sárgás tejszínű, halmos mellecskét. Gorcsakova néha ráfordította világoskék szemét. Tekintete nyájas volt és barátságos, de Lisztnyickijt enyhén bosszús fájdalom rágta, valahányszor Gorcsakov fekete arcára iramlott tekintete...

Lisztnyickij csak ebéd közben vette közelebbről szemügyre a háziasszonyt. Gorcsakova arányos termetén és arcán az a hervadó, csorbuló szépség virított, amely a harmincadik őszt megélt asszony lényéből halványan sugárzik. De gúnyoros, hűvös szemében, moccanásában a fiatalság eltékozolatlan dús tartalékát őrizte még mindig. Arca — szabálytalansága ellenére is vonzó, lágy vonásaival — talán a legközönségesebb arc volt a világon. Csak egy ellentét tűnt élesen az ember szemébe: finom, meggypiros, mohó és forró ajka, amilyen a déli fekete asszonyoknak szokott lenni, sehogy sem illett áttetsző, rózsás arcbőréhez és lenszőke szemöldökéhez. Szívesen nevetgélt, de sűrű, apró, csiszoltnak tűnő fogait elővillantó mosolyából valami betanult kedvesség érzett. Mély hangja tompán zengett, és szegény volt árnyalatokban. Lisztnyickij, aki szutykos ápolónőkön kívül két hónapja nem látott nőt, rendkívüli szépségnek találta Gorcsakovát. Elnézegette Olga Nyikolajevna büszke tartású, kontybóbitás fejét, ötölt hatolt, ha kérdezték, és fáradtság ürügyén nemsokára visszahúzódott a szállásául kijelölt szobába.

...Lassan teltek-múltak az édes-bús napok. Lisztnyickij később áhítatosan vette sorra emlékezetében ezeket a napokat, de akkor kisdiákosan, értelmetlenül, bambán szenvedett. A Gorcsakov-galambpár kerülte Lisztnyickijt, hűvös magányba húzódott félre tőle. A házaspár hálószobájával szomszédos szobából egy sarokszobába költöztették — tatarozás örve alatt, amelyről Gorcsakov bajuszát zavartan harapdálva beszélt, bár igyekezett meg-

őrizni a mosolygós komolyságot simára borotvált, fiatalos arcán. Lisztnyickij nagyon jól tudta, csak terhére van barátjának, de mégsem akart más ismerőséhez költözni. Egész nap az almafa alatt hencsergett, a narancssárga, poros, hűvös árnyékban, olvasgatta a sebtében, silány csomagolópapírra nyomott újságokat, aztán mély, nehéz álomba merült, amely nem hozott testének üdülést. A gyötrő unalmat egy gyönyörű, csokoládébarna szőrű, fehér pettyes vizsla osztotta meg vele. Némán féltékenykedett gazdája miatt a gazdasszonyra, félrevonult Lisztnyickijjel, lefeküdt és mellette sóhajtozott. Lisztnyickij pedig a kutyát simogatva, érzelmesen suttogta:

Álmodj csak, álmodj! Pillád árnya hull
Aranycsillámos, bágyadó szemedre ...

Szerelmesen sorra vette az emlékezetében megmaradt Bunyin-verseket, amelyek sűrű, ízes illatot leheltek, akár a borsikaméz. És megint elaludt.

Olga Nyikolajevna csakis az asszonyokra jellemző éles érzékkel megsejtette, miért nyomja a vendéget ilyen bús hangulat. Azelőtt is tartózkodó volt, most még ridegebb lett, ha Lisztnyickijjel érintkezett. Egyszer, este, mikor a városi parkból hazamenet kettesben haladtak (Gorcsakovot a kijáratnál visszatartották Markov tábornok ezredének ismerős tisztjei), Lisztnyickij karonfogva vezette Olga Nyikolajevnát, és egészen felbosszantotta azzal, hogy erősen magához szorította könyökét.

— Mit néz úgy rám? — kérdezte az asszony mosolyogva.

Mély hangjában pajzán, kihívó árnyalatot sejdített Lisztnyickij. Csakis ezért merte megkockáztatni, hogy egy melankolikus versszakkal csillogjon (ezekben a napokban egészen hatalmába kerítette a költészet, és gondolatai, akár a méhek, hordták emlékezete sejtjeibe a mások éneklő fájdalmát).

Kissé meghajtotta fejét, és mosolyogva súgta:

Bilincsbe ver közelséged hatalma,
Fellebbentem a titkok fátyolát —
Kitárul bűvös tájak völgye-halma,
És szemem bűvös messzeségbe lát.

Az asszony csendesen kiszabadította karját, és vidám hangon mondta:

— Jevgenyij Nyikolajevics, én kellőképpen... Szóval: a vak is látja, hogy viselkedik velem szemben... Nem szégyelli magát? Várjon, várjon!... Kissé... másnak képzeltem magát... Szóval, kérem, hagyjuk ezt... És egyébként, van ebben valami ki nemmondott és nem becsületes... Rossz objektum vagyok én ilyen kísérletekre. Kedve támadt, hogy udvaroljon nekem? Nos, hát ne szakítsuk meg a baráti kapcsolatokat, de hagyja ezeket az ostobaságokat. Hisz én nem a „szép ismeretlen" vagyok. Érti? Rendben? Kezet rá!

Lisztnyickij próbálta megjátszani a nemes felháborodást, de végül is kiesett szerepéből, és az asszony után ő is elnevette magát. Mikor Gorcsakov utolérte őket, Olga Nyikolajevna felélénkült, és még vidámabb lett, de Lisztnyickij elcsitult, és gondolatban egészen hazáig kegyetlenül gúnyolta magát.

Olga Nyikolajevna minden okossága ellenére őszintén hitte, hogy a kimagyarázkodás után jó barátokká válnak. Lisztnyickij külsőleg táplálta is benne ezt a hiedelmet, de lelkében szinte meggyűlölte az asszonyt. Néhány nap múlva, amikor azon kapta magát, hogy kínos igyekezettel próbál negatív vonásokat felfedezni Olga jellemében és külsejében, megértette, hogy igazi, nagy érzés határán áll.

A szabadság napjai lassan elcsöpögtek, mint hordóból a must, és kiforratlan üledéket hagytak tudatában. A kiegészített és pihent Önkéntes Hadsereg komoly csapásra készült. A centrifugális erő a Kubán mellé lendítette. Gorcsakov és Lisztnyickij nemsokára elhagyta Novocserkasszkot.

Olga kikísérte őket. Fekete selyemruhája kiemelte szerény szépségét. Mosolygott kisírt szemével, csúnyán megduzzadt ajka megható, szívbe markoló, gyermekies kifejezést adott arcának. Ilyennek maradt meg, vésődött be Lisztnyickij emlékezetébe. És Lisztnyickij sokáig, féltve őrizte emlékeiben a véres, piszkos élmények közepette is, az asszony világos, soha nem fakuló képét, amelyet az elérhetetlenség és hódolat aureolájával vont be.

Júniusban már az Önkéntes Hadsereg is belesodródott a harcokba. Gorcsakov lovaskapitány belsőrészeit mindjárt az első csatában szétroncsolta egy háromhüvelykes gránát szilánkja. Kivonszolták a csatáriáncból. Egy óra múlva a szekéren vérben fetrengve mondta Lisztnyickijnek:

— Nem hiszem, hogy meghalok... Hisz rögtön megoperálnak... Azt mondják, nincs kloroform... Kár volna meghalni. Mi

a véleményed? De mindenesetre... Szellemi képességeim teljes birtokában, satöbbi, satöbbi... Jevgenyij, ne hagyd el Ljolját... Sem nekem, sem neki nincsenek rokonai... Te becsületes ember vagy, nagyszerű ember vagy... Vedd el feleségül... Nem akarod?

Esdekelve és gyűlölettel nézett Jevgenyijre. Orcája, melyet kékes-fekete sörte borított, fájdalmasan meg-megremegett. Óvatosan szorongatta vértől, portól mocskos tenyerét feltépett hasához, és lenyalta ajkáról a rózsaszínű izzadságcseppeket.

— Megígéred? Ne hagyd el... ha ugyan nem csinosítanak téged is ki a muszka bakák. Megígéred? Mért nem szólsz? Olga csinos asszony — mondta, és egész arca csúnyán elfintorodott. — Turgenyevi hősnő... Manapság nemigen akadnak ilyenek... Miért nem szólsz?

— Megígérem.

— Na, akkor eredj a pokolba!... Isten veled!...

Remegő szorítással markolta meg Lisztnyickij kezét, azután pedig ügyetlen, kétségbeesett mozdulattal húzta magához, és a nagy erőlködesben reszketve emelte meg verejtékes fejét, s Lisztnyickij kezére tapasztotta cserepes száját. Sietve fejére húzta a köpeny alját, és elfordult. A megrendült Lisztnyickij futtában észrevette, hogy Gorcsakov ajkán hideg remegés vonaglik végig, orcáját nedves, szürke sáv szeli át.

Gorcsakov két nap múlva meghalt. Egy nappal később Lisztnyickijt Tyihoreckajába küldték — súlyos sebesüléssel csípőjén és bal karján.

Korenovszkaja alatt hosszú, makacs harc robbant ki. Lisztnyickij ezredével kétszer indult rohamra és ellentámadásra. Már harmadszor keltek fel zászlóalja csatárláncai. Lisztnyickij a „Ne feküdj!", „Sasfiók, előre!", „Föl!", „Előre Kornyilov ügyéért!" kiáltások noszogatására lomha kocogással futott előre az aratatlan búzában. Bal kezében pajzsként tartotta feje fölött gyalogsági ásóját, jobbjában a puskát szorongatta. Egyszer egy golyó zengőn, vijjogva siklott végig az ásó meredek csatornájában és Lisztnyickij az öröm nyilallását érezte, mikor megigazította markában a nyelet: „Nem talált!" Azután rövid, de megdöbbentően erős ütés lökte félre a karját. Elejtette az ásót, és a csata hevében még vagy tíz ölet rohant védtelen fővel. Megpróbálta súlyba venni a puskát, de nem bírta felemelni a kezét. A fájdalom, mint forró ólom a formába, súlyosan ömlött el minden ízületébe. Lerogyott egy barázdába. Néhányszor elüvöltötte magát, mert nem

tudott tovább uralkodni kínjain. Egy másik golyó csípőjébe fúródott fektében. Lisztnyickij lassan elvesztette eszméletét.

Tyihoreckajában levágták szétroncsolt karját, csípőjéből kioperáltak egy csontszilánkot. Két hétig feküdt a kétségbeesés, a fájdalom és az unalom marcangoló kínjai közepette. Ekkor átszállították Novocserkasszkba. Még harminc gyötrelmes nap a katonai kórházban. Kötözgetés, ápolónők, orvosok unott arca, átható jód-, karbolszag. Néha meglátogatta Olga Nyikolajevna. Az asszony arca zöldessárgán verte vissza a fényt. A gyász még jobban elmélyítette sivár tekintetű szeme ki nem sírt bánatát. Lisztnyickij sokáig bámulta az özvegy megfakult szemét. Hallgatott, és tolvaj módra rejtette takarója alá az üres ingujjat. Az asszony mintha kelletlenül faggatta volna ki férje halálának részletei felől. Tekintete mindig a kórházi ágyakon táncolt, látszólagos szórakozottsággal hallgatta Lisztnyickijt. Mikor elbocsátották a kórházból, elment az özvegyhez. Az asszony a lépcsőnél fogadta, és elfordult, mikor Lisztnyickij kezet csókolt és mélyen meghajtotta fejét, amelyet rövidre nyírt sűrű, szőke haj borított.

Gondosan meg volt borotválva; a kekiszínű, tűzött, bőrzsebes kabát ugyanolyan kifogástalanul simult testéhez, mint azelőtt, de az üres ujj kínosan izgatta — a kurtára metszett, bekötözött karcsonk görcsösen mozgott benne... Beléptek a házba. Lisztnyickij állva maradt.

— Borisz arra kért halála előtt... megígértette velem, hogy nem fogom elhagyni magát...

— Tudom.

— Honnan?

— Legutolsó leveléből...

— Az volt a kívánsága, hogy legyünk együtt... Természetesen csak akkor, ha magának megfelel a rokkant férj... Kérem, bízzék bennem... Érzelmekről beszélni e pillanatban — kissé fonákul hatna... De én őszintén akarom a maga boldogulását.

Lisztnyickij zavart arca, izgatott, összefüggéstelen beszéde meghatotta az asszonyt.

— Már gondolkoztam rajta... Beleegyezem.

— Elutazunk apám birtokára.

— Jó.

— A formaságokat elintézhetjük azután is?

— Igen.

Lisztnyickij tiszteletteljesen érintette ajkát az özvegy porcelán-

fehér, könnyű kezéhez, és amikor ráemelte alázatos szemét, enyhe mosoly futó árnyékát pillantotta meg ajka közt.

Mindennap eljárt Olgához. A hétköznapok harcaiban kimerült szíve a mesék világába huzta... Ha egyedül maradt, szüntelen töprengett, akár a klasszikus regényhős, türelmesen keresett magában bizonyos emelkedett érzéseket, amelyeket soha senki iránt nem táplált még. Lehet, hogy ezzel akarta leplezni vagy szépíteni az egyszerű érzéki vonzalom meztelenségét. De a mese, ha fél szárnnyal is, csakugyan érintette a valóságot: nemcsak nemi sóvárgás, hanem valami más, láthatatlan fonál is fűzte ehhez a nőhöz, aki véletlenül került élete útjába. Ha homályosan is, de próbált eligazodni tulajdon élményei közt. De csak egyet érzett rendkívül világosan: most, mikor megcsonkult és kiesett a csatasorból, megint hatalmába keríti a féktelen, vad ösztön — „nekem mindent szabad". Még az Olgának oly gyászos napokban is, amikor magzatként viselte magában a súlyos veszteség miatti keserű bánatot, mohón, őrülten kívánta az asszonyt, és perzselő féltékenységet érzett a halott Gorcsakov miatt... Veszetten örvénylett, tajtékzott az élet. Akkoriban mohón, sietve, csak a mának éltek az emberek, akiket megvakítottak, megsüketítettek a végbemenő események. És vajon nem azért igyekezett-e Lisztnyickij minél hamarább elszakíthatatlanul egybekötni a maga és Olga életét, mert érezte, homályosan sejtette, hogy kikerülhetetlenül elbukik az az ügy, amelyért a halál torkába ment?

Részletes levélben tájékoztatta apját, hogy megnősül, és feleségével hamarosan Jagodnojéba utazik.

...Én megtettem, amit tehettem. Még félkézzel is kiirthattam volna a fellázadt csőcselléket, ezt az átkozott „népet", amelynek sorsán évtizedek óta annyit kesergett és pityergett az orosz értelmiség, de megvallom, ezt most szörnyű ostobaságnak tartanám... Krasznov összerúgta a patkót Gyenyikinnel. Mind a két táborban kölcsönös áskálódás, intrika, aljasság, köpedelem. Néha megborzongok. Mi lesz velünk?... Most hazautazom, hogy megöleljem a fél karommal, együtt éljek magával, és messziről figyeljem a harcot. Én már nem katona vagyok többé, hanem testilelki rokkant. Kimerültem — kapitulálok. Félig-meddig ez a magyarázata házasságomnak és annak a törekvésnek is, hogy „csendes révbe" jussak — fejezte be levelét szomorkás-gúnyos utóirattal.

Egy héttel későbbre tűzték ki a Novocserkasszkból való elutazást. Lisztnyickij indulás előtt néhány nappal végképp átköltözött Gorcsakovához. Olga mintha megvanyadt, megfakult volna az után az éjszaka után, mely egymáséiva tette őket Kínlódva vergődött ebben a fonák helyzetben, és lélekben sértve érezte magát Lisztnyickij vagy nem tudta, vagy nem akarta tudni, hogy különböző mértékkel mérték az őket összefűző szerelmet, de a gyűlölet mértéke egyforma volt.

Jevgenyij a hazautazása előtt néha önkéntelenül Akszinyára gondolt. Úgy igyekezett eltakarni magát a rá vonatkozó gondolatok elől, mint a tűző nap elől. De akarata ellenére — akár a fénypászták — mind tolakodóbban szürődtek át a spanyolfalon, és mindjobban izgattak emlékei e viszonnyal kapcsolatban, amely az évek folyamán tartós szövetséggé erősödött Egy ideig ilyesmit forgatott fejében· „Nem fogom megszakítani a viszonyt vele. Ő biztosan hajlandó lesz továbbra is" De a becsület érzése megiscsak felülkerekedett Elhatározta, hogy hazaérkezése után rögtön beszél Akszinyával, és ha mód lesz rá, elválnak.

Negyedik nap alkonyat felé érkeztek Jagodnojeba. Az öreg pán a birtoktól egy versztányira fogadta a fiatal párt Jevgenyij már messziről észrevette, hogy apja lomhán átemeli lábát a homokfutó ülésén, és leveszi kalapját.

— Elébe jöttünk két kedves vendégünknek Nos, hadd nézzem meg csak közelebbről... — dörmögte, és ügyetlenül megölelve a menyecskét, arcul bökte bajusza nikotinos, zöldes ősz bojtjával.

— Uljon át hozzánk papa! Hajts, kocsis! Á, Szaska apó, jó napot! Él még? Az én helyemre uljon, papa, én majd a kocsis mellé telepszem.

Az öreg elhelyezkedett Olga mellett, megtörölte zsebkendőjével a bajuszát, és tartózkodóan, kissé mesterkélt mokanysággal nézegette fiát.

— Hogy vagy, kiskomám?

— Nagyon örülök, hogy magát látom!

— Rokkant vagy, mondod?

— Mi tagadás?! Rokkant

Az öreg tettetett, hetyke keménységgel nézett Jevgenyijre, részvétet a szigorúság álarca mögé iparkodott rejteni, és a világért sem pillantott volna az egyenruha ovbe dugott, üres, zöld ujjára.

— Katonadolog! Majd megszokom — vont vállat Jevgenyij.

— Persze megszokod — igyekezett vigasztalni az öreg — Csak

a fejed legyen a nyakadon. Hiszen pajzzsal térsz meg a csatából... mi? Nem igaz? Pajzzsal, mondom, akár az a spártai. Sőt: gyönyörű rabszolganőt is zsákmányoltál...

Jevgenyij gyönyörködött apja keresett, kissé már avatag gavallérságában. „Nos, mit szólsz az öregúrhoz?" — kérdezte szemmel Olgától. Az asszony szemét felélénkítő meleg mosolyból szavak nélkül is megértette, hogy megtetszett neki az apja.

A szürke ügető félvérek sebesen röpítették a kocsit a lapos lejtőn. A dombtetőről már látni lehetett az épületeket, a liget borzos zöld sörényét, a fehérfalú házat, az ablakokat eltakaró jávorfákat.

— Milyen szép! Gyönyörű! — élénkült fel Olga.

Az udvarból magasra szökkenve rohantak elő a fekete agarak. Körülvették a kocsit. Szaska apó ráhúzott az egyikre, amelyik fel akart ugrani a kocsiba, és mérgesen kiáltott rá:

— A kerék alá akarsz kerülni, te ronda dög?! Takarodj!

Jevgenyij háttal ült a lovaknak, amelyek néha nagyokat prüszköltek. A szél hátrasodorta az apró csöppeket, és meghintette velük Jevgenyij nyakát.

Mosolyogva pillantott apjára, Olgára, a kalászokkal telepotyogtatott útra, a kis dombra, amely lankásan emelkedett a magasba, és eltakart egy távoli hegyvonulatot meg a látóhatár szélét.

— Milyen csendes vidék!...

Olga mosolyogva kísérte szemével az út felett szálló pápistavarjakat, az oldalt elmaradó üröm- és somkóró-bokrokat.

— Elébünk jöttek, hogy köszöntsenek — mondta a pán, és összehúzta a szemét.

— Kik?

— A cselédek.

Jevgenyij hátratekintett. Még nem látta tisztán a sorfalat álló cselédek arcát, de az egyik nőben megsejtette Akszinyát, és sűrű pirosság ömlött arcára. Azt várta, hogy Akszinya arca majd valami izgalmat árul el, de mikor sebes zörgéssel a kapuhoz ért, és Jevgenyij remegő szívvel jobbra nézett, és megpillantotta Akszinyát — meghökkentette az asszony szemérmesen-vidám, mosolygó arca. Mintha nagy kő esett volna le a melléről, barátságos bólintással üdvözölte szeretőjét.

— Milyen parázna szépség! Ki ez?... Ingerlő, kihívó szépség, igaz? — kérdezte Olga, és elragadtatva intett szemével Akszinyára.

De Jevgenyij visszanyerte bátorságát, és hűvösen bólintott rá:
— Igen, szép asszony. A szobalányunk.

Olga jelenléte a házban mindenre rányomta bélyegét. Az öreg pán azelőtt naphosszat egy szál hálóingben és meleg kötött alsónadrágban lődörgött a házban. Most elővétette a ládából naftalinszagú zubbonyait és lampaszos tábornoki pantallóit. Azelőtt mindenben pasla volt, ami személyét illette, de most ráripakodott Akszinyára, ha a legcsekélyebb ráncot is felfedezte vasalt fehérneműjén. És milyen villámló szemet meresztett rá, ha reggel tisztitatlanul adta oda a csizmát. Megfrissült. Kellemes meglepetést szerzett Jevgenyijnek állandóan simára, ragyogóra borotvált orcájával.

Akszinya, mintha rosszat sejtett volna, igyekezett kedvében járni a fiatalasszonynak, behízelgően, alázatosan és szerfelett készségesen viselkedett. Lukerja majd beleszakadt a nagy igyekezetbe, hogy minél finomabbra főzze az ebédet, és felülmúlta önmagát különlegesen kellemes ízű mártások és főzelékek kieszelésében. Még a teljesen elhanyagolt és nagyon megvénült Szaska apón is meglátszott a jagodnojei változások bomlasztó hatása. Egyszer a pán a tornác mellett találta. Tetőtől talpig végigmérte, és vészjóslón megfenyegette ujjával:

— Micsoda pimaszság ez, te kutyaházi? Mi? — bődült rá a pán, és félelmesen forgatta a szemét. — Hogy áll rajtad az a nadrág?

— Hát hogy áll?! — feleselt szemtelenül Szaska apó, de maga is kissé zavarba jött a szokatlan kérdés meg a gazda bosszúsan remegő hangja miatt.

— Fiatal menyecske van a háznál. de te, nyavalyás dög, fütyülsz rá! A sírba akarsz kergetni? Mi?! Gombold be rögtön, vén büdös bakkecske!

Szaska apó akart még valami nagyon pimasz dolgot mondani a gazdának, de a pán, mint fiatal korában, dobbantott a lábával, de akkorát, hogy régies szabású, hegyes orrú csizmáján felfeslett a talp.

— Mars az istállóba! — dördült rá Szaskára. — Rögtön leforráztatlak Lukerjával! Vakard le magadról a koszt, te vén mocskos disznó!

Jevgenyij pihent, puskásan csatangolt a szárazvölgyben, és foglyot lőtt a kölestarlók közelében. Egy kérdés bántotta csupán: Akszinya ügye. Egy este azonban szobájába hívta Jevgenyijt az

öreg. Félénken az ajtóra pillantott, és fia tekintetét kerülve mondotta:

— Én, tudod... Ne haragudj, hogy beleszólok személyes ügyeidbe. De én tudni szeretném, hogy akarod intézni Akszinya dolgát?

Jevgenyij elárulta magát azzal a nagy sietséggel, amellyel rágyújtott. Mint érkezése napján, most is elvörösödött, és mivel elvörösödött, és mivel érezte, hogy pirul, még jobban lángba borult az arca.

— Nem tudom... Egyszerűen nem tudom — vallotta be őszintén.

— De én tudom — mondta az öreg nyomatékkal. — Menj rögtön, beszélj vele. Kínálj neki pénzt, végkielégítést — e szónál belemosolygott bojtos bajuszába — kérd meg, hogy menjen el. Majd csak találunk valaki mást.

Jevgenyij rögtön indult a cselédházba.

Akszinya az ajtónak háttal állva tésztát dagasztott. Hátán, közepütt a ruha alatt is szembetűnő csatornát hagyva mozgott a lapockája. A gömbölyű barna karon — melyen könyökig felgyűrte a blúz ujját — szinte játszottak az izmok. Jevgenyij nagy, bolyhos hajgyűrűk borította nyakára nézett, és halkan megszólította:

— Kérem, Akszinya, jöjjön ki egy pillanatra.

Akszinya fürgén megfordult, a közöny és a szolgálatkészség kifejezését igyekezett felragyogó arcára erőltetni. De Jevgenyij észrevette, hogyan remegnek ujjai, amikor leereszti a blúza ujját.

— Azonnal. — Félénk pillantást vetett a szakácsnőre, és boldog, esdeklő mosollyal ment oda Jevgenyijhez, mert sehogy sem tudta elfojtani örömét.

— Menjünk a kertbe. Beszélnivalónk van — mondta Jevgenyij a tornácon.

— Menjünk — egyezett bele Akszinya örömmel, és engedelmesen, mert azt hitte, hogy ez a régi viszony újrakezdését jelenti.

— Tudod, miért hívtalak? — kérdezte útközben Jevgenyij.

Akszinya a sötétben mosolyogva ragadta meg a férfi kezét, de Jevgenyij hirtelen rántással kiszabadította. Akszinya mindent megértett. Megállt.

— Mit akar, Jevgenyij Nyikolajevics? Tovább nem megyek.

— Rendben van. Itt is beszélhetünk. Úgysem hallja senki...

— Jevgenyij sietett, és belegabalyodott a szavak láthatatlan hálójába. — Meg kell értened engem. Most már nem tehetem veled, amit azelőtt... Nem élhetek tovább veled... Érted? Hisz most nős ember vagyok, és mint becsületes férfi, nem követhetek el aljasságot... Tiltja a lelkiismeretem... — mondta, és halálosan szégyellte dagályos frázisait.

Az éjszaka csak most szállt le a sötét kelet felől.

Nyugaton még ott bíborlott a naplemente tüzében megpörkölődött égdarab. A szérűn lámpafénynél folyt a cséplés, hogy kihasználják a derült időt. Hevesebben, szenvedélyesebben vert a gép pulzusa, mint egyébkor. A munkások lármája egybeolvadt. Csak az etető rekedt és boldog kiáltása hallatszott, amint szüntelen tömte a falánk cséplőgépet: „Gyerünk! Adj még! Adszi!" A kertben mind érettebb lett a csend. Búza, csalán, harmat szaga érzett.

Akszinya hallgatott.

— Mit szólsz hozzá? Mért hallgatsz, Akszinya?

— Nincs mit mondani.

— Adok pénzt. El kell utaznod innen. Azt hiszem, beleegyezel. Fáj állandóan magam körül látni téged.

— Egy hét múlva kitelik a hónap. Végigszógálhatom?

— Persze, persze!

Akszinya hallgatott egy darabig, aztán valahogy oldalvást, félénken, mint akit megvertek, odasimult Jevgenyijhez.

— Akkor hát elmegyek... De legalább utoljára nem szánsz meg? A szükség tett ilyen orcátlanná... Nagyon szenvedtem magamba... Ne ítélj meg, Zsenya.

Hangja ércesen, szárazon csengett. Jevgenyij hiába igyekezett kitalálni, őszintén beszél-e, vagy csak tréfál.

— Mit akarsz?

Bosszúsan köhintett egyet, és hirtelen megérezte, hogy az asszony keze félénken megint az övét keresi...

Öt perc múlva előjött a nedves, illatos ribiszkebokor mögül, odament a kerítés cölöpjéhez, és cigarettáját szíva sokáig dörzsölgette a zsebkendővel a nadrágját: — térdébe beletört a zamatos, kövér, zöld fű.

Amint felballagott a lépcsőn, visszapillantott. A cselédházban, a sárga fényű ablaknyílásban megpillantotta Akszinya arányos alakját: Akszinya karját hátravetve igazgatta haját, és mosolyogva meredt a lámpavilágba...

Megérett az árvalányhaj. A puszta sok-sok versztányira könynyedén libegő ezustruhába oltozott. A szél ruganyosan nyomkodta, neki-nekilendulve borzolgatta, tarajosra fujta, hol délnek, hol nyugatnak kergette a galambszurke opálos hullámokat. Ott, ahol a folyékony légáram végigfutott, imádságos alázattal hajlott meg az árvalányhaj, és oszes hátán még sokáig ott maradt a feketéllő ósvény.

Elvirított a százszínű mezei fü és virág. A dombhátakon kókadt fejű, kiégett, bús uröm állt. A rovid éjszakák sotetje hamar szétfoszladozott. Ejjelente számtalan csillag ragyogott az uszogfekete égen. A hold — a kozák napocskája — fukarul, fehéren világított. Csorba oldalán fekete karéj sotétlett. A széles Tejút más csillagösvényekkel fonódott egybe. A fanyar levegő sűrű, a szél száraz, ürömízu volt. A mindenható urom kesernyés szaga átitatta a hüvösség után epedő foldet is. Hunyorgott, vibrált a buszke csillagdúlő, melyet se pata, se láb nem taposott soha. A csillagszemek búzavetése meg elsenyvedt az égbolt száraz, fekete humuszában, nem kelt ki, nem gyonyorkodtette a szemet utközó csíráival. A hold kopár szikfolt. A pusztán aszaly perzselte fü. Benne szuntelen zeng a versengo furjek feher-ezüstos pitypalattya meg a tucsok érces csengésu ciripelése...

Nappal forr a hoség, fojt a levego, kodlik a pára. Az ég fakó kékjén irgalmatlanul tűz a nap; egyetlen felhó sincs rajta, csak a héja kiterjesztett barna szárnyának acélos íve látszik. A pusztán vakitóan, ellenállhatatlanul ragyog az árvalányhaj, és szinte fustolog a teveszőrszínű, barnára pörkolodott fü. A héja megdolve vitorlázik a kék levegoben, lent a fuvón nesztelen siklik tova hatalmas árnyéka.

Az urge rekedten és gebedten futyul. A lyukak párálló sárga szelén szunyókálnak a horcsogok. A puszta meleg, de halott. Korös-korul minden áttetszo és mozdulatlan. Még a kurgán is mesésen, homályosan keklik a látóhatár peremén, mintha csak álmodná az ember...

Drága puszta! Magkancák, csődörök sörényében turkáló kesernyés szél! A ló száraz orrcimpája sziksós izu a széltol, és a mén, ha beszivja a kesernyés-sziksós illatot, megmozgatja bársonyos fekete ajkát, és nagyot nyerit, mert a nap meg a szél izét érzi benne. Drága puszta, ott a doni ég alatt! Kanyargós szárazerek,

völgyek, vörös-agyagos, szakadékos partok, árvalányhajas végtelen tér, fészek formájú, fűlepte patanyomokkal; elhantolt kozák dicsőséget őrző, bölcsen hallgató strázsahalmok!... Mélyen meghajlok előttetek. Én, hű fiad, ím megcsókolom édeskés ízű földedet, soha nem fakuló kozákvér öntözte doni pusztaság!

Kicsiny, sovány kígyófeje van. Füle apró és mozgékony. Szűgyizma rendkívül fejlett. Lába vékony, erős, bokája kifogástalan, patája csiszolt, akár a folyami kavics. Tompora kissé csapott, farka rostos. Telivér doni csődör. Sőt: a legnemesebb származású! Ereiben nincs makulányi korcs vér, a faj tisztasága mindenén meglátszik. Neve Marlborough.

Az itatónál védelmére kelt kancájának, megverekedett egy másik, erősebb, idősebb ménnel, és ellenfele fájdalmasan megsebezte mellső bal lábát, bár a legelőre csapott csődörök patájáról mindig levették a patkót. Felágaskodtak, marták egymást, kapáltak mellső lábukkal, tépték egymásról a bőrt...

A csődörös nem volt a közelben — aludt valahol a pusztán, süttette a nappal a hátát meg poros, átforrósodott csizmás, szétterpesztett lábát. Ellenfele földre döntötte a Marlborough-t, aztán a ménestől messze-messze űzte, és miután otthagyta vérbe fagyva, meghódította mind a két csapatot, és tovább vezette a Mocsaras-ér partja mentén.

A sebesült csődört istállóba szállították, az állatorvos meggyógyította sebes lábát. Hatodnap pedig Miska Kosevoj, aki jelentést tenni lovagolt be a felügyelőhöz, tulajdon szemével látta, hogy a Marlborough a hatalmas fajfenntartó ösztön parancsára átrágta a kötőféket, kiugrott az állásból, magával ragadta a kaszárnya környékén legelő béklyós kancákat, amelyeken a csődörösök, a felügyelő meg a lódoktor szokott lovagolni, és a pusztába zavarta őket — eleinte csendes ügetésben, de később harapdálva noszogatta a hátramaradókat. A csődörösök és a felügyelő kirohantak a kaszárnyából, de már csak azt hallották, hogy a kancák lábán hangosan csörömpölt és majd szétpattant a béklyó.

— Gyalog szállított bennünket az átkozott dög!...

A felügyelő káromkodott, de titokban helyeslő tekintettel nézett a távolodó lovak után.

Délben a Marlborough elvezette a kancákat az itatóra. Nőstényeit azonban elvették tőle a csődörösök, őt magát pedig Miska

megnyergelte, ellovagolt rajta a pusztába, és visszacsapta csapatához.

Csődörös szolgálata két hónapja alatt Kosevoj figyelmesen tanulmányozta, milyen a lovak élete künn a legelőn. Tanulmányozta, és egészen áthatotta a mélységes tisztelet a lovak esze és nemes jelleme iránt. Észrevette, hogy a Bahar, a vénülő mén, noha féktelenül szilajon és durván bánt a kancákkal, kiszemelt egy tüzesszemű négyéves sárga kancát, amelynek széles hóka volt a homlokán. A kanca mellett mindig nyugtalan és izgatóan heves volt, állandóan különös, fojtott, szenvedélyes horkantással szagolgatta. Az álláson szerette rátenni hamis fejét a kedvelt kanca tomporára, szeretett így szundikálni sokáig. Miska messziről nézte, és látta, hogy a mén bőre alatt meg-megvonaglanak az izomkötegek, és úgy tetszett neki, mintha a Bahar vénemberes, reménytelen, szenvedélyes és szomorkás szerelemmel imádná ezt a fiatal kancát.

Kosevoj derekasan szolgált. Úgy látszik, buzgalma híre eljutott a járási atamán fülébe is, mert augusztus első napjaiban a felügyelő azt a parancsot kapta, hogy Kosevojt bocsássa a járási atamán rendelkezésére.

Miska hamar összeszedelőzködött, visszaadta a kincstári felszerelést, és még azon az estén útnak eredt hazafelé. Szüntelen biztatgatta a kis kancát. Napszálltakor már Kargint is háta mögött hagyta. Ott a dombháton utolért egy fogatot, mely Vesenszkaja irányában döcögött.

Az ukrán kocsis folyton nógatta a verejtékben fürdő kövér lovakat. A rugós kocsi hátuljában félig ült, félig feküdt egy délceg termetű, széles vállú férfi, aki városias szabású kabátot és tarkójára tolt szürke nemezkalapot viselt. Miska egy darabig hátul lovagolt, a kalapos ember csapott vállát nézte — amint állandóan rezgett a rázkódástól — meg gallérja poros, fehér sávját. Az utas lábánál sárga bőrönd és egy összehajtogatott felöltővel betakart zsák feküdt. Miska orrát csípősen csiklandozta a szivar ismeretlen szaga. „Valami hivatalnok utazik a városba" — gondolta Miska, mikor a kanca a kocsi mellé kocogott. Sunyin a kalap karimája alá vizslatott. Szája is nyitva maradt, és érezte, hogy a rémülettől meg a nagy megrökönyödéstől egyszeribe libabőrös lesz a háta: könyökre támaszkodva Sztyepan Asztahov feküdt a kocsiban. Türelmetlenül rágta a szivar fekete csutkáját, és összehúzta hetyke tekintetű kék szemét. Miska nem akart hinni

tulajdon szemének, még egyszer jól megnézte földije ismerős, de furcsán megváltozott arcát. Végképpen meggyőződött róla, hogy a rugók valóban az élő Sztyepan Asztahovot ringatják, aztán nagy izgalmába beleizzadva, köhintett egyet, és megszólalt:

— Ne haragudjon az úr, nem Sztyepan Asztahov maga?

A kocsiban fekvő férfi egyetlen mozdulattal homlokára rántotta kalapját. Megfordult és Miskára emelte szemét.

— De igen, Asztahov. Mért? Maga talán... Várjunk csak... hiszen te meg Kosevoj vagy! — Kissé feltápászkodott. Rövidre nyírt gesztenyeszínű bajusza alatt csupán barna ajkával mosolygott. Szemében, megöregedett arcán megközelíthetetlen szigorúságot őrzött. Zavart örömmel nyújtott kezet. — Kosevoj? Mihail? Lámcsak, hol nem találkozik az ember?!... Nagyon örülök.

— De hát, hogy... hogy lehet ez? — Miska elengedte a kantárszárat, és csodálkozva tárta szét karját. — Azt beszélték, hogy elestél. Most meg látom, hogy hiszen ez Asztahov...

Miska arcán kivirult a mosoly, izgett-mozgott a nyeregben, mint a csík, de Sztyepan külseje, tiszta, tompa kiejtése zavarba hozta. Változtatott a megszólításon, és későbbi beszélgetésük során mindig magázta Sztyepant, mert valamilyen láthatatlan határt érzett közte és maga közt, amely elválaszja őket.

Lassanként megeredt a szavuk. A lovak lépésben ballagtak. Nyugaton már pazarul bíborlott a naplemente, az ég mezején meg éji szállásra vonultak a kékhasú fellegek. Az út mellett a kölesrengetegben fülsiketítően hangversenyeztek a fürjek, poros csend ülepedett a pusztára, ahol így estenden mindig elcsendesedett a nappalok zaja, millió apró lény sürgése-forgása. A csukarinszkajai és kruzsilinszkajai út elágazásánál bágyadtan rajzolódott ki az orgonalila ég hátterére egy szentképesfa sziluettje. Fölötte függőlegesen csüngött a téglavörös és barna halmazfelhők egymásra tornyosult garmadája.

— Hunnét kerül maga elő, Sztyepan Andrejics? — kérdezősködött boldog örömmel Kosevoj.

— Németországból. Hazavergődtem.

— A mi kozákjaink meg azt mondták: szemük láttára esett el Sztyepan Asztahov.

Sztyepan tartózkodóan és egyhangúan válaszolgatott, mintha kellemetlenül érintené ez a faggatózás.

— Két helyütt is megsebesültem, de a kozákok... A kozákok

sorsomra hagytak... Fogságba kerültem... A németek kigyógyítottak, munkába küldtek...

— De hát levelet sem írt soha...

— Nem volt kinek. — Sztyepan eldobta a csutkát, és rögtön rá is gyújtott másik szivarra.

— Hát a felesége? Hiszen él épségbe-egészségbe.

— Nem éltem vele — azt hiszem, mindenki tudja.

Sztyepan hangja szárazon csengett, egyetlen meleg árnyalat sem bújt meg benne.

Felesége említése nem hozta ki a sodrából.

— Na osztán nem vágyott haza abból az idegen országból? — kérdezte mohón Miska, és szinte ráfeküdt mellével a kápára.

— Eleinte igen, azután megszoktam. Jó dolgom volt ott nekem. — Hallgatott egy percig, aztán hozzátette: — Örökre ott akartam maradni Németországban, német állampolgárságot akartam felvenni. De hazahúzott valami. Otthagytam mindent, útnak indultam.

A Sztyepan szeme sarkában húzódó ráncok most először lágyultak meg. Elmosolyodott.

— Mifelénk, lám, megint nagy kalamajka van... Harcolunk. Egymás ellen.

— Igen... Hallottam.

— Milyen úton jött haza?

— Franciaországból, Marseille-ből — nagy tengerparti város — gőzhajón jöttem Novorosszijszkig.

— Magát is behívják?

— Biztosan... Mi újság a faluban?

— Mindent nem is lehet hirtelenében elmondani. Sok az újság.

— A házam áll még?

— Áll, de nagyon megborzolta a szél...

— Hát a szomszédok? Megvannak a Melehov-fiúk?

— Meg.

— Mi hírt hallottatok az én feleségemről?

— Ott van még mindig: Jagodnojéba.

— Hát Grigorij... vele él?

— Nem: a hitessel. Akszinyát mán rég otthagyta.

— Úgyhát!... Nem tudtam...

Egy percig hallgattak. Kosevoj továbbra is mohón bámulta Sztyepant.

— Úgy látszik, csakugyan jó sora vót Sztyepan Andrejics —

mondta elismerő tisztelettel. — Olyan fájin ruhája van, mint a nemesembernek.

— Ott mindenki rendesen öltözik. — Sztyepan összeráncolta homlokát, megérintette a kocsis vállát: — No csak szaporábban egy kicsit.

A kocsis kedvetlenül csápolt az ostorral. A fáradt lovak összevissza rángatták a hámfát. A kocsi himbálózni kezdett a gidresgödrös úton, lágyan surrogó kerekein. Sztyepan már be akarta fejezni a beszélgetést. Hátat fordított Miskának.

— A faluba mégy?

— Nem, a városba.

Az elágazásnál Miska jobbra fordult, kissé felállt a nyeregben:

— Egyelőre: Isten áldja, Sztyepan Andrejics!

Asztahov megfogta kalapja karimáját súlyos ujjaival. Hidegen felelt. Tisztán, érthetően mondott ki minden szótagot, mint a nem orosz ember:

— Minden jó kívánok!

7

A Filonovo—Povorino-vonalon kiegyenesedett az arcvonal. A vörösök oda vonták össze erőiket, nagy csapásra gyűjtötték derékhadaikat. A kozákok ímmel-ámmal folytatták támadásukat. Mivel igen súlyos loszerhiánnyal kuzdöttek, nem nagyon igyekeztek túllépni a körzet határait. A filonovói fronton változó szerencsével folytak a hadműveletek. Augusztusban viszonylagos szélcsend állt be. A frontról rövid szabadságra hazaérkezett kozákok azt beszélték, hogy őszre fegyverszünet várható.

Ezalatt a front mögött — mind a városok, mind a falvak határában — folyt a gabona betakarítása. Nem volt elég munkáskéz. Az öregek meg az asszonyok nem boldogultak a sok dologgal. Tetejébe még az is nagy zavart okozott, hogy a fogatokat állandóan berendelték közszolgálatra: szállítsanak lőszert meg élelmet a frontnak.

Tatarszk falvából majdnem mindennap elindult Vesenszkaja felé öt-hat fogat. Vesenszkajában megrakták töltényes- és gránátosládákkal, továbbirányították az andropovszki átvevőhelyre, néha pedig — más fogatok híján — még tovább, egészen a Hopjor menti falvakba hajtották őket.

A falu szorgos, de tompán zúgó életet élt. Mindenkinek minden gondolata a távoli front felé szállt. Izgatott, fájó szívvel várták a gyászhíreket kozákjaikról. Sztyepan Asztahov hazaérkezése lázba hozta az egész falut: minden házban, minden szérűn csak róla folyt a beszéd. Megjött a rég elparentált kozák, aki már csak a vénasszonyok emlékezetébe volt beírva, akit azok is csak „Isten nyugosztaljá"-val emlegettek, akit már szinte el is felejtettek. Hát nem csodálatos eset?

Sztyepan Anyikuska feleségénél ütött tanyát. Becipelte a házba cókmókját, és míg a gazdasszony vacsorát készített, elment megnézni a maga házát. Súlyos gazdaléptekkel sokáig méregette a fehér holdfénnyel behintett udvart, bement a félig összeroskadt színek teteje alá, körülnézte a házat, megrángatta a kerítés cölöpjeit... Anyikuskáné rántottája már rég kihűlt az asztalon, de Sztyepan még mindig tegnapi birodalmát vizsgálgatta, megmegroppantotta ujjait, és érthetetlenül mormogott, mint a dadri.

Mindjárt azon az estén egyre-másra keresték fel a kozákok, hogy lássák, kifaggassák: milyen volt a fogolyélet. Anyikuskáné szobáját zsúfolásig megtöltötték az asszonyok, sihederek. Tömör falként álltak, hallgatták Sztyepan beszédét, tátott szájuk feketéllett, akár a padmaly. Sztyepan kelletlenül beszélt, megöregedett arcát egyetlenegyszer sem frissítette fel mosoly. Úgy tetszett, hogy az élet merész ívben tövig hajtotta, mint a fát, megváltoztatta, teljesen átalakította.

Másnap — Sztyepan még aludt a nagyházban — megjelent Pantyelej Prokofjevics. Öblöset köhintett markába, várta, mikor ébred fel a katona. A nagyházból a szoba földjének omlós hűvössége, ismeretlen, fojtóan erős dohány és a messzi út szaga szivárgott ki, amely hosszú időre beleivódik a nagy utat járt ember testébe.

Sztyepan felébredt. Kihallatszott a motoszkálás: gyufát rántott, rágyújtott.

— Be szabad menni? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics, és mintha feljebbvaló előtt akarna jelentkezni, kapkodva megigazította a testétől mereven elálló új ing ráncait, amelyet csakis ebből az alkalomból adott rá először Iljinyicsna.

— Jöjjön be!

Sztyepan a szivarcsutkát pöfékelve öltözött. A füst miatt összehunyorította álmos szemét. Pantyelej Prokofjevics kissé megilletődve lépte át a küszöböt. Nem győzte bámulni Sztyepan meg-

változott arcát, selyem nadrágtartójának fémcsatjait; megállt, fekete markát csónak formára hajlítva nyújtott kezet Sztyepannak.

— Adj Isten, szomszéd! Hát mégis élve látlak viszont!...

— Adj Isten.

Sztyepan hatalmas, csapott vállára akasztotta a nadrágtartót, egy rándítással eligazította rajta, és méltóságosan tette kezet az oreg kérges markába. Futva vegigmérték egymást. Sztyepan szemében kék langot vetett a gyulolet lappangó szikrája. Melehov dulledt, sanda szemében viszont tisztelet és enyhe, kissé gunyos csodálkozás tukrozodott.

— Megöregedtél, Sztyopa... megöregedtél, komám.

— Igen, megoregedtem.

— Pedig mán el is sirattak, akár az én Griskámat.. — mondta, de bosszúsan félbehagyta: nem jó helyt emlegeti Griskát. Megpróbálta helyreutni az elszólást: — Hál' Istennek épségbeegészségbe megjottel... Jó az Isten! Griskanak is hott hirét kőtötték, mégis felocsúdott, akár Lazar a sírban, oszt talpra állt. Mán két gyermeke is van Natalja, a felesege is rendbe jott egészen, hál' Istennek. Takaros menyecske lett belőle megint... Hát te, fiam, hogy vagy?

— Koszonöm, megvagyok.

— Átjossz látogatóba a szomszédokho is? Gyere el, tisztelj meg bennunket. Elbeszélgetunk.

Sztyepan vonakodott, de Pantyelej Prokofjevics nem hagyott neki békét, majdnem megsértodott, úgyhogy Sztyepan vegul is beadta a derekat. Megmosakodott, megfésulte rovidre nyirt kefehaját, elmosolyodott az oreg kerdésére: „Hát az ustokod hova tetted? Tán elkártyáztad?" — magabiztosan fejére csapta kalapját, és elórement. Kilépett az udvarra.

Pantyelej Prokofjevics hízelgően nyájas volt. „A régi bántalmat akarja jóvátenni az oreg" — gondolta onkéntelenul Sztyepan.

Iljinyicsna, ura szemének néma utasításait kovetve, furgén surgött-forgott a konyhában, biztatgatta Natalját és Dunyaskát, ő maga pedig teritett. Az asszonynep olykor-olykor kíváncsi pillantást vetett a szentképek alatt uló Sztyepan felé, szemukkel végigtapogatták kabátját, gallérját, ezust oraláncat, frizurájat, és rosszul leplezett ámulo mosollyal ossze-osszenéztek. Darja tűzpirosan jött be a hátsó udvarból. Zavartan mosolygott, kotője csucskébe megtörölte keskeny ajkát, és hunyorogva mondta:

— Nahát! Alig ismerem meg magát, szomszéd uram. Cseppet sem hasonlít kozákra!

Pantyelej Prokofjevics nem vesztegette potyára az időt: asztalra tett egy üveg kisüstit, a rongydugót kirántotta az üveg szájából, beleszagolgatott az édeskés-kesernyés aromába.

— Kóstold meg. Saját gyártmány. Ha odatartasz egy szál gyufát — kék lánggal ég, bizisten.

Azt hozták szóba, ami éppen eszükbe jutott. Sztyepan nem szívesen ivott, de mikor felhörpintett néhány pohárral, gyorsan mámorosodni kezdett és ellágyult.

— Meg kéne téged házasítani, szomszéd!

— Ugyan mit beszél! Hát a régit hova tegyem?

— A régit... mit számít a régi?!... Azt gondolod, a régi feleség sohasem nyövik el? Az asszony olyan, mint a kanca: csak addig lehet lovagolni rajta, míg ki nem hull a foga... Majd keresünk fiatalabbat.

— Az élet nagyon fonákára fordult itt mifelénk... Nem érünk rá most lagzit csapni... Alig másfélhetes szabadságom van. Aztán jelentkezni kell a hatóságnál, és lehet, hogy rögtön indítanak a frontra — mondta Sztyepan. Lassanként elmámorosodott, és beszédéről fokról fokra lekopott az idegenes kiejtés.

Nemsokára elment, Darja rajongó tekintettel kísérte ki. Vitát és tereferét hagyott maga után.

— Hogy kiművelődött, a kutya a veséjét! Lám, milyen urasan beszél. Akár az adótiszt vagy valamilyen nemesember... Amikor érte mentem, épp akkor kelt fel. Az alsó inge fölé plécsatos selyemhámot őtött a vállára. Bizony Isten! Úgy fogta körül a hátát meg a mejjét, akár a lúét. Mire jó ez? Minek szerkesztették azt oda? Most mán van olyan, mint akármék tanult ember — mondta Pantyelej Prokofjevics lelkendezve; nyilván hízelgett hiúságának, hogy Sztyepan nem vetette meg kenyerét-sóját, vendégbarátságát, hanem — a régi haragot feledve — eljött hozzájuk.

A beszélgetésből kiderült, hogy Sztyepan a szolgálat leteltével a faluban akar maradni, megtatarozza a házát, nekilát megint gazdálkodni. Futólag célzott rá, hogy pénze van elég. Ez a célzás nyomasztó töprengésre késztette és önkéntelen tiszteletre gerjesztette Pantyelej Prokofjevicset.

— Úgy látszik, megtollasodott — mondta Pantyelej Prokofjevics, miután Sztyepan elment — tőkét gyűjtött a dög. Más kozák anyja szülte meztelen jön haza, ű meg selyembe-bársony-

ba... lám! Biztosan agyonütött valakit, annak a pénzét lopta el...

Sztyepan az első napokban az út fáradalmait pihente Anyikuska házában. és csak nagy ritkán mutatkozott az utcán. A szomszédok állandóan szemmel tartották, minden moccanását vigyázták. Még Anyikuskánét is ki akarták faggatni: mit fog csinálni Sztyepan. De az asszony összeszorította ajkát, rejtélyeskedett, és azzal rázta le a kíváncsiakat, hogy nem tud semmit.

Akkor eredt csak meg vastagon a szóbeszéd özöne, mikor Anyikuskáné kölcsönkérte Melehovék lovát, és szombaton jókor reggel elindult — senki sem tudta: hová. Csak Pantyelej Prokofjevics szimatolta ki, mi lehet a dologban. „Akszinyáér megy" — kacsintott Iljinyicsnára. Nem is tévedett. Az asszony csakugyan Sztyepan követének ment Jagodnojéba: „Megkérded Akszinyától, hazajön-e az urához, ha sutba lökjük a régi bántalmakat."

Sztyepan azon a napon végképp elvesztette türelmét és nyugalmát Estig kószált a faluban, sokáig üldögélt a Mohov-ház lépcsőjén, Szergej Platonoviccsal és a Cuclival beszélgetett Németországról, ottani életéről, franciaországi és tengeri útjáról. Beszélt, és hallgatta Mohov sirámait, és folyton mohón pillantgatott órájára...

A gazdasszony alkonyatkor jött vissza Jagodnojéból. Vacsorát készített a nyári konyhában, közben elmondta, hogy Akszinya megijedt a váratlan hír hallatára, sokat kérdezősködött felőle, de a hazatérést kereken megtagadta.

— Nem is szorul rá, hogy visszajöjjön. Naccsága lett. Kigömbölyödött; fehér az arca. A nehéz munkát csak hírbül ismeri. Mi kéne még egyéb? El sem hiszed, milyen szép ruhába jár. Hétköznap is olyan szoknya van rajta, mint a hó, a keze meg tiszta, mint a patyolat... — mondta, és le-lenyelt egy-egy irigy sóhajt.

Sztyepan orcája rózsaszínűre vált, lesütött világos szemében haragos-bús lángok lobbantak fel és hunytak ki. Egy mázas szilkéből kanállal merte az aludttejet. Igyekezett fékezni keze remegését. Meggondolt lassúsággal ejtett egy-egy kérdést:

— Azt mondod: Akszinya dicsekedett, milyen jó sora van?

— Hogy is ne? Nincs asszony, aki fitymálná az ilyen jó életet.

— Engem kérdett?

— Persze! Mikor újságoltam, hogy maga megjött, fehér lett.

Sztyepan megvacsorázott, és kiment a dudva lepte udvarra.

A rövid augusztusi alkonyat, amilyen gyorsan leszállt, olyan

hamar estévé is sűrűsödött. A kissé nyirkos hűvösségben tolakodóan dübörgött a szelelőrosta dobja, metszőn éles hangok hasítottak a levegőbe. A foltos arcú sárga hold alatt a mindennapos taposó malomban kínlódtak az emberek: rostálták a nappal kicsépelt gabonahegyeket, csűrbe takarították a szemet. Az egész falu a frissen csépelt búza fanyar, meleg illatárjába és a pelyvapor ködébe burkolózott. Valahol a piac környékén kazános cséplőgép dohogott, kutyák ugattak. A távoli szérűkön elnyújtott ének húzódott végig, mint orsóból a fonal. A Don felől édeskés nyirkosság áradt.

Sztyepan nekidőlt a kerítésnek, és sokáig bámulta a Don hömpölygő árját, amely a kerítésen át idelátszott, a kacskaringós fényösvényt, melyet ferdén taposott rajta a hold. Apró hullámfodrok libegtek a csendes felszínen. A Don túlsó partján álmosan pihentek a topolyák. Sztyepan lelkén csendesen, de nyomasztóan elhatalmasodott a bánat.

Hajnalban eső esett, de napkelte után szertefoszlottak a fellegek, és két óra múlva már csak a küllőkre csavarodott, szikkadt sárcsomók őrizték a zivatar emlékét.

Sztyepan reggel Jagodnojéba hajtott. Izgatottan kötötte lovát a kapufélfához, és nagy léptekkel, fürgén indult a cselédházba.

A kisült gyeppel borított tágas udvarban egy lélek sem járt. A lóistálló mellett tyúkok kapirgáltak a ganéban. A kibukott sövényen hollófekete kakas ácsorgott. Összekotyogta a tyúkokat, és úgy tett, mintha a sövényen mászkáló fekete pettyes, piros szűcskatikat csipegetné. Az elhájasodott agarak a kocsiszín hűvösében henteregtek. Hat fekete foltos, kurta farkú kölyök földre döntötte anyját, egy fiatal, előhasi szukát. Hasának vetették kis mancsukat, és a löttyedt, szürke csecseket húzgálva szoptak. A kúria bádogtetejének árnyékos oldalára fénymázat vont a harmat.

Sztyepan figyelmesen körülnézett. Bement a cselédházba.

— Akszinyát keresem — mondta a kövér szakácsnőnek.

— Kicsoda maga? — érdeklődött Lukerja, és megtörölte kötőjével izzadt, ragyás arcát.

— Nem kell azt tudni magának. Hol van Akszinya?

— A pánnál. Várjon.

Sztyepan leült, szörnyű kimerültségre valló kézmozdulattal térdére tette kalapját. A szakácsnő vaslábosokat dugott a kemencébe,

és a vendégre rá sem hederítve csörömpölt a piszkavassal. A konyha gomolya és komló savanykás szagával volt tele. A legyek fekete nyája lepte be mind a kemence oldalát, mind a falakat, mind a liszttel meghintett asztalt. Sztyepan feszült figyelemmel hallgatózott, várt. Akszinya ismerős lépte koppanására mintha feldobta volna a pad. Felállt, és leejtette térdéről a kalapot.

Akszinya belépett. Tányéroszlopot hozott. Arca holtra vált, duzzadt ajka szöglete megvonaglott. Megállt, gyámoltalanul szorította melléhez a tányércsomót, és nem vette le ijedt szemét Sztyepanról. Valahogy mégis arrább moccant, gyorsan odament az asztalhoz, és szabaddá tette kezét.

— Jó napot kívánok!

Sztyepan lassan, mélyet lélegzett, mint aki alszik, ajkát erőltetett mosoly feszítette szét. Némán előredőlve nyújtotta kezét Akszinyának.

— Gyere a szobámba... — intett Akszinya.

Sztyepan felemelte kalapját: mintha mázsás súly lett volna. Fejébe szökkent a vér, szemére köd ereszkedett. Mihelyt beléptek Akszinya szobájába és leültek — egyik a kis asztalnak erre, másik arra az oldalára — Akszinya megnyalta kiszikkadt ajkát, és sóhajtva kérdezte:

— Honnan kerülsz ide?...

Sztyepan határozatlanul, mesterkélt vidámsággal csápolt karjával, mint a részeg ember. Ajkáról még mindig nem hervadt le a fájó öröm mosolya.

— Fogságból... Eljöttem hozzád, Akszinya...

Sztyepan ügyetlenül izegni-mozogni kezdett, felugrott, elővett zsebéből egy kis csomagot, remegő ujjakkal, izgatottan tépte le róla a rongyot, kivett belőle egy női ezüstkarórát és egy olcsó kékköves gyűrűt... Izzadt tenyerén odanyújtotta Akszinyának. Az asszony nem vette le szemét Sztyepan elidegenült arcáról, amely alázatos mosolyra torzult.

— Nesze, neked zsugorgattam... Hisz egymással éltünk...

— Minek ez nekem? Várj... — suttogta Akszinya holtsápadt ajakkal.

— Vedd el... Ne sérts meg... El kell felejteni a régi boldogságot...

Akszinya kezével elhárító mozdulatot tett, felállt, és a díványhoz lépett.

— Azt mondták, elestél...

— Örültél volna?

Akszinya nem felelt. Most már higgadtabban fürkészte végig urát tetőtől talpig, és minden ok nélkül megigazgatta gondosan kivasalt szoknyája ráncait.

— Te küldted ide Anyikuskánét? — kérdezte, és hátratette kezét. — Azt mondta, hazahísz, hogy együtt éljünk...

— Jössz? — szakította félbe Sztyepan.

— Nem! — Akszinya hangja szárazon csengett. — Nem, nem megyek!

— Mért nem?

— Elszoktam... meg egy kicsit késő is... Késő...

— Megint gazdálkodni akarok. Mióta hazajöttem Németországból, erről gondolkozok. Mikor ott éltem, akkor is folyton ez járt az eszemben... Mi lesz veled. Akszinya? Grigorij faképnél hagyott... Vagy szeretél mást? Hallottam, hogy a pán fiával... Igaz?

Akszinya arcát ríkató-forrón öntötte el a vér. A szégyen súlyától leereszkedő szemhéja alól könnycseppek szivárogtak elő.

— Most is vele élek. Igaz.

— Nem szemrehányásképpen emlegetem — ijedt meg Sztyepan. — Csak azér mondom, mert tán még nem határoztál az életed felől... Nem sokáig kellesz mán neki... Addig is csak játéknak... Szarkalábos a szemed alja... Ellök. Megun — el is kerget. Nem lesz, ahol a fejed lehajtsd. A cselédsort nem unod még? Jól gondold meg... Hoztam pénzt eleget. Ha vége a háborúnak, módosan fogunk élni. Azt gondoltam: össze kéne költözni megint. El akarom felejteni a régi bajokat...

— És mit gondoltál régebben, kedves Sztyopa barátom? — kérdezte Akszinya remegve. Vidám könny csillogott a szemében. Hirtelen felpattant a díványról, és az asztal mellé lépett, egészen közel Sztyepanhoz. — Mit gondoltál azelőtt, amikor sárba tapostad az én fiatal életemet? Te taszítottál Griska felé... Te aszaltad össze a szívemet... Emlékszel rá, mit tettél velem?

— Nem számot vetni jöttem... Nem látsz a lelkembe... Hátha ennek lettem a betege?... Hátha más életet kezdtem, mikor minden eszembe jutott, ami régen történt... — Sztyepan sokáig bámulta asztalra tett kezét. Lassan fűzte a szót, mintha gyökerestül tépte volna ki szájából mindegyiket. — Rád gondoltam... A szívemre ráalvadt a vér... Éjjel-nappal te voltál az eszemben...

Egy német özveggyel éltem ott... jó módban éltem... és mégis otthagytam mindent... Hazahúzott valami...

— Nyugodt életre hajlasz, mi? — kérdezte Akszinya. Orra cimpája dühösen remegett. — Gazdálkodni akarsz? Tán gyermeket is szeretnél?! Meg asszonyt, aki mosson rád, enni-inni adjon. — Kárörvendő, sötét mosolyra fakadt. — Nem! Isten ments! Öreg vagyok mán én arra. Lám, hogy észrevetted a ráncot a szemem körül... Elszoktam mán a gyermekszüléstül is. Férfiak szeretője lettem, a szeretők meg nem szoktak szülni... Ilyen asszony kell neked?

— De hegyes lett a nyelved...

— En mán csak ilyen vagyok...

— Szóval — nem jössz?

— Nem! Nem megyek! Nem!

— Na, akkor Isten áldjon. — Sztyepan felállt, tétován forgatta ujjai közt a karórát, és visszatette az asztalra. — Szólj, ha meggondolod.

Akszinya kikísérte a kapuig. Sokáig nézte, mint gomolyog a por a kerék alól, mint vonja felhőbe Sztyepan széles vállát.

Keserű könnyek fojtogatták. Fel-felzokogott. Összefüggéstelenül gondolt arra, ami nem vált valóra: siratta életét, amely megint a szél prédája lett, mint a pehely. Mikor megtudta, hogy Jevgenyijnek nem kell többé, és mikor hallotta, hogy hazajött az ura, elhatározta: visszatér hozzá, és cserepenként szedi össze régi boldogságát, ami — nem is volt sohasem... Ezzel az elhatározással várta az urát. De mikor látta, hogy Sztyepan megalázkodik, meghunyászkodik, büszkesége — az a fekete büszkeség, amely nem engedte, hogy Jagodnojében maradjon, ha egyszer eldobták — ágaskodott benne. Eszébe jutott a sok elszenvedett sérelem, minden eszébe jutott, amit el kellett tűrnie ettől az embertől és hatalmas vasmarkától. Mivel maga sem akart végleges szakítást, lelke mélyén megrémült tettétől, megrémült a lihegve kiejtett szúrós szavaktól: „Nem! Nem megyek! Nem!"

Még egyszer a távolodó kocsi után futott tekintete. Sztyepan az ostorral csápolva tűnt el az útszéli alacsony üröm orgonaszínű sávja mögött...

Másnap Akszinya, miután megkapta a bérét, összeszedte a holmiját.

— Tartson meg jó emlékezetében, Jevgenyij Nyikolajevics — búcsúzott sírva Jevgenyijtől.

— Kár mondani is, aranyom!... Köszönök mindent...

Hangjában mesterkélt vidámság csengett. Hiába igyekezett leplezni zavarát.

Es Akszinya útnak eredt. Estefelé már Tatarszkban volt.

Sztyepan a kapunál fogadta Akszinyát.

— Hazajöttél? — kérdezte mosolyogva. — Örökre? Bízhatok benne, hogy többet nem hagysz itt?

— Nem hagylak — felelte Akszinya egyszerűen, és elszoruló szívvel nézte körül a félig összeroskadt házat meg az udvart, amelyet buján felvert a laboda meg a fekete paraj.

8

A vesenszkajai ezred Durnovszkajától nem messzire bocsátkozott először harcba a vörösgárdisták visszavonuló osztagaival.

A Grigorij Melehov parancsnoksága alatt álló század déltájban elfoglalt egy kis falut, ahol buja bozótokká vadultak a kertek. Grigorij gyalog szállította a kozákokat a fűzek nyirkos árnyékában, egy patak mellett, mely sekélyes árkot vájt a falun keresztül. Valahol nem messzire bugyborékoló források törtek fel a tocsogós fekete földből. A víz jéghideg volt. Mohón itták a kozákok. Sapkájukkal meregették, és élvezettel prüszkölve loccsantották izzadt fejükre. A hőségtől gutaütött falu felett zeniten állt a nap. A föld izzott, déli pára remegett fölötte. A fűzfák lombja és a fű, amelyet elárasztottak a könyörtelenül perzselő sugarak, fonnyadtan kókadt le, de a patak partján, a fűzek árnyékában még üdén sűrűsödött a termékeny hűvösség, pompásan zöldellt a keserűlapu és néhány más buja gyom, melyeket dús emlővel táplált a kövér talaj. A kis öblökben, mint bájos lány arcán a mosoly, ragyogott a békalencse. A kanyaron túl rucák fütyörékeltek a vízben, és csapkodtak szárnyukkal. A lovak megröhögték a vizet, és mohón iparkodtak felé. Cuppogva tapickoltak a ragadós sárban, kirántották a kantárszárat a lovasok markából, az ér közepébe gázoltak, felzavarták a vizet, és frissebb, tisztább hullámot kerestek szomjas szájukkal. Lefittyenő ajkukról nagy, gyémántos cseppeket tépett le a forró szél. A felvájkált iszapos föld-

ből, hínárból kénes bűz csapott fel. A fűzfák vízmosta, korhadt gyökere kesernyés, kellemes szagot lehelt...

Alig hevertek el a kozákok a lapu közt, alig gyújtottak rá és elegyedtek beszédbe egymással — visszajött a lovas járőr. A „vörösök" szó egy pillanat alatt talpra ugrasztotta őket. Szorosra húzták a hevedert, megint a patakra mentek, telemerítették kulacsaikat. Ittak. Talán mindegyik azt gondolta: „Ki tudja, iszunk-e még ilyen vizet vagy sem; olyan tiszta, világos, mint a gyermek könnye..."

Útközben átgázoltak a patakon, majd megálltak.

A falu alatt, egy ürömbozótos, szürkés, homokos dombon — versztányi távolságra — vörös felderítő járőr közeledett. A nyolc lovas óvatosan ereszkedett a falu felé.

— Csípjük el őket! Megengeded? — ajánlotta Mityka Korsunov Grigorijnak.

Mityka egy félszakasszal kerülő úton lovagolt a kertek alá, de a járőr észrevette a kozákokat, és visszafordult.

Egy óra múlva, mikor az ezred két másik lovasszázada is utolérte őket, megint útra keltek. A felderítők azt jelentették, hogy a vörösök — körülbelül ezer főnyi osztaggal — jönnek szembe velük. A vesenszkajai századok elvesztették az összeköttetést a jobbkézt haladó jelanszko—bukanovszkajai 33. ezreddel, de mégis úgy döntöttek, hogy harcba bocsátkoznak a vörösökkel. Átkeltek egy halmon, és leszálltak a lóról. A lovászok a falu felé lejtő tágas hajlatba vezették a paripákat. Valahol jobbra összetűztek a járőrök. A kézi géppuska kihívóan kattogni kezdett.

Nemsokára előbukkantak a vörösök ritkás csatárláncai. Grigorij a hajlat partján állította fel századát. A kozákok az apró bokrokkal telenőtt borzos lejtő gerincén hasaltak. Grigorij egy alacsony vadalmafa alól figyelte távcsövén az ellenség távoli láncait. Innen tisztán látta, hogyan közeledik az első két lánc, és mögötte a learatott búza behordatlan barna garmadái közt hogyan fejlődik csatárláncba a fekete menetoszlop.

Mind őt, mind a kozákokat meglepte, hogy a parancsnok az első lánc élén lovagolt magas fehér paripáján. A második lánc előtt, egymástól távolabb, két másik haladt. A harmadik csatárláncot is parancsnok vezette. Mellette lobogott a zászló. A vörös szövet úgy bíborlott a tarló piszkos-sárga hátterén, mint apró vércsöpp.

— A komisszárjaik elöl mennek! — kiáltotta az egyik kozák.

— Tyühaj! Ez oszt a hősiesség! — kacagott elragadtatással Mityka Korsunov.

— Odanézzetek, fiúk! Így festenek a vörösök!

Csaknem az egész század felállt. A tenyerek napellenzőnek emelkedtek a szemek fölé. A beszélgetés elcsitult. A halál előtti fenséges, zord csend engedelmesen és puhán terült a sztyeppre meg a hajlásra, mint a felhő vetette árnyék.

Grigorij hátrapillantott. A falutól oldalt, a hamuszürke füzessziget mögött porgomoly hömpölygött: a 2. század ügetésben indult — oldalba támadni az ellenséget. A szárazér egyelőre még álcázta a század mozdulatait, de négy versztával odább két ágra szakadva kúszott felfelé egy dombra. Grigorij gondolatban igyekezett meghatározni a távolságot és azt az időt, amikor a század egy vonalba ér a szárnnyal.

— Feküdj! — vezényelte Grigorij. Hirtelen megfordult, és tokjába dugta a távcsövet.

Odament a csatárlánchoz. A hőségtől és a portól vörös és fekete, olajfényű kozák arcok feléje fordultak. A kozákok összenéztek, és lehasaltak. A „Készülj!" vezényszóra mohón csattogni kezdett a puskák závárzata. Grigorij felülről csak a szétterpesztett lábakat, a sapkák tetejét, a hátakat, az izzadságtól nedves lapockákat látta, meg a gerincen végigfutó kis csatornákat a porral avatott gimnasztyorkákban. A kozákok szétmásztak, fedezéket kerestek, kényelmesebb helyet választottak maguknak. Némelyikük karddal próbált gödröt ásni a keményre aszott földben.

Ekkor a vörösök felől egy dal egybemosódó hangjait hozta a szél a hajlás partjára.

A csatárláncok lomhán, egyenetlenül hullámzó vonalban kígyóztak közelebb. Túlnan a forró határban szétolvadó, homályos értelmű emberi hangok szálltak.

Grigorij érezte, hogy szíve hirtelen sebesebben kezd verni, de el-elakad a dobogása... Hallotta ezt a panaszosan nyöszörgő dallamot régebben is, hallotta, amikor Glubokajában a vörösgárdista matrózok imádságosan levett sapkával énekelték, és rajongva ragyogott a szemük. Hirtelen zavaros nyugtalanság támadt benne, ami felért az erős félelemmel.

— Mit óbégatnak ezek? — kérdezte egy vén kozák, és izgatottan forgatta fejét.

— Olyasféle, mint valami imádság — felelte a bal kéz felől fekvő cimborája.

— Ördögima ez! — mosolyodott el Andrej Kasulin. Szemtelenül pillantott a mellette álló Grigorijra. — Te Pantyelev, vótál köztük — biztosan tudod, mire éneklik ezt a nótát... Tán magad is együtt fújtad véllek?!... — kérdezte.

„... mienk lesz a föld!" — A távolság miatt érthetetlen szavak ujjongó diadalordításként kóválygotak a levegőben, aztán megint csend ömlött végig a pusztán. A kozákokon baljós elevenség vett erőt. A csatárlánc közepén hangosan kacagott valaki. Mityka Korsunov idegesen izgett-mozgott.

— Halljátok?! Fődre fáj a kis hasok!.... — és trágár szitok zuhogott belőle. — Grigorij Pantyelev! Hadd szállítom le a lúrul azt a veresset! Lűhetek egyet?

Meg sem várta az engedélyt. Lőtt. A golyó csakugyan nyugtalanította a lovast. Leszállt, átadta lovát, és villogó meztelen karddal indult tovább a csatárlánc élén.

A kozákok megkezdték a tüzelést. A vörösök hasra vetették magukat. Grigorij parancsot adott a géppuskásoknak, nyissanak tüzet. Két géppuskasorozat után az első lánc felugrott, és előreszökellt. Vagy tíz öllel arrább megint lehasalt. Grigorij távcsövön látta, amint a vöröskatonák elkezdtek dolgozni ásójukkal: beásták magukat. Felettük kékesszürke por szállt, előttük vakondtúrásnyi apró dombocskák dudorodtak. Túlnan is fellobbant egy-egy elnyújtott sortűz. A lövöldözés egyre parázsabb lett. Minden jel arra vallott, hogy a csata soká húzódik.

Egy óra múlva a kozákok elszenvedték első veszteségüket: egy első szakaszbelit halálra sebzett a golyó, három sebesült a hajlásba kúszott a lovászokhoz. A 2. század oldalba támadta a vörösöket: nagy porfelhőben indult rohamra. A támadást géppuskatűzzel visszaverték. Látni lehetett, amint a kozákok páni félelemmel robognak visszafelé, csomóba torlódnak, majd megint legyező alakban szóródnak szét. A visszavonulás után a század felsorakozott, és némán, csatakiáltás nélkül indult megint támadásra. Az erős géppuskatűz újból visszaseperte őket, mint levelet a szél.

De a rohamok megingatták a vöröskatonák szilárd állásait — az első csatárláncok összegabalyodtak és hátrahúzódtak.

Grigorij talpra állította a századot. Állandóan tüzeltetett. A kozákok támadásra indultak. Nem vetették hasra magukat egyszer sem. Mintha teljesen eltűnt volna az a határozatlanság, az a nyomasztó kétség, amely eleinte úrrá lett rajtuk. Élénk hangulatukat

csak erősítette az üteg, amely ügetésben nyargalt tüzelő állásba. Az első lövegszakasz, mihelyt tüzelő állásba vontatták, tüzet nyitott.

Grigorij azt a parancsot küldte a lovászoknak, hogy vezessék a lovakat a század után. Rohamra készült.

Annál a vadalmafánál, ahonnan a csata elején figyelte a vörösöket, most kapcsolták le a harmadik löveget. A szűk lovaglónadrágos, magas tüzértiszt tenor hangján, bőszen üvöltözött az alamuszi hajtókra. Odaszaladt a löveghez.

— Vigyétek innét! Gyorsan! Az ördög szánkázzon végig a hátatokon! — ordított rájuk, és csizmája szárát verdeste a korbáccsal.

A megfigyelő meg az első tiszt leszállt a lóról, és az ütegtől félversztányira egy kis halomról figyelte távcsövén az ellenség visszavonuló csatárláncait. A híradósok futvást húzták a vezetéket, hogy összekössék az üteget a figyelő állással. Az öreg kapitány — az ütegparancsnok — hatalmas ujjai idegesen csavargatták a távcső kis kerekét (az egyik ujján aranyvörösen ragyogott a jegygyűrű). Céltalanul topogott az első löveg mellett, el-elkapta fejét a vijjogó golyók elől. Viseltes térképtáskája oldalt fittyent minden hirtelen mozdulatra.

Grigorij egy recsegő, szétfoszló dörrenés után megfigyelte, hol csapódik be az ellenséges gránát. Hátrapillantott: a kezelő legénység nekifeküdt a lövegnek, és nyögve gördítette előbbre. Az első srapnel a behordatlan búza kévéit pásztázta. A kék háttérben még sokáig olvadozott a szélcibálta fehér füstgomoly.

Négy löveg felváltva küldözte gránátjait oda, a tővel-heggyel összedobált kévék mögé, de az ágyútűz Grigorij várakozása ellenére nem okozott észrevehető zavart a vörösök soraiban: higgadtan, szervezetten vonultak vissza, és már ki is kerültek a század látóköréből — a földhát gerincén túl jutva lefelé ereszkedtek egy szárazérbe. Grigorij jól tudta ugyan, hogy a roham céltalan, mégis elhatározta, hogy beszél az ütegparancsnokkal. Jobbra-balra imbolygó testtel ment oda hozzá. Bal kézzel megpödörgette bajusza napszítta, vöröses hegyét, és barátságosan elmosolyodott:

— Rohamra akarok menni.

— Micsoda rohamra?! — A kapitány csökönyösen rázta a fejét, kezefejével felszárította a sapkája alól lefutó izzadságpatakot. — Látja: visszavonulnak a gazemberek! Nem fogadják el a harcot. Nevetséges is volna — hiszen ezeknél az egységeknél az

egész parancsnoki kar csupa hivatásos tiszt. Bajtársam, Szerov alezredes, szintén köztük van...

— Honnét ismeri? — kérdezte Grigorij, és bizalmatlanul hunyorgott.

— Szökevények azok mind... Tüzet szüntess! — vezényelte a kapitány, és mintha mentegetőzne, magyarázni kezdte: — Céltalan lövöldözni... kevés a gránát... Maga Melehov? Én Poltavcev vagyok. — Lökésnek beillő hirtelen mozdulattal dugta Grigorij markába izzadt nagy tenyerét. Nem sokáig hagyta benne, kirántotta, ügyesen a térképtáska nyitott szájába dobta, és cigarettát húzott elő. — Gyújtson rá!

A hajtótüzérek tompa dübörgéssel kaptattak felfelé a hajlásból. Az üteget rákapcsolták a lövegmozdonyokra.

Grigorij lóra ültette századát, és a domb mögé vonuló vörösök után vezette.

A vörösök elfoglalták a szomszéd falut, de ellenállás nélkül fel is adták. Három vesenszkajai század és az üteg ebbe a faluba szállásolta be magát. Az ijedt lakosok nem mertek kilépni a házból. A kozákok egyik udvarból a másikba futkostak — ennivalót kajtattak. Grigorij egy faluvégi háznál szállt le a lóról, odakötötte a tornáchoz. A házigazda — hórihorgas, vén kozák — ágyban feküdt, és nyögve hengergette a piszkos párnán aránytalanul kicsiny madárfejét.

— Beteg? — mosolygott Grigorij, miután ráköszönt.

— Be-te-eg...

A gazda betegséget színlelt, de — szeme nyugtalan forgásából ítélve — sejtette, hogy nem hiszik el.

— Ad enni a kozákoknak? — kérdezte követelőn Grigorij.

— Hányan vagytok? — A gazdasszony előténfergett a kemence mellől.

— Öten.

— Nahát akkor gyertek be, megkínálunk avval, amit az Isten adott.

Grigorij megebédelt a kozákokkal, aztán kiment az utcára.

A kút mellett teljes harci készültségben állt az üteg. A zablátlan lovak az abrakos tarisznyával pőcsikeltek, és már az árpa utóját zabálták. A hajtótüzérek és a kezelők a lőszeres ládák hűvösébe menekültek a nap elől, a lövegek mellett ültek vagy hevertek. Egy tüzér hason fekve szundított. Álmában meg-megrándult a válla. Lábát keresztbe tette egymáson. Bizonyára hűvösre

feküdt, de a nap arrább tolta az árnyékot, és most a tüzér szénatörmelékkel teleszórt, födetlen, göndör haját égette.

A széles szíj-lószerszám alatt az izzadságtól sárga habos, nedves szőr csillogott. A sövényhez kötött tiszti hátaslovak és a legények paripái lábukkal lomhán kapálva, kókadt fővel álldogáltak. A poros, izzadt kozákok némán pihentek. A tisztek és az ütegparancsnok a földön ültek. Hátukat a kútkávának vetették, cigarettáztak. Tőlük nem messzire, lábukkal kifelé, hatágú csillagot formálva, feküdtek a kozákok a kisült ligetben. Kényelmesen kanalazták egy sajtárból az aludttejet, néha kiköptek egy-egy árpaszemet, ami véletlenül a szájukba került.

A nap veszettül pörkölt. A falu egy nagy halom felé nyújtotta csaknem néptelen utcáit. A csűrben, a színek eresze alatt, a kerítés tövében a keserűlapu sárga árnyékában — mindenütt kozákok aludtak. A felnyergelt lovak sűrű sorban álltak a kerítés mellett. Kínozta őket a hőség, és el-elnyomta az álom. Ellovagolt mellettük egy-egy kozák, lustán emelte korbácsát a ló hátával egy magasságba. És az utca megint kihalt, mint elhanyagolt dűlő. Feleslegesnek és nem odavalónak tűnnek rajta a zöldre festett ágyúk, a sok lovaglástól és a tűző naptól elcsigázott, alvó emberek.

Grigorijt annyira kínozta az unalom, hogy már be akart menni a házba, amikor az utcában egy idegen század három kozákja bukkant fel lóháton. Kis fogolycsoportot hajtottak. A tüzérek mozgolódni kezdtek, felkászolódtak, leverték a port gimnasztyorkájukról és buggyos nadrágjukról. Felálltak a tisztek is. A szomszédos udvarban valaki ujjongva kiáltotta:

— Fiúk! Foglyokat hajtanak!... Dehogy hazudok! A Szűz Máriára mondom!

Az udvarokból sietve bújtak elő az álmos kozákok. Megérkeztek a foglyok — nyolc izzadság-bűzös, porlepett fiatal fiú. Sűrű embergyűrű vette körül őket.

— Hol fogtátok? — kérdezte az ütegparancsnok, és hideg kíváncsisággal vizsgálgatta a foglyokat.

Az egyik kísérő nem minden virtuskodó hencegés nélkül felelte:

— Nagy vitézek ám ezek! A kertek alatt, a napraforgóban csíptük el mind. Úgy lapultak, mint a fürj a héja elől. Lúhátrul észrevettük őket, gyerünk utánnok. Egyet agyonlőttünk...

A vöröskatonák ijedten zsúfolódtak össze. Nyilván vérfürdőtől féltek. Szemük nyugtalanul futkosott a kozákok arcán. Csak egy

idősebbnek látszó, hegyes pofacsontú, napbarnította legény — aki pecsétes gimnasztyorkát és cafattá keshedt lábtekercset viselt — csak ez a legény nézett el megvetően a kozákok feje felett kicsit bandzsi szemével, és szorosan összepréselte véresre vert ajkát. Széles vállú, zömök fiú volt. Lószőrnél is keményebb fekete göndör haján palacsintává lapított zöld sapka ült, amelyen nyilván még a német háborúból megmaradt kokárda helye sötétlett. Pihenjben állt, vastag, fekete ujjaival inge kigombolt gallérját és fekete sörtés, hegyes ádámcsutkáját tapogatta. Körmére vércsepp száradt rá. Külsőleg közömbösnek látszott, de hetykén előretett lába — amelyet térdhajlásig idétlenül megvastagított a kapcára tekert lábpólya — fázósan aprókat remegett. A többiek sápadt, jellegtelen arcú legények voltak. Csak ő tűnt szembe erős alkatú vállával, erélyes, tatáros arcával. Lehet, hogy az ütegparancsnok ezért fordult éppen őhozzá:

— Ki vagy?

A vöröskatona antracitszilánkra emlékeztető apró szeme felélénkült. Szinte észrevétlenül, de ügyesen kihúzta magát.

— Vöröskatona. Orosz.

— Hová valósi?

— Penzába.

— Önkéntes vagy, gazfickó?

— Dehogyis! A régi hadseregben törzsőrmester voltam. Tizenhétben rukkoltam be, azóta...

Az egyik kísérő beleavatkozott a beszélgetésbe:

— Lűtt ránk a piszok!

— Lőttél? — savanyodott el a kapitány arca. Elkapta az átellenben álló Grigorij tekintetét, és szemével a fogolyra mutatott. — Erős legény!... Szóval lőttél rájuk, mi? Hát arra nem gondoltál, hogy elcsípnek? Hátha most mindjárt a falhoz állítanánk, mi?

— Csak védekezni akartam. — Dagadtra vert ajka bűnbánó mosolyra húzódott.

— Mákvirág! És miért nem védted meg magad?

— Elfogyott a töltény.

— Ahá... — a kapitány szeme elhidegült, de leplezetlenül gyönyörködött a katonában. — Hát ti, gazfickók, hová valók vagytok? — kérdezte egészen más hangon, és felvidult szeme végigsuhant a többieken.

— Mobilizáltak vónánk, méltóságos uram! Szaratoviak... ba-

lasoviak... — nyögte egy hosszú nyakú, magas legény. Sűrűn pislogott, és rozsdarőt hajában turkált.

Grigorij szívbénító kíváncsisággal nézegette ezeket a keki mundéros fiatal legényeket, egyszerű muzsikarcukat, jelentéktelen bakás külsejüket.

Csak a hegyes pofacsontú keltett benne ellenséges érzületet. Gúnyosan, csípősen kérdezte:

— Mér vallottál? Tán századot vezettél a vereseknél? Parancsnok vagy? Kommunista? Azt mondod, kilűttetek minden patront? Hátha széthasítunk miatta?!

A vöröskatona puskatussal szétlapított orra cimpáját mozgatva, bátrabban felelte:

— Nem hencegésből vallottam. De minek titkolózni? Ha lőtt az ember — vallja be... Nem igaz? Ami pedig azt illeti, hát... végezzenek ki. Én — mosolyodott el megint — jót nem várok maguktól. Azért kozákok...

Körülöttük helyeslően elmosolyodtak az emberek. Grigorijt lenyűgözte a katona higgadt hangja. Elment onnan. Látta, hogy a foglyok a kúthoz mentek inni. A közből szakaszonként, oszlopban vonult ki egy gyalogos kozák század.

9

Később is, amikor az ezred a szakadatlan harcok szakaszába lépett, amikor a front sima függöny helyett kanyargósra, cikcakkosra cifrázódott, Grigorij — valahányszor összecsaptak az ellenséggel, vagy közvetlen közelébe hatoltak — mindig az óriási, mohó kíváncsiság csillapíthatatlan érzését táplálta a vörösök, ezek iránt az orosz katonák iránt, akikkel valamiért harcolnia kell. Mintha mindörökre megmaradt volna benne az a naiv, gyermekes érzés, amely a négyéves háború első napjaiban született, mikor Lesnyuv alatt egy kurgánról első ízben figyelte az osztrák—magyar csapatok és szekérkaravánok sürgés-forgását. „Miféle emberek ezek? Kicsodák ezek?" Mintha nem is lett volna életében olyan időszak, amikor Glubokaja alatt Csernyecov csapataival verekedett. De akkor határozottan, pontosan ismerte ellenségei arculatát — túlnyomórészt doni tisztek és kozákok voltak. De most orosz katonákkal, ezekkel az egészen más emberekkel állott szemben, akik egész hatalmas tömegükkel támogatták a szovjethatal-

mat és — ahogy ő gondolta — el akarják rabolni a kozákoktól a földet és egyéb javaikat.

Egyszer harc közben valahogy csaknem belebotlott a horhos fél ágából váratlanul előözönlő vöröskatonákba. Szakaszával felderítésre indult. A horhos főmedre mentén lovagolva az elágazáshoz ért, amikor hirtelen ó-zó orosz beszédet, keményen ejtett g-ket, kacskaringós káromkodást és érdes csoszogó lépteket hallott. Néhány vöröskatona — köztük egy kínai — kiugrott a horhos peremére. A kozákok láttára annyira megrökönyödtek, hogy egy percre mintha földbe gyökerezett volna a lábuk ámulatukban.

— Kozákok! — kiáltotta estében az egyik, ijedten jajveszékelve.

A kínai lőtt. Az a szőke katona, aki az imént hasra esett, hirtelen fülhasogató, hadaró, fuldokló hangon rikácsolta:

— Elvtársak! Ide a géppuskát! Kozákok!

— Gyerünk már! Gyorsan! Kozákok!

A kínait Mityka Korsunov terítette le egyetlen revolverlövéssel, hirtelen megfordította lovát, arrább szorította vele Grigorij csődörét, és a csapat élén ő indult el lefelé a visszhangzó főmeder meredek lejtőjén. Keményen cibálta a kantárszárat, ahogy a csődör izgatott robogását irányította a kanyargós horhosban. Utána nyargalt a többi: csomóba verődtek, igyekeztek egymást megelőzni. Mögöttük öblös bariton hangon ropogott a géppuska, a golyók megcsipegették a kökény- és a galagonyabokrok lombozatát, amelyek sűrűn tenyésztek a lejtőkön és a kiszögelléseken, mohón tépték, szaggatták fel a főmeder kavicsos fenekét.

Néhány alkalommal, mikor szemtől szembe állt a vörösökkel, látta, hogyan rántja ki a golyó a földet a vöröskatonák lába alól, hogyan esnek el, és hagyják itt a fogukat ezen a termékeny, idegen földön.

... És Grigorijba apránként beleivódott a bolsevikok elleni gyűlölet: ellenségként törtek be életébe, elszakították a földtől! Látta, hogy ugyanilyen érzés hatalmasodik el a többi kozákon is. Mindnyájan úgy vélték, hogy csakis a körzet ellen támadó bolsevikok hibájából folyik ez a háború. És ha a behordatlan búzakalangyákra, a pata alatt tipródó aratatlan gabonára, az üres szérűkre tekintettek, mindegyiküknek eszébe jutottak a maguk köblösei, ahol most majd meggebednek az asszonyok az erejüket meghaladó munkában. Ilyenkor megkérgesedett a harcos szíve. Olyan lett a kozák, mint a vad ragadozó. Grigorijnak harc közben néha

úgy tetszett, mintha ellenségeit — a tambovi, rjazanyi, szaratovi muzsikokat — a földéhség ugyanolyan féltékeny érzése ösztökélné harcra. „Verekszünk érte, akár a legények a szeretőjükért" — gondolta Grigorij.

Egyre kevesebb foglyot ejtettek. Mind gyakrabban koncolták fel a foglyokat. Az egész fronton széles hullámban terjedt el a rablás, fosztogatás. Azoktól, akiket a bolsevikok iránti rokonszenvvel gyanúsítottak, meg a vöröskatonák családjától mindent elvettek. Pucérra vetkőztették a foglyokat...

Lótól, szekértől kezdve a teljesen felesleges, alig mozdítható tárgyakig mindent raboltak. Kozák és tiszt egyaránt fosztogatott. A málhás szekereket púposra rakták zsákmányolt holmival. Mi minden volt ezeken a szekereken! Ruha, szamovár, varrógép, lószerszám — minden, aminek csak hasznát lehetett venni. A szekérkaravánokról apránként küldözgették haza a martalékot. Gyakran kocsikáztak a frontra a rokonok, szívesen szállítottak már lőszert, élelmet a csapatoknak, mert prédával degeszre tömött szekérrel tértek haza mindannyiszor. A lovas ezredek — márpedig ezek voltak túlsúlyban — különösen zabolátlanul viselkedtek. Gyalogosnak a bornyún kívül nincs hova rakni a holmit, de a lovas telegyömöszölte a nyeregtáskát is, sok mindent kötözhetett a kápa alá is. Paripája már nem is csatalóra, sokkal inkább málhás öszvérre hasonlított. A kedves kozák atyafiak fékevesztetten garázdálkodtak. A rablás a háborúban mindig a legfőbb mozgató, lelkesítő erő volt a kozákok számára. Grigorij nemcsak az öregeknek a régi háborúkról szóló elbeszéléseiből, hanem saját tapasztalatából is nagyon jól tudta. A német háború alatt egyszer, mikor az ezred Poroszországban a front mögé nyomult, a dandárparancsnok — igen érdemes, jeles tábornok — felsorakoztatta a tizenkét századot, és korbácsával a dombok tövében fekvő kis városra mutatva azt mondta:

— Foglaljátok el — két óra hosszat tiétek a város. De két óra múlva falhoz állíttatom a legelsőt, akit rabláson kapok!

De Grigorijra valahogy nem ragadt át ez a járvány — ő csak ennivalót szokott rekvirálni meg a lovának takarmányt. Homályos félelemmel tartózkodott attól, hogy hozzányúljon a más holmijához, és undorodott a fosztogatástól. Különösen visszataszítónak találta, ha az ő kozákjai fosztogattak. Keményen kordában tartotta a századot. Az ő kozákjai legfeljebb titokban és ritkán rabolgattak. Grigorij sohasem ölette meg vagy vetkeztette pu-

cérra a foglyokat. Rendkívüli szelídsége elégedetlenséget keltett mind a kozákok, mind az ezredparancsnokság körében. A hadosztálytörzshöz rendelték, hogy adjon magyarázatot. Az egyik magasrangú tiszt nekirontott:

— Mit rontod a századot, zászlós?! — rikácsolta durván. — Mit játszod itt a liberálist?! Puha almot szórsz magad alá: hátha lepottyansz?! Kétkulacsos politikát folytatsz, mert még mindig a régi motoszkál a fejedben?... Hogy ne ordítanék hát reád?!... Ne ötölj-hatolj! Tudod, mi a fegyelem? Hogy? Leváltsunk? Le is váltunk! Parancsolom: még ma add át a századparancsnokságot! Vigyázz, öcsém, ne nagyon ugrálj!

A hónap végén az ezred a mellette vonuló jelanszkajai 33. ezred egyik századával elfoglalta Gremjacsij Log falvát.

Lent a völgy mélyén sűrűn tolongtak a füzek, kőrisfák, nyárfák, a lejtőn pedig vagy három tucat fehérre meszelt, terméskőből húzott alacsony kerítéssel körülvett ház hevert szanaszét. A falu felett a dombháton állt egy vén szélmalom, hogy minden szél elérje. A domb mögül feltoluló fehér felhő hátterére feketén rajzolódott rá kikötött béna vitorlája, mint ferdére billentett görögkereszt. Esős, borús nap volt. A hajlásban sárga homokvihar pusztult végig: a levelek susogva lapultak a földre. A pompás vörösfűz bíborlott, mint a csurgó málnalé. A szérűkön csillogó szálú friss szalmakazlak domborodtak. Puha felhőpaplan födte be a telet váró, édeskés leheletű földet.

Grigorij szakaszával betelepedett abba a házba, amelyet a szálláscsinálók jelöltek ki számára. Amint kiderült, a gazda beállt a vörösök közé. A terebélyes öreg gazdasszony és süldőlánya túlságosan kedveskedve iparkodott kiszolgálni a kozákokat. Grigorij a konyhából bement a nagyházba. Körülnézett. Úgy látszik, a gazdáék módosan éltek: festett padló, hajlított szék, tükör volt a szobában; a falon a szokásos katonafényképek lógtak, meg egy fekete rámás iskolai díszoklevél. Grigorij a kemencére akasztotta átázott esőköpenyét, és cigarettát sodort.

Prohor Zikov az ágynak támasztotta puskáját, és közömbösen újságolta:

— Megjöttek az utánpótlással. Itt van az apád is. Grigorij Pantyelevics.

— Ne bolondozz! Mit fecsegsz összevissza?!

— Becsületszavamra mondom. Rajta kívül még vagy hat falunkbeli jött szekerestül. Eredj, lásd a magad szemével!

Grigorij vállára vette a köpenyt, és kiment.

Pantyelej Prokofjevics kantárszáron vezette be a lovakat a kapun. Darja fent ült a kocsiban, házi ványolású posztókaftánba burkolózva. Ő tartotta a gyeplőt. A kaftán ázott kámzsája alól nedves mosoly és tündöklő szempár sugárzott Grigorijra.

— Mi szél fútt ide, földik? — kiáltotta Grigorij, és apjára mosolygott.

— Adjon Isten, fiam! Csakhogy épségben látlak! Hívatlan állítottunk be vendégnek hozzád.

Grigorij mentében megölelte apja széles vállát, és leakasztotta az istrángot a hámfáról.

— Nem vártál bennünket?

— Persze hogy nem.

— Berendelt szekerekkel jöttünk... Erővel szorítottak rá. Lőszert hoztunk nektek. Na, csak harcoljatok.

Míg kifogták a lovakat, egy-egy töredékes mondatot váltottak egymással. Darja levette a szekérderékból az elemózsiát meg a lovaknak hozott szemes takarmányt.

— Hát te minek jöttél? — kérdezte Grigorij.

— Apámmal. Betegeskedik. Úr Színe Változása óta sehogy sem akar jóra fordulni. Anyám megijedt: még baja esik, oszt senki sem lesz mellette ebbe az idegen határba...

Pantyelej Prokofjevics élénkzöld, illatos muhart lökött a lónak, odament Grigorijhoz, és betegesen véres erezetű fekete szemét tágra nyitva, rekedt suttogással kérdezte:

— Na, fiam, hogy vagy?

— Nincs semmi baj. Harcolgatunk.

— Hallottam — beszélik —, hogy a kozákok nem akarnak tovább menni a határnál... Igaz?

— Mendemonda... — felelte Grigorij kitérően.

— Ennye-énnye, fiam — mondta az öreg zavartan, elhidegülten. — Hogy lehet a? Hiszen otthun nagyon reménykednek az öregek... Hát rajtatok kívül ki védje meg Don apánkat, ha — Isten ments! — tik nem akartok harcolni? Hogy lehet a?! A szekeresek fecsegtek effélét... Keverik a bajt a gazfickók!

Bementek a házba. Összegyűltek a kozákok. Eleinte falubeli újságok körül forgott a beszéd. Darja összesúgott a gazdasszonnyal, kioldotta az elemózsiás szeredást, vacsorát készített.

— Azt mondják: tülled mán elvették a századot — szólt Pan-

tyelej Prokofjevics, és szarufésűvel csinosítgatta borzos szakállát.

— Most szakaszparancsnok vagyok.

Grigorij közönyös felelete fullánk volt az öreg szívének. Pantyelej Prokofjevics homlokán heggyé-völggyé gyűrődtek a ráncok, odabicegett az asztalhoz, kapkodva elmondta az asztali áldást, kaftánja aljában megtörölte a kanalat, és sértődötten kérdezte:

— Mér estél ki a parancsnokság kegyéből? Nem vót megelégedve veled?

Grigorij a kozákok jelenlétében nem akart beszélni erről. Boszszúsan vállat vont.

— Új parancsnokot küldtek... Műveltebbet.

— Csak szógálj, fiam, így is! Majd meggondolják nem soká! Ennye, de sürgős lett nekik ez a műveltség! Mongyad, éngem úgy kiműveltek a német háborúba, hogy többet tudok, mint akármék pápaszemes!

Az öreg szemmel láthatóan háborgott, Grigorij pedig csak összeráncolta homlokát, és lopva figyelte: nem mosolyognak-e a kozákok.

A lefokozás cseppet sem bántotta. Örömest adta át a század parancsnokságát. Tudta, hogy nem terheli többé felelősség földijei életéért. De hiúságát mégis megsebezték, és apja akaratlan kellemetlenséget okozott neki, amikor ezt hozta szóba.

A háziasszony kiment a konyhába, Pantyelej Prokofjevics pedig beszélni kezdett, mert úgy érezte, támogatója akadt a falujabeli Bogatirjov személyében, aki most lépett be.

— Szóval csakugyan azt forgatjátok a fejetekbe, hogy nem lépitek át a határt?

Prohor Zikov sűrűn pislogott kedves borjúszemével; csendesen mosolyogva hallgatott. Mityka Korsunov a kemence tövében guggolt, a körmére égő cigarettacsutkát szipákolta. A többi három kozák a kanapén ült vagy hevert. A kérdésre senki sem felelt egy árva mukkot sem. Bogatirjov keserűen legyintett:

— Ezek nem nagyon búsulnak miatta — szólalt meg döngő bársonyos basszusán. — Azt se bánják, ha tótágast áll a világ...

— Mér mennék tovább? — kérdezte lomhán Iljin, a beteges, békességes kis kozák. — Minek menjek? A feleségem három árvát hagyott — én meg itt potyára pocsékoljam el az életem?...

— Ha kiverjük őket a kozák fődrül — megyünk haza! — támogatta határozottan egy másik kozák.

Mityka Korsunovnak csak az a zöld szeme nevetett. Megpödrötte vékony, bolyhos bajuszát.

— Felőlem akár öt esztendeig is tarthat még a háború. Szeretem, hiába!

— Gyertek ki!... Nyergelj!... — kiáltották be az udvarról.

— Na lássa! — jajdult fel kétségbeesetten Iljin. — Na lássa, bátyám! Még megszáradni sem ér rá az ember, mán is azt kiabálják: „Gyertek ki!" Szóval menjünk megint ki a tűzvonalba. Magok meg azt mondják: a határon túl is. Micsoda határon túl?! Nekünk haza kell menni! Fegyverszünetet kell kötni, magok meg határokról fecsegnek...

A riadó alaptalannak bizonyult. Grigorij dühösen vezette a lovat az udvarba. Minden ok nélkül lágyékon rúgta, és szemét bőszen tágra meresztve harsogta:

— A fene egyen meg! Járj egyenest!

Pantyelej Prokofjevics az ajtóban cigarettázott. Maga előtt engedte a befelé ballagó kozákokat.

— Mit nyüzsögtök?

— Riadó!... Egy tehéncsordát néztek veres osztagnak.

Grigorij levetette köpenyét, asztalhoz ült. A többiek krákogva vetkeztek. A lócára dobálták kardjukat, a puskát meg a tölténytáskát.

Mikor mindenki aludni tért. Pantyelej Prokofjevics kihívta Grigorijt az udvarra. A lépcsőre ültek.

— Beszélni akarok veled. — Az öreg megérintette Grigorij térdét. — Egy hete Petrónál jártam. A huszonnyócadik ezred most éppen Kalacs alatt van... Ott sok mindent összeszedtem, fiam. Petro nagyon ügyes, jó gazda! Adott egy batyu ruhát, lovat, cukrot adott... Jó lú!...

— Várjunk csak! — szakította félbe szigorúan Grigorij. Kitalálta, mit akar az öreg. Mintha parázs perzselte volna meg. — Ide is ezér jöttél?

— Hát mér másér.

— Hogyhogy mér?!

— Az emberek vesznek-visznek mindent, fiam...

— Az emberek! Vesznek-visznek! — ismételte Grigorij, mert nem talált szavakat. — A magadé nem elég? Aljas gazemberek vagytok mind! A német fronton agyonlűttek bennünket az ilyesmikér!...

— Na, ne sápítozz annyit! — vágott közbe hidegen az apja. —

Nem kérek én tülled semmit. Nem kell énnekem egy fületlen pityke sem. Máma még élek, hónap kinyútom a papucsot... Magadra gondolj! Lám csak, milyen gazdag emberünk akadt! Egy ócska szekere maradt otthon, oszt mégis finnyáskodik... Mér ne lehetne elvenni ezektül, akik a veresekhe szegődtek?!... Ezektül elvenni — nem bűn! Otthun meg minden madzagnak hasznát lehetne venni.

— Hagyjuk ezt! Mert ha nem, hát szaporán kipenderítlek innét! A kozákok pofáját cipóra vertem az ilyesmiért, most meg az apám jön, hogy megrabolja a lakosságot — mondta Grigorij. Remegett és fuldoklott a dühtől.

— Azér csaptak el a századparancsnokságbul is! — piszkálta mérgesen az öreg.

— Kell a fenének a századparancsnokság! Még a szakaszparancsnokságrul is lemondok...

— Csak az kéne még! Okos vagy, nem mondom. okos...

Egy percig hallgattak. Grigorij rágyújtott. A gyufa lángjánál futólag rápillantott apja sértődött, zavart arcára. Csak most értette meg apja jöttének okát. „Ezért hozta magával Darját is a vén sánta ördög! Hogy legyen, aki vigyáz a rablott holmira!" — — gondolta keserűen.

— Sztyepan Asztahov előkerült. Hallottad? — kezdte közönyösen Pantyelej Prokofjevics.

— Hogy lehet az? — Grigorij még a cigarettát is kiejtette kezéből.

— Úgy. Kiderült, hogy fogságba vót, nem esett el. Megtollasodott. Temérdek ruhát, egyéb jószágot hozott! Két szekér tele vót vele — tódította az öreg. Úgy dicsekedett, mintha rokona lett volna Sztyepan. — Akszinyát hazahozta, rögtön bevonult katonának. Jó hivatalt kapott: a hadtápállomás parancsnoka valahun, tán Kazanszkajába.

— Sok búzát csépeltek? — fordította másra a szót Grigorij.

Négyszáz mérőt.

— Hát az onokák?

— Höö, az onokák, pajtás, vasgyúrók! Küldhetnél valami ajándékot nekik.

— Miféle ajándék terem a fronton? — sóhajtotta Grigorij bánatosan. Gondolatai Akszinya és Sztyepan körül kóválygottak.

— Egy puskát sem kapok tülled? Nincs egy felesleges fegyvered?

— Minek a neked?

— Otthun kéne. Vad ellen, rossz ember ellen. Sose lehet tudni... Patront már egész ládával szereztem. Mikor ideszállítottuk, eldugtam.

— Végy a szekerekrül. Ebbül a jószágból bőven akad. — Grigorij mogorván mosolygott. — Eredj aludni. Őrségre kell mennem.

Másnap az ezred egy része kivonult a faluból. Grigorij abban a hiszemben lovagolt el, hogy rápirított apjára, és az öreg üres marokkal kullog haza. De Pantyelej Prokofjevics mihelyt kikísérte a kozákokat, otthonosan bement a csűrbe, leakasztotta a szegről a hámot meg a gyeplőt, és a szekérhez cipelte. A gazdaszszony utána tipegett, vállába ragódzott, és könny áztatta arccal rimánkodott:

— Nem félsz ilyen bűnt elkövetni? Mér károsítod meg az árvákat? Add vissza azt a hámot! Add vissza, az Istenre kérlek, könyörgök!

— Na-na, az Istent csak hagyjad! — dünnyögte az öreg Melehov, igyekezett lerázni az asszonyt, és tovább sántikált. — A ti embereitek biztosan ugyanúgy elvették vóna a miénket. A te urad komisszár, ugyi?... Na csak hagyj békét. Ha egyszer „sem az enyém, sem a tiéd, hanem az Istené" — akkor fogd be a szád, ne sopánkodj!

Azután leverte a lakatot a ládákról, és a szekerészek hallgatólagos helyeslésével kiválogatta belőle az újabb, jobb buggyos nadrágokat, mundérokat, szemügyre vette a világosságon, megmoncsolgatta kurta fekete ujjai közt, és motyóba kötötte...

Ebéd előtt indult útnak. A színültig gyömöszölt szekéren vékony ajkát beharapva ült Darja a batyun. Hátul legfelül egy fürdőüst feküdt. Pantyelej Prokofjevics a fürdőszobai katlanból ráncigálta ki, alig bírta a szekérig cipelni.

— Ejnye, apám, maga is felszed minden kutyaszart! — dorgálta Darja.

— Hallgass, te lusta! Majd itthagyom nekik ezt az üstöt! Olyan gazdasszony vagy, amilyen gazda az a nyavalyás Griska. Jó lesz még ez az üst! Biz úgy a! Na gyerünk. Minek marod össze a szád?

A háziasszony dagadtra sírt szemmel csukta be utánuk a kaput.

— Isten álgyon, húgomasszony! — mondta Pantyelej Prokofjevics jólelkűen. — Ne haragudj rám. Szereztek még ti magatoknak eleget.

Napok láncolata... Egyik láncszem bele van kovácsolva a másikba. Napi menetek, harcok. Pihenés. Hőség. Eső. Átforrósodott nyeregbőr és lóveríték elegyes szaga érzik. Az állandó feszültség miatt az erekben nem vér, hanem forró higany folyik. A fej a kialvatlanságtól a háromhüvelykes gránátnál is nehezebb. Pihenni szeretne Grigorij. Csak eleget alhatna már egyszer! Azután puha barázdában ballagna az eke után, fütyülne az ökröknek, hallgatná a darvak trombitahangú krúgatását, szelíden lehántaná arcáról az ezüstös ökörnyálat, amelyet ráfon a szél, szüntelen szívná az ekével feltört őszi föld részegítő illatát.

És ehelyett — utak pengéjével szétkaszabolt gabonaföldeket lát. Az utakon félmeztelen, portól hullafekete testű foglyok tömege tolong. Vonul a század, felvájja a földet a pata, a vaspatkó nyomorékká tapossa a gabonát. A falvakban — akiknek kedvük telik benne — felkutatják a vörösökhöz szegődött kozákok családját, korbáccsal ütik-verik a pártütők anyját, feleségét...

Végtelenbe nyúltak a napok, amelyeket üresre csépelt az unalom. Kifújta a szél az emlékezetből, mint a pelyvát. Még a legjelentősebb esemény sem hagyott nyomot. A háború hétköznapjai még unalmasabbnak tetszettek, mint a korábbi hadjárat alatt. Talán azért, mert már régen kitapasztaltak mindent. Az elmúlt háború részvevői még a harcokat is fitymálták: lendület, erő, veszteség — a német háborúhoz képest minden gyerekjátéknak tűnt. Csak a fekete halál állt elébük egész nagyságában, akár Poroszország mezein, rémítette és kényszerítette őket, hogy állati ösztönnel óvják magukat.

— Ez is háború? Csak hasonlít hozzá! A német háborúba megesett: a sváb úgy pergette a tüzet az ágyúból, hogy egész ezredeket tövig lekaszált. Most meg, ha egy századbul kettő megsebesül, azt mondják: veszteség — elmélkedtek a frontharcosok.

De azért ez a háborúsdi is bosszantotta őket. Lassan gyülemlett bennük az elégedetlenség, a fáradtság és az elkeseredés. A században mind makacsabbul hangoztatták:

— Kiverjük a doni fődrül a vereseket, osztán vége! A határon túl egy tapodtat se! Éljen Oroszország, ahogy akar, mink is élünk, ahogy magunk akarjuk. A mi rendünket ott úgysem akarjuk bevezetni.

Filonovszkaja alatt egész ősszel ernyedten folytak a harcok. Ca-

ricin volt a fő hadászati központ. Oda dobták legjobb erőiket mind a fehérek, mind a vörösök. Az északi fronton egyik ellenfél sem tudott felülkerekedni. Ezek is, azok is a döntő rohamra gyűjtögették erejüket. A kozákoknak több volt a lovasságuk. E fölényüket kihasználva, kombinált hadműveleteket hajtottak végre: átkarolták a szárnyakat, behatoltak a vörösök mögé. De csak azért kerültek fölénybe, mert főként a frontmenti területen frissen mozgósított vöröskatonák erkölcsileg ingatag csapatai álltak szemben velük. A szaratoviak, tamboviak ezrével adták meg magukat. De mihelyt harcba vetette a vörös parancsnokság a munkásezredet, a matrózosztagot vagy a Mironov-féle lovasságot, rögtön kiegyenlítődött a helyzet. Megint egyik fél kezéből a másikéba került a kezdeményezés és felváltva arattak — tisztán helyi jelentőségű — győzelmeket.

Grigorij részt vett ugyan a háborúban, de közömbösen figyelte a harcok menetét. Biztos volt benne, hogy télire nyoma sem lesz itt a frontnak. Tudta, hogy a kozákok fegyvernyugvást óhajtanak, és huzamosabb háborúról szó sem lehet. Az ezredbe ritkán jutott el egy-egy újság. Grigorij gyűlölettel vette kezébe a „Felső-doni Kerület" csomagolópapírra nyomott sárga példányát, futtában átnézte a frontok hadijelentéseit, és megcsikorgatta fogát. A kozákok barátságosan fel-felnyerítettek, amikor felolvasta nekik az émelygős, fellengzős, hetyke sorokat.

„Szeptember 27-én Filonovszkaja irányában váltakozó sikerrel folytak a harcok. A 26-ára virradó éjjel a vitéz vesenszkajai ezred kiverte az ellenséget Podgornij falvából, és a vörösöket nyomon követve betört Lukjanovszkij falvába. Nagy hadizsákmányt, rengeteg foglyot ejtett. A vörös csapatok fejvesztetten menekültek. A kozákok hangulata élénk. A doniak újabb győzelmek felé törnek!"

— Hányat fogtunk el? Rengeteget? Ohhohohó, hogy a nyavalya törje ki őket! Harminckét embert fogtunk el! Ők meg hogy felszaporítják!... — gurult a nevetéstől Mityka Korsunov, egész szélességében széttátotta fehérfogú száját, és hosszú tenyerével fogta az oldalát.

Nem hitték a kozákok a „kadétok" szibériai és kubáni győzelméről beszámoló jelentéseket sem. Szemtelenül és nyakló nélkül hazudott a „Felső-doni Kerület". Ohvatkin — hatalmas termetű, nagykezű kozák — elolvasta a csehszlovák lázadásról szóló cikket, és Grigorij jelenlétében is bátran jelentette ki:

— Mingyán szétlapítják a cseheket, azután ellenünk vetik az egész hadsereget — gulyáshúst aprítanak belőlünk... Szóval Rasszeja lesz a kozákfőd.* — És fenyegetően fejezte be: — Nem tréfadolog e!

— Csak ijessz! Megfájult a kődököm környéke a sok bolondságtul — legyintett Prohor Zikov.

Grigorij cigarettát sodort. Csendes kárörömmel döntött magában: „Igaz!"

Ezen az estén sokáig ült az asztalnál görnyedt háttal. Kigombolta napszítta inge gallérját, amelynek vállán ugyancsak kifakult keki vállpántok fityegtek. Napbarnította arca — melyen az egészségtelen teltség kiegyengette a belső mélyedéseket, a pofacsont hegyes bütykét — szigorú kifejezést öltött. Jobbra-balra forgatta izmos fekete nyakát, merengve pödörgette a napon kivörösödött bajusza göndör végét, és feszülten meredt egy pontra az utóbbi években meghidegült, szúrós szemével. Szokatlanul nehéz, feszült érzéssel mondta, mikor lefeküdt aludni, mintha az általános kérdésre felelne:

— Nincs hová lennem!

Egész éjjel nem aludt. Sűrűn kiment megnézni a lovat, sokáig állt a lépcsőn. Körülfogta a selymesen suhogó, lágy, fekete csend.

Úgy látszik, még csendesen hunyorgó fénnyel ragyogott az a csillag, mely alatt Grigorij született. Nyilván nem érett még meg, hogy leszakadjon, lezuhanjon, és hulló hideg lánggal hasítsa végig az eget. Grigorij alól az ősszel három paripát lőttek ki, öt helyen lyuggatták ki köpenyét. A halál mintha macska-egeret játszott volna a kozákkal, annyiszor csapkodta meg fekete szárnyával. Egyszer kardja rézgombját fúrta át a golyó, a bojt a ló lába elé hullt, mintha leharapták volna.

— Valaki nagyon erősen imádkozik érted, Grigorij — mondta Mityka Korsunov, és csodálkozott, hogy Grigorij búsan mosolyog.

A front túllendült a vasútvonalon. A szekerészek mindennap újabb szöges dróttekercseket hoztak. A távíró nap mint nap ilyen szavakat öntött végig a fronton:

„A szövetséges csapatok érkezése mindennap várható. Okvetlen

* Rasszeja: Rosszija nagyoroszos kiejtése. Itt: Nagy-Oroszország.

meg kell vetni a lábunkat a körzet határain, míg meg nem érkeznek az erősítések. Addig minden áron fel kell tartóztatni a vörösök rohamát."

A mozgósított lakosság csákánnyal vájta a fagyos földet, ásta az árkokat, szőtte be partját szögesdróttal. Éjszakánként pedig, mikor a kozákok otthagyták a lövészárkokat, és fedél alá húzódtak, hogy megmelegedjenek, az árkokhoz odasettenkedtek a vörös felderítők, szétrombolták erődítményeiket, és a kozákokhoz intézett felhívásokat szúrtak a drót rozsdás tüskéire. A kozákok mohón olvasták, mint rokonaik levelét. Világos volt, hogy ilyen körülmények közt nincs értelme a háború továbbfolytatásának. Olvadással és bő hóhullással váltakozó fagyok köszöntöttek be. A lövészárkokat befújta a hó. Nehéz volt bennük elfeküdni akár egy óra hosszat is. A kozákok gémberedett kézzel-lábbal dideregtek. A gyalogos és a kozák gyalogos csapatok közt soknak nem volt csizmája. Némelyik úgy ment a frontra, mintha csak az udvarra lépne ki, hogy szénát lökjön a jószágnak: könnyű nyári csizmában, nadrágban.

A szövetségesekben nem hittek. — „Csigaháton jönnek!" — mondta egyszer keserűen Andrjuska Kasulin. Mikor összetűztek egy vörös járőrrel, jól hallották, hogy a bolsevikok mit ordítoztak: „Hé, jó keresztények! Tik mihozzánk tankon, mink hozzátok szánkón! Szalonnázzátok meg az ajtósarkot — nemsoká vendégnek megyünk hozzátok!"

November közepén a vörösök támadásba mentek át. Szívósan szorították a vasútvonal felé a kozák egységeket, de a döntő fordulat később állott be a hadműveletekben. A Mironov-lovasság december tizenhatodikán hosszas harc után visszadobta a 33. ezredet, de Kologyezjanszk falva mellett a felfejlődő vesenszkajai ezred szakaszán elkeseredett ellenállásba ütközött. A hólepte szérűkerítés mögül pergőtűzzel fogadták a gyalogszerrel támadó ellenséget a vesenszkajai géppuskások. A jobbszárnyi géppuska Antyipov karginszkajai kozák tapasztalt kezében egyre-másra kaszálta le a szökdelő vörös csatárláncokat. A századokat a lövöldözés füstje födte be. De a balszárnyról két század indult átkarolásra.

Estefelé a bágyadtan támadó vöröskatonákat matrózcsztag váltotta fel, amely csak az imént érkezett a frontra. Frontálisan indultak rohamra a géppuskák ellen. Egyet sem kiáltottak. le sem hasaltak,

Grigorij szüntelen tüzelt. A závárzat gőzölgött. A puskacső átlüzesedett, és égette ujját. Grigorij lehűtötte a puskát, és megint beletolt egy tölténytárt. Összehunyorított szemével célgömbre vette a távoli fekete figurákat.

A matrózok visszavetették őket. A századok szétválogatták a lovakat, átnyargaltak a falun, és felkaptattak a dombon. Grigorij hátratekintett, és hanyagul eldobta a kantárszárat. A dombról messzire látni lehetett a bús havas mezőt, a hótakarta dudva-bütykökkel és a szárazerek mentén húzódó alkonyati lila árnyékokkal. A mezőn versztányi távolságra, mint fekete szemölcsök, hevertek a géppuskatűzzel lekaszált matrózok hullái. Az inges, bőrkabátos tetemek úgy sötétlettek a havon, mint költözés közben földre ereszkedett vetési varjak raja...

Estefelé a támadásban szétforgácsolt századok, miután elvesztették az összeköttetést a jelanszkajai ezreddel és az uszty-medvegyicai kerület egyik jobb kéz felé eső ezredével, egy kis patak, a Buzuluk mellékfolyója partján fekvő két faluba szálltak meg éjszakára.

Grigorij már alkonyatkor visszatért arról a pontról, ahol a századparancsnok parancsára őrszemeket állított fel. A közön találkozott az ezredparancsnokkal és az ezredsegédtiszttel.

— Hol a harmadik század? — kérdezte a parancsnok, és meghúzta a kantárszárat.

Grigorij válaszolt. A lovasok tovább indították a lovakat.

— Sokat vesztett a század? — kérdezte a segédtiszt, mikor arrább lovagoltak. A feleletet nem hallotta. — Hogyan? — kérdezte újból. De Grigorij nem válaszolt. Ment tovább.

A falun át egész éjjel vonatosztagok vonultak. Annál a háznál, ahol Grigorij hált a kozákokkal, sokáig állt egy üteg. Az egyetlen ablakon keresztül cifra káromkodás hallatszott, sürögtek-forogtak, hajtótüzérek kiabáltak. A kezelőlegénység, az ezredtörzs küldöncei bejöttek a házba melegedni. Rejtély volt, hogy kerültek ebbe a faluba. Éjfélkor az üteg három kezelője úgy rontott be, hogy felverte mind a háziakat, mind a kozákokat. A falutól nem messzire a patakba ragadt egy löveg. Elhatározták, hogy megalszanak, és reggel ökörrel vontatják ki. Grigorij felébredt, sokáig nézte, amint a tüzérek szuszogva tisztították le csizmájukról a ragadós, fagyos sarat, lehúzták a lábbelit, és az alacsony kályha vízszintes csövére aggatták nyirkos kapcájukat. Azután bejött egy fülig maszatos tüzértiszt. Éji szállást kért. Levetette köpenyét, és

sokáig közömbösen mázolta szét arcán zubbonya ujjával a ráfröccsent sarat.

— Egy löveget elvesztettünk — mondta, és Grigorijra pillantott. Olyan volt a szeme, mint az elcsigázott lóé. — Ma olyan harc volt, mint Macseha alatt. A második lövés után kitapogattak bennünket. Ahogy becsapott, rögtön eltörte a csőtengelyt! Pedig az ágyú a szérűn állt. És milyen jól volt álcázva!... — Csupa megszokásból — és bizonyára öntudatlanul — trágár szitkot biggyesztett mindegyik mondat végére. — Maga a vesenszkajai ezredhez tartozik? Iszik teát? Gazdasszony, hozza ide a szamovárt.

Fecsegő, untató partnernek bizonyult. Szüntelen hörbölte a teát, Grigorij egy félóra alatt megtudta, hogy platovszkajai születésű, reáliskolát végzett, részt vett a német háborúban, és kétszer nősült, de mind a kétszer balul sikerült.

— Most aztán kámpec a Doni Hadseregnek! — mondta, és hegyes piros nyelvével lenyalta a verejtéket borotvált ajkáról. — Vége felé jár a háború. Maholnap összeomlik a front, két hét múlva pedig Novocserkasszkban leszünk megint. Mezítlábas kozákokkal akarták megrohamozni Oroszországot! Hát nem tökkelütött hülyék? A hivatásos tiszt — semmirekellő fickó mind egy szálig. Bizisten! Maga kozákból lett tiszt, ugye? Na lássa: magával akarják kikapartatni a tűzből a gesztenyét. Ők meg a hadbiztosságon pudszámra mérik maguknak a babérlevelet meg — a finom lisztet!

Gyakran pislogott fakó szemével, izgett-mozgott, az asztalnak dőlt egész hatalmas, zömök törzsével. Széthúzott nagy szájának sarkát ernyedten, komoran biggyesztette le. Arcán változatlanul megmaradt az agyonhajszolt, engedelmes ló pofájára emlékeztető előbbi kifejezés.

— Azelőtt — akár Napóleon korában is — jó volt harcolni! Találkozott két hadsereg, összekoccantak, szétváltak. Nem volt front, nem kellett lövészárokban kucorogni. Most meg, ha el akarna igazodni a hadműveletekben — még maga a sátán is belebolondulna. Azelőtt is sokat füllentettek a történetírók, hát még most mit hazudnak össze, ha ezt a háborút leírják!... Unalom. halálos unalom ez, nem háború! Nincs benne semmi szín! Piszkos, szürke az egész! És egyáltalában — semmi értelme sincs. A népnek édesmindegy, hogy ki kormányozza. Magának mi a véleménye, zászlós úr?

Grigorij nem felelt. Álmosan figyelte a tiszt izmos vállának,

karjának lomha mozdulatait, a szája résében kellemetlenül gyakran megvillanó piros nyelvét. Aludni szeretett volna. Bosszantotta ez a tolakodó, híg velejű tüzértiszt.

Reggel Grigorij a határozatlanság nyomasztó érzésével ébredt. Ősz óta sejtette, mi lesz a hadjárat vége, de az összeomlás hirtelensége őt is meglepte. Tisztán látta, hogy a háború miatti elégedetlenség, amely eleinte számtalan apró csermelyként csobogott a századok, ezredek közt, most — észrevétlen — hatalmas folyammá egyesült. Ma már csakis ezt a folyót látta, mely sebesen, mohón mossa szét a frontot.

Tél és tavasz mezsgyéjén tapasztal ilyet az ember, ha pusztán lovagol. Süt a nap. Körös-körül lilás fényű, szűz hó hever. Alatta gyönyörű, ősi, örök munka folyik, amit nem lát a szem: a föld felszabadítása. A nap szétrágja a havat, mint a szú a fát, s alulról bő nedvvel öntözi. Párás, ködös éjszaka jön — és reggelre már ropogva huppan a kéreg, az úton meg a keréknyomban bugyborékol a dombokról ömlő zöld hólé, a pata alól százfelé fröcscsennek az olvadó hórögök. Meleg van. A homokos halmok felébrednek téli álmukból, és meztelenre vetkőznek. Agyagos talaj, rothadt fű ősi szaga érzik. Éjfélkor már vadul zúg az ár a szakadékban, bömböl a hóomlásokkal betemetett árok, édes párát lehel az ugarolt, bársonyos fekete föld. Estére nyögve paittantja szét a jeget a pusztai ér, és megáradva sodorja lefelé. Feszesre duzzad, mint a dajka melle. Az ember meglepődik a tél váratlan távoztán, megáll a homokos parton, gázlóhelyet keres, korbácsával rácserdít a fülét hegyezgető, verejtékes lóra. Körös-körül árulkodóan és ártatlanul kéklik a hó, álmosan, fehéren hever a tél...

Az ezred egész nap visszavonult. Az utakon szekérkaravánok nyargaltak. Valahol jobbra, a látóhatárt eltakaró szürke felleg mögött, mint omló hegytömb, robajlott az ágyúk sortüze. A ganéval telepotyogtatott, olvadásos úton cuppogva vonultak a századok. A lovak — bokájukon csapzott szőrpamaccsal — dagasztották a vizes havat. Az útfélen futárok nyargalásztak. A kékesen ragyogó tollú, kurta farkú, hallgatag varjak méltóságosan, imbolyogva — ügyetlenül, mint a gyalog lépkedő huszár — sétálgattak az út mentén, úgy engedték el maguk előtt a visszavonuló kozák századokat, a rongyos gyalogos kozákok oszlopait és a szekérkaravánokat, mintha parádét szemlélnének.

Grigorij tisztában volt azzal, hogy a visszavonulást — akár a

sebesen visszapattanó rugót — senki sem képes többé feltartóztatni.

És éjjel — boldog elszánással telve — önkényesen otthagyta ezredét.

— Hova készülsz, Grigorij Pantyelej? — kérdezte Mityka Korsunov, aki gúnyosan figyelte, hogy Grigorij köpenye fölé felöltı esőkabátját is, felcsatolja kardját és pisztolyát.

— Mér kérded?

— Csak úgy... Szeretném tudni.

Grigorij pofacsontján az elvörösödött bőr alatt megrándult az ín, de azért vidáman kacsintva válaszolta:

— Piripócsra, érted?

És kiment.

Lova felnyergelten állt.

Hajnalig nyargalt az éji, könnyű fagy ködében úszó utakon. „Éldegélek otthon egy darabig, aztán, ha meghallom, hogy elvonulnak mellettünk, majd csatlakozok az ezredhez" — gondolta, s érezte, hogy teljesen elhidegült azoktól, akikkel tegnap még vállvetve harcolt.

Másnap estefelé már be is vezette a csődört apja udvarára. A ló kétszáz verstát nyargalt, teljesen leromlott a két nap alatt, és holtfáradtan, alig-alig vánszorgott.

11

December 7-én Novocserkasszkban híre terjedt, hogy megérkezett az antanthatalmak katonai missziója. Városszerte szüntelen azt rebesgették, hogy egy angol hajóraj a novorosszijszki kikötőben horgonyoz; hogy állítólag már meg is kezdték a partraszállást a Szalonikiből átdobott óriási szövetséges csapatok; hogy a színes francia lövészhadtest már a szárazföldre lépett, és a legközelebbi jövőben megkezdi a támadást — az Önkéntes Hadsereggel közösen. A városon lavinaként zúdult végig minden mendemonda...

8-án reggel Krasznov azt parancsolta, hogy a testőrezred gárdista kozákjaiból díszőrséget vezényeljenek ki. A fiatal testőrök két századát sebtében magasszárú csizmával, festetlen lószerszámmal látták el, és ugyanolyan sietősen Taganrogba irányították — száz kürtössel együtt.

A Dél-Oroszországban működő angol és francia katonai missziók képviselői elhatározták, hogy különleges politikai tájékozódás céljából Novocserkasszkba küldenek néhány tisztet. Az volt a feladatuk, hogy tanulmányozzák a Don vidéki helyzetet és a bolsevikok elleni további harc kilátásait. Angliát Bond százados, Bloomfield hadnagy és Monroe hadnagy, Franciaországot Auchène százados, Dupret és Faure hadnagyok képviselték. A szövetséges katonai missziók e nem éppen magasrangú képviselőinek megérkezése — akik a sors szeszélyéből „követekké" léptek elő — óriási általános izgalmat okozott az atamáni palotában.

A „követeket" nagy tisztelettel övezve kísérték Novocserkasszkba. A mértéktelen hízelgés és talpnyalás úgy megszédítette a szerény tisztecskéket, hogy már vállveregetően és lóhátról kezdtek beszélni a híres kozák tábornokokkal és a „nagy" operettköztársaság magasrangú tisztviselőivel.

A fiatal francia hadnagyok hangjában az illem és az émelygős francia szívélyesség külső mázán átcsillant a leereszkedő gőg hideg árnyalata, valahányszor kozák tábornokokkal tárgyaltak.

Este százterítékes vacsorát szolgáltak fel a palotában. A kozák kórus a kozák daloknak tenor-kísérőhangokkal dúsan kihímezett selymes szövetét teregette végig a termen, a rezesbanda pedig hatásosan csinnadrattázta, dörögte a szövetséges himnuszokat. A „követek" szerényen és előkelő méltósággal falatoztak, már ahogyan ilyen alkalmakkor illik.

Az atamán vendégei, a pillanat történelmi jelentőségét átérezve, suttyomban pislogtak rájuk.

Krasznov emelkedett szólásra.

— Történelmi nevezetességű teremben ülnek, uraim, melynek falairól egy másik nagy népháború: az ezernyolcszáztizenkettedik évi háború hőseinek néma szeme tekint önökre le. Platov, Ilovajszkij, Gyenyiszov azokat a dicső, szent napokat juttatja eszünkbe, amikor Párizs lakossága üdvözölte felszabadítóit, a doni kozákokat, amikor I. Sándor cár újra helyreállította romjaiból a darabjaira hullt gyönyörű Franciaországot.

A „gyönyörű Franciaország" küldötteinek szeme már vidám, olajos fényben csillogott a takaros porció cimljanszkitól,* amit felöntöttek, de figyelmesen hallgatták Krasznov szónoklatát. Az atamán terjengősen ecsetelgette a katasztrofális csapásokat és nyo-

* Cimljanszk: boráról híres Don vidéki város.

mort, amelyet a „vad bolsevikok elnyomása alatt nyögő orosz népnek" el kell viselnie, aztán patetikusan fejezte be:

— ... Az orosz nép legjobb képviselői a bolsevikok kínzókamráiban pusztulnak el. Tekintetüket most önök felé fordítják: várják az önök segítségét. Rajtuk, csakis rajtuk kell segíteniük és nem a Donvidéken. Büszkén mondhatjuk: mi — szabadok vagyunk! Harcunk legfőbb célja, minden gondolatunk — a nagy Oroszország, amely szövetségeseihez híven mindvégig védte érdekeiket, feláldozta magát értük, és most olyan rettenetesen szomjúhozza segítségüket. Száznégy évvel ezelőtt, március havában, a francia nép melegen üdvözölte I. Sándort és az orosz gárdát. És attól a naptól fogva Franciaország életében új korszak kezdődött, amelynek folyamán az első helyre került. Száznégy évvel ezelőtt atamánunk, gróf Platov, ellátogatott Londonba. Mi Moszkvába várjuk önöket! Várjuk önöket, hogy a díszindulók és himnuszok harsogása közepette együtt vonuljunk be a Kremlbe, hogy együtt élvezzük a béke és a szabadság minden örömét! Nagy-Oroszország! E két szóban fejeződik ki minden vágyunk és reményünk!

Krasznov befejező szavai után Bond százados állt fel. Az angol beszéd hangjára síri csend támadt a bankett résztvevői közt. A tolmács lendületesen kezdte fordítani.

— Bond századost felhatalmazták, hogy a maga és Auchène százados nevében kijelentse a doni atamánnak: hivatalosan küldték hozzánk őket az antanthatalmak, hogy megtudják, mi történik a Don vidékén. Bond százados biztosít bennünket, hogy az antanthatalmak minden erővel, anyagi eszközzel, sőt ha kell, csapatokkal is támogatni fogják a Dont és az Önkéntes Hadsereget a bolsevikok elleni hősi küzdelemben.

Még be sem fejezte az utolsó mondatot, amikor háromszoros harsány hurrá rezegtette meg a terem falait. A zenekar zajos tussai közepette egymás után csendültek fel a pohárköszöntők. Ittak a „gyönyörű Franciaország" és a „hatalmas Anglia" felvirágozására, ittak „a bolsevikok feletti győzelem kivívására"... A serlegekben habzott a doni pezsgő, szikrázott a gyöngyöző óbor, a vénséges vén „nektár" édes aromát lehelt.

Mindenki azt várta, hogy a szövetséges misszió képviselői beszéljenek, és Bond százados nem is sokáig váratott magára:

— A nagy Oroszország üdvére ürítem poharam. Szeretném hallani most az önök gyönyörű régi himnuszát. Nem fogunk jelentőséget tulajdonítani a szövegnek, csak a zenéjét akarom élvezni.

A tolmács lefordította. Krasznov izgalmában elsápadt arccal fordult a vendégekhez, és elcsukló hangon kiáltotta:

— Éljen az osztatlan, egységes, nagy Oroszország!

A zenekar hatásosan, simán rázendített az „Isten óvd meg a cárt!" kezdetű himnuszra. Mindenki felállt, kiürítette serlegét. Az ősz Germogen érsek arcán bőven omló könny patakzott lefelé. „Milyen gyönyörű"... — lelkendezett a pityókos Bond százados. Valamelyik illusztris vendég lelkét csordultig töltötték a fennkölt érzelmek, ríva fakadt, és szakállát a szétmázolt szemcsés ikrával bemaszatolt asztalkendőbe nyomta...

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Ezen az éjszakán ádáz azovparti szél bömbölt a város felett. A székesegyház kupolája halálos sápadtan ragyogott, amint körültombolta az első hóvihar...

Ezen az éjszakán a város határában, a szemétlerakónál, az agyagos szakadék mellett, a hadbíróság ítélete alapján, agyonlőtték a sahti bolsevik vasutasokat. Hátrakötött kézzel, kettesével vezették őket a meredek árok szélére, és közvetlen közelről, puskával, pisztollyal lőttek rájuk. A durranást rögtön elnyelte a fagyos szél, akár a cigarettaszikrát...

Az atamáni palota bejáratánál a nagy hidegben, a metsző novemberi szélben szinte holttá dermedt a testőrezred kozák gárdistáiból összeválogatott díszőrség. A kozákok feketére fagyott kézzel szorongatták a kard markolatát. Szemükből könnyet facsart a hideg. Lábuk merevre gémberedett... A palotából hajnalig szálltak a részeg rikkantások, a rezesbanda recsegő csinnadrattája meg a kozák kórus zokogó tenortrillái...

Egy hét múlva pedig megkezdődött a legborzalmasabb tragédia — a front összeomlása. Először a Kalacs környékén tartózkodó 28. ezred hagyta védtelen a maga frontszakaszát. Ebben az ezredben szolgált Petro Melehov is.

A kozákok a 15. inzenszki hadosztály parancsnokságával folytatott titkos tárgyalások után elhatározták, hogy felszedik a sátorfát, és akadálytalanul átengedik a vörös csapatokat a felső-doni körzet területén. Jakov Fomin, egy sötétfejű, korlátolt kozák állt a zendülő ezred élén, de tulajdonképpen csak cégérnek használták, mert Fomin háta mögött a bolsevik érzelmű kozákok csoportja intézte az ügyeket, és irányította magát Fomint is.

Egy viharos nagygyűlés után, amelyen a tisztek — attól fél-

tek, hogy golyót eresztenek a hátukba — kelletlenül fejtegették a harc folytatásának szükségességét, a kozákok pedig egyszerre, csökönyösen és értetlenül kiabálták a háború feleslegességére, az elkerülhetetlen fegyverszünetre vonatkozó és már unalomig ismételt szavakat — az ezred felkerekedett. Filippov alezredes, ezredparancsnok, Szolonka ukrán falunál a tisztikar javarészével mindjárt az első napi menet után éjjel különvált az ezredtől, és hajnalban csatlakozott gróf Molière csatákban megtépázott, visszavonuló dandárjához.

A 28. ezred példájára a 36. ezred is kiürítette hadállásait, és tisztjeivel együtt teljes létszámban megérkezett Kazanszkajába. A kozákoknak rabszolgamódra hízelgő, tolvajszemű, alacsony parancsnok lóháton, lovas kísérettel vonult ahhoz a házhoz, ahol a hadtápparancsnok hivatala volt. Harcias pózban, korbácsával játszegatva állított be.

— Ki a parancsnok?

— Én vagyok a helyettese — mondta Sztyepan Asztahov, és méltóságosan felállt. — Csukja be az ajtót, tiszt úr!

— Én Naumov alezredes vagyok, a harminchatodik ezred parancsnoka. Ööö... van szerencsém... Ruhát, csizmát akarok adni az ezredemnek. Embereimről lerongyolott a gúnya meg a lábbeli. Hallja?!

— A parancsnok nincs itt, néküle pedig nem adhatok ki a raktárból egy pár nemezcsizmát sem.

— Hogyan?

— Úgy, ahogy mondom.

— Te!... Kivel beszélsz? Letartóztatlak, az ördög vigyen el! A pincébe vele, fiúk! Hol a raktárkulcs, te géhás patkány?! ... Mi-i-i? — Naumov az asztalra csapott korbácsával, és dühében elsápadva tolta tarkójára bozontos szőrű mandzsúriai kucsmáját. — Ide azt a kulcsot! Csak semmi fecsegés!

Egy félóra múltán narancssziny port csapva, nyalábszámra, egymás után repültek ki a raktár ajtaján a hóra a cserzett ködmönök, pottyantak a tolongó kozákok karja közé a nemez- és bőrcsizmák kötegei, kézről kézre vándoroltak a cukroszsákok. A vidám lárma, beszélgetés még sokáig zsibongott a téren...

Ezalatt pedig a 28. ezred az új ezredparancsnok, Fomin őrmester vezénylete alatt bevonult Vesenszkajába. Mögötte harminc versztányira nyomultak előre az inzenszki hadosztály csapatai. A vörös járőr már ezen a napon megfordult Dubrovka falvában.

Ivanov vezérőrnagy, az északi front parancsnoka, ezelőtt négy nappal sietősen Karginszkajába menekült Zambrzsickij tábornokkal, a vezérkari főnökével. Autójuk a hóban erőlködött, Zambrzsickij felesége véresre harapdálta ajkát, a gyermekek sírtak...

Vesenszkajában néhány napos interregnum következett be. Úgy hírlett: Karginszkajában nagy erőket vonnak össze, hogy a 28. ezred ellen vessék. De 22-én Karginszkajából Vesenszkajába érkezett Ivanov szárnysegédje; gúnyos mosollyal szedte össze a parancsnok szállásán felejtett holmikat: a vadonatúj kokárdás nyári sapkát, hajkefét, fehérneműt és egyéb apróságokat...

Az északi fronton keletkezett szavesztás résen özönével tódultak át a Vörös Hadsereg csapatai. Szavatyejev tábornok harc nélkül vonult a Don mellé. Tali és Bogucsar felé sietve vonultak vissza Fichalaurov* tábornok ezredei. Északon egy hétig szokatlan csend uralkodott. Nem lehetett hallani ágyúdörgést, elnémult a géppuskák torka. Az északi fronton verekedő alsó-doni kozákokat annyira elkeserítette a felső-doni ezredek árulása, hogy puskalövés nélkül vonultak vissza. A vörösök óvatosan haladtak előre, lassan, gondosan kitapogatták járőreikkel az előttük elterülő falvakat.

A doni kormánynak az északi fronton elszenvedett óriási vereségét öröm váltotta fel. December 26-án szövetséges misszió: Pool tábornok, a kaukázusi brit katonai misszió parancsnoka, Kith ezredessel, vezérkari főnökével, továbbá Franciaország képviseletében Franchet d'Esperay tábornok és Fouquet százados érkezett Novocserkasszkba.

Krasznov a frontra vitte a szövetségeseket. Csir állomás peronján díszőrség sorakozott fel. A züllött külsejű, harcsabajuszú Mamontov tábornok rendszerint paslán járt, de ezúttal kicsinosította magát. Csak úgy ragyogott frissen borotvált szürke fényű arca. Fel s alá sétált a tisztek kíséretében. A vonatot várták. A pályaudvar mellett a katonazenekar tagjai topogtak, fujkálták megkékült ujjaikat. A díszszázadban festői vigyázzállásba merevedtek az alsó-doni járások különböző külsejű és korú kozákjai. Galambősz szakállú aggastyánok mellett alig serkedő bajuszú ifjak álltak, köztük egy-egy nagy üstökű frontharcos. A vének köpenyén arany- és czüstkeresztek, medáliák ragyogtak. Lovcsa és Plevna bevételéért kapták hajdanában. A fiatalabb kozákok a Geok-Tepe,

* c és h külön ejtendő.

Ligyiantuny meg a német háborúban a Przemysl, Varsó, Lvov alatti vakmerő rohamokban megérdemelt keresztekkel aggatták sűrűn tele a mellüket. Az egészen fiatalokon nem tündöklött semmi, de kihúzták magukat, mintha karót nyeltek volna, és mindenben iparkodtak utánozni az öregebbeket.

A vonat tejfehér gőzbe burkolózva robogott elő. Még ki sem nyílt a pullmankocsi ajtaja, a karmester bősz lendülettel kapta fel kezét, és a rezesbanda harsogón rázendített az angol nemzeti himnuszra. Mamontov kardját fogva sietett a vagonhoz. Krasznov a kozákok merev sorfala előtt boldog házigazdaként vezette el a vendégeket a pályaudvar felé.

— A kozákság az utolsó emberig felkelt, hogy megvédje a hazát a vad vörösgárdista bandáktól. Önök három nemzedék képviselőit látják itt. Ezek az emberek valamikor a Balkánon, Japánban, Ausztria—Magyarországban és Poroszországban harcoltak, most pedig a haza szabadságáért küzdenek — mondotta gyönyörű francia nyelven, elragadóan mosolygott, és fejedelmi fejbiccentéssel intett a szemüket dülleszto, lélegzetüket visszafojtó aggokra.

Nem hiába kínlódott annyit Mamontov, míg — felsőbb utasításra! — ilyen díszszázadot tudott összeválogatni. A portékának a színe-javát fitogtatták a vevők előtt.

A szövetségesek ellátogattak a frontra is, elégedetten tértek vissza Novocserkasszkba.

— Nagyon meg vagyok elégedve csapataik ragyogó külsejével, fegyelmezettségével és harci szellemével — mondotta elutazása előtt Pool tábornok Krasznovnak. — Azonnal rendelkezem, hogy Szalonikiből indítsák útnak ide önökhöz katonáink első osztagát. Kérem, tábornok, készíttessen háromezer bundát és háromezer pár meleg csizmát. Remélem, támogatásunkkal sikerül végképp kiirtaniuk a bolsevizmust.

Serényen varrták a cserzett ködmönöket, készítették a nemezcsizmákat. De a szövetséges katonaság csak nem akart partra szállni Novorosszijszkban. A Londonba utazott Poolt a hideg, dölyfös Briggs váltotta fel. Új utasításokat hozott Londonból, és tábornokias nyíltsággal, keményen kijelentette:

— Őfelsége kormánya bőséges anyagi segítséget nyújt az Önkéntes Hadseregnek, de nem ad egyetlen katonát sem.

Ehhez a kijelentéshez nem kellett kommentár...

Az ellenségeskedés, amely láthatatlan barázdaként már az imperialista háború alatt különválasztotta a tiszteket és kozákokat, 1918 őszére hallatlan méreteket öltött. 1917 végén, amikor a kozák csapatok lassan áramlottak vissza a Donvidékre, ritkán öltek meg vagy szolgáltattak ki tiszteket, de egy év múlva egészen megszokottá vált az ilyesmi. A tiszteket kényszerítették, hogy támadás idején kövessék a vörös parancsnokok példáját, haladjanak a csatárlánc élén — akkor aztán lárma nélkül, orvul a lapockájuk alá eresztettek egy-egy golyót. A szolidaritás csak olyan csapatok közt volt szilárd, mint a gundorovszkajai György-ezred, de a Doni Hadseregben kevés ilyen osztag akadt.

Petro Melehov, a jó szimatú, ravasz fickó már rég pedzette, hogy halált idéz a fejére, ha a kozákkal összetűz, és mindjárt az első napoktól fogva gondosan iparkodott elmosni azt a határt, mely őt, a tisztet, elválasztotta a közlegényektől. Ha kedvezett az alkalom, szájuk íze szerint beszélt a háború céltalanságáról: nem szívből, csak színből mondta, de nem vették észre a képmutatást; bolseviknak álcázta magát, módfelett hízelgett Fominnak, mióta megsejtette, hogy őt tolja előtérbe az ezred. Petro, csakúgy, mint a többiek, serényen rabolgatott, szidta a feljebbvalókat, mint a bokrot, kímélte a foglyokat, de lelkében gyűlöletrohamok háborogtak, és kezét összehúzta a görcs: annyira bizsergett ütésre, kaszabolásra... Szolgálatban simulékony, egyszerű volt — nem kozák zászlós, hanem falat kenyér! Szóval addig dörgölőzött a kozákokhoz, mignem bizalmukba férkőzött és — szemük láttára! — sikerült fonákára fordítani a köpönyeget.

Amikor Naumov Szolonka ukrán falu alatt kereket oldott a tisztekkel, Petro a kozákok közt maradt. Szerényen, csendesen sutba húzódott, mindig mindenben mérsékelten viselkedett, míg az ezreddel Vesenszkajába nem érkezett. Amikor pedig kétnapi ott időzés után nem bírta tovább Vesenszkajában, felkerekedett, és meg sem állt hazáig. Nem jelentkezett sem a törzsnél, sem Fominnál.

Azon a napon reggel a vesenszkajai téren, az ó-templom mellett nagygyűlést rendeztek. Az ezred az inzenszki hadosztály küldöttjének érkezését várta. A piacon tömegesen jöttek-mentek a kozákok. Egyik köpenyt, másik bundából varrt irhaködmönt, a harmadik kabátot, a negyedik vattás kozák kaftánt viselt. Nem

is hitte volna az ember, hogy ez a tarkán öltözött óriási tömeg hadrakelt csapat, hogy ez a 28. kozák ezred. Petro csüggedten vándorolt egyik embergyűrűtől a másikig, és egészen új szemmel fürkészte a kozákokat. Azelőtt a fronton nem tűnt szembe a ruhájuk, sőt nem is volt alkalma, hogy ilyen sűrű tömegben lássa az ezredet. Petro most gyűlölködve harapdálta hosszúra nőtt fehér bajuszát, gyűlölködve nézegette a zúzmarás arcokat, a különféle színű kucsmákkal, kubáni és kirgiz süvegekkel, sapkákkal födött főket; lejjebb siklott a szeme, és ugyanolyan dús változatosságot látott: széttaposott nemez- és bőrcsizmákat, lábtekercset, melyet vörösgárdista lábáról lehúzott bakancs fölé tekertek.

— Mezítlábasok! Átkozott muzsikok! Korcsfajzat! — suttogta Petro tehetetlen dühében.

A kerítésen Fomin parancsai fehérlettek. A lakosságból egy lelket sem lehetett látni az utcán. A város várakozóan lapult. A házsorok között idelátszott a Don hóval befútt fehér keble. A folyón túli erdő úgy feketéllett, mintha tussal rajzolták volna meg. Az ó-templom szürke kőgarmadája körül juhnyájként egymás hegyén-hátán tolongtak az asszonyok, akik a falvakból jöttek férjeikhez.

Petro óriási mellzsebes, prémes szegélyű ködmönt viselt, meg azt az átkozott tiszta karakül kucsmát, amelyre nemrég még olyan büszke volt. Most percről percre érezte, hogy hideg szemmel, görbén méregetik végig. Valósággal átjárták ezek a pillantások, izgatottságát, zavarát még inkább fokozták. Később homályosan emlékezett vissza, hogyan pattant a piac közepén felfordított hordó tetejére egy zömök vöröskatona. Jó posztóköpeny, vadonatúj füles báránybőr kucsma volt rajta. A fülvédők kapcsát kiakasztotta. Szőrmés kesztyűbe bújtatott kezével megigazította nyaka körül a füstszürke, rojtos nyúlszőrsálat, és körülnézett.

— Kozák elvtársak! — hasított Petro fülébe a náthás, mély hang.

Petro széttekintett, látta, hogy az ő környezetükben oly szokatlan megszólítás hallatára meglepődött kozákok összenéztek, sokatmondóan és izgatottan kacsingatnak egymásra. A vöröskatona sokáig beszélt a szovjethatalomról, a Vörös Hadseregről és a kozákokkal való kölcsönös viszonyról. Petrónak különösen az vésődött emlékezetébe, hogy a szónokot minduntalan félbeszakították.

— Elvtárs, mi az a kommün? — kiáltották.

— S bennünket nem írnak be abba?

— Mi az a kominista párt?

A szónok melléhez szorította kezét, a szélrózsa minden irányába forgolódva, türelmesen magyarázta:

— Elvtársak! A kommunista párt — önkéntes szervezet. A pártba az lép be, saját kívánságára, aki harcolni akar az elnyomó kapitalisták és földesurak ellen, a munkások és parasztok felszabadításának nagy ügyéért.

Egy pillanat múlva a másik sarokból kiabálták:

— Kérjük, magyarázza meg, kik azok a kommunisták meg azok a komisszárok!

A felelet óta még néhány másodperc sem múlt el, amikor egy szenvedélyes basszus ezt mennydörögte:

— Nem értjük, amit a kommunizmusrul beszélsz. Kérünk szépen, magyarázd világosabban. Mink tudatlan emberek vagyunk, így hát csak egyszerű szavakkal magyarázz!

Azután Fomin beszélt unalmasan sokáig, és — vagy kellett vagy sem — lépten-nyomon használta az „evakuál" szót; fitogtatta, hogy tudja. Egy diáksapkás, elegáns kabátos fiatalember úgy törleszkedett Fominhoz, mint a kiskutya. Petrónak pedig — míg Fomin átabota beszédét hallgatta — eszébe jutott, hogy 1917 februárjában, azon a napon, amikor Darja hozzá utazott, először találkozott Fominnal a pétervári vasútvonal egyik állomásán. Mintha most is látná a szökevény testőr messze ülő szemeinek nedvesen csillogó tekintetét, lomhán cammogó járását, köpenyét, az őrmesteri vállpántra varrott kopott „52" számmal. „Nem bírtam tovább, öcsém!" — csengett Petro fülébe a dünnyögő hang. „Dezentor, tökfejű, mint Hrisztonya, most mégis ezredparancsnok, én meg lecsúsztam" — gondolta Petro és lázasan fénylett a szeme.

Géppuskatöltény-hevederekkel keresztül-kasul övezett kozák váltotta fel Fomint.

— Testvérek! Én Podtyelkov osztagában harcoltam. Ha Isten segít, most megint a kadétok ellen vonulok a mieinkkel!

Petro gyorsan szállására sietett. Felnyergelte lovát. Hallotta, amint a városból szerteszéledő kozákok a levegőbe lövöldöznek, hogy régi szokás szerint hírül adják a falunak: hazatérnek a hadviseltek.

Az ijesztő csendben folydogáló rövid nappalok estenden már túl hosszúnak tűntek, mint mikor dandárja van a munkának a mezőn. A falvak parlagon heverő vad pusztaként lapultak. Mintha kihalt volna az egész Don melléke, mintha pusztító járvány söpört volna végig a járások határain, mintha felleg árnyékolta volna be a Donvidéket sűrű, vigasztalan, fekete szárnyával, félelmesen, némán terpeszkedett volna rá. Még egy pillanat, és vad vihar hajtja földig a nyárfák koronáját, száraz, recsegő mennydörgés robajlik, vészjóslón bömböl az orkán, és száguld, hogy tördelje, cibálja a Donon túli fehér erdőt, és terméskövet gurítson le a krétahegy nyúlványain...

Tatarszkban reggel óta köd terült a földre. Fagyot jósolva zúgott a hegy. A nap kibukkant déltájban a híg párából, de ettől sem lett világosabb. A köd búsan bolyongott a Don melléki hegyek csúcsain, lehempergett a szakadékok, nyúlványok lejtőjén, ott foszlott szét, és mint nedves por ülepedett a mohos krétalapokra, a vonulatok havas ormaira.

Esténként a csupasz erdő kopjái mögül óriási izzó-vörös pajzsot emelt elő az éjszaka — a holdat. A tűzvész, a háború vérszínű fényében párásan ragyogott a korong a csendben lapuló falvak felett. Könyörtelen, izzó világa, ösztönös izgalmat keltett az emberben; a barom rettegett. A ló, ökör hajnalig álmatlan csámborgott az udvaron. Vészjóslóan vonítottak a kutyák, és jóval éjfél előtt kezdtek száraz hangon kukorékolni a kakasok. Reggelre jégpáncéllal vonta be a fagy a nedves gallyakat. A szél összeverte őket, és úgy csörömpöltek, akár az acélkengyelek. Mintha láthatatlan lovashad ügetne a Don balpartján, a sötét erdőben, a galambszürke ködben, csörtetve kardját és kengyelét.

Az északi fronton küzdő tatarszki kozákok csaknem teljes számban hazatértek a faluba, miután önkényesen otthagyták a Don felé lassan visszahúzódó csapatukat. De még mindennap beállított egy-egy késedelmes. Némelyik azért, hogy jó hosszú időre levegye a nyerget csatalova hátáról, és miután elegendő lőszert dugdosott a szalmakazalba meg a fészer eszterhéja alá, megvárja, míg odaérnek a vörösök; a másik csak azért nyitotta ki a hóba temetkezett utcaajtót, vezette lovát az udvarba, hogy bőven ellássa magát kétszersülttel, és egy éjszakát háljon a menyecskével. Reggel kikecmergett a hóban az országútra, a dombról visszanézett még

utoljára a kihalt, fehér doni tájra, a drága szülőföldre, melyet most talán örökre elhagy.

Ki tudja — ideig-óráig is — elkerülni a halált? Ki látja előre az ember útja végét?... Nehezen ballagtak ki a faluból a lovak. A családjuk iránti sajnálatot nehezen tépték ki összefacsarodott szívükből a kozákok. Ezen a hóval befútt úton sokan hazafordultak gondolatban. Sok súlyos gondot gondoltak végig ezen az úton... Lehet, hogy a nyeregpárnán végigcsurogva lepottyant a jéghideg kengyelre vagy a hegyes patkószeg vájkálta útra egy-egy könnycsepp, mely sós és sűrű volt, mint a vér. Vajon nő-e ott tavasszal sárga közepű, kék szirmú nefelejcs?

Éjjel — mihelyt Petro hazajött Vesenszkajából — családi tanács kezdődött a Melehov-házban.

— Na, mi az? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics, alighogy Petro átlépte a küszöböt. — Váll-lap nélkül jöttél? Na, gyere, csak gyere, fogj kezet öcséddel, vidítsd fel anyádat! Lám, a feleséged is eleped utánad... Hozott Isten, Petyasa... Grigorij! Grigorij Pantyelevics, mit alszol ott a sutban, mint a mormota? Mássz ki onnét!

Grigorij lelógatta meztelen lábát; a keki nadrág talpalója feszesre húzódott rajta. Mosolyogva vakargatta mellét, nézte, amint Petro meghajolva akasztja le a kardszíjat, és a hidegben elgémberedett ujjal babrál a kámzsa galandja csokrán. Darja némán és mosolygósan nézett ura szeme közé, kiakasztotta Petro ködmöne kapcsát, óvatosan kerülte meg jobb felől, ahol a pisztolyok mellett szürkén fénylett az övre akasztott kézigránát.

Dunyaska futtában érintette arcával bátyja zúzmarás bajuszát, aztán kiszaladt, hogy lenyergelje a lovat. Iljinyicsna megtörölte ajkát a kötőbe: készült, hogy megcsókolja „idősebbik fiacskáját". Natalja a kemence mellett sürgölődött. A gyermekek a szoknyája aljába kapaszkodva lábatlankodtak körülte. Mindnyájan lesték a szavát, de Petro csak egy rekedt „adjon Istent" vetett oda a küszöbről, aztán némán vetkezett, sokáig sepregette csizmáját a cirokseprűvel. Kiegyenesítette hajlott hátát, hirtelen panaszosan megremegett ajka, csüggedten az ágy tornyának dőlt és egészen váratlanul könnyet pillantottak meg megfeketedett, fagycsípte ajkán.

— Mi az, vitéz uram? — kérdezte az öreg; a tréfa színe alá igyekezett rejteni a torkában remegő izgalmat.

— Végünk van, apám!

Petro szája hosszan legörbült. Lenszőke szemöldöke meg-megrezzent Kifújta orrát a bagóbűzös, piszkos zsebkendőbe.

Grigorij lelökte a hozzátörleszkedő kandúrt, és böhékelve leugrott a kemencepadkáról. Anyja sírva fakadt, megcsókolgatta Petro teletetvesedett fejét, de rögtön el is szakadt tőle.

— Magzatom! Szegénykém, adjak egy kis aludttejet? Na, gyere ülj le, kihűl a scsi. Éhes vagy, ugyina?

Az asztalnál, mikor unokaöccsét térdén lovagoltatta, kissé felélénkült Petro. Izgalmát elfojtva mesélte, hogyan hagyta ott a frontot a 28. ezred, hogy szelelt el a parancsnoki kar. Beszélt Fominról és az utolsó, vesenszkajai gyűlésről.

— Mire számítasz? — kérdezte Grigorij, és nem vette le lánya fejéről fekete, eres kezét.

— Nincs itt mire számítani. A hónapi napot még itthun tőtöm, éccakára megyek tovább. Készítsen anyám útravalót — fordult anyjához.

— Szóval, menekülsz?

Pantyelej Prokofjevics a dohányzacskóba süllyesztette ujjait, azonmód maradt a keze, a csipetből kiszóródó dohánnyal; várta a választ.

Petro felállt, keresztet vetett a fekete felírású, homályos szentképek felé, szigorúan, búsan nézett rájuk.

— Köszönöm szépen, jóllaktam!... Menekülök, azt mondod? Hát mit csináljak? Minek maradjak itthun, hogy a veresek lecsapják a kobakomat? Lehet, hogy tik maradni akartok, de én... nem... én — megyek! A tiszteknek nem kegyelmeznek.

— Hát a házzal mi lesz? Itt hagyjuk?

Petro csak vállat vont az öreg kérdésére. De rögtön megszólalt Darja:

— Tik elmentek, mink meg itthun maradjunk? Aranyosak vagytok, mondhatom! Őrizzük a vagyonotokat!... Az mindegy, hogy esetleg az életünkbe kerül?! Inkább égesse porrá a tűz az egészet! Nem maradok én!

— Ha a falu apraja-nagyja felkerekedik, mink sem maradunk. Akár gyalog is elindulunk! — avatkozott a beszélgetésbe Natalja is. Még Darja hangos csatorálását is túlharsogta.

— Megbolondultatok?! Szukák! — üvöltötte képéből kikelve Pantyelej Prokofjevics. Veszettül forgatta szemét, és önkéntelen mozdulattal nyúlt botjáért. — Fogjátok be a pofátokat, átkozottak! Emberek dóga ez, mégis beleütik az órokat... Jól van: hagy-

junk itt mindent, menjünk, amerre a szemünk lát. De hová tegyük a jószágot? Zsebbe dugjuk? Hát a házat?!...

— Meghibbantatok, menyecskék?! — fogta pártját urának a sértődött Iljinyicsna. — Persze, hát nem tik gürcöltétek össze azt a vagyont, nektek könnyű itt hagyni. De mink az öreggel éjt nappallá tettünk, majd beleszakadtunk a sok robotba, és most mindent itthagyjunk?! Eszünk ágában sincs! — sóhajtotta, és összeszorította ajkát. — Menjetek, de én nem moccanok innét. Inkább a küszöbön csapjanak agyon. Könnyebb itt meghalni, mint idegen garádja alatt megdögleni!

Pantyelej Prokofjevics feljebb csavarta a lámpabelet; szuszogott, sóhajtozott.

Egy pillanatra mindnyájan elhallgattak. Dunyaska befejezte a harisnyaszár kötését, felemelte fejét a kötőtűről, és súgva mondta:

— A jószágot el lehet hajtani... A jószág miatt nem kell itt maradni.

Az öreg megint haragra lobbant. Dobbantott lábával, mint a pihent mén, belebotlott a kemence tövében fekvő gödölyébe, és majd elesett.

Megállt Dunyaskával szemközt, és raordított:

— Az öreg tehén nemsoká megellik. Avval mi lesz? Meddig lehet azt hajtani?! Ocsmány, bitang te!... Gürcöl-gyarapít nekik az ember, oszt ilyet kell hallani!... Hát a juh? Hová teszed a bárányokat?... Kutya kölyke! Csak ne járna annyit a szád!

Grigorij Petróra sandított, és mint valamikor réges-régen, észrevette kedves dióbarna szemében azt a pajzán, gúnyos, de mégis szerény, tiszteletteljes mosolyt és szalmasárga bajusza ismerős remegését. Petro villámgyorsan kacsintott, egész teste rázkódott a visszafojtott kacagástól. Grigorij magában is boldogan fedezte fel azt a nevethetnéket, ami az utóbbi években ritkán bizsergette, és leplezetlen, tompa, mennydörgő hahotára fakadt.

— Na, hála Istennek!... Jól kibeszélgettük magunkat! — Az öreg dühös pillantást vetett rá, és a zúzmara fehér selymével hímzett ablak felé fordulva leült.

Csak éjféltájban sikerült általános döntésre jutni: az emberek a visszavonulókkal tartanak, az asszonyok otthon maradnak, vigyáznak a házra, a gazdaságra.

Iljinyicsna jóval hajnal előtt befűtött a kemencébe, és reggelre már meg is sütötte a kenyeret, szárított két zacskóra való ciba-

kot. Az öreg lámpavilágnál megfrüstökölt, virradattal kiment rendet teremteni a jószág körül, útra készíteni a szánt. Sokáig állt a csűrben, beledugta kezét a gyönyörű búzával teli hombárba, ujja közt szűrögette át a nagyszerű terményt. Úgy jött ki, mint a halottas házból: levette sapkáját, és csendesen csukta be maga mögött a sárga ajtót...

Még a szín eresze alatt piszmogott — éppen a kast cserélte ki a szánon — amikor a közön felbukkant Anyikuska. Itatni hajtotta a tehenet. Köszöntek.

— Felkészültél mán, Anyikej, az útra?

— Nekem felkészülni annyi munka, mint a pucinak felkötni a nadrágszíjat. Az az enyém, ami bennem van, rajtam mán csak a másé lehet!

— Újságot nem hallottál?

— Újság van bűvön, Prokofics!

— Micsoda? — kérdezte izgatottan Pantyelej Prokofjevics, és bedugta a fejszét a szán oldalán levő karikába.

— Nemsokára itt vannak a veresek. Jönnek Vasenszkaja felé. Egy Bolsoj Gromokba valósi ember látta őket, azt mondta, hogy sok gazságot követnek el. Öldösik az embereket... Annyi köztük a kínai, mint a péva! Keveset pusztítottunk el ezekbül az ördögökbül!

— Gyilkolnak?

— Á, nem, csak szagolgatják az embert! Köztök van az az átkozott felső-doni csürhe is! — Anyikuska cifrát káromkodott, és tovább indult a kerítés mellett. — A Donon túli asszonyok pájinkát főztek, itatják őket, hogy ne tegyenek kárt bennek, azok meg berúgnak, elfoglalnak egy másik falut, oszt ott csinálnak kalamajkát.

Az öreg feltette a kast, sorra járta a színeket, megvizsgált minden cölöpöt, sövényt, amit tulajdon kezével font. Aztán vette a favillát, a szérűre bicegett, hogy szénát húzzon: legyen bőven az úton. Kirántotta a vashorgot a boglya hasából és — nyilván még mindig nem érezte az útrakelés elkerülhetetlenségét — a rosszát, gazosát kezdte kicibálni (a javát mindig a tavaszi szántásra zsugorgatta), de meggondolta a dolgot, és magára bosszankodva átment a másik kazalhoz. Még nem vert gyökeret benne az a tudat, hogy néhány óra múlva itthagyja a portát, a falut, elmegy valahová délre, és talán vissza se tér többet. Mikor elég szénát húzott, régi szokásból megint a gereblyéért nyúlt, hogy a hulladékot ösz-

szekaparja, de elrántotta a kezét, mintha tüzes lett volna a nyél, megtörölte a háromfülű sapka alatt megizzadt homlokát, és fennhangon mondta:

— Minek zsugorgassam tovább? Úgyis a lú lába elé lökik, zabáltatni fogják vagy kell, vagy sem. Lehet, hogy fel is gyúttyák.

Térdén kettétörte a gereblyenyelet, megcsikorgatta fogát, és öregesen csoszogva, görnyedt háttal cipelte a szánhoz a szénát.

Nem ment be a házba, csak benyitott.

— Kászolódjatok! Mingyán befogok. Itt ne érjenek bennünket.

Rádobta a lovakra a hámot, egy zsák zabot hengerített a kasfarba. Csodálkozott, hogy a fiai olyan sokáig nem jönnek ki felnyergelni a lovakat. Megint a ház felé indult.

Odabent csoda történt. Petro elkeseredett dühvel bogozta kifelé az útra készített batyukat, egyenest a földre dobálta a nadrágokat, mundérokat, ünneplő női ruhákat.

— Mi a baj? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics megrökönyödve. Ámulatában még a háromfülűt is levette.

— Ez a baj! — Petro vállán át az asszonyok felé bökött hüvelykujjával: — Bőgnek. Mink se megyünk sehova! Ha megyünk — menjen mindenki, ha nem megyünk, ne menjen senki! Lehet, hogy megerőszakolják űket a veresek, mink meg megyünk — vagyont menteni! Ha megölnek, legalább szemök láttára halunk meg!

— Vetkezz le, apám! — Grigorij mosolyogva vetette le köpenyét, csatolta le kardját, hátulról meg a zokogó Natalja elkapta és csókolgatta a kezét. Mögöttük Dunyaska tapsolt boldogan és pirosan, mint a pipacs.

Az öreg feltette a háromfülűt, de rögtön megint lekapta, odament az elülső sarokhoz, és széles lendülettel keresztet vetett. Háromszor leborult a szentképek előtt, felkelt a térdeplésből, és végignézett mindnyájukon.

— Na, ha így van — akkor maradunk! Ótalmazz, védj meg minket mennyek királyné asszonya! Megyek kifogni.

Anyikuska szaladt hozzájuk. Meglepte, hogy a Melehov-házban csupa nevető, vidám arcot lát.

— Mi lelte magokat?

— Nem mennek el az emberek! — felelte Darja mindnyájuk helyett.

— Tyű, a keservét! Meggondolták?!

— Meg! — Grigorij akaratlan kivillantotta fogai kékes-cukor-

fehér patkóját, és rákacsintott Anyikuskára: — Kár másutt keresni a halált, itt is elcsíp az bennünket.

— A tisztek nem akarnak menni — nekünk meg az Isten parancsolja, hogy maradjunk! — Anyikuska úgy dübörgött le a lépcsőn és vágtatott el az ablak előtt, mint egy igásló.

14

Vesenszkajában Fomin parancsait libegtette a szél a kerítéseken. Óráról órára várták a vörös csapatok érkezését. Karginszkajában, Vesenszkajától harmincöt versztányira pedig az északi front parancsnoksága székelt. A január 4-re virradó éjjel megérkezett egy csecsenc osztag, és Roman Lazarev alezredes büntető különítménye gyors ütemben lóháton vonult Uszty-Belokalitvenszkajából a Fomin-féle lázadó ezred leverésére.

A csecsenceknek január 5-én kellett volna támadásra indulni Vesenszkaja ellen. Felderítőjük már behatolt Belogorkába. De a támadás mégis meghiúsult: egy szökevény Fomin-kozák hírül hozta, hogy a Vörös Hadsereg jelentékeny erői Gorohovkában szálltak meg éjszakára, és 5-én Vesenszkajába érkeznek.

Krasznov, aki nagyon el volt foglalva a Novocserkasszkba érkezett szövetségesekkel, megpróbált lelkére hatni Fominnak. Felhívta a novocserkasszk—vesenszkajai közvetlen vonalon. A távíró, miután makacsul kopogtatta „Vesenszkaja — Fomin" címzést, rövid üzenetváltást közvetített.

„Vesenszkaja — Fominnak. Fomin őrmester, parancsolom, térjen észre, és menjen vissza ezredével az állásokba stop büntetőosztag útban stop a parancs nem teljesítése halálbüntetést von maga után stop Krasznov."

Fomin a petróleumlámpa világánál, ködmönét kigombolva nézte, hogy a távirász ujjai alól kígyózva, kunkorogva fut ki a barna, fényes pontokkal, vonalakkal teleírt vékony papírszalag. A távirász tarkójára fagyos leheletet és pálinkabűzt fújva kérdezte:

— Mit fecseg az ott? Térjek észre? Befejezte?... Na, írja csak neki... Mi-i-i? Méghogy ezt nem lehet?! Parancsolom! Különben rögtön kiontom a beledet!

És a távírószerkezet kopogni kezdte:

„Novocserkasszk Krasznov atamánnak stop eredj az anyád... jába stop Fomin."

Az északi front helyzete olyan bonyodalmakkal fenyegetett, hogy Krasznov elhatározta: személyesen utazik Kirginszkajába, és onnan közvetlenül emeli majd Fominra „büntető jobbját" és ami a legfontosabb, lelket ver a demoralizált kozákokba. E célból hívta meg a szövetségeseket: tegyenek vele körutat a fronton.

Buturlinovka ukrán faluban szemlére vonultatták fel a harcból nemrég kivont gundorovszkajai ezredet. Krasznov a parádé után megállt az ezredzászló alatt. Törzsével jobbra fordulva harsányan kiáltotta:

— Aki az én parancsnokságom alatt szolgált a tizedik ezredben, lépjen ki!

A gundorovszkajai kozákoknak csaknem a fele a sor elé lépett. Krasznov levette kucsmáját, jobbról-balról megcsókolta a legközelebb álló idősebb, de legényes külsejű őrmestert. Az őrmester megtörölte nyírott bajuszát köpenye ujjával, sóbálványnyá dermedt, és zavartan meresztette a szemét. Krasznov atamán sorra csókolt minden ezredbajtársat. A szövetségesek megdöbbenve, zavartan súgtak össze. De az ámulatot mosoly és tartózkodó helyeslés váltotta fel, amikor Krasznov odalépett hozzájuk, és megmagyarázta:

— Ezek azok a hősök, akikkel a németet Nyezviszkaja alatt, az osztrákot Belzsec és Komarov alatt megvertem, és hozzájárultam az ellenség feletti közös győzelmünkhöz.

...A nap két oldalán, mint őrök a pénzesláda mellett, fehér öves, szivárványszínű felhőoszlopok álltak mereven. A metsző északkeleti szél úgy trombitált az erdőben, akár az ezredkürtös, felfejlődött rohamra, mint egy kozák század, végignyargalt a sztyeppen, halomra döntögette és irtotta a borzos üstökű burjángyalogság négyszögeit. Január 6-án estefelé (a Csir fölé már leereszkedett az alkony függönye) Krasznov megérkezett Karginszkajába. Kíséretében volt: Edwards és Olcott, az angol királyi haderő két tisztje, valamint Bartelot százados és Ehrlich hadnagy, francia tisztek. A szivar és kölni illatfelhőjébe burkolt szövetségesek bundájukban, bolyhos, nyúlprémes kucsmájukban is dideregve, lábukkal nagyokat dobbantva, nevetve szálltak ki az autókból. Megmelegedtek Lovocskin gazdag kereskedő lakásán, megteáztak, majd Krasznovval és Ivanov vezérőrnaggyal, az északi front parancsnokával elindultak az iskolába, ahol gyűlést akartak tartani.

Krasznov sokáig beszélt a kozákok élénken fülelő tömegei előtt.

Általában figyelmesen, szépen hallgatták. De mikor beszéde során festőien kezdte ecsetelgetni a „bolsevikok állatias gaztetteit", amelyeket a megszállt falvakban elkövetnek, a hátulsó sorokból, a dohányfüst kék felhőjéből dühösen kiáltotta valaki:

— Nem igaz! — és szertefoszlott a nagy hatás.

Másnap Krasznov sürgősen Millerovóba utazott a szövetségesekkel.

Ugyanolyan sietősen távozott az északi front vezérkara is. Városszerte öreg estig cirkáltak a csecsencek, egymás után fogdosták el azokat, akik nem akartak visszavonulni. Éjjel valaki felgyújtotta a lőszerraktárt. Éjfélig óriási égő rőzsemáglyaként ropogtak a puskatöltények, a tüzérségi lövedékek meg úgy robajlottak, mint a hegyomlás. Másnap, mikor a téren még javában folyt az indulás előtti tábori mise, a karginszkajai dombon kattogni kezdett a géppuska. A golyózápor mint a tavaszi jégeső, dobolt a templom födelén, és mindenki fejvesztetten tódult a határba. Lazarev a maga osztagával és néhány kis létszámú kozák csapattal megkísérelte, hogy fedezze a kitakarodókat: a gyalogság csatárláncban hasalt a szélmalom mögé, a 36. karginszkajai üteg Fjodor Popov karginszkajai kapitány parancsnoksága alatt pergőtűzzel lőtte a támadó vörösöket, de nemsoká taligára kapcsolták az ágyúkat. A gyalogságot pedig Latisev falva felől bekerítette a vörös lovasság, és miután a szakadékokban derekasan meghajszolta, lekaszabolt vagy húsz karginszkajai öreget, akiket valaki tréfából hajdamakoknak keresztelt el.

15

Az a döntés, hogy mégsem menekülnek, Pantyelej Prokofjevics szemében visszaadta a tárgyaknak régebbi jelentőségüket és erejüket.

Este, mikor kiment, hogy lökjön a jószágnak, már habozás nélkül a silányabb boglyából húzott szénát. A sötét udvaron sokáig járkált körbe-körbe a tehén körül, és elégedetten gondolta: „Nem soká megellik, nagyon hasas! Tán megint ikreket ád az Isten?!" Ismét minden kedves lett a szívének. Minden — amiről gondolatban már lemondott — visszanyerte előbbi súlyát, fontosságát. A rövid alkonyati órában már arra is jutott ideje, hogy jól összeszidja Dunyaskát, amiért kiszórta a pelyvát a pelyvatartó mellé,

de nem vájta ki a jeget a vályúból — és befonja a sövényen azt a rést, melyet Sztyepan Asztahov ártánya tört rajta. Egyúttal megkérdezte Akszinyától — kiszaladt, hogy becsukja a zsalugátereket — mit csinál Sztyepan, nem szándékozik-e menekülni? Akszinya kendőbe bugyolálta magát, és éneklő hangon felelte:

— Nem, nem! Hogy menekülhetne? Most éppen a sutban fekszik, leli a hideg... Forró a homloka, panaszkodik a gyomrára. Beteg lett Sztyopa. Dehogyis megy...

— A mieink sem. Szóval mink sem megyünk. A nyavalya tudja, hogy lenne jobb...

Alkonyodott. A Donon túl az erdő szürke galandja mögött a zöldes messzeségben izzón ragyogott a sarkcsillag. Az ég szélét bíborfátyol takarta keleten: esti fény ömlött el rajta. A fekete nyárfa villás szarvára öklelte a hold fél cipóját. A havon halvány árnyak mosódtak egybe. A hófúvások sötét színt öltöttek. Olyan csend volt, hogy Pantyelej Prokofjevics hallotta, amint a Donon a léknél valaki — biztosan Anyikuska — csákánnyal vájta a jeget. A jégszilánkok szétfröccsentek, és üveghangú csilingeléssel törtek apróra. A jószágudvarban egyenletesen ropogtatták a szénát az ökrök.

A konyhában lámpát gyújtottak. Az ablaknyílásban elsuhant Natalja alakja, Pantyelej Prokofjevics melegre vágyódott. Teljes számban együtt találta háza népét. Dunyaska csak az imént jött meg: Hrisztonya feleségénél járt. Kiürítette a kvászos csuprot, és sebesen hadarta a legfrissebb újságokat, hogy félbe ne szakíthassák.

Grigorij a nagyházban kenegette puskáját, pisztolyát, kardját. Távcsövét törülközőbe csavarta, és behívta Petrót.

— Te rendbehoztad mán a magadét? Hozd elő. El kell dugni.

— De hátha védekezni kell?

— Csak hallgass! — mosolyodott el Grigorij. — Vigyázz, mert meglelik, oszt gatyádnál fogva felakasztanak a kapufélfára.

Kimentek az udvarra. A fegyvereket — nem tudni, miért — külön-külön rejtették el. De a vadonatúj fekete pisztolyt a nagyházban a párna alá dugta Grigorij.

Alig nyelték le a vacsorát, lanyha beszélgetés közben alig kezdtek készülődni, hogy aludni térjenek, mikor az udvaron rekedten felugatott a házőrző kutya, neki-nekilendülve ugrált a láncon és hörgött: majd megfojtotta az örv. Az öreg kiment szétnézni, és szemöldökéig csuklyába burkolt emberrel jött vissza. A jövevény

teljes hadi öltözetet viselt, festetlen derékszíjjal feszesen körülövezte magát. Ahogy belépett, keresztet vetett. Dérlepte szája környéke olyan volt, mint egy hófehér o betű. Csakúgy dőlt belőle a pára.

— Úgy látom, senki sem ismer meg.

— Hiszen ez Makar sógor! — kiáltotta Darja.

Petro és a többiek mind csak most ismerték meg Makar Nogajcevet, Szingin falvába való távoli rokonukat, akit az egész kerület páratlan nótásnak és borzsáknak ismert.

— Mi szél fútt erre, atyafi? — mosolygott rá Petro, de nem állt fel a helyéről.

Nogajcev letépte bajuszáról és a küszöbre dobálta a jégcsapokat, topogott lábával az óriási, bőrtalpú nemezcsizmában, és kényelmesen vetkőzni kezdett.

— Egyedül unalmas takarodni, gondoltam, benézek mán a sógorékho. Hallottam, hogy mind a ketten itthun vagytok. Beszólok, mondom az asszonnak, Melehovékho, együtt csak könnyebb lesz.

Puskáját a kemencéhez vitte, és a piszkavas mellé támasztotta, amivel mosolyt és kacagást fakasztott az asszonyok arcán. A tölténytáskát a kemencesutba dugta, a kardot meg a korbácsot pedig méltóságosan az ágyra tette. Makar ezúttal is orrfacsaró pálinkabűzt lehelt, mámor ködlött kidülledt nagy szemében. Szakálla nedves csóvájában fehéren ragyogott fogainak egyenletes sövénye, amely kékes fényben játszott, mint a doni kagylók héja.

— Szinginbül tán nem kerekedtek fel a kozákok? — kérdezte Grigorij, és odanyújtotta gyönggyel hímzett dohányzacskóját.

A vendég elhárította kezével a zacskót.

— Nem szeretek én babrálni a dohánnyal... Hogy a kozákok mit csinálnak? Ki útnak eredt, ki meg a fúrólyukba is bébújna féltében. Tik jöttök?

— Nem mennek biz a mi embereink. Csak ne is csalogasd űket! — rémült meg Iljinyicsna.

— Csakugyan maradtok? El se hiszem! Grigorij sógor, igaz? A fejetekkel játszotok, atyafiak!

— Lesz, ami lesz... — sóhajtott Petro. Hirtelen vörös lángba borult az arca. — Grigorij! Nem gondoltad meg? Nem megyünk el mégis?

— Eszem ágába sincs.

Grigorijt dohányfüst bugyolálta körül, és sokáig hullámzott szurokfekete, göndör üstöke felett.

— Apám nyergeli le a lovad? — kérdezte Petro átabotában.

Hosszú, merev csend állt be. Csak Dunyaska lába alatt duruzsolt a guzsaly álomba ringatón, mint a darázs.

Nogajcev világos hajnalig elüldögélt náluk, és mindenáron rá akarta beszélni a két testvért, lovagoljanak a Donyecen túlra. Az éjszaka folyamán Petro kétszer is kiszaladt hajadonfőtt, hogy felnyergelje a csődört, de mind a kétszer lecsatolta róla a nyerget, mert Darja majd felöklelte fenyegető szemével.

Amikor megvirradt, a vendég felkászolódott. Teljes öltözetben, az ajtókilincset fogva, jelentősen köhintett, és leplezett fenyegetésképpen mondta:

— Lehet, hogy mégis úgy lesz jobb, csak tik mán késő kaptok észbe. Ha úgy esik sorja, hogy onnét visszajövünk — nem felejtjük el, kik nyitották ki a veresek előtt a Don kapuját, kik maradtak itthun, hogy kiszógájják űket.

Reggel sűrűn hullt a hó. Grigorij kiment az udvarra, és észrevette, hogy a Donon túlról fekete embercsoport közeledik a rév felé. A lovak nyolcasfogatban húztak valamit. Beszéd, nógatás, cifra káromkodás hallatszott. A hóviharon keresztül, mint sűrű ködben, fel-felbukkantak az emberek és lovak szürke sziluettjei. Grigorij a négyes sorokba befogott lovak láttán kitalálta: „Üteg... Csak nem a vörösök?" Erre a gondolatra kétszerte szaporábban vert a szíve, de ahogy jobban latolgatta a dolgot, megnyugodott.

A szétforgácsolódott tömeg messze kikerülte a lék égre tátott torkát, és lassan közelgett a falu felé. De a kapaszkodónál az elülső hajtótüzérek alatt beomlott a partszélen alámosott jég és egyik kerekével belerogyott. A szél elhozta a hajtótüzérek kiabálását, a szétmorzsolódó jég recsegését és a meg-megcsúszo paták sebesen pergő dobolását. Grigorij kiment a jószágudvarba, és óvatosan körülnézett. A lovasok köpenyén messziről felfedezte a hóval beszitált vállpántokat, külsejük alapján kozákokra ismert bennük.

Öt perc múlva öregebb tűzmester lovagolt be a kapun, széles tomporú, tagbaszakadt lova hátán. A lépcsőnél leszállt, a kantárszárat a korláthoz kötötte, és bement a házba.

— Kicsoda itt a gazda? — kérdezte köszönés után.

— Én — felelte Pantyelej Prokofjevics, és ijedten várta az utána következő kérdést: „Hát az emberek mért lézengenek itthon a házadban, mi?"

De a tűzmester csak széttörölgette öklével kacskaringósra csavart vállzsinórnyi hosszú bajuszát, és szép szóval kérte:

— Cimborák! Segítsetek kirántani a lékből a löveget, az Isten is megáld! A part szélén tengelyig rogyott belé... Biztosan van jó erős köteletek is. Ez milyen falu? Elkeveredtünk. Jelanszkajába kellett vóna menni, de úgy esett a hó, hogy az orra hegyét sem látta az ember. Utat tévesztettünk, a veresek meg mán a sarkunkat tapossák.

— Nem tudom, Isten látja a lelkem... — hebegte tétován az öreg.

— Mit kell itt tudni?! Ehun két markos kozák... Emberek is kellenek... segítség kell...

— Beteg vagyok — hazudta Pantyelej Prokofjevics.

— Micsoda dolog ez, testvérek?! — A tűzmester merev nyakkal, mint a farkas, fordult feléjük és nézett végig mindnyájukon. Hangja mintha megfiatalosodott, megércesedett volna. — Vagy nem kozákok vagytok? Szóval, csak hadd vesszen oda a seregkörzet hadiszere? Én maradtam ütegparancsnoknak, mer a tisztek szétszökdöstek, egy hete le sem szállok a lúrul, agyonfáztam, a lábom ujja sorra lefagyott mind, de én kockára teszem az életemet, nem hagyom faképnél az üteget! Tik meg... Pedig kár úgy szabadkozni! Ha szépszerével nem akartok segíteni, rögtön hívom a kozákokat, oszt — a tűzmester könnyező szemmel, tajtékzó haraggal üvöltötte — kényszeríteni fogunk benneteket, kutyák! Bolsevikok! Az anyátok mindenségit! Még téged is befogunk, öreg, csak ugrálj. Eredj, hídd a népet, ha meg nem jönnek, akkor, Istenemre mondom, visszajövök erre a tájra, oszt eltörülöm a föld színérül az egész falut...

Úgy beszélt, mint aki nem egészen biztos az erejében. Grigorij megsajnálta. Fogta a kucsmáját, és a dühbe gurult tűzmester tekintetét kerülve mogorván mondta:

— Ne óbégass! Nincs értelme! A kátyúból kisegítünk, de osztán eredj utadra Isten hírével.

Kötelet hurkoltak az ágyúkra, partra szállították az üteget. Sok nép csődült össze. Anyikuska, Hrisztonya, Ivan Tomilin, Melehovék és vagy tíz asszony partra tolta a lövegeket, a lőszeres ládákat a tüzérek segítségével, könnyítettek a lovakon, hogy fel tudjanak kaptatni a lejtőn. A jeges, fagyos kerekek nem forogtak, csak szántották a havat. Az elcsigázott gebék nehezen kapaszkodtak fel a legkisebb dombra is.

A kezelő legénység — fele már hazaszökdösött — gyalog vánszorgott az ágyú mellett. A tűzmester levette kucsmáját, meghajolt, köszönetet mondott a segítségért, aztán hátrafordult a nyeregben, és halkan vezényelte:

— Üteg, utánam indulj!

Grigorij nagy tisztelettel és tamáskodó csodálkozással nézett utána. Petro odalépett hozzá, és bajuszát rágcsálva mondta, mintha csak Grigorij gondolatára felelne:

— Hej, ha minden kozák ilyen lenne! Lám, így kell védeni a Csendes Dont!

— A bajuszkirályra mondod? A tűzmesterre? — kérdezte a fülig telefröcsköltt Hrisztonya. — Megládd: csak elcipeli az ágyúit, ahova kell! De hogy rám emelte a korbácsot, a nyavalya törje ki! Végig is cserdített vóna rajtam, mert nagyon el vót keseredve. Nem akartam jönni, de osztán, megvallom, inamba szállt a bátorság. Ha nincs is posztócsizmám, azért csak kijöttem. Azt szeretném tudni, mire kell a tökfejűnek ez az üteg? Húzgálja, mint bolond Gyurka az ajtót: hasznát sem veszi, meg nehéz is, de azér cipeli...

A kozákok némán mosolyogva széledtek szét.

16

Az idő már délutánba hajlott, mikor messze, túl a Donon egy géppuska tompán ropogott két sorozatot, és elnémult.

Egy félóra múltán Grigorij, aki pillanatra sem tágított a nagyház ablakától, hátrahőkölt. A pofacsont bütykéig kék-hamuszürke szint öltött az arca.

— Itt vannak!

Iljinyicsna feljajdult, és az ablakhoz rohant. Az utcán nyolc lovas nyargalt laza csoportban. Ügetve értek a Melehov-udvarhoz, megálltak, szemügyre vették a doni átkelőhelyet, a folyó és a hegy közé szorult ösvény fekete szalagját. Kövér lovaik rövidre nyírt farkukkal csápolva csakúgy rúgták, fröccsentették hátra a hógöröngyöket. A falut felderítő lovas járőr eltűnt. Egy óra múlva léptek csikorgása, idegen ó-zó beszéd és kutyaugatás töltötte be Tatarszkot. A gyalogezred szánkákra szerelt géppuskáival, szekérkaravánjával és tábori konyháival átkelt a Donon, és széthömpölygött az egész faluban.

Bármilyen félelmes volt is az ellenséges csapat benyomulásának első pillanata, a kacagós Dunyaska most sem tudta türtőztetni magát: mikor a járőr visszafordult, Dunyaska kötőjébe vihogott, és kiszaladt a konyhába. Natalja ijedt pillantással fogadta.

— Mi lelt?

— Jajj, Natasenyka? Jajj, aranyom! Úgy ülnek ezek a lovon, mint macska a köszörűkövön! Nyaklanak a nyeregbe előrehátra, hátra-előre. A karjok fityeg könyökbe. Mintha rongybul csinálták vóna úket, mindenük lötyög!

Olyan mesterien utánozta, milyen esetlenül izegtek-mozogtak a nyeregben a vöröskatonák, hogy Natalja a nevetéstől fuldokolva szaladt az ágyhoz, a párnára rogyott, belefúrta arcát, nehogy magára vonja ipa dühös figyelmét.

Pantyelej Prokofjevicset sűrű remegéssel lelte a hideg. Teljesen céltalanul tologatta ide-oda a kamrában a lócán a szurkos fonalat, árat, a nyírfából hasított faszögekkel teli bádogdobozt, és az üldözött vad összeszűkülő, rémült pillantásával tekingetett ki az ablakon.

A konyhában úgy helytelenkedett az asszonynép, mintha vesztét érezte volna: a bíborvörös Dunyaska könnytől nedves szemmel — úgy csillogott, mint a kutyaszőlő harmat hintette bogyója — mutatta Darjának, hogy ültek a nyeregben a vöröskatonák. Öntudatlan cinizmussal trágár célzást csempészett ütemes mozdulataiba. Darja festett szemöldökének meredek ívű patkója szabálytalanná töredezett a ki-kirobbanó kacagástól. Rekedten, fulladozva hahotázott.

— Biztosan lyukasra dörzsöli az ületet!... Ez osztán a lovas!... A kápát is meghajlítja!...

Az asszonyok kacagása egy pillanatra felvidította még Petrót is, aki kétségbeesett arccal lépett ki a szobából.

— Furcsa nézni, hogy' lovagolnak? — kérdezte. — Azok nem sajnálják a lovat! Ha feltörik a hátát, másikat kötnek el magoknak. Muzsikok! — Végtelen megvetéssel legyintett. — Tán először lát életében lovat: „Lovagolunk egy kicsit, hamarább odaérünk." Az apjuk még a keréknyikorgástul is félt, űk meg hogy virtuskodnak a nyeregbe!... Hej-hej! — Megropogtatta ujjait, és a szoba ajtajának ütődött.

A vöröskatonák tömegestül özönlöttek végig az utcán, csoportokra szakadoztak és betértek — egyik ebbe, másik abba az udvarba. Anyikuska verécéjén hárman kanyarodtak be. Öten — köz-

tük egy lovas — Asztahovék házánál maradtak le, a többi öt pedig a Melehovék portája felé tartott a sövény mentén. Elöl simára borotvált, alacsony, idősebb vöröskatona haladt. Orra lapos, orrlyukai szélesek. Az egész ember csupa ügyesség. Tartása katonás. Rögtön látszott, hogy öreg frontharcos. Legelőbb ő lépett a Melehov-udvarba. Megállt a lépcsőnél, egy pillanatig fejét lehajtva nézte, hogy csörömpöl a láncon a sárga kutya és majd megfullad az ugatásban. A vöröskatona lekapta válláról a puskát. A durranás fehér zúzmaport repített le a háztetőről. Grigorij a fojtogató inggallért igazgatva nézett ki az ablakon, és látta, hogy a kutya őrült, halálos kínban hempereg a havon, vérfoltokat ejt rajta, és mardossa átlőtt oldalát meg a vasláncot. Grigorij hátranézett, megpillantotta az asszonyok arcát, melyet halvány fehérre mosott a félelem, meglátta anyja ájult szemét. Kucsma nélkül, hajadonfőtt lépett ki a pitvarba.

— Hagyjad! — kiáltotta utána apja elváltozott hangon.

Grigorij kitárta az ajtót. A küszöbre csengve pottyant egy üres hüvely.

A kisajtón egy más után léptek be a hátramaradt vörösgárdisták.

— Mér lűtted agyon azt a kutyát? Bántott az téged? — kérdezte Grigorij, és megállt a küszöbön.

A vöröskatona tág orrlika mohón szippantotta be a levegőt, kékre borotvált vékony ajkának szöglete lefelé csúszott. Hátranézett, előreszegezte puskáját.

— Mi közöd hozzá? Sajnálod? De én nem sajnálok rád pocsékolni egy golyót. Azt akarod? Állj a falhoz!

— No-no, ne bolondozz, Alekszandr! — mondta egy rőt szemöldökű, termetes vöröskatona nevetve, és odament hozzájuk. — Adj Isten, gazduram! Láttatok már vörösöket? Befogadtok kovártélyra? Agyonlőtte a kutyátokat? Kár!... Gyertek be, elvtársak...

Grigorij utoljára lépett be. A vöröskatonák vidáman köszöntek, lecsatolták bornyújukat, japán bőr tölténytáskájukat, egy halomba az ágyra dobálták köpenyüket, meleg, vattás ujjasukat, kucsmájukat. És nemsokára az egész ház megtelt méregbüdös, pálinkaízű, átható katonaszaggal, az emberi izzadság, dohány, olcsó szappan és fegyverolaj szétválaszthatatlanul egybeolvadt bűzével, messzi utak szagával.

Akit Alekszandrnak szólítottak, asztal mellé ült, rágyújtott egy

cigarettára és mintha megkezdett beszélgetést folytatna Grigorijjal, megkérdezte:

— A fehérek közt voltál?

— Igen..

— No lám... Rögtön megismerem én a baglyot reptéről, téged meg a taknyos orrodról. Hófehérke! Tisztecske! Aranypántos!

Orrlyukából vaskos oszlopban fújta ki a füstöt, átfúrta hideg, mogorva szemével az ajtófélnél álló Grigorijt, és nikotinos, bogárhátú körmével folyton fricskázgatta cigarettáját.

— Szóval tiszt vagy? Valld be! Az egyenes tartásodról látom. Biztosan végigharcoltad a német háborút.

— Tiszt vótam.

Grigorij erőltetve mosolygott, de mikor észrevette, hogy Natalja ijedten, rimánkodva néz rá oldalról, elkomorodott, és megremegett a személdöke. Bosszankodott magára a mosolya miatt.

— Kár! Kiderül, hogy nem a kutyát kellett volna agyonlőni...

A vöröskatona Grigorij lába elé dobta a cigarettacsutkát, és a többiekre kacsintott.

És Grigorij megint érezte, hogy ajkát akarata ellenére mosoly görbíti félre, restelkedő, könyörgő mosoly. Elvörösödött szégyenletében: restellte gyöngesége önkéntelen megnyilvánulását, melyet ő maga sem tudott megérteni. „Akár a pákász kutya, ha gazdája szeme elé kerül" — perzselte szégyennel a gondolat, és egy pillanatra pontosan felmerült szeme előtt a kép: ugyanilyen mosolyra húzta fekete atlaszajkát a most agyonlőtt fehérmellű kutya, amikor ő, Grigorij, a gazdája, életének és halálának ura, odament hozzá, és a kutya hátára hengeredve kivicsorította fiatal metszőfogait, csóválta bolyhos, rőt farkát...

Pantyelej Prokofjevics még mindig azon a felismerhetetlenül elváltozott hangon kérdezte: nem akarnak-e vacsorázni a vendégek. Mert akkor szól a gazdasszonynak...

Iljinyicsna feleletet sem várva rohant a kemencéhez. A piszkavas remegett kezében, és sehogy sem tudta felemelni a káposztalevessel teli fazekat. Darja lesütött szemmel terített. A vörösgárdisták keresztvetés nélkül ültek asztalhoz. Az öreg titkolt undorral, borzongva figyelte őket. De nem bírta ki: végül is megkérdezte:

— Nem imádjátok az Istent?

Alekszandr ajkán most suhant át először valami mosolyféle.

— Neked sem ajánlom, öreg — felelte. A többiek egyszerre elnevették magukat. — Mi már rég elküldtük a fenébe a magunk isteneit... — Félbeszakította magát, összevonta szemöldökét. — Isten nincs. Csak a bolondok hisznek benne. Azok imádják ezeket az ócska deszkákat.

— Igen, igen... A művelt emberek persze mán eljutottak odáig — helyeselt ijedten Pantyelej Prokofjevics.

Darja egy-egy kanalat tett mindegyikük elé, de Alekszandr félretolta a magáét.

— Talán akad olyan is, amit nem fából faragtak. Csak az hiányzik még. hogy összeszedjen az ember valami ragályos betegséget! Kanál ez? Kutya marta fadarab!

Darja robbant, mint a puskapor.

— Ha utáljátok a mását, tartsatok magatoknak kanált.

— Ne nyelvelj, menyecske! Nincs más kanál? Akkor adj tiszta edénytörlőt, megtörülöm benne.

Iljinyicsna eléjük tette a scsit egy nagy tálban.

— Előbb kóstold meg, mama — kérte a vöröskatona.

— Mér egyek én scsit? Tán túl sós? — ijedt meg az öregasszony.

— Kóstold meg, kóstold meg! Nem szórtál-e bele egy kis port a vendégeknek, hogy örökre elaludjanak tőle?...

— Meríts egy kanállal! — parancsolta szigorúan Pantyelej Prokofjevics, és összeszorította ajkát. Behozta a kamarából a csizmadiaszerszámot, az ablak mellé tolt egy égertönköt, amelyet széknek használt, csirizt kevert egy kis üvegtálban, és az ócska csizmát lábszíjjal leszorítva a tuskóra telepedett. Többé nem szólt bele a társalgásba.

Petro nem búját elő a nagyházból. Ott ült a gyermekekkel Natalja is. Dunyaska a kemencéhez lapulva botost kötött, de mikor az egyik vöröskatona kisasszonynak szólította, és vacsorázni hívta, kisomfordált a szobából. A beszélgetés elcsitult. Vacsora után rágyújtottak a vörösök.

— Rá lehet itt gyújtani? — kérdezte a rőt szemöldökű.

— Elég pipás van ebbe a házba úgyis — felelte Iljinyicsna.

Grigorij nem fogadta el a kínált cigarettát. Egész belseje reszketett, szívét fojtogató hullám öntötte el, valahányszor arra tekintett, aki agyonlőtte a kutyát, és mindig kihívóan, pimaszul viselkedett Grigorijjal szemben. Úgy látszik, mindenáron összetűzést

akart, folyton kereste az alkalmat, hogy elevenére tapintson Grigorijnak, és beszélgetésre bírja.

— Melyik ezredben szolgált a nagyságos úr?

— Egyikbe is, másikba is.

— Hány vöröset ölt meg?

— Háborúba nem olvassák azt. Ne gondold, elvtárs, hogy tisztnek születtem. Csak a német háborúban léptettek elő tisztté. Vitézségemért kaptam én ezeket a sávokat...

— Tisztnek nem vagyok elvtárs! A magadfélét falhoz szoktuk állítani. Én — szegény bűnös — magam is a célgömbre ültettem néhányat.

— Tudod, mit mondok, elvtárs?... Helytelenül viseled magad: mintha harccal foglaltátok vóna el a falut. Pedig mink magunk hagytuk ott a frontot, beeresztettünk benneteket, tik meg mintha meghódított országba jöttetek vóna... Kutyát agyonlűni — nem nagy mesterség, fegyvertelen embert lepuffantani, sértegetni szintén könnyű dolog...

— Ne taníts engem! Ismerünk mi benneteket! „Otthagytuk a frontot!" Ha nem vertünk volna meg benneteket, akkor nem hagytátok volna ott. De hát tudok én veled másképp is diskurálni.

— Hagyjad, Alekszandr! Torkig vagyok már vele! — kérte a rőt szeműdökű.

De amaz már odalépett Grigorijhoz, tágra fújta orralyukát, és szuszogva, sípolva lélegzett.

— Jobb, ha nem bántasz, tiszt úr, mert baj lesz.

— Én nem bántom magát.

— De igen: bántasz!

Natalja benyitott, és elcsukló hangon szólította ki Grigorijt. Grigorij megkerülte a szemközt álló vöröskatonát, elindult, és megtántorodott az ajtóban, mint a részeg. Petro gyűlölködő, nyöszörgő suttogással fogadta:

— Mit csinálsz?... Mi az ördögnek állsz szóba vele? Mit kötekedtek? Tönkreteszed magad is meg bennünket is! Ülj le!... Erővel nyomta le Grigorijt egy ládára, és kiment a konyhába.

Grigorij tátott szájjal, mohón nyelte a levegőt, olajbarna orcájáról lesápadt a sűrű, feketés pirosság, és megfakult szeme gyenge fényt tükrözött.

— Grisa! Grisenyka! Drágám! Ne köss ki vele! — rimánkodott Natalja remegve, és befogta a gyermekek száját, mert kis híján elbőgték magukat.

— Mér is nem mentem el? — kérdezte Grigorij, és bánatosan nézett Nataljára. — Nem szólok többet! Hallgatok! De nem bírja a szívem elviselni...

Később jött még hozzájuk három másik vöröskatona is. Egy magas, feketekucsmás — nyilván a parancsnokuk — azt kérdezte:

— Hányan szálltak meg itt?

— Hét ember — felelte mindnyájuk helyett a vörös szemöldökű, végigfuttatva éneklő hangját a skála fokain.

— Itt lesz a géppuskás raj. Húzódjatok összébb.

Elmentek. És rögtön megnyikordult a kapu. Két szekér gördült be az udvarra. Az egyik géppuskát becipelték a pitvarba. Valaki gyufát gyújtogatott a sötétben, és dühösen káromkodott. A színben cigarettáztak, a szérűn tüzet gyújtottak, hogy lássanak szénát húzni, de a háziak közül nem ment ki senki.

— Kimehetnél megnézni a lovakat — suttogta Iljinyicsna, amint elhaladt az öreg előtt.

Pantyelej Prokofjevics csak vállat rándított, de nem ment ki. Egész éjjel csapkodták az ajtókat. Fehér pára gomolygott a menynyezet alatt, és harmatnak csapódott le a falra. A vöröskatonák a nagyházban, a padlóra vetettek ágyat maguknak. Grigorij behozott és alájuk terített egy pokrócot, párnának meg a ködmönét adta oda nekik.

— Magam is szógáltam eleget, tudom, mi az — mondta engesztelő mosollyal annak, aki ellenséget sejtett benne.

De a vöröskatona tág orrlyuka megint megremegett, pillantása engesztelhetetlenül siklott végig Grigorijon...

Grigorij és Natalja ugyanabban a szobában feküdt le az ágyra. A vöröskatonák a fejük alá tették a puskát, és egymás mellé feküdtek a pokrócon... Natalja el akarta oltani a lámpát.

— Ki kért rá, hogy eloltsd a lámpát? — kérdezték tőle fenyegetően. — El ne merd oltani! Lejjebb csavarhatod a belet, de a világnak égni kell egész éccaka.

Natalja a lábuknál fektette le a gyermekeket, ő maga pedig ruhástul, a fal felé fordulva feküdt le. Grigorij hátratette egyik kezét a tarkója alá, és némán feküdt.

„Ha elmenekültünk volna — gondolta Grigorij, összecsikorgatta a fogát, és szívéhez szorította a párna csücskét — ha elmenekültünk volna, most szétfeszítenék Nataskát ezen az ágyon, és megpocsékolnák, mint valamikor Lengyelországban Franyát..."

Valamelyik vöröskatona elbeszélésbe fogott, de az ismerős hang

félbeszakította, és várakozó szünetekkel csendült meg a derengő félhomályban:

— Ej, de unalmas így, menyecske nélkül! Az embernek csurog a nyála... De a házigazda — tiszt... Azok pedig az ilyen egyszerű embereknek, akiknek folyik a takony az orrukból, persze nem engedik át az asszonyaikat... Hallod, gazda?

Valamelyik vöröskatona már horkolt, valaki álmosan elnevette magát. A rőt szemöldökű hangja fenyegetően harsant fel:

— Na, Alekszandr, én már meguntam, hogy csitítgassalak. Minden szálláson botrányt csapsz, duhajkodol, beszennyezed a vöröskatona nevet. Ez nincs rendjén! Rögtön megyek a biztoshoz vagy a századparancsnokhoz. Hallottad? Lesz hozzád néhány szavunk.

Dermedt csend keletkezett. Csak azt lehetett hallani, hogy a vörös szemöldökű dühös szuszogással húzza fel a csizmáját. Egy perc múlva kiment, becsapta az ajtót.

Natalja nem bírta tovább, hangosan sírva fakadt. Grigorij reszkető kézzel simogatta a fejét, izzadt homlokát és nedves arcát. De jobbjával nyugodtan babrált a saját mellén, ujjaival gépiesen gombolgatta hol ki, hol be az alsó ing pitykéit.

— Hallgass. hallgass! — súgta alig hallhatóan Natalja fülébe. És ebben a pillanatban szentül meg volt győződve, hogy képes bármilyen lelki megpróbáltatásra, megalázásra, csak megmentse életét és övéiét.

Gyufaláng világította meg a felálló Alekszandr arcát, orra széles cimpáját, száját, melyhez hozzátapadt a cigaretta vége. A sokhangú hortyogáson át hallani lehetett, amint halkan dörmögött, és sóhajtozva öltözni kezdett.

Grigorij türelmetlenül fülelt. Lelkében végtelen hálát érzett a vörös szemöldökű iránt; örömében megrezzent, mikor lépteket hallott az ablak alatt, és az ismerős hang megütötte a fülét.

— Folyton kötekedik... bajt kever... biztos elvtárs...

A léptek a pitvarban koppantak, megnyikordult, kinyílt az ajtó. Egy fiatal hang parancsolóan szólt, mintha vezényelne:

— Alekszandr Tyurnyikov, öltözz fel, és rögtön gyere innét. Az én szállásomon fogsz aludni, reggel pedig bíróság elé fogunk állítani — vöröskatonához méltatlan viselkedésedért.

Grigorij szeme találkozott a vörös szemöldökű katona mellett az ajtónál álló, fekete bőrkabátos ember jóindulatú tekintetével.

Külseje szerint fiatal és fiatalosan szigorú volt. Túlságosan

nyomatékos keménységgel szorította össze alig ütköző legénytollal szegélyezett ajkát.

— Nyűgös vendég került a házhoz, elvtárs? — fordult Grigorijhoz, és szinte észrevétlenül mosolygott. — No, most már alhattok, holnap majd megszelídítjük. Minden jót. Gyerünk, Tyurnyikov!

Mikor elmentek, Grigorij megkönnyebbülten sóhajtott fel. Másnap a rőt szemöldökű megfizetett a szállásért, eledelért. Szándékosan tovább vesztegelt még egy darabig.

— Ne haragudjatok ránk, gazduraim. Ez az Alekszandr egy kicsit olyan hőbörgős természetű. Tavaly Luganszkban — mert luganszki születés! — szeme láttára lőtték agyon az anyját meg a húgát a tisztek. Azért lett ilyen izgága... No, köszönöm. Minden jót. Igaz is, a gyermekekről majd elfelejtkeztem! — És a gyermekek leírhatatlan örömére előhúzott a hátizsákjából és kezükbe dugott egy-egy szem piszkos, szürke kockacukrot.

Pantyelej Prokofjevics megindultan pillantott unokáira.

— Ez osztán az ajándék! Másfél éve színét se láttuk a cukornak... Isten fizesse meg, elvtárs!... Köszönjetek a bácsinak! Poljuska, köszönd meg szépen!... Hát mér vadóckodol, te kis durcás, mit állsz ott?

A vöröskatona elment, az öreg meg dühösen ripakodott Nataljára:

— Micsoda neveletlenség! Legalább egy fánkot adtál vóna neki az útra. Jó ember ajándékát viszonozni kell! Énnye-énnye!

— Szaladj utána! — parancsolta Grigorij.

Natalja keszkenőt dobott a vállára, de már csak az utcán érte utol a vörös szemöldökűt. Zavarában elpirulva dugott egy fánkot a köpeny zsebébe, amely olyan mély volt, akár a pusztai kút.

17

Déltájt gyorsított menetben vonult át a falun a mcenszki 6. vörösszászlós ezred, közben elrekvirálta egyik-másik kozák katonalovát. Messze túl a dombon, hatalmas hullámokban, ágyútűz mennydörgött.

— A Csir mentén áll a harc — állapította meg Pantyelej Prokofjevics.

Szürkületkor Petro is, Grigorij is többször kijárt az udvarra. Hallani lehetett, amint a Don partján, valahol Uszty-Hopjorszkaja

táján tompán bömböltek a lövegek, és egészen halkan (a fagyos földhöz kellett szorítania a fülét, hogy hallja az ember) ropogtak a géppuskák, mintha apró öltéssel varrták volna a levegőt.

— Ott is derekasan állják a sarat! Guszelscsikov tábornok vezeti ott a gundorovszkajai csapatokat — mondta Petro, leseperte a havat térdéről, kucsmájáról. — Elveszik a lovat mitüllünk is — tette hozzá egészen más ösvényre csapva. — A te lovad, Grigorij, takaros csikó, Isten az atyám, elviszik, megládd!

De az öreg már hamarább megsejtette a bajt. Mikor Grigorij elvezette a két katonalovat, hogy éjszakára megitassa, rögtön észrevette, mihelyt kívül ért velük az ajtón: mind a két csődör sántít a mellső lábára. Próbaképp megjáratta a magáét — erősen sántít. Ugyanúgy a Petro lova is. Kihívta bátyját.

— Lesántította valaki a csődöröket, a kutya mindenét! A tied a jobbra, az enyém a balra biceg. Egyik se rúgta le magát... Tán csak nem ótvar?

A csődörök a lilás havon, a halvány esti csillagok alatt lekókadó fejjel álltak. Nem volt kedvük rakoncátlankodni, hiába pihentek annyit, nem rúgkapáltak türelmetlenül. Petro meg akarta gyújtani a mécsest, de az öreg a szérűről jövet megállította.

— Minek az a mécses?

— Lesántult a két csődör, apám. Biztosan körömfekély.

— Hát osztán? Baj az a kis fekély? Vagy inkább felnyergelje, oszt elnyargaljon rajta valamék muzsik?

— Nem, nem olyan nagy baj...

— Mondd meg Griskának, hogy én csináltam nekik azt a fekélyt: fogtam a kalapácsot, csülök alá vertem egy-egy szeget, most osztán sántítani fognak, míg át nem halad felettünk a front.

Petro fejcsóválva rágcsálta bajuszát. Odament Grigorijhoz.

— Kösd a jászol mellé. Apám sántította meg őket — szántószándékkal.

Az öreg ötlete mentette meg a lovakat. Éjjel megint faluszerte zúgott a lárma. Az utcákon lovasok nyargalásztak. A gidres-gödrös és sima helyeken egyaránt fülsértően csörömpölve, egy üteg döcögött végig az utcán, és befordult a térre. A 13. lovasezred állapodott meg a faluban éjszakára. Melehovékhoz az imént toppant be Hrisztonya. Leguggolt, rágyújtott.

— Tinálatok nincs vörös ördög? Nem alszik itt egy sem?

— Egyelőre megkímélt bennünket az Isten. Tennap milyenek

vótak! Az egész házat telebüdösítették avval a muzsikszaggal! — dünnyögte Iljinyicsna elégedetlenül.

— Nálam vótak... — Hrisztonya hangja suttogássá halkult, óriási tenyere élével megtörölte a könny áztatta szeme alját. De aztán megrázta hatalmas, bográcsnyi fejét, krákogott egyet és mintha megszégyellte volna magát könnyei miatt.

— Mi lelt, Hrisztonya? — kérdezte nevetve Petro. Életében először látott könnyet Hrisztonya szemében. Ezek a könnyek keltettek benne olyan vidám hangulatot.

— Elvették a feketét... Rajta harcoltam végig a német háborút... Jóba-rosszba együtt vótunk. Olyan vót az, mint az ember, sőt okosabb... Magam nyergeltem fel is. „Nyergeld meg — azt mondja a veres — mert nekem nem engedi magát." — „Mid vagyok én neked — mondom — egész életedbe én fogom nyergelgetni, mi? Ha elvetted — mondok — hát bánjál vele temagad." Felnyergeltem. Ha még legalább ember lett vóna a talpán!... Csutak! Kődökömig sem ért, a lábával meg nem tudott felhágni a kengyelbe... Odavezette a grádicsho, úgy mászott a hátára... Bőgni kezdtem, mint a gyermek. „Na — mondom az asszonynak — ezér étettem-itattam, ápoltam..." Hrisztonya megint sziszegő, sebes suttogásra fogta a hangját, és felállt. — Félek a lúólra ránézni is! Kihalt a házam tája...

— Nekem jó! Három lovat lűttek ki alólam. Ez a negyedik; ezt mán nem lesz olyan könnyű...

Grigorij hirtelen fülelni kezdett. Odakint hóropogás, kardcsörömpölés és fojtott „hóha" kiáltás hallatszott.

— Jönnek mihozzánk is. Szag után, mint a hal! Átkozottak! Vagy besúgta valaki?...

Pantyelej Prokofjevics izegni-mozogni kezdett; a keze mintha feleslegessé vált volna, nem tudta, hova tegye.

— Gazda, hé, gyere ki!

Petro vállára dobta a posztókaftánt, és kiment.

— Hol vannak a lovak? Vezesd elő!

— Én nem bánom, de fekélyesek, elvtárs!

— Hogyhogy fekélyesek? Csak vezesd elő! Nem ingyen kell nekünk. Itt hagyjuk helyébe a magunkét.

Petro egyenként vezette ki a lovakat az istállóból.

— Ott a harmadik is. Hát azt mért nem vezeted elő? — kérdezte az egyik vöröskatona, aki lámpással világított.

— Magkanca. Vemhes. Öreg is mán, mint az országút...

— Ugyan! Hozd a nyerget!... Várj, csakugyan — sántítanak... Az úristenit, hova vezeted azokat a rokkant gebéket? Kösd vissza! — kiáltotta dühösen a lámpást tartó vöröskatona.

Petro a kötőfék után nyúlt, és elfordította a lámpástól arcát; ajkát ráncosra csücsörítette jókedvében.

— Hát a nyereg hol van?

— Az elvtársak elvették ma reggel.

— Hazudsz, kozák! Ki vette el?

— Bizonyisten!... Isten a tanúm, hogy elvették! A mcenszki ezred vonult itt keresztül, az vitte el. A nyergeket is meg a két hámot is.

A három lovas káromkodva vágtatott el. Petro lóveríték és lóhúgy szagával átitatva ment be. Kemény ajka összecsücsörödött. Nem minden dicsekvés nélkül veregette meg Hrisztonya vállát.

— Látod, így kell ezt csinálni! A lovak lesántultak, a nyerget meg elvitték, azt kell mondani. Ej, te!

Iljinyicsna eloltotta a lámpát, és tapogatva ment a nagyházba ágyalni.

— Tanyázzunk sötétbe, mert még vendéget hoz az ördög éccakára.

Ezen az éjszakán Anyikuskánál mulattak. A vöröskatonák kérték, hogy hívja meg a szomszédos kozákokat. Anyikuska el is ment Melehovékért.

— Hogy veresek? Hát baj az, hogy veresek? Azok tán nem keresztények? Ugyanolyan oroszok, mint mink. Bizonyisten. Akár hiszitek, akár sem!... Még sajnálom is őket... Mi bajom vélek? Van köztük egy zsidó. Az is ember. Mink Lengyelországba halomra öldöstük a zsidókat!... Hm! De ez nem sajnált tülem egy pohár pájinkát. Szeretem a zsidókat!... Gyerünk, Grigorij! Petya! Ne finnyáskodjatok!

Grigorij vonakodott menni, de Pantyelej Prokofjevics azt tanácsolta:

— Eredj, különben azt mondják: lenéz bennünket. Csak eredj, ne tarts haragot.

Kimentek az udvarra. A meleg éjszaka viharral fenyegetett. Pernye és trágyafüst szaga érzett a levegőben. A három kozák némán állt, aztán tovább indult. Darja a kiskapunál érte utol őket.

Antimonos festékkel feketére húzott szemöldöke, amely szárnyként ívelt homlokán, bársonyosan ragyogott a felhőkön átszűrődő halvány holdfényben.

— Le akarják itatni a feleségemet... Csakhogy nem válik be a számítás. Rajta tartom a szemem... — dörmögte Anyikuska. A kisüsti nekilódította a kerítésnek, a keskeny ösvényről a hófúvásra buktatta.

Lábuk alatt ropogott a porhanyós, szemcsés kék hó, mint a porcukor. Az ég szürke cihája kifeslett: kavarogva szakadt a hópehely.

A szél elsodorta a cigaretta tüzét, át- meg átszitálgatta a lisztes havat. A csillagok alatt mohón rontott a fehér tollú fellegnek (meredekre feszített mellel így tör a sólyom a hattyúra), és az elcsendesült földre hullámosan libegve szállingóztak a fehér pihék, belepték a falut, a kereszteződő utakat, a sztyeppet, ember és állat nyomát egyaránt...

Anyikuska házában fojtóvá fülledt a levegő. A lámpából koromfekete végű hegyes lángnyelvek csapnak ki, a dohányfüst miatt senki sem lát. A harmonikás vöröskatona szilajon recsegteti a „szaratovi" nótát, és hosszú lábát szétfeszítve úgy húzgálta a fújtatót, hogy majd elrepedt. A vöröskatonák, szomszédasszonyok a padokon ülnek. Anyikuskánét egy tagbaszakadt bácsi cirógatja; keki színű vattázott nadrágot, rövidszárú csizmát visel, amelyet múzeumba való óriási sarkantyú súlyosbít. Aprószőrű, szürke bárányból kucsmáját göndör tarkójára tolta, barna arcán izzadság gyöngyözik. Nedves, forró keze égeti Anyikuskáné hátát.

A menyecske már elkábult: szája nyálasan vöröslött; arrább húzódott volna, de kiveszett belőle az erő. Látja urát, látja az asszonyok mosolygós pillantásait, de valahogy még sincs ereje, hogy letolja hátáról a hatalmas kezet: mintha nem is volna benne egy csepp szemérem, részegen és elanyátlanodva nevet.

Az asztalon nyitott szájú butykosok állnak, az egész ház szeszgőztől bűzlik. Az abrosz — akár a pálinkás borogatás. A ház közepén, a földön, mint egy zöld ördög, pörög és ropja a muszka csűrdöngölőt a 13. lovas ezred egyik szakaszparancsnoka. Krómsavban cserzett csizmát visel, amelybe csak egyszeres kapca fér. Lovaglónadrágja tiszti szövetből készült. Grigorij a küszöbről nézi a csizmát, a lovaglónadrágot, és azt gondolja magában: „Tisztről húzta le..." Azután az arcra fordítja tekintetét: feketebarna, verítéktől fénylik, mint a hollószínű csődör tompora. Ke-

rek fülkagylója szétáll, ajka vastag, lefittyenő. „Zsidó, de ügyes!", állapítja meg magában Grigorij. Neki is, Petrónak is öntöttek a kisüstiből. Grigorij módjával iszogatott, de Petro mihamar megpityókosodott. Egy óra múlva már mesterien cifrázta a ház földjén a kozák táncot, fel-feltépte csizmája sarkával a port és rekedten biztatta a harmonikást: „Szaporábban, hé, szaporábban!" Grigorij az asztalnál ült, és tökmagot recsegtetett. Mellette termetes szibériai géppuskás tanyázott. Redőkbe fintorította gyermekien kerek arcát, lágyan beszélt, az affrikátákat selypítve ejtette ki; c helyett mindig sz-et mondott: szigaretta, szipó.

— Kolcsakot tönkrevertük. A ti Krasznovotoknak is odagyújtunk, ahogy kell — és kész. Úgy bizony! Aztán gyerünk szántani, föld van rengeteg, csak el kell venni, kényszeríteni kell, hogy teremjen. A föld olyan, mint az asszony: jószántából nem adja magát, erőszakkal kell elvenni. Aki pedig utunkba áll — agyon kell ütni. Nekünk nem kell a tietek. Csak egyenlővé kell tenni mindenkit...

Grigorij helyeslően bólogatott, de alattomban folyton fürkészte a vöröskatonákat. Aggodalomra látszólag nem volt semmi ok. Biztató mosollyal mind Petrót bámulta, kerek, ügyes, kiszámított mozdulataiban gyönyörködött. Egy józan hang lelkesen kiáltotta: „A kutyafáját! Ez mán derék!" De Grigorij véletlenül magán kapta egy göndör hajú vörös őrmester figyelmesen hunyorgó tekintetét. Abbahagyta a poharazást, és állandóan résen volt.

A harmonikás polkára gyújtott. Karról karra szálltak a menyecskék. Az egyik meszes hátú vöröskatona támolyogva unszolt táncra egy fiatal asszonykát — Hrisztonyáék szomszédját, de a menyecske szabadkozott, kézbe kapta rakott szoknyája alját, és átfutott Grigorijhoz.

— Gyere táncolni!

— Nincs kedvem!

— Gyere, Grisa! Gyönyörű virágszálam!

— Ne bolondozz! Nem megyek!

A menyecske kabátja ujjánál fogva ráncigálta, és erőltetve nevetett. Grigorij durcásan csökönyösködött, de mikor észrevette, hogy az asszony kacsintott, mégis felállt. Fordultak vagy két kört. Amikor a harmonikás ujja a mély billentyűkre csúszott, az asszony kileste a pillanatot. Grigorij vállára hajtotta fejét, és alig hallhatóan súgta:

— Összebeszéltek, hogy eltesznek láb alól... Valaki elárulta,

hogy tiszt vagy... Menekülj! — Aztán hangosan rikkantotta: — Jaj, de szédül a fejem!

Grigorij felvidult. Odalépett az asztalhoz, felhörpintett egy csupor pálinkát.

— Petro berúgott? — kérdezte Darjától.

— Kis híján. Felöntött a garatra. Alig áll a lábán.

— Vezesd haza!

Darja elvezette Petrót; férfias erővel állta lökdösődését. Nyomban utánuk kiment Grigorij is.

— Hova, hova? Hova mégy? Csókolom a kis kacsód, ne menj még!

A tökrészeg Anyikuska Grigorijhoz tapadt, de Melehov olyan szemmel nézett rá, hogy Anyikuska széttárta karját, és oldalt tántorodott.

— Jó mulatást a tisztes társaságnak! — rázta Grigorij a kucsmáját a küszöbön.

A göndör hajú válla rezzent egyet, megigazította övét, és utána ment. A tornácon Grigorij arcába lihegve, vad, világos szemét villogtatva, suttogó hangon kérdezte:

— Hová mégy? — és beleragódzott Grigorij köpenye ujjába.

— Haza — felelte Grigorij. Meg sem állt, maga után vonszolta a vöröskatonát. Izgatott örömmel döntött: „Engem ugyan nem fogtok el élve!"

A göndör hajú bal kézzel csimpaszkodott Grigorij könyökébe. Súlyosan zihálva lépkedett mellette. A kiskapunál megálltak. Grigorij hallotta, hogy nyikorog az ajtó, a vöröskatona jobb keze csípőjét kezdte tapogatni, körme a revolvertok födelét karcolászta. Grigorij egy másodpercre közvetlen közelről megpillantotta az idegen tekintet villanó, kék pengéjét, aztán megmoccant, elkapta a revolvertáska csatját cibáló kezet. Nyögve szorította meg csuklóban, iszonyú erővel húzta jobb vállára, előrehajolt, és míg régen elsajátított fogással átdobta magán a nehéz testet, lefelé rántotta a kart. A hangos roppanásból megérezte, hogy a könyökizület elpattant. A szőke báránybodros fej belefúródott a hófúvásba.

Grigorij a sövény tövébe le-lekushadva rohant a közön a Don felé. Lába ruganyosan fel-felpattanva vitte a lejtő felé... „Csak ne legyen ott valami őrség, egérutat nyerek..." Egy másodpercre megállott: hátul tisztán lehetett látni Anyikuska egész udvarát. Lövés. Ádázul süvölt el mellette egy golyó, mint a ragadozó madár. Újabb durranások. Lerohant a meneteles parton, és a fekete

átkelőösvényen kocogott a Donon túlra. Már a Don közepén járt, amikor egy golyó vijjogva csapott mellette egy hólyagos, kör alakú jégtisztás kérgébe. A sok szilánk ráfröccsent, és égette nyakát, mint a szikra. Mikor átfutott a túlsó partra, visszanézett. A lövések úgy durrogtak, mintha karikással csergettek volna. Grigorijt nem fűtötte a megmenekülés öröme, sőt inkább zavarta a történtekkel szemben érzett teljes közömbösség. „Úgy pufogtattak utánam, mint a dúvad után! — gondolta gépiesen, és ismét megállt. — Nem fognak keresni, az erdőbe nemigen merészkednek... Hanem a karját derekasan megkúráltam! Persze kézzel akart kozákot fogni a gazember!"

A téli kazlak felé irányította útját, de óvatosságból elhaladt mellettük, vargabetűt csinált, mint a nyúl, ha portyázik. Elhatározta, hogy egy magános száraz gyékényboglyában hál. Széttúrta a tetejét. Lába alól vidramenyét siklott ki. Grigorij fejebúbjáig beleásta magát a rothadó szagú gyékénybe, és megremegett. Gondolat nem született benne. Csak úgy futtában, kelletlenül ötlött eszébe. „Nyergeljek-e holnap és átszökjek-e a fronton a mieinkhez?" — de nem talált rá feleletet, és megnyugodott.

Pitymallatkor dideregni kezdett. Kikukucskált a gyékényből. Felette vigasztalóan, repesve ragyogott a hajnalpír, és a kékes-fekete ég mély katlanjában — akár a Don sellőin — mintha előbukkant volna a mederfenék: a virradat előtti füstkék azúr a zeniten, meg a kihunyó csillagözön a peremén.

18

Átvonult felettük a front. A parázs harcok elmennydörögtek. Utolsó nap a 13. lovasezred géppuskásai távozásuk előtt széles hátú ukrán szánra állították Mohov gramofonját, sokáig hajszolták a tajtékos lovakat a falu utcáin. A gramofon rekedten sercegett, krákogott (a tölcsér széles torkába belehulltak a paták alól felrepülő hógöröngyök), a szibériai füles kucsmát viselő géppuskás hanyagul tisztítgatta a tölcsért, és ugyanolyan biztos kézzel bánt a danológép faragott forgatókarjával, mint a géppuskazávár fogantyújával. Hátul mint szürke verébraj tódult a szán után a gyermeksereg. Belefogództak a peremébe és úgy kiáltották: „Bácsi, tekerje meg aztat, amék fütyöl! Tekerje meg!" Két szerencsés lurkó a géppuskás térdén lovagolt; a vöröskatona a szü-

netekben, mikor nem forgatta a kart, egyujjú kesztyűjével gondosan és szigorúan törölgette a fiatalabbik legényke hámló orrát. amely csöpögött a hideg és a nagy boldogság miatt.

Azután hallani lehetett, hogy Uszty-Mecsetka környékén folynak a harcok.

Tatarszkon ritka hullámokban vonultak át a csapatvonatok, amelyek élelmiszer- és lőszerutánpótlást szállítottak a déli fronton küzdő 8. és 9. Vörös Hadseregnek.

Harmadnap küldöncök jártak házról házra, értesítették a kozákokat, hogy gyűlés lesz.

— Krasznovot, az atamánt fogjuk megválasztani! — tódította Antyip Hazugovics, amikor kilépett Melehovék udvaráról.

— Választani fogunk, vagy felülről ültetnek a nyakunkba valakit? — érdeklődött Pantyelej Prokofjevics.

— Majd ahogy lehet...

Grigorij és Petro ment el a gyűlésre. A fiatal kozákok teljes számban összegyűltek, de öreg nem mutatkozott. Csak Avgyejics, a Hazug, gyűjtött maga köré egy koszorú vigyorgó fiatalt. Arról hazudozott, hogy az ő házában egy vörös biztos kovártélyozott és ez unszolta őt, Avgyejicset, foglalja el a községparancsnoki hivatalt.

„Én — azt mondja — nem is tudtam, hogy maga őrmester, aki már a régi időkben szolgált; nagyon örülnék, öreg, ha vállalná ezt a hivatalt..."

— Milyet? Az csak olyan kűddki-híddbe hivatal lesz — vigyorgott Miska Kosevoj.

A többiek örömest támogatták:

— Ű lesz a komiszár kancájának a parancsnoka. Majd annak mosogatja a püspökfalatját.

— Feljebb, feljebb!

— Ha-ha-ha!...

— Avgyejics! Ide hallgass! Biztosan az élelmiszerszállító vonatozók közé kűd, kóstolgatni a sajtalan levest.

— Tik nem ismeritek a dógot tövéről hegyére... Amíg a komiszár szóval tartotta Avgyejicset, addig az ordinánc megmoncsolgatta a feleségét. Összevissza tapogatta azt a vén csoroszlyát. Avgyejics meg úgy hallgatta a komiszárt, hogy taknyanyála egybefolyt...

Avgyejics meredt szemmel nézett végig mindnyájukon, nagyot nyelt.

— Ki mondta ezt az utolsó szót?

— Én! — kiáltotta hencegve valaki hátulról.

— Láttatok mán ilyen piszok alakot? — Avgyejics megfordult, részvétet keresett, ami tüstént, bőségesen áradt feléje:

— Az szarházi, én mán régóta mondtam.

— Egész pereputtya ilyen szemét.

— Csak vónék fiatalabb... — Avgyejics orcája piros lett, mint a berkenyegerezd. — Vónék csak fiatalabb, majd megtanítanálak kesztyűbe fütyölni. Az egész famíliája hohol! Te taganrogi ukrán fattyú! Hohol pecér!...

— Mi az, Avgyejics, nem mégy ölre vele? Hiszen nádszál hozzád képest!

Inába szállt a bátorsága Avgyejicsnek...

— Fél, hogy kifeslik a kődöke a nagy erőlködésbe...

Állati bömbölés kísérte a méltóságosan visszavonuló Avgyejicset. A piacon csoportosan ácsorogtak a kozákok. Grigorij már régesrég nem látta Miska Kosevojt. Odament hozzá.

— Erőt, egészséget, cimbora!

— Adjon Isten!

— Hun tekeregtél olyan sokáig? Milyen zászló alatt nyögted le a szógálatot? — Grigorij elmosolyodott, megszorította Miska kezét, és mélyen belenézett kék szemébe.

— Ohohó! Én, pajtás. megfordultam a méneslegelőn is, a kalacsi fronton is: büntető századba osztottak be. Hun meg nem fordultam én! Alig tudtam hazavergődni. A fronton át akartam szökni a veresekhe, de jobban ügyeltek rám, mint szűzjányra a szülőanyja. Ivan Alekszejevics a minap beállít hozzám, szűr van rajta meg tábori felszerelés. „Na, azt mondja, szuronyt szegezz és — gyerünk." Én csak épp akkor érkeztem haza. „Csakugyan menekülni fogsz?" — kérdeztem. Vállát vonogatta: „Parancs — azt mondja. — Az atamán küldött értem. Hisz a malomba dógoztam, rajtam tartják a szemöket." Elbúcsúzott, útnak is indult. Azt hittem, csakugyan elmenekült. Másnap, mikor a mcenszki ezred mán átvonult, látom, előkerült. Ahun ireg-forog! Ivan Alekszejevics!

Ivan Alekszejeviccsel odajött Davidka, a molnár is. Davidka szájában sűrű, tajtékfehér fogsor villog. Davidka nevet, mintha megütötte volna a főnyereményt... Ivan Alekszejevics megszorongatta Grigorij kezét hatalmas, bütykös ujjaival, amelyekbe beleivódott a büdös gépolaj.

— Mi az, Grisa, itthun maradtál? — csettintett a nyelvével.

— Hát te?

— Az én helyzetem egészen más.

— A tiszti rangomra célzol? Próba-szerencse: itthun maradtam... Hajszál híján agyonlűttek... Amikor kergettek, lövődöztek rám — megbántam, hogy nem mentem el, de most megint nem bánom, hogy maradtam.

— Mér kötöttek beléd? A tizenharmadikba valók vótak?

— Azok. Mulattunk Anyikuskánál. Valaki besúgta, hogy tiszt vagyok. Petrót nem bántották, csak éngem... A vállpántok miatt tört ki a háborúság. Átszöktem a túlsó partra. Egy göndörhajúnak kicsit kificamítottam a karját... Ezér osztán berontottak a házba, mindenem elvitték az utolsó pitykéig. A buggyos nadrágjaimat is, az ujjasaimat is. Az maradt, ami rajtam van.

— Akkor kellett vóna melléjük szegődni, még Podtyelkov előtt. Most nem kéne pislogni, mint aki rossz fát tett a tűzre. — Ivan Alekszejevics savanyúan mosolygott, és cigarettára gyújtott.

A nép még egyre szállingózott. A gyűlést a Vesenszkajából érkezett Lapcsenkov tiszthelyettes, Fomin jobbkeze nyitotta meg.

— Kozák elvtársak! A szovjethatalom gyökeret vert kerületünkben. Meg kell szervezni az elöljáróságot, végrehajtó bizottságot, elnököt és helyettest kell választani. Ez az egyik kérdés. Ezenkívül tolmácsolom a kerületi szovjet parancsát is. Rövid, de velős: be kell szolgáltatni minden tűzfegyvert és vágó-szúró fegyvert is.

— Ez mán döfi! — szólt valaki hátul dühösen. Ezután hosszú, kínosan néma csend állt be.

— Kár, elvtársak, ilyeneket közbekiabálni! — Lapcsenkov kihúzta magát, és az asztalra tette a kucsmáját. — A fegyvert be kell szolgáltatni — megértettétek?! — mert arra nincs szükség a háznál. Aki pedig jelentkezik a szovjetek védelmére, annak úgyis adnak fegyvert. Három napon belül mindenki hozza be a puskáját. Mingyán hozzálátunk a választásokhoz. Az elnököt kötelezni fogom, hogy ezt a parancsot adja tudtul mindenkinek. Az atamántól el kell vennie a pecsétet meg a község pénzét.

— Űk adták nekünk ezt a fegyvert, hogy ráteszik a mancsukat?!...

A kérdező még be sem fejezte a mondatot, amikor egy emberként mindenki feléje fordult. Zahar Koroljov méltatlankodott.

— Mi a fenének kell a neked? — kérdezte egyszerűen Hrisztonya.

— Nekem nincs rá szükségem, de nem úgy szólt az egyezség, hogy lefegyverezzenek bennünket, ha átengedjük a kerületen a Vörös Hadsereget.

— Igaza van!

— Fomin mondta a nagygyűlésen!

— Magunk garasán vettük ezt a fegyvert!

— A német háborúból hazahoztam a puskámat, oszt most adjam oda?

— Mondd meg, hogy a fegyvert nem engedjük ki a kezünkből.

— Ki akarják fosztani a kozákságot! Fapitykét sem érek én puska nélkül! Meg se tudok moccanni. Olyan vagyok fegyver nélkül, mint az asszony a nyakig rántott pendelybe: puci.

— Kezünkbe marad a fegyver!

Miska Kosevoj illedelmes szót kért:

— Engedjétek meg, elvtársak! Csudálkozok rajta, hogy ilyen beszédeket kell hallani. Hadiállapot van nálunk, vagy nincs?

— Felőlem akár százszor is hadiállapot lehet!

— Ha pedig az van — kár sokat fecsegni. Vegye elő mindenki, szógátassa be! Hát mink nem így csináltuk, mikor elfoglaltuk a hohol falvakat?

Lapcsenkov megsimogatta kucsmáját, és nyomatékosan kijelentette:

— Aki ez alatt a három nap alatt nem szolgáltatja be a fegyvert, azt forradalmi bíróság elé állítjuk és agyonlőjük, mint ellenforradalmárt.

Egy pillanatnyi hallgatás után Tomilin, torkát köszörülgetve, rekedten megszólalt:

— Fogjunk hozzá a választásho!

Jelölteket állítottak. Összevissza kiáltoztak vagy tíz családnevet. A fiatalja közül valamelyik elkiáltotta magát:

— Avgyejicset!

De a tréfa nem aratott sikert. Először Ivan Alekszejevics jelölése ügyében szavaztak. Egyhangúan megválasztották.

— Ne is szavazgassunk tovább, kár az időér — ajánlotta Petro Melehov.

A gyűlés örömest ráhagyta, és Miska Kosevojt már szavazás nélkül választották meg az elnök helyettesévé.

A két Melehov és Hrisztonya még haza sem ért, amikor Anyi-

kuska feleúton már szembe jött velük. Hóna alatt cipelte a puskát meg a felesége kötőjébe csavart töltényeket. Amint észrevette a kozákokat, megrestellte magát, besurrant egy oldalsó közbe. Petro Grigorijra, Grigorij meg Hrisztonyára pillantott. Elmosolyodtak, mintha összebeszéltek volna.

19

A drága sztyeppen vad kozák táncot jár a keleti szél. A szárazereket befútta a hó. Színültig töltött minden gödröt, horhost. Se út, se ösvény. Környös-körül meztelen fehér síkság, amelyet keresztül-kasul nyaldosnak a szelek. A sztyepp mintha halva feküdne. Néha a magasban egy-egy holló átrepül felette. Vén, mint maga a puszta, mint a nyári út fölé emelkedő strázsahalom, amelyek hókucsmáját fejedelmi hódprémmel szegélyezi a fekete üröm. Elszáll a holló, suhogva szeli szárnyával a levegőt, torkából nyöszörgő károgást ejt. A szél messzi ragadja ezt a károgást, mely sokáig, szomorúan fog zúgni a sztyepp felett, mint óvatlan megpendített bőgőhúr az éji sötétben.

De a hó alatt mégis él a határ. Ott, ahol megfagyott hullámtengerként tarajlik a hótól ezüstös szántás, ahol mint dermedt fodrú tó felszíne, terül el az ősz óta fehér takaróval bevont föld — ott mohó, szívós gyökereivel a talajba kapaszkodva fekszik a fagytól megdőlt őszi rozs. Selymes-zölden, fagyott harmatcseppekben fürödve, fázósan lapul a porhanyó földhöz, szívja éltető fekete vérét és várja a tavaszt, a napot, hogy felkeljen, áttörje a megolvadó, pókháló-finom gyémántkérget s májusban buján kizöldüljön. És fel is kél, ha kivárja az időt! Verekedni fognak benne a fürjek, dalolni fog felette az áprilisi pacsirta. És ugyanúgy fog sütni rá a nap, ugyanúgy fogja ringatni a szellő. Egészen addig, míg a záporok, vad szelek marcangolta, duzzadt szemű, érett kalász le nem hajtja szakállas fejét, el nem terül a gazda kaszájának suhintására, alázatosan ki nem hullatja a szérűre a súlyos, dús szemet.

Az egész Donmellék rejtett, fojtott életet élt. Zavaros napok közelegtek. Fontos események álltak küszöbön. Fekete rémhír kúszott le a Don felső folyása mellől, végig a Csir, a Cuckan, a Hopjor, a Jelanka, a kozák falvakkal teleszórt nagy és kis folyók mentén. Azt rebesgették, hogy nem a front iszonyú, amely ha-

talmas hullámban hömpölygött át felettük, és a Donyec partján állapodott meg, hanem a rendkívüli bizottságok és törvényszékek. Azt beszélték: óráról órára várják őket a városokban, hogy Migulinszkajában és Kazanszkajában már meg is jelentek, és kurtánfurcsán, igazságtalanul elítélik a fehérek közt szolgált kozákokat. Nem számít mentségnek, hogy a felső-doniak otthagyták a frontot. A törvénylátás pedig már nem is lehetne egyszerűbb: vád, néhány kérdés, ítélet és géppuska-sorozattűz. Beszélték, hogy Kazanszkajában és Sumilinszkajában már nem egy kozák fej hányódik a rőzse közt, és a kutya sem törődik vele... A frontharcosok csak nevettek rajta: „Hazugság! Dajkamese. A tisztek tanálták ki! A kadétok mán régóta ijesztgettek bennünket a Vörös Hadsereggel!"

A sok mendemondát hitték is meg nem is. Azelőtt is sok hazugság terjedt faluról falura. A gyávábbját menekülésre ösztökélte a rémhír.

De mikor elvonult a front, sokan akadtak olyanok otthon is, akik nem tudtak aludni éjjel, akiknek túl forró volt a párna, kemény a derékalj, megunt a hites feleség.

Némelyik már sopánkodott is, hogy miért nem menekült a Donyecen túlra, de ami megtörtént, azon változtatni nem lehet, az elhullajtott könnyeket az ember nem szedheti fel...

Tatarszkban esténként összegyűltek a férfiak a közökön, elmondták, ki milyen újságot tudott, aztán indultak, hogy házról házra vándorolva pálinkát igyanak. Csendesen élt a falu és keserűen. Farsang elején csak egyszer csilingeltek a lakodalmas fogatok csengői: mikor Miska Kosevoj férjhez adta húgát. Még erről is maró gúnnyal pletykáltak:

— Ezek is jól kiválasztották, mikor csapjanak lagzit! Úgy látszik, nagyon rájok ért!

Az elöljáróság megválasztása után másnap az egész falu leszerelt, beszolgáltatta fegyverét az utolsó portáig. A Mohov-házban, amelyet a forradalmi bizottság számára foglaltak le, telerakták fegyverrel a meleg pitvart meg a folyosót.

Petro Melehov szintén bevitte a maga meg a Grigorij puskáját, két pisztolyt, kardot. A két testvér megtartott egy-egy tiszti revolvert, és csak azokat szolgáltatta be, amelyek még a német háborúból maradtak.

Petro megkönnyebbülten ért haza. A nagyházban Grigorij könyökig felgyürkőzve szedte szét és fürösztgette petróleumban két

puskazávárzat berozsdásodott alkatrészeit. A két puska a díványnál állt.

— Hát ez honnét került ide? — Petrónak még a bajsza is lekonyult ámulatában.

— Apám hozta, mikor eljött hozzám Filonovóba.

Grigorij összeszűkült szeme résében fényfoltocskák táncoltak. Hahotára fakadt, oldalát tapogatta petróleumtól csurgó kezével. De ugyanolyan hirtelen félbe is szakította a kacagást, és összecsattantotta fogát, mint a farkas.

— A puska még semmi! Tudod — suttogta, bár a házban nem volt senki idegen — apám az imént bevallotta — Grigorij megint elfojtott egy mosolyt — géppuskája is van.

— Ne beszélj! Honnét? Minek a?

— Azt mondja, hogy kozák szekerészektől kapta egy tömlő aludttejért, de én azt hiszem, hazudik a vén ördög! Biztosan lopta! Olyan, mint a ganétúró bogár, cipel-tipar mindent, azt is, amit fel sem bír emelni. Azt súgja nekem: „Géppuskám is van elásva a szérűn. Olyan rugó van benne, ami jó lenne vont kampónak is, de nem nyúltam hozzá." — „Minek az neked?" — kérdem. — „Arra a drága rugóra fájt a fogam, lehet, hogy jó lesz még valamire. Értékes holmi! Csupa vas..."

Petro dühbe gurult, a konyhába akart menni, apjához, de Grigorij lebeszélte.

— Hagyjad! Inkább segíts megtakarítani, összerakni a puskákat. Úgy sem árul el semmit.

Petro sokáig szuszogott, törölgette a csöveket, aztán elgondolkozva mondta:

— Lehet, hogy igaza van... jó lesz még valamire. Hadd üljön ott elásva.

Ezen a napon Ivan Tomilin hírül hozta, hogy Kazanszkajában egyre-másra végzik ki az embereket. Cigarettáztak a kemencepadkán, diskuráltak. Petro az egész beszélgetés alatt makacsul törte a fejét valamin. Nem volt hozzászokva, hát nehezen döcögött a gondolkozás; belegyöngyözött a homloka is. Tomilin távozása után kijelentette:

— Rögtön megyek Rubezsinbe, Jaska Fominhoz. Most otthun van, hallottam. Azt beszélik, övé a döntő szó a kerületi forradalmi bizottságban. Ez a kokas is csak úr a maga szemétdombján. Megkérem, hogy ha baj lesz, lépjen közbe.

Pantyelej Prokofjevics befogta a kancát a széles farú szánba.

Darja új subájába burkolózott, és sokáig sugdosott Iljinyicsnával. Együtt kiosontak a csűrbe, batyuval jöttek vissza.

— Ez micsoda? — kérdezte az öreg.

Petro hallgatott, Iljinyicsna meg súgva hadarta:

— Gyűtögettem egy kis vajat. Zsugorgattam a szűk napokra. De hát most kisebb gondom is nagyobb a vajnál. Odaadtam Darjának, hátha az a Fomin jobban kedvez majd Petyuskának, ha ajándékot kap a felesége. — Sírva fakadt. — Szógáltak, szógáltak, kockára tették az életüket, most meg még bajok esik azokér a pántokér...

— Kuss, ne csatorálj! — Pantyelej Prokofjevics dühösen döfte a szénába az ostort, és odament Petróhoz: — Ígérj neki egy kis búzát.

— Mi a fenének kéne annak az a búza?! — lobbant fel Petro. — Inkább menjen, vegyen Anyikuskától pájinkát. Ne búzát ígérgessen!

Pantyelej Prokofjevics egy vedres korsó gabonapálinkát hozott suba alatt, és elismerően nyilatkozott róla.

— Jó pájinka, az annya kiskésit! Miklós cár idejébe se főztek különbet.

— Mán beletorkoskodott a vén disznó! — támadt rá Iljinyicsna. De az öreg eleresztette a füle mellett, fiatalosan bicegett a házba, jóllakottan, kandúrosan hunyorogva krákogott, és megtörölgette ruhája ujjával ajkát, amelyet csakúgy égetett a pálinka.

Petro kihajtott az udvarból, és nyitva hagyta a kaput, mint valami vendég.

Ő is vitt ajándékot nagyhatalmú ezredtársának. A korsó pálinkán kívül öltönyre való békebeli seviotszövetet, pár csizmát, egy font rügyből vagdalt finom teát. Minderre Liszkiben tett szert, amikor a 28. ezred harccal bevette az állomást és szétszéledt a vagonokba, raktárakba — zsákmányolni... Ugyanakkor egy elfoglalt vonatról rabolt egy dáma-fehérneművel teli kosarat is.

Apjával küldte haza, aki el-ellátogatott a frontra. Ettől fogva Darja soha nem látott fehérneműkben pompázott. Natalját és Dunyaskát majd elöntötte a sárga irigység. A csudafinom külföldi patyolat fehérebb volt a hónál. Minden darabon selyemmel kivarrott címer és kezdőbetű díszlett. A bugyogón pazarabbul fodrozódott a csipke, mint a hullám habja a Donon. Ura

hazaérkezte után csipkés nadrágban feküdt le Darja az első éjszaka.

Petro lámpaoltás előtt elnézően nevetett rá:

— Férfigatyát húztál, azt viseled?

— Melegebb is, szebb is vagyok benne — felelte álmodozva Darja. — Nem is értesz hozzá: ha férfinak való, akkor mér nem hosszabb? Hát a csipke?!... Minek az a magadfélének?

— Az előkelő emberek biztosan fodros gatyát viselnek. Nekem bezzeg nem kell! Csak viseld — felelte Petro álmosan vakarózva.

Ez a kérdés nem nagyon érdekelte Petrót. De a következő napokban, valahányszor felesége mellé feküdt, óvatosan arrább húzódott, önkéntelen tisztelettel és nyugtalansággal nézte a csipkét, félt akár a kisujjával is megérinteni, és bizonyos elhidegülést érzett Darjával szemben. Sehogy sem tudta megszokni ezt a fehérneműt. Harmadik éjszaka dühbe gurult, és erélyesen követelte:

— Lökd a fenébe azt a bugyogót! Nem parasztasszonynak való az, viselni is alkalmatlan. Úgy fekszel itt, mint valami kegyelmes asszony! Olyan idegen vagy benne!

Reggel korábban kelt, mint Darja. Böhékelve, mogorván próbálgatta magára a bugyogót. Sokáig figyelmesen szemlélgette a galandot, a csipkét meg térden alul szőrös, meztelen lábát.

Megfordult, és véletlenül megpillantotta a tükörben hátul dús fodrokkal díszes képmását, köpött egyet, cifrát káromkodott, és ügyetlenül, mint a medve, kibújt a bő bugyiszárból. Lába nagyujjával beleakadt a csipkébe, majdnem nekiesett a ládának; most már komolyan megdühödött, széttépte a galandokat, és kikecmergett közülük valahogy.

— Mi az, mit csinálsz? — kérdezte Darja álmosan.

Petro sértődötten hallgatott, szuszogott, és sűrűn köpködött. A nadrágot pedig — amelyről senki se tudja, melyik nem használatára varródott — Darja még azon a napon betette a ládába (ott már hevert jó néhány holmi, amelynek egyik asszony se tudta semmi hasznát venni). Ezekből a heverő holmikból valamikor később rékliket akart varrni. De a szoknyákat ugyancsak kihasználta Darja. Ki tudja, miért, nagyon kurták voltak, de ravasz gazdasszonyuk úgy megtoldotta felül, hogy az alsószoknya hosszabb lett a hosszú felsőnél, és arasznyira kilátszott

a csipke. És Darja páváskodva jött-ment, a tapasztott padlót drága hollandi csipkével seperte fel.

Most is, amikor férjével vendégségbe indult, előkelő, pompás ruhába öltözött: vidraprémmel szegélyezett doni subája alól kilátszott az alsószoknya csipkefodra, felső gyapjúszoknyája finom volt és vadonatúj: hadd lássa az uborkafára felkapaszkodott Fominné, hogy ő ám nem holmi közönséges kozák asszony, hanem mégiscsak tiszt felesége.

Petro meg-meglóbálta az ostort, és ajkával ciccegve biztatta a vedlett gerincű hasas kancát, amely ügetésben kocogott a Don partján, a simára döngölt úton. Déltájt értek Rubezsinbe. Fomint csakugyan otthon találták. Tisztességgel fogadta Petrót, asztalához ültette. Vörös bajuszába mosolygott, amikor apja behozta Petro zúzmarás szánjáról a pálinkás butykost, amelyre körül szénatörek tapadt.

— Ejnye, kenyeres, de rég nem láttalak — mondta vontatott, kellemes basszushangon; a szoknyabolond Fomin oldalvást rásandított Darjára tágra meresztett kék szemével, és méltóságosan megpödörgette bajuszát.

— Magad is tudod, Jakov Jefimics, csapatok vonultak át, komoly idő járja...

— Az igaz. Asszony, hé! Egy kis ugorkát, káposztát, jó doni szárított halat ide.

A szűk szobát túl melegre fűtötték. A kemence tetején gyermekek hevertek: egy fiúcska — szakasztott az apja: ugyanolyan szélesen szétülő kék szeme van — meg egy kislány. Mikor kissé megmámorosodtak, Petro rátért a dologra.

— Azt mondják egyik faluba is, másikba is, hogy megjött a cseka, kutyául elbánik a kozákokkal.

— Az inzenszki 15. hadosztály hadbírósága Vesenszkajába érkezett. Na és? Neked mi bajod vele?

— Hogyhogy, Jakov Jefimics, hisz maga is tudja — tisztnek számítok. Pedig hát, mondhatni, csak látszatra vagyok tiszt.

— Hát osztán?

Fomin a helyzet magaslatán érezte magát. A mámor magabiztossá és hencegővé tette. Folyton nagyképűsködött, simogatta a bajuszát, mogorván nézett, mint egy hatalmas úr.

Petro azonnal kiismerte, nagyon anyátlannak tette magát, alázatosan, hízelegve mosolygott rá, de a magázásról észrevétlen visszatért a tegezésre.

— Együtt katonáskodtunk. Nem mondhatsz rullam semmi rosszat. Vagy ellenkeztem én valaha véletek? Soha, mióta élek! Isten a tanúm, én mindig a kozákot pártoltam!

— Tudjuk. Ne nyugtalankodj, Petro Pantyelejevics. Veséjébe láttunk mink mindegyiknek. Neked egy hajad szála sem görbül meg. De némelyiknek kamatostul visszafizetjük a kőccsönt. Némelyiknek megmarkolásszuk a torkát. Sok aljas szemét alak lapult meg itt. Nem menekültek el, de titokba forralnak valamit. Fegyvert rejtegetnek... Te beadtad a magadét? Mi?

Fomin a lassú beszédből olyan hirtelen csapott át támadásba, hogy Petro egy pillanatra kizökkent a kerékvágásból, észrevehetően arcába szökkent a vér.

— Te beadtad? Na, mi az? — zaklatta Fomin az asztalon áthajolva.

— Persze, hogy beadtam, Jakov Jefimics, ne is gondolj olyasmit... őszintén beszélek...

— Őszintén?! Iemerünk mink benneteket... Magam is idevalósi vagyok — részegen kacsintott, kitátotta lapos fogú, hatalmas száját. — Ha az ember gazdag kozákokkal paroláz, bicska legyen a másik kezében, különben leszúrják... Sunyi kutyák! Őszinte nincs köztök! Ismerem én az embereket. Eleget láttam! Áruló gazok!... De te azér ne félj, téged nem bántanak. Szavamat adom rá!

Darja hideget falatozgatott. Csupa udvariasságból nem evett kenyeret, pedig a gazdasszony szorgalmasan kínálgatta.

Petro alkonyattájban indult haza, vígan, teli reménnyel.

Miután Petrót útnak eresztette, nászurához, Korsunovhoz indult látogatóba Pantyelej Prokofjevics. Legutóbb a vörösök bejövetele előtt járt nála. Lukinyicsna akkor éppen útra készítette Mitykát, nagy nyüzsgés, rendetlenség volt a házban. Pantyelej Prokofjevics hamar haza is ment, mert feleslegesnek érezte magát. De ezúttal mégis úgy határozott: elmegy érdeklődni, nincs-e valami baj; meg elbúsulgatnak egy kicsit a beköszöntött nehéz időkön.

Nem egyhamar bicegett ki a falu túlsó végére. Grisaka apó fogadta az udvaron. Nagyon megvénült, sőt több foga ki is hullt. Vasárnap volt, és az aggastyán vecsernyére indult a templomba. Pantyelej Prokofjevics majd hanyatt esett, amikor megpillan-

totta az öreget: Grisaka apó kigombolt subája alatt ott díszelgett minden kereszt és kitüntetés, amit a török háborúban kapott; a vörös paszomány kihívóan ragyogott a régi szabású mundér állógallérján. Az öregesen lötyögős, oldalsávos salavárit gondosan beigazította fehér botosába. Kokárdás-ellenzős sapkáját egészen nagy viaszsárga fülekagylójáig húzta a fejébe.

— Mi az, édes bátyám? Öreg nászuram, megbolondult?! Ki visel keresztet, kokárdát ilyen időbe?!

— Mi? — Grisaka apó füléhez illesztette tenyerét.

— A kokárdát — mondok — vedd le! A kereszteket is akaszd le onnét! Tömlöcbe zárnak az ilyesmiér. Szovjethatalom alatt nem szabad viselni, tiltja a törvény!

— Én, kedves öcsém, hittel, igaz lélekkel szógáltam a magam fehér cárját. Ez a hatalom meg nem az Istentől van. Én nem ismerem el törvényesnek. Sándor cárnak hűséget esküdtem, de a muzsikoknak nem esküdtem, úgy bijon! — Grisaka apó mósztatott leffedt ajkával, megtörölte zöld hímporos bajuszát és a ház felé bökött botjával. — Mironho jöttél? Itthun van. Mityuskát útnak eresztettük: elmenekült. Óvd meg, egek királynéja!... A te fiaid itt maradtak? Mi? Éjnye, éjnye... Mivé fajul a kozák?! Pedig hát felesküdtek a kinevezett atamánnak. Szüksége vóna rájok a seregkörzetnek, ők meg a szoknya mellé kushadnak... Nataljuska megvan, nincs semmi baja?

— Nincs... A kereszteket vedd le — gyere vissza, öreg nászuram! Nem szabad most azt hordani. Istenem-uram, hát meghibbantál, öreg?

— Eredj Isten hírével! Nagyobbra nőj, ha éngem tanítani akarsz! Eredj dógodra!

Grisaka apó egyenest a rokon felé indult. Pantyelej Prokofjevics utat engedett neki, lelépett az ösvényről a hóba, hátranézett, és kétségbeesetten csóválta a fejét.

— Tanálkoztál a vitéz úrral? Micsoda istenverése még ez is! Hogy mér nem szólítja mán magáho a jó atya?! — Miron Grigorjevics szemlátomást apadt ezekben a napokban. Felállt nászurát köszönteni. — Magára aggatta a fityegőit, kokárdás sapkát csapott a fejébe, oszt elment. Erőnek erejével se lehetne lecibálni rulla. Olyan lett, mint a gyermek, nem vesz mán be a feje semmit.

— Hadd tőccse kedvét, úgyse sok ideje van mán hátra... Úgy

hallottuk, hogy Griskát el akarták tenni láb alól az ántikrisztusok. — Lukinyicsna az emberek mellé ült, és búsan tenyerébe támasztotta az állát. — Nagy baj történt, nászuram... Négy lovunkat elvették, csak a kanca maradt, meg a másodfű csikó! Kódussá tettek bennünket!

Miron Grigorjevics hunyorgott, mintha célozna. Egészen más hangon szólalt meg. Kifakadt belőle a megérett düh.

— Mi miatt omlott össze az életünk? Ki az oka? Ez a sátáni hatalom! Ez a ludas mindenbe, nászuram! Hát el lehet képzelni, hogy mindenkit egyenlővé tegyenek? Ha keresztre feszítenek, akkor sem hagyom helybe! Amióta élek, éjt nappallá téve robotoltam, szakadt rullam a veríték. Oszt most én éljek egyformán azokkal, akik a kisujjokat se moccantották meg, hogy kievickéljenek a nyomorúságbul? Nem úgy verik a cigányt! Váriunk egy kicsit! A takarékos, gyarapító embernek nyakát metszi ez a rendszer. Ezér esik ki a kezembül a munka: minek most gürcölni, kire dógozzék az ember? Máma összegyűjti, hónap jönnek, oszt besepernek mindent... Majd el is felejtem: a minap ittjárt egy mrihini cimborám, eldiskurálgattunk... A front ott van a Donyec mentén. De vajon kitart-e? Én, az igazat megvallva, folyton azt magyarázom a megbízható embereknek, hogy segítenünk kell a Donyecen túliaknak...

— De hogy segítsünk? — kérdezte Pantyelej Prokofjevics izgatott, suttogó hangon.

— Hogy segítsünk?! Rúgjuk fel ezt a rendszert. De akkorát rúgjunk rajta, hogy visszarepüljön a tambovi kormányzóságba. Csináljon egyenlőséget ott a muzsikok közt. Odaadnám minden vagyonom az utolsó cérnaszálig, csak elpusztíthatnám ezt a gaz ellenséget! Most kell ezt az emberek fejébe verni. Mer osztán késő lesz... Azt mondta a cimborám, nállok is mozgolódnak a kozákok. Csak eccerre hozzáfogni! — fuldokló, sebes suttogásra tért át: — A csapatok mán átvonultak, és hányan maradtak itt a veresek közül?! A tíz ujjomon megolvashatnám! Csak az elnökök maradtak minden faluba... Ezeknek a nyakát kitekerni — gyerekjáték. A vesenszkajaiakat pedig... — hogyha aprajanagyja csűstül rájok mászik — ízekre tépjük. A mieink nem hagynak cserbe bennünket, egyesülünk... Így van-e, nászuram.

Pantyelej Prokofjevics felállt. Minden szót gondosan latolgatva, óvatosan intette:

— Vigyázz, mert ha megcsúszol — csak bajt szerzel magad-

nak! Igaz, hogy a kozákok ingadoznak, de a nyavalya tudja, kihe húznak! Nem mindenkivel lehet mostanába ilyen dógokrul beszélgetni... A fiatalokat egyáltalán nem lehet megérteni, úgy élnek, mint a pocos kis macska, akinek még nem nyílt fel a szeme. Egyik visszavonult, a másik itthon maradt. Nehéz az élet! Nem is élet ez, hanem tömlöc.

— Ne aggódj, nászuram! — mosolygott leereszkedően Miron Grigorjevics. — Idegen előtt nem beszélek én így. Az emberek — birkák: ahová a vezérürü tart, oda megy az egész nyáj. Most is utat kell mutatni nékik! Fel kell nyitni a szemeket, lássák, miféle rendszer ez. Magától nem repül a szánkba a sült galamb. Kereken megmondom a kozákoknak: fel kell lázadni! Úgy hallom, kiadták a parancsot: minden kozákot fel kell akasztani sorba. Hát ezt hogy értsük?

Miron Grigorjevicsnek még a szeplője is elvörösödött.

— Ezt is megértük! Mi lesz még ebbül, Prokofjevics? Azt beszélik, megkezdődtek a kivégzések... Micsoda élet ez? Ládd, hogy omlott össze apránkint minden az utolsó esztendőkbe! Mán nem vót se petró, se gyufa — utoljára csak nyalánkságokat árult Mohov... Hát a vetés? Mennyit vetnek a régihe képest? A lovakat elvitték mind. Tüllem is elvették, mástul is... Elvenni persze mindenki tud, de tenyészteni ki fog? Nekünk azelőtt, siheder koromba nyolcvan lovunk vót. Emlékszel még rá, ugyi? Olyan sebeslábú lovak vótak azok, hogy a kalmüköt is utolérte rajtok az ember. Vót akkoriba egy hókás, sárga csődöröm. Nyulat tapostattam véle: megnyergeltem, kinyargaltam a határba, felvertem a nyulat a burján közt, száz ölnyire sem engedtem — agyontapostattam a lúval. Emlékszek rá, mintha máma történt vóna. — Miron Grigorjevics arcán meleg mosoly ömlött el. — Egyszer kilovagoltam a szélmalmokhoz, látom: egyenest nekem szalad egy tapsifüles. Felé tartottam, de a nyúl — usgyé! le a parton, oszt mán rohant is a Donon túlra! Farsangkor történt a dolog. A szél leseperte a havat a jégrül, síkos volt a kéreg. Ahogy azt a nyulat hajkurásztam, megcsúszott a csődör, felbukfencezett, mintha kirántották vóna alóla mind a négy lábát. Fel sem emelte többet a fejét. Reszketett bennem még a szentlélek is! Levettem rulla a nyerget, szaladok haza. „Apám, nyakát törte alattam a lú! Nyulat hajkurásztam." — „Utolérted?" — „Nem." — „Nyergeld meg a feketét, oszt elcsípd nekem, ebadta kölyke!" — Ilyen világ vót akkoriba! Éltünk, szeretgettük a fehérnépet. Nya-

kát szegte a lú — annyi baj legyen, csak a nyulat érje utol az ember. Pedig a lúnak száz rubel az ára, a nyúlnak meg tíz kopejka... Ej, kár errül beszélni is!

Pantyelej Prokofjevics még zavartabban ment haza nászuráéktól. Lelkét teljesen megmérgezte a bánat, az aggodalom, csak most érezte át igazán, hogy bizonyos idegen, ellenséges elvek léptek élete kormányrúdja mellé. Azelőtt úgy irányította a gazdaságot, úgy kormányozta az életét, mint jól betört csődört az akadályversenyen, de most az élet elragadta, akár a megbokrosodott, tajtékzó paripa, és Pantyelej Prokofjevics most már nem irányította az életét, csak tehetetlenül hányódott-vetődött az élet hullámzó hátán, és siralmas erőfeszítéseket tett, hogy le ne essék.

Köd lebegett a jövő felett. Miron Grigorjevics, lám, nemrég még a leggazdagabb ember volt a környéken. De a legutóbbi három év felemésztette minden erejét. Szétszéledtek a béresei, kilencedére csökkent a vetés, egymás után szállingóztak el az udvarról az ökrök, paripák — potyára, vagy elértéktelenedett, részegen ingadozó bankókért. Hátha csak álom volt az egész. És szertefoszlott, mint a hömpölygő köd a Don felett. Csak a figurás erkélyű ház maradt meg emlékül, színük vesztett, faragott párkányaival. Időnek előtte fehérre permetezte a gond Korsunov rókarőt szakállát. Aztán halántékát ütötte meg a dér. Eleinte úgy telepedett meg rajta, mint a lonc a homokon: pamacsokban. De a fehér szik nemsoká elborította a vörhenyes mezőt, és mindkét halántékán átvette az uralmat. Majd hajszálról hajszálra szorította vissza a vörösséget, és elfoglalta a homlok feletti részt is. Magában Miron Grigorjevicsben is ádáz harcot vívott ez a két elem, e két szín: piros vére pezsgett, munkára ösztökélte, nógatta, hogy vessen; építsen fészert; reparálja meg a szerszámokat — gazdagodjék; de a deres bánat mind sűrűbben látogatta meg („Minek gyarapítsak?! Úgyis odavész!"), és mindent a közöny hullafehér színére festett. Ijesztően csúnya keze nem nyúlt, mint azelőtt, kalapács vagy kézi fűrész után, renyhén hevert a térdén és csak néha moccantak meg munkában eltorzult, piszkos ujjai. A tespedés megvénítette. Megcsömörlött a földtől. Tavaszszal úgy járt ki hozzá, mint megunt feleséghez, megszokásból, kötelességből. Ha gyarapodott — nem lelte benne örömét, ha apadt a vagyona — nem tudott úgy búsulni, mint régen... Elrekvirálták a lovakat a vörösök? A pillája se rezzent meg bele. Pedig két évvel ezelőtt egy semmiségért is majd elverte az asz-

szonyt a villanyéllel: csak azért, mert az ökrök széttiportak egy boglyát. „Eleget harácsolt mán Korsunov, agyonzabálta magát; visszakívánkozik belőle" — mondták a szomszédok.

Pantyelej Prokofjevics hazasántikált, ledőlt a díványra. Szaggatást érzett a mellében, a szúrós émelygés torkáig buggyant. Vacsora után megkérte az öregasszonyt, vegyen elő sósdinnyét. Megevett egy szeletet, reszketni kezdett, és alig tudott elvánszorogni a kemencéig. Reggel már eszméletlen hánykolódott: ájulatba ejtette és mohón emésztette a hagymázos láz. Alvadtvéres ajka kicserepesedett, arca megsárgult, szemefehérét kék zománc vonta be. Drozgyiha, a kuruzsló bába, megcsapolta: két tányér kátrányfekete vért csöpögtetett ki a kar ereiből. De nem tért eszméletre, csak arca öltött lilafehér színt, meg fekete fogú szája nyílott tágra, és hörögve szívta be a levegőt.

20

Ivan Alekszejevics január 24-én Vesenszkajába utazott: berendelte a körzeti forradalmi bizottság elnöke. Estére kellett volna visszatérnie. Várták. Miska Kosevoj a kihalt Mohov-házban, a gazda volt dolgozószobájában ült a kétszemélyes ágynál is szélesebb íróasztalnál. Az ablakpárkányon (a szobában ugyanis csak egy szék volt) könyökre támaszkodva feküdt Olsanov, a Vesenszkajából küldött milicista. Némán cigarettázott, messzire köpködött, de olyan ügyesen, hogy minden köpéssel újabb kandallócsempére ejtett pettyet. Odakint csillagos alkony pírja égett. Kongó, fagyos csend pihent a faluban.

Miska aláírta a Sztyepan Asztahovnál tartott házkutatás jegyzőkönyvét, és néha kitekintett az ablakon, a jávorfák zúzmarával becukrozott ágaira.

Lágyan ropogó nemezcsizmában haladt valaki felfelé a lépcsőn.

— Megjött.

Miska felállt. De a folyosó idegen köhögéstől, idegen léptektől visszhangzott. Állig begombolt köpenyben Grigorij Melehov lépett be. Arcát barnára csípte a hideg, szemöldökére, bajuszára súrű dér csapódott.

— Csak a lámpavilágra jöttem be egy percre. Erőt, egészséget!

— Kerülj beljebb. Keseregj egy kicsit!

— Nincs mér keseregni. Diskurálni szaladtam fel, meg egy-

füst alatt megmondani, hogy közfuvarra ne rendeljetek ki bennünket. Körömfekélye van a lovaknak.

— Hát az ökrök? — sandított rá Miska hidegvérrel.

— Hogy lehetne ökörrel fuvarozni. Csúszós az út.

Valaki felfelé jött a grádicson; hatalmas, súlyos léptekkel, mintha a merev deszkákat akarná kitépni a fagy bilincséből. Ivan Alekszejevics szűrben, asszonyosan hátrakötött csuklyában rontott be a szobába. Friss, hideg levegő, széna és dohányfüst szaga áradt róla.

— Agyonfagytam, fiúk, agyonfagytam!... Adj Isten, Grigorij! Mit tekeregsz öreg éjszaka?... A fene egye meg, aki kitanálta ezt a szűrt: úgy átfú rajta a szél, mint a szitán!

Levetkezett, és még fel sem akasztotta a szűrt, dologra tért.

— Na, beszéltem az elnökkel. — Ivan Alekszejevics csillogó szemmel, ragyogó arccal lépett az asztalhoz. — Bementem a szobájába. Kezet fogtunk. „Üljön le, elvtárs." Ez osztán a derék körzeti elnök! És hogy vót régebben? A vezérőrnagy előtt úgy kellett állni, mintha karót nyelt vóna az ember. Ezért jó ez a mi kedves kis szovjethatalmunk. Mindenki egyenlő.

Grigorij furcsának találta Ivan Alekszejevics élénk, boldog arcát, az asztal körüli sürgését-forgását meg ezt a lelkes beszédet.

— Minek örülsz annyira, Alekszejev?

— Hogyhogy minek? — Ivan Alekszejevics gödrös álla megremegett. — Végre emberszámba vesznek, hát hogyne örülnék. Kezet nyújtott, mint magával egyenlőnek, leültetett...

— Az utóbbi időbe a tábornokok is zsákvászonbul varrt ingbe jártak. — Grigorij tenyere élével megegyengette bajuszát, és összehúzta a szemét. — Egy generálison láttam tintaceruzával rajzolt vállpántot is. Némelyik szintén kezet fogott a kozákokkal...

— A tábornokok csak kénytelenségbül tették, de ezeknek ilyen a természetök. Csak van valami különbség, mi?

— Nincs semmi különbség! — rázta a fejét Grigorij.

— Szerinted a rendszer is egyforma? Mér harcoltál akkor? Csak mondd meg — mér harcoltál? A tábornokokért? Mert azt mondod — „nincs különbség"!

— Magamér harcoltam, nem a tábornokokér. Az igazat megvallva, nekem nem tetszenek se ezek, se azok.

— Hát ki tetszik?

— Senki!

Olsanov átköpte a szobát, és helyeslően felkacagott. Úgy látszik, neki sem volt kedvérevaló senki.

— Azelőtt mintha nem így gondolkoztál vóna — mondta Miska azzal a célzattal, hogy elevenére tapintson Grigorijnak, de Melehov szemrezdüléssel sem árulta el, hogy talált volna a csípős megjegyzés.

— Én is meg te is — mindnyájan másképp gondolkoztunk...

Ivan Alekszejevics csak akkor akart Miskának tüzetesebben beszámolni az elnökkel folytatott tárgyalásról, ha beteszik az ajtót Grigorij után, de erősen izgalomba hozta a beszélgetés. A körzetben látottak és hallottak friss hatására hebehurgyán belevetette magát a szócsatába.

— Azér jöttél, Grigorij, hogy szamárságokkal teleduruzsold a fejünket? Hisz magad sem tudod, mit akarsz.

— Nem tudom — hagyta rá szívesen Grigorij.

— Mit tudsz ennek a rendszernek a szemére vetni?

— Hát te már töröd úgy érte magadat szakadtig? Mióta veresedtél meg ilyen nagyon?

— Erről ne beszéljünk. Olyan vagyok, amilyen. Így beszélj velem. Megértetted? A rendszert szintén ne nagyon piszkáld, mert — elnök vagyok, és nekem nincs ínyemre veled vitatkozni — éppen itt.

— Jó! Hagyjuk abba! Úgyis mennem kell mán. Csak a közfuvar dógába jöttem. A rendszered pedig — beszélhetsz, amit akarsz — pocsék rendszer. Csak mondd meg kereken, oszt evvel vessünk véget a szóváltásnak: mit ád ez nekünk, kozákoknak?

— Milyen kozákoknak? A kozák se mind egyforma.

— Mindnek, aki csak kozák.

— Szabadságot, jogot... Na várj, várj!... Megálljunk hé, mit akarsz?

— Így szavaltak tizenhétbe is, most valami újabbat kéne kitanálni! — szakította félbe Grigorij. — Födet ád? Szabadságot? Egyenlővé tesz mindenkit?... Födünk van annyi, amennyi belénk fér. Szabadság meg nem is kell több, mert akkor egymást fogják ölni az emberek az utcán. Azelőtt magunk választottuk az atamánt, most meg a nyakunkba ültetik. Ki választotta azt, aki úgy megörvendeztetett a kacsójával? A kozáknak ez a rendszer kódustarisznyánál egyebet nem ád. Muzsikhatalom, csak azoknak kell ez: a muzsikoknak! De nekünk nem kellenek a tá-

bornokok sem. Akár kommunista, akár tábornok — egyforma járom az a kozák nyakán.

— A gazdag kozákoknak nem kell ez a rendszer. De kell a többinek! Kelekótya kobak! Gazdag meg csak három van a faluba, a többi nyomorog. Hát a munkásokat hová teszed? Nem, így nem tudunk egymással dűlőre jutni! Hadd vonjon el csak a gazdag kozák egy falatot attól a teli tömött szájától, adja csak oda a szegénynek. Ha pedig nem adja, elrántjuk tülle, de karja is vele szakad! Elég volt a basáskodásbul. Elég fődet raboltak össze...

— Nem összerabolták, hanem meghódították! Őseink vérökkel öntözték, azér olyan kövér ez a mi fekete fődünk.

— Mindegy, akkor is meg kell osztani a rászorulókkal. Ha egyenlőség — hát legyen egyenlőség! Hanem te üres szalmát csépelsz, öcsém! Na meg amerre a szél fú, te is arra fordulsz, mint a szélkakas a háztetőn. Az ilyen emberek, mint te, csak zavarják az életet.

— Várjál csak! Ne veszekedj! Régi barátságbul jöttem ide diskurálni, elmondani, ami régóta forr a mejjembe. Azt mondod — egyenlővé kell tenni mindenkit. A bolsevikok evvel édesgették magukhoz a buta népet. Elejtettek egy-két szép szót, és tódult utánok a nép, mint hal a csalétekre! És hova lett ez a nagy egyenlőség? Nézzük csak a Vörös Hadsereget: itt vonultak át a falun a csapatok. A szakaszparancsnok lábán krómmal cserzett csizma, a Vanykákén* pólya. Láttam egy biztost, tetőtől talpig bőrbe bújt: bőr a nadrágja, kabátja, a másiknak meg bakancsra se futja belőle. Mán egy éve múlt, hogy hatalmon vannak, és lám, ha gyökeret vernek, hová lesz az egyenlőség?... Azt mondták a fronton: „Mindnyájan egyenlők leszünk. Egyforma zsoldot kap a parancsnok is, a katona is..." Szó sincs rula! Csak csalétek vót ez is! Rossz a pán, de a zsellérből lett pán százszorta roszszabb! Akármilyen gazfickók vótak is azok a tisztek, rosszabbat mécsessel keresve sem lehetne tanálni, mintha egy baka kapaszkodik fel tisztnek! Ugyanolyan bárdolatlan, akár a kozák: nem tanult egyebet, csak az ökör farát csutakolni, de lám, hogy most felvitte az Isten a dógát, megkótyagosodott a hatalomtul, képes a másikat kifordítani a bőribül, csak megülhessen odafenn a kokasülőn.

* Vanyka az orosz paraszt, közkatona és bérkocsis gúnyneve.

— Minden szavad — csupa ellenforradalom! — mondta hidegen Ivan Alekszejevics, de nem emelte szemét Grigorijra. — Éngem ne fordíts bele a magad barázdájába, én sem akarlak téged mindenáron felém hajlítani. Rég nem láttalak, és nem titkolom — roppant megváltoztál. Hiszen te ellensége vagy a szovjethatalomnak!

— Ezt nem vártam tüled... Ha az ember elgondolkozik a rendszerről, akkor mán — ellenforradalmár? Kadet?

Ivan Alekszejevics átvette a dohányzacskót Olsanovtól, és lágyabban kérdezte:

— Hát hogy tudnálak én téged meggyőzni? A maga eszével kell ezt felérni az embernek. A szívével kell eljutni hozzá. Buta is, műveletlen is vagyok, nem nagyon tudok bánni a szóval... De tapogatva még én is sok mindenhez elbotorkálok...

— Hagyjátok abba! — kiáltotta dühösen Miska Kosevoj.

Együtt indultak haza a végrehajtó bizottságból. Grigorij hallgatott. Ivan Alekszejevics kínosnak találta ezt a hallgatást. Nem is keresett mentséget a más vergődésére: oly messze esett tőle, hisz Ivan Alekszejevics egészen más kurgánról nézte az életet.

— Csak ne nagyon szellőztesd az efféle gondolatokat. Különben akármilyen jó ismerősök vagyunk is, akármennyire tartjuk is a komaságot Petróval, megtanálom a módját, hogy fenyítselek meg! A kozákokat nem szabad ingatni, ingadoznak azok úgyis eléggé. Ne állj az utunkba, Grigorij, mert eltaposunk!... Na, minden jót!

Grigorij olyan érzéssel haladt tovább, mintha átlépett volna egy küszöböt, és eddig ami homályosnak tűnt, most hirtelen rendkívül élesen merült fel előtte. A vita hevében tulajdonképp csak szavakba öntötte azt, amin e napokban állandóan törte a fejét, ami egyre gyülemlett benne, és levezető csatornát keresett. És mivel a mezsgyén állt két elv küzdelmében, egyformán tagadva mind a kettőt — csillapíthatatlan tompa ingerültség keletkezett benne.

Miska és Ivan Alekszejevics együtt ballagott tovább. Ivan Alekszejevics megint hozzáfogott elmondani, hogyan folyt le a tárgyalás a körzeti elnökkel, de mikor beszélni kezdett, úgy rémlett — kifakult a jelenet minden színe, elvesztette minden jelentőségét. Megpróbálta visszaidézni az előbbi hangulatot, de nem sikerült: valami akadály gördült az útba, nem engedte, hogy boldogan éljen, vígan szívja tüdejébe az édeskés, fagyos levegőt.

Grigorij s az előbbi beszélgetés volt ez az akadály. Eszébe jutott és gyűlölködve mondta:

— Az effélék, mint ez a Grisa, csak láb alatt vannak, mikor életre-halálra folyik a harc! Disznó dög! Egyik parton se köt ki, csak úszkál közepütt, mint tehéntrágya a lékben. Ha még egyszer idejön, kirúgom. Ha pedig agitálni kezd, majd találunk helyet, hová ültessük.

Miska csak káromkodott egyet feleletül, és a maga baján törte a fejét.

Mikor túlhaladtak egy háztömbön, Kosevoj Ivan Alekszejevicshez fordult, telt, lányos ajkán kúsza mosoly imbolygott.

— Látja, Alekszejevics, milyen is ez a gaz politika, a fene egye meg! Akármirül beszélhet az ember, nincs ami ilyen rossz vért szülne. Az imént szóba elegyedtünk Griskával... Hisz mintha egy gyökér hajtott vóna bennünket, együtt jártunk iskolába, jányokho együtt szaladgáltunk, olyanok vótunk no, mint két testvér... De amikor elkezdett itt butaságokat beszélni, hát én roppant dühbe gurultam; akkorára dagadt bennem az epe, mint egy görögdinnye. Minden belsőrészem remegett! Mintha elvenne tüllem valamit, amit a legjobban sajnálok. Mintha megrabolt vóna. Ha így beszél valaki, egy kanál vízbe meg tudnám fojtani. Ebbe a háborúba nincs sógor-komaság. Ha felcsaptál — előre vakon! — Miska hangjában elviselhetetlen keserűség remegett. — Ha akármilyen lányt üt le a kezemrül, nem mérgelődök enynyire, mint ha efféle beszédet hallok a szájábul. Ennyire bánt.

21

Hullott a hó, de szálltában el is olvadt. Delente tompa robajjal zúdultak a szakadékokba a megcsuszamlott hótömegek. Túl a Donon zúgott az erdő. A tölgyek törzse feketére olvadt. A gallyakról cseppek potyogtak, és az avar korhadt takarója alatt átmelegedett földig fúrták keresztül a havat. Már csábított a tavasz olvadásos, részegítő illata, a kertekben már érzett a meggyfák szaga. A Don jegét itt is, ott is átlyuggatta a víz. A partok jégszegélye zajlásnak indult, a lékeket elárasztotta a parti sáv zöld és világos vize.

Annak a szekérkaravánnak, amely egy rakomány lőszert szállított a Donig, fogatot kellett váltania Tatarszkban. A kísérő

vöröskatonák nagyon szilaj legényeknek bizonyultak. A vezetőjük ottmaradt őrizni Ivan Alekszejevicset, nem is kertelt: „Azért üldögélek itt melletted, mert különben megérem, hogy kereket oldasz!" — a többieket pedig elküldte fogatokat keríteni. Negyvenhét kétlovas fogatot kellett előteremteni a föld alól is. Jemeljan egészen Melehovékig portyázott.

— Fogjatok be, lőszert kell szállítani Bokovszkajába!

Petro füle botját se mozdította.

— A csődörök lába fekélyes, a kancával tennap sebesülteket szállítottan Vesenszkajába.

Jemeljan szó nélkül elindult az istállóba. Petro hajadonfőtt ugrott ki, és utána kiáltott:

— Ide hallgass! Várj!... Nem hagynád békébe?!

— Ne tarts engem bolonddá. — Jemeljan nagyon komolyan mérte végig Petrót, és hozzátette: — Szeretném megnézni a lovaidat, miféle fekély van a lábokon. Vajon véletlenül szántszándékkal, nem kalapáccsal vertétek-e össze a csülkét? Hiába· éngem nem csapsz be! Lúganét se láttál életedbe annyit, mint ahány lovat én láttam. Fogj! Akár lovat, akár ökröt, mindegy.

A fogattal Grigorij indult útnak. Mielőtt felkerekedett, kiszaladt a konyhába. Megcsókolta a gyermekeket, hadarva vetette oda nekik:

— Hozok vásárfiát, de ne rakoncátlankodjatok! Fogadjatok szót anyátoknak. — Petróhoz fordult: — Véllem ne törődjetek. Nem hajtok túl messzire. Ha Bokovszkajánál messzebb kényszerítenek, otthagyok csapot-papot, ökör nélkül jövök vissza. De nem ebbe a faluba. Szinginbe vészelem át ezt az időt, nénémeknél... Szaladj át, Petro, látogass meg... Iszonyú lesz ott várni. — Grigorij elnevette magát. — Na, minden jót! Ne búsulj, Nataska!

A Mohov-üzlet előtt — amelyet élelmiszerraktárnak foglaltak le — átrakták a lőszeres ládákat, és útnak indultak.

„Harcolnak, hogy jobb legyen az életük, mink meg a magunk jó életéért harcoltunk — a szánon felkönyökölve, fejét a posztókaftánba burkolva folyton erre gondolt Grigorij, míg az ökrök egyenletesen, himbálózva lépkedtek az úton. — Nincs egy igazság az életben. Úgy látszik, aki győz, az felfalja a másikat... Én rossz igazságot kerestem. Szenvedett a lelkem, ide-oda ingadoztam... Úgy mondják, hajdanában a tatárok sanyargatták a Dont, idejöttek, hogy elvegyék a földet, rabszíjra fűzzék a koza-

kokat. Most meg — Oroszország akarja ugyanezt. Nem. Én ebbe nem nyugszok bele! Idegenek az oroszok nekem, meg minden kozáknak. A kozakok csak most kapnak észbe Feladtak a frontot osztan most mindegyik fogja a fejét — jaj-jaj! Csakhogy most már késő!"

A közelben útszegélyezo dudva, hullámos dombvidék, egy-egy sortés szélű szakadék úszott szembe veluk, távolabb pedig korbeforgó havas mezok húzódtak dél felé a szánakkal egy utemben. Az út végeláthatatlan fonalként gombolyodott lefelé, és nyomasztó unalmával alomba merítette az embert.

Grigorij lustán kiabált az ökrokre, szunyókált, forgolódott a lekötözött ládák mellett. Elszívott egy cigarettát, és a száraz somkórónak meg a júliusi napok édes párajának szagát leheló szénába fúrta arcát, s egyszer csak elaludt Álmában Akszinyával járt-kelt a magas szálú, zizegő búzavetések kozott. Akszinya ovatosan vitte karján gyermekét, oldalról pislogott Grigorijra vigyázatos tekintete Grigorij pedig hallotta saját szíve verését, a kalásztenger suttogo énekét, látta a mesés fúszegélyt a mezsgyén, látta a mennyek szívfájdító kékséget. Nagy érzés fakadt és erjedt benne: a régi, sorvasztó szerelemmel szerette Akszinyát. Ezt egesz testével, szíve minden dobbanásával érezte, de ugyanakkor tudta, hogy ez nem valóság, hogy szeme elótt halott uresség tátong, hogy mindez csak álom De megorult ennek az alomnak és való, eleven életnek tekintette. Akszinya ugyanaz volt, mint ót evvel ezelőtt, de áthatotta a tartózkodas, és hűvosség omlott el rajta. Grigorij olyan vakító éles fényben — mint meg a valosagban sohasem — látta Akszinya nyakán a bolyhos hajgyűrúket (a szél mókásan játszott veluk) és fehér keszkenőjének csucskeit... Felébredt egy nagy zokkenésre A fuvarozók hangja kijózanította.

Sok fogat jott szembe veluk; lassan csúsztak el mellettuk.

— Mit visztek, atyafiak? — kiáltotta rekedten a Grigorij előtt hajtó Bodovszkov.

A szántalpak nyikorogtak, ropogva omlott be a hó az okrok rákolló formájú kórme alatt. A szembejovő fogatokon sokáig nem szólalt meg senki sem.

— Hullákat! Tífuszosokét... — felelte végre valaki.

Grigorij felemelte fejét. A mellettuk elhaladó szánakban ponyvával leterített, szurkekopenyes hullák fekudtek egymás hegyénhátán. Grigorij szánjának pereme a síkos lejton nekiutódott a

szemben haladó szánok valamelyikéről kinyúló kézbe; a hulla karja tompán megzörrent. mint egy vasdorong... Grigorij közömbösen félrefordult.

A somkóró émelyítő, csábító illata álmot lehelt a szemére, a félig elfelejtett múlt felé fordította arcát, kényszerítette szívét, hogy újból szegezze magának a régmúlt érzés élesre fent pengéjét. Metsző, de mégis kéjes fájdalmat érzett Grigorij, amikor megint visszahengeredett a szánba, és orcáját hozzáértette a somkóró sárga ágához.

Szivárgott a vér az emlékek horzsolta szívből: egyenetlenül dobogott, és hosszú órákra elkergette az álmot.

22

A községi forradalmi bizottság környékén néhány ember csoportosult: Davidka, a molnár, Tyimofej, Jemeljan, Mohovék volt kocsisa és Filka, a ragyás csizmadia. Ezekre támaszkodott mindennapi munkájában Ivan Alekszejevics. Napról napra mindjobban érezte, hogy láthatatlan fal választja el egymástól őt meg a falut. A kozákok nem jártak el többé a gyűlésekre: ha eljöttek néha, Davidkának meg a többieknek háról házra az egész falut be kellett futkosnia ötször is. Nagy nehezen eljöttek, de nem szóltak egy szót sem, mindenbe beleegyeztek. A fiatalok szemmel láthatóan túlsúlyban voltak. De közöttük sem akadt, aki őszintén együtt érzett volna a vörösökkel. Kőkemény arcokat, bizalmatlan, idegenkedő szemeket, sunyi pillantásokat látott a piacon Ivan Alekszejevics, valahányszor gyűlést rendezett. Emiatt aztán lassanként kihűlt a szíve tája, bánat ködlött a szemében, és bizonytalanná bágyadt a hangja. Nemhiába köppentette el egyszer a ragyás Filka:

— Cserbenhagyott bennünket a falu, Kotljarov elvtárs! Megmakacsolta magát a nép, belébújt a sátán. Tennap fogatokért jártam végig a falut, hogy legyen min Vesenszkajába szállítani a sebesült vöröskatonákat. Hát egy sem akart jönni. Elvált aszszonnyal pedig nehéz egy fedél alatt lakni.

— Isznak, mint az eszeveszett! — kapott a szón a pipájával piszmogó Jemeljan. — Minden portán pájinkát főznek.

Miska Kosevoj elkomorodott. Titkolta aggodalmát a többiek elől, de belőle is kirobbant a keserűség.

— Adj puskát — kérte Ivan Alekszejevicset este hazafelé menet.

— Minek?

— Csak! Félek puszta kézzel járni. Vagy te tán vak vagy? Azt hiszem, némelyiket jó volna... Grigorij Melehovot le kéne tartóztatni. Az öreg Boldirevet, Matvej Kosulint, Miron Korsunovot szintén. Telepusmogják a kozákok fejét a gazok... Várják a Donyec mögül a magok embereit...

Ivan Alekszejevics megborzongott. Búsan legyintett.

— Ha egyszer elkezdjük kitépni őket, akkor sok főkolompost kell kiráncigálni közülük. Ingadoznak az emberek... Még aki velünk érez, még az is Miron Korsunovra sandít. Félnek, hogyha a Mitykája megjön a Donyecen túlról, hát kionjta a böndőjüket.

Az élet hirtelen éleset kanyarodott. Másnap lovas futár érkezett Vesenszkajából. Rendeletet hozott: meg kell sarcolni a leggazdagabb portákat. Erre a falura kerek összegben negyvenezer rubelt vetettek ki. Porciókra osztották. Eltelt egy nap. A sarcból mindössze két zsák pénzt, tizennyolcezer néhányszáz rubelt tudtak behajtani. Ivan Alekszejevics a körzethez fordult. Onnan három milicistát küldtek meg egy szigorú parancsot: „Azokat, akik nem fizették meg a sarcot, le kell tartóztatni és fedezet alatt Vesenszkajába kell szállítani." Négy öregembert ideiglenesen a Mohov-féle pincébe ültettek hűvösre, ahol azelőtt az almát teleltették.

Olyan lett a falu, mint a megbolygatott kaptár. Korsunov kereken megtagadta a fizetést, zsugorgatta még azt az értéke vesztett pénzt is. De nemsokára búcsút kellett mondani a régi gyöngyéletnek. A körzettől kijött két férfi: a helyi ügyeket intéző vizsgálóbíró — a 28. ezredben szolgált fiatal vesenszkajai kozák — meg egy másik, aki bundát húzott bőrkabátja fölé. Felmutatták a forradalmi bíróság megbízólevelét, és Ivan Alekszejevicsel bezárkóztak a dolgozószobába. A vizsgálóbíró kísérője — simára borotvált fejű, idősebb ember — tárgyilagosan kezdte:

— A körzetben mozgolódást tapasztaltunk. Az ittrekedt fehérgárdisták itt is, ott is felütik a fejüket, és kezdik lázítani a dolgozó kozákságot. Okvetlen el kell távolítani a legellenségesebb elemeket. A tiszteket, papokat, atamánokat, csendőröket, gazdagokat — szóval mindenkit, aki aktívan harcolt ellenünk; egy lis-

tára kell írni mind. Segíts a vizsgálóbírónak. Némelyiket már ismeri is.

Ivan Alekszejevics a borotvált, asszonyos arcra pillantott. Mikor a családneveket felsorolta, megemlítette Petro Melehovot is, de a vizsgálóbíró a fejét rázta:

— Az a mi emberünk. Fomin kért, hogy Petro Melehovot ne bántsuk. Bolsevik érzelmű. Együtt szolgáltunk a huszonnyolcadik ezredben.

Kosevoj keze vonásával teleírt iskolás irkából kitépett, rubrikás papírlap került az asztalra.

Néhány óra múlva már a tágas Mohov-udvaron a tölgyfatönkökön ültek a letartóztatott kozákok a milicisták felügyelete alatt. Várták, mikor hozzák az otthoniak az elemózsiát, mikor jön a batyukat szállító fogat. Miron Grigorjevics tetőtől talpig vadonatújba öltözött, mint aki meghalni készül. Irhaködmönt, bőrcsizmát, nadrágszárba dugott tiszta fehér botost húzott. Szélen ült, Bogatirjov és Matvej Kosulin mellett. A Hazug Avgyejics járkált le s fel az udvaron, mint zsidóban a fájdalom; hol a kútba kukucskált teljesen céltalanul, hol valamilyen szilánkot emelt fel; majd megint a lépcsőtől a kisajtóig ténfergett, törölgette kabátja ujjával a vörös, verejtékes arcát, mely megduzzadt, mint az alma.

A többiek ültek szótlanul. Lehorgasztott fővel ákombákomokat firkáltak botjukkal a hóra. Az asszonyok lihegve futkostak be az udvarra, motyót, szeredást nyomtak a letartóztatottak kezébe, súgdolóztak velük. A kisírt szemű Lukinyicsna a ködmönt gombolgatta be az öregen. Fehér női kendővel kötötte fel a gallérját.

— Azér ne búsulj, Grigorjics! — biztatta, s a kihunyt fényű szemébe nézett, amelyet mintha hamuval hintettek volna be. — Lehet, hogy minden jóra fordul. Mér eresztetted úgy búnak a fejed. Ej, Istenkém, Istenkém!... — Lukinyicsna szája megnyúlt, laposra feszítette a sírás fintora, de ő nagy erővel megint összecsücsörítette. — Majd elmegyek, meglátogatlak... Gripkát is magammal viszem, legjobban őt szereted...

A kapu mellől bekiáltott a milicista:

— Megjött a szekér! Felrakni a tarisznyákat, osztán indulás! Az asszonyok húzódjanak félre, kár itt pityeregni!

Lukinyicsna életében először csókolta meg Miron Grigorjevics rőt, szőrös kezét, alig tudott elszakadni tőle.

Az ökrös szánok lassan csúsztak át a téren a Don felé.

A hét letartóztatott és a két milicista hátul ballagott. Avgyejics kissé hátramaradt, csizmáját kötözgette be, azt fiatalosan szaladt, hogy utolérje őket, Matvej Kosulin a fia mellett haladt. Majdannyikov és Korelov menet közben rágyújtott. Miron Grigorjevics a szán kasába fogódzott. Leghátul kissé lomha, méltóságos léptekkel vonult az öreg Bogatirjov. A szembe fúvó szél szétlibbentette, hátrasodorta fehér pátriárka-szakállának két végét, és búcsút integetett a vállára vetett sál bojtjaival.

Ezen a borús februári napon csodálatos dolog történt.

Az utóbbi időben hozzászokott a falu, hogy a körzetből hazaérkezik hol ez, hol az a katona. Senkiben sem keltett tehát érdeklődést egy kétlovas fogat megjelenése a téren, a kocsis mellett dideregve gubbasztó utassal. A szán a Mohov-ház előtt állt meg. Az utas leszállt. Ráérős mozgású, idősebb férfi volt. Megigazította derékszíját hosszú lovassági köpenyén, felhajtotta füléről a vörös kozák kucsma fülvédőjét, és egy mauser fatokját fogva kényelmesen felment a lépcsőn.

A forradalmi bizottság helyiségében csak Ivan Alekszejevics tartózkodott meg két milicista. A férfi kopogtatás nélkül lépett be, a küszöbön egyenesre simogatta rövid, dús, őszes szakállát.

— Az elnököt keresem — mondta basszushangján.

Ivan Alekszejevics kerekre tágult madárszemmel nézett a belépőre, fel akart ugrani, de nem tudott. Csak tátogott, mint a hal és a karszék hámlott karját karmolászta ujjaival. A megöregedett Stockman nézett rá füles kozák kucsmája éktelen piros teteje alól; szűkre húzott szemével idegenül bámult Ivan Alekszejevicsre. Nem ismerte meg. Hirtelen megrezzent, még keskenyebbre húzódott a szeme, élénk fény lobbant fel benne, sarkaiból ráncszilánkok repültek ősz halántéka felé. Odalépett Ivan Alekszejevicshez, akinek még nem is volt ideje felállni, biztos mozdulattal megölelte, és nedves szakállát hozzáértetve megcsókolta.

— Tudtam! Ha életben maradt — gondoltam — ő lesz az elnök Tatarszkban!

— Oszip Davidovics, vágj pofon!... Üsd pofon az ilyen mamlaszt, mint én vagyok! Nem akarok hinni a szememnek! — szólalt meg Ivan Alekszejevics siránkozó hangon.

A könny annyira nem illett férfias arcához, hogy még a milicista is elfordult.

— Márpedig elhiheted: én vagyok! — dörmögte Stockman mosolyogva, és kiszabadította kezét Ivan Alekszejevics markából. — Mi az, nálatok még leülni sincs mire?

— Ülj ide a karosszékbe!... Hát hogy kerülsz ide? Beszélj!

— A hadsereg politikai osztályával jöttem... Látom, még mindig nem akarod elhinni, hogy csakugyan én vagyok én. Ejnye, de furcsa ember vagy!

Stockman elmosolyodott, térdére csapott Ivan Alekszejevicsnek, és sebesen hadarta:

— Nagyon egyszerű az egész, barátom! Elcipeltek innét, elítéltek. Száműzetésben ért a forradalom. Egy elvtársammal Vörös Gárdát szerveztem, harcoltam Dutov és Kolcsak ellen. Ó, barátom, nagyon mulatságos esetek történtek ott! Most aztán túlkergettük az Urálon — tudod? Így kerültem a ti frontotokra. A nyolcadik hadsereg politikai osztálya küldött ide, a ti körzetetekbe, dolgozni; valamikor itt laktam, tehát ismerem a helyi viszonyokat. Iderobogtam Vesenszkajába, a forradalmi bizottságban elbeszélgettem az emberekkel, és elhatároztam, hogy legelőször is Tatarszkba hajtatok. Gondoltam, eléldegélek, dolgozgatok náluk egy darabig, segítek megszervezni a munkát, azután elutazom. Látod, a régi barátság nem felejtődik el! Na, erre még majd visszatérünk, de most inkább beszéljünk rólatok, az itteni helyzetről. Tájékoztass az emberekről, a körülményekről. Sejt van a faluban? Ki dolgozik melletted? Ki úszta meg ép bőrrel? No, elvtársak... hagyjatok magunkra az elnökkel egy kurta órára. Tyü, a fene egye meg! Alighogy beértem a faluba, mindjárt orromba csapott a régi szag... Hej, de szép idők voltak, de most más szelek fújnak!... No, mesélj!...

Három óra múlva Miska Kosevoj és Ivan Alekszejevics régi lakására, a bandzsi Lukeska házába vezette Stockmant. Egymás mellett lépkedtek az út barna burkolatán. Miska gyakran belekapaszkodott Stockman köpenye ujjába, mintha félt volna, hogy mindjárt elszakad tőlük, eltűnik a szemük elől, vagy elolvad, mint az árnyék.

Lukeska jól tartotta régi lakóját scsivel, a láda titkos szögletéből elővett még egy szem kockacukrot is, amelyet lyukacsosra mart az idő.

A meggylevél főzetből kotyvasztott tea után Stockman a díványra dőlt. Hallgatta kettejük kusza beszédét, közbeszúrt egy-egy kérdést, rágcsálta a szipkát. Hajnal előtt észrevétlenül el-

szunnyadt, ráejtette a cigarettáját piszkos flanellingére. Ivan Alekszejevics még vagy tíz percig tovább magyarázott, csak akkor kapott észbe, amikor Stockman halk hortyogással felelt a kérdésre. Lábujjhegyen settenkedett ki. Bíborvörösen és könnyező szemmel igyekezett visszafojtani a torkából már-már kirobbanó köhögést.

— Na, megkönnyebbültél? — kérdezte Miska, mihelyt leért a lépcsőn, és halkan nevetett, mintha megcsikolták volna.

Olsanov, aki Vesenszkajába kísérte a letartóztatottakat, egy onnan visszainduló szekérrel éjfélkor tért haza. Sokáig kopogtatott annak a szobának az ablakán, ahol Ivan Alekszejevics aludt. Felköltötte.

— Mit akarsz? — lépett ki álomtól duzzadt arccal Ivan Alekszejevics. — Mért jöttél ide? Levelet hoztál?

Olsanov korbácsával játszott.

— Agyonlőtték a kozákokat.

— Hazudsz, pimasz!

— Ahogy odahajtottuk, rögtön kihallgatásra vitték, oszt még napvilágon a fenyvesbe kísértük őket... A magam szemével láttam!

Ivan Alekszejevics lába alig talált bele a csizmaszárba. Felöltözött, rohant Stockmanhoz.

— Akiket máma bekísértettünk — mind agyonlőtték Vesenszkajában! Azt hittem, börtönre ítélik őket és most... Hát így sohasem megyünk semmire! Elpártol tőlünk a nép, Oszip Davidovics... Ez sehogy sincs rendjén. Mért kellett elpusztítani ezeket az embereket? Mi lesz most?

Azt várta, hogy majd Stockman is ugyanúgy felháborodik a történtek miatt, mint ő, ugyanúgy megijed a következményektől. De Stockman lassan magára húzta ingét, kényelmesen kiszabadította fejét, és higgadtan kérte:

— Ne kiabálj! Még felvered a háziasszonyt...

Felöltözött, rágyújtott; megkérte, hogy mondja el: milyen okok tették szükségessé a hét ember letartóztatását, azután hidegen megszólalt:

— Meg kell tanulnod valamit, mégpedig derekasan meg kell tanulnod! A front százötven versztányira van tőlünk. A kozákság zöme gyűlöl bennünket. Miért? Mert a kulákjaitok, a zsíros kozá-

kok, tehát az atamánok és más főkolomposok óriási tekintélynek örvendenek a dolgozó kozákok közt. Vagyis súlya van a szavuknak. Miért? Ezt is meg kell értened. A kozákság — külön réteg, katonanépség. A magasabb rangúak, a „parancsnok-atyák" iránti szeretetet még a cárizmus oltotta belé... Hogy is éneklik abban a katonanótában? És ahová parancsolják parancsnok-atyáink — oda megyünk, ütjük-vágjuk, aprítjuk az ellent." Így van? Na látod! Ezek a parancsnok-atyák meg azt parancsolták a kozákoknak, hogy ugrasszák szét a sztrájkoló munkásokat... A kozáknak háromszáz év óta tömik a fejét mindenféle maszlaggal... Ez nem csekélység! Úgy bizony! Óriási a különbség a kozák kulák és — mondjuk a rjazanyi kormányzósági kulák között! Ha a rjazanyi kulák hatalmát megnyirbálják, sipít a szovjethatalom ellen, de tehetetlen, csak orvtámadónak veszélyes. És a doni kulák? Ez — fegyveres kulák. Ez — veszélyes mérges vipera! Erős. Nemcsak sipítani fog, nemcsak hitelünket rontó rémhíreket fog terjeszteni, nemcsak rágalmazni fog bennünket, mint — ahogyan mondod — Korsunov és társai tették, hanem megpróbál nyíltan is fellépni ellenünk. Hát persze! Előveszi a puskát, és ránk lő vele. Rád lő vele! És igyekszik, hogy magával sodorja a többi kozákot is, ahogy mondják: a középbirtokos kozákot, sőt még a szegényparasztot is. Majd ezeknek a kezével igyekszik ránk lövöldözni. Mit kell hát tenni? Lelepleztük a kulákot, hogy ellenünk mesterkedik? Elég! Minden teketória nélkül — falhoz állítani! Semmi helye itt a sopánkodásnak: pedig milyen jó ember volt, szegény!

— Nem sopánkodok én, mit beszélsz! — legyintett Ivan Alekszejevics. — Csak attól tartok, hogy a többiek eltántorodnak tőlünk.

Stockman eddig is csak tettetett nyugalommal dörzsölgette tenyerével a mellét, most aztán kirobbant, megragadta Ivan Alekszejevicset gimnasztyorkája gallérjánál fogva, magához húzta és köhögését visszafojtva rekedten suttogta:

— Nem tántorodnak el, ha megértetjük velük a mi osztályigazságunkat! A dolgozó kozák csakis velünk haladhat egy úton, nem pedig a kulákokkal! Ejnye, ejnye, Ivan Alekszejevics!... Hiszen a kulákok az ő munkájukból — az ő munkájukból! — élnek. Sőt gazdagszanak is!... Ejnye, te tutyi-mutyi! Nincs már benned kemény akarat! Poshadtság bűzlik belőled!... Na majd én kezem közé veszlek! Micsoda tuskó lett ebből az emberből! Munkásember, mégis úgy habozik, mint egy értelmiségi... Vagy mint valami nyavalyás eszerecske! Vigyázz, Ivan, mert ellátom a bajodat!

Eleresztette a gimnasztyorka gallérját, alig észrevehetően elmosolyodott, megcsóválta a fejét, rágyújtott, felhörpintett egy korty pálinkát, és kissé lecsillapodva fejezte be:

— Ha nem tartóztatjuk le a körzetben legaktívabb ellenségeinket — felkelés tör ki. De ha idejében elszigeteljük őket — szó sem lehet lázadásról. Ezért persze nem kell okvetlen mindenkit agyonlőni Csak a főkolomposokat kell kiirtani, a többieket meg el kell küldeni Oroszország kellős közepébe. De általában nem szabad sokat teketóriázni az ellenséggel! „A forradalmat nem kesztyűs kézzel csinálják!" — mondta Lenin. Jelen esetben csakugyan okvetlen agyon kellett-e lövetni ezeket az embereket? Én azt hiszem — igen! Talán nem mindegyiket. De például Korsunovval kár lett volna bíbelődni: kutyából nem lesz szalonna! Ez világos. Melehovval se bajlódjatok. Feltétlenül ártalmatlanná kell tenni, ha egyelőre sikerült is cgérutat nyernie. Veszedelmesebb, mint a többi együtt. Ezt ne felejtsd el! Azok a szavak, amiket a végrehajtó bizottságban neked mondott — a holnapi ellenség szavai. Általában itt nem szabad szemet hunyni semmire. A frontokon egyre-másra pusztulnak el a munkásosztály legjobb fiai. Ezerszámra pusztulnak el! Miattuk kell búsulnunk, nem pedig azok miatt, akik halomra ölik őket, vagy alig várják az alkalmat, hogy tőrt döfjenek a hátukba. Vagy ők minket, vagy mi őket! Harmadik út nincs! Ilyen a világ, Alekszejevics!

23

Petro az imént lökött a jószágnak. A kesztyűjéből kiszedegette a szénaszálkákat, és bement a házba. Rögtön csattant a pitvar kallantyúja.

Szőnyeg formájú fekete kendőjébe bugyolálva Lukinyicsna lépte át a küszöböt. Apró léptekkel, köszönés nélkül tipegett a konyhai lócánál álló Nataljához, és térdre esett előtte.

— Anyám! Édesanyám! Mi lelt? — kiáltotta Natalja elváltozott hangon, és igyekezett felemelni anyja elnehezedett testét.

Lukinyicsna felelet helyett a ház földjébe verte fejét, és tompán, szaggatottan siratgatta a halottat:

— Ó, jaj, drá-á-ga uram! Mér hagy-tál el ben-nün-ket?!... Ki-re hagy-tál?!...

Az asszonyok egyszerre elbődültek, a két gyermek úgy felvisí-

tott, hogy Petro lekapta a kemencéről a dohányzacskót, és hanyatthomlok rohant kifelé a pitvarba. Már sejtette, mi a baj. Álldogált, cigarettázott egy darabig a tornácon. A házban elcsitultak az üvöltő hangok, és Petro, kellemetlenül borzongó háttal belépett a konyhába. Lukinyicsna csuromvizes zsebkendőjét szüntelenül arcára szorítva szavalta, mint a sirató asszonyok:

— Agyonlőtték a mi Miron Grigorjevicsünket!... Nem él már a mi sólyommadarunk!... Árván maradtunk!... Most mán kutyába se vesznek bennünket!... — És megint olyan üvöltözésbe csapott, mint a farkas: — Örökre behunyta a szemét!... Nem látja mán többet Isten szép vilá-á-gát!...

Darja vízzel itatta az ájult Natalját, lljinyicsna kötőjével szárítgatta arcát. A szobából, ahol Pantyelej Prokofjevics feküdt, köhögés és fogcsikorgató nyögés hallatszott.

— A Krisztus szerelmére kérlek, öcsém, a teremtőre kérlek, drága rokon, menj el Vesenszkajába, hozd haza, ha halva is!... — Lukinyicsna megragadta Petro kezét, és őrülten szorongatta mellére. — Hozd haza. Jaj, kegyes szűz Mária! Jaj! Nem akarom, hogy ott temetetlen rothadjon el!

— Mi az, mi lelt, édesnéném! — torpant vissza Petro tőle, mint a dögvészestől. — Hát hogy lehetne most mán hozzáférni?! Nekem is kedves a magam élete! De meg hogy is akadnék rá?!

— Ne tagadd meg, Petyuska! A Krisztus szerelmére! A Krisztus szerelmére kérlek!...

Petro összevissza rágcsálta a bajuszát, és végül is beleegyezett. Elhatározta, hogy Vesenszkajában egy ismerős kozáknál fog ki, és annak segítségével próbálja megkapni Miron Grigorjevics hullláját. Késő este indult útnak. A faluban már mindenütt lámpát gyújtottak. Minden házon végigzúgott a hír: „Agyonlőtték a kozákokat!"

Petro az új templom mellett, apja ezredbajtársánál állapodott meg. Kérte, hogy segítsen kiásni a rokon tetemét. A kozák szívesen ráállt.

— Menjünk. Tudom, hun az a hely. Nem is mélyre szokták ásni a hullákat. Csak hogy tanálja meg az ember? Hisz nem egyedül fekszik ott. Tennap tizenkét hóhért végeztek ki, akik a kadéturalom alatt a mi embereinket lövették agyon. De van egy kikötésem: hozol érte egy veder pájinkát? Jól van?

Éjfélkor vették az ásókat, saroglyát, amit trágyaszárításra hasz-

nálnak, és a falu peremén, a temetőn át elindultak a fenyves felé, ahol az ítéleteket szokták végrehajtani. Hópelyhek szállingóztak. A zúzmarával körülprémezett vörösfűzfavessző meg-megreccsent a lábuk alatt. Petro éberen fülelt minden hangra és magában szüntelenül átkozta az egész utazást, Lukinyicsnát, sőt öccse megboldogult ipát is. A fiatal fenyőcsemeték első parcellájánál egy magas homokbucka mögött megállt a kozák.

— Itt van valahun nem messzire...

Mentek még vagy száz lépést. A falubeli kutyák egész falkája takarodott előlük nagy ugatással és vonítással. Petro eldobta a saroglyát és rekedten súgta:

— Gyerünk vissza! Egye meg itt a fene! Nem mindegy, hogy hun fekszik? Kellett ez nekem?!... De hát addig-addig rimánkodott az a vén boszorkány!

— Mi az! Inadba szállt a bátorság? Na, csak gyerünk tovább! — nevetett a kozák.

Odaértek. A terebélyes, vén vörösfűzfa környékén le volt döngölve a homokkal elegyes hó. A fa mellől sugár alakban húzódtak minden irányban az emberek meg a kutyák nyomának egymásba öltődő azsúrszemei...

...Petro rőtes szakálláról felismerte Miron Grigorjevicset. Övénél fogva kiráncigálta öccse ipát, és ráhengerítette tetemét a saroglyára. A kozák köhécselve temette be a megbolygatott gödröt. Mikor a saroglya nyeléhez illesztgette a markát, elégedetlenül dörmögte:

— Szánkán kellett vóna eljönni a fenyvesig. Ejnye, de buták vagyunk! Legalább jó öt pudot nyom ez a vaddisznó! A havon meg nagyon bajos vele menni.

Petro széttolta a halott lábát, amely immár befejezte földi pályafutását, és ő is a nyél után nyúlt.

Hajnalig iddogáltak a kozák házában. Miron Grigorjevics — lepelbe burkolva — a szán derekában várt türelmesen. Petro ittas fővel ugyanahhoz a szánkához kötötte a lovat is. A csődör egész éjjel ott állt, csigolyaszakadtáig nyújtogatta kötőfékes nyakát, felfelhorkant, és folyton hegyezte a fülét. De a hullaszag miatt sehogy sem mert a szénához nyúlni.

Alig szürkült a keleti ég, Petro már otthon volt a faluban. A réten át hajtott hazafelé, megállás nélkül. Mögötte aprókat koppant az aldeszkán Miron Grigorjevics feje. Petro kétszer is megállt, vastag rostú réti szénát dugott a feje alá. Egyenest hazaszál-

lította Korsunov tetemét. A halott gazdának Gripaska, kedvenc leánya nyitott kaput. Rögtön félre is ugrott a szán elől, egy hóbuckába. Petro vállán vitte be a holttestet, mint egy liszteszsákot, a konyhába. Óvatosan letette az asztalra, amelyet már jóelőre leteritettek lenből szőtt futószőnyeggel. Lukinyicsna, aki már elsírta minden könnyét, hajadon főtt térdre hullott férje halotti fehér botosba bújtatott lábánál.

— Azt hittem, a magad lábán jössz haza, gazdánk, oszt hozni kellett — hallatszott rekedt suttogása és hüppögő zokogása, amely vad nevetésre emlékeztetett.

Petro karonfogva vezette ki a kis házból Grisaka apót. A vénember olyan imbolyogva jött, mintha a padló ingoványként süppedezett volna alatta. De az asztalhoz már fiatalosan lépett és megállt a halott fejénél.

— Na, aggyon Isten, Mirón! Lám-lám, fiam, hogy kell viszontlátni egymást... — Keresztet vetett, megcsókolta a sárga agyaggal bemázolt, jéghideg homlokot. — Nemsoká én is megyek, Mironuska... — Hangja cérnavékonyra nyúlt, mint a kutyavonitás. Mintha félt volna, hogy még valami feleslegeset mond, vénségét meghazudtoló fürge mozdulattal lendítette szája elé a kezét, és ráborult az asztalra.

Petro torkát görcs fojtogatta, mintha farkas kapta volna el. Nesztelenül kiment az udvarra, a lépcső mellé kötött lovához.

24

A csendes, mély fenékgödrökből ki-kicsap a Don a fövenyre. Bodrosan örvénylik, kavarog ott a folyam árja. A Don egyenletesen, lassan hömpölyög tova. A kemény homokos folyófenék felett rajszámra portyáznak a fekete hasú halak. Éjjel kijár vadászni az elöntött fövenyre a tok, ott sürög-forog a hínár zöld partmenti sátrai közt a ponty; a fogas meg a kecsege a telényt zavarássza; a harcsa a kagylók közt turkál; néha fel-felbuggyant egy-egy zöld vízgombócot, aranyfényű, ragyogó uszonyát mozgatva, megmutatja magát a pufók holdnak, aztán megint indul, hogy széles homlokú, hosszú bajuszú fejével szétturkálja a kagylótelepeket, hogy reggelre félálomban megmerevedjen valamelyik körülrágcsált, áradásos fekete fa odvában.

De ott, ahol keskeny a part, a korlátok közé szorított Don mély

csatornát váj magának a mederben, és fojtott bőgéssel, sebesen kergeti lefelé a fehér tarajú, tajtékos hullámokat. A beszögellésekben, földnyelveken túl, a katlanokban örvényt pörget az ár. Bűvös, félelmes körben forog ott a víz: az ember csak nézi-nézi, és nem tud betelni vele.

A nyugodt napok széles fövenyéről keskeny mederbe torlódott az élet. Forrongott a felső-doni kerület. Két áramlat ütközött összsze, meghasonlottak a kozákok, örvény sodorta, pörgette őket sebesen. A fiatalabbja és a szegényebbje habozott, nem nyilatkozott sehogy sem, még mindig békét remélt a szovjethatalomtól. De az öregek támadásra indultak, és már nyíltan beszéltek arról, hogy a vörösök egytől egyig ki akarják irtani a kozákságot.

Ivan Alekszejevics március 4-re gyűlést hívott össze Tatarszkban. Szokatlanul sok nép gyűlt egybe. Valószínűleg azért, mert Stockman azt javasolta a forradalmi bizottságnak, hogy közgyűlésen osszák szét a legszegényebb gazdák között azt a vagyont, amit a fehérekkel elmenekült kupecek hátrahagytak. A gyűlést viharos szóváltás előzte meg egy körzeti pártmunkással. Azzal a megbízással érkezett Vesenszkajából, hogy vigye magával az elkobzott ruhaneműt. Stockman megmagyarázta neki, hogy a forradalmi bizottság most nem adhatja át a ruhát, mert tegnap egy vörös sebesült- és betegszállítmány rendelkezésére bocsátottak több mint harminc meleg holmit. A körzetből jött fiatal legényke élesen felcsattanó hangon ripakodott Stockmanra:

— Ki engedte meg, hogy odaadd az elkobzott ruhaneműt?

— Nem kértünk rá engedélyt senkitől.

— Milyen jogon lopkodtátok szét a nép vagyonát?

— Ne kiabálj, elvtárs, és ne beszélj ostobaságokat. Senki sem rabolt itt szét semmit. A subákat a fuvarozóknak adtuk át nyugta fejében, azzal a feltétellel, hogy ha elszállították a vöröskatonákat a következő hadtápállomásig, hozzák vissza az átadott ruhaneműt. A vöröskatonák félmeztelen dideregtek. Egy szál rongyos köpenyben útnak ereszteni őket — annyit jelentett volna, mint a halálba küldeni valamennyit. Hát hogy tagadhattam volna meg a ruhanemű kiadását? Nem tehettem mást, annál is kevésbé, mert ez a ruhaféle használatlan hevert a raktárban.

Bosszúságát türtőztetve beszélt, és a beszélgetés talán békességben fejeződött volna be, ha a legényke fagyos hangon, erélyesen ki nem jelenti:

— Kicsoda vagy te? A forradalmi bizottság elnöke? Letartóz-

tatlak! Add át az ügyeket a helyettesednek! Rögtön Vesenszkajába kísértetlek! Biztosan ellopkodtad a közvagyon felét, de majd én megtanítalak!

— Kommunista vagy? — kérdezte Stockman bandzsítva, halottsápadtan.

— Mi közöd hozzá?! Milicista! Fogd meg és kísérd rögtön Vesenszkajába! Nyugta fejében add át a kerületi milíciának!

A legényke szúrós tekintettel mérte végig Stockmant.

— Majd ott még beszélünk! Hej, de megtáncoltatlak, te kiskirály!

— Megbolondultál, elvtárs? Hát tudd meg, hogy...

— Semmi fecsegés! Pofa be!

Ivan Alekszejevicsnek nem volt annyi ideje sem, hogy akár egyetlen szóval is beavatkozzék a perpatvarba, amikor észrevette, hogy Stockman félelmes, lassú mozdulattal a falon függő mauserért nyúlt. A legényke szemében rémület hulláma csobbant fel. Bámulatos gyorsasággal tárta ki az ajtót fenekével, estében sorra koppantgatott lapockájával minden lépcsőfokot, belehemperedett szánjába, és míg át nem robogtak a piactéren, szüntelen bökdöste a kocsis hátát, folyton hátratekingetett, nyilván félt, hogy üldözőbe veszik.

A forradalmi bizottságban mennydörgő hahota rezegtette meg az ablakot. A nevetős Davidka görcsökben vonaglott az asztalon. De Stockman szemhéját még sokáig idegroham rángatta, szeme pedig keresztbe állt dühében.

— Micsoda gazfickó! Galád kamasz! — ismételgette, és remegő ujjal cigarettát sodort.

Kosevojjal és Ivan Alekszejeviccsel indult a gyűlésre. A piac zsúfolásig megtelt. Ivan Alekszejevics szívét balsejtelem dobogtatta meg: „Biztosan nem potyára gyűltek össze... Az egész falu a piacon van." De szertefoszlott aggodalma, amikor kucsmáját levéve a kör közepére lépett. A kozákok készségesen engedtek utat. Arcuk higgadtságot sugárzott, sőt némelyikük szemében vidám fény csillogott. Stockman végignézett a kozákokon. Szerette volna levezetni a légkör feszültségét, vitára csábítani a tömeget. Ivan Alekszejevics példájára ő is levette vörös kirgiz süvegét, és hangosan kezdte:

— Kozák elvtársak! Másfél hónapja múlt, hogy létrejött nálatok a szovjetrendszer. De mi, a forradalmi bizottság, mindeddig csak bizalmatlanságot, sőt ellenséges magatartást tapasztaltunk a

falubeliek részéről. Nem látogatjátok a gyűléseket, mindenféle mendemondák kószálnak köztetek, ostoba meséket terjesztenek — egytől egyig minden kozák kivégzéséről és holmi zaklatásokról, amelyeket állítólag a szovjethatalom okoz a kozákoknak. Eljött az ideje, hogy őszintén — amint itt mondani szokás — szívünk szerint beszéljünk egymással, itt az ideje, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz! Ti magatok választottátok meg a forradalmi bizottságot. Kotljarov és Kosevoj falubeli kozákok, köztük és köztetek nem lehet semmiféle eltitkolt nézeteltérés. Mindenekelőtt határozottan kijelentem, hogy a kozákok tömeges kivégzéséről szóló mendemonda, amelyet ellenségeink terjesztenek — puszta rágalom. Az ilyen rágalmakat pusmogók célja világos: viszályt akarnak szítani a kozákok és a szovjethatalom között, megint a fehérek karmai közé akarnak lökni benneteket.

— Azt mondod, nincs kivégzés? Hát azt a hét embert hová tüntették? — kiáltották a hátsó sorokból.

— Nem mondtam, hogy egyáltalán nincs semmiféle kivégzés, bajtársak. Agyonlőttük és a jövőben is agyonlőjük a szovjethatalom ellenségeit, mindenkit, akinek eszébe jut, hogy megint a földesurak uralmát kényszerítse ránk. Nem azért kergettük el a cárt, nem azért vetettünk véget a Németország elleni háborúnak és szabadítottuk fel a népet. Mit adott nektek a német háború? Ezer meg ezer elesettet, árvát, özvegyet, nyomort!...

— Igazad van!

— Jól mondod!

— Mi azért küzdünk, hogy ne legyen többé háború — folytatta Stockman. — Mi a népek testvériségét akarjuk! A cári uralom alatt pedig a ti kezetekkel hódíttatták meg az idegen földeket, a földesurak és kapitalisták számára, hogy ugyancsak a földbirtokosok meg a gyárosok gazdagodjanak rajta. Itt volt például — tőletek egy ugrásnyira — Lisztnyickij földesúr. Nagyapja a háborúban való részvétel fejében négyezer gyeszjatyina földet kapott ezernyolcszáztizenkettőben. És mit kaptak a ti nagyapáitok? Pedig ők ontották vérüket német földön, ők hagyták ott a fogukat!

A piac felzúgott. A moraj lassan elcsitult, aztán hirtelen bömböléssé robbant:

— Úgy va-a-an!...

Stockman süvegével szárítgatta fel a verejtéket kopaszodó homlokáról és hangját megerőltetve kiáltotta:

— Mindenkit kiirtunk, aki fegyvert fog a munkás-paraszt ha-

talom ellen! Azok a falubeli kozákok, akiket a forradalmi törvényszék ítélete alapján kivégeztek, ellenségeink voltak. Ezt valamennyien jól tudjátok. De veletek, dolgozókkal, akik rokonszenvet tápláltok irántunk, együtt fogunk haladni, vállvetve, mint az ökör a barázdában. Közösen fogjuk felszántani a földet az új élet számára, együtt fogjuk beboronálni azt a földet, hogy minden régi dudvát, gazt, minden ellenségünket kidobáljunk a szántásból. Gyökeret ne ereszthessenek még egyszer! El ne fojtsák a növekvő, gyarapodó, új életet.

Stockman a letompított morajból, a felélénkülő arcokból megértette, hogy beszéde megpezsdítette a kozákok szívét. Nem is tévedett: megkezdődött az őszinte eszmecsere.

— Jól ismerünk, Oszip Davidovics, hiszen valamikor itt éltél a faluban, egészen közénk tartozónak tekintünk. Magyarázd meg értelmesen, mit akar velünk ez a ti rendszeretek. Mondd meg kereken, ne félj tőlünk. Persze, mink pártoljuk, hiszen a fiaink ott hagyták a frontot, de hát buta emberek vagyunk, nem tudunk eligazodni rajta sehogy sem...

Sokáig értelmetlenül beszélt az öreg Grjaznov, köntörfalazott, ravaszkodva potyogtatta a szavakat, mint a róka cikcakkos lába nyomát. Nyilván félt, hogy eljár a szája. A félkarú Aljoska Samil nem bírta tovább.

— Szólhatok? — kérdezte.

— Csak rajta! — adta meg az engedélyt Ivan Alekszejevics, akit erősen izgalomba hozott az eszmecsere.

— De mondd meg előre, Stockman elvtárs, beszélhetek-e úgy, ahogy akarok.

— Beszélhetsz.

— Nem tartóztattok le miatta?

Stockman elmosolyodott, és némán legyintett.

— Csak osztán — ne haragudjatok meg érte. Úgy beszélek, ahogy tudok, ahogy a magam parasztesze diktálja.

Aljoska kaftánjának üres ujját öccse, Martyin megrántotta hátulról, és rémülten súgta:

— Hagyjad, te tökfejű! Ne jártasd a szád, mert mindjárt száz botot raknak a hátadra. Belekerülsz a feketekönyvbe te is!

De a félkarú lerázta magáról az öccsét. Görcsösen rángatózó, elcsúfult arcával a piac felé fordult.

— Kozák urak! — kezdte sűrűn pislogva. — Én most elmondom, ami a begyemben van. Ítéljétek meg, jó csapáson halad-e a be-

szédem, vagy pedig tévedek. — Katonásan sarkon fordult, arccal Stockman felé, és ravaszul kacsingatott hunyori szemével. — Úgy gondolom: ha kercken beszélhet valaki, akkor beszéljen kereken. Ha mán odaüt az ember, akkor teljes erejébül! Mingyán elsorolom, mit gondolunk mink, kozákok mindvalahányan, mér órolunk mink a kommunistákra... Az imént azt mondtad, elvtárs, hogy a fődművelő kozákokat, akik néktek nem ellenségtek, tik nem bántjátok, csak a gazdagot üldözitek, a szegényt pártoljátok — vagy hát ilyenformán De mondjad csak, helyénvaló vót-e kivégezni azokat a falubeli kozákokat? Korsunovér nem szólok egy szót sem — atamánkodott, világéletébe mindig a más hátán lovagolt. De hát a Hazug Avgyejicset mér lűtték agyon? Hát Matvej Kasulint? Meg Bogatirjovot?! Majdannyikovot?! Koroljovot?! Ugyanolyan buta, egyszerű emberek vótak, mint mink. Nem ismerték azok a csűrést-csavarást. Nem könyvet, hanem az eke szarvát tanulták meg tartani. Némelyik még a betűvetést sem ismerte. Á, bé, cé — ennyi vót az egész tudományuk. Ha fecsegtek is valami rosszat, azért még nem kellett vóna puskacső elé állítani űket. — Aljoska lélegzetet vett, előrelendült. Mellén táncolni kezdett a kaftán üres ujja, a szája félregörbült. — Elvitettétek azokat, akik buta fejjel összevissza fecsegtek és kivégeztettétek, de bezzeg a kupeceket nem bántjátok! A kupecek pénzen váltották meg az életüket tőlletek! De nekünk nincs min megváltani, mink világéletünkben mindig a fődet túrtuk, nekünk nem szórják a pénzt az angyalok az égbül. De azért azok, akiket kivégeztek, tán az utolsó ökröt is elhajtották vóna az udvarbul, csak az életöket hagyták vóna meg. De hát azokra nem vetettek sarcot. Csak elfogták, oszt kitekerték a nyakokat. Iszen tudjuk mink, mi folyik Vesenszkajába. Ott megvan épségben minden kupec, minden pópa — kutya bajok! Biztosan Karginszkajában se görbült meg egy hajok szála se. Halljuk mink, mi történik a környéken. Mert a jó hír ólomlábon jár, de a rossz sebesen világgá repül!

— Igaza van! — kiáltott egy torok valahol hátul.

A lárma egyre dagadt, elnyelte Aljoska szavait, de a félkarú türelmesen várt egy ideig, aztán Stockman felemelt kezére ügyet sem vetve acsarkodott:

— És mink tisztába jöttünk avval, hogy a szovjethatalom tán nem is vóna olyan rossz, de a kommunisták, akik befészkelték magokat a hivatalokba, egy kanál vízbe is belefojtanának bennünket! Ezerkilencszázöt miatt akarnak borsot törni az órunk alá.

Ezeket a szavakat a veres katonáktul hallottuk. Hát osztán magunk közt úgy ítéltük meg a dógot, hogy a kommunisták el akarnak pusztítani, egytül egyig sorba fel akarnak akasztani mindőnket, hogy írmagja se maradjon a kozákságnak a Don két partján. Hát szóval — ez vót az én mondókám. Olyan vagyok most, mint aki berúgott: ami a szívemen, az a számon. Részegek vagyunk mink ettül a gyöngyélettül — ettül az elkeseredéstül, ami ellenetek, kommunisták ellen forr itt mindenkibe!

Aljoska visszamerült a ködmönök sűrűjébe; a piacon zavart csend terjengett sokáig. Stockman beszélni próbált, de a hátsó sorokból előtörő kiabálás félbeszakította:

— Igaza van Samilnak! El vannak keseredve a kozákok! Hallgassa csak meg, milyen nótát szereztek most a falvakba. Mondani nem mindenki meri, de dalolni annál inkább, mert a nótával nem nagyon törődik senki. Hát ilyen jablocskót* szereztek:

Kezd már a szamovár bugyborogni, forrni,
Csak jöjjön a kadét, lesz mit panaszolni.

— Szóval van mi miatt panaszkodni!

Valaki elnevette magát. Éppen a legrosszabbkor. A tömeg hullámzásba lendült. Suttogás, beszélgetés mindenütt... Stockman elkeseredve csapta fejére a kirgiz süveget, előhúzott zsebéből egy jegyzéket, amelyet valamikor Kosevoj szerkesztett meg.

— Nem! Nem igaz! — kiáltotta. — Annak, aki a forradalmat pártolja, nincs oka az elkeseredésre! Megmondom én mindjárt, mért végezték ki azt a hét falubelit, a szovjethatalom ellenségeit. Ide hallgassatok! — és érthetően; szünetekkel kezdte olvasni:

A szovjethatalom letartóztatott és az inzenszki 15. hadosztály forradalmi törvényszéke mellett működő nyomozó bizottság rendelkezésére bocsátott ellenségeinek

* A politikai gúnyversnek a polgárháború alatt igen elterjedt fajtája. Hasonló a csasztuskához.

NÉVSORA

Sor-szám.	Családnév, keresztnév, atyai keresztnév.	Miért tartóztattuk le?	Megjegyzés.
1.	*Korsunov* Miron Grigorjevics.	Volt atamán, kulák, aki a más munkájából gazdagodott meg.	
2.	*Szinyilin* Ivan Avgyejics.	Propagandát fejtett ki, hogy buktassák meg a szovjet rendszert.	
3.	*Kasulin* Matvej Ivanovics.	Ugyanezért.	
4.	*Majdannyikov* Szemjon Gavrilov.	Feltűzte a vállpántokat, utca hallatára óbégatott a szovjethatalom ellen.	
5.	*Melehov* Pantyelej Prokofjevics.	A Seregkörzeti Testület tagja.	
6.	*Melehov* Grigorij Pantyelejevics.	Hadnagy, szovjetellenes érzelmű. Veszélyes.	
7.	*Kasulin* Andrej Matvejev.	Részt vett Podtyelkov vörös kozákjainak kivégzésében.	
8.	*Bodovszkov* Fedot Nyikiforov.	Ugyanezért.	
9.	*Bogatirjov* Arhip Matvejev.	Egyházgondnok. A szovjethatalom ellen lépett fel az őrházban. Néplázító és ellenforradalmár.	
10.	*Koroljov* Zahar Leontyev.	Megtagadta a fegyver beszolgáltatását. Megbízhatatlan.	

A két Melehov és Bodovszkov neve mellé a következő megjegyzést írták, amit azonban Stockman nem olvasott fel:

„A szovjethatalomnak ezeket az ellenségeit nem lehet előállítani, mert kettő távol van: közfuvarra mozgósították őket, lőszert szállítanak Bokovszkajáig. Pantyelej Melehov pedig tífuszban fekszik. Az első kettőt — mihelyt hazaérkeznek — letartóztatjuk és beszállítjuk a körzetbe. A harmadikat pedig, ha talpra áll."

Az egybegyűltek néhány pillanatig hallgattak. Azután nagy kiabálásban robbantak ki:

— Nem igaz!

— De igaz: mert csakugyan a rendszer ellen beszéltek!

— Az ilyesmiért csakugyan büntetés jár!

— Tán tutujgassák őket, vagy mi a szösz?

— Á, csak ráfogás az egész!

Es Stockman megint megszólalt. Figyelmesen hallgatták, még helyeslő közbekiáltások is el-elhangzottak, de amikor a gyűlés végén felvetette a fehérekkel elmenekültek vagyona szétosztásának kérdését — nema csend lett a válasz.

— Na, tán tele van kásával a szátok? — kérdezte Ivan Alekszejevics bosszúsan.

A tömeg özönlött a piactérről kifelé, mint a kiömlő dara, Szjomka, a legszegényebbek egyike, akit Vasfazéknak csúfoltak, tétován elő akart lépni, de aztán meggondolta magát, és legyintett egyujjú kesztyűjével:

— Ha hazajön a gazdája, csak restellné magát az ember miatta...

Stockman szép szóval próbálta visszatartani őket, hogy ne széledjenek szét. Kosevoj fehér lett, mint a lángliszt.

— Megmondtam, hogy nem fogadják el. Ezt a vagyont most már érdemesebb felgyútani, mint ezeknek kínálgatni.

25

Kosevoj elgondolkozva csapkodta a korbáccsal csizmája szárát, és lehorgasztott fővel ballagott felfelé a Mohov-ház lépcsőjén. Az ajtófélfánál, a folyosó padlóján több nyereg feküdt egyhalomban. Ugy látszik, nemrégen érkezhetett néhány lovas: az egyik kengyelen még nem olvadt el a csizmatalppal keményre préselt, trágyás-sárga hócsomó. Alatta víztócsa csillogott. Mindezt akkor látta Kosevoj, míg a terasz összetapicskolt padlóján lépkedett. Szeme végigsiklott a csorba bordájú, faragott, kék rácson, a fal mentén húzódó orgonaszínű bolyhos zúzmaraburkolaton. Futólag rápillantott az ablakra is, amely belül megizzadt, és olyan homályos lett, mint a marhahólyag. De amit látott, minden szétmosódott tudatában, megfoghatatlanná mállott, elsiklott előle, mintha álmodta volna.

Miska egyszerű szivét keresztül-kasul fonta a Grigorij Melehov iránti sajnálat és a gyűlölet vele szemben...

A forradalmi bizottság előszobájában sűrű dohánybűz, lószerszám és olvadt hó szaga érzett. A szobalány, aki az egész személyzetből egyedül maradt a házban Mohovék Donyecen túlra menekülése után, a hollandi kályhát fűtötte éppen. A szomszéd szobában hangosan kacagtak a milicisták. „Nagyon mulatságos lehet! Már megint találtak valami nevetni valót!..." — gondolta kese-

rűen Kosevoj, amikor elhaladt a szoba előtt, bosszúsan csapott utolsót a korbáccsal csizmája szárára, és kopogtatás nélkül nyitott be a sarokszobába.

Ivan Alekszejevics széttárt vattás meleg kabátban ült az íróasztalnál. Fekete kozák kucsmáját hetykén félrecsapta a fején. Izzadt arca fáradt volt és gonddal terhelt. Mellette, az ablakpárkányon még mindig ugyanabban a lovassági köpenyben ült Stockman. Mosollyal üdvözölte Kosevojt, és széles kézmozdulattal kínálta hellyel maga mellett.

— Na, mi újság, Mihail? Ülj le.

Kosevoj leült, szétvetette a lábát. Stockman higgadtan érdeklődő hangja kijózanítóan hatott rá.

— Megbízható embertül hallottam... Tennap este hazaérkezett Grigorij Melehov. De én nem mentem el hozzájok.

— Mi a véleményed a dologról?

Stockman cigarettát sodort és néha sandán rápillantott Ivan Alekszejevicsre. Várta a választ.

— Hűvösre ültessük, vagy mit csináljunk? — kérdezte sűrűn pislogva, tétován Ivan Alekszejevics.

— Te vagy a forradalmi bizottság elnöke... Ahogy te jónak látod.

Stockman elmosolyodott, kitérően vállat vont. Olyan gúnyosan tudott mosolyogni, hogy ez a mosoly kegyetlenebbül égetett akármilyen korbácsütésnél. Ivan Alekszejevics álla megizzadt.

— Hát, ha én vagyok az elnök, akkor mind a kettőt letartóztatom, Griskát is, a bátyját is — oszt be vélek Vesenszkajába — sziszegte élesen a foga közt.

— Grigorij Melehov bátyját nemigen érdemes letartóztatni. Fomin óvja a fúvó széltől is. Tudod, milyen szépen nyilatkozik róla... De Grigorijt még ma, azonnal le kell tartóztatni! Holnap Vesenszkajába kísértetjük, a rávonatkozó anyagot pedig még ma küldd el egy lovas milicistával a forradalmi törvényszék címére.

— Nem volna jobb inkább este elfogni Grigorijt, Oszip Davidovics?

Stockman erősen köhögni kezdett.

— Miért csak este? — kérdezte szakállát törölgetve a roham után.

— Kisebb port ver fel.

— Ez, tudod... hülyeség.

— Mihail, végy magad mellé két embert és eredj rögtön Griskáért. Külön pincébe ültesd! Megértetted?

Kosevoj lecsúszott az ablakpárkányról, indult a milicistákhoz. Stockmar fel s alá járkált a szobában, csoszogott gacsosra taposott szürke nemezcsizmájával.

— A legutóbb összegyűjtött fegyverszállítmányt útnak indítottad már? — kérdezte, mikor megállt az íróasztal előtt.

— Nem.

— Miért nem?

— Tegnap nem értem rá.

— Miért?

— Máma elküldöm.

Stockman mogorva arcot vágott, de rögtön felvonta szemöldökét, és hadarva kérdezte:

— Melehovék mit szolgáltattak be?

Ivan Alekszejevics összehunyorított szemmel gondolkozott rajta, aztán elmosolyodott.

— Beszolgáltatták akkurátusan: két puskát és két pisztolyt adtak át. Mit gondolsz, ennyi volt az egész?

— Hát nem?

— Ohhohó! Végre találtam magamnál ostobábbat is!

— Én is azt hiszem, van ott még egyéb is. — Stockman vékonyra préselte ajkát. — Ha a helyedben volnék, a letartóztatás után tüzetes házkutatást tartanék náluk. A többi közt majd ezt is jelentsd annak a parancsnoknak. Gondolkozni éppen tudsz, de ez nem elég: cselekedni is kell.

Kosevoj félóra múlva tért vissza. Fürgén futott végig a verandán, dühösen csapkodta az ajtókat.

— Na hogy a fene egye meg! — kiáltotta, mikor megállt a küszöbön és lélegzetet vett.

— Mi a baj?! — kérdezte Stockman. Gyorsan odalépett hozzá, és félelmesen kerekre meresztette a szemét. Hosszú köpenye lába közé fonódott, és szárnyával csapkodta a nemezcsizma szárát.

Kosevoj — talán Stockman halk hangja, talán valami más miatt — éktelen dühbe gurult.

— Ne forgasd nekem a szemed!... — ordította és kacskaringósat káromkodott. — Azt mondják, hogy Griska Szinginbe hajtott a nagynénjéhe, de tehetek én róla? Hát tik mér szakasztottátok el? Mér ültetek karbatett kézzel? Nahát! Most üthetjük bottal a nyomát. De énrám nincs mér ordítozni! — Hátratorpant a szorosan

elébe lépő Stockman elől, nekivetette hátát a kályha csempés oldalának és elkacagta magát. — Ne zaklass, Oszip Davidovics! Ne zaklass, mert bizisten beléd vágok!

Stockman egy darabig ott állt előtte, meg-megropogtatta ujját és Miska fehéren villogó fogsorára, mosolygós, odaadó pillantású szemére tekintett.

— Ismered a szingini utat? — szűrte át fogán a kérdést.

— Ismerem.

— Hát akkor mér jöttél vissza? És még te hencegsz, hogy verekedtél a némettel... Mamlasz! — mondta, és mesterkélt megvetéssel húzta keskenyre szemét.

Füstkék pára paplana alatt feküdt a sztyepp. A Don melléki domb mögül bíborvörösen kelt fel a hold. Fukarul világított, nem homályosította el a csillagok foszforeszkáló fényét.

A szingini úton hat lovas haladt. A paripák ügetésben kocogtak. Kosevoj mellett Stockman zötyögött a nagy dragonyos nyeregben. A magas pej doni csődör folyton ficánkolt alatta, ügyeskedett, hogy megharapja a lovas térdét. Stockman fapofával mesélt valami mulatságos históriát, Miska meg a kápára dőlve gyermekes, harsogó, fuldoklón elcsukló kacagással hahotázott. Igyekezett Stockman csuklyája alá, Oszip Davidovics szigorú, vigyázó szeme közé pillantani.

A szingini tüzetes házkutatás nem járt semmilyen eredménnyel.

26

Grigorijt kényszerítették, hogy Bokovszkajából hajtson tovább Csernisevszkajába. Másfél hét múlva tért haza. Érkezése előtt két nappal letartóztatták az apját. Pantyelej Prokofjevics csak akkor lábadozott a tífusz után. Még deresebben és olyan bütykös-csontosan kelt fel, mint egy lócsontváz. Haja ezüstkarakülje hullott, mintha szétrágta volna a moly, szakálla összekócolódott; szélén sűrűn belepte a kor szappanhabja.

A milicista csupán tíz percet engedélyezett csomagolásra, aztán elvezette. A Vesenszkajába indítás előtt a Mohov-ház pincéjébe ültették Prokofjevicset. Rajta kívül még kilenc öregember és egy tiszteletbeli bíró ült még az ánizsalma szagú pincében.

Petro elmondta ezt az újságot Grigorijnak, és — öccse még belül sem ért a kapun — azt tanácsolta neki:

— Fordítsd meg a szekered rúdját, testvér... Nagyon érdeklődtek utánad, hogy mikor jossz haza. Eredj be, melegedj meg, búcsúzz el a gyermekektől, osztán elviszlek Ribnij falvába. Ott majd elbujdosol egy darabig, átvészeled ezeket az időket. Ha kerdeznek, azt mondom, hogy elmentél Szinginbe, nénémekhe. Mán hat falubelit állítottak falhoz. Hallottad? Csak erre a sorsra ne jusson apánk is!... Rólad meg... jobb, ha nem is beszélünk!

Grigorij eluldogélt egy félórát a konyhában, aztán megnyergelte lovát, és éjnek évadján Ribnijbe lovagolt. Egy szíves kozák, Melehovék távoli rokona, elbújtatta Grigorijt a szárított trágyarakásban. Ott lapult két napig, odvából csak éjjel mászott elő.

27

Február 25-én, Szinginből visszaérkezésének napján Vesenszkajába indult Kosevoj, megtudni, mikor lesz a kommunista pártsejt gyűlése. Ő, Ivan Alekszejevics, Jemeljan, Davidka és Filka elhatározták, hogy rendezik párttagságuk ügyét.

Miska magával vitte a beszolgáltatott fegyverek utolsó rakományát, az iskola udvarán talált géppuskát és Stockman levelet, amely a körzeti forradalmi bizottság elnökének szólt. A Vesenszkajába vivő úton a vizesréten nyulakat vertek fel. A haború alatt annyira elszaporodtak, és olyan sok kóbor nyúl bitangolt erre a környékre, hogy lépten-nyomon belejuk ütközött az ember. Ahány sárga sáscsótárt lenget a szel, annyi tapsifules ágaskodik közte, mint a cövek. A szán nyikorgására fehér hasaljú szurke nyúlfi pattan fel, fekete szegélyű farkával integetve nyargal, hogy csakugy csattog a körme a kérges hótakarón. Jemeljan, aki a lovakat hajtotta, eldobta a gyeplőt és bőszen üvoltotte:

— Durr bele! Lúdd a tapsifulest!

Miska leugrott a szanról, térdre ereszkedve egy tár tolténvt kuldott a gurulo, szürke gomolyag után, csalódottan nézte, hogyan csapnak körülotte fehér hóporfelhőt a golyók, de a galacsin meggyorsította az iramot, futtában le-leverte a hóleplet a burjánról, és eltünt a sűrűben.

A forradalmi bizottságban értelmetlen lótás-futás folyt Az emberek izgatottan szaladgáltak, egymás után érkeztek a lovas fu-

tárok. Az utcákon meglepően kevesen őgyelegtek. Miska csodálkozott: nem értette a fejetlen kapkodás okát. Stockman levelét az elnök helyettese szórakozottan zsebbe dugta.

— Hagyj békében! — dörmögte mogorván arra a kérdésre, hogy lesz-e válasz. — Nem érünk rá veletek bajlódni!

A téren az őrszázad vöröskatonái futkostak ide-oda. Füstöt pöfékelve döcögött el előttük a tábori konyha. A teret marhahús és babérlevél illata öntötte el.

Kosevoj betért a forradalmi törvényszékre, az ismerős legényekhez, elszívni egy cigarettát.

— Mér van ilyen nagy hűhó? — kérdezte.

— Kazanszkajában valami nincs rendben — felelte kelletlenül Gromov, a helyi ügyekkel foglalkozó vizsgálóbírák egyike. — Vagy a fehérek törtek at, vagy a kozákok lázádtak fel. Hír szerint tegnap parázs harc folyt arrafelé. A telefonösszeköttetés megszakadt.

— Lovas felderitőt kellett vóna oda szalasztani.

— Küldtünk is, de nem jött vissza. Most pedig Jelanszkajába indult egy század. Ott is baj van.

Az ablaknál ültek és cigarettáztak. A forradalmi törvényszék számára lefoglalt tekintélyes külsejű kupecház ablaka előtt porhó hullott.

A kertek alatt, Csornaja irányában, a fenyves táján valahol tompán durrant egy-egy lövés. Miska elsápadt, és kiejtette ujjai közül a cigarettát. Akik a házban tartózkodtak, mind kiözönlöttek az udvarra. A lövések öblösen és hatásosan durrogtak. A fokozódó erejű rövid sorozatokat sortűz ropogta túl, vijjogtak a golyók, és nagy koppanással mardosták a fészerek, kapuk héjalását. Az udvaron megsebesült egy vöröskatona. Gromov zsebébe iratokat gyömöszölve futott ki a térre. A forradalmi bizottság mellett felsorakoztak az őrszázad maradványai. A parancsnok rövid irhaködmönében úgy siklott ide-oda a vöröskatonák között, mint valami sajka. Rajoszlopban, ügetve vezette csonka századát a lejtőn a Don felé. Irtózatos pánik tört ki. A piacon összevissza futkostak az emberek. Egy felnyergelt kanca sebes vágtában, lovas nélkül, felcsapott fejjel száguldott át a téren.

A megrökönyödött Kosevoj maga sem emlékezett arra, hogy került a piacra. Csak azt látta, hogy Fomin kaukázusi szűrében, mint fekete vihar, zúdult elő a templom szöglete mögül. Termetes csődöre farkához egy taligás géppuska volt kötve. A kis kerekek nem tudtak eléggé sebesen forogni, a géppuska oldalára fordulva

vonszolódott a ló után, a legsebesebb vágtában nyargaló csődör egyik oldalról a másikra rángatta. Fomin a kápára dőlt, és eltűnt a hegy tövénél, csak ezüstös hóporfelhőt hagyott maga után.

„A lovakhoz" — ez volt Miska első gondolata. Le-lekushadva szökdelt át az útkereszteződéseken. Egyetlenegyszer sem vett lélegzetet! Szíve, tüdeje kifulladt, mire elszaladt a szállásig. Jemeljan befogta a lovakat, de ijedtében sehogy se tudta ráhúzni az istrángot a hámfára.

— Mi az, Mihail? Mi baj van? — hebegte vacogó foggal. Befogni végre befogott, de nem találta a gyeplőt. Mire a gyeplőt is felcsatolta, a rudasló hámján kibomlott a kapcsolószíj.

Az udvar, ahol kifogtak, megszálltak, a sztyeppre rúgott ki. Miska a fenyves felé tekingetett, de onnan nem bukkant elő egyetlen gyalogos csatárlánc sem, nem vágtatott elő laza harci rendben egyetlen lovas osztag sem.

Valahol lövöldöztek, az utcák elnéptelenedtek, minden hétköznapiasan unalmassá fanyarodott. Pedig ezalatt borzalmas dolog történt: lázadás tört ki.

Míg Jemeljan a lovakkal bibelődött, Miska mereven bámulta a határt. Latta, amint a szentképes fa mögül fekete kabátos férfi szalad el a mellett a hely mellett, ahol decemberben elégett a rádióallomás. Inaszakadtából rohant, mélyen előrehajolt, és mellére szorította kezét. Kabátjáról Miska felismerte a férfiban Gromov vizsgalobírot. Még azt is észrevette, hogy a sövény mögül előhussant egy lovas figurája. Ezt is felismerte Kosevoj. Csernyicskin vesenszkajai kozak, a hírhedt fiatal fehérgárdista volt. Gromov, akit száz öl választott el Csernyicskintől, előkapta zsebéből a revolverét. Lövés durrant. Aztan másik lövés. Gromov felrohant egy homokbucka gerincere, lótt a pisztollyal egyre-másra. Csernyicskin futtában ugrott le a lóról; a kantárszarat tartva kapta le puskáját, s egy hófúvás tövébe hasalt. Gromov az első lövés után oldalvást indult tovább, bal kézzel bele-belekapaszkodott a bokrok gallyaiba. A buckán tett még néhány lépést, aztán arccal a hóra bukott. „Megölte!" — Miskában meghűlt a vér. Csernyicskin kitűnő lövész hírében állt, és a német háborúból hozott osztrák karabéllyal bármilyen távolságról bármilyen célt mindig telibe talált. Miska már a szánban ült és kihajtott az utcára, mikor megpillantotta, hogy Csernyicskin odanyargalt a buckához és kardjával a feketekabátos alakra sújtott, aki ferdén terült el a havon.

A Donon át Bazkiba vágtatni szerfelett veszélyes volt. A Don hófehér síkján lovas és ló egyaránt nagyszerű célpontul szolgált volna.

Már két őrszázadbeli vöröskatona harapott ott a jégbe: lekaszálta őket a golyó. Jemeljan tehát a tavon át, az erdő felé hajtott. A jégen vizes hóréteg feküdt, a paták alól vijjogva repültek szerteszét a vízcsöppek és hógalacsinok, a szántalpak vas éle mély barázdát szántott.

Veszettül száguldtak egészen a faluig. De az átjárónál Jemeljan meghúzta a gyeplőt, és Kosevoj felé fordította szélbarnította arcát.

— Mit csináljunk? Hátha minálunk ugyanolyan kalamajka van?

Miska szemébe bánat költözött. Jól megnézte a falut. A legszélső Don-parti utcán két lovas nyargalt végig. Kosevojnak nyilván úgy tetszett, mintha milicisták lettek volna.

— Hajts a faluba. Máshová úgysem menekülhetünk! — mondta határozottan.

Jemeljan roppant kelletlenül indította meg a lovakat. Átkeltek a Donon. Már a dombon kaptattak felfelé. Antyip Hazugovics és két felvégi öreg futott szembe velük.

— Baj van, Miska! — kiáltotta Jemeljan, amikor megpillantotta a puskát Antyip kezében. Hátrarántotta a lovakat, és éles kanyarban visszafordította a szánt.

— Állj!

Lövés. Jemeljan a gyeplőt görcsösen tartva zuhant le. A lovak egyetlen szökkenéssel beleszúrták a rúd hegyét a sövénybe. Kosevoj leugrott a szánról. Antyip feléje rohant, csizmás lába megmegcsúszott, hol erre, hol arra tántorodott, aztán megállt, vállához kapta a puskát. Mikor Miska a kerítésre rogyott, az egyik öreg kezében háromágú villa fehéren villogó agyarát pillantotta meg.

— Üsd-vágd!

Kosevoj a vállában érzett égető fájdalom miatt némán lehanyatlott, és tenyerével eltakarta a szemét. A férfi zihálva hajolt fölé és belébökte a villa hegyét.

— Állj fel, kutya!

A többire Kosevoj csak úgy emlékezett, mintha álmában látta volna. Zokogva vetette rá magát Antyip, és az inge mellét markolászta...

— Sírba tetted az apámat!... Engedjetek, jó emberek! Hadd tőccsem ki rajta a bosszúmat!

Antyipot elhúzták Miskától. Nagy tömeg csődült össze. Egy józan, meggyőző hang náthásan dörmögte:

— Hagyjátok ezt a legényt! Nektek tán nincs feszület a nyakatokba? Hagyjad, Antyip! Az apádba mán úgysem lehelhetsz életet, ezt az embert meg elpusztítod... Oszoljatok szét, emberek. Odanézzetek! A raktárnál cukrot osztanak. Menjetek csak oda!...

Miska estefelé, ugyanannak a sövénynek a tövében ocsúdott fel. Villával megszurkált oldalában forrón nyilallott. A villa hegye átdöfte a ködmönt, a vattás kabátot, és belefúródott testébe is; igaz, nem mélyen. De a szúrt seb sajgott, csomóba olvadt rajta a vér. Miska talpra állt, hallgatózott. A faluban, úgy látszik, a lázadók járőrei cirkáltak. Néha eldurrant egy-egy lövés. Kutyák ugattak. Messziről lassan közelgő beszélgetés hallatszott. Miska a marhacsapáson indult el a Don mentén. Felkapaszkodott a szakadékos partra. A sövények alatt kúszott tovább, kezével tapogatózott a kemény, kérges havon. Néha megbicsaklott a karja, és elcsúszott. Nem ismerte meg a helyet, csak találomra mászkált. A hideg végig-végigborzongatta testét, megdermesztette kezét. A hideg kergette be egy verécén is Kosevojt. Kinyitotta a kisajtót — amelynek sarkát vesszőből fonták — és besompolygott a hátsó udvarba. Bal kézt pelyvásszínt pillantott meg. Már éppen abba akart bemászni, de hirtelen lépteket és köhögést hallott.

Valaki ropogós nemezcsizmában tartott a pelyvásszín felé. „Rögtön agyonvernek" — gondolta Kosevoj közömbösen, mintha nem is őróla volna szó. A férfi megállt az ajtó sötét nyílásában.

— Ki van ott?

A hang gyenge volt és szinte ijedten kongott.

Miska a pelyvatartó belső fala mögé húzódott.

— Ki az? — kérdezték most már hangosabban és izgatottabban.

Miska megismerte hangjáról Sztyepan Asztahovot és kilépett a pelyvásszínből.

— En vagyok, Sztyepan, Kosevoj... Ments meg, az Istenre kérlek! Ne szólj senkinek. Segíts rajtam!

— Lám-lám, szóval te vagy... — Sztyepan csak nemrég épült fel a tífuszból, meggyengült hangon beszélt. A soványságtól megnyúlt szája szélesen és bizonytalanul mosolygott. — Hálni éppen

meghálhatsz, csak osztán nappalra menj máshová. De hogy kerültél ide?

Miska nem felelt, kitapogatta Sztyepan kezét, és belefúrta magát a pelyvacsomóba. A következő éjjel — alighogy bealkonyodott — kétségbeesett vállalkozásra szánta magát: hazavánszorgott, bekopogott az ablakon. Anyja nyitotta ki előtte a pitvarajtót, és sírva fakadt. Keze Miska nyakát tapogatta, babrált rajta, és fia mellére koppantotta a fejét.

— Menekülj! Az Isten szerelmére, menekülj, Misenykám. Ma reggel itt jártak a kozákok. Az egész házam táját tűvé tették érted. Antyipka Hazugovics rámhúzott a korbáccsal. „Bújtatod — azt mondja — a fiad. Be kár, hogy nem vertük ki ott belőle a párát, de rögtön."

Miskának sejtelme sem volt róla, hol lehetnek elvtársai. Mi történt a faluban — nem tudta. Anyja rövid elbeszéléséből megtudta, hogy a Donmellék valamennyi falva fellázadt; hogy Stockman, Ivan Alekszejevics, Davidka és a milicisták elvágtattak, Filkát és Tyimofejt pedig még tegnap délben agyonverték a téren.

— Menekülj, fiacskám! Rád akadnak...

Anyja sírt ugyan, de bánattal teli hangja keményen csengett. Miska hosszú idő óta először fakadt ríva, hüppögve zokogott, mint a gyermek, szájából buborékot vetve buggyant ki a nyál. Azután megnyergelte kiscsikós kancáját, amelyiken valamikor a csődörösöknél szolgált, kivezette a szérűre. Nyomon követte a szopós csikó meg édesanyja. Az öregasszony nyeregbe segítette Miskát, és keresztet vetett rá. A kis kanca kelletlenül indult útnak, kétszer is felnyerített, hívta a kiscsikót. Miska szíve mind a kétszer mintha leszakadt volna és valahová elgurult volna ijedtében. De szerencsésen feljutott a dombra, apró ügetésben indult a Hetman úton Uszty-Medvegyica irányában. Bujdosónak való sötét éjszaka cirógatta körül. A kanca gyakran fel-felnyerített, félt, hogy elveszti szopós csikaját. Kosevoj összeszorította fogát, a kanca füle közé vágott a kantárszár végével, gyakran megállt hallgatózni: nem dübörög-e mögötte, vagy előtte valahol a rohanó lovak patája, nem vonta-e magára valaki figyelmét a kanca nyerítése. De körös-körül hihetetlenül dermedt csend uralkodott. Kosevoj csak azt hallotta, hogyan használja ki a pihenőt, hogyan szopik nagy cuppogással a kiscsikó. Nekiről anyja fekete tőgyének, hátsó lábacskáit megveti a hóban. A kanca hátán is lehetett érezni a csikó követelődző dögönyözését.

A ganészínben száraz trágya, avas szalma és csátés szénacsutka szaga terjeng. A gyékénytetőn nappal szürke fény szivárog át. A font vessző verécén, mint sűrű rostán keresztül kukucskál be néha a nap. Éjjel koromsötét van. Egércincogás. Csend...

A gazdasszony lopva vitt élelmet Grigorijnak napjában egyszer — öreg este. A száraz trágyába ásva vödörnyi vizeskancsó állt előtte. Mindezt fel sem vette volna — de elfogyott a dohány. Grigorij borzalmasan gyötrődött az első napokban, és mivel nem bírta ki füstölés nélkül, másnap összevissza mászkált a szín földjén, száraz lóganét gyűjtött tenyerébe, azt szívta. Este a gazda két, bibliából kitépett avittas levelet, skatulya gyufát meg egy szárított somkóróból és magaültette éretlen kapadohány gyökeréből elegyített összemarék keveréket küldött az asszonnyal. Grigorij örült, csömöllésig füstölt, és a bütykös-rögös szárazganén először merült mély álomba. Fejét köpenye alá dugta, mint madár a szárnya alá.

Reggel a gazda költötte fel. Beszaladt a ganészínbe.

— Alszol? Kelj fel! Megtört a jég a Donon!... — kiáltotta harsányan, és darabos kacagásra fakadt.

Grigorij kiugrott a ganérakásból. Utána, mint a hegyomlás tompa robajjal zuhantak le a pudnyi trágyatéglák.

— A túlsó parton felkeltek a jelanszkajaiak meg a vesenszkajaiak. Fomin meg az egész hatóság Tokinba menekült Vesenszkajából. Biztosan fellázadt Kazanszkaja, Sumilinszkaja, Miguiinszkaja is. Látod, mekkorát fordult a világ?

Grigorij homlokán és nyakán megduzzadtak az érkötegek, zöldes szikrát szórt a szeme. Nem tudta titkolni örömét, hangja megremegett, fekete ujjai céltalan futkostak köpenye kapcsain.

— Hát itt a faluba... tináiatok? Mi van, hogy van?

— Itt nem hallik semmi. Láttam az elnököt. Nevetett: „Nekem édesmindegy, milyen Istent kell imádni, csak Isten legyen, az a fő!" Te is mássz ki ebből a jukbul.

A ház felé indultak. Grigorij öles léptekkel mérte végig az udvart. Oldalt kocogott a gazda, és öntötte az újságokat.

— Jelanszkaja környékén először Krasznojarszk falva kelt fel. Tennapelőtt húsz jelanszkajai kommunista indult Krivszkojba meg Plesakovszkba, kozákokat letartóztatni, a krasznojarszkiaknak meg fülükbe jutott a dolog, gyűlést tartottak: „Meddig tűr-

jük még ezt a mészárlást? Egymás után fogják, viszik el apáinkat, nemsoká miránk is sort kerítenek. Nyergelj, gyerünk, szabadítsuk ki a foglyokat." Összegyűlt vagy tizenöt ember — mind tejfelesszájú siheder. Atlanov állt a suhancok élére — egy kardos kis kozák. Puskája csak kettő volt az egész csapatnak, ki karddal, ki lándzsával, ki pedig egy szál furkósbottal indult a harcba. A Donon átkelve elnyargaltak Plesakovszkig. A kommunisták Melnyikov udvarán pihentek. A krasznojarszkiak lovas csatasorban rohamozták meg az udvart. Kőkerítés vette körül. Betódultak a kapun, aztán vissza. A kommunisták megöltek egy kozákot. Isten nyugosztalja. Amikor utánuk lőttek, a legényke lepottyant a lóról, és fennakadt a sövényen. A plesakovszki kozákok a falu istállóihoz szállították. Szegénykének belemerevedett a markába a lovaglóostor... Akkor aztán megtört a jég: azóta vége a szovjethatalomnak!

A hazban Grigorij mohón ette meg a reggeli maradékát és a gazdával kiment az utcára. A közök sarkán csoportokban álltak a kozákok, mintha ünnep volna. Az egyik csoporthoz odament a gazda és Grigorij. A kozákok kucsmájukhoz emelték kezüket üdvözlésképpen, tartózkodóan feleltek, kíváncsian és várakozóan nézegették Grigorij ismeretlen alakját.

— A mi emberunk, kozák urak! Ne féljetek tőle. Hallottatok mán a tatarszi Melehovékrul? Ez Pantyelej fia — Grigorij. A kivégzés elól bújt el énnálam — mondta büszkén a házigazda.

Mihelyt megindult a társalgas, egy kozák azt kezdte elmondani, hogyan verték ki Fomint Vesenszkajából a resetovszkiak, dubrovszkiak és csernovszkiak, de ekkor a fehér homlokú hegylejtőnek támaszkodó utca végén két lovas bukkant fel. Végignyargaltak az utcán, meg-megálltak minden kozákcsoport előtt, megforgatták paripáikat, kiáltottak valamit és karjukkal hadonásztak. Grigorij mohón várta közeledtüket.

— Ezek nem idevalósiak, nem ribinszkiak... Futárok, de nem tudom, honnét — mondta a kozák, amikor jobban szemügyre vette őket, és félbehagyta elbeszélését Vesenszkaja elfoglalásáról.

A két futár elrobogott a szomszédos mellékutcák előtt, és odanyargalt Grigorijékhoz. Az elülső — kigombolt kaftános öregember — kucsma nélkül, izzadt, vörös arccal, homlokán szétziláló dott ősz hajtincsekkel, legenyesen állította meg a lovat. Hátralökte törzsét, hogy majd leesett, jobb kezét pedig előrenyújtotta.

— Micsoda dolog ez, kozákok?! Mit álltok az utcasarkokon,

mint az asszonyok?! — kiáltotta jajveszékelő hangon. A bosszúság könnye fojtogatta a torkát, vörös orcája remegett izgalmában.

Alatta reszketett a gyönyörű, fehér orrú, meddő pejkanca. Rostos farka és olyan szikár lábaszára volt, mintha acélból öntötték volna. A zabolát rágva, hörögve leguggolt, majd felágaskodott, követelte a kantárszárat, hogy szökellő, dübörgő vágtában megint nekiiramodjék, hogy a szél megint lekonyítsa kecses fülét, süvítsen sörénye közt, hogy finoman formált, kagylós patája alatt megint döngve nyögjön a fagycsípte föld. A kanca vékony bőre alatt külön táncolt, mozgott minden ín és rost. Nyakán hosszanti izomsávok vonaglottak, remegett áttetsző, rózsaszín orralika, kidülledt rubinszemét sürgetőn sandította lovasára, bőszen forgatta véres szemefehérét.

— Mit ácsorogtok itt, csendes Don fiai?! — kiáltotta még egyszer az öreg, és Grigorijról a többiekre röppentette tekintetét. — Egyre-másra lövik agyon apáitokat, nagyapáitokat, elrabolják vagyonotokat, hitetekbül csúfot úznek a komiszárok, tik még táncba jártok, forgómagot rágtok? Addig akartok várni, amíg gégétekre szorul a hurok? Meddig kapaszkodtok még az asszonyok bugyogójába? Az egész jelanszkajai határban felkelt apraja-nagyja. Vesenszkajából kikergették a vereseket, de a ribinszki kozákok karbatett kézzel ácsorognak! Olyan ócsónak tartjátok az életet, mi? Vagy tán muszka hurkalé folyik ereitekbe kozákvér helyett? Lázadjatok fel! Fogjatok fegyvert! Krivszkoj falu küldött bennünket, hogy állítsunk talpra minden kozákot. Lóra, kozák, lóra, ameddig nem késő! — Őrjöngő szeme megakadt egy öreg ismerős arcán: — Mit állsz itt, Szemjon Hrisztoforovics? — kiáltott rá keserű haraggal. — Filonovo alatt felkoncolták a fiad, te meg a sutba bújsz?!

Grigorij nem is hallgatta végig, rohant az udvarra. A pelyvaszínből futvást vezette ki pihent csődörét. Körmét véresre hasogatva ásta elő a nyerget a szárított trágyahalomból, és mint a háborodott, nyargalt ki a kapun.

— Megyek! Isten áldja meg! — Csak annyit tudott még odakiáltani a kapu felé közeledő gazdának, aztán az elülső kápára dőlt, és egész törzzsel a ló nyakára hajolva, mindkét oldalán megmegpaskolta a korbáccsal, és sebes vágtába eresztette. Utcahosszat fehér hófergeteg tölcsére kavargott nyomában. Utána mint szitáló köd, csapódott le a hópor. Talpa alatt előre-hátra csúszott a kengyel, elzsibbadt lába a nyeregszárnyhoz súrolódott. A ken-

gyel alatt sebesen dübörgött a csődör patája. Grigorij olyan határtalan, szilaj örömet érzett, úgy feszítette belsejét az erő és a határozottság, hogy torkából önkéntelenül vijjogó rikoltás tört elő. Felszabadult benne minden elfojtott, rab érzés. Mostantól fogva — gondolta — világos az útja, mint a holdfényben fürdő dűlő a sztyeppen.

Mindent latra vetett, mindent eldöntött ezekben a gyötrő napokban, amikor mint az üldözött vad, lapult a trágyafészekben, és ugyancsak mint a vad, figyelt minden kívülről jövő hangra vagy zajra. Mintha sohasem élte volna át az igazságkeresés, az ingadozások, az átpártolások, a súlyos belső harcok napjait.

Felhő árnyékaként gomolyogtak tova azok a napok, és most már hiábavalóknak, üreseknek látszottak e kutatások. Min is kellett törnie akkor a fejét? Miért is vergődött a lelke — mint a hajtóvadászaton oldalba kapott ordas — kivezető út keresésében, az ellentmondások megoldásának kutatásában? Kiderült, hogy az élet nevetségesen, bölcsen egyszerű. Ma már úgy tetszett, hogy — mióta a világ világ — sohasem volt olyan igazság, amelynek szárnyai alatt mindenki egyformán melengethette volna életét. Lobogó haraggal gondolta: mindenkinek megvan a maga igazsága, a maga barázdája. A karéj kenyérért, a darabka földért, az élet jogáért mindig harcoltak egymás ellen az emberek és mindig fognak is küzdeni, míg csak süt a nap, míg ereikben meleg vér folyik. Verekedni kell azokkal, akik el akarják venni az életet, az élet szent jogát. Verekedni kell, keményen, ingadozás nélkül, mint a szorítóban, és a harc majd megadja a gyűlölet edző izzását, a szilárdságot. Csak nem kell fékezni az érzést, utat kell engedni neki, mint az őrjöngésnek és — ennyi az egész.

A kozákok útját most keresztezi a koldus orosz muzsik meg a gyári népség útja. Verekedni velük! Kirántani lábuk alól a kozák vérrel öntözött, zsíros doni földet, kirántani, hogy felforduljanak! Elkergetni őket, akár a tatárt, elkergetni a körzet területéről! Nyakába kell ülni a muszkának, szégyenletes békét kell ráerőszakolni! Ezen a keskeny ösvényen nem férnek el egymás mellett. Valamelyiknek le kell löknie róla a másikat. Egy próbát már tettek: beengedték a vörösezredeket a körzet területére. Elég volt a kóstolóból! Most már — kardra!

Ezen gondolkozott a vak gyűlölet hevítette Grigorij, míg ménje a Don fehér tarajú hótakaróján repítette. Egy pillanatra ugyan motoszkálni kezdett benne az ellentmondás: „A gazdagok a sze-

gények ellen, nem pedig a kozákok Oroszország ellen... Miska Kosevoj és Kotljarov szintén kozák, mégis testestül-lelkestül vörös." De ezt a gondolatot bosszúsan elkergette magától.

Feltűnt Tatarszk. Grigorij megrántotta a kantárszárat. Könnyű ügetésre fogta a habcsomókkal borított lovat. A kapaszkodónál megint megszorította a véknyát. A verécét a ló szügyével lökette be, és beszökkent az udvarra.

29

Az agyongyötört Kosevoj hajnalban ügetett be az Uszty-Hopjorszkaja-i Bolsoj falvába. Megállították az amurontúli 4. ezred őrszemei. Két vöröskatona a törzshöz kísérte. Egy törzsbeli ember sokáig bizalmatlanul faggatta Kosevojt, mindenáron zavarba akarta hozni ilyen csudaravasz kérdésekkel: „Ki volt ott a forradalmi bizottság elnöke? Mért nincs nálad semmilyen írás?" — és így tovább ebben a modorban. Miska már megunta a felelgetést e buta kérdésekre.

— Ne nyaggass, elvtárs! Különbül megnyaggattak éngem a kozákok, mégse mentek velem semmire.

Felgyűrte ingét, megmutatta villával átszúrt oldalát és hasa alját. Már éppen meg akarta ijeszteni a törzskarit valami borsos mondással, de ebben a pillanatban belépett Stockman.

— Á, a tékozló fiú! No, te ördögfióka! — Basszushangja elcsuklott, kezével végigtapogatta Miska hátát. — Mit faggatod, elvtárs? Hiszen ez a mi emberünk! Mit fecsegsz itt össze annyi butaságot?! Mért nem üzentél nekem, vagy Kotljarovnak? Rögtön tisztázódott volna az ügy, minden vallatás nélkül!... Gyerünk, Mihail! Hát hogy tudtad megúszni ép bőrrel? Hogy maradtál életben, beszélj?! Mi már kihúztuk a nevedet az élők listájából. Gondoltuk: hősi halált halt a legény.

Miskának eszébe jutott, hogyan fogták el, milyen gyámoltalanul viselkedett, eszébe jutott a szánban hagyott puska — és kínosan elpirult, még a könnye is kicsordult belé.

Tatarszkban Grigorij érkezése napjára már megalakult két kozák század. A gyűlésen elhatározták, hogy mozgósítanak minden fegyverfogható férfit, tizenhattól hetvenévesig. Sokan érezték a kialakult helyzet reménytelenségét: északon ott van a bolsevikhoz szító voronyezsi kormányzóság és a vörös hopjori körzet, délen a front, mely ha megfordul, szétlapítja a zendülőket, mint a lavina. Némelyik óvatosabb kozák nem is akart fegyvert fogni, de erőnek erejével kényszerítették. Sztyepan Asztahov kereken megtagadta a fegyveres szolgálatot.

— Én nem megyek. Vegyétek el a lovam, csináljatok velem, amit akartok, de én nem akarok puskát venni a kezembe! — jelentette ki reggel, amikor belépett házába Grigorij, Hrisztonya és Anyikuska.

— Mér nem akarsz? — kérdezte Grigorij, és remegett az orralyuka.

— Csak! Mer nem akarok és kész!

— Hát ha a veresek elfoglalják a falut, akkor hová bújsz? Velünk jössz, vagy maradsz?

Sztyepan sokáig futtatta figyelmes, áttetsző tekintetét Grigorijról Akszinyára meg vissza.

— Akkor majd meglátjuk, hogy lesz, mint lesz... — felelte némi hallgatás után.

— Na, ha így van, akkor — kifelé! Fogd meg, Hrisztan! Rögtön falhoz állítunk! — Grigorij igyekezett elkerülni a kemencéhez lapuló Akszinya tekintetét, gimnasztyorkája ujjánál fogva megragadta Sztyepant, és magához rántotta. — Gyerünk, itt nincs kifogás.

— Grigorij, ne bolondozz!... Hagyj békébe!

Sztyepan elsápadt, gyengén ellene szegült. Hátulról átnyalábolta a marcona Hrisztonya, és rádörrent:

— Hát, ha így gondolkozol, akkor gyerünk!

— Cimborák!...

— Néked mink nem vagyunk „cimborák!" Mars, ha mondom.

— Eresszetek el, felcsapok a századtokba, de gyenge vagyok a tífusz miatt...

Grigorij görbén elmosolyodott, kiengedte markából Sztyepan gimnasztyorkája ujját.

— Menj, vedd át a puskát! Mér nem evvel kezdted?!

Egymásra rántotta köpenye két szárnyát, és köszönés nélkül elment. Hrisztonya a történtek után sem restellt egy sodrásnyi dohányt kérni Sztyepantól, sokáig elüldögélt náluk, beszélgetett, mintha mi sem történt volna közöttük.

Estenden két szekér fegyvert hoztak Vesenszkajából: nyolcvannégy puskát és több mint száz kardot. Sokan elővették az eldugott fegyvereket. Kétszáztizenegy harcost állítottak ki. Százötven lovas lett, a többi gyalogos.

A felkelőknek még nem volt egységes szervezetük. Egyelőre szétforgácsoltan tevékenykedtek a falvak: önállóan alakították a századokat, választották meg a gyűléseken a parancsnokokat a legszilajabb kozákok közül. Nem a rang számított, hanem az érdem. Támadó hadműveletre még nem mertek vállalkozni, csak érintkezést kerestek a szomszédos falvakkal, és puhatolgatták a környékét lovas járőreikkel.

Mint tizennyolcban, most is Petro Melehovot választották meg a tatarszki lovas század parancsnokává, még Grigorij érkezte előtt. A gyalogos század parancsnokságát Latisov vállalta. A tüzérek Ivan Tomilin vezetésével Bazkiba indultak. A vörösök Bazkiban sorsára hagytak egy félig tönkretett ágyút. Kereke összetört, hiányzott a szögmérője. Ezt a löveget kellett megjavítaniuk a tüzéreknek.

A kétszáztizenegy ember számára összesen száznyolc puskát, száznegyven kardot és tizennégy vadászpuskát hoztak Vesenszkajából, illetve gyűjtöttek össze a faluban. Pantyelej Prokofjevics — miután a többi öreggel kiszabadult a Mohov-ház pincéjéből — kiásta a géppuskát. De heveder nem akadt sehol, és a század nem fogadta el fegyvernek Melehov géppuskáját.

Másnap estefelé híre terjedt, hogy Lihacsov vezénylete alatt hét ágyúval, húsz géppuskával felszerelt, háromszáz szuronyos vörös büntetőosztag indult Karginszkajából a zendülés leverésére. Petro elhatározta, hogy Tokin falva irányában erős felderítő szakaszt küld, és ugyanakkor értesíti Vesenszkaját.

A lovas járőr alkonyatkor indult el· Grigorij Melehov vezetett harminckét tatarszki kozákot. A faluból sebesen vágtattak ki, és így robogtak csaknem egészen Tokinig. Grigorij a falutól két versztányira, sekélyes árok partján, az országút mellett, gyalog szállította a kozákokat, és az árokba hasaltatta őket. A lovászok egy hajlásba vezették a lovakat. Ott mély hó állott. A paripák hasaljig süppedtek a szemcsés hóban, amikor a lejtőn leereszked-

tek. Egy csődör tavaszt sejtő ujjongásában felnyihogott és szilajon rúgkapált. Külön lovászt kellett mellé rendelni.

— Három kozákot — Anyikuskát, Martyin Samilt és Prohor Zikovot — a falu felé küldött Grigorij. Lépésben indultak útnak. Messze a lejtő tövében, széles, cikcakkos sávként húzódtak délkeletnek a tokini kertek. Az éjszaka lassan bocsátkozott a földre. Alacsony felhők tolongtak a sztyepp felett. Az árokban némán ültek a kozákok. Grigorij figyelte, miként ereszkedik le a lejtőn a három lóhátas sziluettje, miképpen olvad egybe az út fekete vonulatával. Lám, már nem lehet látni a paripákat, csak a lovasok feje bukkan elő néha. Aztán eltűntek azok is. Néhány perc múlva harsány géppuskaropogás hallatszott arról a tájról. Azután magasabb, vékonyabb hangon kattogni kezdett egy másik — nyilván kézi géppuska volt. A kézi kilőtt egy korongtárt, aztán elhallgatott, de az első csak lélegzetet vett, és még szaporábban ropogtatott végig egy másik hevedert is. A golyórajok, mint a marékból vetett mag, szálltak el az árok felett, valahol az alkonyodó égen. Eleven, víg, vékony süvítésük felélénkítette a kozákokat. A három felderítő lóhalálában nyargalt visszafelé.

— Előőrsbe botlottunk! — kiáltotta már messziről Prohor Zikov. Hangját elnyomta a száguldó lovak dübörgése.

— A lovászok készüljenek! — parancsolta Grigorij.

Felugrott az árokparti földhányásra, mint valami mellvédre, és mit sem törődve a golyókkal, melyek éles süvöltéssel fúródtak a hóba, a közelgő kozákok elébe futott.

— Nem láttatok semmit?

— Hallhatod, hogy elkezdtek rakoncátlankodni. Sokan lehetnek. Hangjukról sejtem — lihegte Anyikuska.

Leugrott a lóról, de egyik csizmája beleakadt a kengyelbe, és Anyikuska fél lábon ugrálva, káromkodva, keze segítségével szabadította ki a lábát.

Míg Grigorij kifaggatta, nyolc kozák az árokból a hajlásba ereszkedett. Kiválogatták lovaikat, és hazanyargaltak.

— Hónap kivégezzük mind — mondta halkan Grigorij, és a szökevények távolodó dübörgésére fülelt.

Az árokban maradt kozákok elüldögéltek még egy óra hosszat, óvatos csendben hallgatóztak. Végre valaki patadobogást hallott.

— Jönnek Tokinból...

— Felderítők!

— Nem lehet!

Súgva beszélgettek. Fejüket ki-kidugva próbáltak valamit kihámozni az éjszaka áthatolhatatlan burkából, de hasztalan. Fedot Bodovszkov kalmük szeme pillantotta meg őket legelőbb.

— Jönnek! — állapította meg határozottan, és lekapta puskáját.

Bodovszkov nagyon furcsán viselte a puskát: a szíjat nyakába akasztotta, mint a kereszt galandját, a puska meg ferdén fityegett mellén. Rendszerint így járt akár gyalog, akár lóháton. Kezét a csövön és a tusán nyugtatta, mint az asszony a válljárom végén.

Tíz lovas némán, rendetlenül ügetett az úton. Fél lóhosszal a többi elé nyomult egy melegen öltözött, tekintélyes alak. A hosszú testű, kurta farkú csődör nyalkán, biztos léptekkel közeledett. Grigorij alulról jól látta a lovak testének az ég szürke hátterére élesen kirajzolódó körvonalait, a lovasok kontúrjait, még a csapott, lapos tetejű kubáni süveget is látta az elülső lóhátas fején. A lovasok tíz ölnyire voltak az ároktól. A kozákokat olyan csekély távolság választotta el tőlük, hogy szinte hallaniuk kellett a kozák tüdők rekedt lihegését, a kozák szívek szapora verését.

Grigorij már előbb megparancsolta, hogy az ő vezényszava nélkül senki se lőjön. Mint a vadász a leshelyen, hideg számítással várta az alkalmas pillanatot. Már megérett benne az elhatározás: ráordít a közelgőkre, és csak akkor nyittat tüzet rájuk, ha ijedtükben összetorlódnak.

Az úton békésen csikorgott a hó. A paták alól mint sárga szentjánosbogár, röppent fel egy szikra. Bizonyára csupasz kovára koppant a patkó.

— Állj! Ki vagy?!

Grigorij könnyedén, mint a macska, ugrott ki az árokból, és felegyenesedett. Utána tompa nesszel tódult ki a többi kozák.

Ekkor egészen váratlan dolog történt.

— Kire vagy kíváncsi? — kérdezte egy öblös, rekedtes basszus a félelem vagy a meglepetés leghalványabb árnyalata nélkül. A lovas megfordította, és Grigorij ellen irányította csődörét.

— Ki az?! — kiáltotta élesen Grigorij. Egy helyben állt, mint a cövek, és észrevétlenül felemelte a pisztolyt behajtott kezében.

— Ki mer így ordítozni! — mennydörögte bosszúsan ugyanaz a mély hang. — Én a bünetőosztag parancsnoka vagyok! Akit a 8. Vörös Hadsereg vezérkara a zendülés elfojtásával bízott meg. Ki a parancsnok köztetek? Rögtön ide vele!

— Én vagyok a parancsnok!

— Te? Á-á-á!...

Grigorij acélkék holmit pillantott meg a lovas hirtelen felemelt kezében. Még volt annyi ideje, hogy a lövés előtt hasra vesse magát.

— Tűz! — kiáltotta.

A tömpe orrú browning-golyó elsüvített Grigorij feje felett. Innen és túl csak úgy zuhogott a fülsiketítő lövöldözés. Bodovszkov belecsimpaszkodott a rettenthetetlen parancsnok lova kantárjába. Grigorij átnyúlt Bodovszkov feje felett, a lovas kezét lefogva, kardja fokával ráhúzott a kubáni süvegre, és lefordította a nyeregből a nehéz testet. A csetepaté két perc alatt véget ért. Három vöröskatona elszelelt, kettőt lekaszaboltak, a többit lefegyverezték.

Grigorij kurtán kivallatta a fogságba esett kubáni süveges parancsnokot.

— Kinek hínak, te dög? — kérdezte, és a parancsnok szétzúzott szájába bökdöste a pisztoly csövét.

— Lihacsovnak.

— Mire számítottál, amikor kilenc fogdmegeddel ellenünk lovagoltál? Azt hitted, hogy majd térgyre esnek a kozákok? Úgy kérnek bocsánatot?

— Üssetek agyon, ha akartok!

— Arra még ráérünk — vigasztalta Grigorij. — Hun vannak az iratok?

— A táskában! Csak vedd ki, te zsivány!... Piszok disznó!...

Grigorij a káromkodásra rá sem hederítve, maga motozta meg Lihacsovot. Kivette ködmöne zsebéből a második browningot, leakasztotta válláról a mausert meg a térképtáskát. Oldalsó zsebében talált egy tarka vadbőrrel fedett, iratokkal telitömött kis levéltárcát meg egy cigarettatárcát.

Lihacsov folyton káromkodott, és nyögött fájdalmában. Jobb vállát átlőtték, Grigorij kardja pedig komiszul megsebezte a fejét. Magasabb, Grigorijnál termetesebb, súlyos testű és bizonyára vasgyúró férfi volt. Frissen borotvált, olajbarna arcán rövid, széles, fekete szemöldök terebélyesedett, amely parancsolóan ívelt össze az orra tövénél. Szája nagy, álla négyszögletes. Lihacsov korcos ködmönt viselt, fejét a kardcsapással összegyűrt fekete kubáni süveg födte, ködmöne alatt csinosan idomult testéhez a keki színű, tűzött zsebes tiszti zubbony meg a széles lovaglónadrág.

Remek vonalú, kicsiny lábán lakkozott szárú, nyalka csizma feszült.

— Vesd le a ködmönt, komisszár! — parancsolta Grigorij. — De jó húsba vagy! Kövérre zabáltad magad a kozákok kenyerén. Ne félj, nem fagysz meg!

A foglyok kezét övvel, kötőfékkel kötözték össze, és kit-kit a maga lovára ültették vissza.

— Ügetésben utánam! — vezényelte Grigorij, és megigazította magán Lihacsov mauserét.

Bazkiban háltak meg. Lihacsov a derékaljnak földre hintett szalmán, a kemence tövében hánykolódott, nyögött, és csikorgatta a fogát. Grigorij a lámpa világánál kimosta és bekötözte a fogoly sebes vállát. A vallatást mellőzte. Sokáig ült az asztalnál, átnézte Lihacsov megbízóleveleit, a vesenszkajai kozák ellenforradalmárok névsorát — amelyeket az elmenekült forradalmi törvényszék adott át Lihacsovnak — meg a noteszt, a leveleket, a térképen feltüntetett jeleket. Néha Lihacsovra pillantott. Tekintetük mint két kardpenge, keresztezte egymást. Az ugyanebben a házban háló kozákok egész éjjel nyüzsgölődtek, ki-kijártak a lovakhoz meg a pitvarba cigarettázni vagy fekve beszélgettek.

Grigorijt csak hajnalban nyomta el az álom, de rögtön fel is serkent, felkapta az asztalról elnehezedett fejét. Lihacsov a szalmán ült, foggal bogozta ki a pólyát, és letépkedte a kötést. Grigorijra villantotta kétségbeesett nézésű, vérben forgó szemét. Fehér fogsorát kivicsorította kínjában, mint a haldokló. Szemében olyan halálos bánat fénylett, hogy Grigorij feje tüstént kitisztult, mintha elhessegették volna róla az álmot.

— Mit csinálsz? — kérdezte.

— Mi közöd hozzá?! Meg akarok halni! — bömbölte Lihacsov. Elsápadt. Feje a szalmára hanyatlott.

Az éjjel félvedernyi vizet habzsolt be. Szemét hajnalig sem tudta lehunyni.

Reggel Grigorij szekérre fektette, és rövid jelentéssel meg minden elkobzott irattal Vesenszkajába küldte.

Két lovas kozák fedezete alatt sebesen gördült a szekér a vesenszkajai végrehajtó bizottság vörös téglaépülete elé. A kasfarban könyökére támaszkodva feküdt Lihacsov. Kezét a véres kötésen tartva tápászkodott fel. A kozákok gyalog szálltak, bekísérték a házba Lihacsovot.

Vagy ötven kozák sűrű tömegben tolongott Szujarovnak, az egyesült felkelő erők ideiglenes parancsnokának szobájában. Lihacsov karját óva furakodott az asztalig. Az alacsony Szujarov ott ült az asztalnál. Semmi jellegzetes vonás nem volt rajta, legfeljebb sárga szemének rendkívüli ravaszságot sugárzó keskeny rése keltett figyelmet. Kurtán pillantott Lihacsovra.

— Na, idecipelték a jómadarat? Te vagy az a Lihacsov?

— Én. Itt vannak az irataim. — Lihacsov az asztalra dobta a zacskóba kötözött tárcát, és dölyfös szigorúsággal nézett Szujarovra. — Sajnálom, hogy nem sikerült teljesíteni a rám rótt feladatot, hogy nem sikerült széttaposni benneteket, mint a viperát. De Szovjet-Oroszország majd megfizet érte busásan. Kérem, hogy lőjetek agyon!

Megrándította átlőtt vállát, megvonaglott széles szemöldöke.

— Nem, Lihacsov elvtárs! Hisz épp a kivégzések miatt lázadtunk fel. Nállunk nem úgy van, mint tinállatok. Itt nincs agyonlövés! Kigyógyítunk, és egyszer tán még hasznodat is vesszük — mondta Szujarov lágyan, de a szeme meg-megvillant. — Menjen ki, akire nincs semmi szükség! Szaporán! Ízibe!

Csak a resetovszki, csernovszki, usakovszki, dubrovszki és a vesenszkajai századparancsnok maradt a szobában. Leültek az asztal mellé. Valaki zsámolyszéket rúgott a fogoly elé, de Lihacsov nem ült le. A falnak támaszkodott, és a kozák fejek felett kibámult az ablakon.

— Nahát, Lihacsov — kezdte Szujarov, és összenézett a századparancsnokkal. — Mondjad csak, hány főre rúg az osztagod?

— Nem mondom.

— Nem mondod? Nem is kell. A papírjaidból úgyis megtudjuk. Ha így se sikerül, majd kivallatjuk a testőreidet. Még egy dologra kérünk — (Szujarov megnyomta ezt az utolsó szót) —: írd meg az osztagodnak, hogy jöjjenek Vesenszkajába. Semmi értelme sincs — harcolni egymás ellen. Mink nem a szovjetrendszert, hanem csak a kominisiákat, meg a komisszárokat gyűlöljük. Lesze-

reljük az osztagodat, osztán kit-kit hazaküldünk. Téged is szabadon eresztünk. Szóval írd meg nekik, hogy mink ugyanolyan dógozók vagyunk, és hogy tüllünk ne féljenek, nem ellenezzük mink a szovjeteket...

Lihacsov Szujarov szürke kecskeszakállára köpött. Szujarov kabátja ujjával törölgette le szakállát. Pofacsontján rózsaszínű lett a bőr. Némelyik parancsnok elmosolyodott, de egy sem kelt parancsnokuk becsületének védelmére.

— Sértegetsz bennünket, Lihacsov elvtárs! — szólalt meg Szujarov most már szembetűnő tettetéssel. — Az atamánok, a tisztek gúnyt űztek belőlünk, leköpdöstek bennünket, és te, a kommunista is leköpdösöl? Pedig folyton azt hajtjátok, hogy a népet pártoljátok... Hé, ki van ott?... Vezessétek el a komisszárt! Hónap Kazanszkajába küldünk.

— Nem gondoltad meg a dógot? — kérdezte szigorúan az egyik századparancsnok.

Lihacsov egyetlen rándítással megigazította vállára dobott zubbonyát és az ajtónál álló kísérő kozákhoz indult.

Nem végezték ki. Hiszen a felkelők épp a „kivégzések és fosztogatások" ellen küzdöttek... Másnap csakugyan Kazanszkajába kísérték. A lovas fedezet elöl haladt. Könnyedén lépkedett a havon, összevonta szemöldöke rövid íveit. De az erdőben, mikor elment egy csodálatosan fehér nyírfa mellett, élénken elmosolyodott, megállt, felnyúlt ép kezével, és letépett egy gallyat, amelynek barna rügyeit már márciusi ízű édes nedv duzzasztotta pufókra. Alig érezhető finom illata tavaszi bimbózást ígért és életet, mely mindig újra kezdődik a körbe futó nap alatt... Lihacsov szájába dugta a duzzadt rügyeket, rágcsálta őket, és elködlő szemmel nézte a fagy bilincseiből kiszabadult, megfényesedett fákat, és mosoly fakadt borotvált ajka zugából.

Így is halt meg, fekete rügypikkelyekkel az ajkán: Vesenszkajától hét versztányira, a komor redőkben húzódó homokbuckák között állatiasan lemészárolták a kísérők. Még éltében kiszúrták szemét, levágták kezét, fülét, orrát, kardjukkal keresztül-kasul szabdalták az arcát. Kigombolták a nadrágot és meggyalázták, lerondították a férfiasan szép, daliás testet. Meggyalázták az ezer sebből vérző roncsot, aztán az egyik kísérő rálépett a kocsonyásan remegő mellre, a hanyatt hengerített testre, és egyetlen csapással ferdén leszelte a hulla fejét.

A Donon túlról, a felső folyás vidékéről, és mindenfelől a zendülés széles áradatáról érkeztek hírek. Most már nem két járás lázadt fel. Sumilinszkaja, Kazanszkaja, Migulinszkaja, Meskovszkaja, Vesenszkaja, Jelanszkaja, Uszty-Hopjorszkaja, mind felkelt, sebtében hevenyészte össze a századokat. Karginszkaja, Bokovszkaja, Krasznokutszkaja szemmel láthatóan a zendülők felé hajlott. A felkelés azzal fenyegetett, hogy átterjed a szomszédos Uszty-Medvegyica-i és hopjori körzetre is. Buhanovszkajában, Szlascsevszkajában és Fedoszejevszkajában már megindult az erjedés. Alekszejevszkaja járás Vesenszkajával határos falvai szintén forrongtak... Vesenszkaja — mint körzeti székhely — vált a felkelés középpontjává. Hosszas viták és eszmecserék után elhatározták, hogy megtartják a hatalom előbbi rendszerét. A körzeti végrehajtó bizottság tagjai közé a legtekintélyesebb kozákokat választották, főként fiatalokat. Az elnöki székbe Danyilovot, a tüzérségi ügyosztály hivatalnokát ültették. A városokban, falvakban megalakultak a szovjetek és — bármilyen furcsán hangzik — még a valamikor szitoknak számító „elvtárs" megszólítás is megmaradt a mindennapi érintkezésben. Kiadták a maszlagos jelszót: „A szovjetrendszerért, a kommün, a kivégzések és fosztogatások ellen!" Ez a magyarázata, hogy a felkelők kucsmáján az eddigi egyetlen fehér paszomány vagy pántlika helyett kettő jelent meg, keresztbe téve: fehér és vörös...

Szurajovot a fiatal — huszonnyolc éves — Pavel Kugyinov zászlós, a György-kereszt mind a négy fokozatának lovagja, egy ékesszóló és értelmes legény követte az egyesült felkelő erők parancsnokának tisztségében. Feltűnően gyenge akaratú embernek ismerték; nem is neki való feladat volt egy lázadó körzetet irányítani, de a kozákok vonzódtak hozzá egyszerűsége és közvetlensége miatt. Ami pedig a legfontosabb: Kugyinov tősgyökeres kozák ivadék volt, a kozákság legsürvéből sarjadt, és távol állt tőle az a fennhéjázás, az a tiszti gőg, ami a felkapaszkodottat jellemezni szokta. Mindig szerényen öltözött. Hosszú körhajat viselt, görnyedt háttal járt és hadarva beszélt. Sovány arca, hosszú orra parasztosnak tetszett, és nem volt rajta semmi jellegzetes.

Törzsparancsnoknak Ilja Szafonov főhadnagyot választották, mégpedig csakis azért, mert gyáva legény volt ugyan, de csudamód értette a betűvetést, és szerfelett műveltnek bizonyult.

— Szafonovot dugjátok a torzsbe. Fronton úgysem ér egy fapitykét sem. Tobb embert veszitene, mint mas, nem kímélné a kozákokat, sot még maga is pusztítana uket. Annyit ért a fegyverforgatáshoz, mint a tyúk az abécéhez.

Az alacsony termetu, gombolyded Szafonov e megjegyzés hallatara boldogan mosolygott lenszoke tovú sárga bajuszaba, és fölottebb szívesen vallalta a torzsparancsnoki megbizatast.

De Kugyinov es Szafonov csak helybenhagyta azt, mit a századok onalloan veghezvittek. Az iranyitas soran kiderult, hogy meg van kotve a kezuk, de hat nem is ilyen kepessegu embereknek valo ekkora gépezetet kormanyozni es utolerni a sebesen száguldó esemenyeket.

Az Amuron túli 4. lovasezred — Uszty-Hopjorszkaja, Jelanszkaja es reszben Vesenszkaja felé ozonlo bolsevikjaival — harcolva vonult at szamos falun, atlepte a jelanszkajai határt, és a pusztan nyugat fele vonult a Don menten.

Marcius 5-en futar erkezett Tatarszkba fontos jelentéssel. A jelanszkajaiak surgosen segitseget kertek Szinte ellenallas nelkul vonultak vissza — nem volt se puska, se loszer. Szánalmas durrogatasukra az amuriak géppuska golyozaporaval feleltek, és ket uteg tuzevel arasztottak el oket. Ilyen helyzetben nem értek ra megvarni a korzeti kozpont rendelkezeseit Es Petro Melehov elhatarozta, hogy kivonul ket szazadaval.

Átvette a szomszedos falvak tobbi negy századának parancsnoksagat is Jókor reggel kivezette a kozakokat a dombra. Eleinte — ahogy történni szokott — csupán a lovasjárorok koccantak ossze.

Harc csak később fejlódött ki.

Voros Szurdoknal, Tatarszktól nyolc versztányira — ahol Grigorij valamikor feleségével szantogatott, ahol meglepte a tél, és ahol eloszor vallotta be Nataljanak, hogy nem szeretí — a mély szakadék partján, a hoban szalltak gyalog a lovas századok ezen a borus teli napon, ott huzódtak szejjel a csatarlancok, és vezették vedettebb helyre a lovaszok a paripákat. Lent, a homorú vonalu volgykatlanbol három csatárlancban nyomultak elore a vörosok. A lapaly fehér terét fekete embersávok szeldelték keresztul-kasul. A lancok felé szekerek docogtek, itt is, ott is lovasok bukkantak fel. A kozákok, akiket ket versztanyi tavolság választott el az ellenségtol, ráerósen készulodtek, hogy harcba bocsátkozzanak vele.

Petro a csatárláncba húzódott jelanszkajai századoktól odalovagolt Grigorijhoz kissé gőzölgő, kövér csődörén. Vidám volt és élénk.

— Kíméljétek a töltényt, cimborák! Csak akkor lőjetek, ha parancsot adok rá... Grigorij, vezesd a magad félszázadát százötven öllel balra. Mozogjatok! Ne gyűljenek egy csomóba a lovászok! — Kiosztotta még néhány utolsó rendelkezését, elővette távcsövét.

— Csak nem a Matvejev-kurgánon állítják fel az üteget?

— Én már régen észrevettem. Szabad szemmel is látni!

Grigorij kivette bátyja kezéből a távcsövet, és belenézett. A sztrázsahalmon túl, melyet körös-körül simára nyalt a szél, fogatok feketéllettek, apró emberek nyüzsögtek.

A tatarszki gyalogosok — vagy ahogy a lovasok tréfásan elnevezték őket, a „bakák" — tömegbe verődtek, arányosan megosztották egymással a töltényt, cigarettáztak, tréfálkoztak, jóllehet a parancsnok szigorúan megtiltotta a csoportosulást. Az alacsonyabb kozákoknál fejjel magasabban imbolygott Hrisztonya kucsmája (Hrisztonya a gyalogosok közé került, mert elvették a lovát), ott vöröslött Pantyelej Prokofjevics háromfülű kucsmája. Az öregek javarésze meg a suhancok a gyalogság közt lebzseltek. A napraforgókórók levágatlan sűrűjétől jobb kézt másfél versztányira álltak a jelanszkajaiak. Négy századukba hatszáz embert soroltak, de csaknem kétszázan a lóra ügyeltek. Így hát az egész állomány harmada bújt el a lovakkal a szakadékok lejtős partú elágazásaiban.

— Petro Pantyelejevics! — kiáltották a gyalogosok soraiból. — Vigyázz, ne vess harcba bennünket, gyalogosokat!

— Légy nyugodt! Nem hagyunk cserben benneteket! — mosolygott Petro. A dombra lassan felkapaszkodó vörös csatárláncokra pillantott, és idegesen játszani kezdett a korbáccsal.

— Petro, gyere csak ide! — kérte Grigorij, és félrébb húzódott a csatárlánctól.

Petro odalovagolt.

Grigorij összeráncolta homlokát, és szemmel láthatóan elégedetlenül mondta.

— Sehogy se tetszik nekem ez az állás. Itt kell hagyni ezeket a szakadékokat. Különben ódalt bekerítenek bennünket, oszt hát baj lesz.

— Ugyan ne károgj! — legyintett bosszúsan Petro. — Hogy

kaphatnának ódalba bennünket? Egy századot hagytam lezervába. Ha pedig szorul a kapca, hát ez a néhány szakadék éppen kapóra jön. Nem lesz az akadály.

— Nagy legény vagy! Vigyázz! — vetette oda óvó intelemképpen Grigorij, és — nem először s nem utoljára — gyorsan végigtapogatta szemével a terepet.

Odament a maga csatárláncához, szemügyre vette kozákjait. Sokuk kezéről már hiányzott az egyujjú meg az ötujjú kesztyű. Fűtötte őket az izgalom, lehúzták a kézrevalót. Egyik-másik idegesen kínlódott: hol a kardját igazgatta, hol az övcsat peckét dugta egy lyukkal beljebb, szorosabbra.

— A fővezér leszállt a lúrul — mosolyodott el Fedot Bodovszkov és gúnyosan vágott fejével Petro felé, aki kacsázó járással lépkedett a csatárláncok felé.

— Hé, te Platov generális! — nyerítette az egy szál karddal felfegyverzett félkarú Aljoska Samil. — Kínáld meg a doni vitézeket egy-egy kupa pájinkával.

— Hallgass, te pájinkásbutykos. Levágják a veresek a másik karod is, hát mivel emeled a szádho a kupát? Akkor majd vályúbul kell belefetyelni!

— Nanana!

— De sokér nem adnám, ha most jót ihatnék! — sóhajtotta Sztyepan Asztahov, és kezét a markolatról felkapva, még szőke bajuszát is megpödörgette.

A lánc mentén e perchez legkevésbé sem illő terefere folyt. De rögtön elhallgattak, mihelyt a Matvejev-kurgánon túl mély basszusán eldördült egy ágyú.

Az öblös, teli hang egy gomolyban lobbant ki a löveg torkából; sokáig málladozott széjjel a sztyepp felett, akár a fehér füsttajték, és egybeolvadt a robbanás tisztán hallható, kurta, éles csattanásával. A lövedék nem repült el a kozák csatárláncokig. Félversztányi távolságra robbant fel. A fehéren sugárzó hótollazatú fekete füst lassan buggyant a szántás fölé, aztán leomlott, a dudvára terült és közé simult. A vörös láncban rögtön működésbe léptek a géppuskák. A fagy elfojtotta a hang teliségét és a géppuskasorozatok úgy recsegtek, mint az éjjeli őr kereplője. A kozákok a hóba, a burján, meg a bugátlan napraforgókórók sörtéje közé hasaltak.

— A füstje nagyon fekete! Akár a német gránáté! — kiáltotta Prohor Zikov, és Grigorijra pillantott.

A szomszédos jelanszkajai században lárma támadt. A szél idelibbentette a kiáltást:

— Mitrofan komám elesett!

Az ellenséges tűzben odaszaladt Petróhoz Ivanov, a rőt szakállú rubezsini századparancsnok.

— Tyű, micsoda hó! — lihegte, és megtörölgette homlokát kucsmája széle alatt. — Annyira vendégmarasztaló, hogy az ember ki sem tudja húzni belőle a lábát.

— Mit akarsz? — dörrent rá Petro, és összevonta szemöldökét.

— Gondoltam valamit, Melehov elvtárs! A domb tövébe küldj egy századot a Don mellé. Parancsold vissza a láncbul, oszt küdd oda. Ereszkedjenek a domb tövébe, szaladjanak el a faluig, onnét meg csapjanak a veresek hátába. Biztosan otthagyták a szekereket. Ugyan miféle őrség lehet ott? A mieink majd derékul rájuk ijesztenek.

Megtetszett Petrónak a gondolat. Tüzeljt vezényelt félszázadának, intett karjával a teljes magasságában, délcegen álló Latisovnak és odacammogott Grigorijhoz. Megmagyarázta, miről van szó és kurtán parancsolta:

— Vezesd oda a magad félszázadát. Nyaggasd meg őket hátulról egy kicsit!

Grigorij kivezette a láncból kozákjait. A szakadékban lóra kaptak, és sebesen vágtattak a falu felé. Csakúgy porzott nyomukban a hó.

A kozákok kilőttek két-két tár puskatöltényt, és elcsendesedtek. A vörösök láncai lehasaltak. A géppuska fuldokolva recsegett, mint a barázdabillegető. Az egyik lovásztól elszabadult Martyin Samil keselylábú lova, amelyet megsebzett egy eltévedt golyó. Eszeveszetten száguldott át a ribezsini kozákok láncán és a lejtőn le, a vörösök felé rohant. Egy géppuska tüze mintha megperzselte volna: a csődör teljes vágtában magasra lökte tomporát, és a hóba zuhant.

— A géppuskásokra célozzatok! — adták szájról szájra végig a lánc mentén Petro parancsát.

Azokra céloztak. Csak a mesterlövészek lőttek, okoztak is kellemetlenséget eleget: egy jelentéktelen külsejű verhnyekrivszkoji kozákocskától egymás után három géppuskás kapott emlékbe egy-egy golyót és a „makszim" — melynek köpenyében forróra melegedett a víz — elhallgatott. De a sorra kilőtt kezelőlegénység helyébe új emberek álltak. A géppuska megint kattogni kezdett,

és hintette a halálos magvakat. Egyik sortűz a másik után zúdult a kozákokra. Már nem nagyon fűlt a foguk hozzá, és mind mélyebbre vájták magukat a hóba. Anyikuska leásott egészen a csupasz földig és folyton mókázott. Mikor elfogyott a lőszere (összesen öt tölténye volt egy összerozsdásodott zöld tárban), néha kidugta fejét a hóból, ajka közül olyan hangot csalt ki, amely megtévesztően hasonlított az ijedt hörcsög füttyéhez.

— Éjjju!... — rikkantotta hörcsögnyelven Anyikuska, és végigsiklatta huncut szemét.

Jobb kézt Sztyepan Asztahov gurult nevettében, még a könnye is kicsordult, bal kézt Antyipka Hazugovics dorgálta mérgesen.

— Nem hagyod abba, nyavalyás?! Te is eltanáltad, mikor bolondozzál.

— Éjjju!... — fordult feléje Anyikuska, és mórikált rémülettel tágította kerekre a szemét.

A vörös üteg nyilván szűkölködött lövedékben: kilőtt vagy harmincat és elhallgatott. Petro türelmetlenül tekingetett hátra, a domb tetejére. Két futárt küldött a faluba azzal a paranccsal, hogy villával. bunkóval, kaszával felfegyverkezve a falu egész felnőtt lakossága jöjjön ki a dombra. Szerette volna megfenyegetni a vörösöket, azt akarta, hogy háromszoros csatárlánc fejlődjön fel.

A dombtető peremén nemsoká felbukkant és sűrű tömegben tódult le a lejtőn a nép.

— Odanézz, gurul lefelé a sok fekete kavics!

— Az egész falu kivonult!

— Azok meg tán asszonyok, ott ni! — kiabáltak át egymásnak a kozákok és mosolyogtak. A lövöldözést teljesen abbahagyták. A vörösök oldalán csak két géppuska ropogott, és néha dördült el egy-egy sortűz.

— Be kár, hogy elcsitult a veres üteg... Hej, ha egy gránátot durrantanának e közé az asszonyregement közé, tyű, lenne ricsaj meg ricsaj! Pisis rokolyával iszkolnának vissza a faluba! — mondta élvezettel a félkarú Aljoska, és szemmel láthatóan komolyan sajnálta, hogy a vörösök egy nyavalyás gránáttal sem cserdítenek az asszonyok közé.

A tömeg kezdett egyenes vonalba húzódni, szakaszokra tagolódni. Hamarosan két széles lánccá fejlődött és megállt.

Petro lőtávolságnyira sem engedte őket a kozák csatárlánchoz. De már puszta megjelenésük is észrevehetően hatott a vörösökre.

A vörös láncok egymás után vonultak vissza, és bocsátkoztak a szurdok fenekére. Petro rövid haditanácsot tartott a századparancsnokkal, aztán visszavonta a jelanszkajaiak két csatárláncát — ennek folytán védtelen maradt a jobbszárny — és azt parancsolta nekik, hogy lovasrendben vonuljanak északra, a Don felé s támogassák Grigorij rajtaütését. A századok a vörösök szeme láttára sorakoztak fel a Vörös Szurdok túlsó partján és indultak lefelé a Donhoz.

A visszavonuló vörös csatárláncokra megint lövöldözni kezdtek.

Ezalatt az asszonyokból, aggastyánokból és sihederekből hevenyészett „tartalék" közül a csatárláncba szivárgott néhány elszántabb asszony és egy csapat gyermek. Az asszonyokkal megjelent Darja Melehova is.

— Petya! Hadd lövök egyet a veresek közé! Hisz tudok én bánni a puskával.

Csakugyan el is vette Petro karabélyát; férfimódra térdre ereszkedett, biztos kézzel melle felső részére, keskeny vállához szorította a tusát, és kétszer is lőtt.

A „tartalék" pedig didergett, topogott, ugrált, az orrát fujkálta. Mind a két lánc mozgásba jött, mintha szél lengette volna. Az asszonyok orcáját, ajkát lilára csipte a fagy; a széles aljú szoknyák alatt pajzánul garázdálkodott a hideg. A roskatag aggok egészen összefagytak. Sokukat — köztük Grisaka apót — karonfogva vezették fel a faluból a meredek hegyre. De itt, az ég minden szelének könnyen hozzáférhető dombon, mind a távoli lövöldözéstől, mind a hidegtől felélénkültek az öregek. Amíg a láncban álltak, véget nem érő csevegés folyt köztük hajdani ütközetekről, háborúkról, a mostani súlyos csatákról, ahol testvér testvér ellen, apa fiú ellen harcol, az ágyúk meg olyan messziről lőnek, hogy szabad szemmel nem is látni őket...

33

Grigorij a félszázaddal megtépázta az amuriak elsővonalbeli harcosainak szekérkaravánját. Nyolc vöröskatonát lekaszaboltak. Zsákmányoltak négy lőszeres fogatot és két hátaslovat. A félszázad simán átvészelte a csetepatét: egy lovát döfték le, és egyetlen kozák testén ejtettek jelentéktelen karcolást.

De mialatt Grigorij — akit senki sem üldözött, és akit roppant boldoggá tett a siker — a Don mentén visszavonult a zsákmányolt fogatokkal, a dombon végső kifejlésig jutott a harc. Egy amuri lovasszázad kerülő úton már a harc előtt széles ívű átkaroló manővert indított, leírt egy tízversztás kört, és a domb mögül hirtelen előbukkanva, megrohamozta a lovászokat. Szörnyű zűrzavar támadt. A lovászok kirobogtak a paripákkal a Vörös Szurdok nyúlványaiból, némelyik kozáknak sikerült odaadniok a lovát, de a többiek feje felett megvillant az amuriak kardja. Sok fegyvertelen lovász szélnek eresztette a lovakat, és elnyargalt, ki merre látott. A gyalogság, amely nem lőhetett, mert attól tartott, hogy a sajátját találja el, mint borsó a zsákból, özönlött a szakadékba, átvergődött a túlsó partra, és rendetlenül szétszaladt. Azok a lovasok (a lovasok voltak többen), akiknek sikerült elcsípni lovukat, versenyezve iramodtak a falu felé, mintha próbát akartak volna tenni: „kié jobb".

— Lóra! Gyalogság! Latisov! Át a szurdokon!... — vezényelte Petro az első pillanatban, amint a kiáltozás irányába fordította fejét, és megpillantotta a lovászok felé száguldó laza lovas csatarendet.

De a maga lovászához már nem volt ideje odafutni. Az ő lovát Andrjuska Beszhlebnov, egy fiatal legény tartotta. Sebes vágtában robogott Petro felé: két csődör — Petróé meg Fedot Bodovszkové — mellette futott jobb felől. De Andrjuskára oldalról rárohant egy kigombolt, sárga irhaködmönös vöröskatona, és teljes erejéből rávágott a karddal.

— Na, vitéz úr, ez a tiéd!... — kiáltotta.

Andrjuska nagy szerencséjére puska fityegett hátán. A kard, ahelyett, hogy kettészelte volna Andrjuska fehér sállal körülbugyolált nyakát, megcsörrent a csövön, pengve kipattant a vöröskatona markából, és kiegyenesedő ívben repült a levegőbe. Andrjuska alatt oldalt ugrott a tüzes paripa, és csattogó patával vitte lovasát. Petro és Bodovszkov csődöre után iramlott...

Petro nagyot jajdult, egy másodpercre mintha földbe gyökerezett volna a lába, elsápadt, és rögtön elöntötte arcát a verejték. Hátratekintett: vagy tíz kozák rohant feléje.

— Végünk van! — üvöltötte Bodovszkov. A rémület egészen eltorzította arcát.

— Ugorjatok a szurdékba, kozákok! A szurdékba, testvérek!

Petro felocsúdott, elsőnek futott oda a szakadékhoz, és lehenger-

gőzött a harmincöles meredek lejtőn. Beleakadt valamibe, elszakította ködmönét a mellzsebtől alja szegélyéig, aztán felugrott, megrázta magát, egész testtel, mint a kutya. Felülről vad bukfenceket hányva, röptükben pörögve gurultak lefelé a kozákok.

Egyetlen másodperc alatt tizenegy ember pottyant le. Petro volt a tizenkettedik. Odafent még javában durrogtak a lövések, harsogtak a rikoltások, döngött a föld a paták alatt. A szurdok fenekén az odagurult kozákok bárgyún veregették kucsmájukról a havat meg a homokot, egyik-másik megsérült testrészét dörzsölgette. Martyin Samil kirántotta a závárzatot, és átfujkálta a hóval teletömődött puskacsövet. Az egyik legénykének — Manickov elhunyt községi atamán fiának — a lefutó könnyek nedves ösvényeivel keresztül-kasul csíkozott orcája remegett iszonyú rémületében.

— Mit csináljunk?! Petro, vezess! Utolért bennünket a halál... Hová rohanjunk? Jaj Istenem, agyoncsapnak bennünket!

Fedot vacogó foggal szaladt le a Don felé, a szurdok medre mentén.

Utána, mint a juhok, tódultak a többiek.

Petro alig tudta megállítani őket.

— Állj, hé! Beszéljük meg!... Ne szaladjatok! Lepuffantanak!

Valamennyit elvezette a szurdok vörös agyagos oldalába vájt vízmosás alá, és bár igyekezett megőrizni a nyugodt külszínt, dadogva javasolta:

— Lefelé nem lehet menni. A veresek messzire üldözik a mieinket... Itt kell elbújni... Oszoljatok szét a padmalyokba... Három menjen át a túlsó oldalba... Védekezni fogunk .. az utolsó golyóig... Itt akár egész ostromot ki lehet bírni...

— Végünk van! Drága bátyáim! Engedjetek el innét!... Nem akarok... nem akarok meghalni! — üvöltött fel hirtelen a szőke Manickov legényke, aki már előbb is pityergett.

Fedot kalmük szeme megvillant, hirtelen nagy erővel, ököllel vágott a kis Manickov arcába.

A siheder orrából kibuggyant a vér, hátával agyagot horzsolt le a szurdok faláról. Alig állt a lábán, de szüntelen bömbölt.

— Hogy védekezzünk? — kérdezte Samil, és megragadta Petro karját. — Hány patron van? Nincs patron!

— Gránátot löknek közénk! Akkor oszt befellegzett!

— Hát mit csináljunk! — Petro hirtelen megkékült, ajkán a

bajusza alatt habzott a tajték. — Feküdj!... Én vagyok a parancsnok, vagy kicsoda? Agyonlőlek!

És csakugyan elkezdett hadonászni pisztolyával a kozákok feje felett.

Sziszegő suttogása mintha lelket vert volna beléjük. Bodovszkov, Samil és két másik kozák átszaladt a szakadék túlsó oldalába, lehasaltak egy padmalyban, a többiek Petróval fészkelték be magukat egy másik vízmosásba.

A hegyi víz tavaszi rőt patakja — amint a terméskövet hengergeti — padmalyokat váj a meder oldalába, leomlasztja a vörös agyagrétegeket és a szakadék falában fülkék, néhol árkádsorok keletkeznek. Ilyen padmalyokban ütöttek tanyát a kozákok.

Petro mellett lövésre készen tartott puskával, meggörnyedt háttal állt Antyip Hazugovics.

— Sztyopka Asztahov farkánál fogva csípte el a lovát — suttogta, mintha félrebeszélne — elnyargalt, nekem meg, lám, nem sikerült... A gyalogság itthagyott bennünket a porosálláson... Végünk van, testvérek!... Istenemre, elpusztulunk!...

Odafent futó léptek ropogása hallatszott. Hómorzsák, agyaggöröngyök hulltak a szakadékba.

— Na, itt vannak! — súgta Petro, megragadta Antyipka karját, de a Hazug fia kétségbeesetten kitépte kezét, és ujját a ravaszon tartva, föltekintett.

Felülről senki sem ment közelebb a szakadék partjához.

Emberi hangok, lovak biztatása hallatszott odafentről...

„Tanakodnak" — gondolta Petro, és mintha szélesre tárult volna testének minden pórusa, megint ömlött rajta a verejték, végig a hátán, melle völgyében és egész arcán...

— Hé! Bújjatok elő! Különben agyonlövünk benneteket! — kiáltották felülről.

A hó tejfehér sugárban, sűrűbben hullt a szakadékba. Úgy látszik, valaki egészen közel lépett a szurdok széléhez.

Egy másik hang határozottan állapította meg ugyanott:

— Ide ugráltak, itt van a nyomuk. De meg a magam szemével láttam!

— Petro Melehov! Mássz ki!

Egy másodpercre vak öröm lángja lobogta körül Petro szívét. „Ki ismerne engem a vörösök közül? Hiszen ezek a mieink! Visszaverték őket!" De ugyanaz a hang rögtön úgy megremegtette, hogy libabőrös lett a háta.

— Mihail Kosevoj beszél. Azt ajánlom: add meg magad szép szerével. Úgysem nyerhettek egérutat!

Petro megtörölte nedves homlokát, tenyerén csíkokat hagyott a rózsaszínű verejték.

Az ájulattal határos közöny különös érzése lopózott lelkébe.

Egészen vadnak tűnt Bodovszkov kiáltása:

— Kibúvunk, ha megígéritek, hogy elengedtek bennünket. Ha nem, akkor védekezni fogunk az utolsó patronig. Fogadjátok el!

— Eleresztünk... — felelték felülről némi hallgatás után.

Petro iszonyú erőfeszítéssel rázta le magáról az álomkóros kábulatot. Az „eleresztünk" szóban láthatatlan gúnyt sejtett.

— Vissza! — rikkantotta tompán, de már senki sem hallgatott rá.

A kozákok — a padmalyban meglapult Antyipka kivételével — a bütykökbe kapaszkodva, mind mászni kezdtek felfelé.

Petro utoljára bújt elő. Követelőn fészkelődni kezdett benne az élet, mint a magzat az anya szíve alatt. Kitalálta, mit súg az önfenntartás ösztöne: kidobta a töltényt a tárból és úgy mászott felfelé a meredek lejtőn. Szemére köd ereszkedett, szíve betöltötte egész mellkasát. Valami fojtogatta, nyomta, mint a lidércálom gyermekkorában. Gimnasztyorkája gallérjáról letépte a gombokat, szennyes alsó inge nyakát kiszakította. Szemét verejték öntötte el, keze meg-megsiklott a szurdok hideg bütykein. Hörögve kecmergett fel a szakadék partján összetapickolt térre, lába elé dobta a puskát, és felemelte kezét. Az előtte kimászott kozákok összezsúfolódva szorongtak. A lovas és gyalogos amuriak nagy tömegéből kivált Miska Kosevoj, és odament hozzájuk. A kozákok felé indultak a lovas vöröskatonák is...

Miska közvetlenül Petro elé lépett, és földre szegezett szemmel halkan kérdezte:

— Na, ráuntál a háborúra? — Megvárta a feleletet és még mindig Petro lába alá tekintve kérdezte: — Te vótál a parancsnok?

Petro ajka megvonaglott. Iszonyú fáradtságról tanúskodó mozdulattal nagy nehezen tudta csak izzadt homlokáig emelni kezét. Miska hosszú, íves szempillája megrebbent, lázfakasztotta kelésekkel telepattogzott felső ajka felhúzódott. Miska testét úgy lelte a hideg, hogy félni lehetett: most mindjárt elesik, nem bír megállni a lábán. De hirtelen rántással Petróra vetette szemét, egyenest Melehov pupillájába fúrta furcsán idegen tekintetét, és hadarva dörmögte:

— Vetkezz le!

Petro fürgén levetette ködmönét, gondosan összehajtogatta, és letette a hóra. Levette kucsmáját, övét, keki színű ingét. Ködmöne szárnyára ülve, csizmáját kezdte lehúzni, és percről percre sápadtabb lett.

Ivan Alekszejevics gyalog szállt, oldalról odament, Petróra nézett, és összepréselte fogát, mert félt, hogy kitör belőle a zokogás.

— A fehérneműt ne húzd le — suttogta Miska, megrezzent, és hirtelen fülsiketítőt rikoltott:

— Szaporábban, hé!

Petro kapkodva gyürkölte össze a lehúzott gyapjúbotost, bedugta a csizmaszárba, felegyenesedett, és sáfránysárga, mezítelen lábával lelépett a ködmönről a hóba.

— Komám! — szólította meg alig rebegő ajakkal Ivan Alekszejevicset. Kotljarov némán nézte, hogy olvad a hó Petro meztelen talpa alatt. — Ivan komám, te tartottad keresztvíz alá a gyermekemet!... Komám, ne végezzetek ki! — rimánkodott Petro, és mikor észrevette, hogy Miska már melle magasságába emelte pisztolyát, sarkig nyitotta szemét, mintha valaki vakító tüneményt készülne megpillantani, hirtelen keresztvetésre fogta össze ujjait, és válla közé rántotta fejét, mint aki ugrani akar.

Nem hallotta a durranást, hanyatt zuhant, mintha erősen meglökte volna valaki.

Szívét már rég összepréselte Kosevoj előrenyújtott keze, kifacsarta belőle a vért. Petro élete utolsó erőfeszítésével, üggyelbajjal kibontotta alsó inge gallérját, a bal mellbimbó alatt kitakarta a golyóütötte rést. A sebből tétován szivárgott a vér; de mikor megtalálta a kivezető csatornát, sisteregve buggyant fel a kátrányfekete sugár.

34

Hajnalban a Vörös Szurdokhoz küldött lovas járőr azzal a hírrel tért vissza, hogy jelanszkajai határig egyetlen vöröskatonával sem találkozott és hogy Petro Melehov meg tíz kozák felkoncolva fekszik ugyanott: a szurdok szélén.

Grigorij intézkedett, hogy küldjenek szánokat a halottakért. Éjszakára Hrisztonyához ment: elkergette hazulról az asszonyok halottsirató jajveszékelése, Darja üvöltő, csúnya rívása. Hajnalig

üldögélt Hrisztonya házában a kemencepadkán. Mohón szívta egyik cigarettát a másik után, és mintha félt volna négyszemközt maradni gondolataival. Petro miatti bánatával, megint sietve kapott a dohányzacskó után, teli tüdővel szívta be a fanyar füstöt, s egészen mellékes dolgokról beszélgetett a bóbiskoló Hrisztonyával.

Megvirradt. Hajnaltájt olvadósra fordult az idő. Tíz órára pocsolyák keletkeztek a ganés úton. Az eresz csepergett. Tavasziasan kukorékoltak a kakasok, valahol — akárcsak forró nyári délben — egy tyúk kotkodácsolt árván.

A napsütésben, az udvarok napos oldalán ökrök dörgölőztek a sövényhez. Barna hátukról tavaszra levedlett szőrt repített szét a szél. Édeskés, fűszeres szagot lehelt a hólé. A Hrisztonya kapujánál terebélyesedő almafa csupasz gallyán ringatózva sárga hasú, apró kék cinege hintázott és cserregett.

Grigorij a kapufélfánál állt, várta: mikor jönnek már vissza a dombról a fogatok, és önkéntelen a gyermekkora óta ismert nyelvre fordította a cinke csicsergő beszédét. Ilyen meleg, olvadásos napon boldogan szokta szavalni a cinke: „Csiszold csoroszlyád, csiszold csoroszlyád, csiszold, csiszold!" De ha jön a fagy — Grigorij jól tudta rég — változtat a hangján, hadarva osztogatja bölcs tanácsát és ilyesmit érthet belőle az ember: „Húzz cipőt! Csizmát! Kiscipőt!"

Grigorij az útról az ugrándozó cinkére fordította pillantását. „Csoroszlyát! Csiszolj" — csicseregte a kismadár. És véletlenül eszébe jutott Grigorijnak, hogy egyszer, gyermekkorukban kispulyka-nyájat őriztek Petróval. Az akkor még teljesen lenszőke hajú, örökké bámuló, pisze orrú Petro mesterien tudta utánozni a pulyka sipítását, kurrogását, sőt a pulykaszót le is fordította a maguk mulatságos gyermeknyelvére. Művésziesen csalta elő torkából az elkámpicsorodott pulykafi pijjogását és vékonyan sipította: „Min-den-ki-nek ván pá-pu-csá, né-kem nincs!" Aztán rögtön kidüllesztette kis szemét, könyökben behajlította karját, mint a szárnyával szántó öreg pulykakakas, és féloldalt kanyarogva dörögte: „Rut-rut-rut-rut-rut! Bocs-kort-kapa-lurkó!" Ilyenkor Grigorij boldogan kacagott, kérte Petrót, beszéljen még pulykául, rimánkodott, hogy mutassa meg, milyen rökönyödötten prütyög egy kotlóalja pulykafi, ha a gyep közt idegen tárgyat: bádogdarabot vagy rongycafatot talál...

Az utca végében megjelent az elülső fogat. Mellette kozák bak-

tatott. Az első szán után elócsúszott a második, a harmadik. Grigorij hirtelen letörölte arcáról a kéretlen elótoluló emlékek könynyét és csendes mosolyát, aztán sebbel-lobbal indult a maguk kapuja felé. Bánatában majd megháborodott anyját vissza akarta tartani az első borzalmas pillanatban, és nem akarta a Petro holttestét hozó szánhoz ereszteni. Az elülső fogat mellett hajadonfőtt lépdelt Aljoska Samil. Csonka karjával melléhez szorította kucsmáját, jobbjában a szőrgyeplőt tartotta. Grigorij tekintete nem időzött sokáig Aljoska arcán, mindjárt a szánra siklott. A szalmaravatalon, arccal az égnek feküdt Martyin Samil. Mellén és horpasz hasán lötyögő zöld gimnasztyorkáját, orcáját fagyos, alvadt vér borította. A második fogaton Manickovot hozták. Keresztülkasul szabdalt arcát a szalmába fúrta. Fejét fázósan a válla közé húzta, tarkóját egy mestervágással teljesen leszelték: a haj csapzott, fekete tincsei bársonyosan szegélyezték a csupasz koponyacsontokat. Grigorij a harmadik fogatra tekintett. Nem ismerte fel a halottat, de nikotinosbarna, viaszsárga ujjú kezét észrevette. A kéz lecsüngött a szánról, a halál percében keresztvetésre fogott ujjak az olvadt havat szántották. A hullán köpeny és csizma volt. Még kucsmája is ott feküdt a mellén. A negyedik fogat lovát zabolájánál fogva megragadta Grigorij, és ügetésben vezette az udvarba. Nyomában beszaladtak a szomszédok, gyermekek, asszonyok is. A lépcsőnél összetorlódott a tömeg.

— Itt van a mi drága jó Petro Pantyelejevicsünk! Bevégezte fődi útját — mondta valaki halkan.

Sztyepan Asztahov hajadonfőtt lépett be a kapun. Mintha égből pottyant volna ide, megjelent Grisaka apó és még három aggastyán. Grigorij zavartan nézett hátra.

— Vigyük be a házba...

A kocsis már Petro lába után akart nyúlni, de a tömeg némán kettévált, és tiszteletteljesen utat engedett a lépcsőn lebotorkáló Iljinyicsnának.

Az öregasszony a szánra pillantott. A halálos sápadtság fehér sávban húzódott homlokán, átterjedt orcájára, orrára, és végigkúszott az állán. A remegő Pantyelej Prokofjevics fogta karon. Először Dunyaska jajdult fel, aztán a falu minden zugából visszhangzott rá a jajgatás. Darja becsapta az ajtót, zilálton, dagadt arccal ugrott ki a lépcsőre és a szánba omlott.

— Petyuska! Petyuska, drágám! Kelj fel, kelj fel!

Grigorij szeme elsötétült.

— Ereggy innét, Daska! — uvöltött vadul, magánkívul, és mellbe lökte Darját, bár nem tudott volna számot adni róla, mit csinál.

Darja egy hókupacba esett. Grigorij gyorsan felkapta Petrót karjánál fogva, a kocsis pedig a meztelen bokát ragadta meg. De Darja négykézláb mászott utána a lépcsőre; el-elkapta és csókkal borította ura merev, fagyos kezét. Grigorij lábbal lökdöste arrább. Érezte, hogy még egy pillanat, és elveszti önuralmát. Dunyaska erőnek erejével tépte le a halottról Darja karját, és a maga mellé hez szorította az asszony elkábult fejét.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Síri csend tespedt a konyhaban. Petro csodálatosan kicsinek tűnt a földön fektében, mintha egész teste összeaszott volna. Kihegyesedett az orra, szalmasárga bajusza megbarnult, az egész arca szigorúra nyúlt, szebb lett. A buggyos nadrágszár alsó galandja alól kikandikált szőrös, mezítelen lába. Lassan olvadt ki belőle a fagy, alatta rózsaszínű tócsa állt. És minél inkább felengedett az éjjel átfagyott tetem, annal csípősebben érzett a vér sós szaga és a hullabúz, mely édeskésen emelyito, mint a búzavirág illata.

Pantyelej Prokofjevics koporsónak való deszkát gyalult a színtető alatt. Az asszonyok a kisházban bajmolódtak Darjával, aki sehogy sem akart magához térni. Néha kihallatszott onnan egy-egy asszony éles, hisztérikus zokogása, aztán Vaszilisza ángyó hangja csobogott, mint a csermely. Iderohant, hogy „megossza" a bánatot. Grigorij a lócán ült, bátyjával szemben. Cigarettát sodort. Petro környós-körül csupa sárga arcába, kerek, lila kórmú kezére nézett. Most már a nagy idegenség hidege valasztotta el őket egymástól. Petro nem édestestvére többé, csak rövid látogatásra erkezett vendég, akitól el kell válni, mert itt az ideje. Most még itt fekszik, közombósen hengeríti arcát a konyha földjere, és mintha várna valamit, búzasárga bajusza alá fagyott, megnyugodott, rejtelmes mosollyal mosolyog. De holnap már utolsó útjára készíti anyja és felesége.

Tegnap este még három fazék vizet melegített neki az anyja, a felesége meg a legszebb mundérját, nadrágját és tiszta fehérneműt vett elő. Grigorij — édesöccse — meg apja lemossa testét, mely mostantól fogva már nem is az övé, amely nem szégyelli mezítelenségét. Ünneplőbe öltöztetik és az asztalra fektetik. Az-

után bejön Darja, s a tegnap még őt ölelgető széles, jéghideg kezébe illeszti azt a gyertyát, mely kettőjüknek világított a templomban, mikor megkerülték az analogiont — és Petro Melehov kozák készen várja, hogy elkísérjék oda, ahonnan nem szoktak hazatérni a szülői házba még rövid látogatóba sem.

„Inkább estél volna el valahol Poroszországban, mint itthon, anyád szeme láttára!" — mondta bátyjának, gondolatban, feddően Grigorij. A holttestre pillantott, és hirtelen elsápadt. Petro orcáján a konya bajusz felé gördült egy könnycsepp. Már fel is ugrott, de mikor figyelmesebben szemügyre vette, megkönnyebbülten sóhajtott fel: nem a halott sírt, csak egy vízcsepp esett a kiolvadt üstökről a homlokára. onnan meg lassan gurult az arcán lefelé.

35

A felső-doni egyesült felkelő erők főparancsnoka a vesenszkajai ezred parancsnokává nevezte ki Grigorij Melehovot. Grigorij tíz kozákszázadot vezetett Karginszkajába. A vezérkar azt a feladatot szabta elé, hogy ha törik, ha szakad, zúzza szét a Lihacsov-osztagot, kergesse kívül a körzet határán, hogy fellázíthassa a karginszkajai és bokovszkajai járás valamennyi csiri falvát.

És Grigorij március 7-én el is indult kozákjaival. A felolvadt, itt-ott csupasz, fekete foltokkal tarkított dombon maga előtt engedte mind a tíz századot. Az útfélen, csípőre tett kézzel görnyedt a nyeregben, feszesre húzta a kantárszárat, fékezte heveskedő ménjét, előtte pedig menetoszlopban vonultak el a Don melléki falvak: Bazki, Belogorka, Olsanszk, Merkulov, Gromovszk, Szemjonovszk, Ribinszk, Vodjanszk. Lebjazsij és Jerik századai.

Grigorij kesztyűjével simogatta fekete bajuszát, mozgatta sasorrát, szárnyas szemöldöke alól kedélyhűtő, mogorva pillantással kísért minden egyes századot. A sok összefröcskölt lóláb versenyt dagasztotta a barna, havas pépet. Az ismerős kozákok rámosolyogtak Grigorijra, mikor ellovagoltak mellette. Kucsmájuk felett dohányfüst rétegeződött és foszlott is mindjárt szerteszét. A lovakról szakadt a pára.

Grigorij a legutolsó századhoz csatlakozott. Három versztával arrább lovas járőr jött velük szembe. A járőrt vezető őrmester odanyargalt Grigorijhoz.

— A veresek a csukarini úton visszavonulnak!

A Lihacsov-osztag nem bocsátkozott harcba De Grigorij átkarolásra kuldott harom kozakszazadot, a tobbiekkel pedig ugy szorongatta a vorosoket, hogy azok már Csukarinban is egyre-másra hagyták sorsukra fogataikat, lőszeres ládaikat. Csukarinból kifelé vonultaban egy szegényes kápolna mellett megrekedt a patakban egy Lihacsov-féle uteg. A kocsisok elvagdosták az istrángokat, és a kiserdon át Karginszkaja iranyaba nyargaltak

Csukarintól Kargmszkajáig harc nélkul vonultak a kozakok tizenot versztát. Jaszenovkán túl jobbra az ellenség járóre tuzet nyitott a vesenszkajaiak felderítoire Ezzel vége is volt a csetepaténak. A kozákok már tréfalkozni kezdtek. „Novocserkasszkig meg sem állunk!"

Grigorij orult a zsákmányolt utegnek. „Még a závárzatot sem érkeztek elrontani" — gondolta megvetoen A patakban rekedt lovegeket ökrokkel vontatták ki A századokból egy perc alatt osszetoborzódott a kezelolegénység Az ágyúk elé kettos fogatot akasztottak· hat-hat pár ló húzta mindegyiket. Az uteget a fedezetnek rendelt félszázad kísérte.

Alkonyatkor rajtautéssel elfoglaltak Kargmszkaját. Lihacsov osztagának egy részét újabb három agyúval és kilenc géppuskával foglyul ejtették A tobbieknek a kargmszkajai forradalmi bizottsággal sikerult faluról falura Bokovszkaja irányaban elmenekulnick.

Egész éjjel esett az eső. Reggelre megpezsdultek a szurdokok, horhosok Jarhatatlanná vált minden út: ahány árok, annyi csapda. A vízzel átitatott hó foldig roskadt. A lovak elakadtak, az emberek osszerogytak a kimerultségtól.

Az a két század, melyet Grigorij Harlampij Jermakov bazki zászlós vezényletével a visszavonulo ellenség uldözésére kuldott, korulbelul harminc elmaradt voroskatonát fogott el Latisevszkben es Viszloguzovszkban, a két egymasba nott ikerfaluban. Reggel Kargmszkajába hozták valamennyit.

Grigorij Kargin, egy helybeli gazdag ember óriási házában szallt meg. A foglyokat szállása udvarára kísérték. Jermakov bement Grigorijhoz, koszont.

— Elfogtam huszonhét vereset. A futár elovezette a lovadat. Rogton indulsz valahová?

Grigorij korulovezte köpenyét, megfésulte a tukór elott a kucsma alatt osszeborzolódott haját. Csak aztán fordult Jermakovhoz.

— Gyerünk. Rögtön indulunk. A téren nagygyűlést rendezünk, aztán indulás!

— Kell is ide nagygyűlés! — Jermakov vállat vont, és elmosolyodott. — Gyűlés nélkül is lovon ül mán mind! Odanézz! Tyűhaj, de hát ezek nem vesenszkajaiak, akik errefelé lovagolnak.

Grigorij kitekintett az ablakon. Négyes sorokban, gyönyörű rendben vonult fel a két század. A kozákok gálában, paripákat meg parádén sem látni különbeket.

— Hunnet jöttek ezek? Hunnét hozta őket az ördög? — dörmögte boldogan Grigorij, és futtában csatolta fel a kardját. Jermakov a kapunál érte utol.

A kisajtó felé már közeledett az elülső század parancsnoka. Tisztelettel jesen tartotta kezét a kucsma szélénél. Nem merte Grigorij felé nyújtani.

— Maga Melehov elvtárs?

— En. Maga hunnét jött?

— Fogadjon be bennunket a maga csapatjába. Csatlakozunk magáho. A mi századunk ma éccaka alakult meg. Ez Lihovidov falvából való, a másik két század meg Gracsovbul, Arhipovkából meg Vaszíljevkából való.

— Vezessétek a kozákokat a térre! Mingyán nagygyűlést tartunk.

A futár (Grigorij Prohor Zikovot vette maga mellé futárnak) elővezette a lovát, még a kengyelt is fogta. Jermakov rendkivül ügyesen — mintha nem is érintette volna a kengyelt meg a sörényt — vetette nyeregbe szikár acéltestét.

— Mi lesz a foglyokkal? — kérdezte, mialatt Grigorij mellé lovagolt, és megszokott mozdulattal eligazgatta a nyergen köpenye kettéhasított alját.

Grigorij megfogta Jermakov köpenye gombját, közel dőlt hozzá, egészen kihajolt a nyeregből. Szemében rót szikrák csillogtak, de ajka — ha farkasmódra is — mosolygott bajusza alatt.

— Kísértesd Vesenszkajába a foglyokat. Megértetted? De ne jussanak tovább annál a strázsahalomnál.

Korbácsával a város fölé emelkedő homokos kurgán felé csapott és megindította lovát. „Ez lesz az első törlesztés Petro haláláért" — gondolta, mikor ügetésre biztatta lovát, és minden látható ok nélkül dagadó fehér hurkát karcolt a mén tomporára.

Karginszkajából még háromezerötszáz főnyi sereget vezetett Grigorij Bokovszkajába. A törzsparancsnokság és a körzeti végrehajtó bizottság futárokkal küldözgette utána a parancsokat és rendelkezéseket. A törzs egyik tagja magánlevelében esetlenül cikornyás stílusban kérte Grigorijt:

„Igen tisztelt Grigorij Pantyelejevics elvtárs! Alattomos mendemondák jutottak fülönkbe: állítólag kegyetlenül felkoncoltatod a vörös foglyokat. Azt hallottuk, hogy parancsodra elpusztítottak, azaz lemészároltak harminc vöröskatonát, akiket Harlampij Jermakov fogott el Bokovszkaja alatt. A jelzett foglyok közt — hallomásom szerint — volt egy kis komiszár is, akinek igen nagy hasznát vehettük volna, már ami a vörösök erőviszonyainak megvilágítását illeti. Kedves elvtársam, helyezd hatályon kívül a »foglyokat nem ejtünk« parancsot. Ily parancs roppant ártalmas részünkre, és a kozákok zúgolódnak az efféle kegyetlenkedés hallatára, és attól tartanak, hogy a vörösök is le fogják kaszabolni a foglyokat, és kiirtják falvainkat. A parancsnoki kart szintén élve kísértesd át hozzánk. Mi majd szép csendesen eltesszük őket láb alól Vesenszkajában vagy Kazanszkajában. Mért vonulsz hát századaiddal, mint a Puskin író történelmi regényében szereplő Tarasz Bulba, mért pusztítasz mindent tűzzel-vassal és hozod izgalomba a kozákokat. Légy szíves, higgadj le, ne dobd a halál martalékául a foglyokat, hanem irányítsd őket mihozzánk. Éppen a fentebb kifejtettekben lesz majd a mi erőnk. Mindezeknek utána pedig minden jókat kívánunk. Szívélyes üdvözletünket küldjük, és sikereket várunk."

Grigorij el sem olvasta a levelet, széttépte, és a lova lába alá dobta. Kugyinov a következő parancsot küldte Grigorijnak: „Azonnal támadj dél felé, Krutyenkij—Asztahovo—Grekovo szakaszán. A törzskar feltétlenül szükségesnek tartja, hogy egyesüljünk a kadétok frontjával. Ellenkező esetben bekerítenek és szétvernek bennünket." Grigorij le sem szállt a nyeregből, rögtön írta a választ. „Bokovszkaja irányában támadok. Üldözöm a menekülő ellenséget. Krutyenkij felé nem vonulok, parancsod butának tartom. És ki ellen menjek Asztahovo irányába? Szelen, hoholon kívül nincs ott senki sem."

A felkelők központjával folytatott hivatalos levelezése ezzel véget is ért. A két ezredre osztott századok a Bokovszkajával ha-

táros Konykov faluhoz közeledtek. A hadiszerencse még három napon át nem hagyta el Grigorijt. Harccal elfoglalta Bokovszkaját, aztán saját felelősségére elindult Krasznokutszkaja felé. Az útját álló kis osztagot gulyássá aprította, de a foglyokat nem koncoltatta fel, hanem a front mögé küldte.

Március 9-én már Csisztyakovo ukrán falu felé vezette ezredeit. Ekkorra a vörös parancsnokság — mivel érezte, hogy hátulról veszély fenyeget — több ezredet és üteget vetett harcba a lázadók ellen. Csisztyakovo alatt az odasietó vörös ezredek összekoccantak Grigorij ezredeivel. A harc három óra hosszat tartott. Grigorij átkarolástól tartott és Krasznokutszkaja felé vonta vissza csapatait. De a március tizediki harcban a hopjori vörösök derekasan megtépázták a vesenszkajai kozakokat. A mindket oldalon küzdó donIak hol támadasban, hol ellentámadásban csaptak össze, vagdalkoztak, hogy jobban se kell, aztán a lovát vesztett, s összevissza szabdalt arcu Grigorij kivonta ezredeit a harcból, és visszahúzodott Bokovszkajáig.

Este kihallgatott egy fogoly hopjorit. A tyepikinszkajai járásba való szűk mellkasú, hirtelenszóke, idősebb kozák állott előtte, aki cafatokká hasogatott vörös szalagot viselt köpenye hajtókáján. A kérdesekre készségesen felelt, bár feszesen és kissé ferdén mosolygott.

— Milyen ezredek vettek részt a tegnapi harcban?

— A mi harmadik „Sztyenka Razin" kozákezredünk. Szinte csupa hopjori keruleti kozak van benne. Az ötödik Amuron túli ezred, a tizenkettedik lovasezred meg a hatodik mcenszki ezred harcolt még rajtunk kívül.

— Kinek a főparancsnoksága alatt? Azt mondják Kikvidze vezetett benneteket.

— Nem. Domnyics elvtárs vezényelte a vegyes osztagot.

— Van sok lőszeretek?

— Mint a szemét!

— Ágyú?

— Az is van vagy nyóc!

— Honnét vonták vissza az ezredet?

— A kamenszkajai falvakbul.

— Megmagyarázták, hová küldenek benneteket?

A kozák habozott, de mégis válaszolt. Grigorij szerette volna megtudni, milyen a hopjoriak hangulata.

— Mit beszéltek magok közt a kozákok?

— Nem nagyon szívesen mennek a harcba...
— Tudják ott az ezredbe, mi ellen fogtunk mink fegyvert?
— Hunnét tudnák?
— Hát akkor mér harcolnak olyan kedvetlenül?
— Mer magok is kozákok! A fene se kíván mán evvel a háborúval bajmolódni. Ahogy Mironov mellé szegődtünk, úgy is harcoltunk idáig.
— Nem akarsz minálunk szógálni?
A kozák felhúzta keskeny vállát.
— Ahogy parancsolja! Magamtul nem szívesen!...
— Na, eredj! Hazaengedünk az asszonyho... Biztosan esz a fene utána, mi?

Grigorij szemét keskenyre szűkítve nézett a távozó kozák után és hívta Prohort. Sokáig cigarettázott, hallgatott. Azután odament az ablakhoz, és Prohor felé háttal állva, higgadtan parancsolta:

— Mondd meg a fiúknak, hogy azt, akit az elébb kihallgattam, suba alatt vezessék a kertbe. Veres kozák nem kell fogolynak! — Grigorij hirtelen megfordult csizmája gacsosra taposott sarkán. — Rögtön intézzék el... Eredj!

Prohor elment. Grigorij állt egy pillanatig, az ablakban virító muskátli törékeny ágacskáit szaggatta, aztán fürgén kiment a tornácra. Prohor halkan beszélgetett a csűr tövében tanyázó kozákokkal.

— Engedjétek útjára azt a foglyot. Írassatok neki menetlevelet — mondta Grigorij. Nem nézett a kozákokra. Visszatért a szobába, megállt az ócska kis tükör előtt, és értetlenül széttárta a karját.

Sehogy sem tudta megmagyarázni magának, miért sietett ki és miért parancsolta, hogy engedjék szabadon azt a foglyot. Hiszen bizonyos kárörömet, elégtételt érzett, mikor befelé nevető gúnnyal azt mondta: „Hazaeresztünk az asszonyho... Eredj" — mert nagyon jól tudta, hogy rögtön hívja Prohort, és megparancsolja, hogy puffantsák le a hopjorit a kertben. Enyhén bosszankodott e szánalomérzet miatt — mert mi furakodott volna tudata mélyére egyéb, mint az önkéntelen sajnálat érzése, mi sarkallhatta volna rá, hogy szabadon bocsássa ezt az ellenséget? És ugyanakkor milyen boldog öröm üdítette fel!... Hogyan történhetett ez? Maga sem tudott rá megfelelni. És ez annál is furcsábbnak hatott, mivel éppen tegnap, éppen ő mondta a kozákoknak: „A muzsik — ellenség, de az olyan kozák, aki a vörösökkel tart, két ellenséggel

ér fel! A kozákkal, akár a spionnal, kurtán kell elbánni: egy-kettőre átpiszkálni a másvilág küszöbén."

Ezzel a megoldatlan, sajgón lüktető ellentmondással, ügye hamisságának fel-feltámadó érzésével hagyta el szállását Grigorij. Odalépett hozzá a csiri ezred parancsnoka, egy jelentéktelen, apró s az emlékezetben hamar elmosódó arcvonású, magas gárdakozák meg két századparancsnok.

— Megint özönlik az erősítés! — jelentette mosolyogva az ezredparancsnok. — Napolov, Jablonyeva Recska, Guszinka háromezer lovast meg két gyalogszázadot küldött. Mit kezdel vélek, Pantyelejevics?

Grigorij vállára akasztotta Lihacsovtól szerzett mauserét, pompás térképtáskáját, és kiment az udvarra. A nap melegen sütött. Az ég nyáriasan, magasan, kéken ívelt, és nyáriasan fehér bárányfelhőnyáj vonult rajta délnek. Grigorij egy mellékutcában haditanácsra hívott össze minden parancsnokot. Vagy harminc ember gyűlt össze. Letanyáztak egy kidőlt sövényre. Valamelyikük dohányzacskója kézről kézre vándorolt.

— Milyen terveket szerkesszünk? Mi módon vágjunk vissza azoknak az ezredeknek, amik Csisztyakovtul visszaszorítottak bennünket, merrefelé vegyük az utunkat? — kérdezte Grigorij és csak úgy mellékesen közölte velük Kugyinov parancsának lényegét.

— Hát hányan állnak velünk szemben? Megtudtad a fogolytul? — kérdezte kisvártatva az egyik századparancsnok.

Grigorij felsorolta a velük szemben álló ezredeket, futtában kiszámította az ellenség puskás-kardos katonáinak valószínű állományát. A kozákok hallgattak. A haditanácsban nem lehetett ostoba, meggondolatlan szót ejteni. A gracsovi századparancsnok meg is mondta:

— Várj egy kicsit, Melehov! Hadd gondolkozzunk rajta. Nem olyan ez, mint hólyag, oszt fújjuk fel. Valahogy bakot ne lőjünk.

Ugyanő szólalt meg először.

Grigorij mindenkit figyelmesen meghallgatott. A felszólalók többségének véleménye igen egyszerűvé szűrődött; nem kell meszszire elcsámborogni még siker esetén sem, hanem csak védelmi háborút kell viselni. Egyébként az egyik csiri lelkesen helyeselte a felkelő erők főparancsnokának parancsát.

— Nincs mér itt egy helybe topogni. Vezessen bennünket Me-

lehov a Donyec mellé. Mi az — elment az eszetek? Maroknyi a csapatunk, sarkunkban egész Oroszország. Hogy bírnánk megállni a sarat? Sarokba szorítanak — cszt befellegzett! Át kell törni! Igaz, hogy alig van lőszerünk, de majd csak szerzünk. Rajtaütés kell ide! Határozzatok.

— Hát a népet hová teszed? Mit csinálsz az asszonyokkal, öregekkel, gyermekekkel?

— Maradjanak itt!

— Jaj de okos fejed van, csak az a baj, hogy hülyének jutott.

A sövény szélén ülő parancsnokok eddig suttogva beszélgettek a közelgő tavaszi szántásról, arról, hogy mi lesz a gazdasággal, ha áttörésre kellene indulni — de a csiri beszéde után mindnek kinyílt a torka. A haditanács egyszeribe viharos jelleget öltött, mint valami községi gyűlés. Egy öreg napolovi kozák túlharsogta mindnyájuk hangját.

— A magunk küszöbe mellől egy tapodtat se! Én leszek az első, aki hazavezetem a századomat! Ha harcolni kell, hát harcoljunk a magunk háza táján, ne a más életét mentegessük!

— Ne ugorgy a torkomnak, hé! Én csak latolgatom, te meg rám ordítasz.

— Kár a szót vesztegetni rá!

— Menjen a Donyec mellé maga Kugyinov!

Grigorij megvárta, míg csend lett, aztán a vita mérlegének serpenyőjébe dobta döntő szavát:

— A frontot itt fogjuk tartani! Ha Krasznokutszkaja mellénk áll — azt is védeni fogjuk! Egyebüvé nincs hová menni! A haditanácsnak vége! Ki-ki menjen a századához! Rögtön indulunk az állásokba!

Egy félóra múlva, amikor a lovasság száz meg száz sűrű hadsora végeláthatatlanul özönlött végig az utcákon, Grigorij büszke örömet érzett: ekkora embertömegnek még sohasem parancsolt. De a hiú örömbe fanyar üröm vegyült, nyomasztóan fészkelődött benne az aggodalom: vajon tudja-e majd úgy vezetni, ahogy kell? Lesz-e elég tehetsége az ezer meg ezer kozák irányításához. Nem század, hanem hadosztály állott vezénylete alatt. És nem egy műveletlen kozák erejét meghaladó feladat lesz-e ezer meg ezer élettel rendelkezni, vállalni értük a súlyos felelősséget. „És ami a legfontosabb — ki ellen vezetem őket? A nép ellen . . . Kinek van hát igaza?"

Grigorij fogcsikorgatva kísérte szemmel a zárt sorokban el-

vonuló századokat. A hatalom részegítő ereje megtört és elhalványodott szemében. Csak keserűség maradt, csak izgalom, amely láthatatlan teherként hengeredett rá, és meggörnyesztette vállát.

37

A tavasz felmetszette a folyók ereit. Üdítőbbek lettek a napok, harsányabban csobogtak a zöld hegyi patakok. A nap észrevehetően megvörösödött, levedlett róla a betegesen sárga szín. A napsugarak kalásza sörtésebb lett, már meleg tűként szúrta az embert. Délben párállott az átforrósodott szántás, kibírhatatlanul ragyogott a lyukacsos, pikkelyes hó. Az édeskés nedvvel teleitatott levegő sűrű volt és zamatos.

Grigorij hátát sütötte a nap. Sütötte az egész ezredét. A nyeregpárnák kellemesen átmelegedtek, a barna kozákarcokat nedvesre csókolta a párás ajkú szél. Néha hideget is hozott a havas dombtetőről. De a meleg legyőzte a telet. Tavasziasan szilajul ficánkoltak a mének, hullott róluk a vedlett szőr, élesen csapott az orrlyukba a lóveríték szaga.

A kozákok már fel-felkötötték a lovak rostos farkát. Már feleslegesen fityegtek a lovasok hátán a teveszőrcsuklyák, a kucsmák alatt megnyirkosodott a homlokuk, és rájuk melegedett a ködmön meg a meleg kozák kaftán.

Grigorij a nyári úton vezette ezredét. Messzi a szélmalom feszület formájú vitorláján túl laza csatarendbe fejlődtek a vörösök lovas osztagai: Szviridov falunál küszöbön állott a harc.

Grigorij nem értett hozzá, hogyan kell messziről irányítani a csatát. Legalábbis ő maga így vélekedett. Maga vezette harcba a vesenszkajaiakat, a legveszélyesebb pontokat tömte be velük. Így aztán a harc általános irányítás nélkül ment végbe.

Minden egyes ezred megszegte az előzetes megállapodást, és aszerint tevékenykedett, ahogyan a körülmények alakultak.

Front nem volt. Ez lehetővé tette a nagyszabású manőverezés kibontakozását.

A teméntelen lovasság (Grigorij osztagában ez a fegyvernem volt túlsúlyban) igen komoly előnynek számított. Grigorij kihasználta ezt az előnyt, elhatározta, hogy „kozákmódra" visel hadat: átkarolja a szárnyakat, behatol az ellenség hátába, szétzúzza a

hadtápvonatokat, éjjeli rajtaütésekkel fogja nyugtalanítani és demoralizálni a vörösöket.

De Szviridov alatt változtatott a taktikán: sebes vágtában vezette ki a hadállásokba a századokat, az egyiket a faluban hagyta, megparancsolta, hogy szálljanak le a lóról, a kertben álljanak lesben, de előbb küldjék el a lovakat a falu belsejébe, a védettebb udvarokba. A másik két századdal felrúgtatott a szélmalomtól félversztányira emelkedő halomra, és fokozatosan beleavatkozott a harcba.

Vele szemben két századnál valamivel nagyobb vörös lovas csapat állt. Ezek nem hopjoriak voltak: Grigorij a távcsövön kurtára vágott farkú, nem donias termetű muszka lovakat látott; márpedig a kozák sohasem nyírja a ló farkát, nem rútítja el a paripa szépségét.

Következésképpen vagy a 13. lovasezred támadott, vagy pedig újonnan érkezett csapatok.

Grigorij a halomról távcsövén át szemügyre vette a terepet. Nyeregből mindig tágasabbnak tetszett a föld és biztosabbnak érezte magát, amikor csizmája orra a kengyelben nyugodott.

Látta, hogy a Csir folyó túlsó partján hosszú, barna oszlopban három és fél ezer főnyi kozák vonult. A menet lassan kígyózva kapaszkodott fel a lejtőn, északnak a jelanszkajai és Uszty-Hopjorszkaja-i határ felé tartott, hogy ott szegüljön szembe az Uszty-Medvegyica felől támadó ellenséggel, és segítsen a harcban elcsigázódott jelanszkajaiaknak.

Másfél verszta választotta el Grigorijt a lovasrohamra készülő vörösöktől. Grigorij az ősi szabály szerint, sietve fejlesztette fel századait. Lándzsája nem mindegyik kozáknak volt, de akiknek volt, azokat az első sorba tolták; vagy tíz ölnyire előrelovagoltak. Grigorij az első sor elé rúgtatott, félfordulatban megállt, és kivonta kardját.

— Lassú ügetésben utánam in-dulj!

Az első pillanatban megbotlott a lova, mert hólepte hörcsöglyukba süppedt a lába. Grigorij kiegyenesedett a nyeregben, elsápadt dühében, és a kardlappal ráhúzott a lóra. Az egyik vesenszkajaitól elvett jóvérű, szilaj katonaló volt nyerge alatt, de Grigorij titkolt bizalmatlanságot táplált a paripával szemben. Tudta, hogy a ló két nap alatt nem szokhatott hozzá, sőt ő sem tanulmányozta a paripa természetét és viselkedését — félt, hogy ez az idegen mén nem fogja fél szóból. a kantárszár parányi

moccantásából megérteni úgy, ahogy megértette a másik, amelyiket Csisztyakovónál lőttek ki alóla. Miután a lapos kardcsapás felbőszítette a lovat és a kantárszárra ügyet sem vetve vágtába lendült, Grigorijban meghűlt a vér, és kissé kijött a sodrából. „Jégre visz engem ez a dög!" — nyilallott belé a szúrós gondolat. De minél tovább és minél egyenletesebben feküdt bele a mén a lendületes vágtatásba, annál inkább engedelmeskedett a robogását irányító kéz alig észrevehető moccanásának, annál biztosabbnak, higgadtabbnak érezte magát Grigorij. Tekintette egy másodpercre elszakadt az ellenség szembeszáguldó, hullámzó, széttöredező csatasorától, és lova nyakán siklott végig a szeme. A csődör szorosan, vadul hátracsapta sárga fülét. Nyaka ütemesen meg-megvonaglott, mintha mészáros bárdja alá nyújtotta volna. Grigorij felegyenesedett a nyeregben. Mohón szívta tüdejébe a levegőt, mélyen a kengyelbe dugta csizmáját. Hátranézett. Hányszor látta már maga mögött a lovak és a lovasok egybeolvadt lavináját, és mindannyiszor összeszorította szívét valami állati vad izgalom megmagyarázhatatlan érzése, a közelgő veszélytől való félelem. Valahányszor nekieresztette lovát, a belső átalakulás megfoghatatlan mozzanata ment végbe benne, mialatt az ellenség felé repült. A józan ész, a hidegvér, a körültekintés — mind cserbenhagyta Grigorijt e szörnyű pillanatban, és az állati ösztön vette át akarata irányítását — osztatlanul és lenyűgözően. Ha roham idején valaki távolabbról szemlélhette volna Grigorijt, biztosan azt hitte volna, hogy mozdulatait hideg értelem irányítja, mely nem zökken ki a sodrából soha. Ennyire biztosnak, kiszámítottnak és körültekintőnek látszott kívülről minden moccanása.

A két fél közötti távolság megkönnyebbítő gyorsasággal csökkent. Mind nagyobbra nőtt a lovak és lovasok alakja. A hólepte, dudvás falusi csordalegelő kurta darabját, amely még a két lovas csatasor közt maradt, mohón falták a lópaták. Grigorij észrevett egy lovast, aki mintegy három lóhosszal vágtatott százada előtt. Termetes, sötét almáspej csődöre kurtákat szökkent, mint a farkas. A lovas megsuhogtatta tiszti kardját a levegőben, az ezüsthüvely a kengyelhez verődve fityegett, és szikrázva villogott a napon. Egy pillanat múlva Grigorij felismerte a lovast. Pjotr Szemiglazov volt — egy karginszkajai inogorodnyij kommunista. Tizenhétben ő volt az első, aki megjött a német háborúból. Az akkor még huszonnégy éves legény addig

sohasem látott lábpólyát viselt. Bolsevik meggyőződést és szilárd frontharcos erélyt hozott magával. Meg is maradt bolseviknak. A Vörös Hadseregben szolgált, és a felkelés előtt azért jött haza csapatától, hogy a városban megszervezze a szovjetrendszert. Ez a Szemiglazov vágtatott Grigorij felé, magabiztosan irányította csődörét, és hatásosan rázta egy házkutatás során zsákmányolt tiszti kardját, amely csakis parádéra volt alkalmas.

Grigorij szorosan összepréselt fogait kivicsorítva, kissé megemelte a kantárt, és a mén engedelmesen fokozta az iramot.

Grigorijnak volt egy sajátos szokása, amelyet lovasrohamkor alkalmazni szokott, Csak olyankor folyamodott hozzá, ha ösztönével vagy pillantásával megsejtette az erős ellenfelet, vagy amikor halálos biztonsággal akart rá lesújtani, mindenáron egyetlen csapással akarta kettéhasítani. Grigorij gyermekkora óta balkezes volt. Bal kézzel fogta meg a kanalat, azzal vetett keresztet is. Pantyelej Prokofjevics kegyetlenül el-elnadrágolta miatta, még az egyívású gyerkőcök is „sete Griskának" csúfolták. A sok verés, szidás — úgy látszik — nagyon hatott a zsenge korú Grigorijra. Miota betöltötte a tíz esztendőt, a „sete" gúnynévvel levedlett róla az a szokása is, hogy a bal kezét használja a jobb helyett. De a legutóbbi időkig sikerrel tudott végezni baljával mindent, amit jobbal csinált. Sőt a bal keze még erősebb is volt. Lovasrohamkor Grigorij mindig változatlan sikerrel használta ki ezt az előnyét. Ha a kiszemelt ellenfél ellen szöktette lovát, balról került, mint mindenki más, hogy aztán jobbjával sújtson le rá. Ugyanerre iparkodott az is, akivel Grigorijnak össze kellett csapnia. Nos hát, mikor az ellenségtől már csak vagy tíz öl választotta el, és az ellenfél már kissé oldalt hajolt, és ütésre emelte kardját — Grigorij hirtelen, de lágy fordulattal — jobbról került, a szablyát meg átdobta bal kezébe. A megrökönyödött ellenfél helyzetet változtat. Kényelmetlen a ló fején keresztül jobbról balra vágnia, elveszíti biztonságát, és máris a halál lehel az arcába. Grigorij iszonyú erővel suhint, ütése vág, és földre sújt.

Amióta Csimbókos megtanította Grigorijt a kaszabolásra, a „Baklanov-féle" huszárvágásra, sok víz lefolyt a Donon. A két háború alatt eléggé „betörte" a kezét. Kardot forgatni — különb mesterség, mint az eke szarvát tartani. Sokra vitte Grigorij a vagdalkozás műfogásaiban.

Sohasem dugta át csuklóját a kard kosarán, hogy könnyű legyen a kardot egyik kezéből a másikba dobni egyetlen rövid, megfoghatatlan pillanat alatt. Tudta, hogy erős ütés esetén — ha nem helyes szögben dől a kard, kipattan a kézből, sőt a csuklő is kificamodik. Ismerte azt a fogást, amely csak nagyon kevésnek sikerül: hogyan kell az ellenség kezéből alig észrevehető mozdulattal kiütni a fegyvert vagy rövid és gyenge érintéssel megbénítani a karját. Sokat tudott Grigorij abból a tudományból, amely arra tanít: hogy kell embereket hideg fegyverrel halálba küldeni.

Ha vesszőt metsz a kozák, a huszárvágásra egyenest esik le a ferdén lecsapott csemete, meg sem rezzen, nem rázza meg a szárát. Hegyes végével, puhán fúródik a homokba a törzs mellé, melyről leszelte a kozák szablyája. Így hullt ágaskodó ménje alá a kalmük arcú, szép Szemiglazov, lassan csúszott le a nyeregből, összeszorította tenyerével ferdén átmetszett mellkasát. A halál hidege lengte körül testét...

Grigorij abban a pillanatban már fel is egyenesedett a nyeregben, felállt a kengyelben. Vakon robogott felé egy másik, aki már nem bírta fékezni lovát. Grigorij a magasra vetett, tajtékos lófej mögött még nem is látta a lovast, de látta a szablya görbe sávját és sötét vájatait. Teljes erőből megrántotta a kantárt, felfogta és elhárította az ütést. Jobb kezébe kapta a gyeplőt, és a lehajló, borotvált vörös nyakra sújtott.

Ő volt az első, aki kivágtatott a szétzilálódott, összekeveredett tömegből. Lovak és lovasok kavargó tömkelege tárult szeme elé. Tenyereben ideges viszketés bujkált. Hüvelyébe dugta kardját, lekapta mauserét, és teljes iramban hajszolta visszafelé a lovat. Nyomában száguldott a többi kozák is. A századok rendetlenül özönlöttek vissza. Itt is, ott is egy-egy fehérszalagos kucsma vagy süveg bukkant elő, mely búsan borult a ló nyakára. Grigorij mellett elvágtatott egy rókakucsmás, keki ködmönös ismerős őrmester. Fülét és orcáját kettészelték egészen az állig. Mellén mintha egy kosár érett meggyet nyomkodtak volna széjjel. Kivicsorított fogát is bíborvörös máz vonta be.

A megingott és félig már futásnak eredt vörösök megfordították lovukat. A kozákok visszavonulása üldözésre tüzelte őket. Egy kissé hátrább maradt kozákot mintha fergeteg tépett volna le lováról. A robogó paripák a hóba tiporták. Már itt a falu, itt vannak a kertek fekete kúpjai, a kis kápolna a dombon, meg

a széles mellékutca. A liget sövényéig — ahol az egyik század lesben állt — már alig száz öl maradt... A lovak hátáról véres tajték csöpög. Grigorij nyargaltában bőszen nyomkodta a mauser ravaszát, gyorsan tokjába dugta a csütörtököt mondó fegyvert (haránt akadt bele a töltény), és félelmesen üvöltötte:

— Szétválni!!!

A kozák századok egybeolvadó özöne, mint a folyó árja, ha sziklába ütközik, simán két ágra szakadt és csupaszon hagyta a vörös lovasok csatasorait, amelyekre a lesben álló osztag sortüzet zúdított a sövény mögül. Ellobbant a második sortűz, aztán a harmadik... Ordítás! Egy ló bukfencet vet a rajta ülő vöröskatonával. Egy másik kanca térde beroggyan, feje fülig süpped a hóba. A golyózápor még három vagy négy vöröskatonát tép le a nyeregből. Amíg a többiek teljes iramban vágtatva összetorlódtak, és megfordították lovukat — a kozákok rájuk lövöldöztek egy-egy tár töltényt és elcsitultak. Alig kiáltotta Grigorij elcsukló hangján: „Szá-á-á-zad!..." — ezer meg ezer lóláb megfordult, a hirtelen kanyarodással megporhanyította a havat, és máris a vörösök nyomába eredt. De a kozákok nem szívesen vállalkoztak az üldözésre: kimerültek a lovak. Másfél versztányi nyargalás után visszafordultak. Levetkeztették az elesett vöröskatonákat, lenyergelték az elhullott lovakat. Három sebesültet a félkarú Aljoska Samil vágott végképp agyon. Arccal a sövény felé állította őket és sorba lekaszabolta mind. A felkoncoltak mellett még sokáig tolongtak a kozákok, cigarettáztak, vizsgálgatták a hullákat. Mind a három testen egyforma vol a halál rovása: a törzs ferdén kettévált, válltól kötésig.

— Hárombul hatot csináltam — hetvenkedett Aljoska sűrűn pislogó szemmel, vonagló arccal.

Hízelegve kínálták dohánnyal; leplezetlen csodálattal tekingettek Aljoska kicsiny öklére — mely akkora volt, mint egy megtermett sártök — meg a kaftánt szétfeszítő domború mellkasára.

A sövény mellett köpennyel letakarva reszkettek az izzadt lovak. A kozákok feszesre húzták a hevedert. A mellékutcában egy kútnál sorba álltak a vízért. Sokan kantárszáron vezették alig vánszorgó, fáradt lovukat.

Grigorij Prohorral meg öt másik kozákkal előrelovagolt. Mintha kötés hullt volna le a szeméről. Megint ugyanúgy látta az egész világnak világító napot, mint a roham előtt, megint

észrevette a szalmakazlak tövében kissé megolvadt havat, hallotta a verebek tavaszias csiripelését faluszerte, érezte a küszöbönálló tavasz finom illatát. Az élet a maga teljében tért vissza feléje, nem törte, nem halványította meg az imént kiontott vér, sőt még kacérabban kecsegtette Grigorijt szűkös és csalóka örömeivel. A felengedett föld fekete alapján az ottmaradt hófolt mindig csábítóbban és élesebben virít...

38

Árvízként tarajlott fel és ömlött szerte a felkelés, négyszáz versztás körzetben elöntötte az egész Donmelléket, s a Donon túli sztyeppvidéket. Huszonötezer kozák kapott lóra. A felsődoni körzet tízezer gyalogost állított talpra.

A háború addig soha nem látott formákat öltött. Valahol a Donyec táján a Novocserkasszkot fedező és a döntő összecsapásra készülő Doni Hadsereg tartotta a frontot. A vele szemben álló 8. és 9. Vörös Hadsereg mögötti pedig bugyborékolva forrt a lázadás, és végtelenül bonyolulttá tette a Don meghódításának amúgy is nehéz feladatát.

A köztársasági Forradalmi Haditanács áprilisban már napnál világosabban látta a felkelők és a fehér front egyesülésének fenyegető veszélyét. Mindenáron el kellett fojtani a lázadást, míg nem marcangolja szét hátulról a vörös frontszakaszt, és nem olvad egybe a Doni Hadsereggel. A felkelők ellen a legjobb erőket dobták a Don mellé: az ideküldött csapatokat balti- és fekete-tengeri matrózlegénységgel, a legmegbízhatóbb ezredekkel, páncélvonatos különítményekkel, a legszilajabb lovas osztagokkal frissítették fel. A frontról teljes egészében visszavonták a több üteggel és ötszáz géppuskával rendelkező, nyolcezer szuronyos harcias bogucsari hadosztály öt ezredét. A lázadók frontjának kazanszkajai szakaszán áprilisban már javában harcoltak az önfeláldozó bátorsággal küzdő rjazanyi és tambovi akadémia évfolyamai, később megérkezett az Országos Központi Végrehajtó Bizottság iskolájának egy része, Sumilinszkaja alatt pedig a lett lövészek verekedtek a felkelőkkel.

A kozákokat fegyver- és lőszerhiány fojtogatta. Eleinte nem volt elég puska, elfogyott a töltény. Vér árán kellett szerezni, rohammal vagy éjjeli rajtaütéssel kellett zsákmányolni. És zsák-

mányoltak. Áprilisban már minden felkelonek puska volt a kezeben. Ezenkívul hat uteguk és vagy százotven géppuskájuk is volt.

A felkelés elején ötmillió vaktöltény maradt a vesenszkajai raktárban. A korzeti szovjet mozgósította a legjobb kovácsokat, lakatosokat és fegyvermestereket. Vesenszkajaban golyoontó muhelyt szerveztek, de nem volt ólom, nem volt mibol golyót onteni Ekkor a korzeti szovjet felszolitására minden faluban ólmot és rezet kezdtek gyűjteni. A gőzmalmokból elrekviráltak minden ólom- és csapágy-fémkészletet. Lovas futárokkal rovid felhívásokat szórattak falvakszerte.

„Férjeiteknek, fiaitoknak, testvéreiteknek nincsen lószeruk. Csak avval lovoldöznek, amit az átkozott ellenségunktől harcban szereznek. Szolgáltassatok be mindent, ami golyóontésre alkalmas anyag csak akad házatok táján! Vegyétek le a szórógépekrol az ólomrostákat."

Egy hét múlva az egész körzetben egyetlen szórógépen sem maradt rajta a rosta.

„Férjeiteknek, fiaitoknak, testvereiteknek nincsen loszeruk . ." És az asszonyok hordtak a kozségi szovjetbe minden alkalmas és alkalmatlan anyagot, azokban a falvakban pedig, ahol harcok folytak, a gvermekek kivájkálták a falból a kartácsot, szilánkokat kutatva turkáltak a foldben. Azokat a szegényebb asszonyokat, akik nem akartak megválni utolsó apró-csepro háztartási holmijaiktól, letartóztatták és a korzeti kozpontba kíserték, mert — „osszejátszanak a vorosokkel!" Tatarszkban a módosabb oreg gazdák véresre verték a csapatából szabadságra érkezett Szemjon Csugunt — egyetlen vigyázatlan mondása miatt: „Csak hadd tegyék tönkre a szórógépeket a gazdagok. A vorosoktól, úgy látszik, a tonkrejutásnál is jobban félnek."

Az ólomkészleteket megolvasztották a vesenszkajai műhelyben, de a kontárok öntotte golyó — melyról hiányzott a nikkelkéreg — szintén megolvadt... A saját gyártmányú golyó lovés után ólompép galacsinként repult ki a csobol. Vad vijjogással szállt, de csak száz-százotven ölnyire lehetett vele célba találni. Az ilyen golyó utötte seb azonban iszonyú volt. A voroskatonák megtalálták a dolog nyitját; valahányszor közelebb lovagoltak egy-egy kozák járorhóz, rájuk ordítottak: „Bogarakkal lovoldoztok . . Adjátok meg magatokat, különben sorra lepuffantunk benneteket!"

A harmincötezer felkelő öt hadosztályra és egy külön dandárra oszlott. Sorrendben ez volt a hatodik. Meskovszkaja—Szetrakov—Vezsa szakaszán a 3. hadosztály verekedett Jegorov parancsnoksága alatt. A Kazanszkaja—Donyeckoje—Sumilinszkaja szakaszt a 4. hadosztály tartotta; Kondrat Medvegyev, a roppant marcona külsejű tiszthelyettes, a kardforgatás mestere vezette, aki úgy harcolt, mint az ördög. Az ötödik hadosztály a Szlascsevszkaja és Bukanovszkaja közti fronton küzdött, Usakov parancsnoksága alatt. A jelanszkajai falvak, Uszty-Hopjorszkaja és Gorbatov irányában Merkulov őrmester csatázott 2. hadosztályával. Ugyanott tartózkodott a szilárdan egybekovácsolt 6. különdandár. Alig szenvedett veszteséget, mert parancsnoka, a makszajevi Bogatirjov tiszthelyettes körültekintő, óvatos kozák volt, sosem kockáztatott semmit, emberei életét nem fecsérelte potyára. Melehov Grigorij a Csir mentén porcióz̈ta szét 1. hadosztályát. Az ő szakasza frontálisan húzódott: erre zúdultak rá dél felől az arcvonalról elvont vöröscsapatok. De Grigorij sikeresen visszaverte az ellenség rohamait, sőt segíteni is tudott a kevésbé kitartó 2. hadosztálynak: gyalogos és lovas századokat küldött támogatására.

A felkelést nem sikerült kiterjeszteni a hopjori és az Uszty-Medvegyica-i körzet járásaira. Ott is lehetett tapasztalni bizonyos forrongást, onnan is érkezett egy-egy gyorsfutár és sürgette a parancsnokságtól, hogy dobjon komoly erőket Buzuluk és a Hopjor felső folyása felé, de a felkelők vezérkara nem merte átlépni a felső-doni körzet határát, mert tudta, hogy a hopjoriak zöme támogatja a szovjetrendszert, és úgysem fog fegyverre kelni. A gyorsfutárok nem is kecsegtettek semmi sikerrel, kereken megmondták, hogy arrafelé nem olyan sokan elégedetlenkednek a vörösökkel; hogy a hopjori körzet isten háta mögötti zugaiban maradt tisztek bujdosnak, a felkelőkhöz szító jelentékenyebb erőket nem tudnak összetoborozni, mivel a frontharcosok vagy otthon lézengenek, vagy Mironov mellé szegődtek, az öregeknek pedig hallgass a nevük: elvesztették már régi erejüket és tekintélyüket.

Az ukránok lakta déli járásokban a vörösök mozgósították az ifjúságot. A fiatalok, miután beleolvadtak a harcos bogucsari hadosztály ezredeibe, nagy lelkesedéssel küzdöttek a felkelők ellen. Napról napra világosabban látta mindenki — a felkelők parancsnoksága meg kivált — nem sokáig védheti már hajlékát

a kozák, mert a Vörös Hadsereg előbb-utóbb visszafordul a Donyec mellől, és eltapossa a lázadást.

Március 18-án Kugyinov Vesenszkajába rendelte Grigorijt — tanácskozásra. Grigorij átadta a hadosztályparancsnokságot helyettesének, Rjabcsikovnak, ordonáncával korán reggel a körzeti központba lovagolt.

A vezérkarhoz éppen akkor érkezett, mikor Kugyinov Szafonov jelenlétében Alekszejevszkaja egyik futárával tárgyalt. Kugyinov görnyedten ült az íróasztalnál, vékony kaukázusi derékszíjának végét forgatta sovány barna ujjai közt. Álmatlanságtól megdagadt, gennyező szemét lesütve faggatta az előtte ülő kozákot.

— Hát tik magatok?! Tik mit akartok csinálni?

— Persze mink is... Csak hát magunknak nem esik úgy kezünkre... Ki tudja, hogy s mint akarja a többi. Tudod, milyen a nép. Húzódozik. Viszket a marka, de mégis húzódozik...

— „Viszket a marka!" „Húzódozik!" — kiáltotta Kugyinov és izegni-mozogni kezdett a karosszékben, mintha parazsat szórtak volna az ülőkére. — Olyanok vagytok mind, mint a szűzjány: viszket is, meg jól is esne, csak idesanyám engedne. Na, eredj vissza Alekszejevszkajába, mondd meg az öregeknek, hogy egy szakaszt se küldünk a járásotokba, míg magatok el nem kezditek. Bánom is én, ha egytül egyig felkötnek benneteket a veresek!

A kozák óriás nehézkesen tolta tarkójára vörös kezével a szikrázó rókaprémes süveget. Homloka redőiben, mint szárazérben a hólé, sebesen csurgott a veríték, rövid lenszőke pillája repkedett. szeme mosolygósan, restelkedve vetődött Kugyinovra.

— Hát persze. a fene se szorít rá, hogy eljöjjetek. De hát eccer csak el kell kezdeni. Ez a fő. Mer a kezdés, az aranyat ér...

Grigorij figyelmesen hallgatta a beszélgetést, de kissé félrébb húzódott, mert a folyosóról irhaködmönös, alacsony, fekete bajuszú férfi lépett a szobába — kopogtatás nélkül. Fejbiccentéssel köszönt Kugyinovnak, leült az asztalhoz, és alátámasztotta orcáját fehér tenyerével. Grigorij, aki — legalább arcról — minden vezérkari embert ismert — most először látta ezt a férfit. Tüzetesebben szemügyre vette. Finom körvonalú, olajszínű arca, melyet nem a szél és nem a nap barnított meg, keze lágy fehérsége, értelmiségire jellemző modora — egyszóval minden vonása elárulta, hogy nem idevalósi ember.

Kugyinov szemével az ismeretlenre intve fordult Grigorijhoz:

— Ismerkedjetek meg, Melehov. Ez — Georgidze elvtárs. Ő is... — zavarba jött, összevissza forgatta keskeny övén a megfeketedett ezüstfityegőt, aztán felállt és az alekszejevszkajai futárhoz fordult: — No hát, atyafi, mehetsz. Nekünk most sürgős dolgunk van. Nyargalj haza, oszt add át izenetemet, annak, akit illet.

A kozák felállt a székről. A lángvörös, itt-ott fekete szálú rókaprémes süveg szinte a mennyezetet verte. Amint a kozák széles válla elfogta a világosságot, egyszeribe összeszűkült, megkisebbedett a szoba.

— Segítségér szaladtál ide? — fordult Grigorij a kozák felé. Még mindig undorodva érezte markában a kaukázusi ember keze szorítását.

— Öhöm! Segítség! De hát, látod: nem akar sikerülni. — A kozák felderült, és szemével támogatást keresve fordult Grigorijhoz. Süvege rőt színére vörösödött arca roppant zavartnak látszott, a veríték olyan bőven öntözte, hogy még a szakállát meg kajla veres bajuszát is mintha apró szemű gyönggyel hintették volna tele.

— Nektek sem tetszik a szovjetrendszer? — kérdezősködött Grigorij. Úgy tett, mintha nem venné észre Kugyinov türelmetlen mozdulatait.

— Egyelőre még csak hagyján, de attul tartunk, hogy roszszabbra fordul — dörmögte megfontoltan az óriás.

— Kivégzések vótak arrafelé?

— Nem. Isten őrizz! Ilyesmit nem hallani. De hát... szóval... a lovakat, azokat elvették... meg a búzát is... a népet, mán aki hát ellenek beszélt, letartóztatták... Egy szó mint száz, nyakunkon a baj!

— Hát ha a vesenszkajaiak odamennének, akkor felkelnétek? Mind felkelne egy szálig?

A kozák ravaszul összehunyorította apró szemét, melyet bearanyozott a nap. Tekintete elsiklott Grigorij elől. A süveg homlokára csúszott, melyet e pillanatban hegyes-völgyesre barázdált a súlyos töprengés.

— Mindenkiér, persze, nem állhat jót az ember. De a módosabb kozákok véletek tartanának.

— Hát a szegények, a vagyontalanok?

Grigorij eddig hiába próbált a kozák szeme közé nézni; most elkapta az óriás gyermekien csodálkozó egyenes tekintetét.

— Hm!... Hát mér húznák a naplopók a mi szekerünket. Egy életek, egy halálok... evvel a rendszerrel! Övék a világ!

— Hát akkor mit akarsz, te égig érő jegenye?! — dörrent rá Kugyinov most már leplezetlen dühvel. A szék elnyújtva nyikorgott alatta. — Akkor minek jöttél ide bennünket piszkálni? Vagy tán tinálatok mindenki gazdag? Micsoda hamvábahólt felkelés lesz az, ha minden faluba fellázad két-három porta? Takarodj innét! Kifelé, kifelé, hallottad? A tüzes csőrű kokas még nem csípett a seggetekbe, de ha belecsíp — akkor majd a mi segítségünk nélkül is elkezditek a háborút! Megszoktátok, ebadták, hogy a más háta megett szép csendesen elszántsátok még az útfelet is. Az kéne néktek: meleg korpa közt a sutba kucorogni... Na eredj, eredj! Okádhatnám, ha rád nézek is, te ördögszerzet!

Grigorij elkomorodott, félrefordult. Kugyinov arcán mind élesebben tűntek elő a vörös foltok. Georgidze bajuszát sodorgatta, mozgatta meredeken legörbülő, mintegy éles szögben lemetszett orra cimpáját.

— Bocsánatot kérünk, ha így van. Hanem naccságos uram, ne lármázz, ne ijesztgess, mer e csak olyan szívesség dóga. Átadtam néktek az öregek kérését, megviszem a válaszotokat is, lármázni hát nem érdemes! Meddig lármáznak még a pravoszlávokra? Ránk kiabáltak a fehérek, ránk kiabáltak a veresek, most meg te kiabálsz... mindegyik fitogtatni akarja a hatalmát, mindegyik a nyakunkra akar lépni... Hej, élet, parasztélet, szukakutya nyalt meg téged!...

A kozák veszett dühvel billentette süvegét a szemöldökére. Úgy rontott ki a folyosóra, mint a leomló hegy. Az ajtót ugyan csendesen tette be, de a folyosón szabadjára engedte dühét, és úgy bevágta a külső ajtót, hogy a mennyezetről még öt perc múlva is hullt a vakolat a padlóra meg az ablakpárkányra.

— De elkanászodott a nép — mosolygott most már vidáman Kugyinov, övével játszogatva. Percről percre csillapodott. — Tizenhét tavaszán az állomásra utaztam. Húsvét körül járt az idő: javába folyt a szántás. Szántanak-szántogatnak a szabad kozákocskák. Teljesen meghőbörödtek a nagy szabadságtul: még az utat is mind felszántották, úgy, ahogy van. Szóljatok hozzá: mintha nem vóna elég a fődl! Tokin falva határába intek egy ilyen szántóvetőnek. Odajön a kocsiho. „Ennye, emerre meg

amarra az idesanyádat, hát hogy merted elszántani az utat, mi?" Begazolt a legény. „Ne haragudjék a tekintetes úr, nem csinálok többet ilyet. Még ezt is kiigazítom rögtön." Evvel a módszerrel begyullasztottam még kettőt vagy hármat. Mikor Gracsovon túljutottunk, látom: megint átszántották az utat, épp ott ballag egy jóska az eke után. Rádörrenek: „Hé, gyere csak ide!" Odajön. „Mi jogon szántod el a szekérutat?" Rám néz. Derék, markos kozák fattyú vót, a szeme meg csoda-csuda kék. Szót se szólt, csak sarkon fordult, oszt nyargalt vissza az ökrök felé. Odaszalad, kirántja a járombul a vas járomszeget, avval megint üget visszsza, énhozzám. Beleragódzott a kocsi sárhányójába, fellépett a lépcsőre. „Micsoda vagy te — azt mondja — meddig fogtok még bennünket szipolyozni? Vagy azt akarod, hogy egy-kettőre meglékeljem a kobakod?" És roppant fenekedik rám avval a járomszeggel. „Ne izélj, Ivan, csak bolondoztam!" — szólok neki. „Csakhogy én mosmán nem Ivan vagyok — azt mondta — hanem Ivan Oszipics, osztán cipóra verem a pofád az ilyen gorombaságokér!" Hiszed-e: csak üggyel-bajjal szabadultam tőle. Így tett ez is: először dünnyögve rimánkodott, de utójjára kimutatta a foga fehérét. Berzenkedik a népben a büszkeség.

— A pimaszság ébredt fel benne, az tört ki belőle, nem a büszkeség. A pimaszság bitorolja a törvény jogát — jegyezte meg nyugodtan a kaukázusi alezredes, és mivel nem várt tiltakozást, be is fejezte a társalgást. — Kérem, kezdjük meg a tanácskozást minél előbb. Még ma szeretnék visszajutni az ezredhez.

Kugyinov kopogott a falon.

— Szafonov! — kiáltotta, és Grigorijhoz fordult: — Maradj itt, tárgyaljunk együtt. Ismered azt a közmondást, hogy „több szem — kevesebbet lát". Még az a szerencsénk, hogy Georgidze elvtárs véletlenül Vesenszkajában maradt, és most segít rajtunk. Alezredes. Elvégezte a tábornoki akadémiát is.

— Hogy maradt Vesenszkajában? — kérdezte Grigorij. Hideg hullám öntötte el belsejét, érezte: résen kell lennie.

— Tífuszba estem, Dudorevszk falvában hagytak, mikor megkezdődött a visszavonulás az északi frontról.

— Melyik csapatnál szolgált?

— Én? Egyikben sem. Nem csapattiszt vagyok. A különcsoport törzsében voltam.

— Milyen különcsoportnál? Szitnyikov tábornok csoportjánál?

— Nem...

Grigorij akart még valamit kérdezni, de Georgidze alezredes feszült töprengést elároló arckifejezése megértette vele, hogy most nem helyén való a további faggatás — és Grigorij félbeharapta a kérdést, és elhallgatott.

Nemsokára bejött Szafonov, a vezérkar főnöke, Kondrat Medvegyev, a negyedik hadosztály parancsnoka és Bogatirjov, a pirospozsgás, fehér fogú tiszthelyettes, a 6. különdandár parancsnoka. Megkezdődött a haditanács. Kugyinov a jelentések alapján tájékoztatta az egybegyűlteket a frontok helyzetéről. Először az alezredes kért szót. Lassan kiteregette az asztalon a katonai térképet és alig észrevehetően idegenes kiejtéssel, talpraesetten és magabiztosan beszélni kezdett.

— Először is feltétlenül szükségesnek tartom a harmadik és negyedik hadosztály bizonyos tartalékcsapatainak átdobását arra a frontszakaszra, amelyet Melehov hadosztálya és Bogatirjov tiszthelyettes különdandárja tart. Titkos értesüléseink és a foglyok vallomása alapján napnál világosabban kiderül, hogy a vörös főparancsnokság éppen Kamenka—Karginszkaja—Bokovszkaja szakaszán készül igen komoly erővel lecsapni ránk. A szökevények és foglyok szavaiból megállapítottuk, hogy a 9. Vörös Hadsereg parancsnoksága a tizenkettedik hadosztály két lovasezredét, öt műszaki záróosztagot, a melléjük beosztott három üteggel és több géppuskás csoporttal együtt útnak indította Oblivből és Morozovszkajából. Futólagos számítás szerint ez az utánpótlás öt és fél ezer harcossal növeli az ellenség erejét. A számbeli fölény tehát kétségtelenül az ő oldalukon lesz, nem is szólva arról, hogy fegyverzetük is több és jobb.

Az ablak keresztfájával felnégyelt nap, mely olyan sárga volt, mint a napraforgó virága, bekukucskált a dél felé eső ablakon. A mennyezetről kék füstfelhő csüngött mozdulatlanul. A kapadohány kesernyés szaga feloldódott az átnyirkosodott csizmák orrfacsaró bűzében. Valahol a mennyezet alatt kétségbeesetten dongott egy légy, amelyet halálra mérgezett a sűrű cigarettafüst. Grigorij álmosan nézegetett ki az ablakon (két nap. két éjjel egyfolytában virrasztott). Ólomsúlyú szemhéja megduzzadt, az álom átjárta testét a túlságosan befűtött szoba melegével; a mámoros fáradtság meggyöngítette akaratát és tudatát. Odakint neki-nekilendülve verekedtek az alsó-doni tavaszi szelek; a bazki dombon rózsaszínben ragyogott és verte vissza a napfényt a maradék hó; túl a Donon úgy hajlongott a szélben a nyárfák koronája, hogy

Grigorijnak — ha csak rájuk pillantott is — már fülében zúgott örökös mély suttogásuk.

Az alezredes éles és tolakodó hangja felkeltette Grigorij érdeklődését. Ereje megfeszítésével igyekezett odafigyelni, és az álom kábulata fokról fokra eltűnt, mintha szétolvadt volna.

— ... Az ellenség tevékenységének meggyengülése az első hadosztály frontján, valamint makacs próbálkozásai, hogy támadásba lendüljön a Migulinszkaja—Meskovszkaja vonalon — óvatosságra intenek bennünket. Véleményem szerint... — az alezredesnek torkára akadt az „elvtársak" megszólítás, és most már dühösen hadonászott nőiesen fehér, áttetsző kezével, s felharsantotta hangját — feltevésem szerint szarvashibát követ el Kugyinov parancsnok és az őt támogató Szafonov, ha készpénznek fogadja a vörösök manőverezését, és gyengíteni kívánja Melehov frontszakaszát. Ne haragudjatok, uraim, ez igazán a legelemibb sztratégia — felrevonni az ellenfél erőit, hogy azután ránk rohanjunk...

— De Melehovnak nem kell tartalékezred — vágott közbe Kugyinov.

— Éppen ellenkezőleg! Kéznél kell lennie a harmadik hadosztály tartalékai egy részének, hogy áttörés esetén legyen mivel betömni a rést.

— Kugyinov, úgy látszik, meg sem akarja kérdezni tőlem, hogy odaadom-e a tartalékomat, vagy sem — szólalt meg dühösen Grigorij. — Én pedig nem adom oda. Egy századot sem adok!

— Ej-haj, testvér... — szólalt meg Szafonov elnyújtva, és megsimogatta bajusza sárga tövét.

— Semmi „testvér"! Nem adok és kész!

— Hadműveleti szempontból...

— Ne beszélj nekem semmiféle hadműveleti szempontról. Felelek a magam frontszakaszáért, a magam embereiért.

Az oly hirtelen kirobbant vitának Georgidze alezredes vetett véget. A kezében serénykedő piros ceruza szaggatott vonallal jelölte meg a fenyegetett frontszakaszt, és mikor a tanácskozók feje szorosan összehajolt a földabrosz felett, mindenki világosan, kétségbevonhatatlanul megértette, hogy az a támadás, amelyet a vörös parancsnokság előkészít, valóban csakis a déli frontszakaszon következhet be, mert az esik legközelebb a Donyechez, ennek a helyzete a legkedvezőbb az összeköttetés szempontjából is.

A tanácskozás egy óra múlva ért véget. A farkas formájú, vad modorú, mogorva Kondrat Medvegyev, aki nehezen boldogult a betűvetéssel, az egész megbeszélés alatt hallgatott. Csak a végén szólalt meg, s ugyanolyan öklelő pillantással mérte végig mindnyájukat:

— Segíteni segítünk Melehovnak. Emberfeleslegünk éppen van. De egy gondolat nem hágy nyugtot, a nyavalya törje ki! Mit csinálunk, ha mindenfelől elkezdenek szorongatni? Egy csomóba vernek bennünket. Olyan helyzetbe kerülünk, mint a sikló, ha árvízkor valami szigeten összezsúfolódik.

— A sikló tud úszni, nekünk meg nem lesz hová úszni! — kacagott Bogatirjov.

— Gondoltunk erre is — mondotta Kugyinov elmerülten. — Hát, ha szorul a kapca — itthagyunk mindenkit, aki nem fegyverfogható, itthagyjuk családjainkat, és harccal vágjuk át magunkat a Donyec felé. Nem kis erő van a kezünkben — harmincezer ember.

— De vajon befogadnak-e bennünket a kadétok? Nem haragusznak-e a felső-doniakra?

— Majd csak lesz valahogy... Kár még erről vitatkozni! — Grigorij feltette kucsmáját és kiment a folyosóra. Az ajtón át hallotta, amint Georgidze az összetekert térképet zizegetve felelte:

— A vesenszkajaiak, sőt általában minden felkelő levezekli a Don és Oroszország ellen elkövetett bűnét, ha ugyanilyen bátran harcol továbbra is a bolsevikok ellen...

„Beszél, beszél, de magában nevet a piszok!" — gondolta Grigorij, és jobban odafigyelt az intonációra. És megint valami aggodalmat, oktalan dühöt érzett, mint először, amikor találkozott ezzel a Vesenszkajába csöppent tiszttel.

A parancsnoksági épület kapujánál utolérte Kugyinov. Egy ideig szótlanul haladtak. A trágyával telepotyogtatott téren a szél pajkosan borzolgatta, fodrozgatta a pocsolyák felszínét. Esteledett. Dél felől lassan, mint a hattyú, úszott néhány nyáriasan fehér, gömbölyded, lomha felhő. A felengedett, nedves föld éltető aromát lehelt. A sövények mentén kizöldült a csupaszon maradt gyep és a Donon túlról most már csakugyan elhozta a szél a nyárfák nyugtalanító morajá.

— Nemsoká megtörik a Don jege — mondta köhécselve Kugyinov.

— Meg.

— Fene tudja, mi lesz... Elpusztulunk, ha nem lesz mit színi. Egy zacskó kapadohány — negyven rubel Kerenszkij-bankóban.

— Mondd csak — kérdezte élesen Grigorij, és mentében Kugyinov felé fordult — mit csinál itt nálad ez a cserkesz tiszt?

— Georgidze? Ő a hadműveleti osztály főnöke. Eszes fickó! Ő dolgozza ki a terveket. Sztratégiában mindőnket lepipál.

— Állandóan Vesenszkajában tartózkodik?

— Ne-e-em... A Csernov-ezredhez, a trénhez osztottuk be.

— Hát akkor hogy tudja figyelemmel követni a dolgokat?

— Tudod, sűrűn be-bejár. Szinte mindennap.

— Hát akkor miért nem veszed magad mellé ide Vesenszkajába? — faggatta Grigorij, és iparkodott tisztázni az ügyet.

Kugyinov még mindig köhécselt, szája elé tartotta tenyerét, és kelletlenül felelte:

— Kényelmetlen helyzetbe kerülnék a kozákok előtt. Tudod, milyenek az atyafiak! „Na mán megint nyakunkba ültették a tiszti bandát, megint órunknál fogva vezetnek mán bennünket, megint feltették mán a vállpántokat..." — és így tovább.

— Vannak még a csapatnál ilyenek, mint ez?

— Kazanszkajában kettő vagy három... Ne bosszankodj olyan nagyon Grigorij. Látom, hová akarsz kilyukadni. Nekünk, kedves barátom, nincs hová fordulni, ha nem a kadétokhoz. Igaz? Vagy azt hiszed, hogy tíz járásból lehet önálló köztársaságot szervezni? Nincs itt mit tenni egyebet, csatlakozni kell hozzájuk, osztán majd lehajtott fővel járulunk Krasznov elé: „Ne vess ránk követ, Petro Mikolajics, egy kicsit eltévelyedtünk, mikor otthagytuk a frontot..."

— Eltévelyedtünk? — kérdezte Grigorij Kugyinov szavával.

— Hát nem így van? — felelte az őszinte csodálkozás hangján Kugyinov, és gondosan igyekezett megkerülni egy pocsolyát.

— Eszembe jutott valami... — Grigorij elsötétült, és erőltetve mosolygott. — Azt hiszem, hogy akkor tévelyedtünk el, amikor vállalkoztunk a felkelésre... Hallottad, mit mondott a hopjori?

Kugyinov hallgatott, oldalról fürkészve tekintett Grigorijra.

Mikor elhagyták a teret, egy útkereszteződésnél elváltak. Kugyinov az iskola mellett indult szállása felé, Grigorij pedig visszament a parancsnoksághoz, és magához intette az ordonáncot a lovakkal. Nyeregbe ült. Lassan válogatta szét a kantárszárat, megigazgatta a válltekercset. Még mindig igyekezett számot adni ma-

gának: miért fészkelődik lelkében az ellenszenvnek és az óvatos éberségnek az a félreérthetetlen érzése, amelyet a vezérkarnál talált alezredes keltett benne. És hirtelen megrémülve gondolta magában: „Hátha a kadétok szántszándékkal hagyták nálunk ezeket a katonai szakértőket, hogy a vörösök hátában fellázítsanak bennünket, hogy aztán ők a maguk módja szerint, a maguk tanult módja szerint vezessenek bennünket?" — és tudata kárörvendő szolgálatkészséggel tuszkolta elé az érveket és sejtéseket: „Nem mondta meg, melyik csapattól jött... kizökkent a kerékvágásból... Vezérkari... Csakhogy itt nem vonult át semmiféle vezérkar... Mi a fenének jött ez Dudorevszkbe, ebbe az isten háta mögötti zugba? Biztosan nem potyára! Na, mink ugyan jól belekevertük magunkat a bajba..." Amint ilyen feltevésekkel boncolgatta az életet, búsan — mint, akit agyonhajszoltak — vonta le a végső következtetést: „Maszlagot ettettek velünk a tanult emberek... Lóvá tettek bennünket az urak! Béklyóba verték az életünket, és a mi kezünkkel akarják kikapartatni maguknak a gesztenyét. Egy fikarcnyit sem lehet hinni senkinek..."

Túl a Donon sebes vágtába eresztette lovát. Mögötte az ordonánca nyikorgatta a nyerget — egy olsanszki vitéz, egy szilaj kozák legény. Ilyeneket toborzott Grigorij, hogy „tűzön-vízen át" kövessék, ilyeneket gyűjtött maga köré, akik már a német háborúban kiállták a próbát. Az ordonánc — azelőtt felderítő volt — egész úton hallgatott. A nagy szélben, sebes vágtatás közben igyekezett rágyújtani. Hatalmas markába szedett egy csomó — napraforgóhamuba szárított — illatos taplót és szikrát csiholt a kovából. Mikor Tokin falva felé ereszkedtek a lejtőn, azt tanácsolta Grigorijnak:

— Ha nem kell nagyon sietni, háljunk meg itt. A lovak agyongyörtődtek: csak ki ne dögöljenek alólunk.

Csukarinóban töltötték az éjszakát. Az istállóval egybeépített roskatag viskóban otthonias kényelemre, melegre találtak a fagyos szélben nyargalás után. A ház földjéről borjú- és kecskehúgy sós bűze szállt fel, a kemence felől káposztalevélen sült, barnára pirult kenyér édeskés szaga áradt. Grigorij kelletlenül felelgetett a gazdasszony kérdéseire. Ez az öreg kozák asszony három fiát és vén urát bocsátotta a felkelők közé. Férfiasan mely hangon beszélt, leereszkedően hangsúlyozta, hogy kor szerint ő a tekintélyesebb, és mindjárt első szóra gorombán odavágta Grigorijnak:

— Lehet, hogy rangos vagy, parancsnok vagy a közt a sok bolond kozák közt, de nekem nem parancsolsz, mert én idős asszony vagyok. A fiaim is mind különbek nálad. De azér légy szíves, beszélgessél vélem egy kicsit, aranyom. Folyton ásítozol, mintha szóra sem akarnád méltatni az öregasszonyt. De csak tisztelj meg véle! Látod, én három fiamat engedtem el abba a ti háborútokba — a nyavalya törje ki — keservemre még az öreg is itthagyott. Te parancsolgatsz nekik, pedig én szültem, én ététtem, itattam őket, a fiaimat, én hordoztam a kötőmbe ki a dinnyefődre meg a veteményeskertbe; jaj, mennyit kellett kínlódni véllek. Nem vót az mulatság! Kijutott a bajbúl! Ne rántsd fel hát úgy az órod, ne légy olyan pökhendi, hé, hanem magyarázd meg nékem, de értelmesen, hogy mikor lesz mán béke?

— Nemsoká... De aludj inkább, öreganyám!

— Nemsoká! De mikor lesz az a nemsoká? Aludni meg ne küggy éngem, mer itt én vagyok az úr a háznál, nem te. Nekem még ki kell menni az udvarra a gidákér meg a bárányokér. Éccakára behozzuk őket odakintrül, mert még nagyon kicsik. Szóval húsvétra béke lesz mán?

— Kikergetjük a veresseket, oszt békét kötünk.

— Ez mán beszéd! — Az öregasszony aszott, hegyes térdekalácsára tette csuklóban pöffedt kezét, munkától, reumától eltorzult ujjait, bánatosan mósztatott ajkával, mely barna, száraz volt, mint a meggyfa héja. — Mi a fenének kötöttetek ki véllek? Minek verekedtek egymással? Mintha megvesztek vóna az emberek... Szerettek lövődözni, büdössek, szerettek lúháton feszíteni, de hát az anyákkal mi legyen? Hiszen az ű fiaikat ölik halomra, vagy nem? Dögöjjön meg, aki kitanálta ezt a háborút...

— Hát minket tán nem anya szült? Mink tán ebkölyke vónánk? — dörmögte mérgesen és rekedten Grigorij legénye, akit lelke mélyéig felháborított az öregasszony beszéde. — Bennünket ölnek halomra, te meg azt mondod: „Szerettek lúháton feszíteni!" Mintha az anyáknak rosszabb sora vóna, mint azoknak, akiket ütnek-vágnak a harctéren. Megetted kenyered javát, te vén csoroszlya, benőhetett vóna mán a fejed lágya, mégis, lám, hogy jár a szád. összehordasz hetet-havat, az embert aludni sem hagyod.

— Alhatsz még eleget, nyavalyás! Mit förmedsz így rám. Hallgat, hallgat, mint a farkas, oszt eccer csak elkezd vicsorogni. Tyűhaj! Hogy berekedt a nagy mérgébe!

— Nem hágy ez aludni bennünket, Grigorij Pantyelejevics! —

krákogta kétségbeesetten az ordonánc, és mikor rágyújtott, akkorát csiholt a kován, hogy egész szikrafelhő röppent ki az acél alól.

Amíg tüzet fogott, büdösen izzott, füstölgött a tapló, a legény fullánkos szóval szúrta le végképp a szapora nyelvű gazdaszonyt.

— Ha az öreg elesik a fronton, hóttában is örülni fog. „Na, hálistennek, csakhogy megszabadultam attól a boszorkánytól, legyen neki könnyű a főd, mint egy hattyúpehely!"

— Hogy nőne géva a nyelveden, te gonoszlélek!

— Aludj, nénémasszony, áldjon meg a jó Isten! Három éjjel le sem hunytuk a szemünk! Aludj! Ilyen komiszkodásér könnyen pokolba juthat az ember.

Grigorij csak üggyel-bajjal tudta elcsitítani őket. Félálmában kellemesen érezte a magára terített juhbőrbunda savanykás melegét, hallotta, amint csapódik az ajtó. Hideg pára bugyolálta körül a lábát. Aztán éleset bégetett fülébe egy bárány. A gödölyék apró körme, mint a sörét, koccant a ház földjére. Széna, friss juhtej. fagy és a jószágudvar szaga áradt szét a házban üdítően, vidítóan.

Éjfélkor elszállt szeméről az álom. Sokáig feküdt nyitott szemmel. A körülbugyolált alacsony kályhában az opálos hamu alatt bíborvörösen izzott a parázs. A legmelegebb helyen, mindjárt a pernyetartó ajtajánál egy csomóba zsúfolódva feküdtek a kisbárányok. Az édes éjféli csendben jól lehetett hallani, amint almosan meg-megcsikorgatták a fogukat; némelyik prüszkölt és tüsszentett. Az ablakon betekintett a távoli, nagyon távoli telihold. A ház földjén a sárga fényes négyszögben felugrált és felágaskodott egy rakoncátlan fekete bakgida. Az ablak felé ferdén húzódott a holdvilágnál gyöngyházszínű por. A házban csaknem nappali, sárgáskék fény ömlött szét. A falbarakott konyhán tükörszilánk szórta a szikrát, csak az elülső sarokból verte vissza bágyadtan, homályosan a fényt az ikon ezüstös kerete... Grigorij gondolatai megint visszatértek a vesenszkajai haditanácsra, a hopjori futárra. Mikor eszébe jutott az alezredes idegenszerű, értelmiségi külseje, beszédmodora — kellemetlen, nyomasztó izgalmat érzett. A bakgida felkapaszkodott a bundára, Grigorij hasára, fülét hegyezve sokáig, bambán bámulta, aztán nekibátorodott, magasba szökkent rajta vagy kétszer, és hirtelen szétvetette göndör szőrű lábát. A vékony patakocska

csobogva futott le a juhbőrről a Grigorij mellett alvó ordonánc kinyújtott tenyerébe.

A legény elbődült, felébredt, nadrágja szárához törölte kezét, és bánatosan csóválta a fejét:

— Lehugyozott a büdös... Mars innét, piszok! — és élvezettel nyomott egy barackot a gida homlokára.

A kis bak fülsértően elmekegte magát, leugrott a bundáról, aztán visszasompolygott, és sokáig nyaldosta Grigorij kezét piciny, érdes és meleg nyelvével.

39

Stockman, Kosevoj, Ivan Alekszejevics és még néhány kozák, aki a milicisták közt szolgált, a tatarszki menekülés után az Amuron túli negyedik ezredhez csatlakozott. Ez az ezred tizennyolc elején — mikor a német frontról hazafelé vonult — teljes egészében beleolvadt a Vörös Hadsereg egyik alakulatába és a polgárháború különböző frontjain vívott küzdelmek után, másfél év elteltével is megőrizte régi törzsállományát. Az Amuron túliak kitűnő felszereléssel voltak ellátva. Lovaik kövérek, fegyelmezettek. Az ezred kitűnt harckészségével, szilárd erkölcsével, a harcosok ragyogó lovagló művészetével.

A felkelés elején az amuriakat csupán a moszkvai első gyalogezred támogatta, tehát szinte egymaguk tartóztatták fel a felkelők rohamát, akik Uszty-Medvegyica felé igyekeztek áttörni. De azután erősítések érkeztek és az ezred, anélkül, hogy szétforgácsolódott volna, végképp elfoglalta Uszty-Hopjorszkaja szakaszát a Krivaja patak mentén.

Március végén a felkelők kiszorították a vörös csapatokat a jelanszkajai járásból és elfoglalták Uszty-Hopjorszkaja falvainak egy részét. Kialakult a szemben álló erők bizonyos fokú egyensúlya, amely mintegy két hónapon át mozdulatlanná merevítette a frontot. A moszkvai ezred ütegekkel megerősített zászlóalja, mely Uszty-Hopjorszkaját fedezte nyugat felől, elfoglalta a Don partján fekvő Krutovszk falvát. A mezei szérűn álló, álcázott vörös tüzérség a Krutovszktól délre eső egyik Don melléki hegynyúlvány dimbes-dombos elágazásáról mindennap reggeltől estig lőtte a jobbpart halmain csoportosuló felkelőket, támogatta a moszkvai ezred csatárláncait, azután áthelyezte a célpontot és

a túlsóparti Jelanszk falvára zúdított tüzet. A szorosan egymáshoz zsúfolt házak felett magasan is, alacsonyan is fel-felbugyogyant, aztán gyorsan szét is foszlott egy-egy piciny felhő a srapnellövedékek robbanása után. A gránátok hol a faluban csapódtak be — és ilyenkor vad félelmében a sövényt tördelve tódult a barom a közre, az emberek pedig le-lekushadva szökdeltek összevissza — hol pedig az óhitűek temetőjén túl robbant fel, a szélmalmok táján, a néptelen homokbuckákon, és ég felé dobott egy-egy csomó fagyos, rögös, barna földet.

Stockman, Miska Kosevoj és Ivan Alekszejevics március 15-én Csebotarev falvából Uszty-Hopjorszkajába indult. Értesültek, hogy ott a lázadó járásokból elmenekült kommunisták és szovjet funkcionáriusok fegyveres osztagot alakítanak. Egy óhitű kozák szánkóján utaztak. A fuvarosnak olyan gyermekien rózsás, tiszta arca volt, hogy még Stockman is minden ok nélkül mosolyra csücsörítette ajkát. A kozák állán — fiatal kora ellenére — sűrű, világosszőke szakáli göndörödött. Közte, mint görögdinnye léke, rózsállott üde piros szája. A szeme körül aranypihe bolyhosodott. A pelyhes szakáll, vagy a kicsattanó pirosság volt az oka, de valahogy egészen áttetszően kéklett a szeme.

Miska egész úton dalokat dudorászott, Ivan Alekszejevics, a puskát térdén nyugtatva, mogorván gunnyasztott hátul, Stockman pedig beszédbe elegyedett a fuvarossal.

— Nincs panasza az egészségre, elvtárs? — kérdezte, hogy kérdezzen valamit.

Az erőt, fiatalságot sugárzó óhitű melegen mosolyogva tárta szét irhaködmönét.

— Nem, az Úristen egyelőre nem büntet bűneimért. Amúgy meg mitül lennék beteg? Emberemlékezet óta nem dohányzunk, vodkát csak valódit iszunk, gyermekkorunktúl fogva búzakenyeret eszünk. Hát akkor hogy esne belénk a kórság?

— Katona voltál-e már?

— Nem sokáig. A kadétok cipeltek el.

— Mégse menekültél a Donyecen túlra?

— Furcsákat beszélsz, elvtárs! — Ledobta a lószőrből font gyeplőt, lehúzta béléstelen bőrkesztyűjét, megtörölte ajkát és sértődötten hunyorgott. — Mit keresnék én ott? Új nótákra nem vagyok kíváncsi. Nem szógáltam vóna én a kadétoknál sem, de ha kötéllel fogtak! A ti rendszeretek igazságos, csak hát egy kicsit nem jól csináltátok a dógot...

— Hogyhogy?

Stockman cigarettát sodort, rágyújtott, és sokáig várta a választ.

— Minek szívod azt a mérget? — kérdezte az óhitű, és elfordította a fejét. — Ládd, milyen tiszta a tavaszi levegő mindenütt, te meg evvel a büdös füsttel pocsékolod be mejjed... Nem állhatom!... Hogy mit nem csináltatok jól? Mingyán megmondom. Megvadítottátok a kozákokat a sok zaklatással, sok bolondságot követtetek el, másképpen úgy állna ez a rendszer, mint a Sion hegye... Sok hőbörgős ember van köztetek, amiatt tört ki a lázadás.

— Miféle bolondságot követtünk el? Szóval, szerinted, amit mink csinálunk, az mind ostobaság? De hát miféle ostobaságokat követtünk el?

— Biztosan magad is jól tudod... Egyre-másra végezték ki az embereket. Máma egyiket, hónap a másikat... Ki várná meg, míg rákerül a sor? Ha az ökröt vágóhídra viszik, még az is tekergeti a fejét. Mi történt például Bukanovszkajába?... Ahun van ni. Ide látszik a temploma tornya, te is látod? Arra nézz, amerre az ostornyéllel mutatok. Látod mán? Nahát azt mondják, hogy ott kovártélyoz egy komiszár az osztagával. Malkinnak híják. Hát az vajon igazság szerint bánik a néppel? Mingyán elmondom, hogy viselkedik. Összegyűti a falvakbúl az öregeket, az erdőbe viteti, iszonyúan megkínozza, osztán kiugrassza belőlük a lelket, még eltemetni sem engedi a hozzájuk tartozóknak. A bűnük pedig csak az, hogy a falubéliek tiszteletbeli bírókká választották valaha. Tudod, milyen birák vótak ezek? Az egyik nagy üggyel-bajjal még csak le tudja írni a nevét, de a másik mán vagy az ujját mártja a tintába, vagy keresztet tesz az írás alá. Ezek csak olyan tesséklássék bírók vótak, dísznek ültek ott csakugyan. Egész érdemek a hosszú szakáll, mer némelyik olyan vén, hogy a nadrághasítékot is elfelejti begombolni. Mit lehet ezektül számon kérni? Olyanok azok, mint a kisgyermek. De ez a Malkin, ez úgy rendelkezik a más életével, mint az Isten. Eccer átmegy a piacon egy öregember. Madzagnak csúfolta az utca. Megy a zabolával a maga szérűje felé, hogy felkantározza, oszt elvezesse. A gyermekek meg tréfából utána kiabálnak, hogy „eriggy csak, hívat Malkin". Madzag keresztet vetett magára, mán ahogy az eretnekek szoktak, mer ott mindenki az új hitet vallja — osztán mán a piacon levette a kucsmáját. Bemegy, de fél rettenetesen. „Híttak?" — kérdi. Malkin

meg nagyot nyerít, oszt az ódalát fogja nevettébe. „Á — azt mondja — ha bekaptad a békát, nyeld is le. Nem hívatott téged senki, de ha mán magadtúl idejöttél, akkor megkapod a porciót te is. Vigyétek, elvtársak! A harmadik kategóriába véle!" Hát persze vitték is rögtön az erdőbe. Az öregasszony meg várta otthon, várta, de hiába. Odaveszett az öreg. Zabolával ugrott fel a mennyek országába. Egy másik öreget, az andrejanovszki Mitrofant pedig maga Malkin látta meg az utcán. Odahíjja magáho: „Hová valósi vagy? Kinek hínak? — oszt röhög. — Tyű — azt mondja — de szétborzoltad a szakállad, mint a róka a farkát. Nagyon hasonlítasz a csudatevő Szent Miklósho evvel a szakállal. Szappant főzünk a hájadbúl, te kövér ártány! — azt mondja. — Ezt is a harmadik kategóriába!" Az öregnek — szerencsétlenségére — csakugyan olyan vót a szakálla, akár a cirokseprű alja. Azér lűtték agyon, mer ilyen nagy szakállat eresztett, meg hogy rossz órába került Malkin szeme elé. Hát mi ez, ha nem pimaszkodás a néppel?

Miska már az elbeszélés elején abbahagyta a dúdolást.

— Összevissza fecsegsz, hékás!

— Fecsegj jobban! De elébb tudd meg az igazságot, csak azután beszélj! Aztán mondd, hogy hazudok!

— Hát te hunnét tudod ílyen pontosan?

— Az emberek mondták.

— Az emberek! Az emberek azt is mondják, hogy fejni szokták a tyúkot, pedig a tyúknak csecse sincs. Hallottál egy kazal pletykát, oszt jártatod a szádat, mint egy kofa!

— Békés öregek vótak...

— Ugyan mán! Békések! — utánozta nekibőszülve Miska. — Ezek a te békés öregeid biztosan lázadást szítottak, lehet, hogy ezek a bírók géppuskát tartottak a kertjekbe elásva, te meg azt mondod, hogy a szakállok miatt meg tréfából lűtték agyon űket... Hát téged mér nem végeztek ki a szakállad miatt? Pedig milyen széles a szakállod, akár a vén bakkecskéé!

— Amennyiér vettem, annyiér el is adom. A fene tudja... lehet, hogy csakugyan hazudnak az emberek, lehet, hogy csakugyan valami csínyt tettek a rendszer ellen... — dörmögte zavartan az óhitű.

Leugrott a szánról, sokáig cuppogott az útfélen, az olvadt hóban. Lába szétcsúszkált, eltúrta a nedvességtől megkékült, engedelmes havat. A sztyepp felett nyájasan sütött a nap. A világos-

kék ég hatalmasan ölelte át a messze, körös-körül látszó hágókat, halmokat. A szél alig érezhető lengedezésében már a közelgő tavasz illatos leheletét sejtette az ember. Keleten, a Don melléki hegyek fehér cikcakkján túl, a lilás ködben magas lépcsőfokként emelkedett az Uszty-Medvegyica-i hegy csúcsa. A látóhatárhoz csatlakozva, ott a messzeségben, óriási hullámos takaróként terültek a fehér bárányfelhők a föld fölé.

A fuvaros felugrott a szánra, Stockman felé fordította keményedett arcát, és megint megszólalt:

— Nagyapám — még most is él, éppen most száznyóc esztendős — ű magyarázta, neki meg szintén a nagyapja, mondta, hogy az ű idejébe, szóval az én szépapám korába ide, a Don felső vidékére kűdött Péter cár egy herceget, valami Dlinnorukijt vagy Dolgorukijt.* Hát ez a herceg katonákkal vonult lefelé Voronyezsbül, oszt szétdúrta a kozák városkákat, csak azér, mer nem akarták felvenni az eretnek nyikoni hitet, nem akartak fejet hajtani a cár előtt. Egyre-másra fogták el a kozákokat, némelyiknek levágták az orrát, némelyiket meg felakasztották, oszt tutajon leúsztatták a Donon.

— Hová akarsz kilyukadni, mi? — kérdezte Miska, és szigorúan figyelt.

— Oda, hogy a cár nem ruházta fel ilyen joggal, akármilyen hosszú kezű vot is az a herceg. A bukanovszkajai komiszár például azt óbégatta, hogy „kiverem belőlletek a kozák virtust, az anyátok ezzét-azzát, de úgy, hogy míg éltek, megemlegetitek!..." Így lármázott Bukanovszkajába a piacon, az egész községi gyűlés füle hallatára. Hát adott néki erre jogot a szovjethatalom? Ez itt a bökkenő! Felhatalmazást biztosan nem kapott, hogy efféle dógokat műveljen, hogy egy kalap alá vegyen minden kozákot. Mer a kozák sem egyforma ám!...

Stockman pofacsontján galacsinná gyűrődött a bőr.

— Én meghallgattalak, most te is hallgass meg.

— Lehet, persze, hogy bolondjába rosszul mondtam ezt vagy azt, hát ne haragudjál meg érte.

— Várj,várj... Amit arról a komiszárról beszéltél, csakugyan nem nagyon hasonlít az igazságra. Ezt ellenőrizni fogom. Ha mégis így volna, ha valóban pimaszkodott a kozákokkal, és ostobán basáskodott — akkor nem viszi el szárazon.

* Mindkét név Hosszúkarút jelent.

— Tántalán!

— Nem tántalán, hanem pontosan úgy, ahogy mondom! Amikor a falutekon áthaladt a front, nem lőttek agyon egy vöröskatonát maguk a vöröskatonák, mert kifosztott egy kozák asszonyt? Ott mondták, a ti falutokban.

— Ez így is vót! Perfilevnának a ládájába kaparászott, helytelenkedett. Ez való! Ez igaz! Persze, akkor nagy vót a szigorúság. Ezt jól mondtad. A kert alatt ki is végezték. Utána sokáig vitatkoztunk, hun temessük el. Némelyik azt mondta, a temetőbe, de mások ellenezték, mert evvel meggyaláznánk a szent helyet. Így osztán a szérű szélén ásták el veszőkfejét.

— Szóval megtörtént az eset? — kérdezte Stockman, és sietve cigarettát sodort.

— Vót-vót ilyen eset, én nem tagadom — bólogatott élénken a kozák.

— Hát akkor mért gondolod, hogy a komiszárt nem büntetjük meg, ha rábizonyosodik a vétek?

— Kedves elvtárs! Lehet, hogy köztetek nem is akad magasabb rangú nálla. Mer az a másik, az csak katona vót, de ez komiszár...

— Annál szigorúbban felelősségre fogjuk vonni. Megértetted? A szovjethatalom nemcsak az ellenséggel számol le; a szovjetrendszernek azokat a képviselőit, akik igazságtalanul bántalmazzák a dolgozó lakosságot, irgalmatlanul megbüntetjük.

A sztyeppi márciusi dél csendjét, amelyet csak a szántalpak vékony csikorgása és a paták váltakozó cuppogása tört meg — ágyúlövés űzte el mennydörgő robajával. Az első dörrenés után egyenlő időközökben még három következett. A krutovszki üteg megint megkezdte a balpart lövését.

A fogaton félbeszakadt a beszélgetés. Az ágyúszó hatalmas, idegen akkordként csapott a csöndbe, és megtörte az álmosan sóvárgó, tavaszváró sztyepp sápadt varázslatát.

Még a lovak is szaporábban, peckesebben lépkedtek, súlytalanul szedték és váltogatták a lábukat, érdeklődve hegyezgették a fülüket.

Kijutottak a Hetman útra. A szánon ülők szeme elé tárult az óriási, tágas, tarkafoltos Donontúl, a sárga homok olvadásos, tar sávjaival, a füzes és az égerliget előreugró fokaival, galambszürke szigeteivel.

Uszty-Hopjorszkajában a fogat a forradalmi bizottság épülete

elé siklott, amelynek tőszomszédságában a moszkvai ezred parancsnoksága helyezkedett el.

Stockman a zsebében turkált, egy darabig, elővett a dohányzacskóból egy negyvenrubeles Kerenszkij-bankót, odaadta a kozáknak.

Az óhitű arcán kivirult a boldog mosoly, kivillantotta sárgás fogát nedves bajusza alól. és zavartan szabódott:

— Ugyan, elvtárs! Köszönöm szépen! Nem ér ez a fuvar ennyi pénzt!

— Vedd el — a lovaid fáradságáért. A rendszer miatt pedig semmi kétséged ne legyen. Ne felejtsd el: mi a munkások és parasztok hatalmáért harcolunk. És hogy a lázadásra ellenségeink: a kulákok, atamánok, tisztek bujtottak fel benneteket. Ők a ludasok ebben a felkelésben. Ha pedig valamelyik emberünk igazságtalanul megbánt egy dolgozó kozákot, aki együtt érez velünk, aki segíti a forradalmat, akkor a sértegetőt derekasan meg fogjuk leckéztetni.

— Biztosan ismered, elvtárs, azt a közmondást: „Magosan lakik az Isten, a cár meg messzire..." A ti cárotok is messzire lakik ide... Erőssel ne birkózz, gazdaggal ne perelj... Mánpedig tik erőssek vagytok meg gazdagok... — Sunyin vigyorgott: — Lám, te is negyven kemény rubelt ráztál ki a zsebedbül, pedig ezér a fuvarér egy ötös is busás fizetség vóna. Na, köszönöm szépen.

— A beszédedér lökött annyit — mosolygott Miska Kosevoj. Leugrott a szánról, és szorosabbra húzta a nadrágszíjat — meg azér a gyönyörű szakállodér. Tudod kit hoztál, te százbütykű tucskó? Egy veres generálist.

— Ejha!

— Most osztán „ejha" ugyi? Te is furcsa szerzet vagy, hallod!... Ha keveset ád az ember, mindenkinek az orrára kötöd, még a kutyádnak is· „Három elvtársat szállítottam, egy ötöst adtak, az annyok teremtésit!" Duzzogni fogsz tavaszig. Ha meg sokat ád az ember. néked az is baj: „Tyű, de gazdagok! Negyven rubelt csak úgy a mellényzsebéből fizetett az egyik. Annyi a pénzök, mint a szemét..." Én meg egy fületlen pitykét se adtam vóna! Duzzogj, ahogy jól esik. Kedvedre úgysem tehet az ember. Na, gyerünk... Minden jót, szakállkirály!

Még a mogorva Ivan Alekszejevics is elmosolyodott Miska paprikás beszéde végén.

Gubancos szőrű szibériai mokány lován egy felderítő járőr egyik vöröskatonája rúgtatott ki a parancsnokság udvaráról.

— Honnan jött ez a fogat? — kiáltotta, s a kantárszárat kurtára fogva megfordította lovát.

— Mit akarsz? — kérdezte Stockman.

— Lőszert kell Krutovszkba szállítani. Hajts be!

— Nem, elvtárs, ezt a fogatot haza kell engednünk.

— Maga kicsoda?

A vöröskatona — szép fiatal legény — egészen közel lovagolt.

— Az Amuron túli ezredből jöttünk. Ne tartsd fel a fogatot.

— Az más... Na, jól van, hadd menjen haza. Mehetsz, öreg!

40

Kiderült, hogy valójában semmiféle fegyveres osztagot sem szerveznek Uszty-Hopjorszkajában. Egy osztag már meg is alakult ugyan, de nem Uszty-Hopjorszkajában, hanem Bukanovszkajában. Ugyanaz a Malkin biztos szervezte, akiről útközben az óhitű kozák beszélt. Malkint a 9. vörös hadsereg vezérkara küldte a Hopjor alsó folyása mentén fekvő falvakba. A vöröskatonákkal megerősített jelanszkajai, bukanovszkajai, szlascsevszkajai és kumilzsenszkajai kommunisták és szovjet funkcionáriusok eléggé tekintélyes harci egységet alkottak, amely kétszáz szuronyt számlált, sőt a mellé beosztott lovas felderítő csapatnak néhány tucat szablyája is volt. Az osztag egyelőre Bukanovszkajában állomásozott, a moszkvai ezreddel vállvetve tartóztatta fel a lázadókat, akik a Jelanka és a Zimovnaja patak felső folyása felől igyekeztek támadást indítani.

Stockman tárgyalt a vezérkari főnökkel, egy volt hivatásos tiszttel, elnyűtt idegzetű, komor emberrel meg a politikai biztossal, egy Mihelson-gyári moszkvai munkással. Elhatározta, hogy csatlakozik az ezred második zászlóaljához, és Uszty-Hopjorszkajában marad. A lábtekercsekkel, távbeszélőhuzal-kötegekkel és egyéb katonai holmival telezsúfolt tiszta kis szobában Stockman sokáig beszélgetett a politikai biztossal.

— Látod, elvtárs — mondta ráérősen a sárga arcú, alacsony komisszár, akit időnként súlyos vakbélbántalmak rohantak meg — ez nagyon bonyolult gépezet. Az én embereim javarészt moszkvaiak meg rjazanyiak, de akad köztük nyizsnyij-novgorodi is. Erős legé-

nyek, többnyire munkások. De nemrég itt volt egy lovas század a tizennegyedik hadosztályból... Hogy mennyi bajt csináltak! Kénytelen voltam visszaküldeni őket Uszty-Medvegyicába... Te maradj itt, sok a munka. Foglalkozni kell a néppel, fel kell világosítani. Hiszen tudod, milyenek ezek a kozákok... Itt szüntelen resen kell lenni.

— Legalább olyan jól tudom, mint te — mosolyogta meg a biztos vállveregető modorát, és szenvedő szeme megsárgult fehérére tekintett. — De mondd csak, miféle ember az a bukanovszkajai biztos?

A komisszár megsimogatta nyírott bajusza szürke keféjét, ernyedten felelgetett, néha felemelte áttetsző kékes szemehéját.

— Egyidőben túlságosan elsózta a levest. Rendes gyerek, de a politikai helyzetben nem nagyon tud eligazodni. No de hát, ahol gyalulnak, ott repül a forgács... Most éppen a járások férfilakosságát költözteti Oroszország belsejébe... Menj be a géhás-hoz, ő majd beír a koszt-listára — mondta a biztos, fájdalmában összeráncolta homlokát, és tenyerével testéhez szorította zsírfoltos vattás nadrágját.

Másnap riadót vertek, és a második zászlóalj a „fegyverre" vezényszóra összesereglett. Névsorolvasás. Egy óra múlva a zászlóalj menetoszlopban indult Krutovszk irányába.

Az egyik négyes sorban Stockman, Kosevoj és Ivan Alekszejevics lépkedett egymás mellett.

Krutovszkból lovas felderítőket küldtek a Donon túlra. A lovasok nyomában a gyalogoszlop kelt át a Donon. A barna trágyalével végigerezett, fellágyult úton pocsolyák álltak. A Don jege áttetsző, halványkék, hólyagos lemezzé vékonyult. A jég peremén keskeny vízcsíkok húzódtak lefelé a sövények mentén. Mögülük, a hegyről a tüzérség szórta sorozatait a Jelanszk falun túl látszó topolyaligetek foltjaira. A zászlóaljnak — miután maga mögött hagyta Jelanszk falvát, melyet a kozákok kiürítettek — Jelanszkaja város irányában kellett előrenyomulnia, hogy ott összeköttetést teremtsen az 1. zászlóaljnak Bukanovszkajából támadó egyik századával, és elfoglalja Antonov falvát. Felsőbb rendelkezés szerint a zászlóaljparancsnoknak Bezborodov falva irányában kellett vezetnie csapatát. A felderítő lovascsoport jelentette, hogy Bezborodovban nyoma sincs az ellenségnek, de a falutól jobbra, vagy négy versztányira, szaporán ropognak a puskák.

A vöröskatonák feje felett valahol a magasban vijjogva, zúgva

szálltak a gránátok. A lövedékek közeli robbanása meg-megrázta a földet. Mögöttük nagy reccsenéssel hasadt szét a Don jege. Ivan Alekszejevics hátranézett.

— Úgy látszik, árad a víz.

— Hülyeség ilyenkor átkelni a Donon. Nem tudni, mék pillanatban indul meg a zajlás — dörmögte Miska elkeseredve. Még mindig nem tudott hozzászokni, hogy bakásan meneteljen: egyszerre és keményen kivágja a lépést.

Stockman az előtte lépkedők feszesen keresztülszíjazott hátára, az ütemesen hullámzó puskacsövekre, meg a füstszürkére izzadt feltűzött szuronyokra pillantott. Amikor hátratekintett, látta a vöröskatonák oly különböző és egymáshoz mégis oly végtelenül hasonló, komoly és közönyös arcát, látta az ötágú vöröscsillagos szürke kucsmák, a viselésben sárgára fakult ócska vagy bolyhos, világos, új, szürke köpenyeket; hallotta a tömeg lomhán cuppogó, menetelő léptét, a tompa morajt, a százhangú köhécselést, a kulacsok csörömpölését; érezte az átnedvesedett csizmák, a kapadohány, a szíjak erős szagát. Félig behunyta szemét, de igyekezett lépést tartani. Egész bensejét elárasztó nagy-nagy melegséget érzett ezek iránt a tegnap még ismeretlen és idegen legények iránt. „Rendben van — gondolta — de miért látom most ilyen rendkívül kedvesnek, meghatóknak őket? Mi az, ami egybefűz velük? No igen, a közös eszme... De talán nemcsak az eszme, hanem a gyakorlat is. És még micsoda? Talán a fenyegető veszély, a halál közelsége? Egészen rendkívüli módon a szívemhez nőttek..." És elmosolyodott, de csak a szemével. „Csak tán nem az öregség jele?"

Stockman meleg apai érzéssel, gyönyörködve nézte az előtte haladó vöröskatona hatalmas, erős, meredek hátát, a fiatalosan telt, kerek nyaknak a gallér és a kucsma között kilátszó piros, tiszta sávját, aztán szomszédjára fordította szemét. Borotvált, pirospozsgás barna arc, vékony férfias száj, őmaga magas, de arányos, mint a vadgalamb; szabad kezét alig lóbálva lép, és folyton kínosan ráncolja homlokát, szeme szögletében — öreges redők pókhálója feszül. Stockmannak kedve kerekedett a beszélgetésre.

— Régóta vagy katona elvtárs?

Szomszédja világosbarna szeme hidegen és firtatón, picikét ferdén siklott végig Stockmanon.

— Tizennyolc óta — szűrte a feleletet fogán keresztül.

Stockmant nem hűtötte le a tartózkodó válasz.

— Hová való születésű vagy?
— Földit keresel, öreg?
— Örülnék, ha találnék.
— Moszkvai vagyok.
— Munkás?
— Öhöm.

Stockman futó pillantást vetett szomszédja kezére. Az idő még nem koptatta le róla a vasmunka nyomát.

— Vasmunkás?

És a barna szempár megint végigszaladt Stockman arcán, piszkos deres szakállán.

— Vasesztergályos. Te is? — és mintha melegség költözött volna szigorú barna szeme zugába.

— Lakatos voltam... Mi az, elvtárs, miért ráncolod folyton a homlokod?

— Tör a csizma. Összeszáradt. Az éjjel őrt álltam, átnedvesedett a lábam.

— Nem félsz? — mosolygott Stockman, mint aki a vesékbe lát.

— Mitől?

— Hát... hiszen harcba megyünk...

— Én kommunista vagyok.

— És a kommunisták nem félnek a haláltól? Azok nem ugyanolyan emberek, mint más? — elegyedett bele Miska a beszélgetésbe.

Stockman szomszédja ügyesen feljebb rántotta a puskát, gondolkozott egy darabig, aztán Miskára rá se tekintve, felelte:

— Szépöcsém, zöldfülű vagy te még az ilyen dolgokhoz. Nekem nem szabad gyávának lennem. Magam tiltottam meg magamnak — érted? Patyolat kesztyű nélkül ne turkálj a lelkemben, hallod... Tudom, miért és ki ellen harcolok, tudom, mienk a győzelem. Márpedig ez a fő. A többi mind csak jelentéktelen semmiség.

— Valami eszébe juthatott, elmosolyodott, oldalról pillantott Stockman arcélére, és tovább beszélt: — Tavaly Kraszavcev osztagában szolgáltam, Ukrajnában. Komoly harcok folytak. Egész idő alatt szorongattak bennünket. Sok veszteséget szenvedtünk. Már kezdtük elhagyogatni sebesültjeinket. Zsmerinkától nem messzire bekerítettek bennünket. Éjjel át kellett lopózni a fehérek vonalán, és fel kellett mögöttük robbantani egy patak hídját, hogy ne engedjük át páncélvonatukat, mert nekünk meg a vasútvonalon kellett átverekedni magunkat. Önkéntesek jelentkezését

kérték. Egy sem akadt. A kommunisták — néhány volt csak köztünk — azt mondták: „Vessünk sorsot, melyikünk menjen." Gondoltam egyet, jelentkeztem. Zsebbe tettem a gyutacsot, a zsinórt, a gyufát, elbúcsúztam elvtársaimtól, és útnak indultam. Sötét, ködös volt az éjszaka. Mikor száz ölnyire értem, hasmánt csúsztam tovább. Lábon álló rozsban, aztán horhosban kúsztam. Emlékszem, mikor kilelé kapaszkodtam a horhosból, valami madár reppent fel az orrom elől. Igen... Tíz ölnyire másztam el az őrszemek mellett, elvergődtem a hídig. Géppuskás őrség vigyázott rá. Két óra hosszat hasaltam, lestem az alkalmas percet. Bedugtam a gyutacsot, próbáltam meggyújtani a gyufát a kabátom szárnya alatt, de nem akart meggyulladni — átnyirkosodott: hason csúsztam, facsaró víz lett a harmattól a ruhám, mind átnedvesedett a masina feje. Nahát, öreg, akkor csakugyan megijedtem. Nemsoká kivirrad. Reszket a kezem, a szememet elönti a verejték. „Mindennek vége" — gondoltam magamban. — „Ha nem tudom felrobbantani, főbelövöm magam!" — gondoltam. — Addig-addig kínlódtam, míg végre mégis sikerült meggyújtani a zsinórt — aztán ill'a berek! Amikor mögöttem felcsapott a láng — én már a töltésen túl, a védőkerítés tövében feküdtem. A fehérek közt nagy kiabálás támadt. Riadó. Két géppuska is ropogni kezdett. Sok lovas elvágtatott mellettem, de éjszaka hogy akadtak volna rám? Elmásztam a kerítés mellől — gyerünk a vetésbe. És érdekes: csak ott ejtettem el kezem-lábam, nem bírtam tovább mozogni sem — kámpec! Lerogytam. Oda bátran, hetykén mentem, vissza pedig — lám ilyen nyomorultan... Elkezdtem öklendezni, minden porcikámból elszállt az erő. Éreztem — már nincs a gyomromban semmi, mégis öklendezek. Igen... Na végül persze csak elvergődtem a mieinkhez. — Felélénkült. Lelkesen csillogó barna szeme csodálatosan megszépült és átforrósodott. — Reggel a harc után elmondtam a fiúknak, hogy megjártam a gyufával. Azt mondja az egyik cimbora: „Tán elvesztetted az öngyújtód, Szergej?" A mellzsebhez kapok — ott van. Kiveszem, rántok egyet a kereken — képzeld — rögtön meggyullad a bele.

A távoli nyárfaliget felől magasan, sebesen szállt két szélűzte holló. A szél hullámokban lökte előre őket. Már száz ölnyire voltak a menetoszloptól, mikor a krutovszki hegyen egyórás szünet után megint elmordult egy ágyú és a próbagránát egyre erősödő tompa vijjogással közelgett. Amikor vonítása elérte a legnagyobb feszültséget, a magasabban repülő holló hirtelen ve-

szettül kóválygogni kezdett, mint a forgács, amit elkap a forgószél, és szárnyát ferdén kiterjesztve, csigaalakban keringett a levegőben. Bár még mindig igyekezett fenntartani magát, óriási fekete falevélként hullott lefelé.

— Belerepült a halálba! — kiáltotta elragadtatással a Stockman mögött lépkedő vöröskatona. — Tyű, hogy megpörgette, azt a betyár mindenét.

A menetoszlop élérő magas, sötétpej kancáján, olvadó havat fröcskölve nyargalt hátra a századparancsnok.

— Csatárlánc!...

Három géppuskásszán hógöröngyökkel fröccsentette teli a néma menetelő Ivan Alekszejevicset, és galoppban rohant tova. Az egyik géppuskás a nagy nekiiramodásra lepottyant a leghátulsó szánról. A vöröskatonák jóízű, öblös hahotája mindaddig harsogott, míg a kocsis káromkodva, szilajon meg nem fordította a lovakat, és a leesett géppuskás fel nem ugrott a nyargaló szánra.

41

Az 1. felkelő hadosztály támaszpontja Karginszkaja lett. Grigorij Melehov teljesen tisztában volt a Karginszkaja melletti hadállás stratégiai előnyösségével és elhatározta, hogy mindenáron tartani fogja. A Csir folyó balpartján húzódó hegyek voltak azok az uralkodó magaslatok, amelyek nagyszerű lehetőséget nyújtottak a kozákoknak a védekezésre. Lent a Csir túlsó partján feküdt Karginszkaja, mögötte sok-sok versztányira puha szőnyegként húzódott délnek a sztyepp, melyet itt-ott keresztben szeltek át a szárazerek, szurdokok. A hegyen Grigorij személyesen választotta ki a háromlöveges üteg felállításának helyét. Onnan nem messzire nagyszerű megfigyelő állást találtak — tölgyerdővel, hepehupás ráncokkal fedezett és az egész terepen uralkodó kurgánt.

Karginszkaja alatt nap mint nap fellángoltak a harcok. A vörösök rendszerint két oldalról támadtak: a sztyeppen délről, Asztahovo ukrán falu felől és keletről, Bukovszkajából, ahonnan a Csir mentén felfelé nyomultak előre, végig az egymásba nőtt kozák falvak során. A kozák rajvonalak száz ölnyire hasaltak Karginszkaján túl, hébe-hóba lőttek egyet-egyet. A vörösök elkeseredett tüzelése mindig visszavetette a községbe, azután pedig — a keskeny horhosok meredek medrében — a hegyre szorította fel

őket. A vörösöknek nem volt elég erejük, hogy tovább nyomják a kozákokat. Támadó műveleteikre folöttébb kedvezötlen hatást tett a megfelelő számú lovasság hiánya A lovasság a szárnyak felőli átkaroló hadmozdulattal távolabbi visszavonulasra is rákényszeríthette volna a kozákokat, és az ellenség fő erőit lekotve, szabad pályát nyithatott volna a gyalogságnak, amely határozatlanul egy helyben topogott a város előterében. A gyalogságot pedig nem lehetett hasonlo hadifortélyokra felhasználni tokéletlen mozgékonysága a gyors manőverezésre alkalmatlansága miatt A kozákoknak ugyanis túlnyomórészt lovasságuk volt, amely bármely pillanatban rárohanhatott a menetelő gyalogságra, és ezzel elvonhatta fő feladatától.

A felkelők elönyösebb helyzetben voltak már csak azért is, mert nagyszerűen ismerték a terepet, sohasem szalasztották el az alkalmat, hogy a szárazerekben észrevétlenül néhány lovas századot dobjanak az ellenség szárnyára vagy mögé, és állandóan fenyegessék, sőt megbénítsák további előnyomulását.

Grigorij fejében ekkor már megérett a vörösök szétzúzásának terve. Megtévesztő visszavonulással Karginszkajába akarta csalogatni őket, hogy azalatt Rjabcsikovot egy lovas ezreddel részint a guszinói szárazérben nyugat, részint pedig Gracsi vidékén kelet felől a vörösök szárnyára küldhesse, közös erővel bekeríthesse őket, és megsemmisítő csapást mérjen rájuk. A tervet pontosan kidolgozta. Az esti haditanácson az önálló egységek minden parancsnoka pontos utasításokat és parancsokat kapott. Grigorij elképzelése szerint az átkaroló hadmozdulatnak hajnalban kellett megindulnia, hogy jobban álcázhassák. Minden olyan egyszerű volt, mint egy dáma-játszma. Grigorij agyában gondosan átvizsgált, futólag számításba vett minden véletlen eshetőséget, mindent, ami előreláthatóan akadályként csak megzavarhatná terve megvalósítását; azután felhörpintett két pohár pálinkát, és ruhástul dolt a tábori ágyra; fejére húzta nedves köpenye szárnyát, és mély álomba merult, mint akit agyonütöttek.

Másnap hajnali négy óra tájban a vörös rajvonalak már csaknem befejezték Karginszkaja elfoglalását. A kozák lovasság egy része a figyelem elterelése végett a hegynek felfelé futott a városon át. A vörösök erre szilajon megfordítják a Karginszkaja szélén megállitott két tacsanka lovait, és két géppuskából is duhösen eregetik a sorozatokat a kozákok után. Az utcákon lassan áradnak széjjel a vörös csapatok.

Grigorij a kurgánon túl az üteg mellett tartózkodott. Látta, amint a vörös gyalogság elfoglalja Karginszkaját, és a Csir partján gyülekezik. Grigorijék az este abban állapodtak meg, hogy az első ágyúlövés után a hegy lábánál, a kertekben megbúvó két kozák lovas század támadásba lendül, ezalatt pedig az átkarolásra indult ezred megkezdi a bekeritést. Az ütegparancsnok már éppen bele akart lőni a klimovszki dombon sebesen Karginszkaja felé gördülő géppuskás szekérbe, amikor a megfigyelő jelentette, hogy Nyizsnye-Latisevszk falvában, a hídon, három és fél verszt tányira felbukkant egy ágyú; a vörösök ugyanekkor Bukovszkaja felől is támadtak.

— Durrantsatok bele egy mozsárral — tanácsolta Grigorij, és el sem vette szemétől a Zeiss-látcsövet.

Az irányzó néhány szót váltott az ütegparancsnok tűzmesterrel, gyorsan beállította az irányzékot. A kezelő legénység már felkészült a lövésre, és az ötödfél hüvelykes mozsár — ahogyan a kozákok ezt az ágyút meghatározták — tiltakozóan dörrent a vörösök hadműveletébe, beleszántott a talpa környékén feltúrt földbe. Mindjárt az első lövedék eltalálta a híd végét. A vörös üteg második ágyúja éppen ebben a pillanatban ért a hídra. A gránát szétütött a hatos fogat közt. Mint később kiderült, egy ló életben maradt, de a rajta ülő hajtótüzér fejét teljesen levitte egy szilánk. Grigorij látta, hogy az ágyú előtt sárgásszürke füstgomoly bugyogyant fel, lomha robaj hallatszott, és a füstfelhőbe burkolt, ágaskodó lovak összerogytak, mintha lekaszálták volna őket. Az emberek le-lehasalva menekültek. A gránát becsapódásának pillanatában az ágyútaliga mellett haladó lovas vöröskatonát lovastul, korlátostul lesöpörte a hídról, és a jéghez vágta a légnyomás.

Ilyen telitalálatot nem is reméltek a tüzérek. Egy pillanatra csend lett a kurgán tövében a löveg környékén.

Csak a nem messzire hasaló megfigyelő ugrott térdre, kiabált valamit és hadonászott.

És lentről, a meggyesek és a ligetek sűrű lombozata közül mindjárt felharsant az összevissza hurrázás, a puskalövések hullámos ropogása. Grigorij, feledve minden elővigyázatosságot, felszaladt a kurgán búbjára. Az utcákon vöröskatonák futkostak, a szél az emberi hangok összevissza zagyvalékát, éles vezényszavakat, kiáltozást, ádáz lövöldözés dörejét hozta errefelé. Az egyik géppuskás szekér mintha fel akart volna robogni a dombra, de aztán a temetőtől nem messzire hirtelen megfordult, és a menekülő, futás köz-

ben le-lekushadó vöröskatonák feje felett golyózáport zúdított a kertekből kiözönlő kozákokra.

Grigorij hiába erőltette szemét, a látóhatár szélén nem sikerült megpillantania a lovas kozákok laza hadrendjét. A lovasság, amely Rjabcsikov parancsnoksága alatt átkarolásra indult, még sehol sem mutatkozott. A balszárnyon menekülő vöröskatonák már csaknem elérték a Zaburunnij-szurdokon átvezető hidat, amely Karginszkaját a vele határos Arhipovszkij faluval köti össze. A jobbszárny csapatai még csak a város pereme mentén menekültek. A Csirhez közel eső két utcát már visszafoglalták a kozákok, és egymás után puffantották le a vörösöket.

A domb mögül végre előbukkant Rjabcsikov első százada, nyomában a második, harmadik, negyedik... A századok laza hadrendbe fejlődtek, aztán hirtelen balra kanyarodtak, hogy elvágják a lejtőn a Klimovka felé rohanó vöröskatonák tömegeinek útját. Grigorij kesztyűjét gyürkölve figyelte a harc kimenetelét. Ledobta távcsövét, és most már szabad szemmel nézte, milyen sebesen közelegnek a kozákok a klimovszki úthoz; milyen fejvesztetten fordulnak vissza, és rohannak az arhipovszki udvarok felé hol csoportosan, hol egyenként a vöröskatonák, majd — mikor ott meg a Csir mentén, folyás ellen, üldözésükre felfejlődő kozák gyalogság tüze fogadja őket — hogyan iramodnak megint az útra. Csak jelentéktelen részüknek sikerült áttörni Klimovka felé.

Hátborzongató csendben megkezdődött a mészárlás a dombon. Rjabcsikov századai fronttal Karginszkaja felé fordultak, és mint a szél a faleveleket, úgy seperték vissza a vörösöket. A Zaburunnij-híd mellett harminc vöröskatona — látva, hogy elvágták útjukat, és menekvés semerre sincs — védekezni kezdett. Volt egy állványos nehézgéppuskájuk és némi hevederkészletük. Alig tódult elő a kertekből a felkelők gyalogsága, amikor lázas sietséggel működni kezdett a géppuska. A kozákok hasra vágták magukat, és a színek, kőkerítések védelme alatt kúsztak előre. A dombról jól lehetett látni, hogy a kozákok futvást cipelték át Karginszkaján géppuskájukat. Egy Arhipovkához közel eső udvar előtt megtorpantak, azután berohantak az udvarba. A csűr tetejéről nemsokára szilaj puskaropogás hallatszott. Grigorij nemsokára a géppuskásokat is felfedezte látcsövével. Fehér botosba eresztett bugyogyosnadrágos lábát szétvetve, a kis védőlemez mögé hajolva feküdt az egyik vörös a tetőn. A másik géppuskahevederekkel kö-

rültekerve kapaszkodott felfelé a létrán. A tüzérek elhatározták, hogy segítségére sietnek a gyalogságnak. A vörösök ellenállni próbáló csoportjának gyülekezőhelyére srapnelsorozat zúdult. Az utolsó robbanólövedék messze oldalt pukkant szét.

Egy negyedóra múlva a Zaburunnij mellett hirtelen elhallgatott a vörösök géppuskája, és rögtön utána kurta hurrá-kiáltás lobbant fel. A fuzek csupasz törzsei közt itt is, ott is lovas kozákok alakja bukkant fel.

A csata véget ért.

Karginszkaja és Arhipovka lakói Grigorij parancsára horoggal és csáklyával egy közös gödörbe vonszolták, és a Zaburunnij mellett vékonyan bekaparták a száznegyvenhét lekaszabolt vöröskatonát. Rjabcsikov hat lőszeres kordét zsákmányolt, lovastul, lőszerestül; kezére került egy tacsanka is, závártalan géppuskával. Klimovkában negyvenkét különféle katonai felszereléssel megrakott fogatot szerzett a harcban. Csak négy kozák esett el, és tizenöt sebesült meg.

A harc után egy hétig csend uralkodott Karginszkajában. A vörösök a felkelők második hadosztályára vetették magukat, és ezt szorongatva, elfoglalták a migulinszkajai járás számos falvát: Alekszejevszket, Csernyeckaja Szlobodkát, és Verhnye-Csirszk falva alá nyomultak.

Onnan minden hajnalban erős ágyúdörgés hallatszott, de a harcok menetéről csak nagy késéssel érkeztek hírek, s azok sem nyújtottak világos képet a 2. hadosztály frontjának helyzetéről.

Grigorij ezekben a napokban menekülni próbált a sötét gondok elől, igyekezett eltompítani tudatát, nem gondolni arra, ami körülötte történt, aminek ő maga is kiemelkedő résztvevője volt; és ivásnak adta fejét. A felkelők az óriási búzakészletek ellenére is súlyos hiányt szenvedtek lisztben (a malmok nem győztek eleget dolgozni a hadseregnek, és a kozákok igen gyakran csak főtt búzával táplálkoztak), de pálinkában nem volt hiány. Patakokban ömlött a pálinka. A Don túlsó partján a dudorevszki kozákok százada holtrészegen indult rohamra; zárt lovas hadrendben, frontálisan vágott neki a géppuskáknak: a század fele elpusztult. Megszokott jelenséggé vált, hogy a kozákok ittas állapotban vonultak ki az állásokba. Grigorijnak készségesen szereztek kisüstit. Az effajta zsákmányolásban különösen kivált Prohor Zikov. A kar-

ginszkajai harc után Grigorij kérésére három veder* pálinkát hozott, összecsődítette a jó nótásokat, és Grigorij a boldog felszabadultság, a munkából, gondokból való kikapcsolódás érzésével reggelig ivott a kozákokkal. A másnapot mámorosan átheverte, estére megint nótaszóra, víg ricsajra, emberek zsibajára, táncra — szóval mindarra szomjúhozott, ami az igazi vidámság illúziójába ringathatta, és eltakarhatta előle a rideg és könyörtelen valót.

Aztán az ivás mihamar szokásává vált. Valahányszor asztal mellé ült reggelenként, legyőzhetetlen vágyat érzett, hogy felhörpintsen egy kis pálinkát. Sokat ivott, de nem rúgott be, mindig meg tudott állni a lábán. Még reggel felé is megőrizte a józanság látszatát, pedig a többiek — már eleget okádtak — köpenyükkel és lópokróccal betakarózva aludtak az asztalnál vagy a szoba földjén. Józannak látszott, de sápadt lett, mint a fal, és zordabb szemmel nézett a világba. Tenyerébe szorította fejét, és lecsüngette göndör üstökét.

A négy nap, négy éjjel szüntelen tartó tivornya alatt észrevehetően megványadt az arca, háta szinte púpossá görbedt; szeme alatt megkéklültek a ráncos, leffedt táskák, tekintetében mind gyakrabban csillant meg az eszeveszett kegyetlenség tüze.

Ötödnap Prohor Zikov sokat igérő mosollyal javasolta:

— Menjünk el egy csinos menyecskéhe, Lihovidovba. Rendbe? Csak ne ásítozz, Grigorij Pantyelejevics! Olyan édes az az asszony, mint a görögdinnye! Nem kóstoltam még, de tudom. Csak hát töretlen kanca még, az a baj! Vad, a fene enné meg! Az ilyen nem könnyen adja be a derekát, még simogatni se hagyja magát. De pájinkát főzni: azt tud. Ebbe nincs párja! Első pájinkafőző asszony az egész Csir mentén. Az ura elmenekült, ott van a Donyecen túl — fejezte be, mintha csak úgy mellékesen mondaná.

Estenden indultak Lihovidovba. Grigorijt Rjabcsikov, Harlampij Jermakov, a félkarú Aljoska Samil meg Kondrat Medvegyev, a 4. hadosztály parancsnoka kísérte el, aki átjött hozzájuk a maga frontszakaszáról. Prohor Zikov haladt elöl. A faluban lépésbe lassította lovát, befordult egy közbe, és kinyitotta a szérű verécéjét. Grigorij nyomban utána indította csődörét. A ló át akart ugrani egy alul már olvadozó hókupacot, mely a kapufélfánál feküdt. Mellső lábával a hóba süppedt, aztán felhorkant, összeszedte magát, és átmászott a hófúváson, amely egészen a cölöpök búbjáig el-

* 1 veder = 12,29 liter.

lepte a sövényt meg a kaput. Rjabcsikov leszállt, és zabolánál fogva vezette tovább a lovat. Grigorij és Prohor öt perc múlva szalmakazlak és szénaboglyák mellett, azután pedig csupasz megygyeskerten át lovagolt, amelyben minden hang kristálytisztán csengett. A kék zománccal bevont égen ferdén állott az újuló hold aranycsészéje, remegtek a csillagok, s a tájra bűvölően szövődött rá a csend: a távoli kutyaugatás meg a pata ropogós dobbantása nem törte meg, csak elmélyítette. A sűrű meggyes és az almafák terebélyes ágai között megcsillant a fény, a csillagos ég hátterébe meg élesen vágódott bele egy nádfedeles nagy ház sziluettje. Prohor lehajolt a nyeregből, és készségesen nyitotta ki a nyikorgó kisajtót. A tornácnál egy befagyott tócsa jegén hullámosan tükröződött a hold. Grigorij lova a patájával bezuzta a pocsolya szélén a jeget, és megállt, hogy lélegzetet vegyen. Grigorij leugrott a nyeregből, a korlátra csavarta a kantárszárat, és bement a sötét pitvarba. Mögötte leszállt a lóról és halkan dudorászott, lármázott Rjabcsikov meg a többi kozák.

Grigorij tapogatózva kereste meg az ajtó fakallantyúját, és belépett a tágas konyhába. A barna arcú, fekete, domború szemöldökű fiatal kozák menyecske a kemencének háttal állva, harisnyát kötött. Alacsony volt, de arányos, mint a fogolymadár. A sutban, karját széttárva, kilencéves szöszke lány aludt.

Grigorij le sem vette köpenyét, csak asztalhoz ült:

— Vodka van?

— Hát köszönni nem kell, hé? — kérdezte a gazdasszony. Nem nézett Grigorijra, és még mindig ugyanolyan sebesen villogtatta a hol ilyen. hol olyan szögben álló kötőtűket.

— Jóestét, ha nagyon akarod! Van pálinka?

A menyecske felemelte szempilláját, rámosolygott Grigorijra kerek. barna szemével, és a pitvarból behallatszó zsivajra s a léptek zajára fülelt:

— Vodka éppen kerül. De hát sokan jöttetek, éjjeli baglyok?

— Sokan, az egész hadosztály.

Rjabcsikov már a küszöbnél guggolós táncra perdült, a földön húzta kardját, kucsmájával csapkodta lábaszárát. Az ajtóban csoportba verődtek a kozákok. Valamelyikük bámulatos ügyességgel verte ki a tánc apró, szilaj ritmusát két fakanálon.

Köpenyüket halomba dobálták az ágyra, a fegyvert a lócára rakták. Prohor fürgén segített a gazdasszonynak asztalt teríteni. A félkarú Aljoska Samil savanyú káposztáért mászott a verembe,

de lezuhant a létráról. Valahogy kikecmergett, és kaftánja aljában vitte be a széttört tányér cserepeit meg egy jó csomó leves káposztát.

Éjfélre megittak fél akó pálinkát, s töméntelen sok káposztát befaltak. Elhatározták, hogy leszúrnak egy juhot. Prohor tapogatva csípett el az ólban egy nagyocska jerkét, Harlampij Jermakov pedig — aki szintén remekül tudta forgatni a kardot — egy csapással leszelte fejét, és megnyúzta rögtön ott a szín alatt. A gazdasszony befűtött a kemencébe, és negyedakós kondérban tette be főni a húst.

Megint csattogtatták a talpalávalót a fakanalakkal, és Rjabcsikov, lábát ki-kifordítva, ismét táncra perdült, irgalmatlanul csapkodta csizmája szárát tenyerével, kissé éles, de kellemes tenor hangon énekelte kíséretül:

Együnk-igyunk, mulatozzunk hát vígan,
A jószágunk mind egy szálig odavan...

— Mulatni akarok! — bömbölte Jermakov, és folyton azon iparkodott, hogy kipróbálja kardjával az ablakráma keménységét.

Grigorij szerette Jermakovot rendkívüli bátorságáért és kozákos szilajságáért.

— Harlampij, ne bolondozz! — csillapítgatta Grigorij, és rézkancsójával rákoppantott az asztalra.

Harlampij engedelmesen hüvelybe dugta kardját, és mohón tapasztotta száját a pálinkás pohárra.

— Hát ha ilyen sok bátorságot önt magába az ember, akkor a haláltól se fél! — mondta Aljoska Samil, és közelebb ült Grigorijhoz. — Grigorij Pantyelejevics. Büszkeségünk! Neked köszönhetjük, hogy élünk még ezen a nyomorult világon. Koccintsunk még eggyel!... Vodkát, Prohor!

A lovak nyergesen álltak egy szénaboglyánál az Isten szabad ege alatt. Felváltva jártak ki megnézni őket.

Grigorij csak hajnal előtt érezte, hogy megmámorosodott. Mintha messziről hallotta volna a mások beszédét. Nehezen forgatta véres szemefehérét, és csak óriási erőfeszítéssel, roppant akarattal tudta éberen tartani tudatát.

— Megint az aranypagonosok parancsolnak nekünk! Kezekbe kaparintották a hatalmat! — bömbölte Jermakov, és átölelte Grigorijt.

— Miféle pagonosok? — kérdezte Grigorij, és eltolta Jermakov karját.

— A vesenszkajaiak. Tán te nem tudod? Ott ül egy kaukázusi herceg! Ezredes! Kettéhasítom! Melehov! A lábod elé teszem ezt az egy életem, a többi is, ne hagyj elveszni minket! Lázong a kozák! Vezess bennünket Vesenszkajába: mind agyonverjük, gulyásnak aprítjuk valamennyit! Iljuska Kugyinovot is, az ezredest is; kiirtjuk mindegyiket! Ne sanyargassanak bennünket többet! Gyerünk, üssük a verest is, a kadétot is. Ezt akarom én.

— Az ezredest agyonverjük. Szántszándékkal maradt itt... Harlampij! Boruljunk a szovjet lába elé: vétettünk, bocsáss meg... — Grigorij egy pillanatra kijózanodott, és görbén elmosolyodott. — Tréfálok, Harlampij, igyál.

— Mit tréfálsz, Melehov? Ne tréfálj, ez komoly dolog — szólalt meg szigorúan Medvegyev. — Meg akarjuk rázni ezt a rendszert, mint Krisztus a vargát. Mindenkit elmozdítunk, a helyökbe téged ültetünk. Beszéltem a kozákokkal, helybenhagyták. Szép szóval megmondjuk Kugyinovnak meg az egész csürhéjének: „Tegyétek le a hatalmat. Nekünk nem feleltek meg." Ha lemondanak, jó, ha nem: Vesenszkaja ellen küldünk egy ezredet, majd akkor takarodnak onnét, mintha az ördög szaladna velek.

— Errül egy szó se essék többet! — kiáltotta szörnyű mérgesen Grigorij.

Medvegyev vállat vont, arrább ment az asztaltól, és abbahagyta az ivást. A szögletben Rjabcsikov nyúlt végig egy lócán, lecsüngette kócos fejét, ujjával a ház összesározott földjére firkált, és panaszosan kanyargatta:

Hej, te legény, hej, te szegény legény!
Gyere ide, gyere ide mellém.
A fejedet hajtsd ide, hajtsd ide,
Hajtsd ide a jobb vállamra,
Azután a bal vállamra,
Azután a dombos fejér mellyemre.

Rjabcsikov asszonyosan meghatóan siránkozó tenorjával egybeolvadva nyújtotta a nótát Aljoska Samil döngő basszusa:

A mellyeden megpihenek,
Sóhajtok egy keserveset,

Sóhajtok egy keserveset,
Utoljára búcsút veszek:
„Isten áldjon, régi babám, utoljára!
Isten áldjon, istenverte boszorkánya!"

Odakint már lilásan tündöklött a hajnal, mikor a gazdasszony a nagyházba vezette Grigorijt.

— Elég vót mán! Ne itasd! Hagyj békét neki, te nyavalyás! Nem látod, hogy alig áll a lábán — mondta a menyecske, és Grigorijt fél kézzel nagy nehezen támogatva, a másik kezével félrelökdöste Jermakovot, aki egy kancsó vodkával utánuk tolakodott.

— Ágyba cipeled, mi? — kacsingatott Jermakov támolyogva. A kancsóból ki-kilöttyent a pálinka.

— Oda hát: aludni.

— Most ne feküdj mellé, nem sok értelme lesz...

— Mi közöd hozzá! Nem vagy te ipam!

— Csak vigyél egy vastag fakanált is! — nyerítette Jermakov, és majd eldőlt részeg röhögő rohamában.

— Orcátlan, piszok disznó! Felöntöttél a garatra, oszt malackodol!

Betuszkolta Grigorijt a szobába, ágyba fektette, és a félhomályban undorral és szánalommal nézte halálsápadt arcát, nyitva sem látó szemét.

— Iszol egy kis meggylevet?

— Meríts belőle.

Az asszony hozott egy pohár hideg meggylevet, leült az ágyra, és addig babrálgatta, simogatta Grigorij kócos haját, míg el nem aludt. Ekkor megágyalt magának kislánya mellett a sutban, de Samil nem hagyta aludni. Aljoska ép könyökére ejtette fejét, horkant egyet-egyet, mint a halálra ijedt paripa, azután hirtelen felébredt, mintha meglökték volna, és rekedten óbégatta:

...Kitellett a szol-gá-lat!
A mellünkön váll-pán-tok,
A vállunkon ke-resz-tek...

Leejtette fejét karjára, de néhány perc múlva vadul körülnézett és megint rákezdte:

Kitellett a szol-gá-lat!...

Másnap, mikor felébredt Grigorij, eszébe jutott beszélgetése Jermakovval és Medvegyevvel. Nem volt ő azért olyan részeg az éjjel: minden különösebb erőfeszítés nélkül emlékezetébe tudta idézni, mit beszéltek a vezetőség leváltásáról. Világosan látta, hogy a lihovidovi tivornyát előre meghatározott céllal rendezték: bele akarták ugratni a puccsba. Kugyinov ellen — mivel nyíltan hangoztatta: a Donyecig akar vonulni, és csatlakozni kíván a doni hadsereghez — már rég szőtték az árményt baloldali érzelmű kozákok, akik arról ábrándoztak, hogy végképp elszakadnak a Dontól, és valami kommunisták nélküli szovjetrendszerfélét teremtenek maguknak. Grigorijt meg akarták nyerni terveiknek. Nem érték fel ésszel, mennyire végzetes lehet a felkelők táborának meghasonlása, hiszen a vörös front, ha a Donyec mentén megingott is, minden nehézség nélkül elsöpörheti őket „belviszályostul", mindenestül. „Gyermekes próbálkozás" — állapította meg Grigorij gondolatban, és könnyedén leugrott az ágyról. Felöltözött, felkeltette Jermakovot és Medvegyevet, behívta őket a nagyházba, és szorosan becsukta az ajtót.

— Ide hallgassatok, cimborák: vessétek ki a fejetekből a tennapi beszélgetést, és ne nagyon pusmogjatok, mert pórul jártok! Nem az a fontos, hogy ki a főparancsnok. Nem az a baj, hogy Kugyinov vezet bennünket, az a baj, hogy gyűrűbe kerültünk. Olyanok vagyunk, mint az abroncsos hordó. És ezek az abroncsok mahónap agyonszorítanak bennünket. Az ezredeknek nem Vesenszkaja, hanem Migulinszkaja meg Krasznokutszkaja ellen kell vonulniok — jelentette ki nyomatékosan, és mereven Medvegyev mogorva, közönyös arcára szegezte szemét. — Úgy biz a, Kondrat, kár bolygatni a világ rendjét! Hányjátok-vessétek meg magatokba, értsétek meg: ha elkezdjük pocskondiázni a parancsnokságot, ha mindenféle belső forradalmat robbantunk ki, magunk pusztulunk bele. Vagy a fehérekhez, vagy a veresekhez, de valakihez csatlakozni kell. Középütt megállni nem lehet, agyonnyom bennünket mind a kettő.

— Csak osztán vigyázz, ki ne kürtöld te se, amit beszéltünk — kérte Jermakov félrefordulva.

— Örökre köztünk marad, de kikötöm: ne bujtogassátok tovább a kozákokat. Úgyse sok vizet zavar Kugyinov a tanácsadóival. Nincs kezökbe a teljes hatalom. Én meg, ahogy tudom, úgy veze-

tem a magam hadosztályát. Hitvány fickók, szó se rulla, megint úgy összeberenálnak bennünket a kadétokkal, mint a pinty. De hova legyünk? Kihez forduljunk? Minden utunk elállták, minden erünk elvágták.

— Az igaz... — hagyta rá ímmel-ámmal Medvegyev, és az egész beszélgetés alatt csak most emelte Grigorijra düh acélozta, apró medveszemét.

Ezután Grigorij még két nap, két éjjel ivott egyfolytában a Karginszkaja környéki falvakban, úgy pörgette az életet, mint részeg fazekas a korongját. Még az izzasztót is átitatta a pálinkabűz a nyergén. Asszonyok és szűzi liliomukat vesztett lányok egymás után mentek át kezén, megosztva véle futó szerelmüket. De reggel, mikor megcsömörlött az éppen sorra került szeretkezés féktelen élvezetétől, józanul és közömbösen gondolta, mintha nem is magáról, hanem valaki idegenről elmélkedne: „Éltem, és már mindent kipróbáltam leélt időm alatt. Szerettem egy sereg asszonyt, leányt; tüzes lovakkal hej, de sokszor tapostattam a sztyeppet; éreztem az apaság örömét; halomra öltem embereket; százszor indultam halál torkába magam is; gyönyörködtem Isten kék egében; hát mit tudna mutatni ujat az élet? Nincs már hátra semmi érdekes! Meg is halhatok. Nem olyan iszonyú az se már. Kockázat nélkül játszhatok háborúsdit, akár a gazdag huszonegyet. Semmilyen veszteség se nagy!"

Összefüggéstelen emlékképekben, mint kék, verőfényes nap, úszott el előtte gyermekkora: a seregélyek a kőfalak üregeiben, a kis Griska mezítlen lába, amint ördögnyomot tapos a forró porba, a vízben tükröződő erdők zöld szegélye közt fenséges nyugalomba dermedt, üvegsima Don, pajtásai gyermekarca, fiatalos, derék termetű anyja... Grigorij eltakarta szemét tenyerével, és lelki tekintete előtt tovább vonultak el az ismerős arcok, események: néha igen-igen aprók voltak, de valahogy szívósan beleivódtak emlékezetébe, fülébe csengett elvesztett ismerősök rég elfelejtett hangja, beszédjük töredéke, jellegzetes kacagásuk. A memória hajdanában látott, de rég elfeledett tájképre irányította a visszaemlékezések sugárkévéjét, és Grigorij előtt hirtelen vakító fényben bukkant fel a tágas sztyepp, a nyári ut, a szekér, apja az első ülésen, az ökrök, a learatott gabonavetés aranysörtéjével borított tarló, a fekete varjúsereg az úton... Grigorij halászháló módjára összegabalyodott gondolataiban forgatta a múltat, és ebben a visszahozhatatlanul elszállt életben Akszinyára bukkant megint.

„Drágám! Te felejthetetlen asszony!" — gondolta, és finnyásan húzódott el a mellette alvó nőtől, nagyot sóhajtott, türelmetlenül várta a hajnalt, és mihelyt málnaszínű hímzéssel, aranypaszománnyal ékesítette kcletet a nap, felugrott, megmosdott, sietett lovához.

43

Mindent elemésztő pusztai futótűzként tombolt a felkelés. A lázadó járások körül bezárult a frontok acélgyűrűje. A végzet bélyegként nyomta árnyékát minden ember homlokára. A kozákok „fej vagy írást" játszottak életükkel, és nem kevésnek esett a rubele írással felfelé. A fiatalok viharosan szeretkeztek, az idősebbek kábaságig nyakalták a pálinkát, pénzre vagy patronra kártyáztak (holott a töltényt a legdrágább kincsnek értékelték), rövid szabadságra haza-hazalovagoltak, hogy ha csak egy pillanatra is, falhoz támasszák a megutált puskát, helyette fejszét vagy gyalut vegyenek kézbe, megpihentessék szívüket-lelküket, jószagú vörösfűzvesszővel befonják a sövény rését vagy előkészítsék a tavaszi munkához a berenát, szekeret. Sokuk, miután belekóstolt a békés életbe, részegen tért vissza csapatához, kijózanodva szörnyen bosszankodott erre a „rongyéletre", mérgesen indult rohamra gyalogszerrel, frontálisan, neki a géppuskák torkának, vagy pedig veszett dühtől perzselten vágtatott — nem is érezte maga alatt a lovat — vágtatott éjjeli rajtaütésre, foglyokat ejtett, és az emberevők vad kegyetlenségével gyalázta meg, s hogy a töltényt kímélje, karddal koncolta fel őket.

Ebben az évben soha nem látott színekben tündöklött a tavasz. Áprilisban kristályosan áttetsző, verőfényes napok köszöntöttek a Donra. Az ég elérhetetlen kék árján a felhők elébe vágva úsztak, míg el nem úsztak szem elől a vadlúdrajok s az érces torkú darvak csapatai. Tavak partján, a halványzöld gyepszőnyegen, szétomlott gyöngyfüzérként szikrázott a portyázásra leszállt hatty-tyúk tolla. A Don mentén az ártéren örökös morajjá olvadt a madárhad gágogása, rikoltó ricsaja. Az árvizes réteken, a föld el nem öntött, dombosabb vonulatain, terein továbbrepülésre készülő vadlibák zsivajogtak, a füzesben meg a szerelmi őrületbe esett vadgácsér sápítozott szüntelen. A szomorúfűz gallyán zöld gerezden csüngött a barka, ragadós, illatos rügy duzzadt a nyárfán. Mesés varázzsal volt teli az üde zöldbe öltözött sztyepp, melyen

bőven ömlött el a felengedett fekete föld ősi illata, meg a gyenge gyep örökké ifjú, új szaga.

Azért volt kellemes háború a felkelés, mert mindegyik harcos hajléka csak egy ugrásnyira esett. Ha a kozák ráunt őrsbe járni, ha megunta az őrállást, ha már nem fűlt a foga hozzá, hogy lovas felderítőként kószáljon hegyen-völgyön át, szabadságot kért századparancsnokától, hazanyargalt, és katonalován elküldte maga helyett roskatag apját vagy kamasz fiát. A századokban mindig teljes volt a létszám, de mindig ide-oda áramlott az állomány. Akadt olyan is, aki így módolta ki: mikor nyugvóra hajolt a nap, elindult a század állomáshelyéről, sebes vágtában majd agyonhajszolta lovát, maga mögött hagyott harminc, olykor negyven versztát is, és mire elsápadt az esti pír az égen, már haza is érkezett. Hált egy éjszakát az asszonnyal vagy szeretőjével, második kakasszó után megnyergelte lovát, és még ki sem hunyt a fiastyúk fénye, ismét ott volt a századánál.

Sok vígkedvű kópé nem tudott betelni a hazai sövények tövében folyó háború örömeivel. „Ez aztán a gyöngyélet!" — tréfáltak a kozákok, akik sűrűn látogatták meg feleségüket.

A parancsnokság különösen a mezei munka kezdete táján félt, hogy elszökdösnek az emberek dolgozni. Kugyinov külön ezért sorra járta a csapatokat, és ezúttal szokatlan eltökéltséggel jelentette ki:

— Hadd legeljen mezeinken inkább a szél, inkább ne vessünk a földbe egy szem búzát-rozsot sem, de a kozákokat a csapatbul nem engedem haza! Az önkényesen eltávozókat megvesszőztetem vagy kivégeztetem!

44

Klimovka alatt még egy másik csatában is volt alkalma részt venni Grigorijnak. Déltájban kölcsönös lövöldözés robbant ki a faluvégi házak körül. Nem sokkal később leereszkedtek Klimovkába a vöröskatonák rajvonalai. A balszárnyon tempósan ballagott előre fekete matrózblúzában a Balti Flotta valamelyik hajójának tengerészlegénysége. Halálmegvető bátorsággal kiverte a faluból a karginszkajai felkelő ezred két századát, és a Vaszilevszk felé nyúló szárazérben szorította mind hátrább őket.

Mikor a mérleg nyelve a vörös csapatok serpenyője felé billent,

Grigorij — eddig egy halomról figyelte a csatát — magához intette kesztyűjével Prohor Zikovot, aki egy lőszeres taliga mellett állt Grigorij lovával, futtában nyeregbe pattant, megkerült egy horhost, és sebesvágtában a guszinkai lejtő felé iramodott. Tudta, hogy ott áll a kertek fedezéke mögött a 2. ezred tartalék lovas százada. A kerteken, sövényeken át a század állomáshelye felé irányította paripáját. Már messziről megpillantotta a gyalog szállt kozákokat és a lovakat az állás karikás cölöpeinél, kirántotta kardját, és elkiáltotta magát:

— Ló-ra!

Kétszáz lovas egy pillanat alatt kiválasztotta a maga paripáját. A századparancsnok Grigorij elébe nyargalt:

— Indulunk?

— Már régen kellett vóna! Mit tátod a szád? — villogott Grigorij szeme.

Meglassította lovát, leszállt róla, és nagy bosszúságára vesztegelnie kellett, míg szorosabbra húzta a hevedert. A tűzbe jött, tajtékzó paripa ficánkolt, nem engedte meghúzni a nyeregpárna alatt áthaladó hevedert, fújt, zihált, dühösen kivicsorította a fogát, igyekezett megrúgni Grigorijt oldalról, patája elülső részével. Mikor Grigorij megszilárdította a nyerget, hogy bízvást beleülhetett, kengyelbe dugta a lábát. A fokozódó lövöldözésre fülelő, zavart századparancsnokra rá sem pillantva vetette oda:

— A századot majd magam vezetem. A falu széléig szakaszonként oszlopban, ügetés!

A kertek alatt Grigorij laza rendbe parancsolta a századot; megpróbálta, könnyen kijön-e hüvelyéből a kard. A századtól harminc ölnyire előrerúgtatva, sebesvágtában nyargalt Klimovka felé. Egy másodpercre megfékezte lovát, a terepet szemlélte. A falun lóháton vágtattak és gyalog szaladtak végig a menekülő vöröskatonák, lóhalálában robogtak az első vonalbeli trén taligái és szekerei. Grigorij félig a század felé fordult:

— Kard ki! Roham! Utánam, fiúk! — Könnyedén kirántotta a kardot, és ő volt az első, aki elkiáltotta magát: — Hurrá!... — és egész testét átható hideg borzongás meg az ismerős könnyedség érzésével eresztette vágtába lovát. Bal keze ujjai közt remegett a húrként feszülő kantárszár, a feje fölé emelt penge suhogva szelte ketté a szembefúvó szél sodró árját.

A tavaszi szélben fehéren gomolygott óriási felhő egy pillanatra eltakarta a napot, és Grigorijt megelőzve — látszólagos lassúság-

gal — szürke árnyék kúszott végig a halmon. Grigorij Klimovka közeledő udvarairól erre a szikkadatlan barna földön végigcsúszó árnyékra meg a valahová előremenekülő világosságra, víg fénysávra fordította tekintetét. Hirtelen megmagyarázhatatlan és öntudatlan vágy kelt benne, hogy a földön futó fényt utolérje. Még jobban megszorította lovát, teljes iramba eresztette, és állandó üldözés közben mindjobban közeledett a fényt az árnyéktól elválasztó, előrehömpölygő határhoz. Néhány másodpercnyi szilaj rohanás után sugárkéve hullt a ló kinyújtott nyakára, és sárga szőre éles, szúrós csillogással tündökölt. Abban a pillanatban, amikor Grigorij átvágtatott a felhő árnyékának alig észrevehető szegélyén, a mellékutcában kelletlenül dördült el néhány lövés. A szél sebesen hozta mind közelebb az erősbödő hangfoszlányokat. Még egy pillanat, és Grigorij lova patájának szapora döngésén, a golyók süvítésén és a fülébe üvöltő szél vonításán át nem hallotta többé a háta megett száguldó század robaját. Mintha kiesett volna füléből a lovak tömegének nehézkes, megülepedő dübörgése, mintha távolodott, elhalt volna a zaj. E pillanatban lövés lobbant fel szemközt, mint a máglya, melybe tápláléknak száraz rőzsét löktek. Golyók raja vijjogott el a füle mellett. Grigorij ijedten, zavartan tekintett hátra. A düh és a kétségbeesés görcsei rútították el az arcát. A század megfordította a lovakat, cserbenhagyta őt, és visszafelé robogott. A parancsnok nem messzire forgolódott lován, esetlenül lóbálta kardját, sírt, és elcsukló, rekedt hangon kiabált valamit. Csak két kozák közeledett Grigorij felé, meg Prohor Zikov, aki kurtára fogott kantárszárral megfordította lovát, és odanyargalt a századparancsnokhoz. A többiek szétszórtan özönlöttek vissza, hüvelybe lökték kardjukat, és ugyancsak táncoltatták a korbácsot paripájuk hátán.

Grigorij csak egyetlen másodpercre fékezte meg rohanó lovát, igyekezett tisztázni: mi történt mögötte, miért csapott menekülésbe a század, holott semmilyen veszteséget sem szenvedett. És e rövid pillanat alatt azt sugalmazta tudata: „Ne fordulj meg, ne menekülj, hanem — előre!" A közben tőle száz ölnyire, a sövény mögött hét vöröskatona kapkodott, sürgött-forgott a géppuskás szekér körül. Csövével a rohamozó kozákok felé akarták fordítani géppuskájukat, de a szűk közben, úgy látszik, sehogy sem sikerült. A géppuska hallgatott; mind ritkábban pukkant el egy-egy puskalövés, és a golyók forró füttye mind ritkábban perzselte Grigorij dobhártyáját. Egyenesbe irányította csődörét, és ki akart

ugratni a mellékutcába azon a kidőlt sövényen át, amely valaha egy gyümölcsöst kerített el a köztől. Elszakította tekintetét a sövénytől, és valahogy hirtelen, élesen, mintha messzelátó hozta volna őket oly közel, tengerészeket pillantott meg néhány lépésnyire: lovakat iparkodtak sebtében kifogni; Grigorij jól látta sárral összekent fekete blúzukat, feszesen fejükbe húzott matrózsapkájukat, amely olyan furcsán megkerekíti az arcot. Kettő éppen az istrángot vagdalta el, a harmadik fejét válla közé húzva bajlódott a géppuskatesttel, a többi meg állva és térdre ereszkedve lövöldözött Grigorijra. Amint feléjük iramlott, látta, hogy csattogtatják a puska závárját, és hallotta a közvetlen közelről durrogó éles lövéseket.

A lövések olyan gyorsan követték egymást, a puskatusok olyan hirtelen repültek fel és szorultak a vállakhoz, hogy a csurom-vizesre izzadt Grigorijt szinte megperzselte a boldog bizonyosság: „Nem találnak el!"

A sövény megroppant a csődör patája alatt, és mögötte maradt. Grigorij csapásra emelte a kardot, összehúzott szemmel választotta ki ellenfélnek a legelöl álló tengerészt. Még egyszer megpörkölte a fellobbanó félelem, akár a villám: „Szemtől szembe lőnek... A csődör felágaskodik... hanyatt vágódik... Megölnek!" Most már csakugyan szemtől szembe süvített két lövés, s mintha messziről valaki kiáltaná: „Fogjuk el élve! Fogjuk el!" Előtte dühösen vicsorgatta fogát egy csupasz homlokú, bátor arcú tengerész, lobogott a szélben a matrózsapka szalagja, a szegélyen pedig halványan aranylott a színevesztett felírás... Lábát a kengyelvasnak szegi, nekilendül — és már érzi is, hogy a kard ragadósan belevág a matróz puha engedelmes testébe. Egy másik tengerész — vastag nyakú, markos legény — átlőtte Grigorij bal válla húsát, de kettészelt fejjel rögtön elesett Prohor Zikov kardja alatt. Grigorij fülét závár közeli csattanása ütötte meg. Odafordult. A tacsanka mögül egyenest az ő arcába meredt egy puskacső fekete szeme. Olyan nagy erővel lendítette balra magát, hogy megmoccant a nyereg, megingott a veszettül hörgő paripa. Sikerült elugrania a feje felett villogó halál elől, és abban a pillanatban, amikor a csődör átugrotta a géppuskás szekér rúdját, agyonvágta a rálövő matrózt, akinek már nem maradt ideje, hogy a závárral a csőbe juttassa a második patront.

Megfoghatatlanul rövid pillanatok alatt (e néhány perc később roppant hosszú időszakként vésődött Grigorij tudatába) négy ten-

gerészt kaszabolt le, és Prohor Zikov kiabálását füle mellett eleresztve iramodott az ötödik matróz üldözésére, aki a köz szöglete mögé rejtőzött. De a századparancsnok utolérte, elébe nyargalt, és zabolájánál fogva megragadta Grigorij lovát:

— Hová rohansz?! Agyonlűnek!... Másik géppuskájuk is van a szín megett!

Prohor meg két másik kozák leszállt a lóról, odanyargalt Grigorijhoz, és erőnek erejével rángatta le a nyeregből. Grigorij tombolt karjaik közt és üvöltözött:

— Eresszetek, pimaszok!... Agyonvágom azt a matrózcsürhét!... Mind egy szálig!

— Grigorij Pantyelejevics! Melehov elvtárs! Térj észre hát! — csillapítgatta Prohor Zikov.

— Engedjetek el, testvérek! — kérte őket ernyedtebb hangon Grigorij.

Elengedték. A századparancsnok súgva mondta Prohornak:

— Ültesd lóra, vidd Guszinkába, úgy látszik, megbetegedett.

Ő maga pedig már-már odament lovához, és azt akarta vezényelni a századnak:

— Lóó-ra!

De ekkor Grigorij a hóra dobta kucsmáját, hajadonfőtt állt ott egy darabig, azután megingott, hirtelen összecsikorgatta fogát, iszonyút jajdult, és eltorzult arccal tépdeste magán a köpeny kapcsait. A századparancsnoknak annyi ideje sem volt, hogy akár egy lépést is tegyen feléje, amikor Grigorij álltában, egész magasságában elvágódott, arccal és meztelen mellel bele a hóba. Zokogva vonaglott, és mint a kutya, mardosta a sövény tövében szűzen megmaradt havat. Azután, a borzalmas kijózanodás egyik pillanatában megpróbált felállni, de nem tudott. Könny áztatta, fájdalom torzította arccal fordult a köréje csoportosuló kozákok felé, és vadul csengő, elcsukló hangon kiáltotta:

— Kiket is öltem meg!... — Életében most először, rendkívül súlyos rohamban vergődött, és az ajkán csomóba verődő tajtékkal együtt köpködte, kiabálta: — Testvérek, nekem nincs bocsánat!... Vágjatok agyon, az Istenre kérlek, a Szűz Máriára... Lökjetek a halálba... éngem!

A századparancsnok odaszaladt Grigorijhoz, a szakaszparancsnokkal rávetette magát, letépte róla a kardszíjat, a térképtáskát, befogta száját, s lábát lenyomta. De Grigorij még sokáig görbült ívvé alattuk, kapálta görcsösen a kinyúló lábával a szemcsés ha-

vat, és nyöszörögve verte fejét a paták vájkálta, fekete ragyogású kövér földbe, amelyen született és élt, ahol színültig teli mértékkel kimérített a bánatban gazdag, örömben szegény életből mindent, ami számára rendeltetett.

Mert csak a fű nő a földön tehetetlenül; az fogad közömbösen napot, vihart; csak szívja a föld éltető nedvét, s alázatosan hajt fejet a zivatar vészes leheletére.

Azután széthinti magvát a szélben, és ugyanolyan közönyösen hal meg; fonnyadt szára zizegésével még üdvözli is a halált sugárzó őszi napokat...

45

Másnap Grigorij átadta a hadosztály parancsnokságát az egyik ezredparancsnoknak, és Prohor Zikov kíséretében Vesenszkajába indult.

Karginszkaján túl, a mély katlanban fekvő rogozskinszki tavon sűrű tömegben úszkáltak a pihenésre leszállott vadludak. Prohor korbácsával a tó felé mutatott és elmosolyodott:

— Jó vóna lepuffantani egy vadgúnárt, Grigorij Pantyelejevics. A szűzpájinka is jobban csúszna rá!

— Gyerünk közelebb. Megpróbálom puskával... Valamikor tűrhetően lűttem.

Lebocsátkoztak a katlanba. Prohor a domb kiszögellése mögött megállt a lovakkal, Grigorij pedig levetette köpenyét, bekattintotta a biztosítékot, és kúszni kezdett a sekélyes árokban, amelyet tavalyi gaz szürke sörtéje borított. Sokáig kúszott, szinte fel sem emelte fejét. Úgy mászott, mintha ellenséges őrszemet közelítene meg felderítő úton, úgy mászott, mint régen a német fronton, amikor a Sztohod vidékén német őrszemet tett ártalmatlanná. A kifakult keki színű gimnasztyorka egybeolvadt a talaj zöldesbarna színével; az árok eltakarta Grigorijt az őrgúnár éles szeme elől. A gúnár a tavaszi hordalék barna halmán, fél lábon állt a tó szélén. Grigorij lőtávolságra kúszott, kissé felemelkedett. Az őrgúnár megfordította kígyó formájú, kovaszürke fejét, és óvatosan körülnézett. Mögötte szürkésfekete lepelként ült a vízen a vadlibanyáj, közéjük egy-egy vadkacsa és nagyfejű bukóréce vegyült. Halk gágogás, hápogás, lubickolás hallatszott a tó felől. „Alapirányzékkal is lehet" — gondolta Grigorij, és hevesen, do-

bogó szívvel szorította vállához a puska tusát, és az őrgúnárt ültette a célgömbre.

A lövés után talpra ugrott. Majd megsiketítette a nagy szárnycsapkodás, a libanyáj ijedt gágogása. Az a gúnár, amelyre rálőtt, lázas sietséggel tört a magasba, a többiek sűrű tömeggé gabalyodva szálltak a tó felett. Grigorij nekikeseredve, célzás nélkül kétszer is rálőtt a felrebbent rajra, és figyelte, hogy nem zuhan-e le valamelyik, aztán visszaindult Prohorhoz.

— Odanézz, odanézz! — kiabálta Prohor, felugrott a nyeregre, és egész magasságában rajta állva, mutatott korbácsával a kék síkon mind messzebb távolodó vadlibanyáj után.

Grigorij megfordult, és örömében megrezzent. Hatalmába kerítette a vadászszenvedély. Egy gúnár különvált az azóta sorba igazodott libarajtól, lejtősen, sebesen ereszkedett lefelé, és szárnyával lassan, el-elakadva csapkodott. Grigorij lábujjhegyre állt, és tenyeréből ellenzőt formálva kísérte a madarat tekintetével. A gúnár félrerepült az izgatottan rikácsoló rajtól, lassan ívelt lefelé, aztán gyengült a röpte, és a nagy magasságból hirtelen zuhant le, mint egy kődarab, csak szárnya fehér bélése villogott vakítóan a napon.

— Nyeregbe!

Prohor teli szájjal mosolyogva nyargalt Grigorijhoz, és odadobta a kantárszárat. Sebes vágtában robogtak fel a dombra, aztán ügettek vagy nyolcvan ölet.

— Itt van!

A gúnár nyakát kinyújtva feküdt, szárnyát szétterjesztette, mintha utoljára még át akarná ölelni ezt a barátságtalan földet. Grigorij nem szállt le a lóról. Nyeregből hajolt le a vadászzsákmányért.

— Na, hun harapott belé? — érdeklődött Prohor.

Kiderült, hogy a golyó a gúnár csőre alsó részét fúrta át, kifordította helyéből a szeme csontját. A halál már röptében érte utol, kiszakította raja háromszögéből, és a földre hajította.

Prohor a kápához fűzte a gúnárt. Tovább lovagoltak.

A Donon sajkában keltek át. A két lovat Bazkiban hagyták. Vesenszkajában Grigorij egy ismerős öregnél szállt meg. Nem jelentkezett a törzsnél. egyenest kisüsti pálinkáért szalasztotta legényét. Estig iddogáltak. Beszélgetés közben panaszt ejtett a házigazda:

— Hát sok gazemberséget követ el ez a vesenszkajai hatóság, Grigorij Pantyelejevics.

— Miféle hatóság?

— Ez a magaszülte hatóság... Kugyinov meg a többiek...

— Mit csináltak?

— Sanyargatják a bevándoroltakat. Aki a veresekkel tartott, annak a családjából tömlöcbe ültetik az asszonyokat, kisjányokat, idős embereket. Az én nászasszonyomat is bebörtönözték a fia miatt. Hát ez mán igazán haszontalanság! Ez olyan, mintha — mondjuk — maga elment vóna a kadétokkal a Donyecen túlra, a veressek meg a maga apját, Pantyelej Prokofjevicset dugnák a dutyiba.

— Persze!

— Nahát, így garázdálkodik az itteni hatóság. A veressek áthaladtak rajtunk, nem bántottak senkit. Ezek meg úgy nekivadultak, megvesztek egészen, nem lehet féken tartani őket.

Grigorij felállt, kissé megingott. Az ágyon lecsüngő köpenyért nyúlt. Enyhén megpityókosodott.

— Prohor! Kardot! Mausert!

— Hová mégy, Grigorjevics Pantyelejevics?

— Mi közöd hozzá? Add ide, amit kértem.

Grigorij felcsatolta kardját, vállára akasztotta mauserét, begombolta, körülövezte köpenyét, és egyenest a térre indult, a börtön felé. Az arcvonalszolgálatra alkalmatlan kozák őr útját állta a bejáratnál.

— Belépési engedély van?

— Eressz! Húzódj félrébb, azt mondom!

— Engedély nélkül senkit se engedhetek be. Ez a parancs.

Grigorij még félig se húzta ki a kardját, az őr máris besirült az ajtón. Grigorij kezét a markolatról le sem véve eredt utána, be a folyosóra.

— Ide a börtönparancsnokot nekem! — kiáltotta.

Arca megfehéredett, kampós orra még görbébbre hajlott, mint ragadozó madár csőre, szemöldöke harciasan felfelé rándult...

Sánta kozákocska futott elő, aki a felügyelő tisztét viselte. A takonypóc írnok kikukucskált a kancelláriából. Nemsoká megjelent a börtönparancsnok is, álmosan, mérgesen.

— Belépési engedély nélkül? Tudod, mi jár ezért?! — mennydörögte, de mikor megismerte Grigorijt, és jobban az arcába né-

zett, ijedten hebegte: — Maga az, nagyságos... Melehov elvtárs? Mi a baj?

— Ide a cellakúcsokat!

— A cellakúcsokat?

— Mi az, mi az, hetvenhétszer mondjam? Ne! Ide a kúcsot, te kutyapecér!

Grigorij a parancsnok felé lépett. A parancsnok hátratorpant, de mégis eléggé határozottan mondta:

— A kúcsot nem adom oda. Ehhe nincs joga.

— Nincs jogo-o-om?

Grigorij megcsikorgatta fogát, kirántotta a kardot. A fegyver nagy sziszegéssel villogó kört írt le kezében a folyosó mennyezete alatt.

Az írnok meg a börtönőrök szétrebbentek, mint az ijedt verebek, a parancsnok pedig a falhoz lapult, sápadtan, mint maga a fal, és fogán keresztül szűrte a szót:

— Csináljon, amit akar! Itt vannak a kúcsok... De panaszt teszek, az biztos.

— Csinálom is! Túlságosan hozzászoktatok, hogy a front megett lapuljatok!... Nagyon vitézül tudtok tömlöcbe ültetni aszszonyokat, öregembereket!... Mingyán úgy megrázlak benneteket, mint Krisztus a vargát! Mars a tűzvonalba, pimasz, mert kettéhasítalak!

Grigorij hüvelyébe lökte a kardot, ököllel betyárosan a halálra ijedt parancsnok nyaka közé vágott, térddel és ököllel taszigálta a kijárat felé.

— A frontra!... Mars!... Indulás!... Az anyád.. te civil tetű! — üvöltözte.

Mikor kituszkolta a parancsnokot, és zajt hallott a börtön belső udvarában, odaszaladt. A konyha bejáratánál három börtönőr állt; egyikük japán puskája berozsdásodott závárját rángatta, és hevesen hadarva kiabálta:

— Támadást intézett!... Vissza kell verni!... Hogy is van a régi szabályzatba?

Grigorij előkapta mauserét, és a börtönőrök versenyt szaladtak a konyha felé futó szőnyegen.

— Gyertek ki!... Menjen mindenki haza! — kiáltotta harsányan Grigorij. Kitárta a sűrűn telezsúfolt cellák ajtaját, és megmegrázta a kulcscsomót.

Kiengedett minden foglyot (körülbelül száz embert). Azokat,

akik félelmükben vonakodtak kimenni, erőszakkal tuszkolta ki az utcára, aztán bezárta az üres cellákat.

A börtön bejáratánál tömeg csoportosult. A foglyok a térre tódultak az ajtókon át. Körülnéztek, aztán meggörnyedve indultak haza. A vezérkar épületéből kardjukat fogva futottak a börtön felé az őrszakasz kozákjai; botladozva közeledett maga Kugyinov is.

Grigorij utoljára hagyta el az üres tömlöcöt. Amint keresztülhaladt a kettévált tömegen, ugyancsak lehordta a kíváncsi, pusmogó asszonyokat, aztán görnyedten indult Kugyinov elé.

— Mars vissza az istállóba, csődörök! — kiáltotta az őrszakasz odafutó kozákjainak, akik megismerték, és köszöntek neki. — Hova rohantok? Még agyonhajszoljátok magatokat! Mars!

— Azt hittük, lázadás tört ki a börtönbe, Melehov elvtárs!

— Odarohant hozzánk az írnokocska, oszt azt mondta: „Rajtunk ütött egy olyan fekete ember, egyre-másra veri le a zárakat!"

— Oktalan a nagy riadalom!

A kozákok elnevették magukat, néhány szót váltottak egymás között, aztán visszafordultak. Kugyinov sietve közeledett Grigorijhoz, mentében igazgatta sapkája alól kibuggyanó, hosszú sörényét.

— Szerbusz, Melehov. Mi a baj?

— Adj Isten, Kugyinov! Feloszlattam a tömlöcötöket.

— Milyen jogon? Micsoda dolog ez?

— Kiengedtem minden foglyot — ennyi az egész... Mit mereszted úgy a gubódat? Inkább azt mondd meg, hogy tik milyen jogon ültetitek börtönbe a bevándorolt asszonyokat, öregeket? Hát ez micsoda dolog, mi? Vigyázz, Kugyinov, én nem értem a tréfát!

— Hogy mersz ilyet tenni a magad szakállára? Ez e-gyé-ni ön-kény!

— Csinálok én még különbeket is a magam szakállára! Mingyán iderendelem az ezredemet Karginszkaja alól, oszt vihet az ördög benneteket, ahová akar!

Grigorij hirtelen megragadta Kugyinovot bagariabőrből hasított kaukázusi derékszíjánál fogva, és himbálva, ide-oda rángatva, hideg dühvel suttogta:

— Azt akarod, hogy azonnal védelem nélkül hagyjam a frontot? Azt akarod, hogy rögtön kiugrasszam belőled a lelket? Nya-

valyás... — Grigorij megcsikorgatta fogát, és elengedte a cseńdesen mosolygó Kugyinovot. — Mit vigyorogsz?

Kugyinov megigazította övét, és karon fogta Grigorijt.

— Gyere hozzám. Mér fortyantál fel ennyire? Ha most látnád magad, azt hinnéd, hogy az ördög áll előtted... Mán alig győztünk visszavárni, öregem. Ami a börtönt illeti: az csekélység... Kieresztetted őket, jól van! Mi baj lehet belőle?... Semmi... Szólok a fiúknak, hogy csakugyan csillapodjanak. Különben minden ingorodnyij asszonyt börtönbe hurcolnak, akinek az ura a veresseknél szolgál... De hát mér rombolod a tekintélyüket? Ejnye, ejnye, Grigorij! De nagyon hőbörgős lettél! Pedig csak el kellett vóna jönni mihozzánk, oszt azt mondani: „Így és így, ki kell üríteni azt a börtönt, vagy legalább ezeket meg ezeket ki kell engedni." A listák alapján megvizsgáltuk volna a helyzetet, és kiengedtünk volna jó néhányat. De te egyszerre mind szélnek eresztetted, csapatostul. Még szerencse, hogy a fontosabb bűnösök külön tömlöcben ülnek, különben azokat is szabadjokra engedted vóna. Hirtelenkezű ember vagy, hallod! — Kugyinov megveregette Grigorij vállát, és elnevette magát: — Ilyenkor meg kivált nem tanácsos ellenkezni véled, mert agyoncsapod, aki utadba áll. Vagy fellázítod a kozákokat, ha nem ügyel az ember...

Grigorij kitépte kezét Kugyinovéból, és megállt a vezérkar épülete előtt.

— Nagyon bátrak lettetek itt a mi hátunk megett! Teletömtétek a börtönt emberekkel... Ott mutasd meg, milyen tehetséges legény vagy, ott, a tűzvonalba!

— Annak idején még tán különbül is megmutattam. mint te, Griska!... De most is megtehetem: ülj az én helyemre, én meg átveszem a te hadosztályodat...

— Nem, köszönöm, nem pályázok rá!

— Na ládd!

— Egyáltalán nem is ilyesmiről akarok beszélni véled. Én most hazamegyek, pihenni egy hetet. Beteg lettem... Egy kicsit a vállam is megsebesült.

— Mi bajod? Mi lelt?

— A bánat — mosolygott görbén Grigorij. — Kicsit elnyűtt a szívem, az a baj...

— Na nem, tréfán kívül, mid fáj? Itt van egy jó doktor, tán professzor is. Fogoly. Sumilinszkaja alatt fogtuk el. A matrózo-

kat kísérte mindenüvé. Nagyon tekintélyes alak, fekete szemüveget visel. Megvizsgálna.

— Menjen a fenébe!

— Hát akkor utazz haza, pihenj. Kinek adtad át a hadosztályt?

— Rjabcsikovnak.

— Várj, hova rohansz? Mondd el, mi a helyzet a fronton? Azt mondják, gulyássá aprítottál jó néhányat. Tegnap éccaka jelentették, hogy Klimovszkaja alatt halomra kaszaboltál egy csomó tengerészt. Igaz?

— Minden jót!

Grigorij elindult, de néhány lépésnyire megállt, félig megfordult, és visszakiáltott Kugyinovnak:

— Hé! Ha még egyszer meghallom, hogy megint összefogdosátok az embereket, hát...

— Nem, nem! Csak ne aggódj miatta! Pihenj!

A nap nyugodni tért, s a világosság vele költözött a horizont alá. A kiöntött Don mellől hideg áramlott a város felé. Grigorij feje felett nagy suhogással szállt el egy csörgőréceraj. Mikor belépett az udvarba, a Don partja közt felülről lefelé — valahonnan a kazanszkajai járás vidékéről — öblös ágyúdörgés úszott végig a víz színén.

Prohor sebtiben megnyergelte a lovakat.

Grigorij szótlanul vette át a kantárszárat, és ugyanolyan némán bólintott Prohornak.

46

Tatarszk üres és unalmas volt kozákok nélkül. A tatarszkiak gyalogszázadát ideiglenesen az 5. hadosztály egyik ezrede mellé osztották be, és átdobták a Don balpartjára.

A Balasovból és Povorinóból odaérkezett erősítésekkel feltöltött vörös csapatok igen erélyes támadásba mentek át északkelet felől, elfoglalták a jelanszkajai járás számos falvát, és megközelítették magát Jelanszkaját is. A város előterében kirobbant elkeseredett csatában a felkelők kerekedtek felül. Azért győztek, mert igen jelentős erősítéseket vetettek harcba a moszkvai vörös ezred és két lovas század nyomása alatt meghátráló jelanszkajai és bukanovszkajai ezred támogatására. A Don balpartján Vesen-

szkajából Jelanszkajához vonult az 1. hadosztály 4. felkelő ezrede (közte a tatarszki század is), egy háromlöveges üteg és két tartalékos lovas század. Ezenkívül a jobbparton komoly erősítéseket vontak Plesakov és Matvejevszk falvakhoz, amelyek Jelanszkajától három, illetve öt versztányira feküdtek a Don túlsó oldalán. A krivszkoji dombon felállítottak egy lövegszakaszt. Az egyik irányzó tüzér — egy krivszkoji kozák, aki arról volt híres, hogy sohasem véti el a célt — első lövésre szétmorzsolta a vörösök géppuskafészkét, és a füzesben hasaló vörös rajvonalra zúdított srapnelsorozatokkal talpra kényszerítette az ellenséget. A harc a felkelők javára dőlt el. A lázadók állandóan nyomában voltak a visszavonuló vörös csapatoknak, a Jelanka folyócska túlsó partjára szorították, tizenegy lovas századot küldtek üldözésére. A lovasok a Zatolovszk falvától nem messzire emelkedő dombon utolérték, és mind egy szálig lekaszabolták a vörös lovas századot.

Ettől kezdve a tatarszki „bakák" valahol a balparton a homokbuckák közt barangoltak. A századból szinte egyáltalán nem jártak haza szabadságra a kozákok. Csak húsvétkor állított be a faluba a századnak mintegy a fele egyszerre, mintha összebeszélt volna. Csak egy napot töltöttek otthon, jóllaktak hússal a nagyböjt után, fehérneműt váltottak, összeszedtek egy kis hazai szalonnát, cibakot, egyéb ennivalót, és csapatosan indultak a Don túlsó partjára, mint a búcsúsok (csak éppen puska volt a kezükben zarándokbot helyett), és Jelanszkaja irányába vonultak. A tatarszki dombról, a Don melléki hegyről messzi kísérte őket tekintetével az anyjuk, feleségük, húguk, nénjük. Az asszonyok ríttak, fejkendőjük, nyakbavalójuk csücskével törülgették kisírt szemüket, és alsószoknyájuk aljába fújták az orrukat... A Don túlsó partján, az árvízzel elöntött erdő mögött a homokbuckákon pedig lassan ballagtak a férfiak: Hrisztonya, Anyikuska, Pantyelej Prokofjevics, Sztyepan Asztahov és a többiek. A puskák felcsavart szuronyán elemózsiától dagadó lenvászon zacskó fityegett; pusztai nótát libegtetett a szél, búsat, boriskaszagút; a kozákok ernyedten szövögették a beszélgetést... Nem valami vígan, de legalább jóllakva, megtisztálkodva meneteltek. Ünnep előestéjén vizet melegített kinek az asszonya, kinek az anyja; lemosták a testükbe maródott avas retket, kivakarták a vérszopó, mohó katonatetveket. Milyen jól élnének otthon, hogy élveznék a szerelmet továbbra is! De most a halál elébe kell vonulniok... És vonulnak is. Fiatal, tizenhat-tizenhét éves suhancok, akiket csak

az imént szólítottak a felkelők soraiba, hosszú vagy kurta szárú csizmájukat levetve lépkednek a meleg homokon. Maguk sem tudják, hogy minek örülnek, de fel-fellobban köztük egy-egy víg beszélgetés, sőt éretlen és változó hangjukon rágyújtanak egy-két nótára is. Nekik még újság a háború, olyan, mint egy társasjáték. Az első napokban élénken fülelnek a golyósüvítésre, felemelik fejüket a nedves földhányás mögül, mely a sekély lövészárkot fedezi. „Zöldfülű!" — megvetően így szólítják a frontharcos kozákok a sihedert, amikor gyakorlatban oktatják, hogy hogyan is kell lövészárkot ásni, hogyan kell lőni, hogy kell marsoláskor hordani a katonaholmit, hogyan kell minél jobb fedezéket keresni, megtanítják arra a mesterségre is: miképpen kell kifüstölni a tetveket a tűz felett, bebugyolálni a lábat a kapcába, de úgy, hogy a láb ne érezzen soha fáradtságot, és „sétáljon" abban a csizmaban... Szóval sok mindenre megtanítják a nehézfejű csemetéket. És a „zöldfülű" addig bámul csodálkozó madárszemével az egész környező háborús világba, addig emelgeti fejét és kukucskál ki a lövészárokból — mert gyötri a kíváncsiság, és ég a vágytól, hogy szemügyre vegye a „vereseket" — míg megfricskázza egy vörös golyóbis. Ha halálos a lövés, kinyújtja a papucsot a tizenhat éves „harcos", de még így sem nézne ki belőle az ember tizenhat rövid esztendőt sem. Ott fekszik ez a kamaszosan otromba kezű, szétálló fülű nagy gyerek, zsenge ádámcsutkával még férfiatlan, vékony kis nyakán. Hazaszállítják szülőfalujába, hogy eltemessék a sírhantok között, ahol nagyapái és szépapái porladoznak; anyja kezét összecsapva fogadja; sokáig jajveszékel, siratja még a holtat, sokáig fogja még tépni ősz fejéről a hajfürtöket. Azután pedig mikor eltemetik, és a kis sírhanton megszárad az agyag, az örökké éber anyai bánattól föld felé görnyedten, megvénülten elkezd a templomba járni, gyászmisét mondatni a „hősi halált halt Vanyuskáért" vagy „Szjomuskáért".

Előfordul az is, hogy a golyó nem marja halálra ezt a bizonyos Vanyuskát vagy Szjomuskát: ekkor kezdi csak igazán megismerni a háború kérlelhetetlen szigorát. Megremeg sötét pehelyszegélyes ajka, és sírásra görbül. „Édesanyám, drága jó édesanyám" — kiáltja a „vitéz" gyermekes nyuszisikítással, és sűrű könnyzápor hull szeméből. A szanitécszekér zötyögtetni fogja a gidres-gödrös, úttalan terepen, és még jobban elvetemedik a seb. A század tapasztalt felcsere ki fogja mosni a golyó vagy szilánk ütötte rést, nevetve vigasztalja, mint a kisgyereket szokták: „Eb-

csont beforrad; katonadolog!" A „vitéz" Vanyuska pedig sírni fog, rimánkodik, hogy eresszek haza, és folyton az anyját szólítgatja majd. De ha begyógyul a seb, és visszakerül századába, akkor most már igazán kezdi megérteni, micsoda is az a háború. Egy-két hetet eltölt a fronton, részt vesz csatákban, csetepatékban, és megkérgesedik a szíve. Nézzük csak, hogy áll meg a fogoly vöröskatona előtt, hogy löki előre egyik lábát, hogy sercint egyet félre, és valamelyik sintér őrmestert utánozva, mutáló basszus hangocskáján hogy sziszegi a fogán keresztül a kérdést:

— Na mi az, muzsik, az anyád keserves... hát horogra akadtál? Fődre fáj a fogad? Meg egyenlőségre? Persze, hisz kominista vagy! Valld be, piszok! — és hogy megmutassa szilajságát, a „kozák virtust", vállhoz kapja a puskát, és agyonlövi azt, aki szintén a doni földön élt, s ott is kellett elszenvednie a halált, mert harcolt a szovjethatalomért, a kommunizmusért, azért, hogy e földön sohase legyen többé háború.

És valahol a moszkvai vagy vjatkai kormányzóságban, a nagy Szovjet-Oroszország valamelyik isten háta megetti falvában sírva fakad és jajveszékelni kezd a vöröskatona anyja, ha megkapja az értesítést, hogy fia „elesett a fehérgárdista bandák ellen, a dolgozóknak a földesurak és kapitalisták igája alóli felszabadításáért vívott küzdelemben..." Égő bánat lobogja körül az anyai szívet, a könny sava marja a szemét, és halála órájáig mindennap eszébe jut az, akit valaha méhében hordozott, vérben és nagy asszonyi kínok közepette szült, akit valahol az ismeretlen Don vidékén pusztított el az ellenség keze...

Ballagott tehát visszafelé a frontról hazaszökött tatarszki gyalogfélszázad. Hol hullámos homoktengerben haladt, hol málnaszínű, rikító vesszejű füzesben. A fiatalok vidáman, gondtalanul, az öregek — akiket tréfából „hajdamakok"-nak neveztek — sóhajtozva, és egy-egy titkolt könnycseppel szemükben. Beköszöntött a szántás, boronálás és vetés ideje. A föld szinte kiáltott utánuk, hívta őket éjjel-nappal fáradatlanul — de most harcolniok kellett, s idegen falvak határában senyvedniök kényszerű tespedésben, félelemben, nyomorban és halálos unalomban. Ezért buggyant ki a szakállasok könnye, ezért vonultak olyan komoran. Mindegyiknek eszébe jutott a cserbenhagyott gazdaság, a vagyon, a felszerelés. Minden férfikart követelt, minden sírt, ha nem látta a gazda szeme. Mert hát mit lehet elvárni

az asszonyoktól? Kiszikkad a föld, nem boldogulnak a vetés munkájával, és akkor éhínséggel rémít a jövő esztendő. Nemhiába tartja a közmondás: „A gazdaságban még a vénember is sokkal többet ér, mint a fiatalasszony."

A homokon szótlan haladtak az öregek. Csak akkor élénkültek fel, amikor az egyik fiatal suhanc nyúlra lőtt. Az öregek úgy döntöttek, hogy a potyára elfecsérelt patronért (a felkelő erők parancsnoka szigorúan megtiltotta a tölténypazarlást) meg kell fenyíteni a bűnöst. A legénykén töltötték ki mérgüket. Megvesszőzték derekasan.

— Negyven páccát neki! — ajánlotta Pantyelej Prokofjevics.

— Az nagyon sok!

— Akkor nem ér vissza a maga lábán!

— Ti-zen-hat! — bömbölte Hrisztonya.

Megegyeztek a tizenhatban, mint páros számban. A bűnöst homokra fektették, lehúzták róla a nadrágot. Hrisztonya dalt dúdolva metszett a kiskéssel néhány sárga bolyhos, barkákkal borított vesszőt, Anyikuska meg ráverte a suhancra a tizenhatot. A többiek ott ültek mellette, füstölve nézték. Aztán megint útnak eredtek. Leghátul kullogott a megbúnhődött kamasz, könnyét törülgette, és feszesre húzta nadrágját.

Ahogy elhagyták a homokot, és kikecmeregtek a szürke agyagos földre, megkezdődött a csendes beszélgetés.

— Lám, szegény főd, hogy várja a gazdát. De az nem ér rá, a buckákon zargatja az ördög — sóhajtott fel az egyik apó, és a kiszikkadt ugarolt tagra mutatott.

Amikor elhaladtak a szántás mellett, mindegyik lehajolt, felvett egy-egy rögöt, mely a tavaszi nap szagát lehelte, elmorzsolta markában, és elfojtott egy feltörő sóhajt:

— Érett a főd!

— Csoroszlya kék neki!

— Ha most elszalaszt az ember vagy három napot, vetni sem lehet.

— Mifelénk, a túlsó parton, még korán vóna egy kicsit.

— Korán hát. Hisz a balparton, a mély vőgyekbe, még áll a hó.

Azután megálltak pihenni, delelni. Pantyelej Prokofjevics „madárlátta" aludttejjel kínálta az elnáspángolt legényt. (Az aludttejet puskacsőhöz kötött zacskóban vitte, melyből egész úton szivárgott, csepegett a savó. Anyikuska már ki is kacagta érte: „A nyomodrul akárki rád akad, Pantyelej Prokofjevics. Olyan

kanyargós ér marad utánad, mint az ökör után.") Megvendégelte a fiút, és higgadtan mondta:

— Ne duzzogj az öregekre, te bolond. Megvertek, hát megvertek. Annyi baj legyen! Nem az a legény, aki üti, hanem aki állja!

— Ha téged is így megraktak vóna, Pantyelej bácsi, biztosan más nótát fúnál!

— Engem, fiacskám, különbül is elnadrágoltak.

— Különbül?!

— Persze. Tudott dolog, hogy hajdanában cudarabbul megverték az embert.

— Megverték?

— Persze hogy megverték. Az apám eccer a szekérrúddal vágott végig a hátamon, azt is kihevertem...

— Szekérrúddal?!

— Hát ha azt mondom, hogy szekérrúddal, akkor szekérrúddal. Ej, te mafla, egyed azt az aludttejet, ne az én számba bámulj! Nyeletlen kanálod van? Tán letörted a nyelét? Na, te mamlasz. Úgy látszik, jobban el kellett vóna fenekelni az imint!

Ebéd után elhatározták, hogy szundítanak egyet a könnyű tavaszi levegőn, amely részegít, mint a bor. Hátukat a nappal süttetve hevertek, hortyogtak egy keveset, aztán megint tovább indultak a barna sztyeppen, a tavalyi tarlón, kerülték az utat, toronyirányt mentek. Egyiken kabát, másikon köpeny, emezen kaftán, amazon ködmön; egyik hosszú szárú, a másik rövid szárú csizmát visel, buggyos nadrágja szárát a fehér botosba igazítja. Van, aki mezítláb gyalogol. A szuronyokon elemózsiás zacskó himbálózik.

Annyira nem harcias a visszatérő szökevények külseje, hogy még a pacsirták is az elvonuló fél század mellett vetették a fűbe magukat, amikor elénekelték dalukat az ég kék tengerében.

Grigorij Melehov egyetlen kozákot sem talált a faluban. Reggel a csődör hátára ültette felcseperedett Misatkáját, ráparancsolt, hogy lovagoljon le a Donra, ő maga pedig elindult Nataljával meglátogatni napát meg Grisaka apót.

Lukinyicsna könnyezve fogadta vejét:

— Grisenyka, fiacskám! Elpusztulunk a mi Miron Grigorjevicsünk nélkül, Isten nyugosztalja!... Hát ki fogja megművelni a fődet?! Maggal teli a csűr, de nincs, aki vessen. Veszők fejem, veszők fejem, de keserves ez az élet! Árván maradtunk, nem tö-

rődik velünk senki sem, feleslegesek, idegenek lettünk mindenkinek!... Csak nézd meg, hogy tönkrement az egész gazdaság! Nem érünk rá megcsinálni semmit...

A gazdaság valóban igen gyorsan hanyatlásnak indult: az ökrök addig döngették, míg kidöntötték az udvar sövényét, itt-ott még a cölöp is kidőlt; a szín vályogfalát alámosta a tavaszi árvíz: beomlott; a szérű kerítését lebontották; az udvar teli szeméttel; a fészer alatt rozsda marta az aratógépet; ugyanott törötten hányódott az ekekapa... Mindenütt a pusztulás és romlás nyoma látszott.

„Hamar tönkrement minden gazda nélkül" — gondolta fásultan Grigorij, mikor körüljárta Korsunovék háza táját.

Visszament a házba.

Natalja súgva mondott az anyjának valamit, de mikor Grigorijt megpillantotta, elhallgatott, és hízelgőn mosolygott reá.

— Anyám arra kér, Grisa... Hiszen úgyis a mezőre készültél... Nem vetnél-e be nekik is néhány gyeszjatyinát?

— Minek magoknak vetni, anyám? — kérdezte Grigorij. — Hisz teli búzával minden hombárja.

Lukinyicsna összecsapta a kezét.

— Hát a főddel mi lesz, Grisenyka? Hisz huszonnégy köblöst ugarolt az ősszel szegény megboldogult.

— Hát mi baja lenne attul a főd nek? Nem veszti az el az erejét, ha pallagon hever! Majd jövőre — ha élni maradunk — bevetjük mind.

— Hogy lehet így hagyni? Potyára heverjen ott az a jó főd?

— Ha a front arrább húzódik, akkor majd vettetnek — próbálta meggyőzni napát Grigorij.

De az öregasszony csak csökönyösködött, sőt, mintha meg is neheztelt volna vejére. utoljára korcosra ráncolta remegő ajkát.

— Úgy látom, nem érsz rá, vagy nem is akarsz rajtunk segíteni.

— No, rendben van! Hónap megyek vetni magamnak, a magokéból is bevetek vagy két gyeszjatyinát. Ennyi is elég lesz... Hát Grisaka apó él még?

— Köszönöm, aranyom — mondta Lukinyicsna, és ragyogott örömében. — Mingyán megmondom Gripaskának, hogy vigye el a vetőmagot... Grisaka apó? Még mindig nem akarja magáho venni az Úristen. Él, de mintha egy kicsit kezdene bomlani az agya. Csak ül-ül éjjel-nappal szüntelen, olvassa a szentírást. Néha

elkezd beszélni, gagyarász, de nem lehet érteni, mert olyan egyházi nyelven fújja. Eriggy, látogasd meg. Ott van a kisházba.

Natalja telt arcán könnycsepp gördült végig.

— Az imént bementem hozzá — kezdte Natalja könnyein át mosolyogva — azt mondja: „Ej, ej, te sátán lánya! Mért nem látogatsz meg sűrűbben? Meghalok nemsokára, virágszálam... Ha megjelenek az Úr színe előtt, pártfogó szót szólok érted, kedves onokámért... Vágyok mán nagyon a fődbe, Nataljuska... Hív éngem a föd. Megyek. Ideje!"

Grigorij bement a kisházba. Tömjénillat, penész és korhadás szaga, és a tisztátalan vénemberek sajátos bűze csapódott orrába. Grisaka apó még mindig ugyanabban a szürke katonamundérban üldögélt a dikón. Hajtókáján vörös sáv mosolygott. Széles buggyos nadrágját akkurátosan megfoltozták, gyapjúbotosát megstoppolták. Apó gondozása a felserdült Gripaskára szállt át, és ő ugyanolyan figyelmesen és ugyanolyan szeretettel ügyelt rá, mint annak idején — leánykorában — Natalja tette.

Grisaka apó a bibliát tartotta térdén. Megzöldült rézkeretes pápaszeme alól tekintett Grigorijra, és mosolyra nyitotta ki fehér fogú száját.

— Megjött a vitéz? Épségbe-egészségbe? Megőrizte az Úr a gonosz golyóbistul? Hála Istennek. Ülj le!

— Hogy szógál az egészség, nagyapó?

— Mi?

— Mondok: hogy szógál az egészség?

— Furcsa ember vagy, igazán furcsa! Hát hogy szógálhat az egészség az én koromba? Hisz én mán majcsak a századikat taposom. Igen, majcsak a századikat... Észre sem vettem, hogy tőtt el ez a sok idő. Mintha csak tegnap lett vóna, amikor még szőke üstökkel jártam, egészséges vótam, fiatal. Mintha mára öregen, aggon ébredtem vóna... Elviharzott az élet, hirtelen, akár a nyári zivatar, volt-nincs... Elszállt a testembül az erő. A koporsóm már egy év óta ott áll a csűrbe, de az Úr, úgy látszik, elfelejtkezett rólam. Néha így imádkozok hozzá én, szegény bűnös: „Fordítsd, Uram, kegyes szemed Grigorij szolgádra! Mer én csak terhére vagyok a világnak, a világ is nekem..."

— Élsz még te sokáig, nagyapó. Hisz még tele a szád foggal.

— Mi?

— Mondok: még sok a fogad.

— A fogam? Ej, de bolond vagy, fiam! — fortyant fel Grisaka

apó. — A fog, az úgyse tartja vissza a lelket, ha el akarja hagyni ezt a porhüvelyt... Hát te harcolgatsz, te gézengúz?

— Harcolgatok.

— A mi Mityuskánk is elment a fehérekhe: megládd, egyszer nekiszalad egy bolond golyónak, amilyen hebehurgya. Ríva fakadok, ha eszembe jut.

— Hát könnyen nekiszaladhat.

— Ezt mondom én is. De hát mi a csudának háborúztok? Magatok se tudjátok! Minden Isten parancsa szerint történik. Mér kellett a mi Mironunknak elszenvedni a halált? Azér, mert szembeszállott az Úristennel, a hatalom ellen lázította a népet. „Mert nincs hatalmasság, ha nem Istentül." Ha az Antikrisztusé is ez a hatalom, mégis az Istentül származik. Én mán akkor mondtam neki: „Miron! Ne piszkáld a kozákokat, ne lázítsd a hatalmasság ellen, ne bujtogasd bűnre őket!" Ű meg azt mondja nekem: „Nem, apám, én nem bírom tovább! Fel kell lázadni, el kell pusztítani ezt a rendszert, különben kódusbotra juttat bennünket. Eddig emberi életünk volt, most meg majd kódusbotra jutunk!" Nem is állta tovább. De hát aki kardot emel, kard által pusztul is el. Ez az igazság. Azt beszélik az emberek, Griska, hogy tábornoki rangot kaptál, divizijónak parancsolsz. Igaz?

— Igaz.

— Hadosztályt vezetsz?

— Azt vezetek.

— Hát a vállrojtod hun maradt?

— Megszüntettük a rojtviselést.

— Ej, hogy a nyavalya törne ki benneteket! Megszüntettétek! Hát akkor miféle tábornok vagy te, hallod? Ej, be nagy kár! Azelőtt olyanok vótak a tábornokok, hogy öröm vót rájok nézni is: kövérek, pohosak, roppant tekintélyesek! De te... pfü — köpedelem! Egy vacak, pecsétes köpeny van rajtad. Csupa piszok. Se függő vállrojt, se fehér zsinór a mejjeden. Biztosan csak tetűvel van tele még a ruhád varrása is.

Grigorij jót kacagott, de Grisaka apó keserűen pirongatta tovább:

— Ne röhögj, nyavalyás! Halálba vezeted az embereket, fellázítod őket a hatalom ellen. Szörnyű bűnt követsz el, oszt még vigyorogsz!... Mi... Nézze meg az ember! Úgyis kiirtanak benneteket, sőt egy füst alatt bennünket is. Az Isten majd megmutatja néktek, milyen utat kéne járnotok. Hát nem a mi

zavaros korunkról beszél a biblia? Hallgasd csak meg, mingyán felolvasom Jeremiás próféta jövendölését...

Az öreg sárga ujjával lapozgatta a biblia sárga lapjait; lassan, szótagolva kezdte olvasni:

— „Hirdessétek a nemzetek között és hallassátok, emeljétek fel a zászlót: hallassátok és el ne titkoljátok; ezt mondjátok: bevétetett Babilon, megszégyenült Bél, letöretett Merodák, megszégyenültek az ő faragott képei, letöretettek az ő bálványai. Mert északról nép jön fel ellene, pusztává teszi ez az ő földét, és nem lesz, aki lakozzék benne; embertől fogva a baromig elfutnak, elmennek..." Érted, Griska? Északról jönnek, és elverik a port rajtatok, babiloniaiakon. Hallgasd csak tovább: „Azokban a napokban, és abban az időben, azt mondja az Úr, eljönnek az Izrael fiai, ők, és a Júda fiai együtt, sírva jönnek és mennek, és kérik az Urat, az ő Istenöket. Elveszett juhnyáj volt az én népem, pásztorai félrevezették őket, a hegyekben bujdostatták őket, hegyről halomra jártak."

— Mit akar evvel mondani? Hogy értsem ezt? — kérdezte Grigorij, mert nagyon nehezen értette az óegyházi szláv nyelvet.

— Azt akarja mondani, nyavalyás, hogy a hegyek közt kell bujdosnotok, ti lázítók. Mert nem pásztorai vagytok a kozáknak, hanem magatok is rosszabbak az oktalan birgénél... Hallgasd tovább: „Elfelejtkeztek az ő tanyájukról, aki csak reájok talált, emésztette őket." Ez is pontosan tanál! Vagy tán nem emészt benneteket a tetű?

— Hát a tetű elől nincs menekvés — ismerte be Grigorij.

— Azér tanál olyan pontosan. Na tovább: „És az ő elnyomóik ezt mondták: »Nem vétkeztünk, mert vétettek az Úr ellen...« Fussatok ki Babilonból és jöjjetek ki Káldea földéből, és olyanok legyetek, mint a kecskebakok a nyáj előtt. Mert ímé, én nagy nemzetek gyülekezetét támasztom és hozom fel Babilonra, északnak földéről, és sorakoznak ellene, legott bevétetik. Nyilai olyanok, mint a legyőzhetetlen vitézé, aki nem tér vissza sikertelenül. És Káldea prédává lesz, akik prédára vetik őt, mind betelnek vele, azt mondja az Úr: »Csak örüljetek, csak trombitáljatok, örökségem elpusztítói«..."

— Grigorij apó! Mondjad nekem oroszul, mert így nem értem — szakította félbe Grigorij.

De az öreg mósztatott ajkaival, rávetette révedező tekintetét és folytatta:

— Mingyán befejezem, hallgasd csak: „... Csak ugrándozzatok, mint a nyomtató tinó, és nyerítsetek, mint a ménlovak. Megszégyenül a ti anyátok, a ti szülőtök igen csúffá lesz: ímé, a nemzetek seprejévé, pusztává, szárazfölddé, sivataggá lesz. Az Úr haragja miatt nem lakoznak rajta, hanem egészen pusztasággá lesz, aki csak átmegy Babilonon, álmélkodik és sziszeget egész veresége felett."

— Hogy kell ezt érteni? — kérdezte megint Grigorij, és enyhe bosszúságot érzett.

Grisaka apó nem felelt, becsukta a bibliát, és lefeküdt a dikóra.

„Lám csak, milyen is az emberek természete — gondolta Grigorij, mikor kilépett a kisszobából. — Fiatal korukban tombolnak, isznak, mint a kefekötő, belekeverednek minden más bűnbe, de ha megvénül, még aki a legrakoncátlanabb volt fiatal korában, még az is kezd az Isten háta megé bújni. Itt van például Grisaka apó. Olyan a foga, akár a farkasé. Azt mondják, hogy fiatal korában, amikor hazajött katonáéktól, a faluba minden aszszonyt megríkatott, övé volt valamennyi: a csélcsap is, a szende is. És most?... Na, ha én megöregszek, én nem fogom olvasni ezt a maszlagot! Nem vagyok barátja a bibliának."

Grigorij napától hazatérte alatt a Grisaka apóval lefolyt beszélgetésen, a biblia titokzatos, érthetetlen „igéin" törte a fejét. Natalja szintén némán haladt. Mostani megérkezése alkalmával rendkívül szigorúan fogadta urát, úgy látszik, az ő fülébe is eljutott a híre, hogy dorbézolt és züllött Grigorij a karginszkajai falvak asszonyaival, leányaival. Megérkezése napjának estéjén a nagyházban vetette meg ágyát Grigorijnak, ő maga pedig a ládára dőlt le, és a subával takarózott. De egyetlen zokszót sem ejtett, nem faggatózott semmiről. Egész éjjel hallgatott Grigorij is, úgy vélte, jobb, ha egyelőre nem kérdezősködik a kölcsönös viszonyukban bekövetkezett példátlan elhidegülés okai felől...

Szótlanul haladtak a néptelen utcán, egymásnak idegenebbül, mint eddig bármikor. Dél felől melegen cirógató szél fújt, nyugaton tavasziasan fehér, sűrű felhők gyülekeztek. Cukorkék csúcsuk gomolyogva változtatta körvonalát, és úszva tornyosult egy megzöldült balparti hegy orma fölé. Eldördült az első égzengés. A fák bomló rügye és a felengedett fekete föld faluszerte áldó, éltető, édeskés illatot lehelt. A kiöntött kék Donon fehér

tarajú hullámok hömpölyögtek, a szél üdítő nedvességet, a korhadó nyirkos fa és avar fanyar szagát hozta az alsó folyás felől. A domb lejtőjén az ugarolt föld fekete bársonyfoltként húzódó hosszúkás ékje füstölögve párállott, rezgő délibáb született rajta, és elúszott a Don menti hegyek púpjai fölé; közvetlenül a dűlő fölött teli torokból, mámorosan dalolt a pacsirta, és az ürgék vékony füttyei futottak át az úton. És e felett az életerő túláradó bőségét és gigászi termékenységet árasztó világ felett magasan, büszkén sütött a nap.

A falu közepén, az árok hídjánál — amely alatt víg, gyerekes csacsogással szalad a Donba a hegyekről leolvadt hólé — Natalja hirtelen megállt. Lehajolt, mintha bocskora szíját kellene megkötni, de tulajdonképpen arcát akarta eltakarni Grigorij elől.

— Mi az, mér hallgatsz? — kérdezte.

— Mirül beszéljek veled?

— Van mirül... Elmondhatnád, hogy iszákoskodtál Karginszkaja határába, meg hogy azokkal a büdös ringyókkal hogy szűrted össze a levet...

— Hát mán tudod? — Grigorij elővette a kostököt és cigarettát sodort. Szűzdohánnyal kevert somkórólevél édes illata érzett. Grigorij jót szippantott, és újra megkérdezte: — Szóval tudod? Kitül?

— Tudom, ha mondom. Az egész falu tudja, vót kitül meghallani.

— Hát ha tudod, akkor minek mondjam én el?

Grigorij nagy léptekkel indult tovább. Az áttetsző tavaszi csendben keményen döngtek végig a fahídon ritka léptei, s az utánasietó Natalja apró tipegésének visszhangja tisztán hallatszott.

Natalja a hídtól szótlanul haladt tovább, le-letörölte sűrűn szemébe toluló könnyeit, és zokogását lenyelve, dadogva kérdezte:

— Megint kezded a régit?

— Hagyj békét, Natalja!

— Átkozott kankutya! Te telhetetlen koslató! Minek kínozol megint?

— Ne hallgass meg minden szóbeszédet.

— Hiszen beismerted magad is!

— Úgy látszik, többet pletykáltak, mint amennyi csakugyan megtörtént. Igen, hát egy kicsit hibás vagyok... De ez az élet az

oka mindennek, Nataska... Ha az ember folyton a halál mezsgyéjén jár, hát néha ki-kirúg a hámbul...

— Nagy fiad, jányod van! Hogy nem sül ki a szemed?! Nincs benned egy szemernyi lelkiismeret?!

— Hahaa! Lelkiismeret! — Grigorij elmosolyodott, és kimutatta tajtékfehér fogát. Nevetésre fakadt. — Még rágondolni is elfelejtettem. Hogy lehetne az emberbe lelkiismeret, mikor tótágast áll az egész élet... Egyik ember öli a másikat... Senki se tudja, mire való ez az egész kalamajka... Hogy is magyarázzam neked? Hisz úgysem érted meg! Benned most csak az aszszonyi bosszú fortyog, mert azt nem éred fel ésszel, mi marja a lelkem, mi szíja a vérem. Hát azér kaptam rá a pájinkára. Valamék nap hirtelen megrohant a nehéznyavalya. A szívem verése néhány pillanatra teljesen megállt, hideg szaladgált végig a testemen... — Grigorij arca elsötétült, üggyel-bajjal facsarta magából a szót: — Nagyon nehéz nékem az élet, éppen emiatt, és kapkodok minden után, csak beletemethessem a bánatom, mindegy, hogy mi az: pájinka vagy nőcseléd... Na, várj! Hadd mondom el: valami folyton emészt, szíja a vérem, a velőm... Nem jó kerékvágásba döcög ez az élet, és lehet, hogy én is hibás vagyok benne... Rögtön ki kéne békülni a veresekkel, inkább a kadétok ellen kék menni. De hát lehet? Ki fog visszavezetni bennünket a szovjethatalomhoz? Hogy törüljük a rovásrúl a kőccsönös sérelmeket. A kozákok fele a Donyecen túlra menekült, aki itt maradt, az megveszett, akár a kutya, marja maga alatt a fődet... Nekem minden összekutyulódott a fejembe, Natasa... Nagyapád, Grisaka apó a bibliábul olvasott az imint, oszt azt mondta, hogy helytelenül cselekedtünk, nem kellett vóna fellázadni. Szidta apádat, haló porába is.

— Apó meghibbant! Most, úgy látom, rád került a sor.

— Lám csak, eddig terjed a te bölcsességed, egyebet nem érsz fel ésszel...

— Csak ne duruzsold nékem tele a fejem ilyen sok szamársággal! Kidisznókodtad, bűnbe keverted magad, most meg minden bajért a háborúra tolod a felelősséget. Ilyenek vagytok tik mind! Keveset szenvedtem még miattad, te sátán? Szinte sajnálom, hogy akkor nem szúrtam agyon magam...

— Veled tovább nincs is beszélnivalóm. Ha fáj, ha nehéz, jajgass meg ríjál, az asszony könnye mindig enyhít a bánaton. De én most nem tudlak megvigasztalni. Úgy összekentem magam

embervérrel, hogy már senki iránt sem maradt szánalom bennem. Még a gyermekeket se sajnálom, magammal pedig cseppet se törődök. A háború énbelőlem mindent kiszipolyozott. Még magam is iszonyodok magamtul. Nézz a lelkembe, nincs ott egyéb, csak feketeség, mint a kiapadt kútba...

Már majdnem hazaértek, amikor az eget hirtelen belepő szürke fellegekből megeredt a nagy szemű, ferde szálú eső. Leverte az úton a napszagú, könnyű port, dörömbölni kezdett a tetőkön, és vibráló hűvösséget, üdeséget lehelt. Grigorij kigombolta köpenyét, és fél szárnyával betakarta és átölelte a zokogó Natalját.

Így léptek be az udvarra a heves tavaszi záporban, szorosan egymás mellé simulva, egy köpeny védelme alatt.

Estefelé Grigorij rendbehozta a porhanyítót, megvizsgálta a vetőgép csöveit... Szemjon Csugun tizenöt esztendős fia, aki kitanulta a kovácsmesterséget, és a felkelés napja óta egyedül kovácskodott Tatarszkban, üggyel-bajjal rászerelte a csoroszlyát Melehovék ócska ekéjére. Minden el volt készítve a tavaszi munkához. Az ökrök meghízva kerültek ki a téli hodályból, bőven elég volt nekik a széna, amit még Pantyelej Prokofjevics tartalékolt számukra.

Grigorij másnap akart indulni a határba. Iljinyicsna és Dunyaska — bár öreg este lett — elhatározta, hogy begyújt a kemencébe, és eledelt készít hajnalra a szántóvetőknek. Grigorij úgy tervezte: öt napot dolgozik, elvet magának meg napának, felszánt két gyeszjatyinát dinnye meg napraforgó alá, azután majd hazahívja a századtól apját, hogy befejezze a vetést.

A ház kéményéből orgonaszínű füst kígyózott felfelé, az udvaron ide-oda futkosott az eladó lánnyá serdült Dunyaska, amint gerjesztőnek való gallyat szedegetett. Grigorij elgyönyörködött húga kigömbölyödött termetében, melle meredeken lejtős halmaiban, és szomorkás bosszúsággal gondolta magában: „Ej, micsoda nagyjánnyá cseperedett! Repül az élet, mint a szilaj csődör. Nemrég még kis, taknyos jány volt ez a Dunyaska; szaladgált elébb-hátrább, a varkocsa úgy fityegett a hátán, mint az egér farka, most meg akár holnap férjhez mehet. Az én fejem mán megütötte a dér, minden jó elmúlik tőlem... Igaza volt Grisaka apónak: »Elviharzott az élet, mint a nyári zivatar.« Amúgy is kurtára mérték az ember földi útját, de mostanában még ezt a rövidre szabott életet is el kell herdálnia... Egye meg a fene

ezt a szórakozást! Ha már úgyis agyonütnek, akkor csak minél hamarább!"

Odament hozzá Darja. Csodálatosan gyorsan kiheverte Petro elvesztését. Eleinte búsult, belesárgult a bánatba, sőt mintha megöregedett volna. De mihelyt megcsapta a tavasz szele, mihelyt kisütött a nap, a tavalyi hóval Darja búbánata is elolvadt. Tojásdad arcán kivirult a halvány pirosság, ismét felcsillant mármár megfakult szeme, járásában újból érezni lehetett a régi ringó könnyedséget... Újjáelevenedtek régi szokásai: szemöldöke vékony ívét megint fekete festék vonta be, orcáján újra kenőcs ragyogott. Visszanyerte jókedvét, megint szeretett tréfálkozni, trágár szóval zavarba hozni Natalját; ajkán mind sűrűbben jelent meg a rejtelmes, várakozás fátyolozta mosoly... A diadalmas élet felülkerekedett.

Odament Grigorijhoz, és elkezdett mosolyogni. Szép arcáról az uborkaszagú pomádék mámorító illata áradt.

— Segíthetek valamit, Grisenyka?

— Nincs mit segíteni?

— Jajj, Grigorij Pantyelejevics! De szigorú lett maga velem, szegény özveggyel szembe! Rám se mosolyog, rám se hederít!

— Ereggy főzni, te vigyori!

— Ugyan mi a fenének!

— Inkább Nataljának segíts. Misatka, lám, olyan piszkosan szaladgál, mint egy kéményseprő.

— Még csak ez hiányzott! Tik hozzátok a világra, oszt mégis én fürösztgessem őket?! Hogy is ne mán! A te Nataljád olyan szapora, akár a nyúl: tucatot is fiadzik eccere. Hisz akkor lekopik a karom az örökös szapulásba.

— Elég, elég. Menj dolgodra!

— Grigorij Pantyelejevics! Most maga a faluba az egyetlen kozák, az egyetlen ehhe a sok nőcselédhe. Ne kergessen el, legalább messziről engedje nézni azt a csábító fekete bajuszát.

Grigorij jóízűt nevetett, s verejtékes homlokáról hátravetette haját:

— Hát hamis menyecske vagy, hallod! Milyen élete lehetett szegény Petrónak veled?... Úgy látom, hogy nem szakad meg a szíved utána!

— Afelől nyugodt lehet! — hagyta rá Darja büszkén, és Grigorijra pillantott kacéran összehunyorított szemével, aztán tette-

tett rémülettel tekintett a ház felé. — Jajj, úgy láttam, mintha kijött vóna Natalja... Mert szörnyű féltékeny ám, tyű, de féltékeny! Máma, mikor ebéd közbe rád néztem — de csak egyetlen-eccer! — akkor is egészen kikelt a képéből. Nekem mán tennap azt pusmogták a fülembe a fiatalasszonyok, hogy: „Hát igazság ez? A faluba nincsen egy kozák sem, a ti Griskátok meg, amióta csak hazajött szabadságra, egy tapodtat sem tágít a felesége mellől. Hát velünk mi lesz? Baj is az, hogy tele van sebbel, baj is az, hogy a régihez képest csak a fele maradt meg! Szíves-örömest beérnénk mink a megmaradt felével is. Azt izenjük neki, hogy ne nagyon mászkáljon éjjel a faluban, mert elcsípjük, osztán szorulni fog a kapcája." Én meg azt mondtam nekik: „Nem, asszonyok, a mi Griskánk csak idegen falvakba szokott sántítani arra a lábára, amék nem éri a fődet, de itthun csak a Natalja szoknyájába rágódzik örökké, el sem ereszti. Egy idő óta roppant megszentült..."

— Ej, te büdös szuka! — mondta Grigorij nevetve, minden harag nélkül. — Olyan hosszú a nyelved, mint a seprűnyél!

— Olyan vagyok, amilyen. A te Natasenykád bezzeg nem kendőzi magát, úgy is gyönyörű! Hanem tennap csúnyán elrúgott magától! Úgy is kell neked, te koslató kani, nem pákászhatsz a tilosba büntetlenül!

— Tudod, mit... Haladj dógodra, Daska. Ne üsd bele az órod a más dógaiba.

— Én nem ütöm. Csak azt akarom mondani, hogy bolond asszony az a te Nataljád. Hazajött az ura, ő meg durcáskodik, ugrál, mint krajcáros malac a garasos kötélen, a ládán vet magának ágyat, ahelyett, hogy... Én biz nem szabadkoznék annyira a férfitül! Hej, ha úgy esne sorja!... Megtanítanám én kesztyűbe dudálni még az olyan nagylegényt is, mint te vagy.

Darja megcsikorgatta fogát, hahotára fakadt, és elindult a házba; vissza-visszanézett a zavartan nevető Grigorijra. Arany fülbevalója szikrázva csillogott.

„De jól jártál, Petro bátyám, hogy meghaltál... — gondolta Grigorij nekividultan. — Ez nem Darja, hanem minden hájjal megkent boszorkány! Előbb-utóbb úgyis sírba vitt vóna téged!"

Bahmutkin falvában kialudt az utolsó lámpa is. A pocsolyákat vékony jéghártyával vonta be a könnyű fagy. Valahol a kertek alatt, a csordalegelőn túl, megkésett darucsapat szállt le meghálni a tavalyi tarlón. Fojtott, fáradt krúgatásukat a falu felé vitte az északkeletről szaladó szellő. És ez a krúgatás lágyan aláfestette, kidomborította az áprilisi éjszaka nyugtató csendjét. A kertekben sűrűvé tömörültek az árnyak. Valahol egy tehén bőgött. Aztán megnémult minden. Félóráig süketen pihent a csend, csak néha zavarta meg az éjjel repülő szalonkák bánatos kiáltozása meg a számtalan rucaszárny sziszegő suhogása: a kacsarajok sietve repültek, hogy mielőbb eljussanak a kiöntött Don korlátlan árterére... Később a legszélső utcában emberi hangok csendültek fel, bíborvörösen izzott a cigaretták tüze; paripa horkantása, meg a fagyott sár ropogása hallatszott, ha belesüppedt egy-egy lópata. Abba a faluba, ahol a 6. különdandár két felkelő kozák százada állomásozott, már visszatért a járőr. A kozákok a legszélső ház udvarán ütöttek tanyát; beszélgettek, az udvar közepén felejtett szánhoz kötötték lovukat, és takarmányt tettek elébük. Egy rekedt, gyenge basszus táncdalra gyújtott, gondos szövegkiejtéssel, fáradtan, lassan kanyargatta:

Nagy lassacskán mendegéltem,
Halkan, halkan lépegettem,
Tavalyi szép szerelmemről
A babámmal tréfálkoztam...

Hetyke kísérő tenor hang röppent hirtelen, mint a madár, a dörgő basszus fölé, s túlzott hévvel, vígan kezdte:

Ő a tréfát nem értette,
Pofon vágott menten érte.
Akkor az én kozák-szívem
Haragra gyúlt egyszeriben...

A dal folyamába beleömlött még néhány basszus patak, mindjobban élénkült, gyorsult az ütem. A tenor kíséróhang a dallam végét nyalkán magasra kunkorítva, magával ragadó, sodró vidámsággal harsogott:

Nosza, nekiveselkedtem,
Nyaka közé cserdítettem.
Legörbül a kislány szája,
Pipacspiros az orcája,
Pipacspiros, hej, de az orcája,
Sírva-ríva mondja, panaszolja:
„Ugyan milyen babám lehetsz,
Ha egyszerre hetet szeretsz?
Nyolcadik egy özvegyasszony,
Kilencedik meg a feleséged,
S a tizedik én, te bitang!...

A szélmalom megett őrködő kozákok jól hallották a vaksötét éjben a sivár szántásokra leszállt darvak krúgatását, a kozák éneket és a rucaszárnyak víg suhogását. Unalmas volt egész éjjel a fagy bilincsében dermedező földön hasalni. Se dohányozni, se beszélgetni, se melegedni nem lehetett, sem járkálással, sem ökölvívással. Csak feküdjék, feküdjék az ember a tavalyi napraforgókórók között, bámuljon a sötéten tátongó határba, és földre szorított füllel hallgatózzék. Mert látni tíz lépésnyire se lát az ember semmit, zörejben, neszben pedig annyira gazdag az áprilisi éjszaka, hogy akármelyik zizzenés riadalmat kelthet: „Vajon nem a vörös járőr közeledik, kúszik-e ott?" Mintha messziről letört gaz ropogása és fojtott pihegés hallatszanék... Viprjazskin fiatal kozák letörli kesztyűjével a feszülten néző szeméből kibuggyant könnyet, s meglöki szomszédját könyökével. A cimbora kalácscsá görbülve alszik, bőrtáskáját teszi párnának feje alá. Japán tölténytáskája nyomja bordáját, de ő lusta kényelmesebben elhelyezkedni, és nem akarja köpenye szorosan egymásra hajtott szárnyai alá engedni az éjszaka hideg hullámait. A haraszt zörgése és a szuszogás egyre erősödik, és hirtelen közvetlenül Viprjazskin fülénél hallik. Könyökre emelkedik, bambán bámul az összefonódott burjánon át, és nagy nehezen kihámozza a sötétből egy jól megtermett sün körvonalait. A sün fürgén nyomul előre a pocoknyomon, lecsüngeti apró disznóorrát, és szuszogva súrolja tüskés hátával a dudva száraz szárát. Hirtelen megérzi, hogy néhány lépésnyire valami ellenség leselkedik, felkapja fejét, és megpillantja az őt bámuló embert. A kozák megkönnyebbülten sóhajt fel:

— A nyavalya törne ki, de megijesztettél!

A tüskésdisznó pedig gyorsan még feljebb rántja a fejét, behúzza kis lábait, és egy pillanatig úgy fekszik, mint sörtés gombolyag, azután lassan kinyújtózik, lábával megérinti a hideg földet, és guruló szürke göröngyként iramlik el. Neki-nekiütődik a napraforgókóróknak, letapossa az elrothadt folyóka száraz porát. És megint fülel a csend, megint olyan az éj, mint a mese...

A faluban elhangzott a második kakasszó. Derengett az égbolt. A felhők ritka fátylán át előbukkantak az első csillagok. Aztán a szél szétfújta a fellegeket, és az ég számtalan aranyszemmel pislogott a földre.

E pillanatban Viprjazskin fülét paripa keményen dobbanó lépése, gezemice ropogása, valami fémholmi csörrenése és — kissé később — nyereg nyikorgása ütötte meg. Meghallotta a zajt a többi kozák is. Ujjuk a puska ravaszára fonódott.

— Cél! — suttogta a szakaszparancsnok helyettese.

A csillagos ég hátterén úgy kirajzolódott a lovas sziluettje, mintha kinyírták volna belőle. Valaki lépésben haladt a falu irányába.

— Állj!... Ki vagy?... Jelszót!

A kozákok lövésre készen ugráltak fel. A lovas megállt, feltartotta kezét.

— Ne lőjetek, elvtársak!

— Jelszót kérek!

— Elvtársak!

— Jelszót! Szakasz!

— Várjatok!... Egyedül vagyok... Megadom magam!

— Megálljatok, testvérek! Ne lőjetek!... Élve fogjuk el!

A szakaszparancsnok helyettese odafutott a lovashoz, Viprjazskin pedig kantárszáránál fogva megragadta a paripát. A lóhátas átemelte a lábát a nyergen és leszállt.

— Ki vagy? Vörös? Ahá, az lesz ez, fiúk, hisz még a csillag is rajta a kucsmán. Kéz-re ke-rül-tél, mi?!

A lovas kirúgta a lábából a zsibbadtságot, és most már nyugodtabban mondta:

— Vezessetek a parancsnokotokhoz. Nagyon fontos közölnivalóm van számára. Én a szerdobszki ezred parancsnoka vagyok, és azért jöttem ide, hogy tárgyaljak vele.

— Pa-rancs-no-ok?... Agyonlőni, fiúk! Végezzük ki ezt a gazembert, engedd, Luka, majd én ellátom a baját...

— Elvtársak! Megölni bármikor megölhettek, de előbb hadd

közöljem parancsnokotokkal azt, amiért idejöttem. Ismétlem: rendkívül fontos az ügy. Tessék, vegyétek el a fegyveremet, ha attól féltek, hogy szökni próbálok ...

A vörös parancsnok kezdte lecsatolni a kardja szíját.

— Vedd már le! Vedd le! — sürgette az egyik kozák.

A leakasztott forgópisztoly és szablya a szakaszparancsnok helyettese kezébe került.

— Motozzátok meg a szerdobszki parancsnokot! — parancsolta, és a vörös parancsnok lovára ült.

A foglyot megmotozták. A szakaszparancsnokhelyettes és Viprjazskin kozák kísérte be a faluba. A vörös gyalog lépkedett. Mellette Viprjazskin haladt; „súlyban" vitte az osztrák karabélyt. Mögöttük pedig a boldog szakaszparancsnokhelyettes lovagolt.

Tíz percig szótlan haladtak. A fogoly gyakran meg-megállt, hogy rágyújtson, köpenye szárnyával óvta a gyufa lángját, melyet kis híján elfújt a szél. A finom cigaretta illata kihozta Viprjazskint a béketűrésből.

— Adj nekem is — kérte.

— Tessék!

Viprjazskin elvette a cigarettával teletömött tábori bőrtárcát, kivett belőle egyet, a cigarettatárcát pedig zsebre vágta. A vörös parancsnok nem szólt rá egy szót sem, de kis idő múlva, mikor beértek a faluba, megkérdezte:

— Hová kísértek?

— Ott majd megtudod.

— De mégis?!

— A századparancsnokhoz.

— Bogatirjov dandárparancsnokhoz vezessetek.

— Olyan itt nincs is!

— Hogyhogy nincs?! Tudom, hogy tegnap Bahmutkinba érkezett, és most itt tartózkodik.

— Mink erről semmit sem tudunk.

— Hát ez furcsa, elvtársak! Én tudom, ti meg nem tudjátok ... Hisz ez nem haditok, kivált ha az ellenség már tudomást szerzett róla.

— Ereggy, ereggy!

— Megyek. Szóval vezessetek Bogatirjovhoz.

— Fogd be a szád! A szolgálati szabályzat tiltja, hogy szóba álljak veled.

— Hát azt nem tiltja a szolgálati szabályzat, hogy a tárcámat zsebre vágd?

— Az semmi!... Haladj, haladj, a nyelvedre meg lakatot tégy, különben a köpenyedből is kifordítlak. Nézze meg az ember, milyen kényes lett a szentem!

A századparancsnokot nagy nehezen tudták felrázni álmából. Sokáig dörzsölgette öklével a szemét, ásítozott, ráncolta homlokát, és sehogy se tudta megérteni, amit az örömtől ragyogó szakaszparancsnokhelyettes mondott:

— Kicsoda vagy? A szerdobszki ezred parancsnoka? Nem hazudsz? Elő az igazolványt!

Néhány perc múlva Bogatirjov dandárparancsnok szállására indult a vörös parancsnokkal. Bogatirjov úgy felugrott, mintha darázs csípte volna meg. mihelyt meghallotta, hogy elfogták és idekísérték a szerdobszki ezred parancsnokát. Begombolta nadrágját, izmos vállára dobta a nadrágtartót, meggyújtotta az ötös lámpát, és az ajtónál vigyázzba álló vörös parancsnokhoz fordult:

— Ön a szerdobszki ezred parancsnoka?

— Igen, én vagyok Voronovszkij, a szerdobszki ezred parancsnoka.

— Üljön le.

— Köszönöm.

— Hogyan... azaz milyen körülmények között fogták el önt?

— Magam jöttem önhöz. Négyszemközt kell beszélnem önnel. Küldje ki a többieket.

Bogatirjov intett a kezével, és a vörös parancsnokkal jött századparancsnok meg az ajtónál tátott szájjal álló házigazda — rőt szakállú, óhitű kozák — kiment. Bogatirjov kopaszra nyírt, fekete fejét dörzsölgette — olyan kerek volt, akár a görögdinnye — és egy szál piszkos alsóingben ült az asztal mellé. Zsírdaganatos arca, melyen vörös sávokat hagyott a kényelmetlen alvás, visszafojtott kíváncsiságot fejezett ki.

Voronovszkij középtermetű, zömök ember. Ügyesen összerántott, tiszti vállszíjjal szorosra húzott köpenyt viselt. Nyírott, fekete bajusza alatt mosoly suhant el:

— Remélem, tiszthez van szerencsém. Engedje meg, hogy előbb magamról szóljak néhány szót, és csak aztán térjek át arra a küldetésre, amellyel önhöz jöttem... Nemes származású ember vagyok, a múltban törzskapitányi rangban szolgáltam a cári hadseregben. A Németország elleni háború alatt a száztizenhetedik

ljubomirszki lövész ezredben teljesítettem szolgálatot. Ezerkilencszáztizennyolcban a szovjet kormány rendelete alapján — mint aktív tisztet — mozgósítottak engem is. Pillanatnyilag — amint már tudja — a Vörös Hadsereg szerdobszki ezredét vezényelem. Amióta csak a Vörös Hadsereg soraiban harcolok, mindig lestem az alkalmat: mikor pártolhatnék át az önök... vagyis hát a bolsevikok ellen küzdők oldalára.

— Kissé sokáig leste azt az alkalmat, törzskapitány úr.

— Igen, de szerettem volna jóvátenni Oroszország ellen elkövetett vétkemet, és nemcsak egyedül kívántam átjönni (ezt már rég megtehettem volna), hanem magammal akartam hozni a Vörös Hadseregben szolgáló csapatomat is, persze csak azokat az egészségesebb elemeket, amelyeket a kommunisták rútul rászedtek, és beleugrasztottak ebbe a testvérgyilkos háborúba.

Voronovszkij volt törzskapitány Bogatirjovra pillantott egymáshoz túl közel ülő szürke szemével, és mikor észrevette a dandárparancsnok kétkedő mosolyát, elpirult, mint a szűzlány, és hadarva folytatta:

— Természetesnek találom, Bogatirjov úr, hogy némileg bizalmatlanul fogad engem is, állításaimat is... Ha a maga helyében lennék, nyilván én is ugyanilyen érzésekkel viseltetnék egy vörössel szemben. Engedje meg, hogy mindezt tényekkel bizonyítsam be... Megcáfolhatatlan tényekkel...

Visszahajtotta köpenye szárnyát, keki nadrágja zsebéből tollkést vett elő, lehajlott, hogy csak úgy ropogott a vállszíja, és óvatosan kezdte felfejteni köpenyének jó erősen bevarrt szélét. A felbontott köpenyszegélyből egy pillanat múlva néhány megsárgult iratot és piciny fényképet húzott elő.

Bogatirjov figyelmesen elolvasta az okmányokat. Az egyikben igazoltatott, hogy „ezen igazolvány tulajdonosa — Voronovszkij, a 117. ljubomirszki lövész ezred hadnagya — felgyógyulását követően kétheti szabadságra utazik lakóhelyére, a szmolenszki kormányzóságba". Az igazolványon rajta volt a pecsét és a 14. szibériai lövész hadosztály 8. sz. tábori kórháza főorvosának aláírása. Az ugyancsak Voronovszkij-névre szóló többi okmány is megcáfolhatatlanul tanúsította, hogy Voronovszkij valóban tiszt volt, a kis fényképről pedig a fiatal Voronovszkij zászlós közelülő, vidám szeme tekintett Bogatirjovra. A tűzött zsebes, nyalka keki zubbonyon tiszti György-kereszt csillogott; a vállpántok szű-

zies fehérsége élesen kiemelte a zászlós arcának olajbarnaságát, bajuszának vékony sötét sávját.

— Nos, szóval? — kérdezte Bogatirjov.

— Azért jöttem, hogy közöljem önnel: helyettesem, Volkov volt hadnagy és én meggyőztük a vöröskatonákat, és a szerdobszki ezred — természetesen a kommunisták kivételével — hajlandó bármely pillanatban teljes létszámmal átpártolni az önök oldalára. Ezek a vöröskatonák szinte kivétel nélkül a szaratovi és szamarai kormányzóságba valósi parasztok. Készek küzdeni a bolsevikok ellen. Rögtön meg kell állapodnunk az ezred behódolásának feltételeiben. Az ezred most Uszty-Hopjorszkajában tartózkodik, körülbelül ezerkétszáz puskás katonát számlál. A kommunista pártsejtben harmincnyolc ember van, ehhez járul még a harminc helybeli kommunistából álló szakasz. Magunkkal hozzuk a rendelkezésünkre bocsátott üteget is, bár a kezelő legénységet minden bizonnyal el kell pusztítanunk, mivel túlnyomó többségük bolsevik. Vöröskatonáim körében forrongás keletkezett azok miatt a súlyos terhek miatt, amelyeket a kötelező gabonabeszolgáltatás következtében apáik viselnek. Mi kihasználtuk ezt a körülményt, és rábírtuk őket, hogy pártoljanak át a kozákokhoz... vagyis hát önökhöz. Katonáim azonban attól tartanak, hogy az ezred behódolása során erőszakoskodnak majd velük... Ebben a kérdésben — noha csupán részletkérdés — mégis meg kell egyeznünk egymással.

— Miféle erőszakról lehet szó?

— Hát kivégzésről, fosztogatásról...

— Nem, ezt szigorúan megtiltjuk!

— És még egyet: a katonák ragaszkodnak ahhoz, hogy a szerdobszki ezred megmaradjon mostani összetételében, és önökkel vállvetve, de önálló harci egységként küzdjön a bolsevikok ellen.

— Ezt nem ígérhetem meg, mert...

— Tudom, tudom! Lépjen érintkezésbe feletteseivel, és értesítsen a döntésről bennünket.

— Igen, jelentést kell küldenem Vesenszkajába.

— Bocsásson meg: nagyon kevés az időm, mert ha csak egy órát is kések, az ezredbiztos könnyen észreveheti távollétemet. Remélem, sikerül megegyezni a megadás feltételeiben. Siessen közölni velem a főparancsnokság határozatát. Az ezredet ugyanis átdobhatják a Donyec mellé, vagy esetleg újabb kiegészítést küldenek, és akkor füstbe megy a tervünk...

— Igen-igen, rögtön elszalasztok Vesenszkajába egy lovas gyorsfutárt.

— Még valamit: utasítsa kozákjait, hogy adják vissza fegyvereimet. Sőt, nemcsak lefegyvereztek — Voronovszkij abbahagyta a sima, gördülékeny beszédet, és félig-meddig zavartan elmosolyodott — hanem elvették ... a cigarettatárcámat is. Ez persze csekélység, de ez a tárca, mint családi holmi, igen kedves nekem ...

— Mindent vissza fognak adni azonnal. Hogy értesítsem önt, ha megkapom a választ Vesenszkajából?

— Ide, Bahmutkinba jön majd két nap múlva egy asszony Uszty-Hopjorszkajából. A jelszó legyen ... mondjuk „egyesülés". Azzal a nővel közöljön mindent. De szigorúan csak szóbelileg!

A makszajevszki század egyik kozákja félóra múlva sebesvágtában nyargalt nyugatnak. Vesenszkaja felé ...

Másnap Kugyinov személyes küldönce érkezett Bahmutkinba, megkereste a dandárparancsnok szállását, s anélkül, hogy megkötötte volna lovát, besietett a házba, és átadott Grigorij Bogatirjovnak egy borítékot, amelyen ez a felírás volt olvasható: „Sürgős! Szigorúan bizalmas!" Bogatirjov a legégetőbb türelmetlenséggel törte fel a spanyolviaszt. A Felső-doni Kerületi Szovjet levélpapírjára maga Kugyinov írta lendületes ákombákomával:

Jó egészséget, Bogatirjov! Nagyon örvendetes újságot izentél. Felhatalmazunk, hogy tárgyalj a szerdobszkiakkal, és mindenáron beszéld rá őket az átpártolásra. Azt javaslom: tégy engedményeket nekik, ígérd meg, hogy teljes egészében átvesszük az ezredet, sőt még le sem fogjuk fegyverezni őket. Okvetlen ki kell kötni a kommunisták és az ezredbiztos, főként pedig a mi vesenszkajai, jelanszkajai és uszty-hopjorszkajai kommunistáink letartóztatását és kiszolgáltatását. Feltétlenül hozzák magukkal az üteget, a trént, anyagi eszközeiket. Mindenképpen sürgesd az ügyet! Oda, ahová majd megérkezik az ezred, minél több kozák haderőt vonj össze. Alattomban kerítsd be őket, és rögtön kezdd meg lefegyverzésüket. Ha morogni kezdenek, koncold fel mind egy szálig. Óvatosan, de határozottan cselekedj. Mihelyt lefegyverzed, rögtön küldd az egész ezredet egy csapatban Vesenszkajába. A jobbparton kísértesd őket. Ott sokkal kényelmesebb, mert a front is messzebb esik, a sztyepp is lapos: nem tudnak kereket

oldani, ha észbekapnak, és menekülésre szánják magukat. A Don mentén küldd őket, ahol egymást érik a falvak, fedezetnek pedig két lovas századunk menjen a nyomukban. Veskiben kettesével-hármasával elosztjuk őket a mi századainkba. Majd meglátjuk, hogy fogják ütni a maguk embereit. A többi már nem a mi dolgunk, nem a mi bajunk: ha egyesülünk a mieinkkel, akik a Donyecen túl vannak, majd állítsák ők bíróság elé a vereseket, csináljanak velük, amit akarnak. Felőlem akár fel is köthetik mind. Nem sajnálom őket. Örülök a sikerednek. Mindennap értesíts lovasfutárral.*

Kugyinov

Az utóirat így szólt:

Ha a szerdobszkiak kiadják a mi helybeli kommunistáinkat, erős fedezet alatt kísértesd őket Veskibe, szintén a falvakon át. De előbb a szerdobszkiakat irányítsd ide. Intézkedj, hogy a fedezetbe a legmegbízhatóbb kozákokat válogassák össze (a szilajabbakat meg az öregebbeket), azok kísérjék őket: a népet már jó előre széltében-hosszában tájékoztatni kell. Nekünk kár a kezünket beszennyeznünk velük, az asszonyok majd karóra kapnak és agyonverik őket, ha ügyesen és okosan rendezed meg a dolgot. Erted? Ez a politika előnyösebb: ha kivégeztetjük a kommunistákat, eljut a híre a vörösök fülébe is, azt fogják mondani, hogy agyonlövik a foglyokat; így egyszerűbb: rájuk kell uszítani az embereket, szabadjára kell engedni a népharagot, mint házőrző kutyát a láncról. Önkényes leszámolás, és kész. Senkit sem lehet érte felelősségre vonni!

48

Április 12-én az 1. moszkvai ezredet kegyetlenül megtépázták a felkelők a jelanszkajai járás Antonov falva alatti csatában.

A terepet rosszul ismerő vörös rajvonalak harcolva hatoltak be a faluba. A ritka kozák porták úgy fészkeltek a szilárd agyagos föld kicsiny foltjain, mint apró szigeteken, a rőzsével kipallózott utcák és közök pedig átgázolhatatlan ingoványos sártengeren vezettek át. A falu szinte belesüppedt az égercserje rengete-

* Vesenszkaja népies neve.

gébe és a mocsaras talajba. Peremén folyt el a sekély, de ragadós, iszapos fenekű kis Jelanka patak.

Az 1. moszkvai ezred lövészei rajvonalban haladtak át a falun, de alig hagyták maguk mögött az első portákat, alig értek be az égerrengetegbe, kiderült, hogy csatáriáncban nem lehet keresztülvágni a sűrű bozótokon. A 2. zászlóalj parancsnoka — egy csökönyös lett férfi — nem hallgatott a századparancsnok érveire, aki alig tudott kikecmeregni lovával egy mély hínárosból, kiadta a vezényszót: „Előre!", és nagy merészen elsőnek indult tovább a süppedékes, ingó talajon. A már-már visszahőkölő vöröskatonák utána indultak. A géppuskákat kézben cipelték. Az iszapba térdig bele-beleragadva alig cammogtak vagy ötven ölet, amikor a jobbszárny felől kiáltozás gördült végig a rajvonalon: „Bekerítenek!" — „Kozákok!" — „Mán be is kerítettek!"

Két felkelő század valóban átkarolta a zászlóaljat, és hátulról csapott le rá.

Az égercserjésben az 1. és 2. zászlóalj elvesztette állományának csaknem egyharmadát, aztán folytatta a visszavonulást.

Ebben a harcban kontárkészítményű kozák golyó sebezte meg Ivan Alekszejevics lábát. Miska Kosevoj ölben cipelte ki a csatából. A töltésen nyargaló vöröskatonát kis híján leszúrta, mert vonakodott felvenni a sebesültet lőszeres taligájára. Végül is rákényszerítette.

A megfutamított ezredet egészen Jelanszk falváig vetették vissza. A vereség végzetes hatással volt a Don balpartján előrenyomuló valamennyi vörös csapat támadó műveleteinek kimenetelére. Malkin kénytelen volt Bukanovszkajából húsz versztával északabbra, Szlascsenszkajába visszahúzódni. Az ő osztagát számban is sokszorosan felülmúló és dühös támadásokat intéző felkelő erők annyira szorongatták, hogy a jégzajlás kezdete előtt egy nappal kénytelen volt átkelni a Hopjoron — közben itt-ott beszakadt a jég, és a folyóba fúlt néhány lovuk — azután Kumilzsenszkaja városa felé indult tovább.

Az 1. moszkvai ezred, amelynek útját elvágta a jégzajlás, a Hopjor torkolatánál átkelt a Don jobbpartjára. Erősítést várva, Uszty-Hopjorszkajában ütött tanyát. Nemsokára odaérkezett a szerdobszki ezred. Káderei összetételüknél fogva is elütöttek az 1. moszkvai ezred kádereitől. A munkások — moszkvaiak, tulaiak, nyizsnyij-novgorodiak, akik a moszkvai ezred kombattáns magvát alkották — bátran, szívósan verekedtek, több ízben kézi-

tusát is vívtak a felkelőkkel, nap mint nap tucatnyi sebesültet és halottat vesztettek. Csak az antonovi csapda döntötte ki az ezredet a csatasorból rövid időre, de visszavonultában sem engedett át az ellenségnek a csapatvonalból egyetlen talyigát, egyetlen lőszeres horganyládát sem. A szerdobszkiak egyik százada pedig már a Jagogyinszk környékén lefolyt első csatában sem állta a sarat a felkelők lovas rohamával szemben: amikor megpillantotta a kozákok laza hadrendjét, otthagyta a lövészárkokat, és biztosan hírmondó sem maradt volna belőlük, ha nincsenek ott a kommunista géppuskások, akik aztán pergőtűzzel verték vissza a kozák rohamot.

A szerdobszki ezredet hevenyében szervezték meg Szerdobszk városában. Ezek a szaratovi parasztokból lett vöröskatonák mindnyájan a kései korosztályokba tartoztak. Közöttük világosan olyan hangulatot lehetett észlelni, amely a legkevésbé sem fokozta a harci kedvet. A században nyomasztóan sok volt az írástudatlan és a gazdag kulákkörnyezetből származó elem. Az ezred parancsnoki kara félig volt tisztekből állt; a komisszár — gyenge jellemű, akarat nélküli ember — nem örvendett nagy tekintélynek a vöröskatonák között; az árulók pedig — az ezredparancsnok, a törzs parancsnoka és két századparancsnok — miután kitervezték, hogy a felkelők kezére játsszák az ezredet, a mit sem sejtő pártsejt orra előtt folytatták bűnös tevékenységüket, az ezredbe befurakodott ellenforradalmi hangulatú kulákok közreműködésével züllesztették a vöröskatonák tömegeit, ügyesen agitáltak a kommunisták ellen, elhitették a katonákkal, hogy a lázadás elfojtását célzó harcot nem koronázhatja siker, és lépésről lépésre készítették elő az ezred átpártolását.

Stockman, aki három szerdobszkival egy szálláson kovártélyozott, aggódva figyelte a vöröskatonákat.

Miután egyszer hevesen összekoccant a három szerdobszkival, végképp meggyőződött, hogy az ezredet igen komoly veszély fenyegeti.

27-én alkonyatkor eljött a szállásukra két szerdobszki, aki a 2. században szolgált. Egyikük, név szerint Gorigaszov, köszönés nélkül lépett be, és undok mosollyal pillantott Stockmanra meg az ágyban fekvő Ivan Alekszejevicsre.

— Hát nekünk ebből elég! — mondta. — Otthon elharácsolják a gabonát a családtól, nekünk meg itt kell harcolni, de senki se tudja, miért...

— Nem tudod, miért harcolsz? — kérdezte Stockman ingerülten.

— Persze hogy nem tudom! A kozákok ugyanolyan földművelők, mint mi vagyunk! De azt tudjuk, hogy mi ellen lázadtak fel! Azt tudjuk!

— Hát tudod-e, te disznó, kiknek a nyelvén beszélsz? A fehérgárdisták nyelvén! — fortyant fel a különben mindig higgadt Stockman.

— Csak ne nagyon disznózz, hékás, mert kapsz egyet a bajuszod tövére!... Halljátok, fiúk? Milyen nagy legény!

— Lassabban, lassabban, szakállas! Láttunk mi már különb legényeket is! — avatkozott bele a szóváltásba a másik; olyan alacsony és tömzsi volt, mint egy liszteszsák. — Azt hiszed, hogy képünkre mászhatsz, csak azért, mert kommunista vagy? Vigyázz, mert megtanítunk móresre, csak ugrálj!

Eltakarta testével a vékony dongájú Gorigaszovot, és rövid, erős kezét hátra téve, szemét forgatva lépett ki Stockman felé.

— Mi az, mi az?... Mindőtök fehérgárdista szellemtől bűzlik? — kérdezte Stockman, és erővel lökte vissza a rátámadó vöröskatonát.

A katona megtántorodott, dühbe gurult, és meg akarta ragadni Stockman karját, de Gorigaszov megakadályozta:

— Ne kötekedj!

— Ez ellenforradalmi lázítás! Bíróság elé állítunk benneteket, mint a szovjethatalom árulóit!

— Az egész ezredet nem küldheted bíróság elé! — felelte a Stockmannal egy szálláson lakó vöröskatonák egyike.

A többiek helyeseltek:

— A kommunistáknak cukor, cigaretta jár, nekünk meg csak a nagy semmi!

— Hazudsz! — kiáltotta Ivan Alekszejevics, és felkönyökölt az ágyban. — Mink is ugyanazt kapjuk, amit tik!

Stockman egy szót sem szólt, csak felöltözött, elment. Nem merték útját állni, de gúnyos kiáltásokat eregettek utána.

Stockman a törzsnél találta az ezredbiztost. Egy másik szobába hívta, izgatottan számolt be a vöröskatonákkal lefolyt összetűzésről, és azt javasolta, hogy tartóztassák le őket. A politikai biztos tűzvörös szakállát vakargatva hallgatta, és tétován igazgatta fekete szarukeretes pápaszemét.

— Holnap összehívjuk a sejtgyűlést, megvitatjuk a helyzetet.

De azoknak a fiúknak a letartóztatását a mostani viszonyok között lehetetlennek tartom...

— Miért? — kérdezte élesen Stockman.

— Tudja, Stockman elvtárs... Magam is tapasztalom, hogy valami nincs rendjén ebben az ezredben, valószínűleg működik itt valami ellenforradalmi szervezet, de sehogy sem sikerül rátapintanom. Holott már az ezred többsége e szervezet befolyása alá került. Paraszti elem: mit tehet az ember? Már jelentettem egyszer, milyen a hangulat a vöröskatonák közt, és azt indítványoztam, hogy vonják vissza és oszlassák fel az ezredet.

— Miért tartja lehetetlennek, hogy rögtön letartóztassuk a fehérgárdistáknak ezeket az ügynökeit, és a hadosztály forradalmi törvényszéke elé kísértessük őket? Hisz az ilyen beszéd nyílt árulás!

— Igen, de ez esetleg nemkívánatos mozgolódásra, sőt lázadásra adhat okot.

— Úgy? Hát ha látta a többség hangulatát, akkor miért nem jelentette már régen a politikai osztálynak?

— Már mondtam, hogy jelentettem. De Uszty-Medvegyicában nem nagyon sietnek a válaszadással. Mihelyt visszarendelik az ezredet, szigorúan megbüntetjük a fegyelemsértőket, elsősorban azokat a vöröskatonákat, akik az ön jelentésében említett dolgokat hangoztatták... — Az ezredbiztos elkomorodott, és súgva tette hozzá: — Nekem nagyon gyanús ez a Voronovszkij meg... Volkov, a törzsparancsnok. Holnap a sejtgyűlés után rögtön indulok Uszty-Medvegyicába. Sürgős intézkedéseket kell tenni a veszély elszigetelésére. Kérem, tartsa titokban ezt a beszélgetést.

— De miért nem lehet most rögtön összehívni a kommunisták gyűlését? Hisz az idő nem vár, elvtárs!

— Tudom. De most nem lehet. A legtöbb kommunista kint van tábori őrsön megfigyelő állásban... Én akartam ezt így, mert ebben a helyzetben elővigyázatlanság volna bízni a pártonkívüliekben. Az üteg is csak ma éjjel érkezik meg Krutovszkból, márpedig a kezelő legénység többsége is bolsevik. Éppen e mozgolódással kapcsolatban rendeltem ide őket.

Stockman hazament a törzstől. Röviden, de velősen összefoglalta Ivan Alekszejevicsnek és Miska Kosevojnak, mit beszéltek az ezredbiztossal.

— Még mindig nem tudsz járni? — kérdezte Ivan Alekszejevicstől.

— Sántítok. Nemrégen még féltem volna elmérgesíteni a sebet, de most mán lábra kell állni, akár tetszik, akár nem.

Éjjel Stockman részletes jelentést írt az ezredben uralkodó állapotokról. Éjfélben felserkentette Kosevojt. A legény kebelébe dugta a levelet, és azt mondta neki:

— Miska, rögtön szerezz lovat, nyargalj Uszty-Medvegyicába. Ha addig élsz is, de elvidd ezt a levelet a tizennegyedik hadosztály politikai osztályára... Hány óra alatt érsz oda? Hol akarsz lóra szert tenni?

Miska nyögve rángatta fel a lábára a kivörösödött, összeszáradt csizmát, és szüneteket tartva felelte:

— Lovat majd... a felderítőktül lopok... — Uszty-Medvegyicába meg... legfeljebb... két óra alatt... beérek. A felderítők gebéi rosszak, különben... elég lenne másfél óra is! Szógátam a csődörösöknél... Tudom, hogy kell... kiszorítani belőle a teljes sebességet.

Miska más helyre rejtette a levelet: köpenye zsebébe dugta.

— Minek teszed oda? — kérdezte Stockman.

— Hogy minél gyorsabban elővehessem, ha elcsípnek a szerdobszkiak.

— No és?

— „No és, no és!" Mihelyt elfognak: előkapom és lenyelem.

— Derék legény vagy! — Stockman fukarul elmosolyodott, odament Miskához, és mintha nyomasztó előérzet gyötörte volna, erősen átölelte, kemény csókot nyomott az arcára reszkető, hideg ajakával. — Indulj!

Miska indult is. Szerencsésen sikerült elkötnie a lovas felderítő osztag egyik legjobb lovát, lépésben haladt el egy őrs mellett, állandóan vadonatúj lovassági karabélya ravaszán tartotta mutatóujját, és toronyiránt lovagolva kecmergett ki az országútra. Csak ott vetette át vállán a karabély szíját, ott kezdte istenigazában „kiszorítani" a nyírott farkú szaratovi lovacskából a teljes sebességet, pedig abból ugyan édeskevés volt benne.

49

Hajnalban apró szemű eső csepergett. Felzúgott a szél. Kelet felől fekete viharfelhő közelgett. A Stockmannal és Ivan Alekszejeviccsel egy házba beszállásolt kozákok felkeltek és elmen-

tek, mihelyt derengeni kezdett a reggel. Félóra múlva odaszaladt hozzájuk Tolkacsov, egy jelanszki kommunista, aki mint Stockman is, csoportjával együtt csatlakozott a szerdobszki ezredhez.

— Stockman, itthun van Kosevoj? Gyertek ki! — kiáltotta elfúló hangon, mikor felszakította az ajtót.

— Mi a baj? Gyer ide! — Stockman kisietett az előszobába; köpenyét mentében húzta magára. — Gyere csak ide!

— Nagy baj van! — suttogta Tolkacsov, és Stockman után belépett a második szobába. — A gyalogság a faluvégen... a faluvégen le akarta fegyverezni a Krutovszk felől érkező tüzéreket. Lövöldözésre is sor került... A tüzérek visszaverték a támadást, leszerelték a lövegzávárokat, és csónakon átkeltek a Don túlsó partjára.

— No és aztán mi történt? — sürgette Ivan Alekszejevics, és nyögve húzta fel sebesült lábára a csizmát.

— A templom mellett mingyán nagygyűlést tartanak... Az egész ezred ott lesz...

— Készülj szaporán! — parancsolta Stockman Ivan Alekszejevicsnek, és vattás kabátja ujjánál fogva megragadta Tolkacsovot. — Hol a politikai biztos? Hol a többi kommunista?

— Nem tudom... Némelyik elmenekült, én meg ideszaladtam, hozzátok. A távírót megszállták, nem engednek be senkit... Menekülni kell! De hogy hová?! — Tolkacsov kétségbeesve ereszkedett le a ládára, és térde közé ejtette kezét.

E pillanatban léptek dübörgése hallatszott, és csoportosan rontott be a házba hat szerdobszki vöröskatona. Felhevült arcuk gonosz elszántságot sugárzott.

— Kommunisták, gyűlésre! Mozgás!

Stockman futó pillantást váltott Ivan Alekszejeviccsel, és keményen összepréselte ajkát.

— Gyerünk! — mondta azután.

— A fegyvert csak hagyjátok itt. Nem csatába mentek! — ajánlotta az egyik szerdobszki, de Stockman elereszte a füle mellett, vállára akasztotta a puskát, és elsőnek indult kifelé.

Ezeregyszáz torok ezeregyszáz hangon bömbölt a téren. Uszty-Hopjorszkaja lakosait mintha a föld nyelte volna el. Odúikban lapultak, és rettegtek a fenyegető eseményektől (egy nappal ezelőtt városszerte makacsul tartotta magát a hír, hogy az ezred csatlakozik a felkelőkhöz, és harcra kerülhet sor a kommunisták és a zendülők között). Stockman elsőnek ért oda a vöröskatonák

tompán morajló tömegéhez, végigtapogatta szemével: az ezred parancsnoki karából keresett valakit. Mellette vezették el az ezredbiztost. Két vöröskatona fogta a karját. A sápadt biztos a hátulról jövő lökéseknek engedve haladt a rendezetlen sorok sűrűjében. Stockman néhány percre szem elől tévesztette, később már a tömeg közepén pillantotta meg, amint a valamelyik házból kicipelt összecsukható kártyaasztalon állt. Stockman hátratekintett. Mögötte a lesántult Ivan Alekszejevics állt puskájára támaszkodva, mellette pedig azok a vöröskatonák, akik értük mentek a szállásukra.

— Elvtársak! Vöröskatonák! — csendült fel gyöngén a biztos hangja. — Gyűlést rendezni ilyenkor, mikor az ellenség közvetlen közel van, egy ugrásnyira tőlünk . . .

Nem engedték, hogy folytassa a beszédet. Az asztal körül, mintha forgószél pörgette volna, hullámzani kezdett a sok szürke vöröskatona-kucsma, megimbolygott a szuronyok galambszürke sörterengetege, ökölbe szorult kezek nyúltak fenyegetően az asztalka felé; a téren, mint egy-egy puskalövés, pukkantak el a dühös, kurta kiáltások.

— Lám csak, elvtársak lettünk!
— Vesd le azt a bőrkabátot!
— Becsaptál bennünket!
— Ki ellen vezettek?
— Húzzátok le, lábánál fogva!
— Üsd, vágd!
— Szuronyhegyre vele!
— Eleget komiszárkodott!

Stockman látta, hogy egy óriás termetű, idősebb vöröskatona felmászott a kis asztalra és bal kézzel beleragódzott a biztos tömött, rövid vörös szakállába. Az asztal megingott, és a vöröskatona a biztossal együtt az asztal körül állók kinyújtott karjaira zuhant. Ott, ahol az imént a kártyaasztal állt, köpenyek szürke szecskája kavargott. A biztos kétségbeesett árva kiáltása beleveszett az egybeolvadt éktelen zsivajba.

Stockman rögtön odairamlott. A keményen feszülő, szürke köpenyes hátakat öklözve, széttaszigálva, szinte vágtában tört utat addig, ahol az előbb a biztos beszélni akart. Nem tartóztatták fel, de ökölcsel, puskatussal lökdösték, dübögtették a hátát, tarkón vágták, letépték válláról a puskát, fejéről a vörös tetejű kozáksüveget.

— Hova tolakszol, hé, a fene enné meg?! — kiáltotta méltatlankodva az egyik voroskatona, akinek Stockman jól a tyúkszemére hágott.

A lábával felfelé fordult asztalka mellett útját állta egy zömök szakaszparancsnok. Szurke bárányborkucsmája tarkójára csúszott, köpenye tárva-nyitva libegett, téglavörös arcán izzadságcseppek gördultek lefelé, csillapíthatatlan duhot szikrázó parázs szemét Stockmanra vetette:

— Hova furakszol, hé?

— Szót kérek! Adjátok meg a szót egy közkatonának! — követelte rekedten Stockman el-elfúló lélegzettel, és egy pillanat alatt feltette lábát az asztalkara. Még segítettek is, hogy felkapaszkodjék. De a téren még őrült ordítozás hömpölygött, mint a mennydörgés. — Csend! — bömbolte Stockman torkaszakadtából, és egy félperc múlva, mikor kissé elcsitult a lárma, köhögését elfojtva, el-elcsukló hangon kezdett beszélni: — Vöröskatonák! Szégyen, gyalázat! Eláruljátok a nép hatalmát, mégpedig a legnehezebb pillanatokban! Ingadoztok, mikor kemény kézzel éppen szíven kéne szúrni az ellenséget! Gyúléseztek, mikor a szovjet haza ellenségeink gyűrűjében fulladozik! A nyílt árulás mezsgyéjén álltok! Miért? Áruló parancsnokaitok eladtak benneteket a kozák tábornokoknak! Ezek a volt tisztek rút hálátlansággal fizettek a szovjethatalom bizalmáért, és butaságtokat kihasználva, át akarják játszani az ezredet a kozák kezére. Térjetek észre! Az árulók a ti markotokkal akarják megfojtani a munkások és parasztok hatalmát!

Vejsztminszter volt zászlós, a 2. század parancsnoka, aki az asztaltól nem messze állt, vállához kapta puskáját, de Stockman észrevette ezt a mozdulatot:

— Meg ne próbáld! Agyonlőni ráérsz akármikor! Szót kérek: az egyszerű kommunista harcos akar szólni! Mi, kommunisták, egész életünket, minden csepp verunket — Stockman hangja rettenetes feszultséggel töltött tenorba csapott át, arca halálosan elsápadt, és görcsösen rángatózott — utolsó csepp vérunket is a munkásosztály és az elnyomott parasztság szolgálatának szenteltük régen! Megszoktuk, hogy bátran farkasszemet nézzunk a halállal! Agyonlőhettek engem is...

— Ezt már hallottuk!

— Lóvá akar tenni bennünket!

— Hagyjátok, hadd beszéljen!

— Csend legyen!

— ... engem is, de, ismétlem, térjetek észre! Nem gyűlésezni kell, hanem a fehérek ellen vonulni! — Stockman szűkre húzott szemmel nézett végig a vöröskatonák lecsitult tömegén, és az asztaltól nem messzire észrevette Voronovszkij ezredparancsnokot. Voronovszkij vállt vállnak vetve állt egy vöröskatonával; mesterkélten mosolygott, és szomszédjának sugdosott.

— Ezredparancsnokotok ...

Stockman kinyújtott karral mutatott Voronovszkijra. A parancsnok tenyerét szája elé téve izgatottan súgott még valamit a mellette álló vöröskatona fülébe. Stockmannak már nem jutott ideje, hogy befejezze a mondatot: az üde eső áprilisi nedvességével átitatott nyirkos levegőben fojtottan dördült el a lövés. A puskagolyó durranása halk volt és érctelen, mintha karikás csapójával cserdített volna valaki, de Stockman mellét tapogatva térdre rogyott, födetlen ősz feje előrekókadt ... De kissé megtántorodva, hirtelen talpra ugrott megint.

— Oszip Davidovics! — jajdult fel Ivan Alekszejevics, mikor megpillantotta a felpattanó Stockmant; oda akart furakodni hozzá, de könyökön ragadták:

— Fogd be a pofád! Ne ugrálj! Ide a puskát, bitang!

Ivan Alekszejevicset lefegyverezték, megmotozták minden zsebét, és elvezették a térről. A piactér minden zugában egymás után fogták el és tartóztatták le a kommunistákat. Aközben egy szélesen elterpeszkedő kupecház mellett, mint hirtelen robbanás döreje, durrant el öt vagy hat lövés: egy kommunista géppuskást puffantottak le, mert nem akarta átadni Lewis-géppuskáját.

Ezalatt Stockman — rózsaszínű, véres tajtékkal az ajkán — görcsös csuklástól fulladozva, halálsápadtan, egy pillanatra megmegtántorodva állt a kártyaasztalon, és mindjobban fogyó, utolsó erejét, gyengülő akaratát megfeszítve kiáltotta oda a katonáknak:

— Félrevezettek benneteket!... Az árulók ... bocsánatot meg új tiszti rangot akarnak koldulni maguknak ... De a kommunizmus élni fog!... Elvtársak!... Térjetek észre!

A Voronovszkij mellett álló vöröskatona ismét vállához kapta a puskát. A második lövés hanyatt buktatta Stockmant, és ledöntötte az asztalról a vöröskatonák lába elé. Azután fiatalosan ugrott az asztalra egy hosszú szájú, lapos fogú, ragyavert arcú szerdobszki katona, és harsányan kiáltotta:

— Sok mindenféle ígéretet hallottunk itt, kedves elvtársaim,

de ez nem egyéb, mint merő hazugság és fenyegetés. Összekucorodva hempereg itt ez a szakállas fecsegő, de hát ha eb, ebül dögöljön meg is! Halál a kommunistákra, a dolgozó parasztság ellenségeire! Elmondhatom, kedves elvtársak, harcosok, hogy most már felnyílt a szemünk! Mit ígértek például nálunk a volszki járásban? Egyenlőséget, a népek testvériségét! Ezt ígérték a kommunista szemfényvesztők... És mit kaptunk a valóságban? Itt van például az én apám; könnyeivel telesírt levelet küldött, amelyben tudatja: elképesztő fosztogatás folyik fényes nappal is. Ugyancsak az apámtól erőszakkal elpucolták az utolsó szem gabonát, elvették malmocskáját. Hát így védi a rendelet a dolgozó parasztság jogait? Ha egyszer munkájok verítékével szerezték szüleim azt a kis malmot, akkor — kérdem én — mi más ez, mint a kommunisták fosztogatása. Irtani kell őket, hogy írmagjok se maradjon!

A szónok nem fejezhette be beszédét. Nyugat felől két felkelő lovas század ügetett be Uszty-Hopjorszkajába, a Don melléki hegyek déli lejtőjéről kozák gyalogság ereszkedett lefelé, ott lovagolt törzsével egy fél század oltalma alatt Bogatirjov zászlós, a hatodik különdandár parancsnoka is.

A keletről feljött felhőből megeredt a zápor, a Donon túl, valahol a Hopjor környékén, tompa égzengése morajlott.

A szerdobszki ezred sebtében kettős rendbe kezdett sorakozni. Alig ért le a hegyről Bogatirjov törzsének lovas csoportja, Voronovszkij volt törzskapitány torkaszakadtából elordította magát, úgy bömbölte, vijjogta a vezényszót, ahogy az ő szájából még sohasem hallották a vöröskatonák:

— Ezrrred! Viiii-gyázz!

50

Grigorij Melehov öt napot töltött Tatarszkban. Ezalatt elvetett magának és napának néhány gyeszjatyina gabonát. Mihelyt pedig megjött a századból a gazdaság utáni vágytól megsoványodott, teletetvesedett Pantyelej Prokofjevics, Grigorij készülődni kezdett, hogy visszatérjen csapatához, amely még mindig a Csir mentén állomásozott. Kugyinov titkos levélben értesítette a szerdobszki ezred parancsnokságával folyó tárgyalásokról, kérte, hogy induljon útnak és vegye át a hadosztály parancsnokságát.

Grigorij úgy tervezte, hogy még azon a napon indul Karginszkajába. Délben levezette a Donra a csődört, megitatni indulás előtt. Amint a víz felé ereszkedett, mindjárt a veteményeskertek sora alatt megpillantotta Akszinyát. Grigorijnak tetszett-e úgy, vagy valóban szántszándékkal pepecselt olyan lustán a vízmerítéssel. hogy bevárja, mindegy: Grigorij önkéntelenül meggyorsította a lépést. Az alatt a rövid pillanat alatt, míg közvetlen közel ért Akszinyához, a bús emlékek világos raja szállt el előtte...

Akszinya megfordult a lépések zajára, arca — kétségtelenül tettetett — csodálkozást fejezett ki, de a találkozás öröme meg a régi fájdalom rögtön elárulta. Olyan szánalmas, zavart mosollyal mosolygott, és ez annyira nem illett büszke arcához, hogy Grigorij szívét megdobbantotta a sajnálat meg a régi szerelem. Hatalmába kerítette a feltoluló sok-sok emlék. Bánatsebzetten köszönt:

— Jónapot. Akszinya drágám!

— Jónapot!

Akszinya halk hangjában a legkülönfélébb érzések — csodálkozás, nyájasság és keserűség — tónusa csendült meg...

— Rég nem beszéltem veled.

— Rég nem.

— Mán a hangod is egészen elfelejtettem.

— Elég hamar!

— Csakugyan hamar?

Grigorij féknél fogva tartotta a rátolakodó lovat. Akszinya lehajtott fővel iparkodott beakasztani a válljárom kampóját a vödör fülébe, de sehogy se sikerült. Egy percig némán álltak. Fejük felett nagy suhogással szállt egy csörgőréce. mintha új idegéről pattant volna el. A habok a kék krétatömböket telhetetlenül nyaldosva csapódtak a szakadékos parthoz. Az erdőt elöntő árvíz felszínén gyapjas hullámok nyája legelészett. A szél apró szemű vízpermeteget és édeskés szagot hozott az alsófolyás felé hatalmas áradatban rohanó Don felől.

Grigorij Akszinya arcáról a Donon túlra fordította pillantását. A vízbe merült. halvány kérgű nyárfák ága még csupaszon himbálózott, de a fűzfákat már telebolyhozta a barka: a temérdek gyermekfülbevaló s a füzek úgy tornyosultak a víz fölé, mint habkönnyű furcsa, zöld felhők.

— Na, mi az?... Már beszélnünk sincs mirül? Mé nem szólsz

egy szót sem? — kérdezte Grigorij. és hangjában enyhe bosszúság, keserűség rezgett.

De Akszinya már erőt vett magán, elhidegült arcán nem rándult meg egyetlen izom sem, amikor érdesen felelte:

— Úgy látszik, mink már elmondtuk egymásnak minden mondanivalónkat...

— Csakugyan?

— Biztosan! A fa is csak egyszer virágzik esztendőbe.

— Úgy gondolod, a miénk is elvirágzott?

— Hát nem?

— Olyan furcsa valahogy ez az egész... — Grigorij odaengedte lovát a vízhez, és Akszinyára pillantva, szomorkásan elmosolyodott. — Mert én, Kszjusa sehogy se tudlak kitépni a szívembül. Lám, mán nagy gyermekeim vannak, félig megőszültem magam is, hány meg hány év választ el bennünket, akár a szakadék... Mégis folyton terád gondolok. Álmomba mindig téged látlak, máig is szeretlek. Néha, mikor eszembe jutsz, visszaemlékszek rá, hogy éltünk Lisztnyickijéknél... hogy szerettük egymást... oszt ezektül az emlékektül... szóval néha, mikor eszembe jut az egész régi életünk, olyannak tetszik, mint a belsejével kifordított zseb...

— Én szintén... nekem is... de mennem kell... Mán sokat beszélgettünk.

Akszinya határozott mozdulattal felemelte a vödröt, a válljárom domború ívét tavasziasan lebarnult karjára tette; már indulni akart felfelé, de hirtelen Grigorij felé fordult, és orcáját alig észrevehető, finom, fiatalos pír színesítette meg.

— Érdekes: kezdődni is ennél az itatónál kezdődött köztünk a szerelem, Grigorij. Emlékszel? Azon a napon engedtük útnak a táborba a kozákokat — szólalt meg mosolyogva, és megerősödött hangjában vidám tónus csendült meg.

— Mindenre emlékszek!

Grigorij bevezette a lovat az udvarra, jászolhoz kötötte. Pantyelej Prokofjevics, aki Grigorij indulása miatt nem szekerezett ki reggel a mezőre berenálni, éppen kilépett a szín eresze alól.

— Mi az, soká indulsz még? Adjak szemet a lúnak?

— Hová indulnék? — pillantott Grigorij szórakozottan apjára.

— Észnél legyünk mán! Hát Karginszkajába!

— Máma nem megyek.

— Mér nem?

— Csak... meggondoltam... — Grigorij megnyalta a belső hőségtől kicserepesedett ajkát, és végignézett az egész égbolton. — Felhő jön fel csapatostul, biztosan eső lesz, semmi értelme sincs, hogy bűrig ázzak.

— Annak csakugyan semmi értelme sincs — hagyta rá az öreg, de nem hitte el egy szavát sem Grigorijnak, mert néhány perccel előbb látta a jószágudvarról fiát meg Akszinyát, amint az itatónál beszélgettek egymással. „Megint kezdődik mán a legyeskedés — gondolta aggodalmasan az öreg. — Csak megint össze ne rúgják a patkót Nataljával... A keserves mindenségit ennek a Griskának! Ej, de nagy kanivá kajszult ez a kölyök! Rám ütött vóna ebbe is?" Pantyelej Prokofjevics szekéraljnak való nyírfatörzset ácsolt a baltával. Abbahagyta. Távolodó fia görnyedt hátába fúrta pillantását. Aztán emlékei közt nagy sebtében turkálva felidézte, milyen volt ő fiatal korában. „Rám ütött a gazember! Még túl is tett az apján, az ebadta! Meg kéne verni, hogy el ne csavarja megint Akszinya fejét, fel ne fordítsa a családi békét. De hogy verjem meg? Ez a bökkenő!"

Valamikor — ha észreveszi, hogy Grigorij, szinte az emberek szeme láttára, kettesben beszélget Akszinyával — bizony nem sokat teketóriázik, hanem végigvág a hátán avval, ami éppen kezeügyébe esik. De most nem tudta, mitévő legyen, szót sem szólt, még csak nem is mutatta, hogy kitalálta: mi késztette tulajdonképpen Grigorijt az indulás hirtelen elhalasztására. És mindez azért történt, mert Grigorij nem „Griska" volt többé, nem bolondos fiatal kozák, hanem hadosztályparancsnok, és ha vállpántot nem viselt is, mégiscsak „tábornoknak" számított, aki sok ezer kozáknak parancsolt, és akit most már sohasem szólított senki másképpen, csak Grigorij Pantyelejevicsnek. Hát hogy emelhetett volna kezet egy tábornokra Pantyelej Prokofjevics — aki csupán őrmesterségig vitte fel — még akkor is, ha ez a tábornok a tulajdon fia volt. A szubordináció megtiltotta Pantyelej Prokofjevicsnek, hogy akár csak gondoljon is erre. Nem csoda hát, ha elfogódottnak, idegennek érezte magát Grigorijjal szemben, és mindennek Grigorij rendkívül magasra ívelő pályafutása volt az oka! Amikor tegnapelőtt a szántáson gorombán rákiáltott Grigorij: „Hé, mit tátod a szád?! Emeld meg az ekét!" — azt is eltűrte, egy szóval sem feleselt... Az utóbbi időben mintha szerepet cseréltek volna: Grigorij szokott rákiabálni megvénült apjára, az öreg pedig — kiérezve hangjából a vezénylés érdességét

— szaporán sürgött-forgott, sántikált, rá-rábiccent böte lábára, iparkodott kedvére tenni...

„Hogy megijedt az esőtől! Pedig nem is lesz egy csepp sem. Hunnét is lenne, mikor kelet felől fú a szél, oszt egyetlen árva kis felhő kóborog az ég közepén! Meg kéne mondani Nataljának."

Pantyelej Prokofjevics agyában mintha hirtelen világosságot gyújtott volna ez az ötlet, már el is indult a házba, de meggondolta a dolgot; félt, hogy kitör a botrány, így hát visszament tovább ácsolni a szekéraljat...

Akszinya pedig, mihelyt hazaért, kiürítette a két vödröt, odalépett a kemence csempéjébe tapasztott tükörhöz, és sokáig, izgatottan nézte megöregedett, de még mindig gyönyörű arcát. Még megvolt benne az a csábító, az a parázna szépség, de az élet ősze már a hervadás halvány színét vetette orcáira, megsárgította szemhéját, itt-ott vékony, fehér pókhálószálakat font fekete hajába, és megfakította szemét. E szempárból már bús fáradtság tekintett vissza rá.

Ott álldogált egy darabig, azután odament az ágyhoz, arccal rávetette magát, és olyan bőven ömlő, megkönnyítő és édes könny patakzott szeméből, amilyet már réges-régóta nem sírt...

Télen a balparti hegy meredek lejtőjén, valahol a domború gerincű ereszkedő fölött, amelyet „taréj"-nak nevez a nép, fagyos téli szelek tombolnak, üvöltenek. Lehordják a fehér hóport a sima takaróval fedett dombról, rétegekké halmozzák, hóbuckákká söprik. A napon cukorfehéren szikrázó, alkonyattájt kékes, reggelenként halványlila, napfeljöttekor meg rózsaszínű hótömb némán, fenyegetően tornyosul a szakadék fölé. Addig emelkedik ott, míg alulról ki nem vájja az olvadás, vagy saját súlyától el nem nehezedik, és meg nem taszitja egy oldalról fúvó szélroham. Ekkor lefelé vonzza a mélység, tompa, lágy robajjal zuhan belé, útjában letépi az alacsony kökénybokrokat, törizúzza a lejtőn csüggedten szorongó galagonyacserjét, és sebesen húzza maga után a hópor égre libbenő, kavargó ezüstuszályát.

Akszinya szívében sok éven át úgy gyűlt tömbbé az érzés, mint a hóhegy, elég volt annak bármily gyenge lökés is. Ilyen lökés volt a találkozása Grigorijjal és a férfi szíves köszönése: „Jónapot, Akszinya drágám!" És Grigorij? Hát vajon nem volt-e még mindig olyan drága Akszinya szívének? Hát nem ő jutott eszébe mindennap és minden órában e hosszú-hosszú esztendők alatt? Tolakodóan nyugtalanító gondolataiban nem őhozzá tért-e vissza

mindig? Akármin törte fejét, akármit is csinált, lélekben örökké és elszakíthatatlanul Grigorij mellett járt, ahogy a vak ló jár körbe-körbe az öntöző kúton, és forgatja a nagy kerék tengelyét...

Akszinya estig hevert az ágyon, azután sírástól dagadt szemmel kelt fel, megmosdott, megfésülködött, és lázas sietséggel kezdett öltözni, mint a szűzlány háztűznéző előtt. Tiszta blúzt, bordó gyapjúszoknyát vett, bekötötte fejét, futtában megnézte magát a tükörben és elindult.

Tatarszk fölé galambszürke alkonyat terült. Valahol az árvíz tengerén izgatottan gágogtak a vadlibák. A betegesen sápadt hold most búj elő a Don-parti jegenyék mögül. A vízen hullámosan rezgett a holdfény zöldes ösvénye. A legelőről már világossal hazajött a csorda. Az udvarokon elégedetlenül bőgtek a tehenek, mert nem laktak jól a zsenge fűvel. Akszinya nem fejte meg a magáét. Kihajtotta az ólból a fehér orrú borjút, és odaengedte anyjához. A kisborjú mohón a sovány tőgyre tapasztotta száját, és farkát csóválta, hátsó lábát feszesre kinyújtva, szopott.

Darja Melehova az imént fejte meg a tehenet, és kezében a szűrőszitával meg a rocskával, éppen a házba indult, amikor a sövény mögül utána kiáltott valaki:

— Dasa!

— Ki az?

— En vagyok, Akszinya... Gyere át hozzám egy pillanatra.

— Mér kellek éppen én neked?

— Most nagy szükségem van rád! Gyere át, megáld az Isten!

— Elszűröm a tejet, aztán átmegyek.

— Jól van! Az udvaron várlak!

— Jó!

Darja nemsoká átment. Akszinya a maga kisajtójánál várta. Darjáról csak úgy szakadt a friss tej meleg illata meg a jószágudvar erős szaga. Csodálkozott, hogy nem korcba tűzött aljú szoknyában, hanem kiöltözötten, tisztán találja Akszinyát.

— Hamar elbódogultál a munkával, szomszédasszony!

— Amióta Sztyepan nincs itthun, könnyen elbódogulhatok vele. Erre az egy tehénre kell gondot viselni. Jószerével nem is főzök... Csak valami nyerset harapok, és megvagyok avval is...

— Miért hívtál?

— Gyere be a házba egy percre. Szavam van hozzád!

Akszinya hangja meg-megremegett. Darja homályosan sejtette már a beszélgetés célját, de szótlanul indult szomszédasszonya után.

Akszinya lámpát sem gyújtva lépett a kisházba, felnyitotta a ládát, turkált benne egy darabig, azután száraz, meleg kezével megragadta Darja karját, és sietve húzott egy gyűrűt a fiatal özvegy ujjára.

— Mit akarsz? Mi ez, csak nem gyűrű? Nekem adod?

— Neked, neked! Fogadd el tőlem... emlékbe...

— Arany? — érdeklődött Darja üzleties hangon. Odalépett az ablakhoz, és a hold homályos fényénél nézegette a gyűrűt az ujján.

— Arany. Viseld.

— Köszönöm szépen... Mi kéne? Miér adod?

— Hídd ki nekem... hídd ki Griskátokat.

— Megint kezdődik, mi? — mosolygott Darja, mint aki sejti, hányadán vannak Akszinyáék.

— Nem, nem! Ugyan, hova gondolsz? — rémült meg Akszinya, és úgy elpirult, hogy a könnye is kicsordult belé. — Sztyepanrul kell beszélnem vele... Hátha ki tudna módolni neki egy kis szabadságot...

— Akkor mér nem te jöttél át mihozzánk? Ott is beszélhettél vóna vele, ha ezér akarsz szólni neki — jegyezte meg Darja csípősen.

— Nem, nem... Natalja esetleg azt gondolhatná... Restelltem.

— Na jó, kihívom. Nem irigylem tőled!

Grigorij befejezte a vacsorát. Éppen letette kanalát, leszopogatta és megtörülgette tenyerével befőttlé áztatta bajuszát, amikor úgy érezte, hogy az asztal alatt idegen láb ér az övéhez. Szétnézett. Megpillantotta, hogy Darja alig észrevehetően rákacsint.

„Ha szegény megboldogult Petrót akarja pótoltatni velem, és most mingyán szóba is hozza, hát megverem. Kiviszem a szérűre, fejére kötöm a szoknyáját, eldöngetem, mint a szukakutyát!" — gondolta dühösen Grigorij, aki egész idő alatt mogorván fogadta a menyecske legyeskedését. De azért kimászott az asztal mellől, rágyújtott, és ráérősen elindult a kijárat felé. Rögtön utána ment Darja is.

Mikor elhaladt Grigorij mellett a pitvarban, futtában mellével hozzásimult és odasúgta:

— Öö, te martalóc! Eriggy mán... hívatott.
— Kicsoda? — kérdezte Grigorij halkan, mintha sóhajtana.
— Ü!

Egy órával azután, hogy Natalja elaludt a gyermekekkel, szorosan begombolt köpenyben kilépett Grigorij Akszinyával az Asztahov-porta kapuján. Szótlanul álltak egy darabig a sötét közben, majd ugyanolyan némán indultak a csendjével, sötétségével és részegítő zsenge fű szagával oly csábító sztyepp felé. Grigorij hátravetette köpenye szárnyát, magához szorította Akszinyát, és érezte, mennyire reszket az asszony, milyen erős, ritka dobbanással ver a szíve a blúza alatt...

51

Másnap, indulás előtt rövid szóváltás folyt le Natalja és Grigorij között. Az asszony félrehívta, és súgva kérdezte tőle:
— Hun jártál az éccaka? Honnét jöttél vissza olyan későn?
— Neked ez is késő?
— Hát hogyne! Mikor felserkentem, épp akkor kukorékolták a kakasok az elsőt, oszt te még sehun se vótál...
— Kugyinov szólt be értem. Úhozzá mentem ki, katonai dógokat kellett meghányni-vetni.
— Hát mér nem jött be meghálni?
— Sietett Veskibe.
— Kinél szállt meg?
— Aboscsekovéknál. Valami távoli rokonuk lehet.

Natalja nem faggatta többet. Bizonyos ingadozást lehetett észrevenni benne, és szemében valami zárkózottság ragyogott, és Grigorij sehogy sem tudta kitalálni: elhitte-e Natalja a hazugságot vagy nem.

Sebtében megfröstökölt. Pantyelej Prokofjevics indult felnyergelni a lovat, Iljinyicsna meg keresztet vetett Grigorijra, megcsókolta, és szapora szóval súgta oda neki:
— Az Istenről... az Istenről, fiacskám, el ne feledkezz! Híre járt, hogy agyonvagdostál valami tengerészeket... Uramistenem!... Térj észre, Grisenyka! Ládd, mekkorára cseperedtek gyermekeid... Biztosan azoknak a szerencsétleneknek is, akiket te kaszaboltál agyon, biztosan azoknak is maradt árván egy-két porontyuk... Hát szabad ezt? Kicsi korodba olyan kedves, ara-

nyos vótál, most meg örökké összehúzott szemöldökkel járkálsz. Olyan lett a szíved, mint a farkasé, kegyetlen... Fogadj szót anyádnak, Grisenyka! Terád sem olvasott rád senki, a te nyakadat is fogja ellenség vagy gonosz ember kardja...

Grigorij búsan elmosolyodott, megcsókolta anyja száraz kezét, odalépett Nataljához. Felesége hidegen ölelte meg, elfordult tőle, de Grigorij nem látott könnyet a szemében, csak keserűséget és leplezett dühöt... Búcsút vett a gyerekektől, és kiment...

„No lám, megint másképp fordult az élet, de a szívemben minden ugyanolyan hideg és üres, mint azelőtt... Úgy látszik, hogy ezt az ürességet még Akszjutka sem tudja betölteni..." — gondolta, amikor lábával a kengyelt tartva belekapaszkodott a ló kemény sörényébe.

A kapu mellett csoportosuló családra vissza se tekintve, lépésben lovagolt végig az utcán. Amikor elhaladt Asztahovék háza előtt, az ablakokra nézett, és a nagyszoba legszélső ablakának nyílásában megpillantotta Akszinyát. Az asszony mosolyogva integetett neki hímzett zsebkendőjével, aztán összegyűrte, és szájához meg az álmatlan éjszaka miatt sötét karikás szeméhez nyomta...

Grigorij sebes ügetésben robogott az úttalan terepen. Amikor felkaptatott a hegyre, két lovast és egy fogatot pillantott meg, amint a nyári úton lassan szembejöttek. A lóhátasokban nemsokára felismerte Antyip Hazugovicsot meg Sztremjannyikovot, a fiatal, fekete, fürge kis felvégi kozákat. „Halottakat hoznak" — találta ki Grigorij, mikor az ökörfogatú szekérre tekintett.

— Kit hoztok? — kérdezte már messziről.

— Aljoska Samilt, Ivan Tomilint és Patkós Jakovot.

— Elestek?

— El.

— Mikor?

— Tennap este, napnyugta előtt.

— Az üteg megmaradt?

— Nem esett semmi baja. A tüzéreket bekerítették a veresek, amikor a Bangita-szegbe pihentek. Samilnak meg a maga bolondsága okozta vesztét!

Grigorij levette kucsmáját, leszállt a lóról. A kocsis, egy Csir melléki idősebb kozák asszony, megállította az ökröket. A szekéren sorjában feküdt a három lemészárolt kozák. Grigorij még

nem is ért oda melléjük, amikor a szél édeskés, émelygős hullaszaggal csapta meg. Közül Aljoska Samil feküdt. Ócska kék kaftánja széttárva; üres ujját gazdája levágott feje alá hajlították. Rég letépett karjának piszkos rongyba bugyolált csonkja, amely mindig olyan fürgén mozgott. most görcsösen szorult élettelen melle domború kasához. Aljoska vicsorgó fogú szájára örökre rádermedt a veszett düh, de megüvegesedett szeme nyugodt és kissé szomorkás merengéssel tekintett a kék égre meg a sztyepp felett szálló kis felhőre...

Tomilin arcát nem lehetett megismerni. Tulajdonképpen nem is volt arca, hanem csak egy iszonyú kardcsapással ferdén leszelt alaktalan valami vöröslött helyén. A féloldalt fekvő Patkós Jakov sáfrányszínűre sárgult. Nyaka elferdült, mert szinte teljesen lemetszették a fejét. Keki gimnasztyorkája kigombolt gallérja alól előremeredt keresztülvágott kulcscsontjának fehér pálcája, szeme felett a homlokán, mint fekete sugarakat lövellő csillag, vérzett a golyók ütötte rés. Valamelyik vöröskatona nyilván megszánta a halállal tusakodó kozákot, és kegyelemlövést eresztett a szeme közé olyan közelről, hogy még a felrobbanó puskapor fekete foltjai és a torkolattűz okozta égési sebek is ottmaradtak Patkós Jakov halott arcán.

— Na, fiúk, gyertek, üljük meg a falunkbeliek torát: füstöljünk egyet lelkök nyugalmáért — ajánlotta Grigorij; kissé arrább vezette a lovat, megeresztette a nyereghevedert, kivette a ló szájából a zabolát, bal mellső lábára csavarta a kantárszárat, és elcsapta, hogy harapjon a nyílegyenesen felnyújtózó zöld fűből.

Antyip és Sztremjannyikov örömest leszálltak a nyeregből, béklyót tettek a lovuk lábára, és legelni engedték szintén. Leheveredtek. Rágyújtottak.

— Hogy is pusztult el ez a Samil? — kérdezte Grigorij, és az apró levelű útilapu felé nyújtózkodó, gubancos szőrű, vedlő ökrökre tekintett.

— Hidd el, Pantyelejevics, csakis a maga bolondsága miatt.

— De hogy?

— Így történt, elmondom — kezdte Sztremjannyikov. — Tegnap — éppen delelőn állt a nap — lovas járőrbe küldtek bennünket. Maga Platon Rjabcsikov indított útnak egy őrmester parancsnoksága alatt. Kinek is hítták, Antyip, azt az őrmestert, aki tegnap vezetett bennünket?

— A fene tudja.

— Na, mindegy! Másik századbul való vót, nem ismerjük. Na, szóval... megyünk, mendegélünk, tizennégy kozák, Samil is jött velünk. Tennap egész nap olyan vidám vót, a szíve hát semmit sem sejthetett! Lovagolunk-lovagolunk, ű meg folyton hadonászik a csonka karjával, kápára lökte a kantárszárat, oszt azt mondja: „Ej, hát mikor jön mán vissza a mi Grigorij Pantyelejevicsünk?! De szeretnék eliddogálni, eldanolgatni egy-két nótát vele!" És csakugyan: míg a latisevszki dombig nem értünk, magos hangján egyre azt dudorászta, hogy:

Úgy vágtattunk, mint a pusztán
A haragos fergeteg,
Ropogtak a kozákkézben,
Ropogtak a fegyverek!

— Hát így lovagoltunk lefelé a vőgybe — ez mán körülbelül az Iszapos Ér táján lehetett — oszt eccer azt mondja az őrmester: „Vereseket sehun se lehet látni, fiúk. Úgy látszik, még nem másztak elő Asztahovo falvából. A muzsik lusta jókor kelni, biztosan még most is heverésznek, főzögetik a hohol tyúkokat. Gyertek, pihenjünk mink is egy kicsit, úgyis szakad a veríték a lóról." „Jól van — mondjuk mink, kozákok — pihenjünk!" Le is szálltunk a nyeregből, leheveredtünk a gyepre, de előbb őrszemet állítottunk a domb tetejére. Ahogy ott lustálkodunk, látom, hogy szegény megboldogult Aljoska ott piszmog a lova körül, megengedi a haslót. Azt mondom neki: „Ne nagyon ereszd meg a haslót, Alekszej, mert ha — Isten ments! — hirtelen indulni kell, hát hogy húzod meg avval a kacska kezeddel?" De ű csak vigyorog: „Még hamarább elkészülök, mint te! Te akarsz éngem tanítani, te ződfülű?" Avval megtágította a haslót, kivette a zabolát a lova szájából. Heverészünk-heverészünk, ki cigarettázik, ki mesét mond, ki meg alszik. Az őrszem is rögtön bóbiskolni kezdett. Lefeküdt egy strázsahalom tövébe — a nyavalya törje ki! — oszt úgy elaludt, mint a güzü. Egyszer csak hallom: mintha valahun messzi paripa prüszkölne. Lusta vótam felkelni, de mégis felálltam, kimásztam a vőgybül a domb tetejére. Szétnézek, hát látom, hogy vagy száz ölnyire veresek lovagolnak egy szárazér fenekén. Legelöl pej lovon haladt a parancsnok. Olyan vót az a csődör, mint a táltos. Korongos géppuskát is vittek. Én azonnal visszabukfenceztem a vőgybe, lármáztam, ahogy a torkomon ki-

fért: „Veresek! Lúra!" Azok biztosan észrevettek éngem. Rögtön hallottuk is, hogy odaát parancsokat osztogatnak. Lúra pattantunk, az őrmester kirántotta a kardját, rohamra akart indulni ellenek. De hát mi értelme a rohamnak, ha mink tizennégyen vagyunk, ők meg ötvenen, oszt a tetejébe még géppuskájok is van?! Lúhalálába menekülni igyekeztünk, azok meg géppuskával akartak lekaszálni bennünket, de mihamar belátták, hogy rajtunk ugyan nem fog a puskagolyó sem, mert véd a szárazér. Erre nyomunkba eredtek, hogy üldözzenek. De a mi lovaink sebesebbek: lövőtávolságnyira vágtattunk, ott levetettük magunkat a nyeregből, oszt elkezdtünk visszalövődözni. Csak akkor vettük észre, hogy Aljoska Samil nincs velünk. Úgy látszik, hogy mikor megkezdődött a haddelhadd, odaszaladt a lovához, ép kezével a kápába kapaszkodott, lábával meg a kengyelbe, a nyereg meg a lú hasa alá fordult. Nem érkezett felpattanni rá, hát ott maradt Samil, szemtül szembe a veresekkel. Do a lova odanyargalt hozzánk; az óra lyukából mintha láng csapott vóna ki, a nyereg meg a hasa alatt lötyögött. Olyan szilaj lett, hogy sénkit se enged magáho, csak fel-felhorkan, nyerít, mint az ördög! Hát így harapott a fűbe Alekszej! Ha akkor nem lazítja meg a hevedert, még ma is élne, de hát most vége... — Sztremjannyikov fekete bajuszába mosolygott: — A minap örökké ezt danolgatta:

Hej, apóka, medve-apó!
Őrizd meg a tehenem,
Könnyítsél a fejemen...

— Hát most osztán könnyítettek is veszők fején... Nem lehet megismerni az arcát! Úgy elfolyt ott a vére, mint a letaglózott ököré... Később, mikor visszavertük a vereseket, leszaladtunk abba a kis völgybe, hát látjuk: ott hever. Alatta óriási tócsába áll a vér, szinte úszik benne.

— Mikor indulunk mán tovább? — kérdezte türelmetlenül az asszony-kocsis, és félretolta szájáról a keszkenőt, amellyel a tűző nap elől bugyolálta be arcát.

— Ne siess úgy, nénémasszony, mer elkopik a lábod. Mingyán odaérünk.

— Hogyne sietnék?! Olyan nehéz szag csap ezekből a hóttakbul, hogy majd feldűti az embert!

— Hát mitül lenne könnyű szagok, mi? A megbódogultak is

hússal éltek, asszonyt öleltek. Mánpedig aki ilyesmit tesz, az még jószerint meg se hal, mán is bűzleni kezd. Azt mondják, hogy csak a szentekbül száll halállok után valami jószagú pára, de én úgy vélem, szemenszedett hazugság az is. Akármilyen szent vót is valaki, halálla után — mert ilyen a természet törvénye — csak bűzleni kell annak a szentnek is, akár a közös budinak. Hisz a szent is a gyomrába ereszti az ételt, benne is harminc rőf a bél, amennyire más halandónak szabta az Isten... — szólalt meg töprengve Antyip Hazugovics.

De Sztremjannyikov — nem tudni, miért — hirtelen felfortyant és rákiabált:

— Mit törődsz véllek? De meg vagy akadva azokkal a szentekkel... Gyerünk tovább!

Grigorij elbúcsúzott a kozákoktól, odalépett a szekérhez, hogy búcsút vegyen elhullott földijeitől is. Csak akkor vette észre, hogy mindhármuk lábáról lehúzták a csizmát, de három pár csizma oda van téve — szárával hosszában — ikrájuk alá.

— Mért húztátok le a csizmájokat?

— Ez, Grigorij Pantyelejevics, a mi kozákjaink műve... Jó lábbeli volt rajtok, szegény megboldogultakon; a század meghányta-vetette a dógot. Úgy határozott, hogy a jót le kell húzni róllok azok számára, akiknek rosszacska a lábbelijük, de a roszszacskát haza kell vinni. Hiszen a megboldogultaknak családjok van. A porontyaik majd elviselik a rosszat is... Anyikuska meg is mondta: „A halott úgyse jár többet se gyalog, se lúháton. Adjátok nékem Aljoska csizmáját, nagyon jó erős talp van alatta. Különben megvesz az Isten hidege, mire le tudom húzni a bakancsot valamék veres lábárul."

Grigorij elindult. Távoztában hallotta, hogy vita lángolt fel a két kozák között. Sztremjannyikov érces tenor hangon kiabálta:

— Hazudsz, Hazugovics! Nemhiába hítták apádat Hazugnak! Kozák szent sose vót! Egytül egyig muzsikfajta mind!

— De vót!

— Hazudsz! Csak ugatsz, mint a kutya!

— De vót, ha mondom.

— Kicsoda?

— Hát Sárkányölő Szent György!

— Hinnye, az áldóját! Nem félsz, leszakad rád az ég?! Hát az neked kozák?

— Ízig-vérig doni kozák, valamék alsó járásba valósi vót, ha jól hiszem: Szemikarakorszkajába.

— Látom mán, merre akarod csűrni-csavarni! Csakhogy ahho jobban felkösd a gatyád! Szent György sem kozák.

— Nem kozák? Akkor mér festik lándzsával?

A többit már nem hallotta Grigorij. Ügetésben eredt útnak, leereszkedett egy keskeny szárazérbe; mikor átvágott a Hetman úton és visszatekintett, látta, hogy a fogat és a két lovas lassan bocsátkozik lefelé a hegyről a faluba.

Csaknem közvetlenül Karginszkajáig ügetésben lovagolt Grigorij. Könnyű szellő babrált a ló sörénye közt. A csődör egész úton egyszer sem izzadt meg. Hosszú barna ürgék futottak át az úton és izgatottan füttyengettek. Éles, figyelmeztető füttyük különös összhangba olvadt a sztyeppen uralkodó fenséges csönddel. Az út mellett húzódó dombvonulat gerincéről törpe-túzokkakasok röppentek fel. Egy fiatal, hófehér hím tolla csak úgy szikrázott a napon, amint apró, szapora szárnycsapásokkal a magasba szállt. Mikor elérte a pálya tetőfokát, szinte úszott a végtelen kék térben; sebes röptében kinyújtotta bársonyos fekete nyakékkel, a szerelem tollgyűrűjével övezett nyakát, és percről percre messzebb távolodott. Elszállt vagy száz ölnyire, aztán ereszkedni kezdett, és még sűrűbben repesett — mintha egy helyben akarna megállni a levegőben. A százféle fű zöld hátterén, a föld színéhez egészen közel, utoljára villant fel a habfehér szárnytoll fénye, mint a villám, aztán kialudt: a törpetúzok eltűnt: elnyelte a fűrengeteg.

Mindenfelől a kakasok csalogató, féktelenül szenvedélyes, szerelmes „túzokolása" hallott. Egy Csir-parti domb csúcsán, az úttól néhány lépésnyire, túzokhímek küzdőporondját pillantotta meg Grigorij: a földön másfél rőfnyi átmérőjű, szabályos kört tapostak ki a tojóért harcoló hímek. A körben egy szál fű sem maradt, csak kereszt alakú lábnyomokkal telemintázott szürke por feküdt rajta sima rétegben; csupán a peremén, a burján meg az üröm száraz ága közt libegett a szélben, és csüngött kókadtan egy-egy szál rózsaszín árnyalatú, halvány csíkos túzoktoll, amelyet a párviadalban egymás hátából és farkából téptek ki a hímek. Nem messze igénytelen külsejű, szürke tojó ugrott fel a fészkéről. Görnyedten, mint a vénasszony, de csüdjét fürgén rakva futott át egy tavalyi, hervadt somkóróbokor alá; nem mert szárnyra kapni, hát oda bújt.

Tavasz termékenyítette, pezsgő, lüktető, hatalmas és titokzatos élet rügyezett a sztyeppen: buján nőtt a fű; pusztai rejtekhelyükön a veszedelmes ragadozó: az ember szeme elől elbújva szinte fulladoztak a szerelemben a madarak, vadak és kis állatok házaspárjai; a szántáson a felszökkent hajtások számtalan pengéje meredezett égnek, mint a sörte. Csak az idejétmúlt, tavalyi gaz, a kanborz állt görnyedten, lehorgasztott fejjel a pusztaszerte szétszórt strázsahalmok oldalán, oltalmat keresve, gyámoltalanul hajlott a földhöz, de az éltető, üde szél kíméletlenül letörte száraz gyökeréről, és űzte, görgette keresztülkasul az új életre ébredt, napfényben fürdő, határtalan sztyeppen.

Grigorij Melehov az est leszállta előtt érkezett Karginszkajába. A Csiren gázolva kelt át; egy kozák falucska melletti itatóálláson megkereste Rjabcsikovot. Másnap átvette tőle az 1. hadosztály falvakszerte szétszórt csapatai feletti parancsnokságot. Elolvasta a vezérkartól érkezett legutóbbi hadijelentéseket, tanácskozott a hadosztály törzsparancsnokával: Mihail Kopilovval, és elhatározta, hogy dél felé, Asztahovo ukrán falu irányában támadást indít.

A csapatok nyomasztó lőszerhiányban szenvedtek. Harccal kellett tölteny szerezni. Ez volt a legfőbb célja annak a támadásnak is, amelyet Grigorij szándékozott indítani.

Estére Karginszkajába vont három lovas és egy gyalogezredet. Úgy döntöttek, hogy a hadosztály huszonkét kézi és állványos géppuskájából csak hatot visznek magukkal: a többibe úgysem tudtak volna hevedert fűzni.

Április 22-én reggel támadásra indult a hadosztály. Grigorij már valahol útközben otthagyta a hadosztálytörzset, átvette a 3. lovas ezred parancsnokságát, lovas felderítőket küldött előre, és menetoszlopban dél felé, Ponomarjovka ukrán falu irányában haladt; a járőr jelentése szerint ide vonták össze a 101. és 103. vörös gyalogezredet, amely viszont Karginszkaja ellen készült támadásra.

A várostól három versztányira lovas futár érte utol, és Kugyinov kezevonásával írott levelet adott át neki.

A 2. szerdobszki ezred megadta magát! Minden bakát lefegyvereztünk. Vagy húszat, aki lármázni kezdett, a másvilágra küldött Bogatirjov; felkoncoltatta őket. Átadtak négy ágyút (de a

závárt sikerült leszerelniök azoknak az átkozott kommunista tüzéreknek), több mint 200 gránátot és 9 géppuskát. Nagy az öröm! A vöröskatonákat gyalogszázadokba dobáljuk szét és arra kényszerítjük, hogy üssék a többi vöröset. Mi újság nálatok? Majd el is felejtem: elfogtuk néhány kommunista földidet: Kotljarovot, Kosevojt és sok jelanszkajait. A Veskibe vivő úton majd átbiccentik őket az örökkévalóságba. Ha szűkében vagy lőszernek, a levél átadójával izend meg. Küldök vagy 500 darabot.

Kugyinov

— Küldönc! — kiáltotta Grigorij.

Prohor Zikov rögtön odanyargalt, és mikor látta, hogy Grigorij egészen kikelt a képéből, ijedtében még tisztelgett is.

— Parancs!

— Rjabcsikovot ide! Hol van Rjabcsikov?

— Az oszlop végén.

— Rohanj! Hídd ide, de rögtön!

Platon Rjabcsikov vágtatva kerülte meg az oszlopot. Odanyargalt Grigorijhoz. Arca bőrét lehántotta a szél; tavaszi nap égette szőke bajusza, szemöldöke vörösesen csillogott, mint a róka szőre. Mosolygott. Vágtában is füstölt a cigarettája. Testes, telt sötétpej csődöre, amely egy fontot sem fogyott a tavaszi hónapokban, csillogó szügyelővel vígan ficánkolt alatta.

— Levél jött Veskiből? — kiáltotta Rjabcsikov, amikor megpillantotta Grigorij mellett a gyorsfutárt.

— Levél — felelte Grigorij nagy önuralommal. — Vedd át az ezredet meg a hadosztályt. Rögtön indulok.

— Rendben van. Eredj. De minek ez a nagy sietség? Mit írtak? Ki írt? Kugyinov?

— A szerdobszki ezred megadta magát Uszty-Hopjorszkajába...

— Csakugyan? Élnek még? Azonnal indulsz?

— Azonnal.

— No, Isten áldjon. Mire visszajössz, Asztahovóba leszünk!

„Csak élve találnám még Miskát, Ivan Alekszejevicset... Meg kell tudnom, ki ölte meg Petrót... Ki kell szabadítani a halál torkából Ivant meg Miskát! Meg kell menteni... Bátyám vére tapadt kezükhöz, de mégsem vagyunk idegenek" — gondolta Grigorij, amikor lovát vadul korbácsolva, sebesvágtában robogott lefelé a dombról.

Mihelyt benyomultak a felkelő századok Uszty-Hopjorszkajába, mihelyt bekerítették a gyűlésező szerdobszkiakat, Bogatirjov dandárparancsnok tanácskozásra vonult félre Voronovszkijjal és Volkovval. A megbeszélés ugyanott folyt le: a tér közelében, egy kupec házában. Nem tartott sokáig. Bogatirjov le sem vette karjáról a korbácsot. Kezet fogott Voronovszkijjal, és kurtán mondotta:

— Minden rendben van. Ezt nem felejtjük el magának. De hát mért nem tudták megőrizni az ágyúkat?

— Véletlenség! Tiszta véletlen, zászlós úr! A tüzérek majdnem mind kommunisták voltak, kétségbeesett ellenállást tanúsítottak, mikor megkezdtük lefegyverzésüket; lelőttek két kozákot, levették a závárzatot és elmenekültek.

— De kár! — Bogatirjov az asztalra hajította keki sapkáját, amelyen még élénken látszott a szegélyéről nemrég letépett tiszti kokárda nyoma. Megdörzsölte kopaszra nyírt fejét piszkos zsebkendőjével, napbarnította arcáról letörölte az izzadságot, és fukarul elmosolyodott. — No hát, így is jól van. De most rögtön induljon, és mondja meg katonáinak... Beszéljen velük értelmesen... Szólítsa fel őket, hogy ne sokat teketóriázzanak, hanem adják át minden fegyverüket.

Voronovszkijt mélyen sértette a kozák tiszt parancsoló hangja. Hebegve kérdezte:

— Minden fegyverüket?

— A pap se beszél kétszer! Ha azt mondtam, hogy mindent az utolsó bicskáig, akkor mindent.

— De hát ön is, zászlós úr, meg az ön főparancsnoksága is elfogadta azt a feltételünket, hogy nem fegyverzik le az ezredet... Hát akkor hogy lehet ez?... Azt persze megértem, hogy a géppuskákat, ágyúkat, kézigránátokat át kell adni, de ami a vöröskatonák fegyverzetét illeti...

— Vöröskatona? Ilyen már nincs! — csattant fel Bogatirjov, dühösen felbiggyesztette borotvált felsőajkát, és sárral telefröcsköl csizmája szárára csapott fonott korbácsával. — Nincs többé vöröskatona, csak katonák vannak, akik védelmezni fogják a doni földet. Meg-érr-tet-te?...

Volkov, a fiatal hadnagyocska, a szerdobszki ezredtörzs parancsnoka, megsértődött. Fekete posztóblúza állógallérjának gomb-

jain izgatottan futottak végig ujjai; göndör fekete üstöke karakültincseit borzolgatva, élesen kérdezte:

— Szóval: foglyoknak tekintenek bennünket? Így van?

— Ezt nem mondtam! Ne pimaszkodj, ne gyanúsítgass! — szakította félbe gorombán a kozák dandárparancsnok. Áttért a tegezésre, és félreérthetetlenül éreztette, hogy partnerei a legközvetlenebbül és a legteljesebben tőle függenek.

Egy pillanatra csend lett a szobában. A térről tompa lárma hallatszott be. Voronovszkij többször fel és alá járkált a szobában, ropogtatta ujjait, begombolta keki színű meleg zubbonya valamennyi pitykéjét, és idegesen pislogva fordult Bogatirjovhoz:

— Az ön modora sért bennünket. Pedig önhöz, mint kozáktiszthez, teljesen méltatlan ez a hang! Kereken megmondom önnek. Majd meglátjuk, mit tegyünk, ha ön ilyen kihívóan viselkedik... majd meglátjuk... Volkov hadnagy! Azt parancsolom: menjen a térre, és mondja meg az őrmestereknek, hogy semmi esetre se adják át a fegyvert a kozákoknak! Parancsolja meg az ezrednek, hogy lábhoz tett fegyverrel álljon. Rögtön befejezem a tárgyalást ezzel a... ezzel a Bogatirjov úrral, és megyek én is a térre.

Bogatirjov arcán foltokat ejtett fekete mancsával a düh; a dandárparancsnok mondani is akart valamit, de maga is belátta, hogy erősen elvetette a sulykot, és hirtelen megváltoztatta viselkedését. Fejére csapta sapkáját. és sallangos korbácsával még mindig olyan mérgesen csápolva, kezdte:

— Nem jól tetszettek érteni, uraim. — Hangjában váratlan lágyság és figyelmesség csengett. — Én nem részesültem különösebb nevelésben, nem jártam junkeriskolát, és ezért talán nem jól fejeztem ki magam, de hát kár megütközni efféle apróságokon. Hisz mégiscsak összetartozunk! Nem szabad megsértődniök! Nem mondtam én egyebet, csak azt, hogy rögtön le kell fegyverezniök a vöröskatonákat, kivált azokat, akik megbízhatatlanok mind a maguk, mind a kozák parancsnokság szempontjából... Ezekről beszéltem én!

— Akkor világosabban kellett volna szólnia, zászlós uram! Maga is beláthatja, hogy kihívó modora, egész viselkedése...

Voronovszkij vállat vont, és most már sokkal békülékenyebben, de a még ki nem hűlt elégedetlenség hangsúlyával folytatta:

— Magunk is gondoltunk erre, hogy az ingadozó, állhatatlan elemeket le kell fegyverezni, és az önök rendelkezésére kell bocsátani...

— Nos, hát erről van szó!

— Tehát amint mondtam, magunk is úgy határoztunk, hogy ezeket le kell fegyverezni. De ami az ezred harcos magvát illeti, azt megőrizzük. Épségben megőrizzük, bármibe kerüljön is! Én magam vagy Volkov hadnagy, akit — bár nincsenek közelebbi kapcsolatban — minden teketória nélkül letegezett — tehát mi vállaljuk a parancsnokságot, és becsülettel lemossuk magunkról azt a gyalázatot, amit a Vörös Hadsereg soraiban viselt szolgálat kent reánk. Önöknek kötelességük, hogy megnyissák előttünk ezt a lehetőséget.

— Hány szuronyt számlál ez a „harcos mag"?

— Vagy kétszázat.

— Na, akkor rendben van — egyezett bele kelletlenül Bogatirjov. Felállt, kinyitotta a folyosóra nyíló ajtót, és harsányan elkiáltotta magát: — Gazdasszony! — Amikor az ajtóban megjelent a meleg kendőbe burkolózott idős gazdasszony, kurtán parancsolta: — Friss tejet! Egyik lábod itt, a másik ott!

— Ne haragudjon meg érte, de nincs tejünk.

— A vörösöknek biztosan volt, nekünk nincs? — mosolyodott el savanyúan Bogatirjov.

Megint kínos csend támadt a szobában. Volkov hadnagy törte meg.

— Menjek?

— Igen — felelte sóhajtva Voronovszkij. — Menjen, és parancsolja meg, hogy fegyverezzék le azokat a katonákat, akiket a listákon megjelöltünk. A listák Gorigaszovnál és Vejsztminszternél vannak.

Csak a sértett tiszti önérzet mondatta vele, hogy „majd meglátjuk, mit tegyünk". Valójában nagyon is jól tudta Voronovszkij törzskapitány, hogy elvesztette a játszmát, és nincs hová visszavonulnia. A rendelkezésére álló hírek szerint már elindultak Uszty-Medvegyicából azok az erők, amelyeket a zendülő szerdobszki ezred lefegyverzésére dobott át a hadseregparancsnokság Uszty-Hopjorszkajába. Érkezésüket bármely percben várhatták. De Bogatirjov is meggyőződhetett róla, hogy Voronovszkij megbízható és veszélytelen ember, aki most már különben sem táncolhat vissza. A dandárparancsnok a maga felelősségére hozzá-

járult, hogy az ezred megbízható részéből önálló harci egységet szervezzenek. Ezzel véget ért a tárgyalás.

A felkelők azonban nem várták meg a tárgyalás eredményét. A tárgyalás alatt a téren erélyesen hozzáfogtak a szerdobszkiak lefegyverzéséhez. Az ezred trénjének szekereit, taligáit végigmotozták a kapzsi kozák szemek és kezek. A felkelők nemcsak a töltényeket kapkodták szét, hanem a vastag talpú sárga katonabakancsokat, pólyatekercseket, vattás kabátokat, nadrágokat, élelmiszereket is. Vagy húsz szerdobszki — miután meggyőződött róla, hogy fest a kozák önkény — megpróbált ellenük szegülni. Egyikük puskatussal kólintotta főbe azt a felkelőt, aki nyugodtan zsebre vágta a vöröskatona bugyellárisát.

— Rabló! Zsivány! Mér veszed el? — kiabált rá. — Add vissza rögtön, mert majd a szuronyt döföm beléd!

Bajtársai támogatták. Felháborodott kiáltások röpködtek a levegőben:

— Fegyverbe, bajtársak!

— Becsaptak bennünket!

— Ne adjátok át a puskát!

Kézitusa robbant ki. Az ellenszegülő vöröskatonákat a kerítés felé szorították. A lovas felkelők, akiket a 3. lovas század parancsnoka is ösztökélt, két perc alatt halomra kaszabolták őket.

Miután Volkov hadnagy megérkezett a térre, még sikeresebben folyt a lefegyverzés. A felsorakoztatott vöröskatonákat szakadó záporban motozták meg. Ugyanott, a sortól nem messzire rakták máglyába a puskákat, gránátokat, az ezred távbeszélő szakasz felszerelését, a puskatöltényekkel és géppuskahevederekkel telerakott ládákat.

Bogatirjov a térre lovagolt, és a szerdobszkiak előtt ficánkoló tüzes paripán jobbra-balra forogva fenyegetően magasra, a feje fölé emelte vastag fonott korbácsát.

— Ide hallgassatok! Mától fogva tik is verekedni fogtok a gonosztevő kommunistákkal és csapataikkal. Aki habozás nélkül velünk tart, annak megbocsátunk, de aki durcáskodik, annak ez lesz a jutalma! — kiáltotta, és korbácsával a lemészárolt vöröskatonákra mutatott, akiket már csaknem meztelenre vetkőztettek, és az esőben agyonázó formátlan, fehér csomóba hajigáltak.

A vöröskatonák sorain halk suttogás hullámzott végig, de fennhangon senki sem tiltakozott egyetlen szóval sem, senki sem bontotta meg a sort...

A gyalogos és lovas kozákok ezalatt csoportosan és egyenként futkostak, hussantak mindenfelé. Szoros gyűrűben vették körül a teret. A templomkerítés mellett, egy dombon pedig a vörös katonák sorai felé fordulva álltak a zöldre festett, nagytorkú szerdobszki géppuskák. A védőlemezek mögött állandó készenlétben ültek a bőrig ázott kozák géppuskások...

Egy óra múlva Voronovszkij és Volkov kiválogatta a „megbízhatókat". Százkilencvennégyen voltak. Az újonnan megalakult egységnek az „1. felkelő különítmény" nevet adták. Még azon a napon kivezényelték a tűzvonalba, Belavinszk falva környékére, ahol a Donyec mellől átdobott 23. lovas hadosztály folytatott támadást. Egyes hírek szerint vörös ezredek nyomultak előre azon a tájon: a 15. Bikadorov, a 32. pedig a híres Mihail Blinov parancsnoksága alatt. Előrenyomultak, és egymás után zúzták szét a velük szemben álló felkelő századokat. Az egyikből, amelyet az uszty-hopjorszkajai járás valamelyik falva nagy sebtében állított ki, hírmondót sem hagytak. Mind egy szálig lekaszabolták. Bogatirjov éppen Blinov ellen szándékozott küldeni Voronovszkij különítményét, hogy a csatatéren, a tűzkeresztségben próbálja ki állhatatosságát.

A többi szerdobszkit — több mint nyolcszáz embert — gyalogszerrel indítottak útnak a Don mentén Vesenszkajába, pontosan úgy, ahogyan annak idején Kugyinov, a felkelő erők főparancsnoka rendelkezett Bogatirjovhoz írott levelében. Fedezetként három — szerdobszki géppuskákkal felfegyverzett — lovas század követte őket a Don menti dombokon.

Uszty-Hopjorszkajában elindulása előtt istentiszteleten vett részt Bogatirjov. Alig hangzott el a pópa szava, aki a „krisztusszerető kozák seregek győzelméért" könyörgött, Bogatirjov felállt és kiment a templomból. Odavezették a lovát. Nyeregbe szállt. Magához intette a hátvédként Uszty-Hopjorszkajában hagyott századok egyikének parancsnokát, lehajlott a nyeregből, és halkan súgta a fülébe:

— A kommunistákra jobban ügyelj, mint a puskaporos pincére! Hónap reggel megbízható fedezettel kísértesd őket Vesenszkajába. Most pedig azonnal induljanak útnak a gyorsfutárok, járjanak faluról falura, tudassák a néppel, milyen jómadarakat kísértetünk hónap arrafelé. A nép aztán majd a maga belátása szerint bánik el velük!

Azzal útrakelt.

A vesenszkajai járás Szingin falva felett április 20-án délben repülőgép jelent meg. A motor tompa berregése kicsalta a házakból a gyermekeket, asszonyokat, aggastyánokat. Fejüket feltartva, tenyerükből formált ellenző alól nézték sokáig, hogyan ír le széles héjaköröket az oldalt dőlt gép a felhőhártyás, borús tavaszi égen. A motorzúgás harsogóbbá élesedett. A gép lassan ereszkedni kezdett. leszállásra alkalmas helyet akart kiszemelni a kertek alatt, a csordalegelőn.

— Mingyán elkezdi górálni a bombát! Vigyázzatok! — kiáltotta rémülten valamelyik találékony apó.

És a közökben összeverődött tömeg szétrebbent a szélrózsa minden irányába. Az asszonyok a földön vonszolták maguk után a bőgő kölyköket, az öregemberek bámulatos fürgeséggel és ügyességgel ugráltak át a sövényeken, mint a bakkecske, és rohantak a kertek bokrai közé. A közben csak egyetlen vénasszony maradt. Ő is futásnak eredt. de vagy berogyott a térde ijedtében, vagy megbotlott a göröngyös úton, elég annyi, hogy elterült a földön, mint a gyalogbéka. Ott is maradt fekve. Szégyentelen rugdosta levegőbe pipaszár lábát, és hangtalanul rimánkodott:

— Jajj, mentsetek meg, aranyom! Jajj, Istenem, jajj, Istenem! Ütött a halálom órája.

De senki sem lopakodott vissza, hogy megmentse a vénasszonyt. A repülőgép szörnyű búgással, orkán bömböléssel és fülsértő füttyel szállt el hajszálnyira egy csűr teteje felett; szárnyas árnyékával egy pillanatra eltakarta a napvilágot a halalos félelemben kimeredő banyaszempár elől, majd tovasuhant; kerekei lágyan huppantak a csordalegelő ázott földjére, s a gép a sztyeppen gördült egy darabig. Ebben a pillanatban nagy baj esett az öregasszonnyal: úgy belefifrikált a bugyogóba, mint csecsszopó a pelenkába. Nem volt az se élő, se holt, nem hallott, nem érzett semmit, se maga alatt, se maga körül. Így aztán nem is láthatta, hogy a földre szállott iszonyú madárból — kissé távolabb — két fekete bőrruhás ember bújt elő; egy ideig tétován topogtak egy helyben, aztán körülnéztek és elindultak — éppen az ő portájuk felé.

De a kert tavalyi szederbokrai közé lapult öreg igen bátor férfiúnak bizonyult. Szíve sebesen dobogott ugyan, mint a foglyul ejtett kisverébé, de mégis fel mert nézni. Ő volt az, aki az ud-

vara felé közeledő idegenek egyikében megismerte Pjotr Bogatirjov tisztet, ezredbeli bajtársa fiát. Pjotr — aki unokabátyja volt Grigorij Bogatirjovnak, a 6. felkelő különdandár parancsnokának — annak idején a Donyecen túlra vonult vissza a fehérekkel. De ez az égből pottyant ember mégis kétségtelenül ő volt.

Az öreg egy pillanatig fürkészve szemlélgette; felült, mint a nyúl, és lecsüngette a karját. Miután végképp meggyőződött róla, hogy ez a lassan, kacsázva közeledő férfi csakugyan nem más, mint Petro Bogatirjov — akinek ugyanúgy ragyog az a kék szeme, mint tavaly, csak rég nem borotvált szakálla borította tüskés sörteként az állát — talpra állt az öreg, és próbálgatta, hogy megbírja-e a lába. Hát reszketett ugyan egy kicsit az ina, de azért kifogástalanul megbírta, és az öreg kikocogott, kitipegett a kertből.

Feléje sem nézett a hamvába omlott vénasszonynak, hanem egyenest Petro és kísérője felé tartott, és a kifakult kozák sapkát már messze levette kopasz fejéről. Pjotr Bogatirjov is megismerte, integetve köszönt, mosolyogva üdvözölte. Odaértek egymáshoz.

— Csakugyan maga az, Petro Grigorics?

— Tetőtől talpig!

— No lám, megsegített az Úristen: még repülőgépet is láttam vénségemre! Csak hát nagyon megijedtünk tőle.

— Nincsenek veresek a közelben, öregapám?

— Nincsenek, nincsenek, kedvesem. A Csiren túlra kergették őket, valahová a hoholok közé.

— A mi kozákjaink szintén felkeltek?

— Felkelni felkeltek, de sokat mán megint lefektettek közzülök.

— Hogyhogy?

— Szóval... agyonlűtték.

— Ahá... Hát a család? Apámék? Mind élnek?

— Mind. Magok a Donyec túlsó partjárul jönnek. Nem látták ott az én Tyihonomat?

— A Donyecen túlról. Üdvözletet hoztam: Tyihon tiszteltet benneteket. No, öregapám, ügyelj erre a gépre, hogy hozzá ne nyúljanak a gyermekek, én meg megyek haza... Gyerünk!

Pjotr Bogatirjov és kísérője elindult a faluba. A kertekből, fészerek alól, vermekből és mindenféle zugból pedig előmerészkedett az odamenekült, halálra ijedt pereputty. Nemsokára egész tömeg vette körül a repülőgépet, amely még mindig az átforró-

sodott motor melegét, az elégett benzin és olaj szagát lehelte. Vászonnal borított szárnyát sok helyütt átlyuggatták a golyók meg a gránátszilánkok. A soha nem látott masina némán és forrón állt ott, mint a meghajszolt táltos.

Az az aggastyán, aki legelőbb fogadta Petro Bogatirjovot, befutott a közbe, ahol félelmében földre omlott öreg felesége hevert sokáig. Meg akarta örvendeztetni a még decemberben, a körzeti elöljáróságga l együtt elmenekült Tyihon fiáról hozott jó hírrel. De az öregasszonynak már hűlt helyét találta a közben: az imént elvánszorgott a házig, magára zárta a kamra ajtaját, és sebtében átöltözött: inget, szoknyát, miegyebet váltott. Az öreg alig akadt rá.

— Petyka Bogatirjov repült haza! Üdvözletet hozott Tyihontul, azt mondta, tiszteltet! — kiáltotta, és szörnyen dühbe gurult, amikor észrevette, hogy az öregasszony átöltözik. — Hinye, te vén boszorkány, még ilyenkor is a cicomán jár az eszed?! Az anyád ne sirasson! Hát kinek kellesz te, te rozoga madárijesztő?! Úgy kicsípte magát, mint egy menyecske!

... Petro Bogatirjov apja házába hamarosan összegyűltek az öregek. Valahány belépett, már a küszöbön levette a kucsmát, keresztet vetett az ikonok felé, illedelmesen leült a kanapéra, és botjára támaszkodott. Hamarosan megeredt a beszélgetés. Pjotr Bogatirjov jókorát húzogatott a fölözetlen hideg tejből, és elmondta, hogy a doni kormány parancsára repült haza. Azt a feladatot szabták elé, hogy teremtsen kapcsolatot a felső-doni felkelőkkel, repülőgépen szállítson át töltényt meg tiszteket — ezzel támogassa a vörösök elleni harcukat. Tájékoztatta őket, hogy a Doni Hadsereg nemsokára támadásba lendül az egész fronton, és egyesülni fog a felkelőkkel. Csak úgy mellékesen jól odamondogatott az öregeknek, orruk alá dörzsölte, hogy nem tudták kordában tartani a fiatal kozákokat, akik otthagyták a frontot, és beengedték a vörösöket a Doni Seregkörzet területére. Beszédét ilyenformán fejezte be:

— De mivel észre tértek, és elkergették a városokból, falvakból a szovjethatóságokat, a doni kormány meg fog bocsátani mindenkinek.

— De hiszen most is szovjethatalom van nálunk, Petro Grigorics, csak kirekesztettük belőle a kommunistákat. A zászlónk se háromszínű, hanem veress meg fehér — jegyezte meg határozatlanul az egyik agg.

— A fiatalok meg — azok a gazfickók, azok a szófogadatlan

dögök — még most is „elvtárs"-nak szólítják egymást! — bigygyesztette hozzá a másik.

Pjotr Bogatirjov nyírott rőt bajuszába mosolygott, és gúnyosan hunyorította össze kék kerek szemét.

— A ti szovjethatalmatok olyan, mint a jég tavasz előtt! Alig süt ki a nap — megtörik, lezajlik. A főkolomposokat, akik Kalacs alatt otthagyták a frontot, azokat persze eldöngetjük, mihelyt visszajövünk a Donyec mögül!

— Véresre kell verni a gazokat!

— Nagyon helyes! Úgy kell nekik.

— Félhótra verni mind!

— Az egész nép szeme láttára addig kell botoztatni őket, míg össze nem hugyozzák magukat! — lármáztak nekivadultan az öregek.

— —

Estefelé egy hintóba fogott, tajtékzó trojka Szinginbe repítette a gyorsfutárral értesített Kugyinovot, a felkelő seregek főparancsnokát, és Ilja Szafanov vezérkari főnököt.

Le sem rázták a sarat csizmájukról és vitorlavászon esőkabátjukról, szinte ügetve futottak be Bogatirjovék házába, annyira megörültek Pjotr Bogatirjov érkezésének.

54

Azt a huszonöt kommunistát, akit a szerdobszki ezred kiszolgáltatott a felkelőknek, megerősített fedezet alatt inditották útnak Uszty-Hopjorszkajából. Szökésről álmodni sem lehetett. A fogolycsoport közepén sántikáló Ivan Alekszejevics bús gyűlölettel pillantott a kísérő kozákok dühös, kőkemény arcára, és azt gondolta magában: „Ezek mihamar elbánnak velünk! Rossz végünk lesz. Ha nem állítanak bíróság elé — elvesztünk!"

A kísérők javarésze szakállasokból állt. Egy óhitű öreg, a testőrezred őrmestere volt a parancsnokuk. Mihelyt kiértek Uszty-Hopjorszkajából, mindjárt megtiltotta a foglyoknak, hogy beszélgessenek, dohányozzanak vagy kérdésekkel forduljanak a kísérőkhöz.

— Imádkozzatok inkább, Antikrisztus gonosz szolgái! Halálba

mentek, kár vétkezni utolsó órátokba is. Iszonyú rágondolni is: elfelejtettétek az Istent! Eladtátok lelketeket a pokol hatalmainak. A sátán bélyegét ütöttétek tulajdon homlokotokra! — kiabálta, és hol forgópisztolyát emelgette, hol a nyakába akasztott fonott revolverzsinórt cibálgatta.

A foglyok között csak két kommunista volt, aki a szerdobszki ezred parancsnoki karához tartozott. A többiek, Ivan Alekszejevics kivételével, valamennyien jelanszkajai bevándorolták, tagbaszakadt, markos legények voltak, akik a szovjet csapatok Jelanszkajába érkezése után léptek be a pártba. Milicisták, községi forradalmi bizottsági elnökök voltak egészen a zendülésig. A felkelés kirobbanása után Uszty-Hopjorszkajába menekültek, és beleolvadtak a szerdobszki ezredbe.

Régebben csaknem mindnyájan kézművességet: ács-, asztalos-, bognár-, kőműves-, pék-, csizmadia- vagy szabómesterséget űztek. A legidősebb — külseje alapján — nem lehetett több harmincöt, a legfiatalabb pedig húszesztendősnél. A nehéz fizikai munkában szétlapult, nagy kezű, széles vállú, domború mellkasú, daliás, izmos legények külsejükben élesen elütöttek a görnyedt, öreg kísérőktől.

— Bíróság elé állítanak bennünket, mit gondolsz? — kérdezte súgva az egyik jelanszkajai kommunista, aki Ivan Alekszejevics mellett lépkedett.

— Aligha...

— Lepuffantanak?

— Biztosan...

— De hiszen nállok nincs kivégzés! Így mondták a kozákok. Emlékszel?

Ivan Alekszejevics hallgatott, de felcsillant benne a remény, mint szélben a szikra: „Igaz is! Nem lőhetnek agyon bennünket. Hisz ők adták ki a jelszót: »Le a kommünnel, le a fosztogatásokkal, le a kivégzésekkel!« Ez a csürhebanda hallomás szerint csak kényszermunkára szokta ítélni a kommunistákat... Vagy megvesszőzik, vagy kényszermunkára küldik. De hát ez nem olyan szörnyű! Elüldögélünk télig abban a fegyházban, télen meg, mihelyt beáll a Don, megint derekasan megszorongatják őket a mieink!"

Úgy lobbant fel a remény, mint a szélsodorta szikra, úgy is aludt ki nyomban: „Nem: lelőnek! Úgy nekivadulnak, mint a sátán! Isten veled, élet!... Haj, nem így kellett volna ezt csinálni.

Harcoltam is ellenek, meg sajgott is értük a szívem... Nem kellett volna sajnálni, hanem ütni-vágni, aprítani mind, hogy írmagjok se maradjon!"

Ökölbe szorította kezét tehetetlen dühében, megrándította vállát, de rögtön megbotlott, és kis híján földre bukott a hátulról fejére mért borzalmas ütéstől.

— Mit hadonászol az öklöddel, te utolsó szemét? Mit hadonászol az öklöddel, azt kérdem?! — mennydörgött rá az őrmester, a fedezet parancsnoka, és majd elgázolta csődörével.

Ismét rásuhintott korbácsával Ivan Alekszejevicsre, szemöldökcsontjától középütt gödröcskés, meredek, állig ferde vörös hurka szelte át arcát.

— Kit kinozol, hé? Éngem üss, öreg! Éngem! Hisz az sebesült, mit bántod? — kiáltotta kérő mosollyal, remegő hangon az egyik jelanszkajai, kilépett a tömeg közül, előredüllesztette domború mellkasát, és eltakarta testével Ivan Alekszejevicset.

— Te is kapsz, légy nyugodt! Üssétek, cimborák, üssétek a kominístákat!

A korbács akkora erővel hasította szét a keki színű nyári inget a jelanszkajai vállán, hogy a cafatok összezsugorodtak, mint a tűzperzselte levelek. A sebből, a hirtelen megdagadó hurkából olyan fekete vér folyt, mint a telibe talált vad testéből, és átáztatta a rongyokat...

Az őrmester dühében fuldokolva tapostatta paripájával a foglyokat, belegázolt a tömeg sűrűjébe, és irgalmatlanul korbácsolta őket...

Ivan Alekszejevicsre újabb ütés zúdult. Csillagot hányt a szeme, bíborba borult előtte a világ, megingott a föld a talpa alatt, és mintha meghajlott volna a zöld erdő, amely bús szegélyként borította a szemben fekvő homokos balpartot.

Ivan Alekszejevics megragadta a kengyelt bütykös kezével, le akarta rántani a nyeregből a megvadult őrmestert, de egy kardfokkal reá mért csapás földre terítette, szájába golyhos, édeskés por tolult. orrából. füléből égetően forró vér buggyant ki...

A kísérők csomóba terelték a foglyokat, mint a birkát, és ütötték-verték őket, kínozták sokáig. irgalmatlanul. Ivan Alekszejevics arccal a föld felé feküdt az úton, mintegy félálomban hallotta a tompa üvöltéseket, a lábak dübörgését maga körül meg a kozák paripák bősz horkantásait. Egy csomó meleg lótajték födetlen fejére pottyant. Hirtelen, valahol egészen közel, közvet-

lenül a feje felett, kurtára szaggatott, borzalmas férfizokogás és sikoly hasított a levegőbe:

— Disznók! Fegyvertelen foglyokat vertek!... Jajj, jajj, jajj!

Ivan Alekszejevics sebes lábára rálépett egy paripa, a tompa végű patkószeg a lábszár puha húsába nyomódott. Fölötte, szapora sorozatban, élesen csattanó ütések pattogtak. Egy perc múlva keserű izzadságszagtól és szikszós vérszagtól bűzlő, súlyos, nedves test omlott Ivan Alekszejevics mellé. Még nem vesztette el végképpen öntudatát, és jól hallotta, hogy a lezuhant ember torkából, mint feldőlt palack szűk nyakából, bugyborékolva ömlik a vér...

Aztán — ugyancsak csoportosan — a Donra hajtották és arra kényszerítették őket, hogy mossák le magukról a vért. Ivan Alekszejevics is térdig állt a folyóban, locsolgatta tüzesen izzó sebeit és az ütések okozta daganatokat, aztán tenyérrel félrehajtotta a vérével összeelegyedett vizet, mohón itta-itta, és félt, hogy nem lesz ideje eloltani csillapíthatatlanul égő, emésztő szomját.

Útközben lóhátas kozák érte utol a menetet. Sötétpej lova szőre tavasziasan-fényesen ragyogott a kövérségtől és a verejtéktől. A paripa gyors, játékos ügetésben haladt. A lovas eltűnt a faluban, és alig jutottak el a foglyok az első udvarokig, máris csak úgy tódult elébük a nép.

Ivan Alekszejevics a szembefutó kozákok és asszonyok láttán első pillantásra tisztában volt vele: ütött haláluk órája. Megértették ezt a többiek is.

— Elvtársak! Búcsúzzunk el! — kiáltotta az egyik szerdobszki kommunista.

A villával, kapával, karóval, vasrúddal felfegyverzett tömeg fenyegetően közeledett...

Ami ezután következett, mintha lidércálomban történt volna. Harminc versztát mentek az egymásba olvadó falvakon át, és minden községben a hóhérok tömege fogadta őket. Az öregemberek, asszonyok, kamaszok egymással versengve ütötték, köpdösték a kommunista foglyok véráztatta, püffedt és alafutásos arcát, kővel, száraz görönggyel dobálták meg őket, hamuval és porral szórták tele az ütésektől bedagadt szemüket. Különösen az asszonyok tomboltak és tobzódtak a legkegyetlenebb, legrafináltabb kínzásokban. Huszonöt halálraítélt vesszőfutása volt ez az út. A végén már rájuk sem lehetett ismerni, nem is volt emberi

formájuk, olyan borzalmasan elcsúfították őket, testük, arcuk kékre, véres-feketére, dagadtra verve, eltorzítva, vérrel keveredett sárral bemázolva.

Eleinte mind a huszonöt igyekezett minél messzebb kerülni a kísérőktől, hogy minél kevesebb ütés érje; mindegyik iparkodott összekuszálódott soraik közepébe furakodni; ezért aztán szorosan egybeverődött tömegekben tolongtak előbbre. De mindig széttaszigálták, különválogatták őket. Elvesztették a reményt, hogy bármily csekély mértékben is megóvhatják magukat az ütésektől. Most már laza sorokban vánszorogtak, és mindegyiküket csak egy kívánság gyötörte: erőt vehessen magán, ne essen el, mert aki egyszer elesik, az többé nem tud feltápászkodni. Közömbösség lett rajtuk úrrá. Eleinte mindegyik eltakarta kezével arcát és fejét, gyámoltalanul emelte szeméhez tenyerét, valahányszor közvetlenül szemebogara előtt szikrázott kéken a háromágú villa vasfullánkja, vagy villant meg homályosan a karó tompa, fehér hegye; az ütött-vert foglyok csapatából irgalmat esdő szó, nyögés, káromkodás és tűrhetetlen fájdalom mélyről fakadó állati üvöltése hallatszott. Délre mind elhallgatott. Csak a legfiatalabb jelanszkajai legény — a század kedvence és nagy tréfamester volt valamikor — jajdult fel, valahányszor csapás zúdult a fejére. Ugrálva ment, mintha parázson táncolna, egész testében rángatózott, és maga után húzta doronggal eltört lábát.

Ivan Alekszejevics a doni mosakodás után összeszedte magát. Mikor megpillantotta a feléjük szaladó kozákokat és asszonyokat, sebtében elbúcsúzott legbizalmasabb elvtársaitól.

— Hát ha harcolni tudtunk, testvérek — mondotta halkan — akkor tudjunk büszkén meghalni is... Egy dolgot kell észben tartani utolsó leheletünkig, egy dolog vigasztaljon bennünket végső perceinkben: ha bennünket agyonvernek is, a szovjethatalmat nem lehet karóval lebunkózni! Kommunisták! Testvérek! Haljunk meg férfiasan, bátran, hogy ne gúnyolhassanak bennünket ellenségeink!

Az egyik jelanszkajai nem bírta ki: mikor Bobrovszk falvában ügyesen és kegyetlenül ütlegelni kezdték az öregek, csúnya, fülsértő, kamaszos üvöltés tört fel belőle, eltépte gimnasztyorkája gallérját, mutogatta a kozákoknak meg az asszonyoknak a nyakában, piszoktól és verejtéktől fekete galandon csüngő kis feszületet.

— Elvtársak! Én csak nemrégen léptem be a pártba!... Szán-

jatok meg! Én hiszek Istenbe!... Két kis gyermekem van!... Irgalmazzatok! Nektek is van gyermeketek!...

— Semmi „elvtárs"! Kuss!

— Eszedbe jutottak a gyermekek, te bálványimádó dög? Elővetted a keresztet? Megjuhászodtál? De bezzeg, amikor a mi embereinket lepufogattad meg kivégezted, akkor nem jutott eszedbe az Isten! — szidta egy fülbevalós, pisze öreg, ukránosan h-nak ejtve a g-t. és kétszer is végigvágott rajta. Feleletet sem várva, megint nekihuzakodott és a fogoly fejét célozta meg.

Annak a szörnyű képnek foszlányai, amelyet szeme, füle, tudata érzékelt, mind elszálltak Ivan Alekszejevics mellett, egyetlenegy sem ragadta magára a figyelmét. Mintha kő burkolta volna be szívét. Csak egyetlenegyszer rezzent meg. Délben Tyukovnovszk falvába értek, itt is átkok és ütlegek özönében vergődtek végig az utcán, a sorfalat álló hóhérok között. Ivan Alekszejevics, amint ferdén oldalt tekintett, megpillantotta, hogy egy hétéves fiúcska anyja szoknyája aljába kapaszkodott, és eltorzult arcára záporozó könnyek között visítva, őrjöngve kiabálta:

— Anyám! Jajj, ne üsd!... Sajnálom! Félek! Véres!

Az asszony, aki éppen ráemelte fütykösét egy jelanszkajai legényre, hirtelen felkiáltott. eldobta a botot, kezénél fogva megragadta a kisfiút, és hanyatt-homlok elrohant egy közbe. És a gyermeki sírástól, a megindító gyermeki szánalomtól meghatott Ivan Alekszejevics szeméből kéretlen könnycsepp fakadt. Csak úgy csípte savával a szétrepedt, kicserepesedett ajkat. Kurta zokogás buggyant fel belőle. mert eszébe jutott a maga fiacskája, felesége. Az agyában felvillanó emlék hirtelen türelmetlen vágyat szült: „Csak ne az ő szemük láttára üssenek agyon!... És... minél hamarább..."

Lábukat alig vonszolva mentek. Imbolyogtak a fáradtságtól, az ízületüket szétfeszítő fájdalomtól. A kertek alatt a csordalegelőn megpillantottak egy gémeskutat. Rimánkodva kérték a fedezet vezetőjét: engedje meg. hogy igyanak egyet.

— Nem érünk rá szürcsölgetni! Így is elkéstünk! Gyerünk, gyerünk!

De az egyik kísérő öreg a foglyok pártjára kelt.

— Legyen szíved, Akim Szazomics! Hisz ők is emberek!

— Micsoda? Emberek?! A kommunisták nem emberek! Ne tanítgass engem! Ki parancsol nékik: te vagy én?

— Ej, de nagyon elszaporodtak mostanában az ilyen parancsnokok... Menjetek, fiúk, igyatok!

A kis öreg gyalog szállt. és egy vödör vizet merített a kútból. Körülvették a foglyok, és huszonöt pár kar nyúlt a faveder felé. Felcsillantak az üszkösen pislákoló, aláfutásos, bedagadt szemek, és szaggatott, rekedt suttogás fakadt az ajkakon:

— Adj nekem is, öregapám!

— Csak egy keveset!...

— Csak egy kortyot...

— Elvtársak, ne mind egyszerre!

Az öreg tétovázott, kinek adjon előbb. Habozott néhány másodpercig — pokoli másodpercek voltak! — azután egy földbe ásott, vájt itatóvályúba öntötte a vizet, arrább húzódott, és rájuk kiabált:

— Mit tolakodtok, mint a barom?! Sorjában igyatok!

A víz szétömlött a vályú zöld mohás, penészes fenekén, mohón futott a napégette, de mégis nyirkos fabűzt árasztó alsó szöglet felé. A foglyok utolsó erejüket megfeszítve rohantak a vályúhoz. Az öreg tizenegy vederrel merített egymás után, és teletöltötte a vályút. Valahányszor a foglyokra nézett, redőkbe húzta homlokát a szánalom...

Ivan Alekszejevics térden állva ivott, amennyi csak a gyomrába fért. Mikor felemelte felfrissült fejét, rendkívüli, szinte kézzelfogható világossággal pillantotta meg a Don-parti út deresfehér mészkőpor-takaróját, a távolban kék látomásként emelkedő krétahegy-nyúlványokat, fölöttük és a tarajos Don hömpölygő árja felett, a mérhetetlen, fenséges kék égen, elérhetetlen magasságban pedig — egy kicsi felhőt. Vitorlaként szikrázó, fehér csúcsával sebesen szállt a szelek szárnyán valahová észak felé. Opálos árnyéka a messzi Don-kanyarban fakón tükröződött.

55

A felkelő erők főparancsnokságának titkos tanácskozásán elhatározták, hogy segítséget kérnek a doni kormánytól, Bogajevszkij atamántól.

Kugyinovot bízták meg, hogy írjon egy levelet, fejezze ki mélységes megbánásukat és sajnálatukat, amiért 1918-ban ők, a felső-doniak, tárgyalást kezdtek a vörösökkel, és feladták a frontot.

Kugyinov a Felső-Don egész felkelt kozáksága nevében fogadkozott, hogy ezentúl kitartóan, mind a végső győzelemig harcolnak a bolsevikok ellen. Könyörgött, hogy nyújtsanak segítséget a felkelőknek: repülőgépen dobjanak át a fronton lőszert és hivatásos tiszteket, hogy azok vezessék a csapatokat.

Pjotr Bogatirjov Szinginben maradt, majd átutazott Vesenszkajába. A pilóta pedig — Kugyinov levelével — visszaindult Novocserkasszkba.

Attól fogva szoros kapcsolat alakult ki a doni kormány és a felkelő erők parancsnoksága közt. Csaknem naponta repültek át a Donyecen túlról a francia gyárakban készült vadonatúj repülőgépek. Tiszteket, töltényt és csekély mennyiségű mozsárgránátot hoztak. A pilóták Vesenszkajába szállították a Doni Hadsereggel visszavonult felső-doni kozákok leveleit, onnan meg a család válaszát vitték a kozákoknak a Donyecen túlra.

Szidorin tábornok, a Doni Hadsereg új parancsnoka, a front helyzetének és hadászati céljainak megfelelően egyre-másra küldözgette Kugyinovnak a vezérkar által kidolgozott hadműveleti terveket, parancsokat, helyzetjelentéseket és a felkelők frontjára átdobott vörös csapatokról szóló tájékoztatókat.

Kugyinov csak néhány kiválasztottat avatott be a Szidorinnal folyó levelezésbe, a többiek előtt mindezt a legszigorúbban titokban tartotta.

56

A foglyokat délután öt órakor kísérték be Tatarszkba. Már közelgett a gyorsan repülő tavaszi alkonyat, már nyugovóra hajolt a nap. Izzó korongjával megérintette a nyugaton elnyúló rongyos, gubancos galambszürke felhő peremét.

Az utcán, az óriási közraktár árnyékában ült és állt a tatarszki gyalogezred. Azért dobták át a Don jobbpartjára, hogy segítsen a jelanszkajai századoknak, mert alig-alig tudták feltartóztatni a vörös lovasság lendületes támadását. Útközben, a frontra haladtában, az egész század betért a faluba, hogy meglátogassa az otthoniakat, ellássa magát egy kis elemózsiával.

Éppen ezen a napon kellett volna tovább indulniok, de híre jött, hogy errefelé kísérnek Vesenszkajába huszonöt kommunistát, köztük Miska Kosevojt meg Ivan Alekszejevicset, és hogy a foglyok minden pillanatban Tatarszkba érkezhetnek. Ezért hatá-

rozták el, hogy várnak még egy darabig. Különösen azok a kozákok akartak mindenáron találkozni Kosevojjal és Ivan Alekszejevicsel, akiket rokoni szálak fűztek a Petro Melehovval együtt mindjárt az első csatában elhullott falubeliekhez.

A tatarszkiak lanyhán beszélgettek, a raktár falának támasztották puskájukat, ültek vagy álltak, cigarettáztak vagy napraforgómagot rágcsáltak. Asszonyok, öregek, gyermekek vették körül őket. Az egész falu az utcára tódult. A háztetőkről lankadatlanul figyelték a gyermekek, nem hajtják-e még a foglyokat.

Egyszer csak elrikkantotta magát egy siheder:

— Ahun jönnek, ni! Ott hajtják őket!

Szaporán felkászolódtak a hadfiak, nyüzsgölődni kezdett a tömeg, mind jobban élénkülő beszélgetés tompa zúgása buggyant a házak fölé, dübörögve futottak a foglyok elé a fürge gyerkőcök. Aljoska Samil özvegye hisztérikusan jajveszékelni kezdett a még le sem csitult bánat friss hatása alatt.

— Ott kísérik az ellenséget! — mondotta dörgő basszus hangon egy öreg.

— Meg kell verni a bitangokat! Mit tátjátok a szátokat, kozákok?

— Bíróság elé velök!

— Kivégezték a mi embereinket!

— Akasztófára húzni Kosevojt meg a cimboráját!

Darja Melehova Anyikuskáné mellett állt. Ő ismerte meg legelőbb Ivan Alekszejevicset a félig agyonvert foglyok vánszorogva közeledő tömegében.

— Itt kísérünk egy falutokbelit! Gyönyörködjetek benne, a gazemberbe! Csókolgassátok meg, de úgy, hogy megemlegesse! — kiáltotta rekedten a fedezet vezetője, de mégis túlharsogta a mind őrültebben tomboló, szapora ricsajt; kinyújtotta karját, és Ivan Alekszejevicsre mutatott.

— Hát a másik hun maradt? Hun van Miska Kosevoj?

Antyip Hazugovics átfurakodott a tömegen, menet közben leakasztotta válláról a puskaszíjat, és a fityegő puskának hol a tusával, hol a szuronyával akadt bele az emberekbe.

— Csak egy idevalósi van, rajta kívül más nem is vót. De ha széttépitek. mindenkinek jut belőle egy darab... — mondotta a kísérő őrmester, vörös zsebkendőjével letörölte homlokáról a bőven ömlő verejtéket, s nehézkesen emelte át lábát a nyereg kápáján.

Az asszonyok sikítozása, kiabálása mind viharosabbra dagadt, és elérte feszültsége legvégső határát. Darja odatolakodott a fedezethez. Néhány lépésnyire, az egyik kísérő lovának izzadt tompora mögött, megpillantotta Ivan Alekszejevics arcát, amelyet olyan feketére vertek, mint a vas. Iszonyatosan feldagadt feje az alvadt vérben összecsapzott hajfürtökkel, nem is fej volt már, hanem szájával felfelé állított veder. Homlokán felpüffedt a bőr, vér futott alá. Orcája bíborvörösen fénylett. Alvadt péppel borított búbján gyapjúkesztyű feküdt. Nyilván ő maga tette fejére, hogy eltakarja sebeit a nap szúró sugarai, a legyek és a levegőben csak úgy hemzsegő muslincák elől. A kesztyű hozzászáradt a sebhez, és úgy maradt rajta feje tetején...

Üldözött vadként tekintett körül, és félt, hogy feleségén vagy kisfián akad meg a pillantása, meg akart kérni valakit, hogy vezesse el innét őket, ha mégis itt volnának. Most már tisztában volt vele, hogy Tatarszknál tovább nem jut: itt kell meghalnia. Nem akarta, hogy családja lássa halálát, pedig magát a halált egyre fokozódó, mohó türelmetlenséggel várta. Nyakát lassan, nehézkesen fordította, görnyedten vonta végig tekintetét a falubeliek ismerős arcán, és egyetlen szembenéző pillantásból sem olvasott ki személyi szánalmat vagy rokonszenvet sem: mogorva és könyörtelen volt minden kozák és asszony pillantása.

Kifakult keki inge szétfeszült, és minden moccanásra suhogott rajta. Az egész ing tele volt a lecsorgó vér barna foltjaival, csupa vér volt katonanadrágja és eltorzult ujjú, lapos talpú, mezítelen, nagy lába is.

Darja szemben állt vele. A torkát fojtogató gyűlölettől fuldokolva, de mégis elfacsarodó szívvel tekintett reá, és sehogy sem tudta megállapítani: látja-e, megismeri-e őt Ivan Alekszejevics. Gyötrődve várt valami iszonyút, aminek mindjárt be kell következnie.

Ivan Alekszejevics pedig ugyanolyan izgatottan, aggodalmasan motozta végig a tömeget vadul villogó fél szemével (a másik eltűnt két daganat közt), és mikor megakadt tekintete a néhány lépésnyire álló Darján, imbolyogva, mint a részeg ember, hirtelen előrelépett. Szédült a nagy vérveszteségtől, már-már elájult, de mivel nyugtalanította ez az átmeneti állapot — amikor irreálisnak tetszik az egész környező világ, amikor keserű kábaság szédíti a fejet, elfogja a világosságot a szem elől — óriási erőfeszítéssel ugyan, de mégis megállt a lábán.

Amikor megpillantotta és felismerte Darját, tántorogva kilépett. Valami halvány mosolyféle rebbentette meg valaha oly kemény, de most cudarul eléktelenített ajkait.

És éppen ez a mosolyra emlékeztető fintor dobogtatta meg Darja szívét, hangosan, szaporán. Úgy rémlett, mintha a torkában verne.

Odament Ivan Alekszejevicshez, közvetlenül előtte állt meg. Zihálva lélegzett, mint a kovácsfújtató, és pillanatról pillanatra sápadtabb lett.

— Adjon Isten, kedves komám!

Hangjának zengőn szenvedélyes árnyalata, szokatlan tónusa erős hatást tett a tömegre: mindenki elcsitult.

A csendben tompán, de keményen hangzott a fogadjisten:

— Erőt-egészséget, Darja komámasszony.

— Mondjad csak, drága egy komámuram, mit csináltál komáddal... az én jó urammal...

Kifulladt, kezével melléhez kapott. Egy hang sem jött ki a torkán.

Kirobbanó feszültséggel teli csend támadt, és ebben a vészjósló, vihar előtti némaságban még a legtávolabb álló sorok is hallották, amint Darja alig érthető halk hangon fejezte be a kérdést: — ... hogy ölted meg, hogy végezted ki az uramat, Petro Pantyelejevicset?

— Nem én öltem meg, komámasszony!

— Hogyhogy nem te ölted meg? — csattant még magasabbra Darja panaszos hangja. — Hiszen tik végeztétek ki a kozákokat Miska Kosevojjal. Tik vótatok!

— Nem, komámasszony... Nem mink... szóval nem én lűttem agyon.

— Hát ki pusztította el, ki küldte át a másvilágra, mi? Ki vót? Mondjad!

— Akkoriba az amuri ezred...

— Nem igaz! Te vótál a gyilkosa! Te! Mondták a kozákok, hogy ott láttak a hegyen! Fehér lovon ültél! Tagadod. átkozott?!

— A csatába én is ott vótam... — Ivan Alekszejevics keze lomhán emelkedett a feje magasságába; megigazította a sebhez száradt kesztyűt. Hangjában szinte kézzelfoghatóan lehetett érezni a bizonytalanságot, amikor ismét megszólalt: — Részt vettem én a harcban, de nem én öltem meg az urad, hanem Mihail Kosevoj. Ő lőtt belé. Petro komám halála nem éngem terhel.

— Hát te kit öltél meg a falubeliek közül, te bitang? Te kinek a gyermekeit juttattad árvasorra, kódusbotra, kiét? — sikította fülsértően a tömeg közepéből Patkós Jakov özvegye.

És újból kitört az asszonyokból a hisztérikus, hüppögő zokogás, felharsant a halottsirató, üvöltő jajveszékelés, rikácsolás, hogy még forróbbá tüzesítse az amúgy is parázs levegőt...

Később azt mondta Darja: nem emlékszik rá, hogyan került a kezébe egy lovassági karabély, ki nyomta a markába. Elég anynyi, hogy amikor az asszonyok elkezdtek jajveszékelni. valami idegen tárgyat érzett a kezében. Nem nézett rá, de tapintásáról megállapította, hogy ez puska. Eleinte csövénél ragadta meg, hogy az aggyal üsse le Ivan Alekszejevicset, de tenyerébe fájdalmasan belefúródott a célgömb hegye; változtatott a fogáson; a fafoglalatra fonódtak ujjai; aztán hirtelen megfordította, vállhoz kapta, és már célba is vette Ivan Alekszejevics bal mellét.

Látta, hogy mögötte oldalt rebbentek a kozákok, és csupaszon hagyták a csűr szürke gerendafalát: „Hé-hé! Meghibbantál?! Még a mi embereinkbe tanálsz belelűni! Várj, ne süsd el!" De Darját ellenállhatatlanul ösztökélte a tömeg állatian éber várakozása, a szemek reá összpontosuló tekintete, a férje halála miatti boszszúvágy. Sőt némileg a hiúság érzése is: váratlanul fakasztotta benne az a tudat. hogy ő most korántsem olyan, mint a többi asszony; hogy csodálattal, sőt félelemmel bámulnak reá, és tőle várják a döntő tettet még a férfiak is, hogy éppen ezért valami rendkívüli, különös cselekedetre kell elszánnia magát, amely mindenkit megrémít. Mikor ezek az egymástól annyira elütő érzések egyszerre megrohanták, és ijesztő gyorsasággal tolták valami felé, ami tudata mélyén már eleve el volt döntve, de amire nem akart és ebben a pillanatban nem is tudott gondolni, előbb megtorpant, óvatosan tapogatta, majd olyan hirtelen, hogy még őt magát is meglepte, nagy erővel megrántotta a ravaszt.

A puska lökésére majd elvágódott. A lövés durranása megsiketítette, de szeme összeszűkült résén át látta. hogy Ivan Alekszejevics remegő arca egy pillanat alatt borzalmasan és jóvátehetetlenül elváltozott, karját pedig előbb szétlendítette, majd összecsukta, mintha nagyon magasról akarna vízbe ugrani, azután hanyatt esett. Feje lázas gyorsasággal rángatózott: megmoccantak, és szorgosan kaparták a földet széttárt kezének bütykös ujjai...

Darja eldobta a puskát. Még mindig nem tudott világosan szá-

mot adni magának: mit is cselekedett tulajdonképpen az imént. Háttal fordult földre rogyott komaura felé, és mindennapias, egyszerűségében természetellenes mozdulattal igazította meg fején a keszkenőt, és gyűjtögette alá kibontott fürtjeit.

— Még lélegzik... — mondta az egyik kozák, és módfelett készségesen engedett utat a mellette elhaladó Darja Melehovának.

Az asszony visszanézett, de nem értette, kiről és mit mondanak, csak egy hangos, elnyújtott hörgést hallott, amely nem a torokból, hanem mélyről, valahonnan legbelülről tört elő. A nyögést halálos, fuldokló csuklás szaggatta félbe. Csak ekkor döbbent rá, hogy Ivan Alekszejevics hörög, az az Ivan Alekszejevics, aki az ő kezétől szenvedte el a halált. Könnyedén és gyorsan ment el a raktár mellett. A tér felé irányította lépteit. A tömegből már csak néhányan követték tekintetükkel.

Az emberek figyelme most Antyip Hazugovicsra szökkent. Gyorsan, mint edzőgyakorlatokon szokták, lábujjhegyen futott oda a földön fekvő Ivan Alekszejevicshez. Japán puskájának kés alakú kivont szuronyát háta mögé dugta. Maga se tudta, miért. Minden mozdulata biztos volt: jól kiszámította. Leguggolt, Ivan Alekszejevics mellének szegezte a szurony hegyét.

— Na, dögölj meg, Kotljarov! — mondotta halkan, és teljes erővel ránehezedett a szurony markolatára.

Tusakodva, sokáig haldoklott Ivan Alekszejevics. Hatalmas, csontos testéből kelletlenül költözött el az élet. Még a harmadik szuronydöfés után is tátogott a szája, és a vérben fürdő, kivicsorított fogak közül elnyújtott, rekedt hörgés bugyborékolt:

— Jaj, jajj, jajj!

— Eredj mán a pokolba, te hentes! — lökte félre Hazugovicsot az őrmester, a fedezet parancsnoka. Felemelte pisztolyát, és bal szemét behunyva, hidegvérrel célozgatott.

A szinte jeladásként durranó lövés után a foglyokat faggató kozákok ütni-verni kezdték a szerencsétleneket. Menekülni akartak, ki merre látott. Hiába.

A rikoltásokkal váltakozó puskalövések szárazon, kurtán ropogtak...

Egy óra múlva Tatarszkba érkezett Grigorij Melehov. Agyonhajszolta lovát. Miután maga mögött hagyta Uszty-Hopjorszkaját, elesett szegény pára az országúton, két falu között. Grigorij vállán cipelte a nyerget a legközelebbi faluig. Csak egy rosszacska

gebét sikerült kerítenie. Azért késett el... A tatarszki gyalogszázad a dombháton indult az uszty-hopjorszkajai falvak felé, az uszty-hopjorszkajai járás határára, ahol egy vörös lovas hadosztály csapataival folytak a harcok. A faluban csend volt. Az utcán egy lélek sem mutatkozott. Az éj bakacsinba vonta a környező halmokat. Túl a Donon hajlongó kőrisfák, zúgó jegenyék...

Grigorij belovagolt az udvarra, bement a házba. Lámpa nem világolt. A sűrű sötétségben szúnyog döngicsélt, az elülső sarokban homályos aranyrámájukkal csillogtak az ikonok.

— Van itthun valaki? Anyám! Dunyaska! — kérdezte Grigorij, amikor belehelte a gyermekkora óta oly ismerős szagot.

— Grisa! Te vagy az? — harsant Dunyaska hangja a kisházból.

Mezítlen lábak csoszogó lépése hallik, az ajtónyílásban megjelenik Dunyaska fehér alakja, amint sebtiben húzza össze alsószoknyája korcát.

— Mér feküdtetek le ilyen korán? Anyám hol van?

— Itt, minálunk...

Dunyaska elhallgatott, és Grigorij hallotta húga szapora, izgatott lihegését.

— Mi az, mi van itt tinálatok? Régen kísérték át a foglyokat?

— Agyonverték őket.

— Micsodaaa?...

— A kozákok agyonverték mind... Jaj, Grisa! A mi Daskánk, az az átkozott féreg... — Dunyaska hangjában a méltatlan keserv könnyes tónusát érezhette az ember — ... a tulajdon kezével ölte meg Ivan Alekszejevicset... Belélőtt.

— Mit fecsegsz?! — ordította Grigorij, és ijedten megragadta húga hímzett inge gallérját.

Dunyaska szemefehérjén könnyhártya csillogott. A szemebogarába fagyott borzalomból megértette Grigorij, hogy jól hallotta a szót.

— Hát Miska Kosevoj? Hát Stockman?

— Azok nem vótak a többi közt.

Dunyaska röviden, egyik szavát a másikba öltve mondta el, hogyan koncolták fel a foglyokat. Beszélt Darjáról is.

— ... Anyám nem mert egy fedél alatt aludni vele. Átment valamék szomszédho... Daska meg részegen került elő valahonnét... Hótt részegen. Most alszik...

— Itthun?

— A csűrbe.

Grigorij bement a csűrbe, kitárta az ajtót. Darja ölét szemérmetlenül pőrén hagyva aludt a földön. Vékony karját szétvetette. Bő nyál öntözte jobb orcája ragyogott, tátott szájából orrfacsaró pálinkagőz bűzlött. Fejét kényelmetlenül maga alá fordítva feküdt, bal orcáját a földhöz szorította. Súlyosan zihálva lélegzett.

Grigorij még sohasem érzett ilyen veszett erős vágyat, hogy szúrjon-vágjon. Néhány másodpercig ott állt Darja mellett, nyögve, imbolyogva préselte össze fogát, és a legyőzhetetlen undor és iszonyat érzésével nézegette ezt a fekvő testet. Azután lépett, egyet, csizmája patkós sarkával ráhágott Darja arcára, amelyen félkörívben feketéllett magas szemöldöke, és rekedten suttogta:

— Piszok rin-gyó!

Darja felnyögött, ittasan dörmögött valamit. Grigorij pedig fejéhez kapott, és a lépcsőfokokon a kardhüvellyel csörömpölve, az udvarra futott.

Még azon az éjszakán visszalovagolt a frontra. Anyjával nem is találkozott.

57

A 8. és 9. Vörös Hadsereg nem tudta megtörni a Doni Hadsereg csapatainak ellenállását a tavaszi áradás előtt, nem tudott előrenyomulni a Donyecen túlra. Mégis megkísérelte, hogy egyes frontszakaszokon tamadásba menjen át. Ezek a próbálkozások többnyire kudarcba fulladtak. A doni parancsnokság kezébe került a kezdeményezés.

Május közepéig semmilyen feltűnőbb változást sem lehetett észrevenni a déli fronton. De minden jel arra vallott, hogy fordulat következik, mégpedig hamarosan. Gyenyiszov tábornok, a Doni Hadsereg volt főparancsnoka, és Poljakov tábornok, volt vezérkari főnök már régebben kidolgozott terve alapján mármár befejeződött az úgynevezett rohamcsoport egységeinek Kamenszkaja és Uszty-Belokalitvenszkaja körzetébe való összevonása. Erre a frontszakaszra összpontosították a fiatal hadsereg kiképzett kádereinek legjobb erőit, a hétpróbás alsó-doni ezredeket: a gundorovszkajai, gergijevszki és más ezredeket. Durva számítás szerint e rohamcsoport ereje tizenhatezer puskás-kar-

dos katonából, huszonnégy lövegből és százötven géppuskából állt.

Poljakov tábornok úgy tervezte, hogy a csoport Fichelaurov tábornok csapataival együtt Makajevka ukrán falu irányában indítsa meg a rohamot, szoritsa vissza a 12. vörös hadosztályt, majd a 13. és az uráli hadosztály szárnyai és háta elleni hadműveletek során hatoljon be a felső-doni körzetbe, egyesüljön a felkelő seregekkel, vonuljon tovább a hopjori körzetbe és „gyógyítsa ki" a bolsevizmus betegségében szenvedő kozákokat.

A Donyec partján erélyes előkészületeket tettek a támadásra, az áttörésre. A rohamcsoport parancsnokságával Szekretyev tábornokot bízták meg. A hadiszerencse szemmel láthatóan a Doni Hadseregnek kedvezett. Szidorin tábornok, e hadsereg új főparancsnoka, aki Gyenyiszov tábornok, Krasznov nyugalomba vonult bizalmasa helyébe került, csakúgy, mint Afrikan Bogajevszkij tábornok, az újonnan megválasztott seregkörzeti főatamán, a szövetségesek felé tájékozódott. Az angol és francia katonai misszió képviselőivel együtt máris nagyszabású terveket dolgoztak ki a Moszkva elleni hadjárat megindítására és a bolsevizmus felszámolására Oroszország egész területén.

A fekete-tengeri kikötőbe egyre-másra érkeztek a fegyverszállítmányok. Az óceánjárók nemcsak angol és francia repülőgépeket, tankokat, ágyúkat, géppuskákat és puskákat hoztak, hanem fogatos öszvéreket és a Németországgal kötött béke következtében elértéktelenedett élelmiszert és ruhaneműeket is. A novorosszijszki raktárakat teletömték sötétzöld angol lovaglónadrágokkal, tűzött zsebes zubbonyokkal, amelyeknek rézgombjain domborművű brit oroszlán ágaskodott. A polcok csak úgy roskadoztak az amerikai liszt, cukor, csokoládé és bor terhe alatt. A kapitalista Európa megijedt a bolsevikok szívós életerejétől, bőkezűen küldte tehát Dél-Oroszországba a gránátot és tölténytyt, ugyanazt a gránátot és tölténytyt, amit a szövetséges csapatoknak már nem volt idejük kilőni a németekre. A nemzetközi reakció felkerekedett, hogy megfojtsa az ezer sebből vérző Szoviet-Oroszországot... Az angol és francia kiképző tisztek már előre élvezték a moszkvai bevonulás diadalát. Azért jöttek a Don és a Kubán mellé, hogy megtanítsák a kozák tiszteket és az Önkéntes Hadsereg tisztjeit, miképpen kell tankot vezetni és angol ágyúval lőni...

De ekkor a Donyecnél olyan események játszódtak le, amelyek

eleve eldöntötték a Vörös Hadsereg 1919. évi támadásának sikerét.

Kétségtelen, hogy a Vörös Hadsereg támadása kudarcának a felső-doniak felkelése volt a legfőbb oka. Három hónap alatt, mint a fekély, marta szét a vörös front hátországát, állandóan újabb és újabb csapatok átdobását tette szükségessé, megakadályozta a front zökkenőktől mentes ellátását lőszerrel és élelmicikkekkel, megnehezítette a sebesültek és betegek front mögé küldését. Csupán a 8. és 9. Vörös Hadseregből mintegy húszezer szuronyt dobtak át a felkelés elfojtására.

A köztársaság Forradalmi Haditanácsát nem tájékoztatták kellőképpen a lázadás igazi méreteiről, így hát nem tett idejekorán eléggé erélyes intézkedéseket a felkelés leverésére. Eleinte csak egy-egy osztagot és osztagocskát, nem teljes vagy csekély létszámú csapatokat, műszaki alakulatokat küldtek a felkelők ellen. Az Országos Központi Végrehajtó Bizottság iskolája például kétszáz főnyi osztagot vezényelt ki a lázadók elleni harcra. A nagy tűzvészt pohár vízzel akarták eloltani. Szétforgácsolt vörös csapatok vették körül a felkelők százkilencven kilométeres területét. Önállóan, általános, közös hadműveleti terv nélkül tevékenykedtek, és bár a felkelők ellen harcolók száma körülbelül huszonötezerre rúgott, komoly eredményt nem értek el.

Egymás után tizennégy tartalékszázadot, egy tucat műszaki alakulatot vetettek ide, hogy elszigeteljék a felkelést; a tambovi, voronyezsi és rjazanyi katonai akadémia hallgatóiból több osztagot szerveztek, és irányítottak a Don vidékére. A 8. és 9. hadsereg csak akkor rendelt ki állományából egy-egy tüzérséggel és géppuskás csapatokkal rendelkező expedíciós hadosztályt, amikor a felkelés mind nagyobb méreteket öltött, és a lázadók már felfegyverkeztek a vörös katonáktól harcban szerzett géppuskákkal és lövegekkel. A felkelők óriási veszteségeket szenvedtek, de a vörösöknek nem sikerült szétzúzni őket.

A felső-doni tűzvész szikrái elvetődtek a szomszédos hopjori körzetbe is. Néhány jelentéktelen kozák csoport több ízben mozgolódni próbált. Tisztek vezették valamennyit. Az urjupinszkajai járásban Alimov alezredes már éppen tekintélyes számú kozákot és bujdosó tisztet toborzott maga köré. Felkelésüknek május elsejének éjjelén kellett volna kirobbannia, de az összeesküvést még jókor fölfedezték. Alimovot és híveinek egy részét, akiket az egyik preobrazsenszkojei faluban fogtak el, a forradalmi törvény-

szék kivégeztette. Így aztán dugába dőlt a fejevesztett felkelés, és a hopjori körzet idejében leleplezett ellenforradalmi elemeinek nem sikerült csatlakozniok a felső-doni körzet felkelőihez.

Május elején Csertkovo állomáson — ahol néhány különböző csapatokból összevont ezred állomásozott — kirakodott az Országos Központi Végrehajtó Bizottság iskolájának egyik osztaga. Csertkovo egyike volt a délkeleti vasút végállomásainak, amelyek közvetlenül érintkeztek a felkelők frontjának nyugati szakaszával. Migulinszkaja, Meskovszkaja és Kazanszkaja kozákjai óriási lovas tömegekben gyülekeztek a kazanszkajai járás határán, elkeseredett harcokat vívtak a támadásra induló vörös csapatok ellen.

Az állomáson híre terjedt, hogy Csertkovót bekerítették a kozákok, és bármely pillanatban megkezdhetik a rohamot. Jóllehet a front legalább ötven versztányira volt, és a város meg a front között több vörös egység tartózkodott — amely kétségtelenül jelentette volna a kozákok esetleges áttörését — vakrémület tört ki az állomáson. A felsorakozott vörös osztag futásnak eredt. Valahol a templom mögött harsány parancsoló hang üvöltötte: „Fegyve-e-er-be!" Az utcákon fejetlenül futkosott a nép előrehátra.

A pánik alaptalannak bizonyult. Egy vörös lovas századot néztek kozák csapatnak. A század Manykovo ukrán falu felől közeledett az állomáshoz. A tanfolyamhallgatók osztaga és a két vegyes ezred Kazanszkaja irányában indult tovább.

Másnap a kozákok csaknem teljesen kiirtották a nemrég érkezett kronstadti ezredet.

A kronstadtiakkal megvívott első csata utáni éjjel rögtön rajtaütöttek az ezreden, amely nem mert megszállni egy felkelők kiürítette falut, hanem előőrsöket, őrszemeket állított ki, és a sztyeppen, a szabadban töltötte az éjszakát. Éjféltáit néhány lovas kozák század bekerítette az ezredet, veszett lövöldözésbe kezdett; a rajtaütés során erősen kihasználta azokat a riasztó eszközöket, amelyeket csak nemrég talált fel valaki: az óriási fakereplőket. A felkelők táborában ezek a szerszámok helyettesítették a géppuskákat, főleg éjjelente. Az a hang — legalábbis, amit belőlük kicsaltak — megtévesztően hasonlított a valódi géppuska ropogásához...

Amikor a bekerített kronstadtiak a szurokfekete éjszakában

meghallották a tömérdek „géppuska" durrogását, saját előőrseik fejetlenül kapkodó lövöldözését, a kozákok üvöltését, csatakiáltását és a közelgő laza lovas hadrend dübörgését. a Don felé iramodtak. Sikerült elvergődniök odáig, de egy újabb lovas roham visszavetette őket. Az ezred egész létszámából csak az a néhány ember menekült meg. aki át tudta úszni a tavaszi áradás idején tengerré változott Don folyót.

Májusban a Donyec mellől a felkelők frontjára a vörösök egyre újabb erősítéseket küldtek. Odaért a 33. kubáni hadosztály is. Grigorij Melehov ekkor érezte első ízben, mekkorát tud ütni a Vörös Hadsereg. A kubániak jól megkergették Grigorij 1. hadosztályát: lélegzethez sem engedték jutni. Grigorij egyik falut a másik után adta fel és sebesen hátrált északnak a Don felé. Karginszkaja mellett a csiri határon egy napot vesztegelt, de azután az ellenség nagyszerű erőinek nyomása miatt kénytelen volt feladni Karginszkaját, sőt erősítéseket is kellett kérnie.

Kondrat Medvegyev nyolc lovas századot küldött hadosztályából. Medvegyev kozákjai csudásan fel voltak szerelve. Mindegyiknek volt tölténye. amennyi csak kell. Mindegyik takaros ruhát és jó erős lábbelit viselt. A foglyul ejtett vöröskatonákról húzta le valamennyi. Sok kazanszkajai kozák a nagy hőség ellenére is bőrkabátban feszített. Csaknem mindnek volt pisztolya vagy távcsöve. A kazanszkajai csapatok ideig-óráig fel is tartóztatták a tűzön-vízen előnyomuló 33. kubáni hadosztály támadását. Grigorij élt az alkalommal, és elhatározta, hogy egy napra Vesenszkajába utazik: Kugyinov ugyanis folyton sürgette, hogy jelenjék meg a tanácskozáson.

58

Korán reggel érkezett Vesenszkajába.

A Donban már apadni kezdett az ár. Virágzó nyárfák ragadós, émelygősen édes illata itatta át a levegőt. A Don partján álmosan susogott a tölgyek dús nedvű, sötétzöld lombja. A csupasz földhátak párásan füstölögtek. Már ütközött rajtuk a hegyes pengéjű fű, de a laposokban még ott csillogott a posványos víz, basszus hangon bömbölt a bölömbika, és az iszap meg a hínár szagával áthatott nyirkos levegőben — noha már feljött a nap — sűrűn hemzsegett a szúnyog.

A vezérkari helyiségben ócska írógép zörömbölt. Ember ember hátán. Vágni lehetett a füstöt.

Furcsa foglalatosság közben lepte meg Kugyinovot: a főparancsnok a csendesen belépő Grigorijra rá sem pillantva, gondba merült, komoly arccal tépkedte ki egy foglyul ejtett nagy, smaragdzöld légy lábait. Valahányszor kitép egyet, száraz markába szorítja a legyet, füléhez emeli, és fejét elmélyülten, oldalt hajtva hallgatja, hogy duruzsol a légy, hol mélyen, hol vékonyan.

Mikor észrevette Grigorijt, undorral, bosszúsan lökte asztal alá a legyet, nadrágja szárához fente tenyerét, és fáradtan dőlt a karosszék fényesre dörzsölt támlájának.

— Ülj le, Grigorij Pantyelejevics.

— Erőt-egészséget, parancsnok!

— Egészség csak vóna, de az nem elég az üdvösséghez, ahogy mondani szokták. Hát ott tifelétek mi az újság? Szorongatnak?

— Teljes erővel.

— De most megvetetted a sarkad a Csirnél, mi?

— Ideig-óráig. A kazanszkajai legények rántottak ki a csávából.

— Ide hallgass, Melehov. Megmondom, mirül van szó — Kugyinov ujjára tekerte fehérre cserzett kaukázusi övét, mesterkélt, túlzott figyelemmel vizsgálgatta a megfeketedett ezüstös díszt, és nagyot sóhajtott. — Úgy látszik, még rosszabbra fordul a dolog. Valami bűzlik a Donyec vidékén. Vagy a mieink nyaggatják nagyon a vereseket, és robbantgatják a frontot, vagy pedig a veresek kaptak észbe, hogy minden baj forrása mink vagyunk, oszt most harapófogóba akarnak szorítani bennünket.

— Mi hír hallik a kadétok felől? Mit izentek a legutóbbi repülőgéppel?

— Semmi különöset. Nem kötik a magunkfélék orrára a stratégiájukat. Szidorin, öcsém, az érti a dógát! Csak hát nem lehet egy hoppra kihúzni belőle a titkát. Olyasvalamit forgatnak a fejökben, hogy átszakítják a frontot. és segítséget küldenek. Így ígérték. Ígéret szép szó. ha megtartják, úgy jó. Csak nemigen tartják meg. A frontáttörés nem gyerekjáték. Tudom. Magam is törögettem Bruszilov generálissal. Honnét tudjuk mink, mekkora erőt toltak a veresek a Donyec mellé? Lehet. hogy Kolcsaktul elvontak néhány hadtestet, és idedugták őket, hogy betömjék a rést. Sötétbe tapogatózunk! Nem láthatunk továbbra az orrunk hegyénél!

— Hát akkor mirül akarsz vélem beszélni? Miféle tanácskozásra hívtál? — kérdezte Grigorij, unatkozva ásított egy nagyot.

Nem fájt a feje a felkelés kimenetele miatt. Csöppet sem izgatta. Napról napra egyetlen kérdés körül jártak körbe-körbe gondolatai, mint a ló, amely közömbösen húzza a szérűn a nyomtatóhengert. A végén mindig legyintett rá: „A szovjethatalommal most mán úgyse békíthet ki senki. Túlságosan sokat ontottuk egymás vérét. A kadéthatalom pedig most még szőrmentén simogat, de később majd a bőrünket is lenyúzza rólunk. Egye meg a fene őket. Bánom is én! Lesz, ahogy lesz."

Kugyinov kiteregette a térképet. Még mindig nem nézett Grigorij szeme közé.

— Mink mán nélküled is megtartottuk a haditanácsot, és úgy döntöttünk, hogy...

— Kivel tartottad azt a haditanácsot? Tán a herceggel, mi? — szakította félbe Grigorij, és eszébe jutott az a tanácskozás, amely a télen ugyanebben a szobában folyt le. Eszébe jutott a kaukázusi alezredes is.

Kugyinov elkomorodott. Arca megfakult.

— Mán nem él.

— Hogyhogy? — élénkült fel Grigorij.

— Nem mondtam meg neked? Georgidze elvtársat megölték.

— Ugyan, miféle elvtársa lehet az ilyen ember a magunkfélének? Addig elvtárs, amíg cserzett ködmönt visel. De ha — Isten ments! — egyesülünk a kadétokkal, ez meg életben marad, másnap mán pomádéval keni be a bajuszát, kezet se fog veled. vagy legfeljebb a kisujját nyújtja. — Grigorij kifeszítette piszkos, barna kisujját, és villogó foggal, harsány hahotára fakadt.

Kugyinov arca még zordabb kifejezést öltött. Szemmel látható elégedetlenség, bosszúság, visszanyelt harag remegett hangjában, tekintetében.

— Ez nem nevetnivaló. A más halálán nem szokás nevetni. Olyan vagy, mint a bolond Vanyuska. Megöltek egy embert, te meg úgy teszel: „Annyi baj legyen. Nem nagy kár érte!"

Grigorij kissé megsértődött, de nem mutatta, hogy mennyire elevenére tapintott Kugyinov hasonlata. Nevetve válaszolt:

— Az ilyenekér csakugyan nem nagy kár. Az ilyen fehér orcácskájú, fehér kacsójú embereknek nem nagyon sok szánalmat tartogatok.

— Szóval megölték...

— Csatába?

— Hogy is mondjam csak... Setét história. Nem lehet egyhamar kihámozni az igazságot. Parancsom szerint a trénnél tartózkodott. Úgy látszik, összerúgta a patkót a kozákokkal. Dudorevka alatt egyszer harcra került sor. Az a trén, amelyikkel ő haladt, két versztányira vót a tűzvonaltul. Georgidze a szekérrúdon ült (így mondták a kozákok), és egy eltévedt golyó a halántékába csapódott. Meg se nyikkant... Biztosan azok a disznó kozákok tették el láb alól...

— Jól tették!

— Hadd mán! Ne bolondozz!

— No, ne mérgeskedj! Csak tréfáltam.

— Néha nagyon buta tréfák buknak ki belőled... Olyan vagy, mint az ökör, ahun zabál, oda csinál. Te helybenhagyod, hogy lepufogtassák a tiszteket? Megint „le a vállpánttal"? Ideje vóna már észretérned, Grigorij. Ha sántítasz, legalább csak az egyik lábodra sántíts.

— Ne pityeregj, mondd tovább!

— Nincs mit mondani! Tudtam, hogy kozákok ölték meg; odautaztam, és lelkükre beszéltem. „Megint rakoncátlankodtok, kutyaháziak? Nem korán kezditek agyonlövöldözni a tiszteket? Az ősszel is irtottátok őket, de amikor szorult a kapca, megint rájuk fanyalodtatok. Tik magatok mentetek a tisztekhe, térgyen csúszva rimánkodtatok nekik: »Vegyétek át a parancsnokságot, vezessetek bennünket!« És most megint kezditek a régit?" Megpirongattam, jól összeszidtam őket. Tagadták: „Isten ments, dehogyis öltük meg!" De mikor a szemök közé néztem, láttam, hogy megszeppentek. De hát nem lehet felelősségre vonni őket — Kugvinov dühösen gvürkölte a derékszíjat és elvörösödött. — Megöltek egy kitűnő szakértőt. Mintha a jobb kezem vágták vóna le! Ki fog most tervet szerkeszteni? Ki ád tanácsot? Mink csak a szánkat tudjuk jártatni, de ha stratégiára meg taktikára kerül a sor, egyikünk sem ér egy ütet tapolót. Még az a szerencse, hogy Petro Bogatirjov hazarepült, mert különben egy-két szót váltani sem volna kivel... Na de hagyjuk ezt! Megmondom, mirül van szó: ha a mieink nem tudják áttörni a frontot, nem tudjuk tovább tartani magunkat. Amint mán elébb is szó volt rólla, elhatároztuk, hogy az egész harmincezres hadsereggel megpróbálunk kitörni a gyűrűből mink magunk. Ha visszavetnek, húzódj hátra, egészen a Donig. Uszty-Hopjorszkajától Kazanszkajáig át-

engedjük nekik a jobbpartot, lövészárkokat ásunk a Don mentén, és védekezni fogunk.

Erélyes kopogás az ajtón.

— Ki az? Gyere be! — kiáltotta Kugyinov.

Grigorij Bogatirjov, a 6. dandár parancsnoka lépett be. Kemény vonású arca verejtéktől csillogott, napszítta szőke szemöldökét haragosan vonta össze. Izzadság áztatta sapkáját le sem véve ült az asztal mellé.

— Mér jöttél? — kérdezte Kugyinov, és hideg mosollyal tekintett Bogatirjovra.

— Adj lőszert!

— Mán adtunk. Hát mennyi kell neked? Mi vagyok én, tölténygyár vagy mi?

— Mit adtál? Egy-egy patront koponvánkint? Azok géppuskával csiklandoznak bennünket, mink meg csak lekushadunk, oszt lapulunk, mint dinnye a fűbe. Hát háború ez? Fészkes fenét!

— Várj egy kicsit, Bogatirjov, nagyon fontos dógot kell megbeszélnünk — mondta, de mikor észrevette, hogy Bogatirjov felkél és távozni akar, sürgősen hozzátette: — Álli meg csak, ne menj el, előtted nincs semmi titkom ... Szóval, Melehov, ha mán ezen a ódalon nem tudiuk tartani magunkat, akkor megpróbálunk keresztültörni. Itt hagyunk mindenkit, aki nem tagja a hadseregnek, itt hagyunk minden trént, a gyalogságot szekerekre ültetjük, magunkkal viszünk vagy három üteget, és elvergődünk valahogy a Donhoz. Téged akarunk előreküldeni. Mit szólsz hozzá?

— Nekem mindegy. De hát a családjainkkal mi lesz? Elvesznek a jányok, asszonyok, öregek.

— Ez mán így van. De inkább csak ők vesszenek oda, mintsem mindnyájan odavesszünk.

Kugyinov lebiggyesztette alka szögletét, sokáig hallgatott, azután egy újságot vett fel az asztalról.

— Most jut eszembe: a veres főparancsnok megérkezett, hogy személyesen vezesse a csapatokat. Úgy hallottuk, hogy most Millerovóba vagy Kantyemirovkába van. Köpik a markukat: el akarnak bánni velünk!

— Csakugyan? — kételkedett Grigorij Melehov.

— Igen, igen! Itt van, olvasd! A kazanszkajiak küldték. Tennap reggel Sumilinszkaja környékén két lovasra bukkant egy lovas járőrünk. Mind a ketten veres tanfolyamosok vótak. A kozákok lekaszabolták őket, az egyiknél — azt monták: idősebb-

nek látszott, biztosan valami komisszárféle vót — ezt az újságot tanálták a térképtáskába. „Puty"* a címe. E hó tizenkettediki szám. Csudamód kiszerkesztettek bennunket! — Kugyinov átnyújtotta az újságot Melehovnak. A sarkát már régebben letépte, cigarettát sodort belőle.

Grigorij futtában rátekintett a tintaceruzával megjelölt cikk címére, és olvasni kezdte:

FELKELÉS A FRONT MÖGÖTT

A doni kozákság felkelése már hosszú hetek óta tart A lázadást Gyenyikin ugynokei: az ellenforradalmár tisztek robbantották ki. A zendulés a kozák kulákság korében eros támogatásra talált. A kulákok magukkal ragadták a kozak kozépparasztok jelentékeny reszét is. Nagyon lehetséges, hogy a kozákokkal egy vagy mas esetben igazságtalanul bántak a szovjethatalom egyes képviselői. A gyenyikinista ügynokok ezt ugyesen a lázadás lángjának szítasara használták fel. A fehérgárdisták uszályhordozói a felkeles egész korzetében a szovjethatalom híveinek hazudják magukat, hogy annál konnyebben beférkózzenek a kozák kozépparaszt bizalmába. Ilyen módon az ellenforradalmi mesterkedések, a kulákérdekek és a kozáksag széles rétegének egyugyúsége ideiglenesen egybeolvadt a deli fronton küzdő seregeink háta mogött kirobbantott bűnös és esztelen lázadásban. A front mogotti zendülés éppen olyan baj a katonáknak, mint a zsákolómunkásnak a vállon támadt kelés. Hogy harcolhasson, hogy védhesse és megoltalmazhassa a szovjetországot, hogy tönkreverje a gyenyikinista, foldesúri bandákat, megbízható, nyugodt és harmonikusan dolgozó munkás-paraszt hátorszagra van szüksége. Eppen ezért most az a legfontosabb feladatunk, hogy megtisztítsuk a Dont a lázadástól és a lazadóktól.

A kozponti szovjethatalom parancsa értelmében ezt a feladatot a legrovidebb idon belul meg kell oldani Az aljas ellenforradalmi lázadás ellen hadrakelt expedíciós csapatok segítsegére újabb és újabb nagyszeru erosítések érkeztek és érkeznek. E halaszthatatlan feladat megoldására a legjobb szervező pártmunkásokat irányították a Don vidékére.

Végezni kell a zenduléssel Vöroskatonáinkat át kell hatnia annak a tudatnak, hogy a vesenszkajai, jelenszkajai vagy bukanovszkajai járásban garázdálkodó zendulók Gyenyikin és Kolcsak, a két fehérgárdista tábornok kozvetlen támogatói, cinkosai. Minél tovább huzódik el a lázadás, annál tobb áldozatot kovetel mind a két féltól. Csak egy úton lehet csokkenteni a vérontást· ha gyors és kemeny megsemmisító csapást mérunk a lázadókra.

Végezni kell a lázadással. Fel kell vágnunk vállunkon a fekélyt, és tüzes vassal ki kell égetni. Akkor felszabadul a déli front karja, és halálos csapást mérhet az ellenségre.

* „UT".

Grigorij befejezte az olvasást, és mogorván felnevetett. A cikk haraggal és bosszúsággal töltötte el. „Egyetlen tollvonással, egy csapásra összeházasítottak Gyenyikinnel, cinkosai közé számítanak bennünket..."

— Derék, mi? Tüzes vassal akarnak kiégetni? No de majd meglátjuk, ki kinek pergel oda! Igaz, Melehov? — Kugyinov megvárta a feleletet, és Bogatirjovhoz fordult: — Töltény kell? Adunk! Harmincat minden lovasnak. Kap az egész dandár. Elég lesz?... Eredj a raktárba. A hadtáposztály vezetője majd megírja a kiutalást. Menj be hozzá. De hallod-e, Bogatirjov, inkább a kardot vedd elő, mint a puskát. Meg osztán többet ésszel, mint erővel, az a derék!

— Rühes birkérül maréknyi gyapjú! — mosolyodott el boldogan Bogatirjov és kiment.

Miután a Don felé irányuló visszavonulás ügyében megállapodott Kugyinovval, távozott Grigorij Melehov is.

— De min kelünk át, ha az egész hadosztályt Bazkiba vezetem? — kérdezte távozás előtt.

— Mi jut eszedbe? Az egész lovasság úszva kél át a Donon. Ki látott már olyat, hogy lovasságot kompon szállítsanak át?

— Csakhogy ne felejtsd el: nekem kevés Don melléki emberem van. A csiri kozákok nem valami jó úszók. Világéletükben a sztyepp kellős közepén éltek, hogy tudnának úszni?! Javarésze csak úgy, mint a nyeletlen fejsze.

— Lóháton majd átúsznak. Hadgyakorlatokon bizonyára úsztak, meg a német háborúba is sor került rá elégszer.

— A gyalogságrul beszélek.

— Hát van komp! Csónakot is eszkábálunk, ne aggódj!

— A lakosság is menekülni fog.

— Tudom.

— Mindenkinek gondoskodj átkelő alkalmatosságról, különben kiugrasztom belőled a lelket. Nem lenne tréfadolog, ha a népet itt kellene hagynunk.

— Megteszek mindent, gondoskodok mindenről.

— Hát az ágyúkkal mi lesz?

— A kis mozsárágyúkat robbantsd fel, a háromhüvelykeseket hozd ide. Nagy csónakokat tákolunk össze, oszt átszállítjuk az ütegeket a túlsó partra.

Grigorij még mindig az imént olvasott cikk hatása alatt állt, amikor kilépett a vezérkar épületéből.

„Gyenyikin cinkosainak becéznek bennünket... De hát kik is vagyunk mink tulajdonképpen? Kiderül, hogy csakugyan cinkosok vagyunk. Nincs miért megsértődni. Akármennyire szúrja is az orrunkat, ez az igazság..." Eszébe jutott a megboldogult Patkós Jakov szava. Egyszer Karginszkajában késő este tért haza szállására Grigorij. Betekintett a tüzérekhez, akik a téren álló házak egyikében helyezkedtek el. Míg a pitvarban letisztította lábáról a sarat egy nyírfaseprűvel, hallotta, hogy Patkós Jakov éppen vitatkozott valakivel: „Különváltunk, azt mondod? Senkinek a járát nem vesszük a nyakunkba? Ho-ho-hó! Ződ tök fityeg a nyakadon, hé, nem fej! Ha tudni akarod, olyanok vagyunk mink most, mint a bitang kutya: ha elcsapja a gazdája, vagy csínyt tett, oszt elpákászik hazulról, hova, merre fordul? A farkasok közé nem áll be: fél, érzi, hogy azok igazi vadak; a gazdához meg nem mehet vissza: agyonveri a csínytevése miatt. Így vagyunk mink is. Ne felejtsd el a szavam: egyszer mink is behúzzuk a farkunkat a hasunk alá, akár a kutya, és csúszva-mászva sompolygunk a kadétok elibe: »Fogadjatok be bennünket, könyörüljetek rajtunk, drága testvérek!« Így lesz a, megláddl"

Amióta Klimovka alatt lemészárolta a matrózokat, mindig valami nyomasztó, hideg és tompa közömbösség állapotában élt Grigorij. Lehorgasztott fővel járt-kelt. Nem ismerte a mosolyt, az örömet. Egy-két napra felrázta a meggyilkolt Ivan Alekszejevics miatti sajnálat és fájdalom, azután elmúlt ez is. Az egyetlen, ami még megmaradt számára az életben (ő maga legalábbis így vélekedett), az Akszinya iránti csillapíthatatlan, új erővel fellángoló szenvedélye volt. Csak ez a szenvedély csábította, mint a pásztortűz repeső fénye csalogatja a vándort a pusztán fagyos, fekete őszi éjszakában.

Most is Akszinya jutott eszébe, mikor hazafelé tartott a vezérkar épületéből. „Mink most áttörni próbálunk... de mi lesz ővele? — gondolta; azután minden hosszabb habozás és töprengés nélkül elhatározta: — Natalja otthun maradhat a gyermekekkel meg anyámmal, de Akszjutkát magammal viszem. Lovat adok neki, jöjjön velünk, meglesz a törzsnél."

Átkelt a Donon. Bazkiba lovagolt. Bement a szállására. Kitépett egy lapot jegyzetfüzetéből, és üzenetet írt:

„Kszjusa! Lehet, hogy nekünk vissza kell vonulnunk a Don balpartjára. Hagyjál ott csapot-papot, gyere Veskibe. Keress meg engem. Mellettem maradsz."

A cédulát folyékony meggy-enyvvel ragasztotta le, odaadta Prohor Zikovnak, mesterkélt szigorúsággal leplezte zavarát Prohor elől, és irulva-pirulva, mogorván mondta:

— Ellovagolsz Tatarszkba, átadod ezt a cédulát Akszinya Asztahovának. De úgy add át, hogy... mondjuk... a mi családunkból senki se lássa meg. Érted? Legjobb lesz, ha éjszaka viszed el, és adod oda neki. Választ nem kell hozni. Még valamit akartam mondani: kapsz kétnapi szabadságot. Na, indulj!

Prohor már indult is a lovához, de Grigorij észbekapott és visszahívta:

— Eredj el mihozzánk is. Mondd meg anyámnak vagy Natáljának, hogy idejekorán átszállítsanak a túlsó partra minden ruhaneműt meg egyéb értékes holmit! A gabonát ássák el, a jószágot meg úsztatva hajtsák keresztül a Donon.

59

Május 22-én kezdődött meg a felkelő hadak visszavonulása az egész jobbparti vidékről. A csapatok harcolva hátráltak, igyekeztek megvetni a lábukat minden természetes védelmi vonalon. A sztyepp-övezetben fekvő falvak lakossága fejvesztetten menekült a Don mellé. Az öregemberek és az asszonyok befogtak minden igabíró jószágot, ami csak volt a gazdaságban, sebtiben szekérre rakták a ládákat, házi ingóságokat, gabonát meg a gyermekeket. A gulyából, nyájból mindenki kiválogatta a maga marháját, juhát, és az útfélen hajtotta, a szekérkaraván mellett, amely a hadsereget megelőzve, végeláthatatlan sorban gördült a Don-parti falvak felé.

A gyalogság a főparancsnokság parancsára egy nappal korábban kezdte meg a visszavonulást. A tatarszki gyalogos kozákok és a vesenszkajai inogorodnyij osztag május 21-én indult útnak az uszty-hopjorszkajai járás Csebotarjov falvából, megtett több mint negyvenversztás napi menetet, és a vesenszkajai járás Ribnij falvában ütött tábort éjszakára.

22-én hajnalban halvány hártya takarta az eget. Egyetlen felhőcske sem úszott ebben a végtelen, ködös térben, csak délen, a Don-parti hegy hágójának széle felé bukkant fel úgy napfelkelte előtt egy vakítóan tündöklő, apró rózsaszínű felhő. Kelet felé forduló oldala mintha vérzett volna: úgy ömlött belőle a bíborvörös

fény. A nap felkelt a harmattól hűvös balparti homokbuckák mögül, és a felhőcske eltűnt a szem elől. A réten harsányabban prütyögött a haris, a hegyes szárnyú halászsirályok kék hópelyhekként hulltak a Don fövenyére kicsapó vízbe, és ragadozó csőrükben ezüstösen csillogó halacskákkal szálltak a magasba megint.

Déltájban az évszakhoz képest szokatlan hőség uralkodott. Gőzölt a föld, mint eső előtt szokott. A Don jobb oldalán már virradat előtt hosszú sorokban húzódott Vesenszkaja felé a menekülők szekérkaravánja. A Hetman úton szüntelen zörgött a szekerek kereke. Lónyerítés, ökörbőgés és emberi lárma hallatszott a hegytől egészen az ártérig.

A körülbelül kétszáz harcost számláló vesenszkajai inogorodnyij osztag még mindig Ribnijben tartózkodott. Délelőtt tíz óra tájban parancsot kapott Vesenszkajából: vonuljon át Bolsoj Gromok falvába, állítson előőrsöket mind a Hetman út, mind az utcák mentén, és tartóztasson fel minden katonaköteles korban levő kozákot, aki Vesenszkajába tart.

Gromok felé hömpölyögtek a menekültek Vesenszkaja irányába haladó szekérkaravánjának hullámai. Feketére barnult, porlepett asszonyok hajtották a jószágot, az útfélen lovasok kocogtak. Szekérzörgés, lóprüszkölés, juhbégetés, tehénbőgés, gyermeksírás és tífuszosok nyögése kavarta fel a meggyesekben nesztelenül meglapuló falu örökös néma csendjét. A visszavonulók magukkal hozták betegeiket is. Olyan szokatlan volt ez a sokhangú, egybeolvadó lárma, hogy a falu kutyái végképp berekedtek a nagy ugatásban. Most már nem vetették rá magukat minden gyalogosra, mint eleinte, nem kísérték utcahosszat a fogatokat, holott azelőtt csupa unalomból jó versztányira is ott kullancskodtak körülöttük.

Prohor Zikov két napig vendégeskedett otthon. Átadta Grigorij levelét Akszinya Asztahovának, szóbeli üzenetét Iljinyicsnának, Nataljának, és 22-én elindult Vesenszkajába.

Úgy vélte, hogy Bazkiban találja századát. De az ágyúszó, amely tompán gurult el egészen a Donmellékig, még mindig valahol a Csir táján dörrent el. Prohort nem nagyon húzta semmi se arrafelé, ahol hevesen tombolt a harc. Elhatározta, hogy ellovagol Bazkiba, ott megvárja, míg első hadosztályával a Don mellé ér Grigorij.

Míg Gromokig jutott, egész úton mind újabb és újabb menekült szekerek érték utol. Lassan, ráérősen lovagolt. Nem volt miért,

hova sietnie. Rubezsinnél a nemrégen alakult uszty-hopjorszkajai ezred törzséhez csatlakozott.

A törzs egy rugós kétlovas kocsin és két szekéren menekült. Az egyik szekéren holmi iratokat és telefonkészülékeket, a kocsin idősebb sebesült kozákot és egy borzalmasan lesoványodott, görbe orrú férfit szállítottak, aki egyetlenegyszer sem emelte fel szürke tiszti karakülkucsmával födött fejét a nyeregpárnáról. Nyilván csak nemrég eshetett át a tífuszon. Állig be volt takarva köpennyel. Domború homlokára, vékony, porcogós, verejtékes orrára lecsapódott a por, de ő folyton rimánkodott, hogy bugyolálják be a lábát valami meleg holmival, és az izzadságot törölgette homlokáról csontos, eres kezével.

— Piszkos dögök! — káromkodott. — Befúj a szél a lábam alá. Hé, nem halljátok? Polikarp! Te sem hallod? Takarjátok be valami pokróccal! Míg egészséges voltam. addig bezzeg kellettem, de most... — sóhajtotta, és mindenfelé szétbámult túlvilági tekintetével, szigorúan, ahogy azok néznek, akik súlyos betegségen estek át.

A Polikarpnak szólított magas, óhítű legény menet közben leszállt a lóról, és odament a kocsihoz.

— Nagyon meg tanál fázni, Szamojlo Ivanovics.

— Takarj be, azt mondtam!

Polikarp engedelmesen teljesítette a parancsot, aztán elment onnan.

— Ki ez? — kérdezte Prohor, és a beteg felé vágott szemével.

— Uszty-medvegyicai tiszt. Nálunk volt a törzsnél.

A törzzsel együtt menekültek az uszty-hopjorszkajai járás Tyukovnij, Bobrovszk, Krutovszk, Zimovnij és más falvainak lakosai is.

— Hát benneteket hová visz az ördög? — kérdezte Prohor az egyik öreg menekülttől, aki egy mindenféle limlommal teljesen telegyömöszölt, rácsos oldalú talyigán trónolt.

— Veskibe akarunk jutni.

— Izentek értetek, hogy „gyertek Veskibe"?

— Nem izent nekünk senki, kedves öcsém, de hát ki akar meghalni? Te magad is felkerekednél, ha küszöbödre állna a kaszás.

— Csak azért kérdem, hogy mér éppen Veskibe rohantok? Jelanszkajába átkelhettetek vóna a túlsó partra; azóta mán könynyen fütyölhetnétek.

— De min keltünk vóna át? Azt mondták, hogy nincs ott egy fia komp sem.

— Hát Veskibe mire ültök? Azt hiszed, hogy majd kompot adnak a retyerutyád alá? A csapatokat se tudják, hogy hajigálják át a túlsó partra, oszt majd benneteket meg talyigáitokat fogják kompon szállítani, mi? Ej, ej, de buta emberek vagytok ti, öreg! Csak mennek-mennek, neki a vak világnak, magok se tudják, miér. Minek dobáltad a szekérre ezt a sok cókmókot? — kérdezte bosszúsan Prohor, amikor a szekér mellé ért, és a sok holmira mutatott korbácsával.

— Még kérded? Ruha ez meg hám, liszt meg másegyéb, amire nagy szükség van a ház körül... Nem lehet otthagyni. Üresen találnánk a házat, mire visszamennénk. Ezér osztán befogtam két lovamat meg három pár ökröt, felpakoltam mindent, amit lehetett, ráültettem az asszonyokat, oszt elindultam. Mindent könnyel, verítékkel, a két kezünk munkájával szereztünk. öcsém, hát hogyne sajnálná, hogy hagyhatná veszni az ember? Ha lehetne, még a házat is magunkkal cipelnénk: ne kerüljön a veresek kezére, az istennyila simogassa meg őket!

— Hát ezt a szórórostát minek cipeled magaddal? Vagy itt ez a szék... mire kell ez neked, minek hurcolod, mint Gyurka az ajtót? Úgy sincs rá szüksége a veresnek.

— Azt nem lehet otthagyni! Ennye, de furcsa legény vagy!... Ha ottmarad, vagy összetörik, vagy elégetik. Nem, öcsém, énrajtam nem gazdagodnak meg. A méndörgős ménkű csapjon belé jük. Én magammal cipelem mindenemet!

Az öreg a lankadtan lépkedő kövér lovakra csapott az ostorral, aztán hátrafordult, és a hátulról harmadik ökrösfogatra mutatott az ostornyéllel.

— Ahun ni, az a keszkenős jány, aki az ökröket hajtja, az az én jányom. Azon a szekéren egy magkoca van a malacaival. Hasas vót. Úgy látszik, meggyomroztuk egy kicsit, amikor megkötöztük, oszt a szekérre tettük. Fogta magát, ott a pucér aldeszkán megfiadzott az éjszaka. Hallod, hogy vinnyognak a kis kucsuk? Nem, öcsém, éngem nem kopasztanak meg a veres ördögök, a hideg lelje ki mindahányat!

— Vigyázz, öreg, szemem elé ne kerülj a kompnál! — fenyegette meg Prohor, és dühösen az öreg izzadt, kerek pofájára szegezte tekintetét. — Szemem elé ne kerülj, mert a Donba repül a disznód malacostul, meg minden hemmi-hummid!

— Mér osztán? — rökönyödött meg szörnyen az öreg.

— Azér mert más mindenét elveszti, még az életét is, te meg, te vén gazember, magaddal cipelsz mindent, mint a pók! — ordította a különben békességes és csendes Prohor. — Roppant utálom az ilyen szarevőket! Szálka a szememben az ilyen gazember.

— Haladj, haladj tovább! — fortyant fel az öreg, és szuszogva fordult félre. — Lám, hogy basáskodik: még a Donba akarja górálni a más vagyonkáját... És emberségesen beszélek vele ű meg... Nekem is van egy őrmester fiam. Minden talpalatnyi fődér derékul harcol a századával a veresek ellen... Csak haladj, haladj, öcsém! Ne irigyeld a más vagyonát. Szereztél vóna többet magadnak, akkor nem szúrná a szemedet a másé.

Prohor ügetve indult tovább. Mögötte fülsértően, vékonyan elsivította magát egy kismalac, izgatottan röfögni kezdett a magkoca. Hegyes árként szúrta a dobhártyát a malacvinnyogás.

— Mi a fene ez? Hogy került ide kismalac? Polikarp!... — kiáltotta a kocsiban fekvő tiszt, fájdalmasan összeráncolta homlokát, és majdnem sírva fakadt.

— Leesett a szekérrül egy malac, szétlapította a lábát a kerék — felelte az odalovagló Polikarp.

— Mondd meg nekik... Eredj, mondd meg a malac gazdájának, hogy szúrja agyon. Mondd meg, hogy itt betegek vannak... Amúgy is nehéz, hát még ezt a vinnyogást is hallani. Nyargalj! Szaporán!

Mikor Prohor utolérte a kocsit, látta, hogy a görbe orrú tisztecske összeráncolta homlokát, kimeresztette szemét, és feszülten hallgatta a malacsivítást, aztán megpróbálta betakarni a fülét szürke karakülkucsmájával, de hasztalan... Polikarp visszalovagolt.

— Nem akarja leszúrni, Szamojlo Ivanics. Azt mondja, hogy majd csak kiheveri az a malac; ha nem, estére is ráér levágni.

A tiszt elsápadt, üggyel-bajjal felemelkedett, felült a kocsiban, és lelógatta a lábát.

— Hol a browningom? Állítsd meg a lovakat! Hol a malac gazdája? Majd megtanítom én mindjárt kesztyűbe dudálni!... Melyik fogat az övé?

A takarékos öreget mégis rákényszerítették, hogy vágja le a kismalacot.

Prohor nevetve ügetett tovább, és elébe vágott az uszty-hop-

jorszkajai fogatok egész karaványának. Előttük egy versztányi távolságra újabb szekerek és lovasok haladtak. A szekerek száma legalább kétszázra, a szanaszét szórtan kocogó lovasoké meg vagy negyvenre rúgott.

„Tyűhaj, micsoda cigányvásár lesz ott a kompnál!" — gondolta magában Prohor.

Most utoléri ezeket a fogatokat is. A szekérkaraván éléről gyönyörű sötét pejlovon egy asszony vágtat vele szemben. Mikor Prohor mellé ér, meghúzza a kantárszárat. A csődörön gazdag színű nyereg, szügyelőjén, fékjén ezüstpityke csillog, a nyeregszárnyon sem látszik egy makulányi kopás, mind a heveder, mind a nyeregpárna a finom bőr új fényével ragyog. Az asszony ügyesen ül a nyeregben, mintha hozzánőtt volna, erős barna kezével keményen tartja a helyesen szétválogatott gyeplőszárakat. A termetes katonaló szemmel láthatóan mégis lenézi gazdáját; kidülleszti vérben forgó szemgolyóját, meggörbíti nyakát, kivicsorítja sárga, lapos fogait, és azon iparkodik, hogy belekapjon a szoknya alól kibújó kerek asszonyi térdbe.

Az asszonynak a szeme is alig látszott ki a frissen mosott s a kékítőtől még mindig kékes árnyalatú keszkenőből, amellyel egész arcát bebugyolálta. Félretolta szájáról, és megszólította Prohort.

— Nem tanálkoztál az úton sebesülteket szállító szekérrel?

— Tanálkoztam én sok szekérrel. Mér kérded?

— Jajj, nagy a baj — panaszolta elnyújtott hangon az asszony. — Nem tanálom az uram sehun. A tábori kórház hozza Uszty-Hopjorból. Megsebesült a lábán. Most meg elgennyesedett a seb. Azt izente a falubeliekkel, hogy vigyem el néki a lovát. Ez az ű lova — az asszony a csődör izzadságcseppekkel telehintett nyakára csapott az ostorral. — Megnyergeltem, elnyargaltam Uszty-Hopjorba, de a tábori kórháznak már hűlt helyét tanáltam. Akármennyit töröm is magam, sehogy sem tudok ráakadni.

Prohor elgyönyörködött a kozák asszony szép kerek arcában, élvezettel hallgatta bársonyos, lágy színezetű, mély alt hangját, és nagyot rikkantott válaszul:

— Ejj, ejj, gyönyörűm! Mi a fenének teszed tűvé a határt az uradér! Hadd hozza-vigye az a kórház, amerre akarja; az ilyen szép asszonyt, mint te vagy — kivált, ha még ezt a paripát is hozod — akárki elveszi szíves-örömest! Még magam is szerencsét próbálnék, hallod!

A menyecske fanyarul mosolygott, gömbölyű testével lehajlott a nyeregből, és a szoknya alját ráhúzta meztelen térdére.

— Ne udvarolgass, hanem mondd meg: láttad-e a kórházat az úton vagy sem?

— A következő sorba jönnek betegek és sebesültek is — felelte sóhajtva Prohor.

Az asszony meglengette a korbácsot, és a csődör, hátsó lábára ágaskodva, hirtelen megfordult. A ló lába közt fehéren villant meg a sűrű tajték.

Ügetésben indult visszafelé. Lépést váltott, és gyors vágtába csapott át.

Lassan döcögtek a szekerek. Az ökrök lustán csapkodtak farkukkal, hessegették a dongó bögölyöket. Olyan forróság állt be, annyira fülledt és fojtó volt a vihar előtti légkör, hogy az út mentén ácsorgó alacsony napraforgó zsenge levele megfonnyadt, összezsugorodott.

Prohor tovább lovagolt a karaván mellett. Meglepte, hogy milyen sok a fiatal kozák. Vagy elszakadtak századuktól, vagy egyszerűen megszöktek, csatlakoztak a családjukhoz, és azzal együtt vonultak a rév felé. Némelyik a saroglyához kötötte katonalovát, a szekéren heverve beszélgetett az asszonyokkal, hancúrozott a gyermekekkel, mások lóháton kísérték a karaván, puskával vállukon, karddal oldalukon. „Faképnél hagyták a csapatjukat és menekülnek" — állapította meg Prohor, amint jobban szemügyre vette a kozákokat.

Ló- és ökörizzadság bűze, napmelegítette szekérdeszka, házi holmik és kulimász szaga töltötte meg a levegőt. Az ökrök kókadtan vánszorogtak, horpaszuk lomhán fújtatott. Kilógó nyelvükről egészen az útfelet borító porrétegig csüngött nyáluk kacskaringós szála. A szekér óránként négy-öt versztás „sebességgel" haladt. A lófogatú szekerek nem előzték meg az ökrösfogatokat. De mihelyt elpukkadt egy ágyú valahol délen, és moraja puhán ráterült a pusztára, minden tüstént élénk mozgásba lendült. Az egy- vagy kétlovas kisszekerek megbontották a rendet, és a fogatok hosszú libasorából az útfélre tértek. A lovak ügetésben indultak tovább, meg-meglengetett egy-egy ostor; száz hangra kiabálták a kocsisok: „Várj, hé!" „Hó-hó!" „Az istennyila csapjon belétek!" „Mozogj mán, a keservét!" Az ökrök hátán nagyokat dübbenve táncolt a bot meg a korbács, szaporábban zörögtek a kerekek is. Rémületében minden meggyorsította mozgását. Súlyos szürke

uszályként szállt fel az útról a por, gomolyogva úszott hátrafelé, és leülepedett a gabona meg az ezerféle gizgaz szárára.

Prohor apró termetű muszkalova menet közben folyton a fű után nyúlkált, hol egy somkóró-ágacskát, hol egy sárgarepce-bóbitát, hol egy papsajt-bokrot tépett le ajkával. Letépte, eszegette, közben óvatosan hegyezgette fülét, és igyekezett kidobni nyelvével az ínyét felhorzsoló, csörgő zabolát. De az ágyúlövés után a vékonyába vágta csizmája sarkát Prohor, és a lovacska — mintha csak megértette volna, hogy most nincs idő legelészni — készségesen átcsapott a ballagásból zötyögős ügetésbe.

Az ágyúdörgés mindjobban erősödött. Az egymással versenyző lövések durrogása egybeolvadt, és a fülledt levegőben mint hullámzó, mély duruzsolás, terjengett a hömpölygő, mennydörgő moraj.

— Uram Jézus! — vetett keresztet a szekéren egy fiatal menyecske, kirántotta csecsemője szájából a tejtől csillogó barnásrózsaszín bimbót, ingébe gyömöszölte duzzadó, sárgás, bőtejű mellét.

— A mieink lőnek vagy kicsoda? Hé, vitéz uram! — kiáltott Prohor után egy öreg, amint ökre mellett bandukolt.

— A veresek, öreg! A kozáknak nincs patronya!

— Na, csak ótalmazza meg a mennyek királynéja!

Az öreg elengedte a járomszeget, levette fejéről az ócska kozák sapkát, és mentében keletnek fordulva keresztet vetett.

Délen a kései tengeri nyílhegy formájú hajtásaival telenőtt dombgerinc mögül híg fekete felleg buggyant elő. Elfoglalta a fél látóhatárt, és ködlepelként vonta be az eget.

— Nagy tűz lehet valahun, odanézzetek! — kiáltotta valaki az egyik szekérről.

— Mi lehet ez?

— Hol éghet? — csendültek át a hangok a kattogó kerékzörgésen.

— A Csir mentén.

— A veresek biztosan felgyújtották a csiri falvakat!

— Isten ments a tűztül ilyen száraz üdőbe!

— Nézzétek csak, milyen fekete felleg jött fel az égre.

— Nem egy falu éghet ott!

— Karginszkajától lefelé lángba áll a Csir partja; arrafelé most harc folyik mindenütt...

— De lehet, hogy a Csornaja Recska mentén is. Hajts, Ivan, ne sajnáld azt a gebét.

— Jajj, hogy ég!

A fekete köd szélesebbre terpeszkedett, mind nagyobb és nagyobb darabot foglalt el az égből. Egyre erősödött az ágyúdörej. Félóra múlva a Hetman útra is elhozta a déli szél a csiri falvakban, az úttól harmincöt versztányira tomboló tűzvész riasztó, kesernyés kozmáját, bűzét.

60

Bolsoj Gromokban egy helyütt szürke mészkőlapokból rakott kerítés mellett vezetett el az út, azután éles kanyarban fordult a Donnak, és egy sekély, száraz fenekű árok felé lejtett, amelyen szálfákból ácsolt híd feküdt keresztül.

Száraz időben sárga homok, színes kavics csillog az árok fenekén, de nyári zápor után sebesen beléözönlik a dombokról lerohanó zavaros esővíz számtalan patakja, ott egyesül, és sodró, tömör áradatban zúdul lefelé, kimossa, kigördíti helyéből a köveket, és bömbölve tódul a Donba.

Ilyen napokon víz alá kerül a híd; de nem sokáig. Egy-két óra múlva leapad róla a szilaj hegyi ár, amely az imént még veteményes kertet pusztított el, cölöpöstül döntötte ki és sodorta el a kerítéseket.

Az árok csupaszon maradt medrében frissen ragyogott a körülmosott, kréta- és nyirokszagú, nedves kavics, a szélén pedig barna fénymázként tündöklött a ráhordott iszap.

Az árok mindkét partján jegenyék és fűzfák nőttek. Az árnyékban még a legforróbb nyári napon, a legtikkasztóbb délidőben is kellemes hűvösség uralkodott.

A hűvösség csábította a híd mellé a vesenszkajai inogorodnyij osztag tizenegy főnyi előőrsét is. Kényelmesen letanyázott a fák árnyékába. Míg nem értek be a faluba a menekültek fogatai, a híd alá hasalva kártyáztak, cigarettáztak az osztagosok. Némelyik pucérra vetkőzött, és a telhetetlen katonatetveket irtogatta ingéből, gatyájából. Kettejük elkéredzett a szakaszparancsnoktól, és elment a Donra fürdeni.

De hamar vége szakadt a kellemes pihenésnek. Nemsokára özönével tódultak a hídhoz a szekerek. Egyik fogat a másikat érte.

És az álomszuszék, árnyékos utca rövid percek alatt megtelt emberekkel, lármával, fojtó levegővel, mintha a szekerekkel együtt a maró pusztai fülledtség is beözönlött volna a faluba a Don melléki hegyekről.

Az előőrs parancsnoka, nyírott barna szakállú, kamaszosan szétálló nagy fülű, magas, szikár altiszt — aki egyúttal az osztag 3. szakaszának paracsnoka is volt — a hídnál állt. Kezét a kopott pisztolytokon nyugtatta. Simán átengedett a hídon vagy két tucat fogatot. Az egyik szekéren azonban fiatal — huszonöt esztendős — kozákot pillantott meg.

— Állj! — parancsolta kurtán.

A kozák meghúzta a gyeplőt, és összeráncolta homlokát.

— Melyik csapatba tartozol? — kérdezte szigorúan a szakaszparancsnok, és egészen közel lépett a szekérhez.

— Mi köze hozzá?

— Mék csapatho tartozol, azt kérdem.

— A rubezsinai századba. Hát magok kicsodák?

— Szállj le!

— Magok kicsodák?

— Szállj le, míg szépen mondom!

A szakaszparancsnok kerek fülkagylója majd lángot vetett. Kikapcsolta a tok fedelét, előhúzta és bal kezébe vette át a revolvert. A kozák a felesége kezébe nyomta a gyeplőt, és leugrott a szekérről.

— Mér nem vagy a csapatodnál? Hová kocsikázol, mi? — vallatta a szakaszparancsnok.

— Beteg vótam. Most Bazkiba tartok... A családdal együtt megyek...

— Van írás a betegségrül?

— Hunnét vóna? Nem vót felcser a századba...

— Úgy, hát nem vót?!... Na, akkor kísérd csak az iskolába, Karpenko!

— De hát maguk kifélék?

— Ott majd megmutatjuk, kifélék vagyunk!

— Nekem a magam csapatáho kell bevonulnom! Nincs jogod letartóztatni.

— Majd mink odakísérünk, csak ne félj! Fegyvered van?

— Van. Puska.

— Vedd elő, de szaporán nekem, mert mingyán kapsz egyet. Milyen fiatal a disznó, oszt mégis az asszony szoknyája alá búvik.

Ott akar meglapulni. Hát mink védjünk téged is, mi? — És megvetően vetette utána: — Ronda kozák fattyú!

A kozák elővette a pokróc alól a puskát. Megfogta felesége kezét. Mások szeme láttára nem akart csókolózni, csak a menyecske érdes kezét tartotta egy pillanatra a maga markába, súgott neki valamit, aztán a vesenszkajai nyomában a községi iskola felé indult.

Az utcában megtorlódott fogatok nagy dübörgéssel indultak, nyargaltak át a hídon.

Egy óra alatt ötven szökevényt tartóztatott le a vesenszkajai előőrs. Némelyik megpróbált ellenszegülni, különösen az egyik — hosszú bajuszú, derék külsejű, javakorabeli nyizsnye-krivszkoji kozák — kapcáskodott erősen. Amikor az előőrs parancsnoka felszólította, hogy szálljon le a szekérről, rácsapott a lovakra az ostorral. Két osztagos megragadta a lovakat fékjüknél fogva, de csak a hídon túl tudta megállítani őket. Erre a kozák nem sokat dévánkozott, hanem titokban előhúzta és tüstént vállához kapta amerikai winchesterét:

— Utat, vagy lövök! Csürrrhe!

— Mássz le, mássz le! Parancsba adták, hogy lőjük le, aki nem hajt a szóra. Inkább mink puffantunk le téged.

— Muzs-zsi-kok!... Tegnap még veresek vótatok, máma meg ti akartok parancsolgatni a kozáknak... Büdös csürhe!... Félre az útbul, mert lövök!

Az egyik, vadonatúj téli lábpólyát viselő osztagos az elülső kerékre állt, és rövid dulakodás után kirántotta a winchestert a kozák kezéből. A kozák macskaügyességgel lehajolt, a pokróc alá csúsztatta jobbját és kirántotta kardját a hüvelyből. Térden állva átnyúlt egy festett, láncon függő bölcsőn, és hajszál híján elérte a penge hegyével az idejében elugró osztagos fejét.

— Hagyjad, Tyimosa, Tyimonyuska! Jajj, Tyimosa!... Nem szabad!... Ne köss ki vélek! Agyonlűnek! — siránkozott, és tördelte kezét a nekiveselkedett kozák csúnya arcú, sovány felesége.

De Tyimosa teljes magasságban kihúzta magát a szekéren, sokáig hadonászott még a kéken villogó pengével, nem engedte közel a szekérhez az osztagosokat, rekedten szidta az anyjuk istenit, és veszettül forgatta a szemét jobbra-balra. „Marss innét, mer ütökvágok!" Fekete-barna arcán görcs vonaglott végig, hosszú sárgás bajusza alatt habos nyál tajtékzott, kékes szeme fehérjébe mind több vér tódult.

Úggyel-bajjal lefegyverezték, földre buktatták és összekötözték. A szilaj kozák harciasságának igen egyszerű volt a nyitja: a szekérderékban 1övid motozás után méregerős első eresztésű szűzpálinkát találtak; már megkezdett negyedakós korsóban állt...

Az utcában torlasz keletkezett. A kisszekerek olyan sűrűn egymáshoz szorultak, hogy az ökröket, lovakat ki kellett fogni, és puszta kézzel kellett a hídhoz tolni a szekereket. Recsegtek-ropogtak, el is törtek az egyes és páros rudak, vadul nyerítettek a lovak, a bögölyök lepte ökröket annyira felbőszítette a sok herce-hurca, hogy gazdáik óbégatására rá se hederitve, nekimentek a sövénynek. A káromkodás, kiabálás, ostorpattogás, aszszonyi jajveszékelés még sokáig tartott a hid környékén. A hátulsó fogatok ott, ahol elfértek, és kitérhettek egymás elől, visszafordultak, ismét felkapaszkodtak az országútra, hogy onnan Bazkin át ereszkedjenek le a Donhoz.

A letartóztatott szökevényeket erős fedezet alatt Bazkiba irányították, de mivel mindnek fegyvere volt, a fedezet nem tudta féken tartani őket. Mindjárt a hídon túl csetepatéra került a sor kísérők és kísértek között. Az osztagosok nem sokkal később visszatértek, a szökevények pedig szervezett rendben maguk indultak útnak Vesenszkajába.

Prohor Zikovot is megállították Gromokban. Megmutatta Grigorij Melehovtól kapott szabadságlevelét: tovább engedték, nem okvetetlenkedtek.

Már estébe hajlott az idő, amikor megérkezett Bazkiba. A csiri falvak felől odaözönlött ezer meg ezer szekér elárasztott minden utcát és közt. Ami a Don partján történt, azt nem lehet leírni. A menekültek szekértábora két versztányi hosszúságban minden talpalatnyi területet elfoglalt a parton. Az erdőben szétszóródva ötvenezer ember várt átkelésre.

Vesenszkajával átellenben kompon szállították át a tüzérséget, a parancsnoksági törzseket és a katonai felszerelést. A gyalogságot kis csónakokon dobták át a túlsó partra. Tucatszámra sürögtek-forogtak a Donon; egyik-egyik három-négy embert vitt egyszerre. A rév környékén, közvetlenül a víz szélén, vad tolongás forrott. A hátvédnek maradt lovasság még mindig nem volt sehol. A Csir felől ugyanúgy hullámzott errefelé az ágyúdörej, mint azelőtt, de most még csípősebben facsarta az orrot a fanyar, kesernyés kozma.

Hajnalig szüntelen folyt az átkelés. Éjfélkor megjöttek az első lovas századok. Hajnalban szándékoztak megkezdeni az átkelést.

Prohor Zikov megtudta, hogy az első hadosztály lovas egységei még mindig nem érkeztek meg. Elhatározta, hogy Bazkiban várja be százada érkezését. Alig tudta elvezetni lovát a bazki kórház kerítésénél hering módjára összepréselődött szekerek mellett. Le sem vette róla a nyerget, csak odakötötte egy szekér lőcséhez, kivette szájából a zabolát, ő maga pedig elindult, hogy ismerősöket keressen a szekerek táborában.

A töltésnél messziről megpillantotta Akszinya Asztahovát. Vállra vetett meleg kabátkában. melléhez kis batyut szorítva ment a Don felé. Szembetűnő, messze rikító szépsége magára vonta a parton tolongó gyalogosok figyelmét. Valami trágár tréfát mondhattak neki: izzadt, poros arcuk mosolyra rándult, foguk fehéren szikrázott, és ide lehetett hallani a jóizű kacagást, a nyerítő vihogást. Egy termetes, lenszőke kozák oldott övű ingben, tarkójára csúszott kucsmában nyomába eredt, hátulról átölelte, és megérintette ajkával az asszony gömbölyű, barna nyakát. Prohor látta, amint Akszinya hevesen ellöki a kozákot, és fogát farkas módjára kivicsorgatva, halkan mond neki valamit. Körülötte újabb hahota robbant ki, a kozák levette a kucsmát, és rekedten dörmögte: „Naaa... szépasszon, csak eccer legalább!"

Akszinya meggyorsította lépteit, és elhaladt Prohor mellett. Telt ajkán megvető, gúnyos mosoly remegett. Prohor nem szólította meg, inkább a tömeget kutatta végig szemével: falubelieket keresett. Lassan furakodott előre a szekerek közt, amelyek mereven nyújtották ég felé rudukat. Mindenfelé ittas kiabálást, nevetést lehetett hallani. Egy szekér alá terített ócska gúnyán három öreg üldögélt. Egyikük lába közt szűzpálinkával teli sajtár állott. A pityókos öregek sorjában meregették a pálinkát a gránáthüvelyből csinált rézibrikkel, iddogáltak, és szárított halat falatoztak. A házi pálinka csípős illata meg a sózott hal sziksós szaga megállította az éhes Prohort.

— Hé, vitéz úr! Igyál egyet az egészségünkre! — fordult hozzá az egyik öreg.

Prohor nem sokáig kérette magát, lekuporodott, keresztet vetett, és mosolyogva vette át a vendégszerető öreg kezéből az édeskés pálinkaszagú rézedényt.

— Most igyál, amíg élsz! Harapj egy falatot ebből a dévérbül

is. Nem szabad megvetni az öregeket, öcsém. Az öregek okos emberek! Tik, fiatalok, tanulhatnátok tőllünk, hogy s mint kell élni, meg hogy... hogy kell pájinkát inni — dünnyögte szuszkán a másik öreg. Orra teljesen behorpadt, felső ajkát ínyig szétmarta valami betegség.

Prohor ivott-ivott, de gyanakodva sandalgott az orrtalan öregre. A második és harmadik csupor közt már nem tudta megállni szó nélkül.

— Ellegénykedted az orrod, öreg?

— Nem, öcsém, megfázástul lett ilyen. Eccer még kisfattyú koromban nagyon meghűltem, amiatt csúnyultam így el.

— Én meg mivel nem gyanúsítlak: azt gondoltam, hogy a bujakórság horpasztotta be az órod. Isten ments, hogy felszedje az ember ezt a szörnyűséget! — vallotta be gyanakvását őszintén Prohor.

Az öreg szavára megnyugodott, mohón tapasztotta ajkát a csupor szélére, és most már minden óvatosságot félredobva, egyszuszra felhajtotta fenékig.

— Megette mán a fene a mi életünket. Hát hogyne igyék az ember? — óbégatta a pálinka gazdája, az izmos, testes öreg. — Itt kétszáz pud búzát hozok, de ezret hagytam otthon. Öt pár ökröt hajtottam el, de most ezt is szélnek kell ereszteni, mert az ember nem tudja áthúzni maga után a Donon. Odavész minden, amit keservesen összegürcöltem! Danolni akarok! Mulassatok, cimborák! — Az öreg bíborvörös lett, és könnybe lábadt a szeme.

— Ne kiabálj, Trofim Ivanics. Moszkva nem nagyon hisz a könnynek! Ha élve maradunk, szerzünk új vagyont! — csillapítgatta barátját a szuszka öreg.

— Hát hogyne kiabálnék?! — csattant fel a könnyektől eltorzult arcú öreg hangja. — Odavész a búza! Sorra döglik minden ökröm! A házat felgyúttyák a veresek! A fiamat megölték az őszszel. Hát hogyne kiabálnék? Kinek gyűjtöttem? Vót rá eset, hogy nyaranta tíz ing is szétmállott a vállamon a sok verítéktül, oszt most mezítláb, pucin maradok... Igyál!

A beszélgetés alatt Prohor megevett egy hatalmas dévért. Olyan széles volt, mint egy kemenceajtó. Megivott hét csupor pálinkát, és annyira leszopta magát, hogy csak rendkívüli erőfeszítés árán tudott lábra állni.

— Vitéz úr! Oltalmazónk! Reménységünk! Adjak egy kis szemet a lovadnak? Mennyi kell?

— Egy zsákkal! — dörmögte Prohor közömbösen minden iránt, ami jelen pillanatban épp körülvette.

Az öreg teleöntött szemelt zabbal egy zsákot, és felsegítette a vállára.

— A zsákot hozd vissza! El ne felejtsd, az Isten áldjon meg! — kérte, megölelte Prohort, és részeg könnyeket hullatott rá.

— Nem! Nem hozom vissza. Ha azt mondom, hogy nem hozom, akkor nem is hozom... — csökönyösködött Prohor, a jó ég tudja, miért.

Tántorogva indult el a szekér mellől. A zsák meggörnyesztette, hol jobbra, hol balra rántotta. Prohornak úgy rémlett, hogy síkos jég borította földön támolyog. A lába minduntalan szétcsúszott, és remegett, mint a jégre lépő, patkolatlan, óvatos lóé. Tett néhány bizonytalan lépést, azután megállt. Semmiképpen sem emlékezett rá: volt-e kard az oldalán vagy sem. Az egyik szekérhez kötött hókás pej a zabszagra a zsák felé gebeszkedett, és beleharapott az egyik csücskébe. A lyukon lágy csobogással folyt kifelé a mag. Prohor megkönnyebbülten folytatta útját.

A maradék zabot talán elcipelte volna a maga lováig, de egy óriási ökör, amelyik mellett elment, ökörszokás szerint oldalról hirtelen térden rúgta. Agyongyötörte a bögöly, a muslinca, megvadult a hőségtől, a hercehurcától, és nem engedett közel embert magához. Nem Prohor volt az első, aki ezen a napon áldozatul esett az ökör dühének. Messze félrerepült, fejét beleverte egy kerékagyba, és rögtön elaludt.

Éjfél után ocsúdott fel. A galambszürke magasságban sebesen szálltak fölötte nyugat felé az ólomszürke fellegek. A szűk réseken át kitekintett egy pillanatra a lejtős hátú fiatal hold, majd ismét felhő vonta be az eget és a sötétben mintha megerősödött volna a hűvös, éles szél.

Azon a szekéren túl, amely mellett Prohor feküdt, egészen közel vonult a lovasság. A számtalan vasalt pata alatt nyögött, döngött a föld. A lovak prüszköltek: esőt éreztek. A kengyelhez ütődő kardok meg-megcsörrentek. A cigaretták tüze minden szívásra bíborvörösen izzott. Az elvonuló századok felől lóveríték és a szíjszerszám savanykás szagát hozta a szél.

Prohor — csakúgy, mint minden katonasorban szolgáló kozák — megszokta, megszerette a háború alatt ezt a kevert szagot, amely csakis a lovasságra jellemző, semmi másra. Poroszországtól és Bukovinától a doni pusztákig minden úton meghordozták

a kozákok, és a lovas csapat elpusztíthatatlan szaga olyan kedves, ismerős lett minden kozáknak, mint a szülei ház illata. Prohor mohón mozgatta pisze orralyukát, és felemelte elnehezedett fejét.

— Milyen alakulat ez, testvérek?

— Lovas alakulat... — felelte a sötétből egy basszus hang játékosan.

— De kinek az alakulata, azt kérdem.

— A Petljuráé... — felelte ugyanaz a basszus.

— Marha! — Prohor várt egy keveset, aztán megismételte a kérdést: — Mék ezred ez, elvtársak!

— A bokovszkajai.

Prohor fel akart állni, de a fejében fájdalmasan lüktetett a vér, torkát öklendés csikolta. Visszadőlt, és ismét elaludt. Reggel felé nyirkos hideg áramlott a Don felől.

— Nem halt meg? — hallotta Prohor félálmában maga mellett.

— Meleg... Részeg! — felelte valaki közvetlenül Prohor füle felett.

— Húzd arrább, a fene egye meg! Úgy elnyúlt, mintha megdöglött vóna! Csiklandozd meg a gigáját!

Egy lovas fájdalmasan oldalba lökte lándzsája nyelével a lassan felocsúdó Prohort. Egy kéz lábánál fogva megragadta és félrehúzta.

— Félrébb az útbul ezeket a szekereket! Hé-hé, megdöglöttetek? Ezek is jól eltanálták, mikor aludjanak! Sarkukat tapossa a veress, ők meg úgy horkolnak, mint otthon a dunyha alatt. Arrább húzni azokat a szekereket, mert mingyán jön a tüzérség! Szaporán!... Hogy elállták az utat!... Ez is szép kis banda! — mennydörgött egy parancsoló hang.

A szekereken és a szekerek alatt alvó menekültek mozgolódni kezdtek. Prohor talpra ugrott. Se puskája, se kardja nem volt meg. Jobb lábáról hiányzott a csizma is. Mindezt a tegnapi dorbézolás után sikerült elvesztenie. Értetlenül bámult összevissza, a szekér alatt akart keresgélni, de a lóhátról leugró kocsisok és a közeledő üteg kezelőlegénysége kíméletlenül felborította a szekeret a rárakott ládákkal együtt, egy pillanat alatt utat tört az üteg ágyúinak.

— Gye-rr-rünk!

A hajtótüzérek lóra ugrottak. Az összevarrott széles istráng megremegett, aztán merevvé feszült. A tokba bújtatott ágyú ma-

gas kereke megdöccent egy kátyúban. Egy lőszeres talyiga tengelyével beleakadt egy szekérrúdba és eltörte.

— Otthagyjátok a frontot? Hé, kozákok, az anyátok istenit! — kiáltotta a szekérről a szuszka öreg, akivel az este együtt iddogált Prohor.

A tüzérek szótlanul haladtak el mellettük, siettek a révhez. Prohor a pirkadat előtti szürkületben sokáig kereste puskáját és lovát. De sehogy sem találta. A révnél lehúzta másik csizmáját is, a vízbe dobta, és sokáig locsolgatta az elviselhetetlen fájdalom abroncsába szorult fejét.

A lovasság napkeltekor kezdte meg az átkelést. Az 1. század másfél száz lenyergelt lovát a Don partjára hajtották a kozákok, valamivel feljebb annál a könyöknél, ahol a folyó hegyesszögben kanyarodik keletnek. A szeméig vörös, görbe orrú és dühös külsejű századparancsnok megdöbbentően hasonlított a vaddisznóhoz. Bal keze piszkos, véres kötésben csüngött, jobbjában szüntelen táncolt a korbács.

— Ne engedjétek inni a lovat! Hajtsd, hajtsd! Mit csinálsz?! Az anyád... az anyád... az anyád... tán félsz a víztül?!... Gázolj bele!... Nem cukorbul van az a lú, nem olvad el!... — kiabált a kozákokra, akik a vízbe hajtották a lovakat. Rőt bajusza alatt kivicsorította agyar formájú fehér fogát.

A lovak csoportba gyűltek, kelletlenül mentek a hideg vízbe, a kozákok zajoltak, korbáccsal agyusztálták őket. Elsőnek egy fehér orrú, hollófekete csődör kezdett úszni a folyóban. Homlokán rózsaszínbe játszó, széles hóka. Úgy látszik, nem először úszott életében. Csapott tomporát körüllocsolgatta a hullám, rostos farkát félresodorta az ár, csak nyaka és háta látszott ki a vízből. Nyomában elindult a többi ló is. Szügyükkel hasították a habokat, prüszkölve, nyihogva merültek a pezsgő, bugyborékoló vízbe. A kozákok hat bárkán indultak utánuk. Az egyik vezető a bárka orrán állva, minden eshetőségre készen tartott kezében egy hurkos pányvát.

— Ne egyenest előre tarts! Árral rézsút szembe úsztasd! Ne engedd, hogy elsodorja őket a víz!

A századparancsnok kezében fürgén felröppent a korbács, széles kört írt le, és nagyot csattanva csapódott a mészkőportól maszatos csizmaszárra.

Az ár lefelé sodorta a lovakat. A hollófekete csődör könnyedén úszott a többiek előtt, két lóhossznyira vált ki közülük. Elsőnek

kapaszkodott ki a balparti homokzátonyra is. Ebben a pillanatban tűnt elő a nap a fekete nyárfa dúslombú ágai mögül, rózsaszín sugara rávetődött a lóra, és a csődör nedvesen ragyogó szőrén egy percre mintha olthatatlan, fekete láng lobbant volna fel.

— Ügyelj jól Mrihin kancájára! Segíts neki!... Fék van rajta. Evezz hát! Evezz! — kiáltotta rekedten a vaddisznó formájú századparancsnok.

A lovak szerencsésen partot értek. Odaát már várták őket a kozákok. Kiválogatta ki-ki a magáét, és fejébe húzta a féket. Most a nyergeket kezdték átszállítani.

— Hun égett tegnap az a nagy tűz? — kérdezte Prohor attól a kozáktól, aki a nyergeket hordta a csónakba.

— A Csirnél.

— Gránát gyújtotta?

— Dehogyis. Nem esett oda egy gránát sem — felelte mogorván a kozák. — A veressek gyútogatnak mindenütt...

— Minden házat egytül egyig?

— Nem... Csak a gazdagokét, améknek bádog a teteje. Meg ahun sok szép egyéb épület is van.

— Dehát mék faluba gyútogattak?

— Viszlogozovtul Gracsovig mindegyikbe.

— Nem tudod, hol van most az első hadosztály törzse?

— Csukarinszkba.

Prohor visszaballagott a menekültek szekereihez. A végtelen hosszan húzódó táborban mindenütt a rőzséből, szétszedett sövényekből és száraz tehéntrágyából rakott tüzek kesernyés füstjét teregette a szél: az asszonyok reggelit készítettek.

Az éjjel több ezer újabb menekült érkezett a jobbparti vidék sztyeppes övezetéből.

A tábortüzek mellett, a szekereken és talyigákon úgy duruzsolnak a hangok, mint a méhkas:

— Mikor kerül mán ránk a sor? Mikor kelünk át vajon? Nem lehet kivárni!

— Bizisten a Donba szórom a búzám, hogy ne jusson a veresek kezére.

— Annyi nép áll a kompnál, mint a sáska.

— Akkor itt hagyjuk azt a ládát a parton, aranyom?

— Hej, hogy ezt is meg kellett érni! Uram Jézus, ne hagyja el!

— Át kellett vóna kelni a mi falunknál.

— Az ördög hozott ide bennünket, ebbe a Veskibe.

— Azt mondják, hogy a Bangita-szeg teljesen leégett.

— Ett a fene, hogy kompon jussak át...

— Hátha mégiscsak megkönyörülnek rajtunk azok a veresek.

— Parancsuk van, hogy hatévestül kezdve minden kozákot levágjanak, még az olyat is, akinek mán sírban a fél lába.

— Utolérnek azok a túlsó parton is... Akkor lesz csak csehipuhi!

— Hát a fenekünkre vernek egy kicsit, az biztos!

Egy festett ukrán szekér mellett délceg termetű, ősz szemöldökű öregember szónokol. Külsején, parancsoló magatartásán látni, hogy csakis községi atamán lehet. Nyilván nem is egy éve hordozza a rézgombos atamáni buzogányt.

— ... azt kérdem: „Hát akkor itt pusztuljon a nép, ezen a parton? Mikor tudunk átkelni a másik ódalra evvel a sok hemmi hummival? Hisz lekaszabolnak bennünket a veressek. mind egy szálig!" Azt mondja erre a nagyságos úr: „Ne nyugtalankodj, apó! Addig fogjuk tartani, és védeni az állásokat, amíg az egész nép át nem kél a Donon. Ha mink magunk a fűbe harapunk is, az asszonyokat, gyermekeket, öregeket nem hagyjuk elpusztulni, ne féljetek!"

Az ősz szemöldökű atamánt öregek és asszonyok veszik körül. A legnagyobb figyelemmel hallgatják, lesik minden szavát, de aztán általános zsivaj támad:

— Hát az üteg mér oldott kereket?

— Kis híján agyontaposták az embert, úgy rohantak a révhez!

— Itt van a lovasság is!

— Azt mondják, Grigorij Melehov feladta a frontot.

— Micsoda rend ez? A népet itt hagyják a poros álláson, ők magok meg mentik az irhájokat?

— A csapatok iszkolnak legelöl!

— Ki fog megvédeni bennünket?

— Lám, a lovasság is átúsztatott!

— Minden szentnek maga felé hajlik a keze!

— Az mán úgy van!

— Elárultak bennünket cudarul!

— Ütött a halálunk órája. Úgybijon!

— Kenyérrel-sóval a veressek elibe kéne küldeni az öregeket. Hátha megkegyelmeznek, hátha nem végeznek ki bennünket.

Az utca elején, a kórház nagy téglaépülete előtt, feltűnik egy kis lovas. Az elülső kápán puska lóg, oldalánál zöldre festett nyelű lándzsa himbálódzik.

— Hisz ez az én Mikiskám! — kiált fel egy födetlen fejű idősebb asszony.

Átugrálja a rudakat, keresztültolakszik a szekerek, lovak között, rohan a lovas felé. A lóhátast kengyelinél fogva többen is elkapják, megállítják.

— Jelentést viszek a vezérkarnak! Eresszetek tovább!

— Mikisenyka! Fiacskám! — kiáltja izgatottan az idős asszony. Őszbe vegyülő fürtjei zilálton hullanak ragyogó, boldog arcára. Remegő mosollyal tapad fia lábához, a ló izzadt oldalához egész testével, és nyugtalanul kérdi:

— Voltál a mi falunkba?

— Voltam! De most elfoglalták a veressek...

— Mi van a házunkkal?

— Ép. Nem esett benne semmi kár. De a Fedotét felgyújtották. A mi színünkbe is belekapott a tűz, de magok a veressek ótották el. Fetyiszka most menekült onnét ide; tüle hallottam, hogy a veres parancsnok azt mondta: „Le ne égjen egyetlenegy szegény ember viskója se, de a burzsujokét fel kell gyútani!"

— Hála néked, Uram istenem! Áldja meg űket a jó Jézus Krisztus! — vetett keresztet az öregasszony.

Egy mogorva öreg méltatlankodva jegyzi meg:

— De furcsa asszony vagy, lelkem! Felgyútották a szomszédod házát, te meg azt mondod: „Hállá Istennek!"

— Egye meg a fene! — pereg az asszony nyelve sebesen. — Majd épít az másikat magának, de hogy a nyavajába építsek én, ha az enyim leég? Fedot kertjébe arannyal teli persely van elásva, nekem meg nincs egy fityingem sem... Világéletemben mindig másnak dógoztam, mindig a nyomor hámjába vótam befogva...

— Eresszen, anyám! Sietni kell evvel a levéllel — kérleli a lovas, és lehajlik a nyeregből.

Anyja a ló mellett halad, menet közben megcsókolja fia napbarnította kezét, rohan vissza szekeréhez, a lovas meg fiatalos tenor hangon kiabál a menekültekre:

— Félrébb az útból! Levelet viszek a főparancsnokságra. Húzódj!

Lova tüzeskedik, hányja a farát, kényesen ficánkol. A mene-

kültek ímmel-ámmal húzódnak félrébb, a lovas pedig látszólag lassan halad köztük, de nemsokára eltűnik a szekerek mögött, az ökrök és lovak háta mögött, csak lándzsája ring a nyüzsgő tömeg felett, amint a Don felé üget.

61

Egyetlen nap leforgása alatt átszállítottak a Don balpartjára minden felkelő erőt és menekültet. Utoljára Grigorij Melehov 1. hadosztálya vesenszkajai lovas századai keltek át.

Grigorij tizenkét válogatott századdal egészen estig igyekezett feltartani a 33. kubáni vörös hadosztály rohamát. Öt órakor értesítést kapott Kugyinovtól, hogy minden katonai egység és minden menekült átjutott a túlsó partra. Csak ekkor adta ki a parancsot a visszavonulásra.

Az előre kidolgozott terv szerint a Donmellék minden egyes felkelő századának a maga falvával szemben fekvő partsávra kellett átkelnie, és ott kellett tábort ütnie. Déltájban egymás után érkeztek a századok jelentései. Legtöbbjük már el is helyezkedett a balparton, mindegyik a maga falvával átellenben.

Oda, ahol az egyes falvak között hézagok mutatkoztak, a parancsnokság a Donvidék sztyeppi övezetének kozákjait dobta át. A kruzsilinszkajai, makszajevi és szingini, a latisevszki, lihovidovi, gracsovi század és a karginszkajai gyalogszázad a Pegarevka, Vesenszkaja, Lebjazsinszk és Krasznojarszk közötti hézagokat töltötte ki. A többiek a front mögé, a Donon túli falvakba, Dubrovkába, Csornijba, Gorohovkába húzódtak vissza. Szafonov ezeket tartaléknak szánta, amelyre áttörés esetén lesz szüksége a főparancsnokságnak.

A Don balpartján, a karginszkajai járás nyugatra eső legszélső falvaitól egészen Uszty-Hopjorszkajáig, mintegy százötven versztányira húzódott a felkelők frontja.

Az átkelt kozákok állóharcra készültek: sebtében ásták a lövészárkokat, vágták és fűrészelték ki a jegenyéket, füzeket, tölgyeket; fedezékeket, géppuskafészkeket építettek. Ahány üres zsákot csak találtak a menekülteknél, teletömték homokkal, és a lövészárkok egybefolyó hosszú láncolata előtt halomba rakták mellvédnek.

Estére mindenütt befejezték az árokásást. Vesenszkaja határá-

ban a fenyőcsemeték közé rejtőzött a felkelők 1. és 3. ütege. A nyolc ágyúra már mindössze öt lövedék maradt. Fogytán volt a puskatöltény is. Kugyinov lovasfutárokat szalasztott mindenfelé: szigorúan megtiltotta a lövöldözést. Azt ajánlotta, hogy minden századból válogassák ki a két-két legjobb lövészt, ezeket lássák el elegendő tölténnyel, hogy ezek a fölöttébb biztos kezű lövészek egymás után pusztítsák a vörös géppuskásokat és azokat a vöröskatonákat, akik mutatkozni mernek a jobbparti falvak utcáin. A többieknek csak abban az esetben volt szabad elsütniök a puskát, ha a vörösöknek eszükbe jutna megkísérelni az átkelést.

Már alkonyodott, mikor Grigorij Melehov sorra járta az 1. hadosztálynak a Don mentén szétszórt csapatait. Csak éjszakára tért vissza Vesenszkajába.

Az ártéren tüzet rakni nem volt szabad. Egyetlen világ sem égett Vesenszkajában sem. Az egész Donontúl lila ködbe süllyedt.

A bazki halmon kora reggel megjelentek az első vörös lovas felderítők. Uszty-Hopjorszkajától Kazanszkajáig minden kunhalmon hamarosan feltűnt a többi is. A vörös front hatalmas lavinaként gördült a Don mellé. Azután eltűntek a lovas felderítők, és egészen délig sivár, nyomasztó csendbe dermedtek a dombok.

A Hetman úton fehér porcsigákat pörgetett a szél. Délen még mindig a tűzvész bíborvörös és fekete köde ülte meg a határt. A szélcibálta fellegek megint egybefolytak. A dombon nagyszárnyú felhő árnyéka feküdt. A napfénynél fehéren vakító villám lobbant fel. Egy pillanatra kacskaringós ezüsthímzéssel szegélyezte körül a kéklő felleget, szikrázó kopjaként iramlott lefelé, és belecsapódott egy őrhalom domború mellkasába. A mennykő mintha széthasította volna a Don felett függő felhőgarmadát: megeredt méhéből a zápor. A szél ferdére sodorta az esőszálakat, táncoló fehér hullámokban söpört végig a Donon inneni hegynyúlványok krétalejtőin, a hőségben megfonnyadt napraforgótáblákon, a lekókadt búzavetéseken.

Az eső új életre keltette a portól öregesen szürke, de fiatal lombokat. Üdén ragyogtak a tavaszi vetések hajtásai, emelték magvas kerek fejüket a sárga arcú napraforgók, a veteményeskertek felől a virágzó tök mézes illata szállt. A föld eloltotta szomját. Azután sokáig párállott.

Délután megint megjelentek a vörös lovas felderítők a feltöl-

tött őrhalmokon, amelyek ritkás láncban púposodtak a Donon inneni hegyhátakon, és lenyúltak egészen az Azovi-tengerig.

A kurgánokról tíz meg tíz kilométernyire be lehetett látni a zöld tófoltokkal megszaggatott fövenysárga, lapos Donontúlra. A vörös lovas járőrök óvatosan ereszkedtek lefelé a falvakba. A dombról rajvonalakban tódult lefelé a gyalogság. Az őrhalmokon — amelyeken hajdan a kunok és a harcias uzok őrszemei ügyelték az ellenség közeledtét, most vörös ütegek álltak.

A belegorszki hegyen elhelyezkedett üteg megkezdte Vesenszkaja lövését. Az első gránát a téren robbant fel, azután a felrobbant lövedékek szürke füstje és a srapnel tejfehéren olvadó bóbitái lepték be a házakat. Újabb három üteg nyitott tüzet Vesenszkajára és a Donnál húzódó kozák lövészárkokra.

Bolsoj Gorodokban veszettül ropogtak a géppuskák. Két „hotchkiss" rövid sorozatokat eregetett, a „makszim" szüntelen trillázott, csattogott, mint acéltorkú óriás bariton fülemüle, és lőtte a felkelő gyalogságnak a Donon túl szökdelő rajvonalait. A vonatoszlop lassan vonult a halmok felé. A kökénnyel telenőtt hegylejtőkön lövészárkokat ástak. A Hetman úton a kétkerekű taligák, szekerek kereke zörgött. Mögöttük hosszú poruszály gomolygott.

Ágyúdörgés morajlott az egész fronton. A terep felett uralkodó Donon inneni hegyekről késő estig lőtték a Donontúlt a vörös ütegek. A felkelők lövészárkaival felsebzett ártér a Kazanszkajától Uszty-Hopjorszkajáig terjedő vonal egész hosszában mélyen hallgatott. A lovászok a lovakkal együtt elbújtak a náddal, sással és kákával átgázolhatatlanul benőtt, rejtett zugokban. Ott a lovakat nem háborgatta a pőcsik. A vadkomló indájával keresztül-kasul font sűrűben jó hűvös volt. A fák és a magas fehérfűzbokrok biztonságosan eltakarták őket a vörösök megfigyelőinek szeme elől.

Egy lélek sem volt a zöld ártéri réten. A laposban csak ritkán bukkant fel a Dontól minél messzebb hurcolkodó menekültek félelem görnyesztette alakja. A vörös géppuska több sorozatot ropogtatott utánuk. A golyók elnyújtott füttye földre vetette a halálra ijedt menekülteket. Alkonyatig ott hevertek a sűrű fű között, és csak akkor ügettek el szaporán az erdő felé; hátra se nézve siettek északnak, a tavak partjára, amelyek vendégszeretően integettek sűrű éger- és nyírfaligeteikkel.

Két napig egyre fokozódó tűz alatt állt Vesenszkaja. A lako-

sok egy percre sem merészkedtek elő a pincékből meg a vermekből. A város gránátok vájkálta utcái csak éjjel elevenedtek meg.

A vezérkarban többen hangoztatták azt a feltevést, hogy ez a rendkívüli erős tüzérségi tűz nem egyéb, mint a támadás és átkelés előkészítése. Attól tartottak, hogy a vörösök éppen Vesenszkajával szemben kezdik meg az átkelést, hogy elfoglalják, és miután éket vertek az egyenes vonalban húzódó frontba, kettéhasítják, majd pedig Kalacs és Uszty-Medvegyica felől intézett szárnytámadással végképp szétmorzsolják.

Kugyinov parancsára Vesenszkajába, a Don partjára vontak össze több mint húsz géppuskát. Ezeket aztán elegendő mennyiségű hevederrel látták el. Az ütegparancsnokok utasítást kaptak, hogy csak abban az esetben lőjék ki maradék gránátkészletüket, ha a vörösöknek eszükbe jutna megpróbálni az átkelést. A kompot és minden csónakot egy öbölbe vontak félre. Vesenszkajánál valamivel feljebb, és erős őrséget rendeltek melléje. Grigorij Melehov alaptalannak tartotta a vezérkariak aggodalmát. A május 24-i tanácskozáson csak nevetett Ilja Szafonov és a vele egy véleményt vallók feltevésein.

— Min kelnének át Veskivel átellenbe? — kérdezte. — Meg hát van itt alkalmas hely az átkelésre? Csak nézzétek meg jobban: a túlsó ódal puci, mint a dob feneke, a part sima homoksáv, a víznél nincs egy liget, sőt még egy apró bokor sem. Ki vóna bolond éppen ilyen helyen próbálni meg az átkelést? Csak Ilja Szafonov követhetne el ilyen baklövést, amilyen tehetséges embernek ismerem... Ilyen kopár parton lekaszálná a géppuska mind egy szálig. Ne gondold, Kugyinov, hogy a veres parancsnokok butábbak, mint mink vagyunk. Akad azok közt furfangosabb is! Nem jönnek azok egyenest Veski ellen! Nem itt kell várni az átkelést, hanem ott, ahun sekélyebb a víz, ahun a zátonyokon könnyű átgázolni, vagy ott, ahun el lehet bújni a hepehupás terepen vagy az erdőbe. Az ilyen fenyegetett helyeket kell erősen ügyeltetni, kivált éjszaka. Figyelmeztetni kell a kozákokat, hogy ne lőjenek mellé, ne recsegjen a géppuska potyára, mint a szarka. A veszélyes pontokra idejében tartalékokat kell dobni, hogy ha baj lesz, legyen mivel elsimítani.

— Azt mondod, nem jönnek Veski ellen? Hát akkor mér ágyúzták késő estig? — vetette fel a kérdést Szafonov helyettese.

— Kérdd meg tüllük. De hát csak Veskit lövik, mi? Kazanszkaját is lövik, Jerinszket is. Onnét ni, a szemjonovszki hegyről zúhintják rájok az áldást. Ágyúznak azok vagy kell, vagy nem. Biztosan több gránátjok van, mint nekünk. Ennek a mi szar tüzérségünknek összesen öt gránátja van, de még ennek az ötnek is tőgyfából faragták a hüvelyét.

Kugyinov hahotára fakadt:

— Na, ez fején tanálta a szeget!

— Kár olyan gúnyosan kritizálni! — sértődött meg a 3. üteg parancsnoka, aki szintén részt vett a tanácskozáson. — Komolyan kell most beszélni.

— Hát beszélj, senki se lépett a nyelvedre! — dörmögte Kugyinov összevont szemöldökkel, és elkezdett öve végével játszani. — Megmondtam mán, nem is egyszer: „Ne pocsékoljátok a gránátot, tartogassátok fontosabb alkalmakra!" De nem, tik csak lűttétek, ami a szemetek elé került. Még a vonatoszlopot is ágyúztátok! Most meg aztán, mikor szorul a kapca, nincs mivel lűni. És még zokon veszitek a bírálatot?! Jól tette Melehov, hogy kikacagta ezt a tőgyfából faragott tüzérséget! A ti felszerelésetek csakugyan megérdemli, hogy kinevessék!

Kugyinov Grigorij pártjára állt, erélyesen támogatta Melehov javaslatát, hogy meg kell erősíteni az átkelésre legalkalmasabb pontokat, és tartalékcsapatokat kell összpontosítani a fenyegetett szakaszok közvetlen közelébe. El is határozták, hogy a Vesenszkajában levő géppuskákból átadatnak néhányat a belogorszki, merkulovszki és gromoki századoknak, mert elsősorban ezeknek az egységeknek a frontszakaszain lehetett várni az átkelést.

Mindjárt másnap igazolódott Grigorij feltevése, hogy a vörösök nem Vesenszkajával átellenben próbálnak majd átkelni a Donon, hanem sokkal alkalmasabb helyet szemelnek ki erre a célra. Reggel jelentette a gromoki század parancsnoka, hogy a vörösök erősen készülődnek az átkelésre. A Don túlsó partján egész éjjel nagy lármát, kopácsolást, szekérnyikorgást lehetett hallani. Valahonnan sok-sok fuvar deszkát szállítottak Gromokba. Ledobálták, aztán nemsokára lehetett hallani, hogy visít a fűrész, kopog a fejsze, csattog a kalapács. Minden jel arra vallott, hogy a vörösök építenek valamit. A kozákok eleinte azt hitték, hogy pontonhidat ver az ellenség. Két vakmerő legény az éjjel fél versztányival feljebb haladt annál a pontnál, ahonnan az ácsmunka zaja hallatszott. Ott levetkőztek, és a fejükre kötözött lomb vé-

delme alatt folyás irányában csendesen lefelé úsztak. Egészen megközelítették a partot. Tőlük nem messzire beszélgettek a füzesben elrejtőzött géppuskás előőrs vörös katonái. Tisztán lehetett hallani a hangokat, a fejszekopácsolást a faluban, de a vízből nem láthattak semmit. Csakugyan építettek valamit a vörösök, de semmi esetre sem hidat.

A gromoki századparancsnok még erősebben figyeltette az ellenség szembe fekvő szakaszát. Virradat előtt jó ideig semmit sem vettek észre a megfigyelők, pedig el sem vették szemüktől a távcsövet. De egyikük — a német háborúban őt tartották az ezred legbiztosabb kezű lövészének — nemsokára egy vöröskatonát pillantott meg a hajnali szürkületben, amint két felnyergelt lóval ereszkedett a folyóhoz.

— A vízhe jön lefelé egy veres — súgta a kozák a bajtársának, és félretette a távcsövet.

A lovak térdig gázoltak a Donba, és inni kezdtek.

A kozák bal könyökébe akasztotta a hosszúra engedett puskaszíjat, feltámasztotta az irányzék keretét, sokáig, gondosan célzott.

A lövés után az egyik ló lágyan oldalára dőlt, a másik elvágtatott a lejtős parton felfelé. A vöröskatona lehajolt, hogy lecsatolja a nyerget az agyonlőtt lóról. A kozák másodszor is lőtt, és halkan elnevette magát: a vöröskatona gyorsan felegyenesedett, el akart volna szaladni a Don mellől, de hirtelen földre omlott. Arccal lefelé vágódott, és nem is kelt fel többé soha...

Grigorij Melehov mihelyt értesült a vörösök átkelési előkészületeiről, megnyergelte lovát, és a gromoki század szakaszára nyargalt. A város határában átgázolt a Donból karként kinyúló, egészen a város széléig húzódó keskeny tósávon, és az erdőben ügetett tovább.

Az út a réten vezetett, de ott veszélyes lett volna lovagolni. Azért választotta Grigorij inkább ezt a kerülőt. Az erdőben lovagolt el egészen a Rasszohov-tó széléig, majd a zsombékos, fűzbokros terepen eljutott a Kalmük-gázlóig. Ez keskeny ér volt, amelyet sűrűn ellepett a vízililiom, a nád és a sás. Az egyik réti mocsarat kötötte össze a Podsztolica-tóval. Grigorij csak akkor állította meg lovát, és engedett neki néhány percnyi pihenőt, amikor átvergődött az ingoványos Kalmük-gázlón.

Egyenes vonalban vagy két versztányira lehetett a Don. Ha a

réten lovagol: okvetlen tüzelni fognak rá. Megvárhatná az esti szürkületet is, hogy sötétben vágjon át a rét sima, zöld szőnyegén. De Grigorij nem szeretett várni soha. Az volt a szavajárása: „Nincs a világon rosszabb, mint várni meg szaladni valami után." Most is úgy döntött, hogy azonnal odalovagol. „Lóhalálába vágtatok, biztosan nem tanálnak el!" — gondolta, és előjött a bokrok közül.

Kiszemelt egy zöld fűz-sörényt, amely a Don-parti erdőből nyúlt ki hosszan. Emellett akart lenyargalni. Felemelte a korbácsot. A ló a tomporát végigperzselő ütéstől, a vad nyihogástól egész testében megremegett, hátrakonyitotta fülét, és a sebességet mindjobban fokozva, mint a madár, repült a Don felé. Még ötven versztányira sem lovagolt Grigorij, amikor a jobbparti dombról hosszú sorozatokat ropogtatott feléje egy géppuska. „Tyijuuu! Tyijuu! Tyu-ttyu!" — fütyült a golyó, mint az ürge. „Túllősz a célon, öregem!" — gondolta Grigorij, megszorította a ló oldalát, megeresztette a kantárszárat, és a szembefújó szélben fellobogott sörényhez érintette arcát. Az állványos nehézgéppuska zöld védőlemeze mögött valahol a fehér dombon hasaló vöröskatona mintha csak kitalálta volna Grigorij gondolatát, most már elébe célzott. Most már lejjebb vágott a géppuska tűzsugara, most már közvetlenül a ló első patája előtt cuppogtak, sziszegtek, mint a kígyó, a röptükben megtüzesedett golyók. Belemarták magukat az árvíztől még mindig nedves, szikkadatlan talajba, és forró sárgöröngyöket frőcsköltek szanaszét... „Cupp! Szszsziiii! Cupp! Cupp!" Majd ismét a feje felett és a ló teste mellett fütyültek el: „Tyijuuu! Tyijuuu!... Tyiii-jjj-uu!"

Grigorij felemelkedett a kengyelben, és szinte ráfeküdt a ló kinyújtott nyakára. Iszonyú sebességgel rohant vele szemben a fűzek zöld vonulata. Amikor megtette az út felét, a szemjonovszki halmon nagyot pukkant egy ágyú. A lövedék acélcsikorgása megremegtette a levegőt. A robbanás közeli döreje megingatta a nyeregben Grigorijt. Még el sem csitult fülében a szilánkok nyögő visítása és süvöltése, a közeli érben még fel sem egyenesedtek a viharos légnyomás alatt megdőlt és nagy suhogással tápászkodó nádszálak, amikor a hegyen újabb ágyúlövés dördült el, és a sebesen közeledő gránát zúgása máris megint a nyereghez nyomta Grigorijt.

Úgy rémlett, mintha a feszültség legvégső határát elérő nyomasztó vijjogás századmásodpercre félbeszakadt volna, és ez alatt

a századmásodperc alatt hirtelen felvetődő fekete felhő ágaskodott volna elébe. A megsemmisítő csapástól megremegett a föld, a ló első lába mintha lesüppedt volna valahová...

Az esés pillanatában megint magához tért. Olyan erővel zuhant a földre, hogy térdén szétreccsent a keki színű buggyos posztónadrág, leszakadt róla a talpalló. A robbanástól felkavarodott levegő hatalmas hulláma messze dobta a csődörtől. Mikor a földre pottyant, néhány ölnyire tovább kúszott a fűben. A föld csak úgy égette arcát és tenyerét.

A zuhanás elkábította ugyan, de megint talpra állt hamar. A magasból fekete esőként csepegett a rengeteg földmorzsa, és a füvek kitépett gyökere. A ló a tölcsértől húsz lépésnyire feküdt. Feje mozdulatlan volt, de földdel teleszórt hátsó lábai, verítéktől nedves tompora és farkatöve görcsösen, aprókat remegett.

A géppuska elcsitult a Don túlsó partján. Öt percig néma csend volt. A mocsár felett izgatottan vijjogtak a kék halászsirályok. Grigorij szédüléssel küzdve ment oda lovához. Reszkető lába furcsán nehéznek tetszett. Olyan érzés vett erőt rajta, amilyen hosszú és kényelmetlen ülés után lepi meg az embert, ha járni kezd. Ilyenkor az ideiglenesen megakasztott vérkeringés miatt idegennek érzi az ember a lábát, és minden lépés döngve visszhangzik, sajog a testben...

Grigorij levette a nyerget az elesett lóról. Alig ért be a közeli mocsár szilánkok tördelte nádasába, egyenlő időközökben ismét elkezdett ropogni a géppuska. A golyók röptét nem lehetett hallani, nyilván valamilyen új célpontra lőttek a dombról.

Egy óra múlva elvergődött a századparancsnok fedezékéig.

— Csak az imént hagyták abba az ácsolást — mondotta a századparancsnok. — Éjjel biztosan megint folytatni fogják a munkát. Lökhetne még egy kis patront, hisz fejenként két töltény vagy akár egy tárra való sem elég, még szűkön-szépen sem.

— Estére majd hoznak. Le ne vedd a szemed a túlsó partrul!

— Vigyázunk mink, résen vagyunk! Éjjel önkénteseket akarok átküldeni, úsznak oda, nézzék meg, mit építenek odaát.

— Hát a múlt éjszaka nem küldtél?

— Küldtem én, Grigorij Pantyejelevics, kettőt is, de nem mertek bemenni a faluba. A part mellett elúsztak bátran, de a faluba féltek besurranni... Most se nagyon lehet rábeszélni senkit. Koc-

kázatos dolog! Ha veres előőrsbe botlik az ember, kiontják a belét azonnal. A maguk viskója tövében nem valami nagy virtust mutatnak a kozákok... A német háborúba annyit kockáztatták az életüket, mint a szemét; mindegyiknek kitüntetésre fájt a foga, most meg se távolfelderítésre, se előőrsbe nem akarnak menni az atyaúristennek se. Minden bajnak a fehérnép az oka: lassanként ide somfordált minden asszony az urához, itt hálnak velök a lövészárokban, nem lehet kikergetni őket. Tennap megpróbáltam kipenderíteni néhányat, de a kozákok megfenyegettek: „Lassan a testtel, különben nagyon az orrára tanálunk koppantani!"

Grigorij a századparancsnok fedezékéből a lövészárokba indult, amely a Dontól húsz ölnyire, cikcakkban húzódott az erdőben. A tölgyes, az aranyesőbokor és a sűrű fiatal nyárfacserje eltakarta a vörösök szeme elől a mellvéd sárga sáncát. Közlekedő folyosók kötötték össze a lövészárkokat a fedezékekkel, ahol a kozákok pihenni szoktak. A fedezékek mellett szárított hal galambszürke pikkelye, birkacubák, napraforgómag héja, cigarettacsutka és holmi ringy-rongy hányódott. A gallyakon kimosott harisnyák, vászon alsóruhák, kapcák, női blúzok és szoknyák lógtak...

Mindjárt az első fedezékből álmos fiatal menyecske dugta ki födetlen fejét. Megdörgölte a szemét, és közömbösen mérte végig Grigorijt. Mint ürge a lyukában, úgy tűnt el a fekete ajtó nyílásában. A szomszédos fedezékben csendesen énekeltek. A férfihangok közé lehalkított, de tiszta magas női hang fonódott. A harmadik fedezék bejáratánál takaros öltözetű, korosabb kozák asszony üldögélt. Térdén dérütötte, csimbókos kozák fej nyugodott. Kényelmesen oldalvást heverve szunyókált a kozák, felesége meg fürgén kaparászott ura fejében, és egy nagyfogú fafésűn egymás után roppantotta agyon a fekete hátú fejtetűt, el-elhessegette a megvénült „életepárja" arcára telepedő szemtelen legyeket. Ha a Don túlsó partján nem kattogott volna ádázul a géppuska, nem mennydörgött volna az ágyú — amelynek pukkanását valahonnét felülről, hol a migulinszkajai, hol a kazanszkajai határ felől hozta lefelé a szél a víz színén —, akkor azt hihette volna az ember, hogy az aratósereg ütött tábort a Donnál: olyan békésnek festett a tűzvonalban álló gromoki felkelő század.

A háború öt éve alatt először látott Grigorij ilyen szokatlan képet az első vonalban. Nem tudta elfojtani mosolyát, jókedvűen haladt el a fedezék mellett. Tekintete mindenütt asszonyon akadt meg, aki ura körül serénykedett, foltozta, összeöltögette a ron-

gyos kozák ruhát, szapulta a komisz fehérneműt, ennivalót készített, és a szerény ebéd után elmosta az edényeket.

— Ej, de kényelmesen berendezkedtetek... Még ez csak a gyöngyélet! — mondta Grigorij a századparancsnoknak, visszatérve fedezékébe.

A parancsnok elvigyorodott.

— Egyelőre olyan jól élünk, hogy jobban már nem is lehetne.

— Túlságosan is kényelmes élet! — komorodott el Grigorij. — Az asszonyokat rögtön ki kell innen penderíteni! Ki hallott mán ilyet — háborúban?!... Mi ez? Cigányvásár? Hiszen így észre sem veszitek, ha a veresek átkelnek a Donon. Nem is értek rá figyelni. Ej, ej! Rajtavesztetek a nagy asszonyozáson... Ki kell ebrudalni a kontyosokat, mihelyt alkonyodik! Mert ha hónap eljövök, és meglátok akár csak egy szoknyást is — legelőször a te nyakad tekerem ki!

— Rendbe van! — egyezett bele szívesen a századparancsnok. — Magam sem szívelem itt ezeket az asszonyokat, de mit tehet az ember a kozákkal? Fegyelemnek híre-hamva sincs... Az asszonyok is nagyon vágytak már az uraik után, hisz harmadik hónapja harcolunk!

Elvörösödött, leült a földpadra, hogy testével takarja el a padra dobott piros kötőt. Grigorijtól elfordulva, fenyegetően sandított a fedezék daróccal elkerített szögletébe, ahonnan — saját feleségének nevetős barna szeme kandikált elő...

62

Akszinya Asztahova unokanagynénjénél telepedett meg Vesenszkajában, aki a város szélén a templomtól nem messzire lakott. Mindjárt az első napon Grigorij keresésére indult, de Grigorij még nem volt Vesenszkajában. Másnap meg késő estig fütyültek a golyók, robbantak a gránátok mindenfelé az utcákon és közökön, úgyhogy Akszinya kívül sem merte tenni a lábát a küszöbön.

„Veskibe hívott, azt ígérte, hogy együtt leszünk, ő maga meg fene tudja, hol palincol!" — gondolta dühösen, amint a szobában a ládán feküdt, és beharapta meggypiros, de már hervadó ajkát. Az öreg nagynéni az ablaknál ült, harisnyát kötött, és minden ágyúlövés után keresztet vetett.

— Uram Jézus! Micsoda szörnyűség! És mér háborúznak ezek? Mér marják úgy egymást?

Az utcán, a háztól ötven ölnyire gránát robbant. Az ablakok üvege panaszos csörömpöléssel rezgett, és majd betört.

— Édesnéném! Gyere el onnét az ablaktul, mert eltanálhatnak! — kérte Akszinya.

Az öregasszony gúnyosan mérte végig pápaszeme alól, és boszszúsan válaszolta:

— Ej, ej, Akszjutka! De nagy szamár vagy, ahogy így elnézlek! Mi vagyok én, ellenség, vagy mi? Mér lűnének énbelém?

— Véletlenül is eltanálhatnának! Hisz nem látják, hová repül az a golyó!

— Ugyan már! Méghogy eltanálnak?! Méghogy nem látják, hová repül?! A kozákokra lűnek, a kozákok az ő ellenségeik, a vereseké! De én — öreg özvegyasszony —, kinek kellek én? Biztosan tudják, kire lűjjenek avval a puskával meg ágyúval!

Délben az alsó folyókanyar irányában a ló nyakára hajolva végigvágtatott az utcán Grigorij. Akszinya észrevette az ablakon keresztül, kirohant a vadszőlővel bevont lépcsőre, és utána kiabált: „Grisa, Grisa!..." — de Grigorij már eltűnt egy fordulónál, csak a pataverte por ülepedett vissza lassan az útra. Nyomába futni céltalan lett volna. Akszinya elálldogált a lépcsőn, és dühös könnyekre fakadt.

— Mi az, Sztyopa nyargalt el előttünk? Minek ugrottál ki, mint a háborodott? — kérdezte a néni.

— Nem Sztyepan volt... Egy... falubeli... — felelte sírva Akszinya.

— Hát akkor mér potyog a könnyed? — faggatta a kíváncsi néni.

— Mit törődik vele, néném?! Nem érti azt maga úgyse.

— Ahán... nem érteném... szóval a szeretőd hussant itt el, mi? Másképp nem lehet! Hiszen csak nem bőgnél potyára!... Megettem kenyerem javát, csak tudom tán, milyen az élet!

Estére beállított Prohor Zikov.

— Adjon Isten! Van itt valaki Tatarszkbul, gazdasszony? — kérdezte.

— Prohor! — kiáltott fel boldogan Akszinya, és kiszaladt a szobából.

— Na, menyecske, én osztán jól megjártam veled. A lábom is elkopott a nagy keresésbe. De nem lehet bírni Grisával! Szakasz-

tott az apja: olyan hőbörgős. Hull a golyó, mint a zápor, minden élő elbújna a fúrólyukba is, de ű csak a magáét hajtja: „Kerítsd elő a főd alól is, mert kiugrasztom belőled a párát!"

Akszinya megragadta Prohor blúza ujját, és a pitvarba húzta:

— Hun az az átkozott?

— Hun lenne? Gyalog ténfergett vissza az állásokbul. Kilűtték alólla a lovat. Olyan harapósan jött haza, mint a hamis kutya. „Megtanáltad?" — ez vót az első szava. „Hogy tanáltam vóna meg? — mondok. — Nem tudok én márul hónapra Akszinyákat szülni!" Ű meg rámkiát: „Az ember nem gombostű!" Oszt óbégat rám, ahogy a torkán kifér!... Emberbőrbe bútt farkas az, nem más!

— Mit izent?

— Kászolódj, oszt gyere, egyebet semmit!

Akszinya pillanat alatt összekötötte batyuját, és sebtiben búcsút vett a nénitől.

— Sztyepan küdött érted?

— Sztyepan, édesnéném!

— Mondd meg neki, tiszteltetem. De mér nem ű maga jött el érted? Ivutt vón egy kis tejet, ett vón egy kis derelyét. Itt is maradhattatok vóna mind a ketten...

Akszinya nem is hallgatta végig, kirohant a házból.

Mire Grigorij szállására ért, kifulladt, elsápadt. Olyan sebesen szedte a lábát, hogy a végén már szemrehányást tett Prohor.

— Ide hallgass! Kölyökkorom óta taposom a jányok sarkát, de így még világéletembe sem siettem egy után sem, ahogy te szaladsz. Nem hajt a tatár! A házad sem ég! Mán alig szuszogok. Ki a nyavalya győz így rohanni a homokon? Ej, ej, tinálatok minden olyan furcsa, olyan különös...

Magában meg azt gondolta: „Megint egymásba gabalyodtak mán... Na, most aztán az ördög se választja széjjel őket! Ők édelegnek, ők könnyítenek magokon, de nekem kellett megkeresni, szakadó golyózáporban, a büdös szukát... Isten ments, hogy megtudja Natalja, mert tetőtől talpig megnyúz érte... Ismerjük a Korsunov-fajtát is. Csak ne vesztettem volna el ittas gyámoltalanságomban a lovam meg a puskám, majd keresgéltem volna én őtet faluszerte! Fészkes fenét! Ők főzték, ők egyék meg is!"

A szorosan becsukott zsalugáteres szobában füstölögve égett egy olajmécs. Grigorij az asztalnál ült. Az imént tisztította ki

puskáját, és még nem volt ideje átdörzsölni a mauser csövét, amikor megnyikordult az ajtó. Akszinya állt a küszöbön. Keskeny fehér homlokán izzadság gyöngyözött, sápadt arcában olyan őrült szenvedéllyel parázslott sarkig tágult, szilaj szeme, hogy Grigorij szíve boldogan megdobbant, amikor Akszinyára nézett.

— Ide csaltál... de téged meg... mintha elnyelt vóna a föd... — mondotta zihálva az asszony.

Most már semmi sem létezett számára Grigorijon kívül, ugyanúgy, mint valamikor réges-régen, mint szerelmük első napjaiban. Meghalt a világ, mikor távol volt Grigorij, de újjászületett, ha visszakerült mellé. Nem szégyellt Prohor szemeláttára Grigorijhoz rohanni, körülfonta, mint a vadkomló venyigéje, sírva csókolgatta szerelmese borostás arcát, apró csókokkal halmozta el orrát, homlokát, szemét, ajkát, és alig hallhatóan, pityeregve suttogta:

— Agy-gyon-gyöt-rőd-tem!... Belebetegedtem! Grisenyka! Szívem!

— Na-na... Nem látod, hogy ... Várjál egy kicsit, hékás!... Akszinya! Hagyjad mán, na!... — dörmögte zavartan Grigorij, félrefordította arcát, és igyekezett nem nézni Prohorra.

Grigorij leültette Akszinyát a lócára, levette fejéről a tarkójára csúszott kendőt, és megsimogatta kócos haját.

— De furcsa vagy most...

— Olyan vagyok, amilyen vótam. De te?! Te nagyon megváltoztál.

— Dehogyis, bizisten, egészen megszilajodtál!

Akszinya Grigorij vállára tette a kezét, könnyein át nevetett, és hadarva súgta:

— Hogy szabad ilyet tenni? Ide rendel... Én hanyatt-homlok rohanok ide gyalog, otthagyok mindent, ahogy vót, ű meg nincs sehun... Elvágtat a házunk előtt, én kiszaladok, de mán el is tűnt a szeglet megett... Meg is ölhettek vóna, és nem láthattalak vóna egyszer utoljára sem...

Mondott még valami kimondhatatlanul kedveset, asszonyit, valami gyöngéd ostobaságot, és folyton simogatta tenyérével Grigorij görnyedt vállát, szüntelen a szeme közé nézett mindörökre engedelmes, alázatos szemével.

Tekintetében ott izzott valami szánalomgerjesztő, de ugyanakkor halálosan elkeseredett kifejezés, amilyen csak a meghajszolt

vad szemében ég; olyan visszadöbbentőnek tetszett, hogy Grigorijnak kellemetlen volt, sőt szinte fájt ránézni is.

Becsukta szemét napégette pilláival, mesterkélten elmosolyodott, nem szólt semmit. Akszinya orcáján pedig mind erősebben lobogott a lángoló pirosság, és mintha kék pára vonta volna be a szemebogarát.

Prohor el sem búcsúzott, kiment, a pitvarban köpött egyet és széttaposta.

— Köpedelem, semmi más! — dörmögte elkeseredve, lesietett a lépcsőn, és tüntetően nagy zajjal csapta be maga mögött a kisajtót.

63

Két napig mintha álomvilágban éltek volna, összekevertek éjjelt és nappalt, megfeledkeztek mindenről, ami körülvette őket. Grigorij néha felébredt a rövid kábító álomból, és Akszinya rászegezett figyelmes, fürkésző pillantását vette észre a félhomályban. Az asszony rendszerint felkönyökölve feküdt, tenyerével alátámasztotta orcáját, és mereven bámulta, szinte nem is pislogott.

— Mit nézel? — szokta kérdezni Grigorij.

— Jóllakásig akarlak nézni... Megölnek, azt súgja a szívem.

— Na lámcsak, felcsapott prófétának! Vigyázz, vigyázz! — mosolygott Grigorij.

Csak harmadnap ment ki először az utcára. Kugyinov egymás után küldözgette érte a futárokat, kérte, hogy menjen tanácskozni. „Nem megyek. Tanácskozzanak énnélkülem" — felelte Grigorij a futároknak.

Prohor odavezette a parancsnokságtól szerzett új lovat. Az éjjel ellovagolt a gromoki század frontszakaszára, és hazahozta az otthagyott nyerget. Akszinya észrevette, hogy Grigorij indulni készül.

— Hová mégy? — kérdezte ijedten.

— Le akarok szaladni Tatarszkig, meg szeretném nézni, hogy védik a falut a mieink. Egyúttal azt is megtudom, hun van a család.

— Vágyódol a gyermekek után? — Akszinya fázósan bugyolálta be a sállal lejtős, barna vállát.

— Vágyok.
— Ne menjél, jó?
— De megyek.
— Ne menj! — kérlelte Akszinya, és fekete szemgödrében lázasan megcsillant a szeme. — Szóval a család kedvesebb, mint én? Kedvesebb? Ide is, oda is húz a szíved? Hát akkor végy magad mellé. Majd csak összeférünk Nataljával is... Na, eredj. Eredj! De énhozzám többet ne gyere! Nem állok szóba veled! Nem akarok így élni tovább! Érted? Nem akarok!

Grigorij szótlanul ment ki az udvarra és lóra ült.

A tatarszki gyalogosok százada rest volt lövészárkot ásni.

— Hát még mi a fenét ki nem lelnek?! — dörmögte Hrisztonya. — Mi az? A német fronton vagyunk, vagy mi a szösz? Ássatok, cimborák, de csak egészen közönséges, térgyig érő kis árkokat. Hiszen el sem lehet képzelni, hogy két rőf mélyre leásson az ember ebbe a kűkemény fődbe! Csákánnyal sem lehet felvájni, nemhogy ásóval.

Megfogadták a szavát, és a balparti köves, szakadékos lejtőn csak fekvésre alkalmas, sekély lövészárkot ástak, az erdőben pedig fedezéket építettek.

— Na, mink is felcsaptunk ürgének! — szellemeskedett Anyikuska, aki még nem búsult egy percet világéletében. — Lyukba lakunk, eleségnek a gyep is megteszi. Mindig csak téfeles palacsintát zabálni meg húst meg laskát tokkal?... Hát a somkóró, az tán nem is ízlik?!

A tatarszkiakat nem nagyon háborgatták a vörösök. A faluval szemben nem állítottak fel egyetlen löveget sem. Csak néha kezdett szaporán kattogni a géppuska a jobbparton, és küldött rövid sorozatokat a lövészárokból kileskelődő megfigyelő felé; azután sokáig csend lett megint.

A vöröskatonák lövészárkai fent húzódtak a hegyen. Onnan is lőttek hébe-hóba, de a vörösök csak éjjelente ereszkedtek le a faluba, akkor sem hosszú időre.

Grigorij alkonyat előtt ért a maguk vizesrétjére.

Itt minden ismerős volt, minden egyes fa emlékeket keltett benne... Az út a Szűz-mezőn vezetett át, ahol a kozákok Péter-

Pál napján minden esztendőben pálinkát szoktak inni, miután „osztályt tettek", vagyis felosztották maguk között a rétet. A vizesrétbe, mint hosszú szirtfok, nyúlik bele az Aljoska-erdő. Hajdanában ebben az akkor még névtelen erdőben marcangolták szét a farkasok valami tatarszki Alekszej tehenét. Alekszej meghalt, emlékezete rég elmosódott, mint ahogy elmosódik a felírás a sírkövön, még a család nevét is elfelejtették a szomszédok és a rokonok, de a keresztnevét viselő erdő él, magasba nyújtja a tölgyek és a gyertyánok sötétzöld koronáit. Kivágják őket a tatarszkiak, hogy a gazdaságban nélkülözhetetlen tárgyakat ácsoljanak belőlük, de a tömzsi tönkökből eleven, fiatal hajtások sarjadnak tavasszal, egy-két évig észrevétlen nőnek, és az Aljoska-erdő nyáron megint a szétterpeszkedő gallyak malahitzöldjébe öltözik. Ősszel a fagycsípte, mintás tölgylevelek, pírjában ég, mintha vörös aranyból vert láncinget öltött volna magára.

Nyáron az Aljoska-erdőben sűrűn behálózza a földet a szúrós szederinda, a vén gyertyánok tetején fészket rak a szarka, meg a tarka tollú harkály; ősszel, mikor élénkítő, kesernyés szagot lehel a lehullott tölgy- és cserlevél, rövid időre vendégek jönnek az erdőbe: szalonkák, de télen csak a rókaláb kerek pecsétnyoma húzódik gyöngykalárisként végig a hó szétterült fehér végposztóján. Fiatal korában sokszor járt Grigorij az Aljoska-erdőbe, hogy kelepcét állítson a sunyi rókának...

Az ágak hűvös árnyékában a tavalyi út fűlepte, régi kerékvágásában haladt. Elhagyta a Szűz-mezőt. Felkapaszkodott a Fekete Partra. Az emlékek mámora a fejébe szállt. E három jegenye táján kergette kölyökkorában a kis vadrucákat, amelyek még nem tudtak repülni. A Kerek-tóban hajnaltól estig fogta a potykát... Innen nem messzire terebélyes csipkebokor lombsátora áll. Magányosan, öregen áll az erdőszélen. Odalátszik a Melehov-udvarra is. Ősszel, valahányszor kiment a lépcsőre, mindig elgyönyörködött ebben a bokorban, amely messziről olyannak látszott, mintha vörös lángnyelvek nyaldosták volna körül. A megboldogult Petro nagyon szerette a kesernyés, húzós ízű csipkebogyó-lekvárral sütött bélest...

Grigorij csendes szomorúsággal nézett szét a gyermekkora óta ismerős helyeken. A ló lustán hessegette farkával a levegőben hemzsegő pőcsiket, a veszedelmes barna szúnyogot. A zöld tarackbúza meg a muhar lágyan meghajlott a szélben. A rétet zöld hullámfodrok borították.

Mihelyt odaért a tatarszki gyalogosok lövészárkaihoz, apjáért küldött. Valahol messze a balszárnyon elkiáltotta magát Hrisztonya:

— Prokofics! Gyere gyorsan, megjött Grigorij!

Grigorij leszállt a lóról, átadta a kantárszárat az odasietó Anyikuskának. Már messziről megpillantotta sietve sántikáló apját.

— Jónapot, parancsnok!

— Adjon Isten!

— Megjöttél, megjöttél?

— Nagy nehezen rászántam magam! Hogy van a család? Hun van anyám meg Natalja?

Pantyelej Prokofjevics legyintett, és összeráncolta homlokát. Fekete arcán könnycsepp gurult le...

— Mi az? Történt valami baj? — kérdezte izgatottan és nyersen Grigorij.

— Nem jöttek át...

— Hogyhogy?

— Natalja két napja ágynak esett. Biztosan tifucos!... Az öregasszony meg nem akarta magára hagyni... De ne aggódj, fiacskám, nem bánnak rosszul vélek.

— Hát a gyermekik, Misatka, Poljuska?

— Azok is odaát vannak. De Dunyaska átjött. Nem mert ottmaradni... Tudod, milyenek a jányok... Anyikuskánéval épp az imént mentek el Volohovba. Én már jártam otthon vagy kétszer. Éccaka csónakon csendesen átkelek, meg-meglátogatom őket. Natalja nagyon rossz bőrbe van, de a gyermekiknek nincsen semmi bajok, hállá Istennek... Nataljuska nem tud magárul, lázas, véresre cserepesedett a szájaszéle.

— Mér nem hoztad át őket is? — kiáltotta felháborodva Grigorij.

Az öreg dühbe gurult, keserűség és szemrehányás csengett reszkető hangjában.

— Mér nem hoztad át *te*? Nem tudtál ideszaladni idejekorán, hogy átszállíttasd a családot?

— Elég nekem a hadosztály! Nékem a hadosztályt kellett átszállítani! — vetette ellene hevesen Grigorij.

— Hallottuk mink, mivel tőtöd az üdőt Veskibe!... Nem nagyon hiányzik néked a család! Ej, ej, Grigorij! Legalább az Istentül félnél, ha mán az emberekkel nem törődsz... Nem itt keltem át, különben, légy nyugodt, magammal hoztam vóna anyádé-

kat is. Jelanszkajába vót a szakaszom, mire pedig ideértünk, a veresek mán elfoglalták a falut.

— Én meg Veskibe vagyok!... Ez nem tartozik rád... És nekem ne nagyon dörzsölgess az órom alá semmit... — Grigorij hangja rekedt volt és fojtott.

— Nem is szóltam én semmit! — ijedt meg az öreg, és kényelmetlenül pislogott a nem messzire csoportosuló kozákok felé. — Nem is ezt akartam mondani... Te meg csendesebben beszélj, mert ide hallgatnak az emberek... — Suttogva folytatta: — Nem vagy mán taknyos kölyök, tudnod kell magadnak is, hogy szokott ilyenkor lenni... A család miatt ne fájjon a fejed. Natalja felgyógyul, megsegíti a jó Atya, a veressek egy újjal se nyúlnak hozzájuk. Igaz, hogy a tavalyi üszőbornyút levágták, de amúgy nem bántják üket. Van bennek annyi becsület, hogy a családot megkímélik... A búzábul-mibül elvittek vagy negyven vékával. De hát a háború kárral jár...

— Nem lehetne most áthozni anyámékat?

— Nincs értelme, szerintem. Hová vigyük a beteget?! De meg kockázatos is. Ott nem esik semmi bajok. Anyád szemmel tartja a ház táját. Nyugodtabb is vagyok így, mert sok tűz vót a faluba.

— Mi égett le?

— Az egész főtér. Többnyire kupecházak. Korsunov nászuramékibul csak a pernye maradt. Lukinicsnya nászasszony most Andronovban van. Grisaka apó meg otthun maradt házőrzőnek. Anyád beszélte, hogy mit mondott Grisaka apó: „Egy tapodtat sem megyek a magam portájárul. Énhozzám be se jönnek azok az ántikrisztusok, mert félnek a keresztvetéstül." Utójjára egészen meghibbant az öreg. De úgy látszik, a veresek nem nagyon ijedtek meg a keresztjétül, lángba borult az egész ház meg a többi épület is... Azóta nem hallani az öregrül semmit... Ideje vót mán meghalni. Húsz esztendővel ezelőtt megcsináltatta magának a koporsót, oszt idáig élt... Tudod, ki gyútotta fel a falut? Szerelmetes cimborád, az istennyila csapjon belé!

— Kicsoda?

— Miska Kosevoj, hogy fogja meg minden átok, ami csak rászáll!

— Csakugyan?

— Bizonyisten ű vót! Minállunk is járt. Azt mondta anyádnak: „Ha átjutunk a túlsó partra, a maga Grigorijja lesz az első,

akit felkötünk. A legmagasabb tőgyfán fog lógni. Mert nem fogom bepiszkolni vélle a kardom!" Felőlem is kérdezősködött, oszt elvigyorodott: „Hát azt a sánta ördögöt hova vitte az a böte lába?! Ült vóna meg itthun a sutba! Ha elcsípem, nem lövöm agyon, de addig rakom rá a korbácsot, míg ki nem fújja a páráját!" Ilyen veszett vadállat vált a cimborádbul! Jön-megy a faluba, csóvát lök a kupecek meg a pópák házára, oszt azt mondja: „Ivan Alekszejevicsér meg Stockmanér bosszúból felgyútom egész Vesenszkaját!" Ki hallott mán ilyet?!

Grigorij elbeszélgetett még apjával egy félórát, aztán lovához indult. Az öreg a beszélgetés során többé egyetlen szóval sem célzott Akszinyára, de eléggé kedveszegett lett Grigorij anélkül is. „Mindent hallottak, biztosan. Ha mán apám is tudja!... De vajon ki árulkodhatott? Prohoron kívül ki látott együtt bennünket? Tán mán Sztyepan is megtudta..." Megcsikorgatta a fogát szégyenében. Szörnyű dühös lett magára...

Néhány szót váltott a kozákokkal. Anyikuska folyton tréfált, és kérte, hogy küldjön a századnak néhány akó szűzpálinkát.

— Patron se kell, csak pájinka legyen! — mondta. Jóízűt nevetett, és kacsingatva, kifejező mozdulattal fricskázta meg középső ujja körmével inge piszkos gallérja elejét.

Grigorij Hrisztonyát is, a többi falubelit is megkínálta egy kis elzsugorgatott dohánnyal. Indulás előtt megpillantotta Sztyepan Asztahovot. Sztyepan odament, higgadtan köszönt, de nem nyújtott kezet.

Grigorij először találkozott vele a felkelés kirobbanása óta. Fürkésző aggodalommal vizsgálgatta arcát: „Vajon tudja-e?" De Sztyepan szép, szikár arca nyugodt volt, sőt vidám; és Grigorij megkönnyebbülten sóhajtott fel: „Nem, nem tudja."

64

Grigorij két nap múlva tért vissza a hadosztálya frontján tett körútról. A főparancsnoki törzskar átköltözött Csornij falvába. Grigorij Vesenszkaja alatt félórai pihenést engedett lovának, megitatta, és a városba be sem térve, egyenest Csornijba indult.

Kugyinov vidáman fogadta, és várakozó mosollyal tekintett rá.

— Na, mit láttál, Grigorij Pantyelejevics? Mondd el sorjába.

— Kozákokat láttam ezen a parton, meg vereseket odaát.

— Sok érdekeset láttál, mondhatom! Mihozzánk meg azóta három repülőgép is érkezett. Töltényt hoztak meg holmi levelecskéket...

— Na, mit ír cimborád, Szidorin generális?

— Szidorin komám? — kérdezte ugyanolyan tréfás hangnemben a szokatlanul vidám Kugyinov. — Azt írja, hogy az utolsó csepp erőmig tartsam magam, ne engedjem átkelni a veresseket. Meg azt is írja, hogy a Doni Hadsereg döntő támadásra indul.

— Bűbájosan ír!

Kugyinov elkomolyodott:

— Át akarnak törni. De ezt csak szigorúan bizalmasan tudatom veled! Egy hét múlva áttörik a 8. vörös hadsereg frontját. Addig ki kell tartani!

— Ki is tartunk.

— Gromoknál átkelésre készülnek a veresek.

— Még mindig kopácsolnak a fejszékkel? — csodálkozott Grigorij.

— Kopácsolnak... Hát te mit láttál, merre jártál? Nem Veskiben lustálkodtad el véletlenül az időt? Tán nem is tetted ki onnét a lábod sehova?! Tennapelőtt — úgy emlékszek, akkor vót — az egész várost tűvé tettem érted, mindenütt kerestettelek. Egyszer csak visszajön az egyik küldönc és jelenti: „Melehovot nem tanáltuk a szállásán. Egy nagyon szép asszony jött ki hozzám a szobából, oszt azt mondta: „Grigorij Pantyelejevics ellovagolt hazulról." A szeme egészen meg vót pöffedve. Én erre azt gondoltam: „A hadosztályparancsnok úr elbúvik előlünk, hogy nyugodtan hancúrozhasson a szeretőjével."

Grigorij összeráncolta a homlokát. Kugyinov tréfája nem volt ínyére.

— Jobb vóna, ha kevesebb pletykát hallanál meg, vagy ha kurtább nyelvű ordináncokat választanál magadnak! Mert ha nagyon pletykásokat küldözgetsz hozzám, hát én lecsesztek a nyelvükből egy jó darabot a karddal... hogy ne fecsegjenek vagy kell, vagy sem.

Kugyinov jóízűt kacagott, és Grigorij vállára csapott:

— Néha nem érted a tréfát. Na jó! Elég a csipkelődésből! Fontos beszélnivalóm van veled. Foglyokat kellene szerezni, akikből kiszedhetnénk valamit. Ez az egyik. Azután: valamelyik éjjel a kazanszkajai határ táján át kellene dobni a túlsó partra két lo-

vas századot, meg kéne piszkálni a vörösöket. Talán Gromokba kéne átkelni, és pánikot kelteni odaát. Te hogy gondolod?

Grigorij hallgatott egy ideig.

— Nem lenne rossz — felelte aztán.

— Nem vállalnád a két század vezetését te magad? — Kugyinov különösen megnyomta az utolsó szót.

— Mért én magam vállaljam?

— Tapasztalt és keménykezű parancsnokra van szükség. Mégpedig azért van szükség minél harciasabbra és tapasztaltabbra, mert ez nem tréfadolog. Az ilyen átkeléssel úgy pórul járhat a csapat, hogy hírmondója se marad.

Grigorijnak hízelgett az ajánlat, habozás nélkül ráállt:

— Persze hogy vállalom!

— Így terveztük — kezdte felélénkülve Kugyinov. Felállt a zsámolyról, fel s alá járkált a szoba recsegő deszkapadlóján: — Nem szabad mélyen az ellenség hátába kerülni, hanem a Don mentén haladva, két-három faluban kell a nyakok közé cserdíteni, de úgy, hogy hóttig megemlegessék. Szerezni kell patront, gránátot, foglyul kell ejteni néhány vöröst, és rögtön fordulni vissza! Egy éjszaka végezni kell az egésszel, hogy hajnalba mán révbe érjen a csapat. Rendben van? Gondold meg jól! Holnap belátásod szerint válogasd ki a kozákok közül, akit akarsz, oszt vágj neki! Oda lyukadtunk ki, hogy Melehovon kívül ezt senki sem tudja nyélbeütni! Ha sikerül: a Doni Seregkörzet nem felejti el. Mihelyt egyesülünk a mieinkkel, jelentést írok magának a vezératamánnak. Leírom sorjában minden érdemed, felterjesztelek...

Kugyinov Grigorijra pillantott, és torkán akadt a szó. Melehov mindeddig higgadt arca megfeketedett, eltorzult dühében:

— Minek nézel engem?... — Grigorij fürgén hátratette kezét és felkelt. — Hát rangér vállalom én?... Le akarsz kenyerezni?... Előléptetést ígérgetsz?... Én, én...

— Várj, várj, hékás!

— ...köpök a rangjaitokra!

— Várj! Nem jól értetted...

— ...köpök rá!

— Nem jól értetted, mondom!

— Megértettem én mindent! — Grigorij hirtelen mélyet lélegzett, és megint leült a gyalogszékre. — Keress mást, és nem vezetek a túlsó partra egy szál kozákot sem!

— Kár úgy pattogni, ilyen hebehurgyán.

— Nem vállalom! Erről most mán szó sem lehet.

— Ën se nem kényszerítlek, se nem rimánkodok. Ha akarod, vállalod, ha nem akarod, nem vállalod. Most nagyon komolyra fordult a helyzet, azért határoztuk el, hogy megriasszuk a vereseket, nem engedjük felkészülni őket az átkelésre. Az előléptetést pedig csak tréfából említettem! Hát nem érted a viccet? Azt az asszonyhistóriát is csak bolondságbul mondtam el. Mikor láttam, mennyire felmérgesedel, gondoltam, megbosszantom még egy kicsit! Hisz tudom, hogy te félbemaradt bolsevik vagy, nem szívelsz semmiféle rangot. Azt hitted, komolyan mondom? — próbálta ügyesen csűrni-csavarni a dolgot Kugyinov, és olyan természetesen nevetett, hogy Grigorijban egy pillanatra motoszkálni kezdett a gondolat: „Hátha csakugyan csak bolondozott?"

— Nyavalyát! Hi-hi-ha-ha-ha-ha! Tyű, de paprikás lett az öcskös! Bizonyisten viccbül mondtam. Csak hergelni akartalak...

— Mindegy! Akkor sem vagyok hajlandó átmenni. Meggondoltam.

Kugyinov eljátszogatott öve végével, és sokáig közömbösen hallgatott.

— Hát mit csináljak... Meggondoltad vagy megijedtél — nem lényeges. Annál lényegesebb, hogy keresztülhúztad minden számításunkat! Majd csak átküldünk valaki mást. Miattad még nem dűl össze a világ, ne gondold... A helyzet azonban most csakugyan komolyra fordult: magad is megítélheted. Sumilinszkajából máma újabb elfogott parancsot kűdött Kondrat Medvegyev. Nagy seregeket vetnek ellenünk... Itt van, olvasd el magad, máskülönben tán el se hiszed... — Kugyinov száraz, barna vérfoltos, sárga szélű papírlapot vett elő tábori táskájából, és odanyújtotta Grigorijnak. — Valami Nemzetközi Század biztosánál tanálták. Maga a biztos lett nemzetiségű volt. Az utolsó töltényig védekezett a pimasz, azután meg előreszegezett szuronnyal rontott neki az egész kozák szakasznak... Mert köztök is van bátor, kivált, aki hisz a bolsevik eszmékbe... Maga Kondrat terítette le. Ő tanálta a mellzsebében ezt a parancsot is.

A vérrel telefröcsköl sárpa lapon, apró, fekete betűs nyomtatás volt olvasható:

PARANCS

Az Expedíciós Csapatokhoz!
8. No. 100.

Bogucsar *1919. május 25-én.*

Felolvasandó minden gyalogszázadban, lovas században, ütegben és rohamcsapatban.

Véget kell vetni az aljas doni felkelésnek!

Ütött a lázadók utolsó órája!

Megtettünk minden szükséges előkészületet. Elegendő erőt vontunk össze, hogy rázúdítsuk az árulók és hitszegők fejére. Ütött a leszámolás órája. Végeznünk kell a Kainokkal, akik több mint két hónap óta állandóan hátbatámadják a déli fronton hadrakelt seregeinket. Az egész munkás és paraszt Oroszország undorral és gyűlölettel tekint a migulinszkajai, vesenszkajai, jelanszkajai és sumilinszkajai bandákra, amelyek csak megtévesztő céllal emelik föl a vörös zászlót, mert tulajdonképpen a feketeszázaknak, a földesuraknak, Gyenyikinnek és Kolcsaknak segítenek.

Büntetőcsapatok katonái, parancsnokai, biztosai!

Az előkészítő munka befejeződött. Minden szükséges erőt és eszközt összpontosítottunk. Felsorakoztunk a döntő rohamra.

Csak a vezényszóra várunk: előre!

Az aljas árulók és hitszegők sok fészkét el kell tiporni, a Kainokat ki kell irtani. Nem ismerünk irgalmat azokkal a városokkal szemben, amelyek ellenállást fognak tanúsítani. Csak annak kegyelmezünk, aki önként leteszi a fegyvert, és átpártol hozzánk. Kolcsak és Gyenyikin szekértolóit pedig tűzzel-vassal, ólommal pusztítjuk el!

Szovjet-Oroszország bízik bennetek, katona bajtársak. Néhány nap alatt le kell tisztítanotok a Donról az árulás fekete foltját. Ütött az utolsó óra.

Egy emberként előre!

Gumanovszkij, a 9. hadsereg expedíciós dandárjának törzsparancsnoka, május 19-én a 32. ezred törzséhez küldte Miska Kosevojt egy sürgős levéllel. Az ezredtörzs — Gumanovszkij értesülése szerint — Gorbatovszk falvában állomásozott.

Miska még ugyanazon a napon elnyargalt Gorbatovszkba, de a 32. ezred törzsét nem találta sehol. A falut zsúfolásig megtöltötték a 23. hadosztály második vonalbeli vonatosztagának szekerei, amelyek két gyalogszázad fedezete alatt cammogtak Uszty-Medvegyica felé.

Miska faluszerte kóborolt néhány óra hosszat, érdeklődött mindenfelé, igyekezett felderíteni, hol tartózkodik a törzs. Végtére egy vöröskatonától megtudta, hogy a 32. ezred törzse a Bokovszkaja környékén fekvő Jevlantyevszkij falvában állomásozik.

Miska jóltartotta csődörét, és éjjel ellovagolt Jevlatyevszkijbe. De a törzsnek ott is hűlt helyét lelte. Amint jóval éjfél után visszatért Gorbatovszkba, találkozott a pusztán egy vörös lovas járőrrel.

— Állj! Ki vagy?! — kiáltottak rá messziről Mitykára.

— Jó barát!

— Jó barát, jó barát... Miféle jó barát? — mondta náthás basszusán halkan a fehér kubáni kucsmában, kék cserkeszkaftánban odalovagló parancsnok. — Mék csapatból?

— A kilencedik hadsereg expedíciós dandárjából.

— Van írás a csapattul?

Miska megmutatta igazolványát. A járőrparancsnok a holdfénynél vizsgálta az írást, és bizalmatlanul faggatta Kosevojt:

— Ki a dandárparancsnok?

— Lozovszkij elvtárs.

— Hun van most az a dandár?

— Túl a Donon. Hát tik mék csapatbul vagytok, elvtárs? Nem a harminckettedik ezredbül?

— Nem. Mink a harmincharmadik kubáni hadosztályba tartozunk. Hunnét jössz?

— Jevlantyevszkijbül.

— Hová mécc?

— Gorbatovszkba.

— Csakugyan? Hisz Gorbatovszkba most kozákok vannak.

— Nem lehet! — bámult Miska.

— Hát ha mondom, akkor ott is vannak. Az imént kergettek ki bennünket.

— Akkor hogy jutok én Gorbatovszkba? — kérdezte zavartan Miska.

— Az mán a te gondod.

A parancsnok elindította csapott farú fekete csődörét, arrább lovagolt, és a nyeregben félig visszafordulva tanácsolta:

— Gyere vélünk, különben lecsapják a kobakod.

Miska szívesen csatlakozott a járőrhöz. A vöröskatonákkal még azon az éjszakán eljutott Kruzsilin falvába, ahol a 294. taganrogi ezred állomásozott. Odaadta a levelet az ezredparancsnoknak, megmagyarázta, miért nem tudta rendeltetési helyére juttatni, és engedélyt kért, hogy az ezredben, a lovas felderítők közt maradhasson.

A 33. kubáni hadosztályt nemrég szervezték a tamanyi hadsereg és a kubáni önkéntesek csapataiból. Asztrahany alól dobták át Voronyezs-Liszki körzetébe. A hadosztály egyik dandárját — amelybe a taganrogi, gyerbenti és vaszilkovszki ezred tartozott — a felkelők ellen vetették harcba. Ez a dandár zúdult Melehov 1. hadosztályára, ez vetette vissza Grigorijt a Don mögé.

A dandár harcolva, erőltetett menetben haladt végig a Don jobbpartján a kazanszkajai határtól egészen Uszty-Hopjorszkaja első néhány nyugati falváig, jobbszárnyával elfoglalta a csiri falvakat, és csak akkor fordult vissza, miután már két hétig vesztegelt a Donvidéken.

Miska részt vett Karginszkaja és a környező Csir menti falvak elfoglalásában. A 294. taganrogi ezred 3. századának parancsnoka 27-én reggel, Nyizsnye-Grusinszk falva határában, a pusztai út mellett felsorakoztatta a vöröskatonákat, és felolvasta a nemrég kapott parancsot. És Miska Kosevojnak erősen emlékezetébe véső dtek a parancs szavai: „... Az aljas árulók fészkét el kell tiporni, a Kainokat ki kell irtani..." És tovább: „Kolcsak és Gyenyikin szekértolóit pedig tűzzel-vassal, ólommal pusztítjuk el!"

Stockman meggyilkolása óta, és amióta fülébe jutott Ivan Alekszejevics és a jelanszkajai kommunisták pusztulásának híre, égő gyűlölet töltötte el Miska szívét a kozákokkal szemben. Most már nem sokat töprengett, nem ügyelt a szánalom alig hallható hangjára, ha fogoly kozák felkelő került a keze közé. Azóta

egyetleneggyel sem bánt elnézően. Jéghideg kék szemmel nézett a földijére. „Kiháborúztad magad a szovjethatalommal?" — kérdezte. Meg sem várta a feleletet, nem is nézett a fogoly holtravált arcára, csak kettéhasította. Kettéhasította irgalmatlanul! De nemcsak mészárolt, hanem a „vörös kakast" is fel-felugrasztotta a felkelők kiürítette falvak háztetőire. És amikor az égő porták sövényét tördelve, veszett félelmükben bőgve rohantak a közökre az ökrök és tehenek, Miska közvetlen közelről sorjában lepufogtatta őket.

Engesztelhetetlenül, kíméletlenül hadakozott a kozák jóllakottság, a kozák hitszegés, és az egész megcsontosodott, megrendíthetetlen életforma ellen, mely évszázadok óta tespedten pihent a tekintélyes házak födele alatt. Stockman és Ivan Alekszejevics halála újabb tápot nyújtott gyűlöletének, a parancs szavai pedig végtelen világosan és pontosan fejezték ki Miska néma érzéseit. Ezen a napon három elvtárs százötven portát gyújtott fel Karginszkajában. Valahol, egy kupec üzletének raktárában egész hordó petróleumot szerzett. Fekete markába gyufásdobozt szorítva haladt végig a téren. Nyomában kesernyés füstbe és lángba borultak a kupecek, kereskedők, papok és zsírosparasztok faragott burkolatú, díszes, festett házai, azoknak a lakóhelyei, „akiknek cselszövései lázadásra bujtották az együgyű, tájékozatlan kozák tömegeket".

A lovas járőr elsőnek vonult be az ellenség kiürítette falvakba. Mire a gyalogság odaért, a szél már szét is hordta a legmódosabb házak pernyéjét, amelyeket Kosevoj gyújtott fel. Mindenáron el akart jutni Tatarszkba, hogy megbosszulja a falubelieken Ivan Alekszejevics és a jelanszkajai kommunisták halálát, felgyújtsa a fél falut. Fejben már össze is állította azoknak a névsorát, akiknek a portáját fel akarta perzselni abban az esetben, ha a csapat a Csir mellől átmegy a vesenszkajai járás túlsó részébe. Miska elhatározta, hogy éjjel önkényesen faképnél hagyja a járőrt, és ha törik, ha szakad, hazamegy szülőfalujába. Más ok is ösztökélte, hogy Tatarszkba lovagoljon... Az utóbbi két év alatt, bár csak hébe-korba találkoztak Dunyaska Melehovával, olyan érzés szálai szövődtek köztük, amelyet szavakkal már nem lehet kifejezni. Dunyaska barna ujjai varrták ki rikító gyapjúfonállal azt a dohányzacskót, amit Miska ajándékba kapott tőle. A télen titokban — hogy meg ne tudja a család — bolyhos kecskeszőrből kötött kesztyűt vitt Kosevojnak. Dunyas-

káé volt valamikor a Miska gimnasztyorkája mellzsebében féltve őrzött hímzett kendőcske is. Kimondhatatlanul drága volt ez a kis zsebkendő, mert hajtásai közt három hónapon át megőrizte a leánytest szagát, mint frissen kaszált széna illatát. Amikor egyedül maradt, és elővette a zsebkendőt, mindig kéretlenül is megjelent az izgató emlék: a zúzmarás jegenye a kút mellett, a komor égből lezúduló hóvihar, Dunyaska kemény, de remegő ajka, a fölfelé hajló szempilláin elolvadó hópihék kristályos ragyogása...

Gondosan készült a hazalovaglásra. Egy kazanszkajai kereskedő házában lerántott a falról egy virágos szőnyeget; átagyusztálta nyeregpokrócnak. Olyan csodaszép, cifra pokróc lett belőle, hogy már messziről gyönyörűség volt ránézni a színek és minták rikító, tarka szövedékére. A katonaládából elővette oldalsávos, új buggyos nadrágját, fél tucat női sálat átszabott három váltás kapcának, az elülső nyeregtarsolyba kötött kesztyűt tett, hogy felvegye, de nem most, nem ilyen szürke háborús hétköznapon, hanem majd a dombon, mielőtt belovagolna Tatarszkba.

Emberemlékezet óta az volt a szokás, hogy a szülőfalujába hazatérő vitéz teljes kozák díszben vonuljon be. És Miska, aki még a Vörös Hadsereg soraiban sem vetkőzte le a kozák hagyományokat, elhatározta, szentül megtartja ezt az ősi szokást.

Lova takaros, fehér orrú, sötétpej csődör volt. Régi gazdáját — egy uszty-hopjorszkajai kozákot — Miska kaszabolta le valamelyik lovas rohamban. A csődör hadizsákmány volt, büszkén dicsekedhetett vele: alakja, sebessége, járása, katonás tartása: mindene pompás De a nyereg vajmi silány nyergecske volt. Párnája kopott, folt hátán folt; a hátsó hevedert bagariabőrből hasították. A kengyelről a szentnek sem akart letisztulni a beléevődött rozsda. Ugyanilyen szerény, dísztelen volt a fék is. Ki kellett találni valamit, hogy legalább a féket felékesíthesse. Miska sokat kínlódott e kérdés megoldásával. Végül szerencsés ötlete támadt. Egy kereskedő háza mellett, kint a szabad ég alatt, a téren, fehér nikkelágy állt; az égő házból cipelték ki a kereskedő cselédei. Az ágy tornya sarkán vakító ragyogással verte vissza a napsugarakat két-két fehér gömb. Csak ezeket kell levenni vagy letörni, azután meg a zablára akasztani, és mindjárt egészen másképp fest a fék. Miska így is tett: lecsavarta az ágy végéről az üres belsejű gömböket, selyemzsinórral a fékre kötötte — kettőt a zabla karikáira, kettőt az orrodzó két oldalára

— és a gömbök úgy ragyogtak a csődör fején, mint fényes déli nap az égen. Káprázatosan, szikrázva verték vissza a sugarakat! Olyan erősen tündököltek, hogy a ló a nappal szemben csak hunyorogva tudott menni, gyakran megbotlott, és bizonytalanul rakta a lábát. Bár a ló látását egészen megbénította a nagy ragyogás, és a szúró fény miatt tele lett a szeme könnyel, Miska mégsem vett le a fékről egyetlen gömböt sem. Nemsokára eljött az ideje, hogy kivonuljanak a félig leégett, kormos tégla- és pernyebűzös Karginszkajából.

Az ezrednek — éppen Vesenszkaja irányában — a Donhoz kellett vonulnia. Miskának nem került nagy fáradságába kikunyerálni egy nap szabadságot, hogy meglássa az otthoniakat.

A járőrparancsnok nemcsak megengedte az eltávozást, hanem többet is tett.

— Nős vagy? — kérdezte Miskától.

— Nem.

— Biztosan bregyód van!

— Micsoda?... Hát az mi? — bámult Miska.

— Szóval: szeretőd.

— Ááá... Nincs... Tisztességes lánynak csapom a szelet.

— Van láncos órád?

— Nincsen, elvtárs.

— Hát ide hallgass! — A felderítők parancsnoka, sztavropoli hadfi, valamikor továbbszolgáló őrmester volt, nemegyszer járt haza szabadságra a régi hadseregből, és saját tapasztalatból tudta, milyen keserves dolog toprongyosan, kolduszegényen beállítani a szülei házba. Levette széles melléről az órát meg a hihetetlenül tömör láncot, és azt mondta: — Jó katona vagy! Nesze, csavard el vele a jányok fejét, de ne felejts el, ha az asztal alá iszod magad. Hej, amikor én fiatal vótam, de sok szüzet felavattam, úgy megölelgettem az asszonyokat, hogy felakadt a szemök... Ez a lánc vadonatúj amerikai aranylánc. Ha kérdezik, ezt feleld. Ha pedig valaki bakafántoskodik, hol a próba, vágd pofon! Vannak hepciás pógárok; se szó, se beszéd — csak lekenni nekik egy macsalit! Volt rá eset: a kocsmába, nyilvános helyen vagy egyszerűen a kuprelájba, odaperdül mellém valami tenyérbeszaladó pofájú bótossegéd vagy tintanyaló firkász. Szégyenbe akar keverni, ott, az emberek előtt. „Tyű, mekkora láncot biggyesztett a pocakjára... mintha valódi arany volna. De... szabad megnézni, hol a próba?" Csakhogy én a torkára

forrasztottam a szót: „Próba kell? Itt van, ni!" — A jólelkű parancsnok csecsemőfejnyi barna ököllé szoritotta kezét, és iszonyatos, veszett erővel csapott a levegőbe.

Miska feltűzte az óraláncot, éjjel tábortűz fényénél megborotválkozott, felnyergelte csődörét és elvágtatott. Hajnalban ért be Tatarszkba.

A falu ugyanolyan volt, mint régen: ugyanúgy emelte ég felé színehagyott aranyos keresztjét a téglából rakott templom alacsony tornya, ugyanolyan szűk négyszögben állták körül a falu terét a zömök paplakok és kupecházak, ugyanazon a bús nyelven susogott a nyárfa Kosevojék félig összeroskadt viskója felett...

Csak a szokatlan, nagy némaság lepte meg Miskát. Mintha pókháló lepte volna be a közöket. Egy lelket sem lehetett látni az utcán. A házak zsalugáterét szorosan becsukták. Itt-ott lakat lógott az ajtón, de legtöbb tárva-nyitva állt. Mintha fekete talpú dögvész taposott volna végig a falun, hogy elnéptelenítse a portákat, utcákat, ürességgel töltse meg, és lakatlanná tegye a lakóházakat.

Nem lehetett hallani sem emberi hangot, sem marhabőgést, sem derűs kakaskukorékolást. Csak a verebek csiripeltek elevenen — mintha esőt éreznének — a színek eresze alatt meg a heverő száraz rőzseboglyák között.

Miska belovagolt házuk udvarára. A családból senki sem futott elébe. A pitvarajtó nyitva állt, a küszöbnél rongyos lábtekercs, összezsugorodott, vértől fekete kötés, oszlásnak indult, légylepte tyúkfejek, tollszálak hányódtak. Úgy látszik, néhány nappal előbb vöröskatonák ebédeltek a házban: a padlót széttört agyagtál cserepei, csupaszra kopasztott tyúkcsontok, cigarettacsutkák és tönkretiport újságdarabok borították... Elfojtott egy nehéz sóhajt, és a pitvarból a kisházba nyitott. Minden azonmód volt, mint régen, csak a lecsapós pinceajtó deszkateteje gebeszkedett fel. Őszönként itt szokták eltartani a görögdinnyét télire.

Miska anyja rendszerint odarejtette az aszalt almát is a gyermekhad elől.

Amint ez eszébe jutott Miskának, odament a pinceajtóhoz. „Csakugyan nem várt volna anyám? Hátha ide dugott valamit?!" — gondolta, és kardját kivonva, a pinceajtó alá dugta a hegyét. A deszkaajtó nyikorogva engedelmeskedett. A pincéből nyirkos rothadásszag csapott fel. Miska letérdelt. A sötétséghez sehogy sem

alkalmazkodó szemével sokáig nem tudott a pincében megkülönböztetni semmit. Végül a szétterített ócska abroszon megpillantott egy palack szűzpálinkát, vaslábast megpenészedett rántottával, egy darab kenyeret, amelyet félig megevett az egér, meg egy fabögrével jó szorosan letakart cserépszilkét... Várta a fiát az öregasszony! Várta, mint a legdrágább vendéget! Miska szívét megdobbantotta az öröm és a szeretet, amikor lebotorkált a pincébe. Az ócska, tiszta abroszra rendben kirakott tárgyakat a minap még édesanyja gondos keze érintette!... A gerendán fehér lenszütyő csüngött. Miska gyorsan leakasztotta, és felfedezte benne egy rend ócska, de mesterien megfoltozott, szapult, mángorolt fehérneműjét.

Az egér megpocsékolta az ételt. Csak a tej meg a szűzpálinka maradt érintetlen. Miska felhajtotta a pálinkát, megitta a pince hűvösében csodálatosan áthűlt tejet, fogta a fehérneműt, és felmászott a szobába.

Anyja minden bizonnyal a Donon túlra ment. „Nem mert itthon maradni. Jobb is így, mert máskülönben agyoncsapták volna a kozákok. Amúgy is biztosan megrázták, mint éhes kölykök a körtefát..." — gondolta, amikor némi tétova veszteglés után kiment a házból. Elkötötte lovát, de nem mert Melehovékhoz menni; Dunyaskáék háza a Donra rúgott ki: a túlsó partról könnyen beleereszthetett örök emlékül egy burkatlan ólomgolyót valamelyik ügyes lövész. És Miska elhatározta, hogy Korsunovékhoz lovagol, alkonyatkor visszajön a térre, és a sötétség leple alatt lángba borítja Mohov meg a többi kupec és a két pópa házát.

A kertek alatt nyargalt Korsunovék tágas jószágudvaráig, bekocogott a nyitott kapun, a korláthoz kötötte lovát, és éppen be akart menni a házba, amikor a grádicsra kitotyogott Grisaka apó. Hófehér feje reszketett, vénség fakította szeme vaksin hunyorgott. Nyűhetetlen, szürke kozák mundérja minden pitykére be volt gombolva. Piszkos gallérja hajtókáján most is élénken virított a piros sáv. De üresen leffedő salavárija majd lecsúszott róla, és az apónak állandóan tartania kellett a kezével.

— Jóreggelt, nagyapa! — Miska megállt a lépcsőn, és csápolt a korbáccsal.

Grisaka apó nem felelt. Szigorú tekintetében harag és undor őgyeledett.

— Mondok: jóreggelt! — köszönt hangosabban Kosevoj.

— Adjon Isten! — fogadta kelletlen az öreg.

Továbbra is lankadatlan, haragos figyelemmel fürkészte Kosevojt. Miska egyik lábát hanyagul előredobva állt a grádics mellett. Korbácsával játszott, és mogorván préselte össze lányosan duzzadt ajakát.

— Hát te mér nem menekültél a Don mögé, Grigorij apó?

— Hunnét tudod, kinek hínak éngem?

— Idevalósi vagyok magam is, onnét tudom.

— Ki fija vónál?

— Kosevojé.

— Akimka fia? Azé, aki minálunk béreskedett?

— Azé.

— Szóval te vagy az, úrfi? A Miska nevet nyerted a szent keresztségbe, mi? Derék, derék! Szakasztott az apja. Az mindig a fejére szart az embernek, avval hálálta meg a jóságát... Úgylám, te is egészen űrá ütöttél.

Kosevoj lehúzta kesztyűjét, és még jobban összeráncolta homlokát.

— Akárkinek hínak, akárkicsoda vagyok is, semmi közöd hozzá. Azt kérdem, mér nem mentél a Donon túlra?

— Nem akartam! Hát nem is mentem! Tebelőled meg mi lett? Az ántikrisztus szógájának szegődtél? Veres csillagot biggyesztettél a kucsmád elejére? Szóval te is a kozákok ellen vagy, te ebadta gazember? Kezet emelsz a tulajdon faludbéliekre?

Grisaka apó bizonytalan léptekkel botorkált le a grádicsról. Nyilván igen böjtösen kosztolt, mióta a Don mögé menekült a Korsunov-család. Magárahagyatva, ösztövéren, retkesen-piszkosan, mint amilyen az öreg ember, állt Miskával szemben, és dühösen nézett a legényre.

— Kezet emelek — felelte Miska. — Sőt mihamar ki is tekerem a nyakokat.

— Csakhogy mit mond a szentírás? Amilyen mértékkel ti mértek, ugyanolyannal méretik tinéktek is.

— Ne maszlagold teli az én fejem avval a szentírással. Nem azért jöttem én ide. Rögtön hurcolkodj ki ebbül a házbul — szigorodott meg Miska modora.

— Hogyhogy?

— Úgyhogy!

— Mér kergetsz ki?

— Semmiér. Hurcolkodj innét, ha mondom.

— Nem én! A magam házából egy tapodtat sem! Tudok én háromig számolni!... Ántikrisztus szógája vagy: ott a bilyoga a kucsmád elején. Tirullatok prófétálta Jeremiás: „Ímé, én ürmöt adok enniök, és mérget adok inniok, mert a jeruzsálemi prófétáktól ment ki az istentelenség minden földre." Be is következett, hogy a fiú atyja ellen, testvér testvér ellen kelt...

— Ne bolondíts éngem, öreg. Nem atyárul-testvérrül van itt szó. Világos, mint az egyszeregy: az én apám haláláig tirátok dógozott, a háború előtt még én is a ti búzátokat csépeltem, majd beleszakadtam a gabonás zsákjaitok emelgetésébe, de most eljött az ideje: most leszámolunk. Takarodj ki a házbul, mer a fejedre gyútom! Eddig szép házba laktatok, mátul fogva olyanba laktok, amilyenbe mink: vályogviskóba tik is! Megértetted, vén totyogós?

— Ahán! Szóval ezt is megértük! Amiként Ésaiás próféta könyvében írva vagyon: „És kimenvén, látni fogják azoknak holttesteit, akik ellenem vétkeztek, mert az ő férgök meg nem hal, és tüzök el nem alszik, és minden test előtt borzadásul lesznek."

— Nem érek én rá. Mit kéreted magad, mint egy menyasszony? — mondta hideg dühvel Kosevoj. — Mécc ki a házbul vagy sem?!

— Nem! Mars ki innét, te gyehennára való!

— Miattatok, az ilyen megátalkodott vénemberek miatt folyik a háború! Tik uszítjátok a népet, tik hergelitek a forradalom ellen... — Miska gyorsan lekapta karabélyát.

A lövés után Grisaka apó hanyattvágódott, és tisztán, érthetően mondta:

— Ekként nem a magam szántából... hanem... az Isten... akaratából... lehelem... ki... lelkem... Fogadd be, Uram, a te szolgádat... békességgel... — felhördült, és fehér bajusza alól vér csordult ki.

— Befogad! Már régen át kellett vóna segíteni a másvilágra, vén piszok!

Miska finnyásan kikerülte a lépcsőnél kinyúlt aggastyánt, és felszaladt a fokokon.

A száraz forgács, amelyet a szél sodort a pitvarba, rózsaszínű lángot vetett. A kamrát a pitvartól elválasztó deszkaközfal gyorsan leégett. Mennyezetig csapott a füst. Aztán a huzat sodrával a szobákba tódult.

Kosevoj kiment a házból. Mire felgyújtotta a színt meg a csűrt,

a szobákból már kirontott a tűz zúgó lobogással, mohón nyaldosta a fenyő-ablakrámát, és száz lángkarral nyúlkált a tető felé...

Alkonyatig a szomszéd ligetben aludt Kosevoj, vadkomlóval egybefonódott kökénybokrok árnyékában. Ugyanott legelt lenyergelt, megbéklyózott lova. Lustán tépkedte a muhar dúsnedvű szálát. Estefelé megszomjazott, nagyot nyerített, és felserkentette gazdáját.

Miska felkelt, a kápaszíjba kötötte köpenyét, megitatta a csődört a ligeti kútnál, aztán felnyergelte, és kilovagolt a közbe.

A leégett Korsunov-portán még füstölögtek a kerítés megüszkösödött, fekete cölöpei, kesernyés füst kúszott szerteszét. A tágas házból csak a magas kőfundámentom meg a kormos kéményét ég felé nyújtó, félig beomlott kemence maradt meg.

Kosevoj egyenest a Melehov-ház felé indult.

Iljinyicsna éppen gerjesztőt szedett a kötőjébe a színben, amikor Miska, a lóról le sem szállva, kinyitotta a kisajtót, és belovagolt az udvarra.

— Adjon Isten, nénikém! — köszönt nyájasan az öregasszonynak.

Iljinyicsna úgy megszeppent, hogy egy szóval sem felelt; lebocsátotta karját, és kötőjéből mind kihullt a forgács...

— Jó estét kívánok, édesnéném!

— Adjon... adjon... Isten — fogadta határozatlanul Iljinyicsna.

— Hogy vannak, hogy szógál az egészség?

— Megvagyunk valahogy, de az egészséget csak ne is kérdezd.

— Hun vannak az emberek?

— A Donon túl.

— Várják a kadétokat?

— Én csak együgyű asszony vagyok... Nem értek én a férfiak dógáho...

— Hát Jevdokija Pantyelevna itthun van?

— Ú is odaát van.

— Mi a fenének mentek oda? — dühében megremegett, megérdesedett a hangja. — Megmondom, édesnéném, a maga Grigorij fia a szovjethatalom legveszettebb ellensége. Ha átkelünk a

túlsó partra, úgyis ű lesz az első, akinek hurkot húzunk a nyakába. De Pantyelej Prokofjevics potyára menekült el. Öreg is, böte is, az a dóga, hogy itt üljön a fenekén...

— Oszt várja, mék órába lövik agyon? — kérdezte nyersen Iljinyicsna, és megint elkezdte szedegetni a forgácsot a kötőjébe. — Az ű halála még messzi van. Egypár botot megérdemel, az biztos, de agyon nem lűtte vóna senki. De hát én nem is ezér jöttem. — Miska megigazította mellén az óraláncot, és lesütötte szemét. — Hanem azér jöttem vóna, hogy meglátogassam Jevdokija Pantyelevnát. Roppant fájlalom, hogy ű is átmenekült. De hát magának is elmondhatom, amit akarok, hisz maga az édesanyja. Mondani pedig azt akarom, hogy régóta vágyok mán utána, de mostanában nem nagyon érünk rá jányok után vágyakozni, mer a kontrával harcolunk, ütjük-verjük irgalmatlanul. De ha teljesen végzünk vele, ha békességes szovjethatalom lesz az egész világon, akkor, édesnéném, jánkérőket kűdök a maga Jevdokija jányáér.

— Nem való még ilyesmirül beszélgetni.

— De való. — Miska összeráncolta homlokát. Szemöldöke közé mély redő vágódott. — Háztűznézni még csakugyan korán vóna, de beszélni mán lehet rólla. Más alkalmat nem is tudnék kivárni, mert máma itt vagyok, hónap tán a Donyec megé kűdenek. Azér hát figyelmeztetem, hűbelebalázs módján oda ne adják valaki másnak, mert akkor szorul a kapcájok! Ha levél jön a csapatomtul, hogy elestem — akkor férjhez adhatják, de most nem szabad, mert mink szeretjük egymást. Jegyajándékot nem hoztam neki, mert nincs hunnét szerezni, de ha kell valami, akármék burzsuj vagy kupec házából — csak szójjon, rögtön megyek, oszt idecipelem.

— Isten ments! Világéletembe sose kellett a másé.

— Hát ahogy akarja. Tiszteltetem Jevdokija Pantyelevnát. Adja át neki, ha előbb látja, mint én. Na, Isten áldja! Csak ne felejtse el, édesnéném, amit mondtam.

Iljinyicsna nem felelt semmit, bement a házba. Miska meg lóra ült, és elindult a falu tere felé.

Éjszakára lejöttek a hegyről a vöröskatonák. Beszédjük élénken csengett a mellékutcában. Hárman, akik könnyű géppuskával előőrsnek indultak a Don partjára, kifaggatták Miskát, átvizsgálták igazolványait. Szemjon Csugun háza előtt megint találkozott néggyel. Ketten zabot szállítottak egy taligán; a má-

sik kettő — Csugun heptikás feleségével — zsák lisztet, lábhajtásos darálót cipelt.

Csugunné megismerte Miskát. Köszönt.

— Mit cipelsz, nénémasszony? — érdeklődött Miska.

— Egy kis vagyonkához juttatjuk ezt a szegényparasztasszonyt: burzsuj masinát, lisztet viszünk neki — felelte szapora hadarással az egyik vöröskatona.

Miska sorjába felgyújtott hét házat; a Don mögé menekült két kupecét: a Mohovét és Cucli Atyopinét, Visszarion pópáét, Pankratyij esperes atyáét meg még három zsíroskozákét, és dolgavégeztével útra kelt.

Felkaptatott a dombra. Megfordította lovát. Lent, Tatarszkban rőt láng bolyhosodott a jáspisfekete ég hátterére, mint szikrázó rókafark. Hol olyan magasra csapott a tűz, hogy visszfénye vetőhálóként hullt a Don sebes árjára, hol leomlott, nyugatnak hajlott, és mohón falta az épületeket.

Kelet felől nekiszaladt a könnyű pusztai szél. Szétfújta a lángot, és messze sodorta a tűzvész izzón meg-megcsillanó fekete pernyeszálait...

Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány-u. 3. — 5944
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Lator László
A fordítás hűségét ellenőrizte: Gallyas Ferenc
A védőborító és kötésterv Rogán Miklós munkája
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült 18 000 példányban 38,75 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601—54. sz. szabvány szerint